

Eivindaródn

Eivindaródn

**Greinar
1979-2011**

fróðskapur

Faroe University Press
Tórshavn 2012

Stuðlað hava Mentanargrunnur Landsins og Fjølrit.

Eivindaródn

Greinar 1979-2011

Heiðursrit til Eivind Weyhe á sjútiára degnum 25. apríl 2012

Ritstjórn: Anfinnur Johansen, Turið Sigurðardóttir og Tóta Árnadóttir

Kápmynd: Ljósmyndir av leirlistaverki eftir Guðrið Poulsen. Lista-
verkið, eitt trívítt føroyakort, stendur við Føroya Læraraskúla. Tað er
gjørt við fyrmynd í einum parti av landkortinum Carta Marina (1539)
eftir svian Olaus Magnus

Umbróting, prent og innbinding: Føroyaprent

Útgevvari: Fróðskapur/ Faroe University Press

Tórshavn 2012

ISBN 978-99918-65-43-0

Svanamerktur prentlutur 541705

Innihaldsyvirlit

Formæli	7
Tabula gratulatoria	9
Heilsan úr Íslandi.	15
Heilsan frá næmingi.	19
Navnafrøði	23
Marknavne i en færøsk bygd	25
Færøske stednavnesamlinger – tilblivelse og tilgængelighed . .	40
Miðanøvn	51
Færøske fåreflokke	61
Personnavne i bestemt form.	78
Onnur nøvn	95
<i>Reiðgøtur</i> í føroyskum staðanøvnum	98
Tey nýggju Føroyakortini	104
Færøsk stednavneforskning. En oversigt	108
Um staðanavnainnsavning í Vági.	131
Eitt huldunavn í Lítlu Dímun.	141
Jarðarnavnið <i>Strapulíð</i>	148
Aftur eitt ærgi.	156
Beinisvørð.	163
Heltn	169
Rafn, Schrøter og føroysk staðanøvn	179
Staðanøvnini á teimum fyrstu máliborðsbløðunum	209
<i>Skúvanes, Skúvisnøs, Nøsin</i> ella <i>Vesturi í Nøs</i>	230
<i>Akrar</i> ella <i>Agrar?</i>	239
Tilnavne af stednavne i færøsk.	246
Mansnavnið <i>Lagi</i> í Føroyum	255
Navnafrøði sum savns- og granskingaruppgáva á	
Fróðskaparsetri Føroya.	270
Føroysk staðanøvn.	285
Keldur til føroysk staðanøvn	312
Staðarnavnafrøði – nøkur hugtøk og heitir	328

Málføri	337
Dialekt og standard i færøsk	339
Pluralis af nomina agentis på <i>-ari</i> i færøsk	355
Nøkur orð um bendingarmun í føroyskum bygdamálum.....	366
Bendingarmunur í føroyskum málførum	374
John Milton på færøsk dialekt	420
Føroyskur málføramunur sambært Schrøter og Sørensen	434
Málfrøði	465
Færøsk grammatisk litteratur.....	467
Det færøske sprog	483
<i>Búlga</i> og <i>bólga</i>	494
Genitiven i færøske grammatikker – et problembarn.....	499
Um at lesa Skipan um tingfaratoll.....	515
Kvæði – tættir – sangir	523
Pól F og skaldskapur hansara.....	525
Nøkur orð um sangin „Livet er altid skjønt“ og um hvør skaldið er.....	551
Kvæðasøvnini eftir Jóannes í Króki	556
Kvæðahandrit afturífturkomið.....	567
Forkunnugt kvæðahandrit til Føroyamálsdeildina	568
En viseopskrift på dansk-færøsk blandingssprog.....	570
Í góðum veðri hann dyrgdi – Søga um ein sang.....	582
Hundatátturin og Dansk Kongetal – og tvey bygdamál	590
Ein táttur eftir Sjóvarbóndan – ella tveir?	621
Tættir og yngri kvæðir.....	635
Ritskrá Eivindar í tíðarrøð.....	655

Formæli

Henda bókin er útgivin til at fagna Eivindi Weyhe á 70-ára degi hansara. Men hon er meira enn ein føðingardagsheilsan frá starvssystkinum. Endamálið hevur fyrst og fremst verið at ritstjórna eina bók til heiðurs einum av Føroya fremstu málfrøðingum.

Tað grikska orðið filologi merkir „kærleiki til vísindi“ og er tað gamla heitið á teimum vísindunum, sum fevndu um mál og mentan, ja, meginpartin av tí, sum vit nú nevna hugvísindi. Tá ið norrøn filologi ella málfrøði tók seg upp sum universitetsgrein í Norðurlondum, var tað tann klassiska málfrøðin, ið var fyrimyndin, t.e. forngrísk og latínsk málfrøði umframt gransking av tí hebraiska bíbliumálinum. Við hesari fyrimynd varð universitetsgreinin norrøn málfrøði myndað, og norrønt mál varð granskað gjøgnum tær klassisku norrønu bókmentirnar.

Tá ið Eivind fekk sína filologisku granskaraútbúgving í Keypmannahavn, stóð tann klassiska norrøna málfrøðin enn sterk, hóast tað sanniliga var ein broytingartíð, tá ið mangt gamalt mátti lúta. Námið fevndi vítt: Umfamt alt, ið hevði beinleiðis við norrønt at gera, t.d. rúnasteinar á frumnorrønum og gotiskt, var eisini sjálvsagt at nema grikskt; at lesa gamla skrift var ein neyðugur førleiki, og eisini skuldi Eivind taka latín, tí hann er støddfrøðistudentur.

Ljóðar hetta sum ein fjalltung lestrarbyrði? Hundrað ár áðrenn Eivind las norrønt í Keypmannahavn, las Christian Bærentsen klassiska málfrøði har, mær vitandi fyrsti føroyingur, sum tað gjørði; hann gremur seg í brævi, sum hann skrivar pápa sínum 12. novembur 1881, um at námið er stórt og torgreitt. Lýsing hansara av lesnaðinum er forvitnislig (*Fra Færøerne: Úr Føroyum* IV 1968:53-54; týtt her):

... málfrøðinámið hevur í lötuni ikki serliga góðar professarar; Madvig fór frá fyri stuttum, og hinir eru als ikki fyrsta floks vísindamenn; námið byggir eiheldur á undirvísing á universitetinum í so stóran mun, meira á heimaarbeiði, og tá eru bøkurnar álitid; serliga eru tað teir týsku vísindamennirnir, sum verða lærarar okkara. Eg vildi, at námið ikki var so stórt: grískt, latín og søga og harumframt norrønt og eitt ótal av hjágreinum, bókmentasøga, listasøga, grikskur og latínskur rättur o.s.fr., o.s.fr; tað hevur ofta verið frammi at býta tað sundur í tveir ella tríggjar partar við hvør sínari próvtøku, og tað hevði mestur verið skilabetri. Sum nú er, er tað næstan ógjørligt at gera eina ætlan fyri námið. /.../ eg vildi helst verið

norrønur filologur, men tað er at kalla breyðleyst /.../; og eg havi eisini stóran áhuga fyri latínsk-grikskari málfrøði /.../, eg havi hug at vera lærari og vóni, at eg eisini havi eitt vet av evnum tann vegin. Ætlan mín er at fara í holt við norrøna málfrøði, tá ið eg havi tikið embætisprógv, so fáí eg høvi til tað.

Christian Barentsen hálsaði um og gjørdist løgfrøðingur. Eivind leyk tað – eisini í 1970-árunum – víðfevnda námið og gjørdist norrønur málfrøðingur eins og oyggjarmaðurin Napoleon Djurhuus, og kvæðagranskari eins og bygdarmaðurin Mortan Nolsøe.

Sum granskari og lærari hevur Eivind havt sína ódn á Fróðskaparsetri Føroya, síðan hann í 1979 kom í nýtt starv á Føroyamálsdeildini, og øll hansara undirvísing og gransking hevur verið um føroyskt mál og mentan. Umstøðurnar høvdu við sær, at føroysk staðanøvn gjørdust hjartatátturin í starvi Eivindar – kvæðini kundu eins væl verið tað. Hann hevur í teimum greinum og ritgerðum, sum henda bók goymir, lagt fram nýggja vitan, kunneleika og frágreiðingar um staðanavnafrøði og aðra navnagransking; bygdamál og onnur málfrøðilig evnir; kvæðini hava heldur ikki verið við sviðusoð: kvæðahandrit eru greidd til útgávu eftir filologiskum reglum og leggja álitandi støði undir framhaldandi gransking; eisini tættir og nýggjari skaldskap hevur Eivind skrivað um. Bókin talar fyri seg um tað, sum Eivind Weyhe hevur avrikað í føroyskari granskingarsøgu.

Á Føroyamálsdeildini, flaggdagin 2012

Anfinnur Johansen

Tóta Árnadóttir

Turið Sigurðardóttir

Tabula gratulatoria

Steingrím Abrahamsen
Tórshavn

Endre Brunstad
Bergen

Hanna S. Absalonsen og Poul
Andreassen
Tórshavn

Edit Bugge
Bergen

Victoria Absalonsen
Viðareiði

Árni Dahl
Tórshavn

Gunnstein Akselberg
Bergen

John Dalsgarð
Tórshavn

Bent Albinus
Tvøroyri

Johan Petur Dam
Funningi

Eyðun Andreassen og Astri Luihn
Tórshavn

Dorete Bloch Danielsen
Velbastað

Símun V. Arge
Tórshavn

Niels Pauli Danielsen
Tórshavn

Anna Augustinussen
Tórshavn

Regin Debess
Toftum

Torleif Augustinussen
Vági

Bjarma Didriksen
Kópavogi

Tóta Árnadóttir
Tórshavn

Kára Didriksen
Tórshavn

Kirsten Brix og Hanus Kamban
Tórshavn

Lydia Didriksen
Tórshavn

Tollakur Djurhuus
Tórshavn

Botolv Helleland
Oslo

Birgit Falck-Kjällquist
Svedala/Göteborg

Jeffrei Henriksen
Strondum

Gillian Fellows-Jensen
København

Anna Marjun Hentze
Søldarfirði

Eyðbjørg Fossádal
Tórshavn

Demmus Hentze
Tórshavn

Annika M. Gaard
Tjørnuvík

Tórleivur Hoydal
Hoyvík

Paula Gaard
Leirvík

Höskuldur Práinsson
Reykjavík

Rolf Guttesen
Hvalsø

Árna Højgaard
Tórshavn

Göran Hallberg
Eslöv

Jógvan Isaksen
Nivå

Bergur Djurhuus Hansen
Hoyvík

Páll Isholm
Syðrugøtu

Ísak Hansen
Klaksvík

Tina K. Jacobsen
Tórshavn

Jógvan D. Hansen
Svínáum

Jógvan í Lon Jacobsen
Hoyvík

Zakaris Svabo Hansen og Vár í
Ólavsstovu
Tórshavn

Per Jacobsen
Klaksvík

Jacobina Heinesen
Klaksvík

Súsanna Jakobsen
Tórshavn

Beinta í Jákupsstovu
Molde

Katrin Jørgensen
Miðvági

Sigurð í Jákupsstovu
Argjum

Brynhild Kamban
Tórshavn

Súsan í Jákupsstovu
Sandi

Óluva Klettskarð
Klaksvík

Elinborg Joensen
Hoyvík

Eyðgerð Mørkøre Kruse
Hósvík

Hóraldur Joensen
Norðragøtu

Randi Kúrberg
Tórshavn

Jóan Pauli Joensen
Tórshavn

Kaj Larsen
Glostrup

Leyvoy Joensen
Pittsburgh

Steintór Larsen
Fuglafirði

Sára Joensen
Tórshavn

Kristin Magnussen
Hoyvík

Signa Joensen
Gásadali

Malan Marnersdóttir
Argjum

Ole-Jørgen Johannessen
Bergen

Bergur Rønne Moberg
København

Anfinnur Johansen
Hoyvík

Birgir Mohr
Sandi

Haldur Suni Johansen
Tórshavn

Oda og Jørgin Mørkøre
Tórshavn

Sólvá Jónsdóttir
Hósvík

Gudlaug Nedrelid
Kristiansand

Jógvan D. Niclasen
Tórshavn

Kári á Rógvi
Argjum

Levi Niclasen
Hvalba

Helge Sandøy
Bergen

Hergeir Nielsen
Vági

Tom Schmidt
Oslo

Martin Næs
Tórshavn

Michael Schulte
Volda

Edvard S. Olsen
Argjum

Magnhild Selås
Bergen

Oddvør S. Pálsdóttir
Klaksvík

Turið Sigurðardóttir
Tórshavn

Heini F. Petersen
Sandavági

Hanna Simonsen
Tórshavn

Hjalmar P. Petersen
Sandavági

Solveig E. Skorastein
Tórshavn

Guðrið S. R. Poulsen
Miðvági

Povl Skårup
Århus

Jóhan Hendrik W. Poulsen
Kirkjubø

Idar Stegane
Bergen

Jógvan Ravnsfjall
Klaksvík

Svavar Sigmundsson
Reykjavík

Lena Reinert
Kaldbak

Henning Tausen
Hovi

Birgit Rimmel
Tórshavn

Arnfinnur Thomassen
Vági

Anna Thomsen Klaksvík	Dialekt- och Ortnamnsarkivet i Lund (DAL)
Randi Sigurðsdóttir Vang Hoyvík	Dialekt-, Ortnamns- och Folkminnesarkivet i Göteborg (DAG)
Sólvá Vang Argjum	Føroya Fólkaháskúli, Tórshavn
Maria Vilhelm og Bergur Olsen Vestmanna	Føroya Landsbókasavn, Tórshavn Føroya Landsskjalasavn, Tórshavn
Mats Wahlberg Uppsala	Føroyamálsdeildin, Tórshavn
Doreen Waugh Edinburgh	Føroyska málnevndin, Tórshavn
Mortan Weyhe Vejle	Namnegransking, Institut for lingvistiske og nordiske studium. Universitetet i Oslo
Regin Weyhe Whitfield Oslo	Nám, Tórshavn
Rannveig Winther Tórshavn	Seminarieret för nordisk namnforskning, Uppsala Shetland Museum and Archives, Lerwich

Heilsan úr Íslandi

Eivind Weyhe hefur verið virkur nafnfræðingur í meira en 20 ár og hefur skrifað um það bil eina grein á ári um þau efni síðan hann byrjaði að fást við þau fræði um 1990. Þegar við unnum saman á forníslensku orðabókinni í Kaupmannahöfn fyrir 40 árum undir ritstjórn Ole Widding var hann varla kominn af stað í þeim fræðum enda þá enn í námi í norrænu. Ég hlustaði síðan á hann flytja fyrirlestur sinn til magistersprófs við Kaupmannahafnarháskóla 1979 sem fjallaði um Færøsk grammatisk litteratur. En málfræði, málsaga, mállýskur og nafnfræði hafa verið viðfangsefni Eivindar um dagana og fléttast þar ágætlega saman eins og greinar hans bera ljósan vott um.

Þegar Eivind sneri aftur til Færeyja beið hans á Fróðskaparsetri m.a. það verkefni að vinna úr færeyskum örnefnasöfnum sem fyrirrennarar hans á þessu sviði höfðu safnað, fyrst og fremst V. U. Hammershaimb og Jakob Jakobsen, en einnig Christian Matras, Napoleon Djurhuus, Mortan Nolsøe o.fl. Árið 1973 höfðu örnefnasöfn ungmennafélaganna (Sólarmagns o.fl.) og örnefnasöfn Lögpingsins runnið til Fróðskaparseturs. En öll færeysk örnefnasöfn voru fyrst sameinuð á einn stað 1991 þegar Kaupmannahafnarháskóli afhenti Fróðskaparsetri örnefnasöfn sín um Færeyjar, sem Dansk stedsnavneudvalg hafði látið safna til. Eivind hefur gert ágætlega grein fyrir allri þessari söfnun í grein sinni Færøske stedsnavnesamlinger – tilblivelse og tilgængelighed, sem birtist í NORNA-rapporter 52, Útgáva og atgongd, eftir fyrirlestur hans á NORNA-symposium í Tórshavn í maí 1992. Segja má að þá fyrst hafi orðið aðgengilegt að rannsaka færeysku örnefnin þegar söfnin voru sameinuð á einum stað.

Jakob Jakobsen hafði fyrstur manna skrifað fræðilega um færeysk örnefni, með greininni Strejflys over færøske stedsnavne, í afmælisriti til Ludvig F.A. Wimmer 1909. Christian Matras skrifaði síðan doktorsritgerð sína um örnefnin í Norðureyjum 1932, veigamesta yfirlitsritið um færeysk örnefni hingað til. Eivind hefur gert fyllri grein fyrir rannsóknnum á færeyskum örnefnum í NORNA-rapporter 67, Færøsk stedsnavneforskning. En oversigt, 1999, greinasafni eftir symposium í Uppsöllum 1997. Þar koma fleiri færeyskir fræðimenn við sögu.

Á þessum grunni verka fyrri manna byggir Eivind starf sitt sem nafnfræðingur. Hann hefur í yfirgripsmikilli grein sinni um Marknavne i en

færøsk bygð, þ.e.a.s. Vági á Suðuroy, gert grein fyrir skipulagi á landi, landkostum og eignarhaldi, einkum út frá nafnliðum jarðanafnanna. Þar tekur Suðureyingurinn Eivind upp þráðinn frá rannsókn Christian Matras á örnefnum á Norðureyjum og skoðar þar með gagnstæðan hluta landsins. Greinin er gott yfirlit um færeyskt byggðarmunstur með tilheyrandi nafnaforða.

Margar greinar Eivindar fjalla um einstök örnefni, eins og greinin Reiðgøtur í føroyskum staðanøvnum, frá 1997. Á eldra landakorti má lesa nafnið Rókgøtur. Þessi athugun eins og fleiri hjá Eivindi eru runnar frá starfi hans við endurskoðun á örnefnum á færeyskum landakortum í mælikvarðanum 1:20 000, sem hófst upp úr 1980, í samvinnu Føroyamálsdeildar og Matrikulstovunnar í Tórshavn. Það hefur leitt til ýmissa leiðréttinga á nöfnum á eldri kortum frá Herforingjaráðinu í Danmörku. Á svipaðan hátt hefur hann leiðrétt örnefnið Ókyrrumúli á korti sem hann álitur að réttu lagi sé Oyggjarmúli, í greininni Eitt huldunavn í Lítlu-Dímun, frá 2004. Fleiri leiðréttingagreinar hafa orðið til við kortavinnuna. Í greininni Akrrar ella Agrar, frá 2008, skýrir hann örnefnið Agrar sem mynd sambærilega við ísl. ögur n., en að þar sé ekki um neina akra að ræða. Jarðarnafnið Strapulið, 2004, er að hans áliti dregið af orðunum stræti+lið (ísl. stræti + hlið), og styður hann það öflugum rökum. Önnur grein er um Skúvanes og Skúvisnøs, 2008, og er dæmi um hve nöfn geta verið óbreytanleg lengi. Enn má nefna greinina um Heltn, frá 2006, sem skýrist út frá ísl. hólkn, sem er góð og sannfærandi grein. Sömuleiðis ber að nefna grein um Beinissvørð, frá 2005, þar sem Eivind telur að orðið vørða sé upphaflega í örnefninu og e.t.v. hafi tindurinn aðeins heitið Beinir upphaflega. Eivindi er skemmt við að skoða uppskriftirnar „hjá Generalstabinum tá ið teir hava sitið og totast við at viðgera nøvnini ið skuldu á kortini“ (265). Vinna sú sem Eivind hefur unnið við kortanöfnin og leiðréttingar á þeim er lofsverð. Þáttur færeysku örnefnanna í kortagerð herforingjaráðsins er rækilega skráður hjá honum með greinunum í Varðanum 2007, og þar er hlutur einstakra manna dreginn vel fram.

Eins og fyrirrennararnir, bæði Christian Matras og Sverri Dahl, hefur Eivind skrifað um ærgi-nöfn, og bætt við nafninu Erjafossur af þessum toga, í greininni Aftur eitt ærgi, frá 2005, en það hafði áður verið skýrt sem Ørredfossen (af fær. egríði). Það er sameiginlegt einkenni á greinum Eivindar um örnefni að hann hefur leitað rækilega til heimildarmanna þar sem völ var á þeim og hann sameinar góða þekkingu á mállýskum og málfari einstakra byggða þekkingu á landslagi og sögulegum aðstæðum

á hverjum stað. Það hefur verið talið nauðsynlegt góðum nafnfræðingum að margra mati, að menn séu fjölfróðir eins og Eivind vissulega er.

Eivind hefur ekki gengið fram hjá nöfnum á fiskimiðum, og þó að hann hafi ekki gert sjálfstæðar rannsóknir á þeim, varð útkoma bókar um miðanöfn honum tilefni til ítarlegrar fræðigreinar um þau efni 1993, Miðanöfn. Hugleiðingar í sambandi við eina miðabók. Það er góð viðbót við fyrri skrif Mortans Nolsøe o.fl.

Eivind hefur ekki aðeins sinnt örnefnum, heldur hafa önnur nöfn fangað hug hans (sbr. grein hans í Máltingi 1996), en þau tengjast þó örnefnum í flestum tilvikum. Þannig er greinin Færöske fåreflokke, frá 1991, ein af fyrstu greinum hans um nafnfræði, og fjallar um sérfareyskt fyrirbæri, nöfn á fjárhópum, í stað þess að hver einstök ær hafði sitt nafn, eins og t.d. á Íslandi og í Noregi. Þessi hópanöfn eru yfirleitt dregin af örnefnum. Sama er að segja um greinina Tilnavne af stednavne i færøsk, frá 2010, þar sem gengið er út frá örnefnum. Eivind hefur ekki rannsakað mannanöfn að öðru en því að hann hefur skrifað um Personnavne i bestemt form, frá 1996.

Allt eru þetta góðar athuganir og Eivind hefur með framlagi sínu til nafnfræðinnar þokað vitneskju um færeysk nöfn drjúgum fram á við, ekki einungis með birtum greinum heldur einnig með leiðréttingum sínum á kortanöfnunum sem hlýtur að teljast þýðingarmikið fyrir allan almenning í Færeyjum.

Svavar Sigmundsson

Heilsan frá næmingi

Eivind Weyhe hefur arbeitt við staðarnøvnum; hann skrivar millum annað um *Strapulið* í Sandavági. Hetta lögna navnið. Ein søga sigur, at tað kemur frá einari norskari konu, sum skeldaði um, at fólk gingu í stykkinum. „Gangið ikki har og straplið“, segði hon. Men *Strapulið* er, sigur Eivind, *Strætilið*. Her eru trý tannljóð, *t-t-l*, og tí hendir ein ljóðfrálking, so at *-t-* í miðjuni verður til *-p-*, also: *Stræpilið*. Eitt gott eyga skal til at síggja *Strætilið* aftan fyri *Stræpulið*. Eisini tá ið hann sigur, at *Roggutuón* kemur frá *Reiðgøtu óm*, ið er eitt seyðafylgi, og slík hava nøvn; í hesum føri eftir ærnum við *Reiðgøtuna*. At greiða frá broytingum í staðarnøvnum krevur ikki onga málfrøðivitan, og hendan vitan sæst eisini aftur í bókum og greinum eftir Eivind Weyhe.

Tað eru ógviliga nógvir ymiskir rætningar til innan málfrøðina og málvísindini. Nevnast kunnu slíkir sum generativ málvísindi, optimality theory. Eivind hoyrir til onga, og tað kann vera ein góð ting. Tó, í eini innleiðslubók til málvísindi, sum er í gerð, har hefur hann nýtt kognitiv málvísindi. Annars hefur hann hildið seg til at lýsa føroyskt eins og tað er og skrivar seg sostatt inn í traditiónum sum deskriptivur málfrøðingur. Dixon, ein kendur enskur málfrøðingur, sum hefur dokumenterað upprunamál í Australia, sigur í bókini *The rise and fall of languages*, at „Documenting languages is the responsibility of linguistics“ (bls. 136). Hetta hefur Eivind gjørt, og sæst tað m.a. í greinini *Bendingarmunur í føroyskum málførum*. Greinin varð upprunaliga prentað í *Íslenskt Mál* og er ein deskriptiv lýsing av teimum bendingarmunum, sum eru í føroyskum. Samstundis vísir høvundurin, hvat onnur hava sagt um evnið. Hetta er ein spennandi grein, í hvussu so er hjá málfrøðingum. Munir í m.a. sagnorðaskipanini verða viðgjørdir, sum tá ið nevndur er formurin *lýpur* í Eysturoynni. Greinin vísir, hvussu fasinerandi varierað føroyskt er hjá tí, sum tekur málið í álvara sum granskingarevni.

Eivind Weyhe fer ikki at skriva seg inn í vísindasøgna sum generativur málfrøðingur, ella sum til dømis sociolingvistur, og sum nevnt varð omanfyri, so kann tað vera ein góð ting. Hesir rætningarnir skifta mangan, so at tað stundum er ringt at vita, hvat vendir upp og hvat vendir niður. Tá kann vera gott at standa við báðum beininum í einari deskriptivari traditiónum.

Í greinini *Genitiven i færøsk, et problembarn* kemur høvundurin

inn á, hvussu hvørsfallið er lýst í ymiskum føroyskum mállærum. Í nýggjari mállærum er ikki óvanligt at hava hvørsfallið í klombrum, og hesin síðurin gongur aftur til J. Nolsøe, sum hevði hetta „...i ét tilfælde, nemlig i de svage femininer...“; millum formarnar nevnir Eivind *Kirkja*. Víst verður á, at sami Nolsøe hevur trupulleikar at seta upp teir røttu formarnar fyri hvørsfallið, tá ið tað er bundið. Síðani verður komið inn á, hvat Hammershaimb skrivaði, og víst verður á, at hóast hann veit, at hvørsfallið er ógviliga veikt í málinum, so verða formarnir settir upp kortini. Farið verður víðari til m.a. Lockwood, sum hevur eina meira realistiska lýsing av hesum fallinum.

At Eivind Weyhe er deskriptivur málfrøðingur sæst aftur í lýsing og viðger hansara av føroyskum málførum. Hann er ikki talsmaður fyri einum føroyskum standardmáli, har eitt málføri verður nýtt í eitt nú útvarpi. Málførinu eru eisini viðgjørd í *Pluralis av nomina agentis på -ari i færøsk* og í greinini *Nøkur orð um bendingarmun í føroyskum*, sum er tann føroyska útgávan av greinini. Her verður spurt, hví summi málføri hava *skipara*, onnur *skiparir*. Víst verður, hvussu føroyingar veruliga siga, og eisini er ein søguligur vinkul í greinini, har hugt verður at, hvussu endingin var í kvæðahandritum og í mállærum. Her er Eivind pankroniskur! Tania Kuteva hevur nýtt hetta heitið í m.a. *Auxiliation* bókini. Pankroni er at lýsa mál samtíðarlíga og søgulíga. Í greinini kemur hann inn á status hjá málførunum. Hetta er eitt evni, sum liggur næstan ógranskað í einum føroyskum samanhangi. Spurningurin er, hvønn status hava summir formar, og hví hava summir hægri status enn aðrir. Greinin endar við, at hann metir um, hvørjir formar eru upprunaligari: *skipara* ella *skiparir*, og verður víst til Johs. Brøndum-Nielsen, sum helt, at formaruttan *-r*, t.e. *skipara*, vóru eldri, men so er ein tilvísing til Seip, sum sigur nakað annað, og her má lesarin sjálv/ur leitað til greinina til tess at fáa niðurstøðuna hjá Eivindi Weyhe.

Status verður nevnt í greinini um nomen agentis orðini, og tað verður eisini nortið við evnið í greinini *Færøske dialekter og deres stilling i dag*. Her kemur hann inn á, um eitt slag av einum standardmáli er til í Føroyum. Tað er jú ikki óvanligt í øðrum londum, sbr., at millum onnur onglendingar hava sín standard. Í greinini ger Eivind vart við, at lítið er granskað yvirhøvdur í føroyskum málførum, og hetta er tíverri stóðan enn, hóast nakað er hent síðani greinin varð prentað. Í greinini kemur fram, at summi hava havt eina hugmynd um eitt normalføroyskt talumál. Næmingar úr Suðuroy finga at vita, at teir skuldu halda seg til hetta ‘normalføroyska’, tá ið teir komu á Studentaskúlan í 50-unum, og tankin

um eitt normalföroyskt liggur eisini aftan fyri lýsingarnar av föroyskum í mállærum og orðabókum. Eitt nú mállæruni hjá Lockwood, har hann hevur /ou/ fyri ó. Og í *Føroysk-donsk* orðabók hjá M. A. Jacobsen og Chr. Matras er eisini ein tillaging gjørd til eitt málføri, nevnliga tað í Suðurstreymoy. Kortini er tað soleiðis, sum víst verður í greinini, at talan er um eina tillaging, og tað sæst longu hjá J. Jacobsen í *Færøsk Anthologi*. Hann nýtir partvís Suðurstreymoyarmálførið, men ikki konsekvent, og tí eru endingarsjálvljóðini eftir skriftmálinum. Jacobsen hevur heldur ikki klusilviknan. Klusilviknanin er, tá ið *p-t-k-* hava ein bleytan framburð, sbr. *kaka* sum *kaga*, sum tey siga í Havnini.

Um at lesa Skipan um tingfarartoll hevur verið prentað í bløðunum sum ein viðmerking til ein annan föroyskan greinskrivara. Her vísir høvundurin á, at *Skipan um tingfarartoll* ikki eigur at lesast sum eitt skjal, sum sigur nakað um eina „valskipan“ fyri Føroyar, og heldur ikki sum eina skipan um, hvørji valdømi vóru í landinum. Hon er „eitt yvirilit yvir, hvussu nógv tey umboð, ið sótu á lögtingi hetta ávísa tíðarskeiðið, skuldu hava í ferðasamsýnig fyri tingferðir“. Í greinin er ein lítil finessa, nevnliga har víst verður á, at *hvárr* merkti ‘hvør av tveimum’ og *hverr* merkti ‘hvør af fleiri’. Við hesum í huga ger Eivind sær nakrar tankar um, hvørja umboðan Mykines hevði. Greinin er eitt aftursvar til annan blaðskrivara, og tað er neyðugt við slíkum aftursvarum, tí upprunauppleggið var skeivt, og hevði skeivleikin staðið, so varð ein myta skapt.

West, Mester Jacob og Higgins. Allir hesir fiktivu persónarnir byggja á málfrøðingar. Higgins er professarin í *Pygmalion* el. *My Fair Lady*, sum tað er betri kent sum. Drøg av D. Jones eru í Higgins. Jones var fonetikari og hevði ikki onga ávirkan á málvísindini. Mester Jacob savnar orð saman, sum William Heinesen skrivur í søguni um *Mester Jacob og jomfru Urd*. Hesin violinspælandi droymarin, sum eins og ein nábalssklógv savnar orð, har onnur savna pengar. Og Edmund West er í tí kontrafaktiska søgufelagnum í bókum hjá Jógvani Isaksen, og tað eru tey sum siga, at tað eru drøg av Eivindi aftan fyri Edmund West! Soleiðis eru tað teir málfrøðingarnir, sum enda í bókmentunum, aðrir á hundraðkrónuseðlum, og eru teir hepnir, so fáa teir ein minnisvarða. Eru teir rættiliga í krithúsinum, fáa teir Brekkumørkprísín. Sum tað eru drøg av Jones í Higgins, so eru eftirrationaliserað drøg av Svabo í Mester Jacob hjá William Heinesen, og tað sama við West í krimisøgunum hjá Jógvani Isaksen. Og tað sum Svabo og Weyhe í hvussu so er hava til felags, er nærlagni, og tað er solum ikki av leið at hava í viðfórnum.

Loksins skulu nevast tær báðar bøkurnar: *Hentzasavn* og *Í miðjum*

Grasgarði. Hetta eru filologiskar arbeiði, har Eivind djúptøkið viðgerð hesi kvæðahandrit. Tey eru prentað soleiðis sum tey eru skrivað á bygdarmáli, og eru allir teir ymisku formarnir, sum høvundarnir hava í handritinum, tiknir við. Hetta eru virðismiklar bøkur fyri føroyska kvæðagransking og ikki minst fyri granskingina av føroyskum máli, eitt nú út frá einum søguligum sjónarhorni. Um *Hentzasavn* skal stutt sigast, at Eivind fyrst hevur nakað um Jóannes í Króki. Síðani verður nakað sagt um handritið og um innihaldið. Og so kemur hann til ta málsligu viðgerðina. Hendan er eitt typiskt filologiskt arbeiði. Eivind vísir, hvussu sjálv- og hjáljóð eru skrivað. Hann kemur inn á formlærana og nevnið nakað um syntaks. Síðani er avskrift at savninum. Hetta sama ger hann við handritið *Í miðjum Grasgarði*. Og her eru onkrir forvitnisligir formar, sum sagnorðið *vare* fyri *vardi*. Formurin vísir, sigur Eivind, tað generella burturfallið av *ð* til null í føroyskum, og at *-d* síðani er komið inn aftur seinni fyri at marka tátíðina.

Eivind er filologur av útbúgving, og tað sæst aftur í málvísindaligum arbeiðum hansara. Tey eru kvalitetsmarkað fyri nærlagni og væl frágingin. Henda bókin hevur heitið *Eivindaródn*, og verður sagt, at heitið er tikið, tí Eivind hevur víðgongda ódn, tá ið talan er um málgransking.

Jú, víst so, men tað er heldur ikki altíð so gott bara at ganga ta somu ódnina, tí gamal vani býtur best.

Her er nakað sagt um nøkur arbeiði, Eivind hevur lagt úr hondum. Eg havi einki sagt um Eivind sum lærara. Sjálvur hevði eg hann í tvey ár á Føroyamálsdeildini. Seinni gekk leiðin út á onnur universitet, og her fekk ein at síggja, hvussu gott grundarlag ein hevði fingið á Føroyamálsdeildini frá Eivindi.

Privatmaðurin Eivind er ikki eyðkendur fyri nøkur grynnubrot, heldur distanseraða ironi, og tað kann mann so góðtaka ella lata vera. Vitan hansara um føroyskt er umfatandi og vónandi fær hann stundir til at granska og geva út meira, nú hann fer á eftirløn.

Hjalmar P. Petersen

Navnafrøði

Marknavne i en færøsk bygd

Indledning

Der er ikke hidtil foretaget nogen samlet onomastisk behandling af de færøske marknavne. I sin disputats om *Stednavne på de færøske Norðuroyar* kommer Chr. Matras også ind på marknavnene i det pågældende område. Han foretager en gruppering efter „De vigtigste Ord og Navneled“, idet han ser bort fra „almindelige naturbeskrivende Ord“. Om aldersforholdene udtaler han sig meget forsigtigt, men han mener, at „Navne paa Indmarksstykker ikke kan antages at være stort ældre end fra det 15. Aarhundrede“, og at ingen „synes at gaa tilbage til Landnamstiden eller de nærmeste Aarhundreder derefter“ (Matras 1932: 37-39). Ved marknavne forstår Matras her indmarksnavne.

I færøsk sprogbrug anvendes *jarðarnavn* primært om navne på indmarksstykker, og når man taler om *jarðir*, tænker man også primært på jordejendomme i den gamle indmark (*bøur*). Men *jarðarnavn* kan også anvendes i udvidet betydning, jf. definitionen i FDO: ‘navn på et stykke (indmarks)jord’.

Jeg vil her forsøge at belyse marknavneskikken i en færøsk bygd i den modsatte ende af landet, nemlig *Vágur* på *Suðuroy*. Jeg vil bruge betegnelsen ‘marknavne’ om kunstigt eller naturligt afgrænsede jordarealer, der anvendes til dyrkning eller som græsgange.

Bebyggelses- og ejendomsforhold

Færøerne er fra gammel tid inddelt i 85 såkaldte „marketalsbygder“, med tilhørende jordejendom. Jorden er opgjort i enheden *mark* (fær. *mørk*, plur. *merkur*, herefter forkortet *mk*), der inddeles i 16 *gyllin* (fork. *gl*), og hver *gl* kan igen inddeles i 20 *skinn*.

Bygdernes marketal er meget forskelligt, fra 4 *mk* i de mindste bygder til 97 *mk* og 2 *gl* i den største.

Oprindelsen til *mark* som jordenhed synes at fortabe sig i en dunkel fortid. En *mark* jord er hverken inden- eller udengårds noget bestemt areal eller nogen bestemt værdi. Og selv om den oprindelig nok har haft en bestemt værdi, så ved man ikke noget om, hvad det oprindelige grundlag for marketalsvurderingen har været. Det er desuden usikkert, om marketallet oprindelig har været knyttet til indmarken eller udmarken, men den almindeligste opfattelse synes at være, at den har været en

måleenhed for indmark og har givet rettigheder i udmarken (samt en del andre rettigheder) i samme forhold (Jacobsen 1958: 187, Bjørk 1975: 14 f., Danielsen 1981: 688 med yderligere litteraturhenv., Thorsteinsson 1981: 671 f. og 1990: 117).

Nærmest selve bebyggelsen har vi den dyrkede indmark, *bður*. Omkring denne var der et stengærde, *bøgarður*, der skilte indmarken fra den udyrkede udmark, *hagi*, hvorfor man også har betegnelserne inden-gårdsjord og udengårdsjord om henholdsvis *bður* og *hagi*.

Bygdens udmark, der blev benyttet som græsgang for især får og køer, til en vis grad også heste og gæs, kunne være udelt fællig, dvs. fælleseje for hele bygdens jordejere, eller den kunne være inddelt i haugeparter, som hver kunne bruges af en eller flere indbyggere.

Indmarken, der hovedsagelig anvendes til høslæt og kartoffeldyrkning, i ældre tid tillige til korndyrkning, findes næsten altid inddelt i bestemte navngivne jordstykker, der igen er inddelt i større eller mindre lodder, der tilhører bestemte ejere. Hver enkelt ejer vil kunne besidde et til tider stort antal lodder af varierende størrelse liggende spredt i bygdens indmark. Disse forhold kunne være ret komplicerede. I nyere tid er der i flere bygder foretaget udskiftning af jorden. Ejerforholdene er på den måde ofte ændret betydeligt, hvad der også har haft skæbnsvangre følger for navnenes bevarelse.

Om vinteren havde fårene ret til at komme ind fra udmarken for at græsse frit i indmarken, der således i vintertiden fungerede som udmark.

I enkelte tilfælde består hele bygden af en enkelt gård, men som regel er den opdelt i flere bopladser, *býlingar*. Det område eller de områder i bygden, der fra gammel tid har været aflagt til bebyggelse, benævnes nord for Skopunarfjórður *heimrust* f. (pl. *heimrustir*, sidsteled kommer sandsynligvis af *ruðstaðir*), på Sandoy *rustari* m. (i bestemt form *rustarin*, sandsynligvis opstået ved kontraktion af *ruðstaðurin*) og på Suðuroy *skattagrundir*.

Et større indmarksområde anses ofte for at tilhøre en bestemt *býlingur*, en bestemt *hagi*, eller begge dele. Ejerne af indmarken har som før nævnt adkomst til andel i udmarksfælliget i forhold til deres ejendom i indmarken. Rettigheder der følger med marketallet kan, foruden græsningsrettigheder for kreaturer, være rettigheder til tørveskær, andel i fuglefangst, fangst af harer og ørreder, strandrettigheder (tang til gødsel, strandgods, især drivtømmer m.m., i ældre tid også hval, såkaldt *jarðarhvalur*).

I flere bygder er der en eller flere særlige hauger, benævnt *húshagi*.

De er beliggende i nærheden af bygden. I hushaugen kan ejere i de mere afsidesliggende hauger udøve visse rettigheder, såsom græsning for køer, tørveskær, ret til at skære græstørv til hustækning, opdykningsrettigheder m.m.

Som græsgange for får udnytter man også afsidesliggende og ofte vanskeligt tilgængelige steder, såkaldte *feitilendi* eller *skorar*. De er ofte beliggende i stejle fuglefjelde og har særlig frodig græsvækst. Der kan også være tale om holme. I Vágur er der flere sådanne områder. I Taxationsprotokollen betegnes de som „Herligheder, hørende til hele bygdens Hauger“ (Tax 1873: B, 234).

Kilder til færøske marknavne

Vi støder lejlighedsvis på marknavne i ældre dokumenter, ældst i diplommer fra begyndelsen af 1400-tallet, hvor det dog kun drejer sig om et par navne. I større tal optræder de først i jordebøger og ting- og skifteprotokoller fra 1600- og 1700-tallet, hvor navnene ofte optræder i fordansket skikkelse eller dansk-færøske blandingsformer. Disse kilder er desværre ikke blevet systematisk excerperet endnu.

Det første initiativ til en samlet fortegnelse over jordegodset på Færøerne blev foretaget i 1840-erne af sorenskriver G. F. Tillisch (Clementsen 1981: 717). Selv rejste han landet rundt, og det lykkedes ham at fuldføre sin jordfortegnelse i løbet af sin embedsperiode 1841-49. Formålet var at skabe et pålideligt grundlag for tinglysningsarbejdet. Sprogformen ved gengivelse af navnene er ikke konsekvent, idet navnene nogen gange bliver opført i deres færøske form, andre gange i en fordansket form. Ortografien ved gengivelsen af de færøske navneformer er selvfølgelig før-hammershaimbsk (V. U. Hammershaimbs retskrivning blev ikke skabt før i 1846 og fik sin endelige form omkr. 1850).

Hovedkilden til vore marknavne er den såkaldte „Taxationsprotokol“ (herefter fork. Tax) eller — som der står på titelbladet — *Protokol over den i Henhold til Lov angaaende en ny Skyldsætning af Jorderne paa Færøerne af 29de Marts 1867 foretagne Taxation af bemeldte Jorder*, København 1873, en hovedkilde ikke kun til vore marknavne, men til vort kendskab til færøske jordforhold i det hele taget. Her bliver navnene gengivet i færøsk form og med Hammershaimbs retskrivning (iøvrigt det første trykte værk med denne retskrivning, når man ser bort fra Hammershaimbs egne sproglige arbejder fra 1850-1855).

Fra trykmanuskriptet (der opbevares på Føroya Landsskjalasavn i Tórshavn) ses iøvrigt, at Hammershaimb har haft en finger med i arbej-

det med retskrivningen og sprogformen i udgaven. Vi bemærker således, at han har forsøgt at give nogle af navnene en let islandiseret form.

Iøvrigt indgår marknavne selvfølgelig i vore øvrige stednavneoptegnelser fra de forskellige færøske bygder. For Vágur's vedkommende blev der i 1945-47 foretaget en sådan optegnelse ved bygdens overlærer J. O. Djurhuus (JOD).

På Fróðskaparsetur Føroya, hvor det færøske stednavnemateriale nu er samlet, findes der en seddelsamling, hvor samtlige marknavne i Tax er excerperet.

Marketalbygden Vágur

Bygden *Vágur*, der er beliggende ved *Vágsfjørður* på *Suðuroy*, er blandt de forholdsvis store (indbyggertal ca. 1600). Indmarken er opgjort til 49 mk 11 gl, og udmarken angives med samme marketal. Udmarken er ind delt i følgende hauger (med tilføjjet marketal):

Tofthagi	8 mk	4 gl
Bjarghagi	4 mk	
Botnhagi	10 mk	10 gl
Gjógvaráfjall	10 mk	4 gl
Hamrahagi	4 mk	3 gl
Langadalshagi	4 mk	2 gl
Tórishagi	4 mk	2 gl
Lambhagi	4 mk	2 gl

(De to sidstnævnte er fra gammel tid blevet benyttet i fællesskab. Iøvrigt er der i vort århundrede foretaget brugsdelinger af hauger, men det ser vi bort fra her.)

De fire sidstnævnte er beliggende på sydsiden af *Vágsfjørður*, og de har alle haft hushaugerrettigheder i *Hamrahagi*, der ligger nærmest bygden. Her indgår *húshagi* som navneled i stednavnet *Húshagabrekka*, også kontraheret til *Húsabrekka*. *Bjarghagi*, den mest afsidesliggende på nordsiden, har ejet hushaugerrettigheder i den mere nærliggende *Tofthagi*. I *Færøske folkesagn og æventyr* omtales også en *húshagi* tilhørende *Botnhagi*: „Eitt smalt stikki av Botnhaga, húshagin, gongur niður ímidlun Gjógvaráfjals og Tofthaga (Botnhagin sjálvur er í erva)“ (Jakobsen 1898-1901: 4).

Indmarken på de tilsammen 49 mk og 11 gl er inddelt i områder, der hører til de ovennævnte hauger (hvert af disse områder i indmarken ligger dog ikke altid samlet). Men disse indmarksområder er igen inddelt i en række mindre, navngivne lodder med forskellige ejere. En del af jorden (6 mk 4 gl) er i offentlig eje, såkaldt *kongsjørð*, der er forpagtet bort til et vist antal „fæstere“ (*kongsbøndur*). Endvidere er der 10 mk 4 gl såkaldt *beneficeret jord*, også kaldet *prestjørð* (den har tidligere hørt til præsteembedet, men er nu i offentlig eje og forpagtes bort ligesom kongsjorden — kongsjorden har oprindelig også været kirkejord, men ved Reformationen tilfaldt den kronen, heraf betegnelsen kongsjord). Resten (33 mk 3 gl) er i privateje, såkaldt *óðalsjørð* eller *ognarjørð*. Hele denne samlede indmark går under betegnelsen *gamal bøur*, og det er til den at marketallet (ifølge den gængse opfattelse, jf. foran) knytter sig.

Men i Vágur har man, ligesom de fleste andre steder på øerne, op gennem tiden „lagt jord ind“, dvs. man har indtaget jordstykker fra udmarken til opdyrkning. Disse „indlæg“, der går under betegnelser som *trøð*, *gerði* og (*viður*)*byrgi* (også *viðurgerði*), har ikke noget marketal, men er fordelt mellem ejerne i forhold til deres andel i ind- og udmark. Senere har disse indlæg kunnet løsrives fra deres tilhørsforhold til den øvrige jord og er kommet til at danne selvstændige brug uden de rettigheder i udmarken, som følger med den oprindelige, gamle indmark. Fra tid til anden er sådanne trøer også blevet indlagt for at skaffe jord til ejendomsløse.

Endelig kan der også i indmarken findes enkelte såkaldte „haugeløse stykker“, dvs. jordstykker, der er beliggende i indmarken, men som ikke hører til eller giver rettigheder i nogen hauge. Det er tvivlsomt, om de i alle tilfælde bør medregnes under marknavne. I Tax (1873: B, 234) opregnes for Vágur følgende „Haugeløse Stykker, der udgjøre selvstændigt Brug“: *Vestur á Keldu, Nýlendini, Løðhamar, Hvanndalsklovi, Báraryggur, BrekkugerðagrunDIR, á Gørðum*.

Bebyggelsen i Vágur har fra gammel tid været opdelt i flere *býlingar* (bopladser), af hvilke nogle må antages at gå tilbage til oprindelige landnamsgårde, mens andre kan være opstået ved senere gårddelelinger. Dette problem vil jeg lade ligge og i stedet overlade det til vore bebyggelseshistorikere. Men jeg vil her anføre navnene på de býlingar, der ifølge Svabo (1958: 306, 365, men her gengivet i nutidig ortografi) har været kendt i 1700-tallet: *í Toftum, við Hvanndalsá* (Svabo: *Hvanndalshús*), *á Skála, á Oyri, í Brekkugerði, á Bárðarfløtti, í Smillum, við Gjógvará, við Kráir* (3 af dem, nemlig *við Hvanndalsá, í Brekkugerði* og *á Bárðarfløtti*,

Vágur med indmark (bøur) og omkringliggende udmærk (hagi). Her ses den gamle indmark som et sammenhængende område inderst i fjorden (senere indlagte trøer er ikke taget med). Her var den gamle bebyggelse, men den har i dag bredt sig langt uden for dette område. (Kort: Óli Johansen)

var ifølge Svabo ikke beboet på det tidspunkt, dvs. omkr. 1780, men er blevet bebygget igen senere. Navnet á Bárðarflótti kendes dog ikke i dag, herom senere). Dette bebyggelsesmønster var endnu tydeligt for 100 år siden og senere. Og selv om det kan skimtes endnu den dag i dag, så er det i høj grad tilsløret af den moderne udvikling, hvor store dele af den oprindelige indmark er blevet udstykket til byggegrunde, hvad der har givet bygden karakter af bymæssig bebyggelse (Vágur har i dag bystatus, en status som en bygd kan opnå, når befolkningstallet overstiger 1500).

Omkring 1950 blev der foretaget en udskiftning af jorden i Vágur.

I Tax (1873: B, 229-35) har vi en samlet fortegnelse over haugerne i Vágur, over indmarksstykkerne i den gamle bø og hvilke hauger de tilhører og giver rettigheder i. Som eksempel kan vi nævne de jordstykker, der hører til *Tofthagi* (tilsammen på 8 mk 4 gl):

Høgibøur	1 mk	4 gl
Lágibøur	1 mk	
Vestan Glyvur	1 mk	
Úti við Garð		4 gl
Potajørð		4 gl
Katrinujørð		4 gl
Krossjørð		4 gl
Hundraðið		8 gl
Ísajørð		2 gl
Uttara Fløga	1 mk	
Mattakonujørð		4 gl
Niklasarjørð		4 gl
Uppi á Garði		4 gl
Brúsajørð		4 gl
Ellinds(garða) mørk/Ellindsjørð	1 mk	

Endvidere opregnes trøer, der er indtagne af de forskellige hauger, haugegøse stykker og fedegræsgange (*feitilendi*).

I den følgende oversigt vil jeg koncentrere mig om at præsentere grundordene i navnene, og der vil kun undtagelsesvis blive plads til at berøre bestemmelsesordet. Selv om Hammershaimb i den trykte udgave af Tax i en del tilfælde som nævnt forsøgte at islandisere navnene, så er vi, takket være gode kilder (trykmanuskriptet og forarbejderne til Tax, andre optegnelser, samt vort kendskab til navneformerne i nutidig brug), i stand til at anføre de genuine former. Afvigende former i Tax vil i en del tilfælde blive anført i parentes.

Grundord i udmarksnavne

Haugeparternes navne, der blev opregnet foran, består, med en enkelt undtagelse, af sammensætninger med *hagi* som sidsteled. En enkelt har

fjall som sidsteled: *Gjógvaráfjall*. Det bør dog tilføjes, at *Langadalshagi*, *Hamrahagi* og *Bjarghagi* ofte, især i daglig tale, benævnes med naturnavnene *í Langadølum*, *á Homrunum* og *á Björgunum*.

Hagi betegner i færøsk den udyrkede udmark. En undtagelse har vi dog i navnet *Kálhagi* (jf. også *kálgarður* og *kálteigur* hos Matras). Det er sikkert rigtigt med Matras (1932: 165) at opfatte det som en danisme (da. 'kålhav'), indkommet med præster og embedsmænd. I Vágur findes det i dag som husnavn ved den gamle præstegård (anneksgård) *Við Gjógvará*.

Navneleddet *hagi* indgår utvivlsomt i stednavnene *Lambagjógv*, *Lambarøkur*, *Lambanes*, *Lambahella*, *Lambalátur*, hvor *Lamba-* synes at være kontraheret af *Lambhaga-* (**Lambhagagjógv* osv.). De ligger alle i det stejle kystområde ved *Lambhagi*. Desuden findes der her et mindre område kaldet *Lamba Lítla*, der sandsynligvis kommer af et **Lambhagi Lítli*. Dette sted er fra naturens hånd sådan beskaffent, at det har kunnet bruges som et indelukke for lam, der er taget fra moderfårene i en fjern fortid, hvor man har malket hunfårene (om dette spørgsmål se Thorsteinsson 1982). Det er ikke utænkeligt, at vi her skal søge den oprindelige *Lambhagi*. Senere kan navnet så være ført over på den større hauge på ca. 4 mk, og det mindre område har derpå fået tilføjet det adskillende adjektiv *lítli*.

hagi som grundord indgår desuden i *húshagi*, som indgår som bestemmelsesled i *Húshagabrekka*, også benævnt *Húsabrekka* (se foran).

Grundord i indmarksnavne

bður: *Høgibður*, *Lágibður*, *Brekkubður*, *Oyrarybður*, *Hamrabður*, *Gjógvararabður*, *Smillabður* (Tax: *Smillubður*).

bður er i moderne færøsk den gængse betegnelse for den dyrkede indmark. Under ét nævnes den *bður*. Som sidste navneled indgår den som regel i navne for større indmarksområder. Den gamle betydning 'gård' er forsvundet i moderne færøsk, men skimtes i en del stednavne (jf. at de vestligste býlingar i Vágur under ét benævnes *Vesturi í Bø*).

Førsteleddene hentyder til beliggenhed (*Høgi-*, *Lági-*, *Brekku-*, *Hamra-*) eller udtrykker tilhørsforhold til en bestemt býlingur (*Oyri*, *Gjógvará*, *Smillar*).

jørð: *Potajørð*, *Katrinujørð*, *Krossjørð*, *Ísajørð*, *Mattakonujørð*, *Niklasarjørð*, *Brúsajørð*, *Janusarjørð*, *Tummasarjørð*, (Tax: *Tómasarjørð*), *Knokkajørð*, *Kobbajørð* (Tax: *Kópagyllinir*), *Kirkjugarðsjørð*, *Gaddajørð*, *Grasnasjørð* (Tax: *Grasmansjørð*), *Tarsajørð* (Tax: *Torsajørð* trykfejl?),

Geilarjörð, Vallajörð, Skubbajörð, Murrajörð (Tax: Murujörð), Uppgávujörð, Ábrahamsjörð, Guttajörð, Bárðarjörð, Sebanajörð, Báralda-jörð, Veðurlambsjörð, Antinisarjörð (Tax: Antóniusarjörð), Petursjörð, Grýtisjörð, Nólsingsjörð el. Nólsoyarjörð, Jörðin undir Húsunum.

Også *jörð* er en gængs betegnelse for indmarksjord. Den bruges som regel om lidt mindre lodder end *bður*, nemlig om de enkelte jordejendomme (jf. indledn.). Et hurtigt blik på navnene viser, at førsteleddene i mange tilfælde (tilsyneladende) består af personnavne, nemlig: *Ábraham, Antinis, Bárður, Brúsi, Ellindur, Gutti, Ísakur?* (i *Ísajörð*), *Janus, Katrin, Mattakona* (sandsynligvis af *Mattasarkona*), *Niklas, Petur, Sæbjörn?* (i *Sebanajörð*), *Tummas. Nólingsjörð* hentyder vel til en person (ejer?) fra *Nólsoy*.

Krossjörð antyder vel et kirkeligt tilhørsforhold (se nedenfor om *Krosstoftr*), mens *Kirkjugarðsjörð* hentyder til beliggenheden ved kirkegården. *Geilarjörð* er beliggende ved en *geil* 'fægang'.

mørk (og *hálmværk*): *Ellinds(garða)mørk, Tikkumørk, Krákumørk, Staðarmørk, Skálahálmværk, Grýtismørk, Keldugerðamørk.*

gyllin: *Kobbagyllinir* (4 gl, også benævnt *Kobbajörð*), *Smørgyllin*.

Jordenheden *gyllin* er (foruden i *Smørgyllin*) noteret i *Kobbagyllinir*, hvor første led er *kobbi* „sæl“. Til navnet knytter der sig en fortælling om en mand, der forsøgte at sælge denne jordlod for en sæl (Andreasen 1977: 30).

áttatiál: *Áttatiál Mikkjals* (også noteret som *Áttatiál Mikkjal*, dvs. med possessiv akkusativ i stedet for genitiv).

Om ordet *áttatiál* siger Matras (1932: 64f), at „Den oprindelige Betydning er sikkert '80 alen Vadmel'“. Såvel her som i de eksempler han anfører, bruges navneleddet om 4 gl jord (1/4 mk). Vores *áttatiál* må have udgjort en del af *Keldugerðamørk*, idet denne kun udgør 3/4 mk, og *Áttatiál Mikkjals* er placeret som et hjørne af den. Nøjagtig samme forhold har jeg observeret i bygden *Hov* på samme ø.

hundrað: *Hundraðið* (også benævnt *Hundraðteigar*).

Iflg. Matras (1932: 153) betyder *hundrað* i færøske indmarksnavne „120 alen Vadmel“. Det optræder flere steder på øerne, på Norduroyar om et stykke på 1 mk og 10 gl, i *Vágur* udgør det kun 1/2 mk.

trøð: *Longutrøð, Smillatrøðin, Trøðin oman garðar, Bjargatrøðin.*

trøð er i vor bygd, og i det hele taget på øerne, den almindelige betegnelse for et stykke af udmarken, der er lagt til indmarken. Den ældre betydning er 'indhegnet græsgang, indhegnet stykke jord, som optrædes af kreaturer' (Matras 1932: 296). Disse græsange har ofte ligget på grænsen mellem indmark og udmark, og denne betydning synes at passe på navnet *Longutrøð*. Her (lige uden for den gamle indmark) har vi også navnet *Traðafloetur* (med grundordet *fløta* f. af *flata* med analogisk vokaludjævning), og ikke langt herfra kan vi også finde navnet *Oksafelli*. *-felli* betyder ellers fjeld, men denne betydning kan ikke komme på tale her, hvor det drejer sig om forholdsvis flade strækninger. Det er mere sandsynligt, at vi her har et oprindeligt *-velli* (nu *vølli*, dat.sg. af *vøllur*). Jf. *Ljósafelli* på Norðuroyar (Matras 1932: 100 f og *Halgufelli* i Oyndarfjórður.

Jacobsen (1958) synes at ville forbeholde appellativet *trøð* som betegnelse for de indlæg, der tildeles ejendomsløse, mens han bruger *gerði* og *viðurbyrgi* om de indlæg, der fordeles mellem ejerne i forhold til, hvor meget de ejer i forvejen. En sådan anvendelse synes dog ikke at være synderlig konsekvent. Man savner en grundigere belysning af, hvordan disse appellativer (og ligeledes *byrgi*) bruges i færøsk.

byrgi: *Miðisbyrgi*.

byrgi betegner almindeligvis et omgærdet, indhegnet område, inde lukke. Som stednavn forekommer det ofte i udmarken, hvor man må have haft sådanne omgærdede pladser, især for får (fx. findes der i *Tofthagi* et område, der kaldes *Á Byrgi*). Især i sammensætningen *viðurbyrgi* anvendes det også en del steder i omtrent samme betydning som *trøð* og *gerði*. Men i vort eksempel *Miðisbyrgi* har vi det i den gamle indmark som navn på en mk. Det oplyses, at „Nakað omanfyri býlingin við Misá er eitt byrgi, sum nevnt verður Miðisbyrgi“ (Andreasen 1977: 80), og hos JOD er optegnet navnet *Breytalið*, der forklares som „liðað í Miðisbyrgi“.

gerði el. *gjørði*: *Keldugerðamørk*, *Gjørðisjørð*, jf. også bopladsen *Brekku-gerði*.

gerði indgår i navnet *Keldugerðamørk* og må have været grundord i et (nu forsvundet) *Keldugerði*. I *Gjørðisjørð* ser det ud til, at vi har dette navneled (i den på Suðuroy almindelige sideform *gjørði*) som bestemmelseled, men der er formelt heller ikke noget i vejen for, at det er mansnavnet *Jørundur* i genitiv (*Jørunds*), der danner førsteled i navnet.

Ifølge Matras (1932: 116) har *gerði* nu kun betydningen „indhegnet

plads, spec. opdyrket Stykke Mark (el. i hvert fald et Stykke Mark indhegnet til Opdyrkning), Stykke Hjemmemark, der er lagt til den gamle indmark“. Umiddelbart synes *gerði/gjørði* i marknavne i Vágur ikke at blive anvendt om et sådant indlagt markstykke, men kun om jordområder i den gamle indmark. Betydningen kunne derfor muligvis være den, som Matras også mener at kunne finde et eksempel på på Norðuroyar, nemlig „indhegnet Stykke Ager“, jf. også *Akurgerði* i Froðba på Suðuroy.

garður: I navnene *Úti við Garð* og *Uppi á Garði* og sikkert også *Garðin Nýggja* (Tax: *Garða nýja*) betegner *garður* stengærde omkring indmarken. Men navneleddet synes også at indgå i navne, hvor det snarere betegner mindre indhegninger i indmarken i nærheden af bopladsen. Sådan synes det i hvert fald at foreligge i navnet *Skiðagarður* (? udt. [sje:a-]), i hvis umiddelbare nærhed vi også finder stednavnene *Grøni-garður*, *Klingrugarður* og den yngre bebyggelse *Í Garðinum* el. *Vesturi í Garði*. Jf. også stednavnet *Magnusargarður*, der synes at have været et jordstykke skilt ud fra det til bebyggelse aflagte område (skattagrundir) (Andreasen 1977: 19, 195).

Det bør også nævnes, at *garður* (især på Suðuroy) kan bruges i omtrent samme betydning som *býlingur* eller i betydningen ‘nabolag’.

fløga indgår i navnene *Uttara Fløga* og *Vestara Fløga*, store flade indmarker på henh. 6 gl. og 1 mk., jf. stednavnet *Fløgulið* i umiddelbar nærhed.

Navneleddet *fløga* er særlig frekvent på Suðuroy, hvor det findes i de fleste bygder, mens det så at sige ikke forekommer uden for denne ø. Selv om det mest anvendes i indmarksnavne, så forekommer det dog også som navn på flade strækninger i udmarken (fx. i bygderne Sumba og Eiði).

fløttur betegner stykke (jævn) dyrket mark. Det bruges i indmarksnavne om store flade stykker græsmark, i modsætning til *teigur*, der bruges om smalle engstrimler (*teigalendi*), jf. udtrykket *leggja í fløtt* ‘forene ager-ruderne til jævn indmark’. Det kan dog også optræde i rene naturnavne i betydningen ‘græsbevokset plet i (stejle) fjelde’ (FDO), jf. navnet på fedegræsgangen *Djúpafløttur* i et stejlt fuglefjeld (se nedenfor).

fløttur indgår i navnene *Mortafløttur*, *Fløttin við Lið*, *Fløttur við Anna í Kráabrekku* og *Fløttur inni við Garð í Kráabø*, der er yngre indlæg, samt i enkelte navne i den gamle indmark: *Vesturi á Fløtti* (to steder) og *Oddafløttur*, samt det hos Svabo anførte *Bárðarfløttur*, skrevet *aa Baar-*

afløtti (1958: 306). Dette navn anvendes ikke i dag, men indgår muligvis i de nuværende navne *Báraldajörð* og *Báraldarbakki*, opr. **Bárðarflattarjörð/bakki* (?). Matras (1928) regner ellers med et mandsnavn *Báraldur* i disse stednavne.

Fløttin við Lið (der forekommer to steder) og *Kobbafløttur* betegnes som *almenningar*, hvor bl.a. tilrejsende fra andre bygder kunne tøjre deres heste (Andreasen 1977: 19). På sidstnævnte fordelte man også sælfangst (*kobbar*).

fløta, om dette ord som navneled se foran under *trøð*.

teigur forekommer i stednavnematerialet fra Vágur kun i navnet *Hundraðteigar*, der anføres som alternativ navneform til *Hundraðið*. Muligvis har man opfattet *Hundraðteigar* folkeetymologisk som ‘hundrede *teigar*’ på grund af det store antal engstrimler i denne store mark.

tøða: indgår på Færøerne ofte i navne på býlingar eller huse. Således også i Vágur: *Í Tøðuni* (yngre husnavn). Men oprindeligt har det vel betegnet ‘gødslet jord, fed eng nær husene’ (Matras 1932).

deild: I en opmåling fra 1870 af „skattegrundene“ i Vágur nævnes stednavnet *Deildin* i býlingen *Við Hvanndalsá*. *Deild* betyder ‘Del, afdelt Stykke, spec. Stykke Jord (Indmark)’, men synes i enkelte færøske stednavne at betegne ‘Grænseskel’ (Matras 1932: 88 f).

beiti ‘græsgang i indmarken’ forekommer i navnet *Skálabeiti* (det har tilhørt gården *Á Skála*).

nýlendi, der ifølge FDO betegner ‘nylig dyrket mark’ eller ‘mark som har båret sæd (korn, kartofler) året i forvejen’, indgår i *Nýlendini*, der er fællesbetegnelse for *Skálanýlendi* og *Oyrarnýlendi* (har tilhørt gårdene *Á Skála* og *Á Oyri*). Det er vanskeligt at sige, hvilken betydning vi har med at gøre her. Disse marker ligger midt inde i den gamle indmark. Om *Skálanýlendið* siges i værket „Úr Vágs søgu“: „Nýlendið var tað økið, sum Skálabóndin nýtti til beiti. Bøurin var nakað vátur, men gróðurin góður“ (Andreasen 1977: 177).

Endvidere forekommer en række rent naturbeskrivende navne som i marknavne:

Gammel indmark: *Kinnur, Mýri, Mjávan* (Tax: *Mjáan*), *Kvíggargil* (Tax: *Kvíjargil*). *Kvíggjargil* er navnet på et *gil*, hvor man kan se rester af en gammel fold på grænsen mellem bø og hauge.

Yngre indlæg: *Kráabrekka, Marknoyri, Uppi í Klova, Inni í Líð, Vesturi á Ryggi*.

Haugeløse områder: *Vestur á Keldu, Løðhamar, Bárðaryggur*.

Ved navnene *Tippið* og *Krossoftir* er der sandsynligvis tale om denotationsskift. De er noteret som navne på to yngre indlæg. *Tippi* opfattes almindeligvis som betegnelse for mindre indhegninger til midlertidigt ophold for får eller til kvæg, der skal malkes. Det er tænkeligt, at et sådant *tippi* kan have ligget inden for det område, der senere er blevet indlagt, og det har så givet navn til hele det indlagte stykke. Mht. *Krossoftir* er det tænkeligt, at der har ligget tomter fra ældre religiøs virksomhed på stedet (fx. „bønhus“), og navnet er så ført over på indlægget (indlægget har ligget uden for gærdet ved *Krossjørð*).

Indlægget *Við Gomlurætt* har været beliggende ved en tidligere færefold (*rætt*). Ordet *klovi* i *Uppi í Klova* kan her som andre steder på øerne betegne en fægang eller udgangen (leddet) fra en fægang (*geil*), hvorigennem kvæget drives ud i udmarken (jf. Matras 1932: 176 f og FDO). Man har her stednavnet *Gjógvaráklovi*, jf. også *Hvannðalsklovi*, hvorigennem stien op fra bygden har løbet (Andreasen 1977: 195).

Navne på feitilendi

Disse afsidesliggende græsgange, der fortrinsvis betegnes ved appellativerne *feitilendi* og *skor*, bærer i Vágur rent naturbeskrivende navne: *Ásmundarstakkur, Djúpafløttur* el. *Djúpafløttar, Undir Gjónni, Grímshálsur* el. *Grímshálsar* (JOD: *Grønshálsar*), *Hálsin í Gjógv* (Tax: *Hálsur í Gjógv*), *Laðanberg* el. *Undir Laðanbergi, Lambagjógv, Lopranshólmur, Máabøli* (Tax: *Másabøli*), *Miðhálsur, Skarvagjógv, Stóritindur, Tindur, Urðarnar, Vætursornur* (Tax: *Veðurshálsur*, JOD: *Veturshorni*).

Relationsnavne

I flere af navnene er jordstykkerne benævnt ved deres placering i forhold til steder, som de ligger i nærheden af.

Denne relation kan udtrykkes ved foranstillet præposition (*Á Fossi, Á Gørðum*, — oprindeligt *at* i betydningen ‘ved’ — *Við Anna Lítlu, Við Hvannðalsá, Við Bárðará, Við Gomlurætt, Undir Gjónni, Undir Laðanbergi*), foranstillet stedsadverbium (*Innan Á, Vestan Glyvur*) eller ved adverbium + præposition (+ grundord) (*Inni við Garð, Úti við Garð, Úti*

við Anna, Uppi á Garði, Vesturi á Keldu). Også *Garðin Nýggja* må anses for et af disse navne med underforstået præposition (fx. *Við Garðin Nýggja* el. *Á Garðinum Nýggja*).

Det skal i forbindelse med stedsadverbierne nævnes, at retningen „mod øst“, dvs. retningen ud mod fjordmundingen, betegnes ved *út* (jf. *Úti við Garð. Úti við Anna*), når vi befinder os på nordsiden af fjorden. Går vi over på sydsiden, dvs. hvor vi har bopladsen *Við Kráir*, skifter betegnelsen, og østretningen ud langs fjorden hedder nu mærkelig nok *inn* (fx. *Inni í Líð, Inni við Garð, Innan Á*). Sammenlign *Úti við Garð* på nordsiden med *Inni við Garð* på sydsiden, hvor adverbierne (*inni* og *úti*) i begge tilfælde betegner retningen mod øst. Dette skal muligvis forklares på den måde, at hvis man fortsætter ud langs sydsiden af Vågsfjørður, kommer man ikke uden videre ud til fjordmundingen, men ind til en sidefjord, hvor bygden Lopra er beliggende.

Afslutning

Denne oversigt over marknavnestoffet i en enkelt bygd vil forhåbentlig bidrage til at kaste et lysglimt på færøsk marknavneskik. Der forekommer selvfølgelig mange andre grundord i andre bygders marknavne, og bestemmelsesleddene er ikke blevet berørt i større udstrækning. Også „navnetyperne“ i betydningen „Navnenes ydre Form“ (jf. Matras 1932: 51) fortjener en grundigere behandling. Endvidere er jeg ikke kommet ind på spørgsmålet om navnenes alder. Det skal dog afslutningsvis bemærkes, at det er vanskeligt at se tilstrækkelig gode grunde for Matras' antagelse (jf. indledn.), at marknavnene ikke skulle være stort ældre end fra det 15. århundrede.

LITTERATUR OG KILDER

Andreasen, P., 1977: *Úr Vágs søgu*. Vágur.

Björk, E.A., 1975: Historisk indledn. i J. Ewens: *Jordfællesskab og udskiftning på Færøerne*. Selsk. til Udg. af færøske Kildeskrifter og Studier. København.

Brandt, J., 1978: Det færøske landbrugssamfund. I: P. Agger og J. Brandt: *Om økologi. En introduktionsbog*, s. 64-81. København.

Clementsen, Ó., 1981: Matrikulering på Færøerne. *Landinspektøren*, s. 717-728. København.

Danielsen, H. O., 1981: Udskiftningen på Færøerne. *Landinspektøren*, s. 686-716. København.

- FDO 1961: M. A. Jacobsen & Chr. Matras: *Føroysk-donsk orðabók*. Tórshavn.
- Jacobsen, H. J., 1958: Landbúnaðurin. *Føroyar II*, s. 187-218, København (færøsk og dansk udg.).
- Jakobsen, J., 1898-1901: *Færøske folkesagn og æventyr*. København.
- Matras, C., 1928: Eitt sindur um gomul fólkanøvn í staðanøvnnum okkara. *Varðin* 8. Tórshavn.
- Matras, C., 1932: *Stednavne på de færøske Norduroyar*. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. København.
- Svabo, J. C., 1959: *Indberetninger fra en Reise i Færø 1781 og 1782*. Udg. af N. Djurhuus. Selskabet til Udgivelse af færøske Kildeskrifter og Studier. København.
- Tax = *Protokol over den i Henhold til Lov angaaende en ny Skyldsætning af Jorderne paa Færøerne af 29de Marts 1867 foretagne Taxation af bemeldte Jorder*. København 1873. Fotogr. optr. Tórshavn 1973.
- Thorsteinsson, A., 1981: Jordforhold i det gamle landbrugssamfund. *Landinspektøren*, s. 664-678. København.
- Thorsteinsson, A., 1982: Lambhagar. *Mondul* 1982, nr. 3, s. 13-22.
- Thorsteinsson, A., 1990: Bebyggelse og bebyggelsesnavne på Færøerne. En idéskitse. *Namn og eldre busetnad*. NORNA-rapporter 43. Uppsala.

Eivind Weyhe:

Field-names in a Faroese settlement district

The article begins with a brief account of farming conditions in the Faeroes, including soil conditions, settlement and ownership of land, as well as of the relationship between infields and outfields and their exploitation. After a short discussion of the most important sources of information about Faroese field-names, there is a presentation of the field-name material from the settlement-district of *Vágur*. Emphasis is laid in particular on the generics occurring in this material.

- 1992 Marknavne i en færøsk bygd. *Ägonamn. Rapport från NORNA:s sjuttonde symposium på Svidja 24-26 maj 1991*. Red. av Gunilla Harling-Kranck och Lars Huldén. (NORNA-rapporter 50). Uppsala, 61-78.

Færøske stednavnesamlinger – tilblivelse og tilgængelighed

Med symposiets tema in mente må det indrømmes, at vi fra færøsk side ikke har så forfærdelig meget at byde på af erfaringer, som vore kolleger fra de andre nordiske lande formodentlig har. Hvad udgivelse af stednavne angår, er vi endnu ikke rigtig kommet op af starthullerne. Og det samme gør sig også gældende, når det drejer sig om at tage datateknikken i anvendelse på navnematerialet. Hovedindsatsen inden for færøsk navneforskning har ligget på indsamlingens område og gør det vel fortsat. Dette bidrag vil derfor nærmest få karakter af en slags statusopgørelse over vore samlingers nuværende tilstand, ligesom der i hovedtræk vil blive gjort rede for deres tilblivelse.

Færøsk stednavneindsamling er i grunden ikke så ung endda. Det første initiativ til en systematisk indsamling blev taget omkring midten af forrige århundrede. Det var V. U. Hammershaimb (1819-1909), skaberen af det færøske skriftsprog og ivrig indsamler af sproglige mindesmærker, der i samarbejde med Det kongelige nordiske Oldskriftselskab i København tog dette initiativ og i praksis selv foretog det meste af optegnelserne.

Selvfølgelig findes der et righoldigt materiale af færøske stednavne i forskellige kilder fra før den tid, men det er ikke resultat af en bevidst indsamling af stednavne, men indgår som naturligt materiale i arbejder af anden slags. Der kan fx. nævnes de forskellige færø-beskrivelser, frem for alt Jens Chr. Svabos *Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782*, der har et væld af stednavne i sin topografiske beskrivelse af øerne, fx. i sin gennemgang af landets bygder og *býlingar*, der alle opregnes. Endvidere bør nævnes kaptajn Borns færø-kort (opmålt og tegnet 1791-95, udgivet i 1806, jf. Nørlund 1944), der først og fremmest havde til formål at give en bedre og nøjagtigere kartografisk beskrivelse af øerne. Men han gjorde sig umage med at få fat i en del stednavne, ialt 550, som han satte på kortet, ganske vist i fordanskede former. Dertil kommer så selvfølgelig andre traditionelle kilder som jordebøger (den ældste fra 1584), tingprotokoller (fra 1615) og skifteprotokoller. Før den tid findes der kun enkelte spredte diplomer, i hvilke der forekommer et fåtal af stednavne, mest navne på øer og bygder.

Det har været lidt usikkert, i hvilken udstrækning alle disse nævnte

kilder er blevet excerperet, da seddelsamlingerne ikke hidtil har været samlet på ét sted. Det er der mulighed for at råde bod på nu, hvor vi har fået overført de færøske stednavnesamlinger i København til Fróðskaparsetur Føroya i Tórshavn. Vi er nu ved at gennemgå seddelmaterialet for at få et overblik over, hvad der er blevet udskrevet og hvad der mangler. Det skal også lige nævnes, at da man ikke havde et særligt stednavnekartotek, puttede man excerperede stednavnesedler i mange tilfælde ind i ordsamlingen. Her har man truffet beslutning om at udskille disse sedler og sætte dem ind i stednavnekartoteket.

Som sagt, den første egentlige indsamling af færøske stednavne er Hammershaimbs. Så vidt jeg kan se, skaffes det meste af hans materiale tilveje på den indsamlings- og studierejse han foretog til øerne i 1853. Af arkivmateriale fremgår, at han også opfordrede lokale folk (især præster og sysselmænd) om at være behjælpelige ved indsamlingen, og han ville tilsende dem kort (kaptajn Borns kort) til afmærkning. Men fra det overleverede materiale ses, at det næsten kun består af optegnelser fra Hammershaimbs egen hånd. Disse består af navnelister fra Norðuroyar, Eysturoy, Suðurstreymoy, Nólsoy, Vágar, Mykines og Sandoy. Nogle af disse optegnelser er yderst mangelfulde, kun enkelte spredte navne. Andre er særdeles komplette. Mange af optegnelserne synes at være foretaget i hastigt tempo, idet de kun foreligger i sjuskede og vanskeligt læsbare kladder. Mest umage synes han at have gjort sig på sin fødeø Vágar og på Mykines. Herfra findes der både kladder og sirligt renskrevne lister. Fra Norðuroyar foreligger der optegnelser fra såvel Hammershaimbs egen som fra lagtingsmand H. D. Matras' og (vistnok) også sysselmand Absalon Matras' hånd.

Der bliver også i 1840erne (på foranledning af sorenskriver G. F. Tillsch i den hensigt at skabe et bedre grundlag for tinglysningsarbejdet) og igen omkring 1870 (på foranledning af Lagtinget) foretaget registrering af inden- og udengårdsjorderne på Færøerne. Dette materiale af marknavne indgår i den såkaldte Taxationsprotokol fra 1873, et hovedværk til vor viden om færøske jordforhold. Taxationsprotokollens navne har vi fornylig fået excerperet til en særskilt seddelsamling.

Den næste milepæl i vor navneforsknings historie markeres af filologen Jakob Jakobsen (1864-1918). Han var en alsidig indsamler, men er først og fremmest kendt som optegner af folkeviser, folkesagn og eventyr. Men han har også indsamlet andet sprogligt materiale, idet han på sine indsamlingsrejser jævnligt registrerer stednavne og indhenter oplysninger om dem. Hans interesse for stednavne udmønter sig bl.a. i

hans kendte artikel 'Strejflys over færøske stednavne' i festskrift til Ludvig Wimmer fra 1909. Med dette arbejde, der behandler ø-, bygde-, å-, indsø- og fjordnavne, kan man sige at han grundlægger færøsk stednavneforskning. Men man kunne også nævne andre arbejder fra hans hånd, fx. hans studier i shetlandske stednavne (med hovedværket *Shetlandsøernes stednavne* fra 1901), da disse i høj grad bidrager til at kaste lys over færøske stednavne.

I tidsrummet 1895-99 foretager den danske generalstab sin store opmåling af øerne, som danner grundlaget for målebordsbladene i målestokken 1:20.000, der udkom omkring århundredskiftet. Den udsendte stab, de såkaldte „guider“, foretager i den forbindelse også optegnelser af navnestof til brug på kortene. Hele dette særdeles værdifulde materiale, samt stof fra senere kortfremstillinger, er nu (ved en deponeringsaftale fra 1990) blevet overført fra Geodætisk Instituts arkiv i København til vor stednavnesamling i Tórshavn. Selv om guidernes (og deres overordnede) manglende indsigt i færøsk sprog i nogen grad forringer værdien af disse optegnelser, så er de alligevel af stor interesse, idet man dér kan se, hvordan de er nået frem til mange af de navneformer, der er blevet sat på kortene og blevet stående dér, og hvilke overvejelser de har gjort sig angående navnenes betydning og etymologi. Jeg kan fx. nævne problematikken omkring det de nogle gange betegner som „ukartografiske navne“. Det er navne med en sådan form, at den ikke anses for egnet til at sætte på et kort (især fordi navnet består af flere ord). I stedet forsøger man i en del tilfælde at konstruere et mere „kartografisk“ navn (formet som sammensætning), som kan blive sat på kortet. Disse konstruerede navneformer kan derfor komme til at opnå autoritet og dermed komme til at indgå i navnetraditionen. Dette materiale (sammen med andet i samme arkiv) er, så vidt jeg ved, aldrig blevet gjort til genstand for nærmere undersøgelse.

I årene omkring og efter 1. verdenskrig tages der initiativ til to af hinanden uafhængige stednavneindsamlinger på øerne. Det er den nationale ungdomsforening „Sólarmagn“ (i Velbastaður og Kirkjubøur), der først går i gang og tager kontakt med informanter ude omkring i landet. Det resulterer i en del navnelister, der udgør en særskilt stednavnesamling (herom senere).

Men samtidig foranstaltede det nyoprettede Danske Stednavneudvalg en lignende indsamling, som ligeledes gav et vist resultat. Ud fra avis-skrivning på det tidspunkt og fra Sólarmagns protokol kan vi se, at dette førte til en vis konkurrence og en del polemik og misstemning. I

den nationale debat gik bølgerne højt på det tidspunkt, især i forbindelse med sprogdebatten, og det blev nok af nogle opfattet som imperialistisk indblanding fra dansk side, at man nu ville tiltuske sig de færøske stednavne oven i alt det andet.

Det danske Stednavneudvalg blev, som flere vil vide, oprettet i 1910, efter at en kreds af danske videnskabsmænd og embedsmænd året forinden havde sendt en skrivelse til kultusministeriet om foranstaltning af en offentlig undersøgelse af de danske stednavne. Færøske stednavne blev ikke udtrykkelig nævnt i skrivelserne, men blandt underskriverne var førnævnte Jakob Jakobsen. Han døde i 1918 i en alt for ung alder, men der udviklede sig med årene et samarbejde mellem Udvalget og Christian Matras (1900-1988), idet det nok blev ham, der kom til at varetage udvalgets færøske indsamling. Hans arbejde med færøske stednavne resulterede som bekendt i hans disputats *Stednavne på de færøske Nordøyer* fra 1932.

Faktisk forelå der tre år senere (altså i 1935) en plan for udgivelse af et stort værk om Færøernes stednavne med bistand af Christian Matras. Stednavneudvalget fandt det da overordentlig ønskeligt at få dette værk udgivet, da de særlige forhold på Færøerne, øernes isolerede beliggenhed ude midt i Atlanterhavet, havde betydet, at der her var bevaret en mængde ældgammelt navnestof i temmelig uforvansket form, der ville kunne kaste lys over gammel skandinavisk navneskik og naturligvis i første række over forholdene i moderlandet Norge, men også for studiet af Island og vikingebygderne på de britiske øer ville det sikkert få meget stor betydning. Stednavneudvalget ville – som det siges – sætte en ære i at kunne yde sit bidrag til løsning af denne opgave. Projektet kom dog til at trække ud på grund af manglende bevilling.¹

Så vidt jeg har forstået, blev planerne dog aldrig helt opgivet, idet arbejdet med de færøske stednavne efterhånden gled over på Napoleon Djurhuus. Han foretog også i 1950'erne indsamlingsrejser til samtlige bygder på øerne, hvad der resulterede i betydelig mere udførlige optegnelser, end man før havde haft. Bl.a. kan det nævnes, at han – foruden med almindelig ortografi – omhyggeligt gengiver navnene med lydskrift. Kigger vi på omslaget af udgaver af *Danmarks Stednavne* fra 1954, 1958 og så sent som 1964, ser vi, at man faktisk nåede så vidt som til at bebude en udgave af færøske stednavne i serien, begyndende med „Stednavne i Suðuroy Sysler“. Men desværre blev disse planer indstillet igen,

1 Indholdet i dette afsnit bygger på oplysninger fra Gillian Fellows-Jensen.

da Djurhuus blev engageret i andre udgivelsesplaner, især af de færøske folkeviser.

Chr. Matras' disputats fra 1932 kan måske ikke karakteriseres som en stednavneudgave på linje med de gængse udgaver, men skal måske snarere rubriceres under stednavnestudier. Eller hvad? Måske er den netop en stednavneudgave? Bogen behandler hele navnematerialet på de 6 øer, som tilsammen udgør Norðuroyar.

Den vægtigste del af værket bærer overskriften „Navneleddene i Alfabetisk Orden“ (p. 58-313), hvor samtlige forekommende navneled opstilles i ordbogsform (bortset fra personnavne, der behandles i et særligt afsnit i indledningen, se nedenfor). I den til hvert opslagsord hørende artikel anføres derefter som regel alle navne, hvori det pågældende navneled indgår. Navnene gengives med almindelig ortografi og med lydskrift, og med en forkortelse henvises der til den bygd, hvor navnet forekommer. Hver artikel er som regel disponeret efter et vist mønster, der stort set kan se sådan ud (rækkefølgen overholdes ikke altid strengt): Først får vi navneleddets leksikalske betydning, evt. med nogle bemærkninger om dets etymologi og forekomst. Dernæst anføres eksempler på navneleddet (som eksempel til illustration kan vi tage *gjógv*) som 2. sammensætningsled (fx. *Ásugjógv*), altså som hovedled. Derefter som 1. sammensætningsled (*Gjártrøð*, *Gjánabrekka*), altså som bestemmelsesled. Derefter usammensat, ofte med adverbium og/eller præposition foran (*Gjógvin*, *Eystur á Gjógv*, *Fyri sunnan Gjógv*). Med efterstillet bestemmelse i form af præpositionsled (*Gjógvin í Haga*). Med efterstillet adjektiv (*Gjógvin Stóra*). Med efterstillet personnavn (*Gjógv Jóannes*). Endelig kan mere specielle formtyper anføres.

Men foran denne alfabetiske liste over navneled kommer der et indledende afsnit (p. 1-57), der giver en samlet behandling af navnestoffet og sætter det ind i bebyggelses- og kulturhistorisk sammenhæng. Navnenes oprindelse og mængde drøftes. Derefter kommer der en gennemgang af, hvad der kan uddrages af navnestoffet om gamle trosforestillinger, minder fra den første kristne tid, samkvem med fremmede folk, vidnesbyrd om ældre arbejdsformer, dagsmærker el. solemærker. Derefter gennemgås navnet på hele distriktet og på de enkelte øer, så bebyggelsesnavne (bygdenavne, byling-navne og endelig de yngste gårdnavne og husnavne). Så kommer der grupper af naturnavne: elvenavne (og i sammenhæng dermed elvespalter, kilder, kløfter, damme og dale), navne på fjelde og høje pynter, skær og holme, marknavne, personnavne i stednavne, dyre- og plantenavne i stednavne. Der er et kapitel med

lydlige og formelle bemærkninger. Her gives der først en kort oversigt over Nordøernes dialekt, specielle lyd- og bøjningsforhold omtales, bl.a. ændringer i navnene. Et afsnit hedder „Navnetyper“, her forstået som navnenes ydre form. Denne udførlige indledning afsluttes med en ordning af det i navnene indgående ordforråd („Naturbeskrivende ord“. „Sammenligningsord“. Opdeling i „Forskellige ordklasser“).

Dette værk må siges at være vort hidtil mest betydningsfulde og mest omfattende stednavnearbejde. Iøvrigt har Matras i samleværket *Nordisk Kultur* bd. V en oversigtsartikel om øernes stednavne (i stil med Jakobsens *Strejfflys*).

Det ser næsten ud som om det samme kapløb, som vi oplevede efter 1. verdenskrig mellem et dansk og et færøsk indsamlingsinitiativ, gentager sig efter 2. verdenskrig. Thi inden N. Djurhuus på Stednavneudvalgets vegne tager ud på sine indsamlingsturné, har det færøske lagting foranstaltet en landsomfattende indsamling, der skulle følge Sólarmagns indsamling op, hvor den slap. Sagen starter egentlig ved at Páll J. Nolsøe, der senere kom til at beklæde posten som landsarkivar, i 1943 sender en skrivelse til Lagtinget om støtte til indsamling og udforskning af stednavne på Suðuroy. Lagtinget er faktisk meget positivt og synes endda, at dette er en alt for beskeden plan, og det vedtager at nedsætte en kommission til at udarbejde „skipan og reglugerð“ for indsamling af stednavne – og for arkæologiske udgravninger på Færøerne. Dette resulterer alt sammen i 1944 i oprettelsen af Fornrannsóknar- og Staðanavnannevnd Føroya Løgtings med 3 medlemmer valgt af Lagtinget (lagtingsmedlemmerne P. M. Dam og Andreas Djurhuus samt Sverri Dahl) og 2 valgt af Føroya Forngrípagoymsla (Petra Djurhuus og Hans A. Djurhuus). Et arbejdsudvalg nedsat af kommissionen bestod af Petra og H. A. Djurhuus og Sverri Dahl. Sidstnævnte fungerede som sekretær og synes at have været primus motor i arbejdet.

Det første man gør, er at overtage Sólarmagns samling. I 1945 henvender kommissionen sig til personer rundt om i landet, især i de bygger, hvorfra Sólarmagn ikke havde fået respons. Der udsendes særlige hæfter, ét til at notere navnene i og et andet til beretninger i tilknytning til navnene, og der udsendes kort (målebordsblade) til at sætte navnene på ved hjælp af nummerering. En vejledning for, hvordan man skal bære sig ad, følger med, fx hvad slags navne man skal tage med, hvordan man skal gengive udtalen med en slags lydskrift osv. Der lægges stor vægt på lokale beretninger i forbindelse med navnene.

De følgende år, det vil sige i sidste halvdel af 40erne og i 50erne

strømmer det ind med optegnelser til kommissionen, især hæfter med navnelister, i mange tilfælde også med beretninger, hvor et nummer henviser til det pågældende stednavn. Derimod synes det at have knebet mere med at få kort tilbage med afmærkninger. Der er næppe tvivl om, at der ude omkring findes materiale der aldrig er blevet indsendt. Jeg kan således fortælle, at jeg på en indsamlingsrejse så sent som i 1989 stødte på et af kommissionens hæfter, indeholdende en komplet optegnelse af vedkommende bygds stednavne. Optegneren var død, og efterkommerne havde åbenbart ikke fået taget sig sammen til at indsende hæftet, som jeg så kunne tage med hjem til vore samlinger.

Det blev bestemt, at Sólarmagns og lagtingskommissionens materiale skulle opbevares som en særlig stednavnesamling hos kommissionen eller – hvis Lagtinget gik med til det – i Føroya Forngrípagoymsla („Færøernes oldsagssamling“). Fróðskaparsetur Føroya eksisterede ikke dengang, og dermed havde vi ikke noget center for sproglig forskning på øerne. Så da man ved lov oprettede institutionen Føroya Fornminnisavni („Færøernes museum“) i 1952, blev stednavneindsamling (men åbenbart ikke stednavneforskning) defineret som en af museets arbejdsopgaver, og stednavnesamlingen kom til at bero dér foreløbig (jf. dette afsnit i loven, ifølge hvilket én af museets opgaver skal være „at hava í hondum savnan av staðanøvnum og munnliga goymdum søguminnum og hava hetta tilfar greitt til vitskapliga granskan).

Den institution, som vi i dag befinder os i og hvor dette symposium afholdes, nemlig Fróðskaparsetur Føroya, blev oprettet i 1965 (dets latinske betegnelse var fra oprettelsen Academia Færoensis, men blev i 1990 – ved 25-års jubilæet – ændret til Universitas Færoensis). Det fik som sin fornemste opgave at være rammen om undervisning i og udforskning af færøsk sprog. Chr. Matras, der indtil da havde været professor ved Københavns Universitet, blev kaldt hjem til at forestå den nye institution eller rettere sagt dens afdeling for færøsk sprog (Føroyamálsdeildin, der i begyndelsen var den eneste afdeling). Nu da vi havde fået et videnskabeligt forskningscenter for færøsk sprog, blev navneforskning helt naturligt en af den nye institutions arbejdsopgaver. I 1973 besluttede landsstyret endelig, efter forslag fra begge de berørte institutioner, at overføre Sólarmagns og Lagtingets stednavnesamlinger fra Føroya Fornminnisavni til Fróðskaparsetur Føroya, idet man var enige om, at det var dér færøsk stednavneforskning naturligt hørte hjemme.

Det største handicap, når det drejer sig om at varetage denne forskningsopgave, har nok været, at der aldrig har været afsat nogen viden-

skabelig forskerstilling specielt til navneforskning. Det har været en af de opgaver, som skiftende medarbejdere har fået hægtet på sig i tillæg til andre forsknings- og undervisningsopgaver. Den arbejdskraft, man har kunnet afsætte tid til på stednavneområdet, har hidtil koncentreret sig om to ting (som det også fremgår af vores noget ensformige årlige indberetning til Nordisk namnforskning i Namn och bygd): 1) supplerende indsamling, især i forbindelse med afmærkning på kort og luftfotografier og 2) bistand ved revision af målebordsbladene.

Afmærkning på luftfotografier har især været anvendt på de stejle, nærmest lodrette fjeldsider ud mod havet, fuglefjeldene, hvor man ikke kan få navnene lokaliseret på et almindeligt kort. På disse afmærkninger kan man iagttage den uhyre navnetæthed, som jo skyldes, at disse stejle klippevægge har været arbejdsplads for fuglefængere og til en vis grad for fåreavlere.

Men det er især den sidste af de to opgaver jeg nævnte, nemlig kortrevision, der i disse år lægger beslag på den tid, vi kan afsætte til stednavnearbejde, og det er næppe troligt, at der vil blive synderlig tid til andre opgaver, før det arbejde er afsluttet i 1995. Men så skal det også tilføjes, at just dette kortrevisionsarbejde giver en udmærket lejlighed til at forøge vore samlinger med forbedrede oplysninger om mange af vore stednavne, især hvad udtale og nøjagtigere lokalisering af navnene angår.

På Kort- og Matrikelstyrelsen (det der før hed Geodætisk Institut) i København bliver det indsamlede navnemateriale lagt ind på EDB, hvor navnet bliver forsynet med en såkaldt genstandskode, UTM-koordinater og områdets omtrentlige udstrækning.

På den nye udgave af målebordsbladene vil der skønmæssigt komme til at stå ca. 12.000 navne. Det er meningen at disse navne vil blive udgivet som en separat navneliste, når kortudgaven er afsluttet. Dermed vil vi have en fortegnelse over en ganske betragtelig del af det samlede færøske stednavnemateriale med henvisning til kortblad, samt de oplysninger jeg før nævnte.

Jeg vil også nævne det interessante sproghistoriske faktum, at dette er første gang at navnene på målebordsbladene kun opføres med deres rent færøske former. I de nuværende kort (som er blevet genoptrykt til denne dag) bærer navnene på de større pladser, såsom øer og bygder, daniserede navneformer – med den færøske navneform i parentes.

Der foreligger ikke i øjeblikket konkrete planer for udgivelse af vore stednavne i rigtige stednavneudgaver på linje med nabolandenes, og man har vel næppe gjort sig alvorlige tanker om, hvordan en sådan ud-

gave skulle se ud. Men det er klart, at det er en opgave der vil presse på, som tiden går. Vi mærker mange gange et vist pres fra folk uden for den snævre fagkreds for at få gavn og glæde af samlingerne. Der er stor interesse for lokalhistorie, og stednavnene spiller jo en stor rolle for den lokalhistoriske interesse, og vi får ofte henvendelser fra folk om at få kopi af det vi ligger inde med i vore samlinger. Ud fra princippet om ikke at løbe efter sin egen hale i indsamlingsarbejdet, har vi været lidt tilbageholdende med at udlevere materiale, mens vore indsamlingsinitiativer pågår. Vi lægger som regel større vægt på at få folk til selv at bidrage til samlingerne med, hvad de enten selv ved eller kan opspore af viden om navnetraditionen på stedet. Men princippet er vanskeligt at opretholde, og i mange tilfælde stiller vi vore informanter materiale fra samlingerne til rådighed, for at de kan søge yderligere oplysninger om navnene og deres placering.

Jeg kan i den forbindelse nævne, at skolerne en gang imellem arrangerer emneuger i hjemstedslære, og her inddrager de nogle gange stednavne. Her har vi ydet bistand med optegnelser fra vore samlinger og har som regel udtalt ønske om af få del i de resultater, man opnår. Resultatet har dog været magert. Måske ville den slags projekter give større udbytte, om stednavnefolk i større udstrækning deltog i tilrettelæggelsen, men det ville kræve endnu mere arbejdskraft. Man kommer her også til at tænke på ideen (som jeg engang har set fremsat af Botolf Helleland) om at hver bygd egentlig burde være i besiddelse af sit eget stednavnearkiv.

Hidtil har vi fået skrevet navnene i Lagtingets stednavnesamling ud på sedler og sat dem ind i et kartotek, og som sagt har vi et særligt kartotek med marknavne fra Taxationsprotokollen. Efter at Københavns Universitet ved Frøðskaparseturs 25 års jubilæum (i 1990) viste sin store generøsitet og skænkede os sin færøske navnesamling, incl. seddel- og kortsamling, er vi bedre i stand til at danne os et overblik over materialet og hvor der bør sættes ind med excerpering. Og vi er fortsat ikke kommet i gang med at excerperere efterled.

Vi er så småt gået i gang med at lægge navnene ind på database, desværre kun med en medarbejder på deltid. Det drejer sig om en forholdsvis enkel d-base, som man har planer om at udbygge. Navneforskningen prioriteres, som jeg har antydnet, desværre ikke synderlig højt på vor institution, idet man dér har prioriteret arbejdet med en færøsk ordbog fremfor andre forskningsopgaver. Forhåbentlig vil der blive flere ressourcer til rådighed, når ordbogsprojektet når sin afslutning om 3 år.

Som det vil fremgå af det jeg har sagt, ligger det fortsat lidt tungt med at få sat gang i en egentlig udgave af vore stednavne. Vi kan heller ikke prale af, at samlingerne i deres forhåndenværende form er særlig tilgængelige eller brugervenlige. Og når vi taler om tilgængelighed („atgongd“), så kan jeg ikke lade være med at nævne den store samling af navne på fiskeméd, som vor afdøde medarbejder, sprog- og folkemindeforskeren Mortan Nolsøe (1924-87), i sin tid indsamlede, men som ligger sørgelig ubenyttet og upåagtet hen.

Litteratur

Jakobsen, J. 1901: *Shetlandsøemes stednavne*. København.

- 1909: Strejflys over færøske stednavne. Festskrift til Ludv. F. A. Wimmer. København.

Matras, C. 1932: *Stednavne paa de færøske Norduroyar*. København.

- 1939: Færøerne. *Nordisk Kultur V*: Stedsnavn, p. 53-59.

Nørlund, N. E. 1944: *Færøernes Kortlægning. En historisk Fremstilling*. København.

Svabo, J. C.: *Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782*. Udg. ved N. Djurhuus. København 1959.

Taxationsprotokollen = *Protokol over den i Henhold til Lov angaaende en ny Skyldsætning af Jorderne paa Færøerne af 29de Marts 1867 foretagne Taxation af bemeldte Jorder*. København 1873. Fotografisk optryk. Tórshavn 1973.

Summary

Eivind Weyhe: Faroese name-archives – their formation and their accessibility

The main emphasis in Faroese place-name research has hitherto been laid on the collection of material and this will continue to be done. A tentative beginning has been made on the employment of automatic data processing but no systematic work has yet been carried out on the publication of the names. An account is given of the Faroese namearchives and their formation, partly as a result of Faroese initiatives, partly of Danish ones. Particular attention is paid to the work on placenames which is in progress at Fróðskaparsetur Føroya (Universitas Færoensis) in Tórshavn, where all the Faroese place-name material was brought together in 1991, when the University of Copenhagen handed over its Faroese collections to its Faroese sister institution. The most important

Skemtiteknarin Óli P hevði hesa tekning í Sosialinum 28.-29. mai 1992:

Undir Gráasteini

Norðurlenskir serfrøðingar í staðarnøvnum halda í hesum døgum ráðstevnu í Føroyum.

single contribution to the publication and discussion of Faroese place-names, Chr. Matras' *Stednavne paa de færøske Norduroyar* (Place-names of the northern Faroe Islands), is described separately.

1993 Færøske stednavnesamlinger – tilblivelse og tilgængelighed. *Útgáva og atgongd. Fyri-lestrar hildnir á tjúgunda NORNA-symposium í Tórshavn 22.-23 mai 1992. Eivind Weyhe legði útgávuna til rættis. (NORNA-rapporter 52). Uppsala, 9-18.*

Miðanøvn

– hugleiðingar í sambandi við eina miðabók

Hans Pauli Luid: Miðasavnið Hovsrivan, Tórshavn 1992

Miðauppskriving, miðabøkur og miðáútgávur

Staðanavnabøkur eru ikki gerandiskostur á tann føroyska bókamarknaðinum, heldur ikki um tú tekur tann partin av staðanavnafrøðini sum viðger miðanøvn. Í 1947 gav Páll J. Nolsøe (við J. M. Magnussen í Froðba sum heimildarmanni) smáskriftið *Mið, ýti og plinkar* út í skrift-røðini *Landnámsrit*. Hetta var savn av miðum, sum róð hefur verið á úr byggunum við Trungisvágsfjørð¹, men tað hefur eisini yvirlit yvir hópín av øðrum nøvnum fram við landi, eins og høvundurin í ávísan mun ger másligar viðmerkingar til navnatilfarið. Í *Bøleiðini* (frá 1958) eftir Robert Joensen er at finna yvirlit yvir mið á útróðrarleiðini hjá klaksvíkingum og oyrarmonnum sunnanfyri (teirri sonevndu *Bøleiðini*, leiðini hjá bømonnum, t.e. klaksvíkingum) og yvir staðanøvn fram við landi, men harumframt er bókin eitt síðsøguligt verk um útróður. Miðvingurin Marius Joensen gav í 1987 bókina *Mið og menn* út við miðum í Vágahavinum. Bókin er áhugaverd á tann hátt, at hon hefur tekningar av landslagnum, prospekt, ið vísa ýtini.

Sum beinleiðis vísindalig viðgerð av miðanøvnum úr navnafrøðiligum sjónarmiði stendur greinin hjá Mortani Nolsøe, *Navnagávan á føroyskum miðum* í 25. bók av Fróðskaparritum, enn einsamøll.

Áhugin fyri at skriva miðanøvn upp er ikki heilt nýggjur her á landi. Og sum ikki einaferð so er Svabo undangongumaður eisini á tí savningarøkinum. Í Føroyalýsing hansara ber ein kapitull heitið „Om Meed og Fiskebanker“, men longu í 1779 gav hann út eitt lítið miðasavn, *Om Fiskebanker og Meed, især de færøske*, í *Det almindelige Danske Bibliothek. Et Maanedes-Skrift*. Báðastaðni roknar hann hópín av miðum upp, men ýtir eru eingi – ikki er gott at vita hví, kanska hava heimildarmenn hansara ikki viljað latið hann fingið tey.

Annars nevnið Mortan Nolsøe í grein síni, at ein ávís uppskriving av miðanøvnum fer fram í 19. øld. Tá eru tað onkrir sum fara undir at

1 Formurin við *u* er suðuroyarframburður.

skriva sær miðabøkur at hava til hjálpar í útróðrinum. Og tá hava teir ýtini við. Meðan miðasøvnini hjá Svabo eru meira ella minni landsyvirilit, so eru hesar privatu miðabøkurnar yvirilit yvir miðini hjá eini einstakari útróðrarbygd. Tær vóru ofta ættarogn, sum gingu frá faðir til son, og vórðu tí ikki latnar óviðkomandi, sum kundu ræna miðini. Miðabókin og vísubókin vórðu loyndar eins væl, hefur onkur tikið til (M. Nolsøe s. 106).

Tá ið staðanavnauppskriftir hava verið gjørdar í seinri tíð, hava summir lagt seg eftir at fáa miðanøvn við, og tí eru onkur miðasøvn at finna uppi í okra staðanavnasøvnnum. Okkurt er eisini komið á prent, umframt tað sum longu er nevnt. Eitt nú hefur Ludvig Petersen eitt miðasavn fyri Sandavág við í *Sandavágs søgu* (1963) og Símun Hansen miðanøvn hjá norðoyingum við í bókini *Havið og vit* II (1966).

Miðasavnið Hovsrivan

At stórir áhugi er millum manna fyri miðanøvnnum, vísir tann stóra umrøða, sum *Miðasavnið Hovsrivan* fekk upp undir jól í fjør. Her skal eg siga nøkur orð um bókina og annars flætta nakrar hugleiðingar uppí um navnagávu og navnasið í sambandi við miðanøvn.

Høvundurin Hans Pauli Luid er Hovbingur við stórum H (soleiðis skrivur hann eisini), tó at hann hefur búð í Havn í 47 ár. Hann leggur fyri við nøkrum lovorðum upp á rím um bygdarmenn sínar, Havgríms eftirmenn.

Í einum parti við heitinum „Strát, plinkar, oyggjamið og havmið hjá Hovbingum“ fortelur hann um heimildarmenn sínar, pápan og pápabeiggjan Jaspur og Mortan í Meiliti. Frá teimum fekk hann miðanøvnini, longu áðrenn hann fyri 47 árum síðan flutti úr bygdini. Hann hefur heldur ikki verið á nøkrum miði síðan tá, men ikki fyrr enn nú hefur hann fest tey á blað. Miðini hefur hann goymt í minninum øll hesi árin, men sum hann sigur, so umberst ikki, at summi av ýtunum eru kámaði úr minninum. Hann harmast um, at hann ikki hefur skrivað alt hetta tilfar upp fyri langari tíð síðan. Nakað verður sagt frá siðum í sambandi við útróður og at leggja til miðis, um hvussu teir gomlu lögdu seg eftir ikki at misrøkja miðini, „ikki brodda tey av“, sum hann málber seg (orðafellið er ikki at finna í orðabókunum). Hann nevnir frá gomlum útróðrarmonnum dømir um, hvørjar leiðir vóru bestar at royna ávísar tíðir á árinum og hvat fiskur fekst á teimum.

Í áðurnevndu grein síni nevnir Mortan Nolsøe (s. 113), at frá gamlari tíð hevði hvør bygd gjarna fiskileiðir sínar á sjónum nærhendis bygdini, og at tað var gamal bátssiður bygdanna millum ikki at rógva inn á

leiðirnar hjá grannabygdini. Hetta er vælkent og hefur helst verið so í mongum førum. Men helst hefur tað ikki altíð verið so knívskorið. Til dømis sigur Páll Nolsøe í formælinum til rit sítt, at „Hvør sókn ella bygd í Suðuroy hefur sínar útróðrarleiðir – mið og plinkar – uttan at skarpt sjóvarmark kann verða sett teirra millum. Mið hjá t. d. grannabygdunum Hvalbø og Tvøroyri sløðast soleiðis hvørt um annað á leiðini, har eitt leysligt mark kanska kundi verið sett; hetta er orsakað av at havsøkið er ikki so vítt og bygdin nær hvør aðrari. Og einstøk mið hava granna-bygdir í felag bert við ymiskum nøvnum og ýtum.“

Eftir bókini hjá Hans Paula at døma tykist hetta mark heldur ikki at hava verið so skarpt, í hvussu so er ikki ta seinru tíðina. Hann nevnr eisini hvussu útróðrarøkið bleiv víðkað, tá ið bátarnir gjørdust størri seint í 19. øld, og serliga tá ið motorbátarnir komu fyrst í hesi øldini. Róð varð á allar leiðir eystan fyri Suðuroynna, heilt norðan úr Dalshavinum og suður um Stein.

Nakað verður sagt um, hvussu mið hava fingið navn. Eftir mínum tykki alt ov lítið. Tú kundi saktans hugsað tær at fingið at vitað, hví mið bera nøvn sum *á Bulgí, á Bløðruni, á Blikkinum, Sleivin, Prinsurin, Ostur, Knikka, Grýlugrunnið, Kjaftur* osfr. Men kanska er ikki altíð so lætt at siga í dag, hvat upphavið at navninum er.

At enda í hesum kapitli sigur høvundurin frá tí hann minnst frá teimum gomlu um ymiskar farleiðir, ið brúktar vórðu at bjarga sær aftur at landi, tá ið ódnarveður var og óhógv í sjónum. Hugtakandi lýsir hann tað siglingarkynstur, ið kravdist av skilamonnum á sjónum.

Eitt stutt stykki er um dyrging og nótarkast. Greitt verður frá dyrgingarleiðum eftir árstíðum, frá nótarkastastøðum, og hvussu farið varð fram, frá tí at nótaformaðurin hevði verið varigur við seiðatorvuna, og til seiðurin stóð á borðinum (ella fór fyri kúnna).

Áðrenn høvundurin fer yvir til sjálva gjøgnumgongdina av miðunum, roknar hann nakrar fiskileiðir upp, sum útróðrarmenn ofta høvdu á munni, tá ið spurt varð, hvar teir høvdu roynt, eitt nú *á leysa Skúvoy, um Miðoyinna, úti um Fjøllini, úti í Dalshavinum* osfr. *Fiskileið* ella *leið* verður nýtt um víðari sjóøki, har fiskað verður (sí eisini M. Nolsøe s. 110). Eisini roknar hann upp nøvn á drongum, hólmmum, flesjum, boðum, skerjum og grynnum fram við Hovslandinum, sum hava týdning fyri staðfestingina.

Meginstovnurin í bókini er eyðvitað sjálvt yvirlitið yvir miðini við ýtum. Tað er bólkað undir yvirskriftum sum „Strát og plinkar í Hovsfjørði“, „Plinkar og mið uttan fyri landoddarnar“, „Fiskigrunn og

oyggjamið“, „Fiskigrunn og havmið“. At enda, og kanska sum eitt slag av uppískoyti, koma teir báðir kapitlarnir, ið hann nevnir „Fiskileiðir um Heysin, Heyggin og uttan Stein“ og „Fiskigrunn og mið eystan fyri Suðuroynna eftir heimildarmenn av bygd“. Her fer hann eitt sindur víðari enn hann leggur upp til í innganginum og nevnir mið, sum hann hevur fingið frá monnum úr øðrum bygdum eisini (Porkeri, Vági og kanska aðrastaðni við?). Skipanin er tann, at miðini eru nevnd eftir útleika, tey innastu fyrst og so úteftir. At tey ikki eru sett upp í bókstavarøð, ger tey verri at finna aftur, skuldi tú havt hug at funnið okkurt ávíst mið fram aftur, men tað gerst so ikki við. Annars er um sjálva uppsetingina at siga, at hon er avbera greiðlig. Hvørt miðið verður nevnt á navni við grovum stíli, og so niðuriundir við fínari stíli ýtini bæði, hvørt á sínari reglu. Av og á ger hann vart við, at ýtini eru ógreið. Men miðini eru jú eisini eini 350 í tali.

Sum tað sæst av bólkingini, so koma í yvirskriftunum ymisk nevnir fyri, so sum *mið*, *strát*, *plinkur*, *oyggjamið*, *havmið*, *grunn* og *leið*. Tey hava ymiska, men fyri ein part nærskylda merking. Og tað er so eyðvitað, at hjá Hans Paula sjálvum og teimum ið eru uppvaksnir á báti, hava hesi orð greiða merking. Men neyvan eru allir nútíðar lesarar so fullkønir í nýtsluni av tílikum orðum, at tað ikki hevði komið væl við, um greitt hevði verið eitt sindur frá muninum teirra millum. Annars er at fara í orðabókina at leita. Men har finnur tú ikki *oyggjamið*, sum er staðbundið orð, sagt um mið har sum annað ýtið er á *Oyggjunum*, t.e. Dímunum ella Skúgvoy.

Í suðuroyarmáli er *grunn* hvørkikynsorð, og soleiðis nýtir høvundurin tað eisini, sum rímuligt er. Sunnanfjørðs verður sagt *Skúgvoy* (úttalað *Skigve*), og soleiðis haldi eg at hann eisini átti at skrivað tað, tá ið hann nevnir miðini og ýtini (onkuntíð setur hann *Skúgví* í klombur aftanfyri fyri at vísa ta úttaluna).

Eitt ið tú leggur merki til í summum tvíliðaðum nøvnum av slagnum *Vørðan & Kambur* (frálíkt hugskot annars at nýta & í sovorðnum nøvnum), er at orðini tíðum koma fyri í skiftandi føllum, hvør-, hvønn- og hvørjumfalli, t.d. *Stólin & Rókin*, *Stólin & Anna*, *Stólin og Gjóinna*, *Fótin & Anna*, *Nøvan & Ánni*, *Bustaskarð & Ánni*, *Klettarnir & Ánni*, *Støðulin & Drongunum* osfr. Eitt sindur ørkymlandi fyri perfektionistiskar málsálir, men speglar ta livandi málnýtsluna í navnasiðinum.

Hjá honum, ið hevur áhuga fyri teirri málsligu síðuni, og serliga teirri navnafrøðiligu, og vil granska, hvørjar meginreglur ið eru galdandi í navnagávuni, er mangt forkunnugt at finna í teirri ørgrynni av tilfari ið

her verður lagt fram fyrri tann forvitna. Eg fari her við stöð í tí, sum Mortan Nolsøe sáli skrivaði í ritgerð síni at lýsa henda navnasíð eitt sindur við at taka dómir úr savninum hjá Hans Paula.

Navnagáva á miðum

Ein sjálvsagdur navnagávuháttur er hann, at miðanavnið er ein samanseting, har seinri liður (*høvuðsorðið* teir kalla) er okkurt navnorð fyrri fiskiplássi (*mið*, *plinkur*, *strát* o.tíl. – eisini *hav* kundi frá gamlari tíð hava hesa merking), ella okkurt orð sum lýsir viðurskiftini á fiskiplássinum, t.d. viðvíkjandi botni (*grunn*, *gryнна*, *skalli*, *skøltur*, *kantur* osfr.). Sum dómir kunna okur nevna *Boðamiðið*, *Granamiðið*, *Hjølismiðið*, *Mikkjalsmið*, *Mjørkamiðið*, *Skøtumiðið*, *Steinbítamiðið*, *Høggislokkamiðið*, *Dímunargrunnið*, *Klettgrunnið*, *Klettaskølturin*, *Dalagrynnan*, *Gamlahav*, *Breiðiskalli*, *Flatiskalli*, *Gamliskalli*. Í fyrri liði í samansetingini liggur so onkursvegna ein nærri lýsing. Eisini kann høvuðsorðið verða tikið fyrst og ein fyrisetingarliður hongdur uppí: *Plinkurin hjá Dalla*, *Plinkurin hjá Nilsi í Kelduni*, *Strátið fyrri Soyði*. Einkil er tó í vegin fyrri, at hetta umrødda høvuðsorð kann standa einsamalt (tak til dømis nøvnini *Grunnið*, *Knokkurin*, *Skølturin*, *Kanturin*), men heilt almindiligt er tað ikki.

Ógvuliga vanligt er at nevna mið eftir ýtunum. Nú er tað so, at á flestum miðum eru tvey ýtir við størri ella minni vinkli ímillum, og ýtið ger seg við at tvey stöð á landi – annað nærri og annað fjarri – sýnast hvørt móti øðrum. Tað aftara (fjarara) staðið í ýtinum nevnir Mortan *bakýti* og tað fremra (nærri miðinum) *framýti*². Sum eg skal venda aftur til, eru tað eisini mið sum kunnu leggjast við bara einum ýti, eins og mið kunnu hava fleiri enn tvey ýtir.

Nógv mið verða bara nevnd *eftir einum ýti*. Dómir: *Skúvoyarnøvan* (ýtir: *Veit í líðini á Vík á Baglhólm* og *Skúvoyarnøvan inn undan Lítlu Dímun*), *Bunukletturin* (ýtir: *Navarsteinur aftur í Grønutang* og *Bunukletturin á Stóru Dímun inn undan Lítlu Dímun*). Onnur dómir eru *Dímunarborgin*, *Foldarskarð*, *Tindur*, *Túgván*.

Eisini *Akslagraunnið*, *Klettgrunnið* og *Klettaskølturin* eru dómir um mið nevnd *eftir einum ýti* (*Akslunum á Vágsegg* og *Klettunum á Stóru Dímun*), men her hava tey fingið skoytt okkurt av fyrrnevndu høvuðsorðum (*-grunn*, *-skøltur*) uppí. Men princippið er tað sama.

2 *Framýti* og *bakýti* eru vist ikki livandi orð í føroyskum máli. Mortan brúkar tey sum frøðiorð í grein síni.

Tá ið miðið verður nevnt eftir einum ýti, er nógv tann vanligasti siðurin at nevna tað eftir einum bakýti.

Okkurt dømi er kortini um, at eitt mið verður nevnt eftir framýti. Í døminum *Túgván* er annað ýtið *Borgarknappurin aftur í Hovstúgvuna*. Miðið er nevnt stutt *Túgván* eftir Hovstúgvuni, sum er tað fremra staðið í ýtinum. Annars hevur Hans Pauli á s. 58 trý áhugaverd dømir, nevnd í sama andadrátti, um henda navngávuháttin. Suður úr Sumba nevnir hann trý mið, sum øll eru navngivin eftir tí fremra staðnum í øðrum ýtinum. Í aðra ættina hava øll trý miðini sama ýtið: *Fámjinsakslirnar koma saman*. Í hina ættina er *Skorafossur* bakýti hjá øllum trimum miðunum, men hann ber saman við trý ymisk støð (framýtir) á Sumbiarhólmi: *Skorafossur í Hjallin á Sumbiarhólmi*, *Skorafossur í Grunnabarð á Sumbiarhólmi* og *Skorafossur í Mannin á Sumbiarhólmi*. Einasta ið skilur, er framýtini, og miðini bera tí nøvnini: *Hjallurin*, *Grunnabarð* og *á Manni*. Hvat skuldu tey hitið annað?

Í vissum førum kann báði bak- og framýtið í sama ýti verða nevnt saman í miðanavninum. Mortan nevnir eitt mið í Hvalba, sum eitur *Borgin upp í Lírátúgvu* (hetta miðið hevur bara *eitt* ýti). Í savninum hjá Hans Paula Luid finni eg einki dømi um miðanavn av hesum slagnum.

Ein siður er at nevna miðið eftir *tveimum (báðum) ýtum*. Sambært Mortani er hesin siður sera vanligur í Føroyum, men hann kennir einki dømi úr okra grannalondum. Svabo hevur bara eitt dømi: *Ennini og Áin*. Í nøvnum av hesum slagnum eru tað helst bæði bakýtini, ið tikin eru upp í miðanavnið. Óteljandi dømir eru at finna í Hovsrivuni: *Skúvoyarnøvan & Laðanfelli* (ýtir: *Røðin á Laðanfelli undan Knokkinum og Skúvoyarnøvan inn undan Lítlu Dímun*), *Hválur & Núpsurðin* (ýtir: *Stóri Hválur á Tvøroyri undan Høvdabergi og Núpsurðin í Vági undan Porkerisnesi*), *Bunan & Moyggjartúgván* við ýtunum: *Moyggjartúgvá aftur í Nesleitid og Bunurnar á Stóru Dímun inn undan Lítlu Dímun*. Eitt serligt avbrigdi av hesum er *Klettaáin*, har sum miðanavnið er eitt samansett orð gjørt burtur úr báðum bakýtunum (ýtini eru: *Hovsá niðuri við strondina undan Porkerisnesi og Klettarnir á Stóru Dímun inn undan Lítlu Dímun*). Ber hetta saman við miðanavnið *Klettarnir og Ánni*, ið hevur somu bakýtir!). Í navninum *Túgvurnar* verða eisini bæði bakýtini (sum eru *Moyggjartúgvá* og *Stóratúgvá á Froðbiarkambi*) nevnd undir einum.

Mið kunnu eisini verða nevnd eftir onkrum stað á landi, uttan at hetta staðið er í ýtunum á fiskiplássinum, men tí at fiskiplássid er í námd av staðnum. *Fyri Ánni*, *Fyri Soyði*, *Sunnan Hólm*, *Uttan Stein* eru dømir um

hetta. Í hesum sambandi nevnir Mortan (s. 116) tann navnagávuháttin, at mið sum liggja nær saman, fáa navn av hvørjum øðrum. Frá Hans Paula kunnu nevnast miðini *Norðan Dalagrynnuna* og *Grynnan sunnan Gamlahav*.

Onnur navnasløg og aðrir navnagávuhættir eru at finna kring landið, eisini í tí tilfari sum her er lagt fram. Ofta kann navnið sipa til onkra hending, sum okur ikki vita frá at siga í dag, tí hendingin er burturgloymd. Hans Pauli sigur frá, hvussu mið sum eitt nú *Hovsrivan*, *Dárin*, *Rodstúkan* ella *Mjörkamiðið* fingið navn. *Hjallurin* og *Uttari Hjallur* hitu so, tí har var so vist at fáa fisk, sum at fara í hjallin eftir honum. Í fleiri miðanøvnum eru persónsnøvn, sum dømir eisini vóru um frammanfyri. Millum miðini, sum Svabo nevnir, eru nøkur sum bera eitt mansnavn einsamalt (t.e. ósamansett), *Sjúrðurin* (og ikki *Sjúrðarmið* t.d.), *Fríðrikin*, *Dórin* og *Tobbin*. Hans Pauli hevur tvey mið, ið bera navnið *Skjalgur*, sum sigst vera eyknevnið á manninum sum fann (M. Nolsøe s. 117).

Annars eru nógvar søgur um, hvussu mið hava fingið navn av kapping og stríði um loynimið og teimum snildum ið skuldu til fyri at fáa fatur á ýtunum. Í Hovsrivuni eru ongar tílíkar søgur, men høvundurin avdúkar eitt loynimið, sum hann hevur frá pápa sínum, sum hevði tað frá Jákupi í Bræðansgili (í Øravíkslíð), sum legði ta treyt við, at eingin ørvingur mátti fáa snevilin av tí.

Um hvussu navnið *Hovsrivan* kom í, hevur høvundurin ta frásøgn, at miðið bleiv funnið í mjørkaveðri (sama sum við tí miðinum ið nevnist *Mjörkamiðið*). Toluliga klárt var norðuri á Oyggjunum (Skúgvoyenni og Dímunum), tí undirlýsi var, men Suðuroyggjin lá øll fjald í mjørka; báturin lá og rak um Skúvoyartangoddar (t.e. Skúgvoy út undan Stóru Dímun), tá ið teir bráðliga kendu fisk og brunnu í at draga. Tá skuldi ein á bátinum siga: „Havið nú eyguni við tykkum, tí nú rívrur í inni á Hovslandinum.“ Teir fingið góð ýtir, og miðið fekk navnið *Hovsrivan*. Er henda søgan bein, hevur hon hildið sær nakað leingi á mannamunni, tí Svabo nevnir Hovsrivuna í sínum miðayvirliti. So tað er einki løgið í, at Hans Pauli sigur seg ikki minnst, hvør báturin var ið fann.

Tað lögna er kortini, at á tveimum heilt øðrum miðum, *Gamlaskalla* og *Longumiðinum á Skallanum*, er annað ýtið tað, at *Hovsrivan á Skúgvoyenni* (!) skal vera út undan Stóru Dímun. Her kundi tað sætt út sum at navnið er flutt av miðinum og upp á land, á ýtið norðuri á Skúgvoyenni (í Skúgvoy er *Hovsrivan* ikki til sum staðanavn). Og tað er í grundini einki eindømi. Hitt ýtið á Gamlaskalla er *Skallaklettur við Lopranseið suður í Kirvið*. Hesin Skallaklettur man hava fingið navn sítt av miðinum.

Hann verður so aftur brúktur sum ýti á einum øðrum miði, sum aftur fær navn eftir klettinum, nevnliga *Leysar Oyggjar & Skallaklettur*. Á landi ber kletturin ikki hetta navnið. *Roðstúkukletturin* í Sandvík hevur fingið navnið, tí hann er ýti á miðinum *Roðstúkuni* (sum fekk navnið, tí at froðbingar í øllum vasanum, tá ið teir funnu miðið, skuldu missa eina roðstúku fyri borð).

Tað er yvirhøvur eitt kent fyrbrigdi, at útróðrarmenn nýta onnur nøvn á støðum ið verða brúkt sum ýti, enn staðið eitur uppi á landi. Útróðrarmenninir kendu eyðvitað best staðanøvnini í heimbygðini, men tá ið teir skuldu taka ýti av landinum uttan fyri bygdamark sítt, var kunnleiki teirra um staðanøvnini har ikki so álítandi. Tað kundi tí vera neyðugt at gera sær nøvn, sum kundu staðlýsa ýtini har á bestan hátt. „Ein má eisini hava í huga, at landið skiftir dóm, so hvørt sum ein flytur seg burtur úr stað á sjónum, og at útróðrarmenninir mugu tí finna nýggj nøvn fyri tí skiftandi landslagi, sum teir síggja frá miðunum. Nøvnini á ýtunum verða tí til ikki bara við uppkalling eftir gomlum staðanøvnum á landi, men nógv nøvn á ýtum eru nýgerð útróðrarmansins og hava tí sína røttu nýtslu bara á sjónum í sambandi við útróður og ferðan har.“ (M. Nolsøe s. 113).

Fleiri mið, m.a. *Rankin*, hava ýtið *Rankaheyggin út í Skorina í Dali*. Hesin *Rankaheyggjur* er á Sandoyggi, á *Fjallinum* teir rópa (í Fjalshaga), men sandoyingar nevna hann ikki *Rankaheyggjur*. Suðuroyingar brúka eisini *Rankafjall* um eystara enda og *Grynnufjall* um vestara enda á nevnda fjalli (eftir miðunum *Rankin* og *Grynnurnar*, hygg í formælið hjá P. Nolsøe).

Stytt nøvn

Í fleiri av dømnum, sum nevnd vórðu frammanfyri, sóu okur, at tá ið ýtini verða nevnd í miðanavninum, so er ikki neyðugt at nevna staðanavnið í sínum fulla formi. Tað kann verða brúkt í stytum líki. *Stólin & Anna* sipar soleiðis til bæði bakýtini *Stólin á Akraleiti* og *Hovsá*, *Stólin & Gjóanna* til *Stólin á Akraleiti* og *Sputtugjóanna*, *Túgvurnar & Økslin* til *Túgvurnar á Froðbiarkambi* og *Niðaruøksl á Vágsegg*, *Raðirnar & Anna* til *Raðirnar á Akraleiti* og *Hovsá* – ikki um at tala *Raðirnar & Ýtið* ella *Fóturin & Ýtið*, har sum „Ýtið“ verður sagt um „*Svarta bergið yvir Mýranevi*“ (*Fóturin* er *Fóturin á Stóru Dímun*).

Fleiri og færri enn tvey ýtir

Nevnt varð frammanfyri, at tað eru mið og plinkar, ið kunnu leggjast

við einum ýti (tvs. uttan vanliga krosspeiling). Um miðið ella plinkin á Túgvuni verður sagt, at „*Toppurin á Hovstúgvuni skal dagast undan í Bláabergsgjógv*“. Sama er við strátinum í *Viddivík* (ýti: *Tekjan á gomlu Traðarhúsunum hómast upp fyri kassin á rygginum í Viddivík*). Miðið *Norðan Dalagrynnuna* hefur ýtið *Spinarnir í Sumba røð um røð við fjallið eystanfyri*.

Eisini varð nevnt, at útróðrarmenn kundu hava fleiri enn tvey ýtir á sama miði. Sýnið á sjónum kann jú vera so skiftandi. Í Hovsrivuni eri eg komin fram á tvey mið, sum Hans Pauli nevnir alternativ ýtir á. Á *Steinbítamiðinum* kann annað ýtið vera annaðhvørt *Knykil ovast á helluni á Nesinum* ella *moldbakkin undan Norðara Armi*, og á *Pálsgrunni* kann annað ýtið vera *Froðbiarkambur norður undan Lítlu Dímun* ella *Nípubakkin undan Múlanum*. Mortan Nolsøe sigur seg bert kenna eittans dømi um mið sum hefur navn eftir trimum ýtum, og tað er miðanavið *Klettin, Eggín og Gjógvin* í Fámjin. Annars nevnir hann sokallaði *bakkaýtir* sum framíhjáýtir, og hann tekur upp eftir ein heimildarmann, at „eingin varð roknaður fyri at vera rættur miðamaður, um hann ikki kundi taka bakkaýtir.“ Við bakkaýti meinast helst ýti í neðra. Eisini tosa teir um *undirstøðuýti*.

Niðurløga

Nú gjørdist hetta, ið var ætlað sum eitt ummæli av Hovsrivuni, meira at kalla ein odysseusarferð mið av miði. Men eg helt, at tað at hetta forvitnisliga og forkunniga tilfar kom fyri almenningin, gjørdi, at høvi beyðst at kunna nakað um hvat ið gjørt hefur verið við at savna tilfar um og granska henda sermerkta og spennandi tátt innan okra mentan og siðsøgu. Í søvnunum liggur virðismikið tilfar og rópar eftir at verða handfarið vísindaliga. Tað eg veit, er eingin her á landi, sum fæst við at granska hetta øki. Her er arbeiði at fara í holt við hjá fúsum navnafrøðingum ella hjá fólki við áhuga fyri fólkalívsfrøði. Ella fyri útróðri fyri alt tað. Og granskingartilfarið veksur við dýrgripum sum hesum savninum hjá Hans Paula Luid.

Tilvísingar

Marius Joensen: *Mið og menn*. Miðvági 1987.

Robert Joensen: *Bøleiðin*. Klaksvík 1958. 2. útg. 1974.

Mortan Nolsøe: „Navnagávan á føroyskum miðum“. *Fróðskaparrit*, 25. bók. Tórshavn 1977.

Páll J. Nolsøe (og J. M. Magnussen): *Mið, ýti og plinkar*. Tórshavn 1947.

J. C. Svabo: „Om Meed og Fiskebanker“ í *Indberetninger fra en Reise i Færø 1781 og 1782*. København 1959.

1993 Miðanøvn – hugleiðingar í sambandi við eina miðabók. *Málting 7*. Tíðarrit um føroyskt mál og málvísindi. Ritstj.: Zakaris S. Hansen, Jógvan í Lon Jacobsen, Anfinnur Johansen, Kaj Larsen, Kristin Magnussen, Vár í Ólavsstovu, Hjalmar P. Petersen, Marjun Simonsen og Marius Staksberg. Tórshavn, 39-46.

Færøske fåreflokke

Indledning

Mens det på Island synes at være en udbredt skik at navngive enkelte får, så kendes denne skik stort set ikke på Færøerne, i hvert fald ikke når det drejer sig om de får, der lever deres tilværelse ude i den vilde natur. Der kan nok forekomme undtagelser, idet børn kan finde på at navngive visse får, især *heimalomb*, dvs. lam der er blevet taget i hjemmepleje, enten fordi de er blevet moderløse, eller fordi moderen ikke har haft mælk nok til at kunne ernære dem. Disse navne har karakter af kælenavne og har hørt hjemme i børnenes verden. I en børneudsendelse i færøsk TV den 29.11.1991 berettede et barn således om sine to får *Massi* og *Tvassi*, og alle færinger kender fra deres skoletid historien om fåret *Tannhvíta*, som drengen Jákup havde fået i tandgave, og som var hvid over det hele. Fårevogteren omtaler de enkelte får ved hjælp af udseende (farvetegning, hornvækst osv.), alder, afstamning, opholdssted o.lign.

Til gengæld har man overalt på øerne haft kollektive benævnelser for større eller mindre flokke af får. Selv om denne navneskik nogle steder opretholdes nogenlunde intakt, så er den mange steder, ja måske de fleste steder på retur. Den kunne derfor godt fortjene at blive gjort til genstand for nærmere undersøgelse. Men for at kunne forstå mange af navnene, vil det nok være formålstjenligt først at sige et par ord om færøsk fårerøgt.

Flokkenes liv og røgt

I udenlandske beskrivelser af færøske forhold stødte man især tidligere ofte på den påstand, at de færøske får nærmest lever vilde oppe i fjeldene, og at man, når man skal have fat i dem, nærmest går på jagt. En sådan opfattelse er helt misforstået. Ganske vist kan fårene gå oppe i fjeldene eller i hvert fald i udmarken året rundt. Dette gjaldt især i ældre tid. I nyere tid er man i højere grad end før gået over til at have dem hjemme (eller i nærheden af husene) om vinteren eller til at foretage ekstra fodring i vintertiden. Men selv i den tid, hvor de opholder sig højt til fjelds, er de ingenlunde overladt til sig selv. Det er fårehyrdens (røgte-rens) opgave at se til dem og passe dem, bl. a. at sørge for at de græsser der, hvor man vil have dem at græsse.

Fårene, der græsser i udmarken (haugen), samler sig i faste flokke,

der holder sig til sit bestemte territorium. Størrelsen kan variere, men de fleste flokke har en størrelse på mellem 30 og 70 får, ekstremiteterne synes nedefter at være 10 og opefter noget over 100 moderfår (dette afhænger selvfølgelig af, hvor mange får det pågældende område kan ernære). Den største flok, jeg har noteret mig, nemlig *Vargærnar* på Skúvoy, er på 152 moderfår, men det skal her tilføjes, at det tidligere har været to flokke, *Dalaseyðurin* og *Vargærnar*, der er blevet slået sammen i én flok.

Flokken hævder sin ret til området ved daglig at græsse på det pågældende område. Den søger nattely et bestemt sted, og ved daggry begiver den sig ud over det pågældende område, til den om aftenen søger sammen igen (Joensen 1983: 180). Det enkelte får kan i visse tilfælde færdes over et større område i løbet af dagen. Men især gælder det, at flokkene ligger højere til fjelds i sommertiden, mens de trækker længere ned om vinteren. Man taler om, at flokken har ét område som *summarhagi* eller *summarbit* og et andet sted som *vetrarhagi* eller *vetrarbit* (også kaldet *undirhagi*). Røgterens arbejde består bl. a. i at holde fårene på de højereliggende græsgange om sommeren. Dermed reserverer man de lavereliggende områder til vintertiden, og man kan på den måde udnytte græsningsmulighederne optimalt. Flokken har sit bestemte tilflugtssted, *snjóstöða*, hvor den søger hen, når det falder ind med dårligt vejr, især kraftigt snevejr.

Hvis en sådan flok får lov til at passe sig selv forholdsvis uforstyrret af moderne fodringsmetoder, udvikler den et fast sammentømret dyresamfund. Den optager ikke uden videre fremmede får i flokken, men jager indtrængende får væk. Dog kan den vænnes til at acceptere nye medlemmer. Her hjælper røgteren med til at regulere flokken.

Røgteren sørger for, at flokkens antal holder sig konstant (dette tal er fastsat ved lokale kontrakter eller overenskomster og bygger selvfølgelig på gammel sædvane). Bliver flokken for stor, vil der ikke være græs nok, og enkelte får vil da søge ind på naboflokkenes områder. Og omvendt, hvis der er for få, vil der være græs tilovers, og der er da fare for, at nabofårene vil trænge ind på flokkens enemærker (Joensen 1980: 66).

Flokken føres videre ved hunlam (*gimburlomb*) fra selve flokken, men for at undgå degenerering tilføres der nyt blod ved avlsfår (*veðrar*, *veðragjólingar*) udefra. Er flokken af en eller anden grund, fx. på grund af dødelighed, blevet for lille, kan unge hunfår forsøges indlemmet i flokken ved forskellige metoder (*hagfesting*, *kyrring*). Flokken har som

regel en anfører, oftest et lidt ældre, kraftigt moderfår eller måske en bede.

Mere moderne former for røgt har medført, at dette system mange steder er forsvundet eller i færd med at forsvinde. Sandoy og Skúvoy synes at være de steder, hvor denne skik opretholdes bedst. Andre steder synes fårene at strejfe over hele haugen, som flere af mine meddelere udtrykker det. Fårene har mistet fornemmelsen af at tilhøre en bestemt flok. De har mistet *fylgjaskil*, siger afdøde landbrugskonsulent H. J. Jacobsen (1958: 212), og flokken er ikke længere så *kneppisfastur*, som en af mine informanter udtrykker det. Informanterne fra Sandoy siger, at det kommer af, at røgten svigter. Vi kan i hvert fald konstatere, at røgten har ændret sig. (Der kan iøvrigt henvises til Brandt 1978).

Hver af disse flokke har haft sit særlige navn, og det er denne navneskik jeg her vil søge at belyse ved hjælp af navnemateriale fra en del bygder. Undersøgelsen er kun foreløbig, da der ikke er foretaget nogen fuldstændig registrering af de overleverede navne. Jeg har en komplet registrering af fåreflokkene på Sandoy og Skúvoy, samt fra enkelte bygder på de andre øer. De nedenfor anførte eksempler er udpluk fra materialet.

Inden jeg går over til at behandle navnestoffet, vil jeg som illustration sætte en oversigt over navnene på fåreflokkene i to forskellige hauger, nemlig *Blæing Heimastipartur* (eller *Heimastipartur í Blæing*) i Sumba og *Klivaløk* på Sandur, den første med 4 flokke, den sidste med 6:

Blæing Heimastipartur:

1. *Fylgið á Blæingsmýrum*
2. *Fylgið í Hvassatúgvum*
3. *Fylgið á Snjógili*
4. *Fylgið á Fjallinum*

Klivaløk:

1. *Stakseyður*
2. *Krypilsseyður*
3. *Tað í Klivhálsi*
4. *Brekkunnarseyður*
5. *Gimbrarnar*
6. *Yngriseyður*

Gonga – fylgi – øni – kneppi – smala/smali

Det almindeligste appellativ om sådan en flok synes at være *fylgi*. Men et par andre betegnelser bruges ofte mere eller mindre synonymt med det. Det drejer sig om ordene *gonga*, *øni* og *kneppi*.

De fleste sprogbrugere er enige om, at *gonga* f. (norr. *ganga*) betegner den flok får, der bliver drevet i fold på én gang, jf. oversættelsen

i *Føroysk-donsk orðabók* (herefter forkortet FDO): 'fårehjord (i en græsgang), der drives i fold på én gang'. „*Gonga* är dels beteckningen för det antal får man driver i fållan samtidigt, dels beteckningen för den geografiska omfattningen, där samma får *ligger*, dvs. fårens territorium“ (Joensen 1980: 66). Om sammenhængen mellem navn på flok og navn på territorium se sidenhen. Som regel er der flere *fylgi* i en *gonga*. I en stednavneoptegnelse fra Hvalvík opregnes fx. alle *gongur* og hvilke *fylgi* de består af, men én af dem, *Gimbragongan*, består kun af *ét fylgi*, der så kaldes *Gimbragongan* (eller blot *Gimbrarnar*). Men enkelte meddelere er dog tilbøjelige til at bruge *gonga* synonymt med *fylgi*. En af dem (fra Sumba) betegner *gonga* som den flok der søger til samme sneskjul (det plejer ellers også at være gældende for *fylgi*).

Uklarheden i at skelne mellem ordene *gonga* og *fylgi* skyldes muligvis, at man nogle steder, og måske især tidligere, har drevet *ét fylgi* i fold ad gangen, mens man andre steder, og særlig i senere tid, har taget flere *fylgi* ad gangen. Dette bekræftes af flere informanter. Og det må selvfølgelig medvirke til at udviske forestillingen om forskellen mellem de to appellativer.

Øni n. (*ija*-afledning til roden *ón-*, jf. isl. *ánn* m. og *ónn* m. og de færøske ord *ódn* f., *ódnur* m. og *ønur* m.) oversættes i FDO med 'flok får' uden at der siges noget om dette som et sammenhørende fåresamfund. Ved forespørgsel er mange af mine hjemmelmænd dog tilbøjelige til at opfatte *fylgi* og *øni* helt synonymt. Informanten fra Sumba synes endda at ville foretrække *øni* som betegnelse for *fylgi* („seyðurin helt sær meira í ønum og var meiri kneppisfastur“), selv om han i den fortegnelse, han har stillet til min rådighed, bruger *fylgi* når han benævner flokkene. Nogle steder regner man *øni* for større end *fylgi* (Joensen 1980: 66), andre steder synes det at være omvendt (Joensen 1987: 72).

Kneppi n. (*ija*-afledning til *knapp-*, jf. norr. *kneppa* 'presse sammen, klemme') opfattes gerne som mindre end *fylgi*, jf. FDO 'lille *fylgi* af får'; det ser ud til, at ordet (fx. på Sandoy) bruges om en del af et *fylgi*.

Endelig er der ordet *smala* f. eller *smali* m., der synes at høre hjemme i poesien. Det angives i FDO at tilhøre kvadsproget og oversættes med 'småt kvæg (især hjord af får)'.

Navnestoffet

Af appellativerne for 'flok' er *fylgi* det dominerende som grundord i fåreflokkenes navne. *Øni*, *kneppi* og *gonga* forekommer også, men i langt sjældnere grad.

Af betegnelser for 'får' er *ær* 'hunfår' og *seyður* 'får' de dominerende grundord i navnene. Også *gimbur* 'årgammelt hunfår' optræder nogle gange. Derimod bemærker man, at *lamb* slet ikke forekommer som navneled.

Det er i denne forbindelse værd at bemærke, at det er moderfårene der konstituerer flokken. Når antallet af får i en flok opgives, mener man antal moderfår, jf. betegnelserne *áseyður* 'besætning af hunfår' (FDO) og *áseyðatal* 'antal hunfår i en besætning', hvor *á-* er den oprindelige rod i *ær*.

Navne med *fylgi* som grundord vil jeg illustrere med følgende eksempler:

<i>Fylgið í Dalinum</i>	<i>Laðafylgi</i>
<i>Fylgið í Eggjarseyði</i>	
<i>Fylgið í Homrunum</i>	<i>Ovarafylgi</i>
<i>Fylgið í Toppónum</i>	<i>Niðarafylgi</i>
<i>Fylgið upp í Egg</i>	
<i>Fylgið utan Á</i>	<i>Fylgið Vestara</i>
<i>Fylgið vestan Á</i>	<i>Fylgið Uttara millum Heyggjanna</i>

Øni forekommer i mit materiale kun én gang som grundord i et navn, nemlig i *Stóraøni*, en flok på 60 (evt. 80) får, den største flok i bygden *Skarvanes*. Dets sjældne forekomst som grundord i de optegnede navne kan synes mærkelig i betragtning af, hvor stærkt dette ord står i meddelernes bevidsthed rent appellativisk.

Kneppi forekommer fx. i *Innarakneppi* og *Uttarakneppi* (på hhv. 60 og 20 får), der tilsammen udgør flokken (*fylgið*) *Tað Ovara* i bygden Sandur. Ligeledes i *Tey uttaru Kneppini* og *Tey norðaru Kneppini* (hvert på ca. 50-60 får, også på Sandur), der tilsammen udgør flokken *Tað í Fjalli*. De kan undertiden benævnes ved de ret så komplekse navne:

[*Tey*] *Uttaru Kneppini av tí í Fjalli*
[*Tey*] *Norðaru Kneppini av tí í Fjalli*

Flokken *Tað Heimasta* på Sandur består af: *Tað á Bogunum* og *Tað heimara Kneppið*.

Om *gonga* i fx. *Gimbragongan* se foran.

Ær f. betyder som nævnt hunfår eller moderfår, og brugt som grundord i navne på fåreflokke forekommer det, med en enkelt undtagelse

(*Reiðgøtuóm*), altid i bestemt form i plur. (*ærnar*). En enkelt gang forekommer det som simplex (*Ærnar*), men ellers altid i sammensætninger, hvor førsteled som oftest er et stednavn, men også kan hentyde til andre forhold:

<i>Ærnar</i>	<i>Túgværnar</i>
<i>Spinærnar</i>	<i>Bergsærnar</i>
<i>Toppærnar</i> , jf. <i>Fylgið í Toppónum</i> (-ónum er dat. af <i>ærnar</i>)	<i>Heyggjærnar</i>
<i>Dalærnar</i>	<i>Reiðgøtuóm</i> (-óm dat. pl.)
<i>Brúnærnar</i>	<i>Ovastuærnar</i>
<i>Hvannafelsærnar</i>	
<i>Klettærnar</i>	<i>Suðuroyarærnar</i>
<i>Akslærnar</i>	<i>Klæmintsærnar</i>
<i>Laðanbergsærnar</i>	
<i>Brattabergsærnar</i>	<i>Vargærnar</i>
<i>Tindærnar</i>	<i>Kleppærnar</i>
<i>Fámarærnar</i>	
<i>Norðanfjalsærnar</i>	

Seyður er den færøske betegnelse for får. Det anvendes såvel individuelt (i sg. og pl.) som kollektivt (i sg.). Navne med *seyður* som grundord kan illustreres med nogle eksempler:

<i>Eggjarseyður</i> , jf. <i>Fylgið í Eggjarseyði</i>	<i>Ovastiseyður</i>
<i>Skoraseyðurin</i>	<i>Uttariseyður</i>
<i>Varðaseyðurin</i>	<i>Norðariseyður</i>
<i>Dammaseyður</i>	<i>Jóannesseyður</i>
<i>Fjallaseyður</i>	<i>Eldriseyður</i>
<i>Moldbakkaseyður</i>	<i>Yngriseyður</i>
<i>Fugltúgvuseyður</i>	<i>Kyrriseyður</i>
<i>Spovulsseyður</i>	<i>Óðiseyður</i>

Også *-soyði* (*ija*-afledn. til *seyður*) optræder en enkelt gang. Det forekommer ikke som selvstændigt ord, men kun som 2. sammensætningsled, nemlig i *Kyrrsoyði* (alternativ benævnelse er *Kyrriseyður*), jf. appellativerne *kyrrseyður* m. og *kyrrsoyði* n. 'får vænnet til sin plads i udmarken' (FDO).

Gimbur ('års gammelt hunfår'; ordet anvendes kun i individuel betydning), pl. *gimbrar*, indgår ofte som grundord (jf. også det foran omtalte *Gimbragongan*, hvor det står som bestemmelsesord), fx.:

<i>Gimbrarnar</i>	<i>Marknagimbrarnar</i>
<i>Gomlugimbrar</i>	<i>Garðagimbrarnar</i>
<i>Ungugimbrar</i>	<i>Gimbrarnar við Skaðá</i>
<i>Elspugimbrar</i>	<i>Gimbrarnar suðuri á Fjalli</i>
<i>Lágugimbrar</i>	

Jeg bliver her nødt til at sige et par ord om fænomenet

Felli

I gamle dage, hvor fårene i langt højere grad end nu måtte klare sig selv ude sommer og vinter, uden synderlig ekstra fodring og uden forebyggende medicinske behandlinger, kunne der i særlig strenge snevintre indtræde stor dødelighed, såkaldt *felli* n. (afledt af *fall*). Den kunne ramme hele flokke, ja hele hauger kunne blive nærmest udslettet ved sådanne katastrofer. I sine „Indberetninger“ fra 1781/82 har Svabo (1959: 211) et kapitel „Om Fedlir“, hvor han – efter at have omtalt forskellige *fellir* i 1600- og 1700-tallet – bl.a. siger: „Men det allerstørste er ældre end 1615, og derom har man kun mundtlige Fortællinger. Det kaldes *Svarta-Fedli*, og skal næsten have udslettet denne Art Dyr i Færøe. Saaledes fortælles der, at somme Have-Parter vare gandske øde, i andre fandtes 1, i somme 3 Faar.“ (Jf. også Joensen 1980: 67). Det kunne i sådanne tilfælde være vanskeligt at få bestanden på fode igen ved egen hjælp. Man måtte ganske enkelt anskaffe sig ny besætning af unge hunfår fra andre bygder eller øer, der var mindre hårdt ramt. Heraf de mange navne, hvori *gimbur* indgår, og så har navnet ganske enkelt hængt ved i generationer, måske århundreder. Når ny besætning skulle vænnes til et nyt territorium („hagfestast“), kunne det blive nødvendigt „at kyrra“ for at vænne fårene til de nye omgivelser, på samme måde som når enkelte nye får skulle indlemmes i en flok, jf. udtrykket „at kyrra gimbrar“. I navne som

Húsisseyður (< *Húsavíksseyður*)
Hestsseyður
Kirkjubøseyður
Suðuroyarærnar
Traðaseyður

må navnene hentyde til, at man har fået ny besætning af unge hunfår fra henholdsvis Húsavík, Hestur, Kirkjubøur, Suðuroy og Traðir.

Jeg kan i denne forbindelse erindre om det gamle færøske mundheld, der omtaler 3 ting, som det ikke er skamfuldt at bede om – de begynder alle med *g*: *genta*, *gimbrar* og *grind* (pige, unge hunfår og grindekød). De er blevet betragtet som tre livsfornødenheder.

En af mine informanter beretter, hvorfor en flok i Skálavík hedder *Deyðseyðabrekka*. Traditionen siger, at i kraftigt snevejr havde alle fårene i flokken søgt ly i en lavning, hvor de allesammen omkom. Heraf opstod stednavnet *Deyðseyðabrekka*. Man måtte så „kyrra av nýggjum“. Denne nye flok fik derpå navnet *Deyðseyðabrekka*, jf. senere om stednavne som navn på flokke.

Vargur og speking

Men tæmning af får kunne også komme på tale i anden sammenhæng.

I færøsk folkevisesprog findes ordet *vargur* i betydningen ‘ulv’. I nutidssproget hedder ulv *úlvur*, mens *vargur* betegner enten (abstrakt) ‘vild, utæmnet tilstand blandt fårene’ eller (konkret) ‘et sådant vildt får’ (FDO). Fårene kunne nemlig i visse tilfælde blive så sky og umedgørlige, at de ikke lod sig drive i fold (jf. udtrykket *at veiða varg* ‘fange vilde får ved hjælp af hunde’). Det synes ofte at have været et problem i gamle dage (omtales allerede i retterboden „Sauðabréfit“ fra 1298). Det kunne der rådes bod på ved forskellige foranstaltninger, hvorved man forsøgte at tæmme fårene, jf. verbet *at spekja* og førnævnte *at kyrra* og de tilsvarende substantiver *speking* f. og *kyrring* f. Een metode var at anvende en *kleppur*, en træklods der blev bundet til fåret. Til sådanne situationer hentyder navne som:

<i>Vargur</i>	<i>Spekingarseyður</i>
<i>Vargærnar</i>	<i>Spektiseyður</i> (perf.part. <i>spektur</i> ‘tæmnet’)
<i>Smánavargur</i>	<i>Spakiseyður</i> (adj. <i>spakur</i> ‘tam’)
<i>Óðiseyður</i> (adj. <i>óður</i> ‘gal’)	<i>Kyrriseyður</i> (adj. <i>kyrrur</i> ‘tæmnet’)
<i>Kleppærnar</i>	<i>Kyrrsoyði</i>
<i>Tær Styggju</i> (adj. <i>styggur</i> ‘sky’)	

I værste fald kunne man blive nødt til at aflive sådanne får. Det er nemlig sådan, at vildskaben smitter. Et enkelt eller nogle få vilde får i en

flok vil kunne gøre hele flokken umedgørlig. Det siges, at fænomenet var særlig grelt blandt den ældre færøske fårerace, som nu er afskaffet. Den levede længst på øen Lille Dimon, og det fortælles, at dens sidste individer (i 1800-tallet) ganske enkelt måtte skydes, fordi man ikke kunne få fat i dem på anden måde.

Navngivning efter andre karakteristika

Vi så foran, at den største flok på Skarvanes bar navnet *Stóraðni*. I Kaldbak har vi et *Lítlafylgi*. Vi bemærker også, at bestemmelsesleddet i nogle af navnene er et adjektiv, der udtrykker aldersforhold, nemlig i *Gomlugimbrar*, *Ungugimbrar*, *Eldriseyður*, *Yngriseyður*. Mine informanter har lidt uklare forestillinger om, hvad disse aldersbetegnelser hentyder til. Det formodes dog, at det hænger sammen med de omtalte *felli* og anskaffelse af ny besætning, måske i flere omgange. En informant forklarer *Eldriseyður* på den måde, at man engang har udskilt en del af en flok og dannet en ny flok, hvorved det der resterede, blev kaldt *Eldriseyður*. Men dette må forblive gisninger.

Det faktum at en flok danner et afgrænset samfund, der til en vis grad fører sin egen slægt videre, kan føre til, at den udvikler visse særtræk, fx. med hensyn til farve. Navne som

Hvítafylgi (adj. *hvítur*)

Svartafylgi (adj. *svartur*)

Gráflekkutuseyður (adj. *gráflekkutur* 'gråbroget' bestemt gen.pl.)

Drunngráúærnar, udt. *Drungrærnar* (adj. *drunngráur* 'med gråt haleparti')

Herðilittufylgi (adj. *herðilittur* 'med afvigende farve over skuldrene' best. gen.pl.)

Mislittafylgi (adj. *mislittur* 'med forskellige farver')

Grímurnar (subst. *gríma* 'dyr med sorte pletter i ansigtet', også kendt som konavnet *Gríma*)

Gjørðuti (adj. *gjørðutur* 'med farvestriber ned ad siderne')

hentyder til, at bestemte farver eller mønstre dominerer eller har domineret i de pågældende flokke.

Til særlige kvalitetsmæssige karakteristika hentyder navne som *Stakærnar*, *Stakseyður* (jf. *stak*-, der kan betyde 'enestående, særdeles') og *Krypilsseyður* (*krypil* 'krøbling'). De to sidstnævnte er naboflokke i haugen *Klivaløk* på Sandoy. Om *Stakseyður* siger min informant, at

den fra gammel tid havde ord for at være „gott lambsfylgi“, dvs. man fik særlig gode lam fra den flok (det skulle skyldes dens gode vintergræsningsmuligheder), mens naboflokken *Krypilsseyður* til gengæld var den dårligste flok i haugen.

Sløðingarseyður, navn på to flokke i Skálavík, bærer ifølge lokale opgivelser sit navn, fordi fårene dér ligger så spredt på grund af naturforholdene („hamrar og skorar“, „lendið er soleiðis, at tað sløðir seg sundur, liggur so víða“). Jf. verbet *sløðast* ‘være til i ringe mængde, findes spredt el. enkeltvis’ (FDO).

Fjøruseyður på Sandur havde tidligere direkte adgang til tangstranden i Søltuvík. Man kunne iagttage, hvordan flokken trak ned til strandkanten (*fjóra* f.) ved ebbe og op igen ved flod. Ordet forekommer også som appellativ i betydningen ‘får der opholder sig nede ved stranden (for at æde tang)’ (FDO).

Om flokken *Hoygimbrarnar* i Húsavík siges, at den trak hjem til indmarken om efteråret og er nok blevet fodret med hø (*hoyggj/hoy-*).

En enkelt gang i mit materiale forekommer *slag* ‘slags, art; race; slægt’ (FDO) som grundord, nemlig i *Langoyrsslagið* i Hvalvík. Førsteleddet er stednavnet *Langoyri* (i en yngre analogisk genitivsform *-oyrs* i stedet for *-oyrar*). Der oplyses dog intet om, hvorvidt flokken havde andre karakteristika end det at opholde sig på Langoyri.

Endelig er der de to navne *Skrálið* og *Órusturnar*, der nærmest må betragtes som øgenavne, jf. *skrál* n. ‘skrål’ og *órusta* f. (sideform til *or-rusta*) ‘kamp, strid’. Angående det første siger min informant, at denne flok var særlig stor (120 får), hvad der gav et gevaldigt spektakel, når den blev drevet i fold. Det sidste angives at hentyde til tvistigheder.

Personnavne

I nogle tilfælde indgår der personnavne som bestemmelsesled:

<i>Jóannesseyður</i>	(<i>Jóannes</i>)
<i>Antaseyður</i>	(<i>Anti</i> , forkortet kæleform til <i>Antinis</i> < <i>Antonius</i>)
<i>Klæmintsærnar</i>	(<i>Klæmint</i>)
<i>Elspuærnar</i>	(<i>Elspa</i> < <i>Elisabeth</i>)
<i>Guttagimbrar</i>	(<i>Gutti</i> , kortform til <i>Guttormur</i>)

Det kan være vanskeligt at afgøre, hvilken rolle personen har haft. Sandsynligvis hentydes der til en ejer.

Stednavne

Som vi har set af det citerede navnestof, spiller stednavnene en afgørende rolle i navngivningen. Fåreflokkene benævnes i altovervejende grad efter de steder, hvor de opholder sig. „Ett fylgi har som regel namn efter territoriet som i storlek och bærkraft måste motsvara antalet får“ (Jøensen 1980: 66). Stednavnene indgår i navnene som bestemmelsesled, enten som første sammensætningsled, fx. i *Laðafylgi* (til stednavnet *Løð, á Løðum*) og utallige andre eksempler, eller som efterstillet adverbial, fx. *Gimbrarnar við Skaðá, Fylgið uppi í Egg, Fylgið vestan Á*.

Interessant er navnet *Roggutuóm* (udtalt og optegnet som *Roggu-tuón*) i Hvalvík. Sidsteled må forklares som en stivnet dat.plur. *óm* (udt. *ón*) af *ær*. Førsteleddet skal uden tvivl forklares som et *Reiðgøtu-* og indeholder dermed et forsvundet stednavn **Reiðgøta* ('ridesti'), der findes som stednavn andre steder på Færøerne.

Jeg vil også fremdrage eksemplet *Spovulsseyður* i Sumba. Det benævnes også *Fylgið í Dalinum*, hvis territorium er i en dal ikke langt fra bygden. Men dets alternative benævnelse *Spovulsseyður* skal ifølge min informant indeholde fjeldnavnet *Spáafelli* som førsteled, altså opr. **Spáafellisseyður*. Dette fjeld ligger langt fra dalen, hvor flokken i dag har sit domæne. Det formodes, at denne flok engang i tiden er *niðurfalinn* 'faldet ned' fra *Spáafelli*, dvs. den har fået en lavere placering, end den havde i gamle dage („kann vera aftan á eitt stórfelli“, mener informanten). Muligvis har den før i tiden haft sin sommergræsgang i nævnte fjeld og vintergræsning i dalen, men har af en eller anden grund fået fast tilholdssted i dalen.

Men bortset fra, at stednavne jævnlige indgår i navne på flokkene, så forekommer der også flere eksempler på, at flokkene ganske enkelt benævnes ved selve navnet på det sted, hvor de holder til. Muligvis skal disse benævnelser opfattes som en form for elliptiske omskrivninger (altså *Líðin* i stedet for *Fylgið í Líðini* eller *Líðarfylgi*).

<i>Líðin</i>	<i>Rættin</i>
<i>Akraberg</i>	<i>Vørðan</i>
<i>Brunaberg</i>	<i>Oksagil</i>
<i>Móanes</i>	<i>Kinnan</i>
<i>Rókin</i>	<i>Á Kálvaslættuni</i>
<i>Leitið</i>	<i>Undir Rókum</i>
<i>Niðaralíð</i>	<i>Undir Rókunum</i>
<i>Skorin</i>	<i>Úti við Sorn</i>
<i>Deyðseyðabrekka</i>	

Omvendt har vi også eksempler på, at navne, der oprindeligt må have været navne på flokke, er gået over til at betegne territorier, altså er blevet rene stednavne (jf. omtalen af *gonga* foran). I navnene *Fylgið í Toppónum* og *Fylgið í Eggjarseyði* kunne adverbialerne *í Toppónum* og *í Eggjarseyði* synes at være godt på vej til at betegne territorier. Mere oplagte eksempler har vi i navne på forskellige hauger og haugeparter. Fra fortegnelsen over de færøske hauger har jeg noteret mig følgende eksempler (bygdens navn er anført i parentes):

<i>Garðaseyður</i>	(Sumba)
<i>Eystarafylgi</i>	(Sumba)
<i>Kirkjubøseyður</i>	(Skarvanes)
<i>Gimbragonga</i>	(Sandavágur)
<i>Gimbrarnar</i>	(Velbastað)
<i>Heiðaseyður</i>	(Velbastað)
<i>Fungagimbrar</i>	(Velbastað)
<i>Spakiseyður</i>	(Velbastað)
<i>Yngstugimbrar</i>	(Kaldbak)
<i>Líðarseyður</i>	(Kaldbak)
<i>Ungakýrseyður</i>	(Strendur)
<i>Grønabergsærnar</i>	(Selatrað)
<i>Gimbrarnar</i>	(Eiði)
<i>Gøtuseyður og Bøseyður</i>	(Søldarfjørður)
<i>Bøseyður</i>	(Norðoyri)

Disse navne bruges om de administrative områder, som haugerne jo er. Men haugerne må have fået navnet overført fra en flok inden for det pågældende område (i flere tilfælde i forbindelse med haugedeling, hvor man fik brug for nye haugenavne).

Gimbrarnar (også kaldt *Gimbrahagi*) i Eiði er et eksempel på en haug(part), der har fået navn efter en fåreflok. Da man så midt i 1800-tallet anlagde en udflytterbygd (*niðursetubýgd*) på stedet, bar bygden en overgang navnet *Gimbrarnar* eller *í Gimbrunum*, især blandt folk fra andre bygder. Indbyggerne selv følte sig dog ikke særlig beærede ved at skulle bo i en bygd ved navn 'Hunfårene'. De foretrak *Ljósá* efter åen, der løb gennem bygden. Og det er så bygdens officielle navn i dag.

Mens *Rogguþuóm* i Hvalvík så ud til at indeholde et forsvundet stednavn, så ser det til gengæld ud til, at dalnavnet *Loðadalur* i samme bygd kan indeholde et ældre, nu forsvundet navn på en fåreflok. På kortet er

navnet på dalen skrevet *Lágadalur*, men denne stavemåde stemmer ikke overens med den lokale udtale ['lɔ:a,déalur]. Førsteleddet har muligvis oprindeligt været *Loðá-*, svarende til ordet *loðær* 'får, der endnu ikke har fældet (uld)' (FDO). Denne flok kan have fået navnet **Loðærnar*, fordi dens medlemmer har været så vilde, at man vanskeligt har kunnet få dem drevet i fold for at trække ulden af dem. Denne forklaring (som jeg skylder min lokale informant) understøttes af, at flokken i dag hedder *Kleppærnar*, jf. foran.

Iøvrigt kan flokkens placering i landskabet angives ved adjektiver med stedsbetydning, fx. *Ovarafylgi*, *Niðarafylgi*, *Norðariseyður*, *Ovastiseyður*, *Fremriseyður*, *Tað heimara Kneppið*, jf. også *Lágugimbrar* og *Tær Høgu*. Adjektivet kan til tider være efterstillet, fx. *Fylgið Vestara*, *Fylgið Uttara millum Heyggianna* (efterstillet adj. og stedsadverbial). *Marknaseyður* og *Marknagimbrarnar* anvendes om flokke, der ligger nær grænsen til nabobygden. *Gardaseyður* har sandsynligvis opholdt sig i nærheden af gårdet omkring indmarken.

Nogle formelle betragtninger

Det fremgår af eksemplerne foran, at navnene i altovervejende grad består af substantivfraser. Men der er en del eksempler på adjektivfraser som navne, altså elliptiske benævnelser, hvor man udelader det substantiviske grundord:

<i>Tær Ovaru</i>	<i>Tær Heimastu</i>	<i>Tað Ovara</i>
" <i>Niðaru</i>	" <i>Innastu</i>	" <i>Ovasta</i>
" <i>Norðaru</i>	" <i>Lægru</i>	" <i>Niðara</i>
" <i>Eystaru</i>	" <i>Høgu</i>	" <i>Norðasta</i>
" <i>Vestaru</i>	" <i>Høgu í Leitinum</i>	" <i>Heimasta</i>
" <i>Veastu</i>	" <i>Lágu í Leitinum</i>	" <i>Uttasta</i>
" <i>Heimaru</i>	" <i>Styggu</i>	

Disse navneformer kunne beskrives ved formelen:

Art. + adj. + Ø [+adv.]

hvor Ø står for det udeladte grundord (*ærnar* eller *fylgið*, afhængig af om den bestemte artikel er *tær* f. eller *tað* n.). Adjektivet i bestemt form (i positiv, komparativ eller superlativ) angiver i næsten alle eksemplerne flokkens relative placering. Til tider kan også artiklen udelades: *Ovara*,

Norðasta, *Gjørðuti* (eller *Gjørðutu*, jf. foran), samt *Ytsta Ovasta*, der er navn på en *gonga* i Hoyvík. *Ytsta Ovasta* har enhedstryk på *Ovasta*, og navnet hentyder til, at flokkens territorium er yderst ved bygdegrænsen og samtidig højest placeret.

I *Árnafjørður* har jeg noteret navnet *í Norðasta*. Her kan være underforstået (*í Norðasta Fylgi*). Men det kan også tænkes, at vi her har at gøre med den gamle bestemte artikel *it*, der i færøsk i visse tilfælde kunne udvikle sig lydret til *í* (*it* > *ið* > *í* med erstatningsforlængelse) og dermed falde sammen med præpositionen *í*, altså *í Norðasta* < *it Norðasta* (jf. *í neðra* < *it neðra* og *í erva* < *it efra*). Ellers har den bestemte artikel i neutrum formen *hitt*, men den har i moderne færøsk fået konkurrence fra *tað*. Til jævnførelse kan jeg nævne, at vi på Sandur har en flok ved navn *Tað Norðasta*.

I andre tilfælde kan navnet bestå af en pronomenfrase, hvor grundordet er blevet erstattet af 3. persons pronomen:

<i>Tað á Skerinum</i>	<i>Tað við Anna</i>
“ <i>á Bogunum</i>	“ <i>við Tind</i>
“ <i>á Líðarenda</i>	
“ <i>á Berginum</i>	<i>Tær í Dalinum</i>
“ <i>á Rygginum</i>	“ <i>í Grøna</i>
“ <i>á Fjallinum</i>	“ <i>har norði</i>
“ <i>í Haganum</i>	“ <i>uppi suðuri</i>
“ <i>í Fjalli</i>	

Formlen bliver i dette tilfælde

Pron. + adv.

Stedsadverbialet består også her som regel af en præpositionsforbindelse, men i visse tilfælde kan det bestå af to adverbier (*har norði* ‘der nordpå’, *uppi suðuri* ‘oppe sydpå’).

I de eksempler jeg nævnte foran på stednavne anvendt som betegnelser for flokke kan *Úti við Sorn*, *Undir Rókum* og *Á Kálvaslættuni* selvfølgelig opfattes som elliptiske former, hvor kun adverbialt står tilbage, altså fx. *Fylgið* (evt. *Tað*) *á Kálvaslættuni*.

Til slut vil jeg nævne navneformen *Lærsvørtan* f., der kan forekomme ejendommelig. Det må her dreje sig om adjektivet *lærsvartur* ‘lårsort’, der i best. form i plur. *lærsvørtu*, fx. *tær lærsvørtu*, er blevet substantive-

ret og singulariseret som et kollektivt navn på en flok, hvor lårsorte får har domineret.

Kilder

Navnesamlingerne på Fróðskaparsetur Føroya
Matrikulstovan's forhandlingsprotokoller i forbindelse med udskiftning
Matrikulstovan's haugefortegnelse

Litteratur

- Andreassen, P. 1988. *Skúvoyar søga* 1-2, Skúvoy.
- Brandt, J. 1978. Det færøske landbrugssamfund. I: P. Agger og J. Brandt: *Om økologi. En introduktionsbog*. 2. udg. s. 64-81.
- FDO = M. A. Jacobsen og Chr. Matras: *Føroysk-donsk orðabók*. Tórshavn 1961.
- Jacobsen, H. J. 1958. Landbúnaðurin. *Føroyar* I-II, s. 187-218. København.
- Joensen, J. P. 1980. *Färöisk folkkultur*. Handböcker i etnologi. Lund.
- Joensen, J. P. 1987. *Fólk og mentan*. Tórshavn.
- Joensen, R. 1983. *Ymist um seyð og av seyði*. Klaksvík.
- Svabo, J. C. 1959. *Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782*. Udg. ved N. Djurhuus. København.

Summary

Eivind Weyhe: Faroese sheep flocks

Faroese sheep-breeding has no tradition of giving names to individual sheep. On the other hand, it has been customary, and still is to some extent, to name flocks of sheep. Actually, a flock of sheep living and grazing in the same district its whole life, can have a name of its own. In this article the author illustrates this Faroese naming custom, in some places of the islands still maintained fairly intact while in other places totally out of use.

Firstly, the life and keeping of the sheep flocks is described, and a number of different appellative terms for such flocks are treated (i.e. *fylgi, gonga, øni, kneppi, smala/smali*).

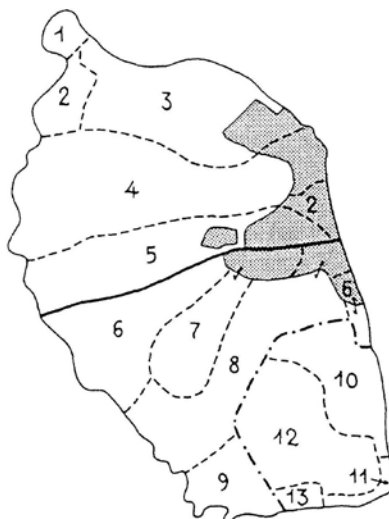
Secondly, the corpus of names is accounted for. The basic words forming the names are described, as well as the conditions relevant to the naming of sheep flocks. The relations between the name of the flock and the name of the flock's territory (a place name) are especially elucidated, since place names play a dominant role in the naming of sheep

flocks. Sometimes a flock can even be named after the place name itself. On the other hand, the name of a sheep flock can be transformed into the name of an area (i.e. the name of an enclosed pasture).

Other characteristics of the naming custom are the occasionally increasing tendencies among sheep to run wild and several attempts at domesticating them, as well as periodical mass death followed by the acquisition of new animals. Special characteristics concerning appearance or behaviour can likewise give rise to new names.

Finally, certain formal features of the names are elucidated.

Fylgir og áseyðatal í Skúvoy 1982:

1. Høvdin	41
2. Fjalsseyður	52
3. Tað niðara	105
4. Vargærnar	152
5. Spekingarseyður	90
Norðarhagi	440
6. Suðuroyarærnar	90
7. Jóannesseyður	70
8. Varðaseyður	70
9. Norðariseyður	70
<i>Miðhagi</i>	<i>300</i>

10. Gomlugimbrar	70
11. Líðarseyður	70
12. Skrálið	120
13. Uttariseyður	40
<i>Bergið</i>	300
Uttarihagi	600
Skúvoy	1040

Skúvoy. Oversigt over hauger (oprindelig 2, *Norðarihagi* og *Uttarihagi*, sidstnævnte er senere blevet opdelt i *Miðhagi* og *Bergið*), fåreflokke (*fylgir*, nr. 1-13) og deres territorier samt antal moderfår (*áseyðatal*). Det mørke område er indmark, hvor fårene kan have vintergræsgang. Ill. fra P. Andreassen: *Skúvoyar sǫga* I, p. 45.

1994 Færøske fåreflokke. *Övriga namn. Handlingar frá NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4-6 december 1991*. Red. av Kristinn Jóhannesson, Hugo Karlsson og Bo Ralph. (NORNA-rapporter 56. Uppsala, 139-155.

Personnavne i bestemt form

Indledning

I færøsk personnavneskik tegner der sig en slags regionalt mønster i den forstand, at man i den sydlige del af landet (de to sydlige hovedøer, Suðuroy og Sandoy, samt de to mindre, Skúgvoy og Stóra Dímun, alle beliggende syd for Skopunarfjørður) kan nævne personer ved navne i bestemt form, mens dette almindeligvis ikke forekommer på de nordlige øer.

Vi finder ikke disse bestemte navneformer opført i kirkebøger eller i navnelister over officielt anerkendte personnavne. (En undtagelse herfra danner nogle få kvindenavne med former, der af sprogbrugeren bliver tolket som bestemte, selv om de ikke oprindelig har været det. Men disse navne optræder til gengæld aldrig i ubestemt form.)

Fænomenet, der ikke er særfærøsk, men også forekommer i andre sprog, selv om det ikke rigtig anerkendes i rigssprogene, synes at være ret så stedmoderligt behandlet i faglitteraturen. Den mest udførlige omtale har jeg fundet i en artikel af Arne Torp fra 1973, som jeg kommer til at støtte mig til.¹

Foranstillet bestemmelse

Når man taler om personnavne i bestemt form, vil det også være naturligt at inddrage den navneskik, hvor man sætter en eller anden form for bestemmelse foran navnet, enten i form af personligt pronomener eller bestemt artikel. Velkendt er således den islandske skik med personligt pronomener foran navnet, f.eks. *hann Ólafur*, *hún Ólöf*, jfr. titlen på det berømte folkesagn *Sálin hans Jóns míns*. Nordmænd kan sige *han Ola* (eller kun *'n Ola* med pronomeneret i reduceret form), ligesom tyskere i visse tilfælde kan sige *der Kurt*, *die Else*. Jfr. Jung 1968: „der Artikel steht bei Personennamen ... in der Umgangssprache und in der Mundart (besonders in Süd- und Mitteldeutschland): Der Hans kommt...“ (Jung 1968, her citeret efter Torp 1973: 144).² Den norske skik at sætte pronomeneret foran navne på levende væsener (oftest personer), er så vidt jeg har forstået kendt over

1 Endvidere skylder jeg Andreas Bjørkum, Helge Sandøy, Tom Schmidt og Terje Aarset tak for oplysninger om forholdene i norsk og litteratur om disse.

2 Ifølge mundtlig meddelelse fra lektor Ulf Timmermann, Tórshavn, breder denne skik sig i tysk.

størstedelen af landet, og fænomenet menes at være gammelt i sproget og forekommer i hvert fald sporadisk i norrønt (Torp 1973: 129, jfr. Nygaard § 41, c, Anm. og § 74, Anm. 5). Nygaard anfører dette eksempel fra norrønt: *opt róðir þú um, at þér sé forvitni á at sjá hann Ásbjörn selsbana*. Jfr. også Hanssen 1976.

I svensk er dette sjældent og forekommer kun i enkelte arkaiske dialekter (iflg. Torp 1973: 129 drejer det sig om Västerbotten, øvre Väster-Dalarne og Älvdals härad i Värmland).

Nygaard har iøvrigt denne anmærkning: „Til egennavne paa levende væsener føjes ikke efterhængt artikel, men vil man henvide til en person som tidligere omtalt eller bekjent, sættes stundom foran navnet et pers. pron., cfr. 74, anm. 5“. Og § 74, der behandler apposition, nævner, at et personligt pronomen kan sættes først, efterfulgt af selve navnet, men at dette ikke nødvendigvis behøver at stå umiddelbart efter. Eks: *hann segir Útgarðaloki, at...; þar sitr hann Selsbani við stýrit; stundum barði hann Finnur hann; ...á vald hans Vígúlfs; ...um hana unnustu þína; um athófi hennar meyjarinnar*. Især gør dette sig gældende ved omtale af flere personer: *þeir Einarr ok Brúsi bróðr; þau Yngvi ok Bera*. Jfr. også: *þeir Ásbjörn...; þau Ástríðr; þau drottning; vit Arnviðr, milli vár Brúsa*.

I færøske ballader forekommer ofte formuleringer som disse:

*So gongur hann Grani / á gróti sum á sand
Fyrstur steig hann Álvur kongur / sínum fótum á land
So ríður hann Rókurin svarti / ígjøgnum grøna lund
So skeinkir hann falsarin / mjøðin út í vín*

Eksempler fra yngre ballade- og nidvisedigtning, samt et religiøst epos:

Fyrsta høgð var høggið væl, / tað høgdi hann Pætur (Brókar táttur, digtet ca. 1750, CCF 193A,43)

... um hann Ólav Trygvason (Ólavur Trygvason, digtet ca. 1800, CCF 215,1)

Raknar hann Sátan sjálvur fyrst úr dvala (Púkaljómur, digtet ca. 1800, CCF 221,2)

Måske er det også balladetonen, Símun av Skarði (1872-1942) vil have frem i omkvædet til sin sang om søhelten Magnus Heinason: *Og nú siglir hann, / Magnus, yvir havið!* (SFF nr. 98). Se iøvrigt eksemplerne fra Ánias táttur nedenfor.

I et folkesagn, optegnet af pastor J. H. Schrøter omkr. 1820, som skal omtales senere, står (her i normaliseret gengivelse): *so tóku teir hann Ívarin Beinleysa*. Et mundheld, som stundom høres, har formen *Tað vildi hann* (el. *tann*) *Dávur sagt*.³

I ordsamlingen på Fróðskaparsetur Føroya er der en del eksempler fra talesproget,⁴ f.eks.:

*So segði hann maðurin
Har kemur hann Jógvan mín
Tað segdi hon Anna, tann sum vísir í Saksun
Eg havi verið inni hjá honum Jógvani
Vit hava verið inni hjá henni Jóhonnu Katrinu
og fingið okkum ein lítlan*

Dette kunne jo alt sammen være eksempler på uformelt talesprog, evt. folkelig beretterstil, men i sin videnskabelige indledning til *Diplomatarium Færoense* skriver Jakob Jakobsen (1907: XXXIII): *Á ein pappírslépa, sum Árni Magnusson hevur heft frammaní, hevur hann Árni skrivað ...*

Det er endvidere interessant, at i en viseoptegnelse i Jakob Jakobsens samlinger fra 1887 af nidvisen *Ánias táttur* har den verslinje, der hos Svabo 100 år før lød: „*Hoyr tú tað, mín Ánias*“ (v. 22 og 25), fået formen „*Hoyr tað tú hin Ánias*“ (v. 20, 23, 25; jfr. også v. 49: „*Hoyr tað, tú hin lítli mín*“!

Anvendelse af pers. pron. i plur. foran flere navne eller betegnelser for flere personer, der er omtalt i forvejen (jfr. de norrøne eksempler foran), finder vi talrige eksempler på hos Hjalt (1953), fx.: *Tey Óli og Lítlan fáa ein son* (s. 111); *tey Jákup og Malan reisa búgv á Laðnum* (s. 135); *Tey Meggjan og hann hava verið røsk* (s. 185). Almindelig i færøsk er også konstruktionen *vit Pætur* el. *vit báðir Pætur* og *tit* (el. *tit báðir*) *Pætur* (Lockwood 1955: 115).

Navneskikken med foranstillet bestemmelse synes i færøsk at have kunnet forekomme over hele landet, men langt fra som nogen fast regel. Anderledes forholder det sig med den efterhængte bestemte artikel, der kun forekommer i syd, men heller ikke dér som noget obliga-

3 Udtrykket menes at hidrøre fra det gamle religiøse digt *Ljómurnar*, men i de to versioner, der foreligger i CCF 220, har den pågældende linje formen *og tað hevur Dávur sagt*.

4 I en note siger Torp, at fænomenet praktisk talt mangler i moderne færøsk, men at det findes i gamle kvad (Torp 1973: 143).

torisk krav. I færøsk er formerne altså ikke komplementære, som Torps artikel kunne tyde på at de er i norsk. Man kan således have både foranstillet bestemmelse og efterhængt artikel samtidig, som flere af eksemplerne i det følgende vil vise.

Efterhængt bestemt artikel

Navneskikken med personnavne med efterhængt bestemt artikel er velkendt på Vestlandet i Norge, især på Bergenseggen. Ja, fænomenet menes ligefrem at have sin oprindelse i bymålet i Bergen og at have haft Bergen som udbredelsescentrum. Torp siger, at det just er i et område på Vestlandet, hvor man ikke har foranstillet pers. pron., at efterstillet bestemthedsendelse findes, dette at sige *Olaven* og *Mario* af *Olav* og *Mari*. I litteratur om sproget i denne del af landet omtales fænomenet sporadisk. Chr. Vidsteen siger således i sin bog, *Oplysninger om Bygde-maalene i Søndhordland*: „Ved Personnavne er at mærke, at de i daglig Tale sædvanlig bruges i bestemt form, saaledes Knut'en, Roar'en, Helgjen – Anno, Helgo, Haldiso, Brynhildo“ (Vidsteen 1882: 62). Om sproget på Voss siger Vidsteen til gengæld: „Personnavne forbindes alm. med Pronomenet han eller hó; Bøjningen betegnes ved dette Ord, medens Navnet selv bliver uden Bøjning. F. Eks. han Knútu; jao hono Knút; Knivinn hans Knút; – hó Stainvor; jao hinne S., Veven hinna S.“ (Vidsteen 1884: 24). Amund B. Larsen og Gerhard Stoltz siger i *Bergens bymål*, at i almuemålet i Bergen „anvendes likesom i en mængde av vore bygdemål den efterhængte artikel også ved egennavn, og det uten nogen komisk farve eller nedsættende hensigt. Det sker både ved fornavn (...) og ved familienavn, (dog ikke ved -sen-navnene).“ (Larsen & Stoltz 1912: 132). Olav T. Beito siger i *Nynorsk grammatikk* (1986: 182), at i „normalmålet“ får personnavne vanligvis ikke efterhængt bestemt endelse, men at bestemte former af personnavne derimod stundom forekommer i dialekterne, og når de optræder i skrift, så er det oftest i „målføreinnslag“. I sin artikel gør Torp dog opmærksom på, at afgrænsningen af det „pronomensløse“ område på Vestlandet (Hordaland) er usikker, fordi problemet ikke er tilstrækkelig undersøgt, og ligeledes er han i tvivl om, hvorvidt bestemt endelse kan forekomme i hele det pronomensløse område. I hvert fald synes det nogensteder at være så, at man hverken anvender pronomen eller bestemt endelse. Det er endvidere noget der tyder på, at skikken med bestemt endelse breder sig til andre dele af Vestlandet. Torp viser således til en udtalelse af Albert Joleik i „Synnfjordmålet“ s. 329-330: „Hann, hó kann brúkast sum artikkel: Hann Ola,

hó Maria (...) Mange unge hev tekje etter bergensk og seger Olaen...“ (Torp 1973: 144).

Navneskikken med efterhængt bestemt endelse anses som nævnt at være opstået i bymålet i Bergen og at have bredt sig derfra. Men hvad den egentlige oprindelse til fænomenet er, synes at være mere tvivlsomt. Torp nævner muligheden for tysk forbillede, fx. gennem de såkaldte „garper“ (hanseater), men anser samtidig denne mulighed for lidet sandsynlig, da forholdene i tyske dialekter, i hvert fald i moderne tysk, ikke tyder på, at fænomenet skulle stamme derfra. Forsigtigt nævner Torp en anden mulig forklaring, nemlig at enten oblike kasusformer af svage substantiver eller former med diminutivsuffix (-*ken* eller -*skén*) i middelnedertysk, kan være blevet fejltolket af de „indfødte“ i Bergen, idet de er blevet opfattet som bestemthedsendelser og således blevet mønster for nydannelse i norske personnavne.

I svensk kan personnavne i visse tilfælde få bestemthedsendelse, fx. *Kallen*, *Mian* (Diderichsen 1962: 36). Thorell (1973: 36) siger: „Egenamn har antingen artikellös eller bestämd form. Undantagsvis förekommer bestämd form av förnamn som smeknamn o.d., t.ex. *Månsen*, *lilla*, *vad har du gjort dig?* *Gittan*, *Bojan*. *Brasken är här*.“ Om dansk siger Diderichsen (1962: 36), at dér forekommer personnavne med bestemt endelse ikke, bortset fra kælenavne som *Gitten* og *Trutten*, vel at mærke, om vi ikke foretrækker at opfatte dette som en slags afledning.⁵

I de beskrivelser vi har af færøsk, synes dette sprogtræk ikke at have påkaldt sig synderlig opmærksomhed. Det eneste sted jeg har fundet det omtalt, er hos Lockwood i § 114 i hans færøske grammatik med disse ord under omtalen af substantivers bestemte endelser: „Appended to proper names it adds a suggestion of contempt: *Dánjalin* that (awful) fellow Daniel“.

Og dog ved vi, at denne navneskik har været, og til dels endnu er almindelig, ja den har måske ligefrem været hovedregelen, i den sydlige del af Færøerne. Den er ikke så let at dokumentere ved hjælp af skriftlige kilder, ganske enkelt fordi den slags former ikke har været godkendt på skrift i mere officiel sammenhæng (her brugte man jo sjældent de genuine

5 Efter mit indlæg fik jeg følgende oplysning af Ann-Marie Ivars: „Bruket med dopnamn känner jag också från Finland. Det är känt från 1700-talets Åbo, omtalat av Olav Ahlbäck i *Svenskan i Finland* (1956/1971). Det är levande i dag som är i Kristinestad i Österbotten, men bara hos manliga dopnamn, enstaviga (*Stigin*, *Klasin*, *Leifin*, *Kajin*). Jag opfattar detta bruk av personnamn som en typisk stadsföreteelse. På landet (t.ex. i omlandet till Kristinestad) används bestämdhetsböjning av släktnamn, men inte dopnamn.“

færøske former). Man har på fornemmelsen, at det just drejer sig om talesprogsformer. Spørgsmålet bliver så, hvor almindelige de har været i talesproget, om de fx. har hørt hjemme i en særlig slags talesprog og om de har kunnet bruges ved alle personnavne. Det er vanskeligt at sige noget med sikkerhed, dels som sagt fordi det ældre kildemateriale er utilfredsstillende, og dels fordi skikken er i stærk tilbagegang. I dag kan den i høj grad betegnes som relik. Endvidere rejser sig spørgsmålet om hvorvidt der knytter sig særlige konnotationer til den slags navneformer.

I romanen *Feðgar á ferð* af Heðin Brú møder Lias Berint hypokonderen Sertus, der praler af, at han er den „heilsuveikasti“ mand i bygden og siger med foragt: „Stóri Heindrikkurin gongur og ger seg til og skal vera verri, hoyri eg“ (Brú 1940: 124). Da bogens hovedperson Ketil og hans kone taler om at gå Vestur á Víkar for at samle drivtømmer, undslår Ketil sig med, at han ikke ejer de rettigheder der kræves. Konen siger, at han er godt dum: „Hvør heldur tú hugsar um sovorðið nú á døgum, einki ætli eg, Klávus leggur í tað“. Da svarer Ketil med krænket selvspekt: „Klávusín, tað tjóvsvættið. Heldur tú eg gangi ólógligar vegir, fyri tí hann ger tað?“ (Brú 1940: 37).

I begge eksempler fra Heðin Brú (som var fra Skálavík på Sandoy) ligger der tydeligvis dyb foragt i de udtalte replikker. Det er således i god overensstemmelse med det Lockwood siger ligger i de bestemte former („a suggestion of contempt“). Men jeg tror ikke, at dette er den fulde sandhed om disse former. På Suðuroy såvel som på Sandoy kan disse bestemte former anvendes helt uden nogen „komisk farve eller nedsættende hensigt“.

De ældste eksempler på skrift finder vi i Svabos viseoptegnelser fra omkr. 1780 (Matras 1939). I førnævnte nidvise om Ánias er der flere eksempler. En mand ved navn *Rólvur* omtales således (citeret efter CCF 192A): *Verður nú tað sum Rólvurin segði, / so verður alt umsonst* (v. 52), men i v. 19: *Hetta tókti Rólvi / einki at vera gott*. Andre eksempler fra samme vise:

Peturin í Toftum / segði tey tíðindi mær (v. 95)

Tað segði hann henni, / Peturin vestan Brunn (v. 96)

Tá segði hann henni Peturin, / tá hann var har inni (v. 97)

Men på den anden side forekommer i samme vise flere navne i ubestemt form, f.eks. er *Ánias* altid ubestemt og ligeledes *Gunna* og *Símun*, og *Rólvur* altså en gang.

Ánias táttur er digtet i Sumba på Suðuroy omkr. 1700. Desværre oplyser Svabo aldrig, hvem der har været hans informanter, men sproglige træk i optegnelsen peger tydeligvis mod Suðuroy.

Som allerede nævnt er vi så heldige at have visen i en yngre optegnelse, nemlig i Jakob Jakobsens samlinger fra 1880erne (i Føroya Landsbókasavn). Optegneren J. H. Schrøter (1842-1911) var fra Suðuroy og var sysselmand på Sandoy (han var sønnesøn af ovennævnte præst af samme navn). I denne optegnelse kan vi konstatere det interessante faktum, at vi nu i 1880erne har endnu flere bestemte former, end vi havde 100 år tidligere. Eksemplet med *Rólvur* lyder nu således (CCF 192C): *Nú segði tú, sum Rólvurin segði, / tað er nú alt umsonst* (v. 64). *Petur* omtales således:

Peturin í Toftum, / hann segði tey tíðindi sær (v. 102)

Tað segði hann / Peturin í Toftum (v. 103)

Tað segði hann Peturin (v. 104, 105)

Tað segði hann Peturin / for vestan Brunn (v. 106)

Men medens *Símun* i den ældre version altid omtales i ubestemt form, så er også han nu blevet bæret med bestemt form:

Símunin biður Gunnu sína (v. 88)

Tað svaraði Símunin (v. 89)

Símunin hann hevur / so ónt út í sítt sinni (v. 90)

ikki vildi Símunin / biðja honum góðan dag (v. 91)

Hoyr tú tað, tú Símunin (v. 111)

Tað segði hann Símunin (v. 112)

Ánias rættir Símuninum / tubbakið niður við síðu (v. 115)

Ánias hann rættir / Símuninum tubbak (v. 116)

Ánias biður Símunin (v. 118)

Ánias hann upp á Símunin hyggur (v. 120)

Tað svaraði Símunin (v. 121, 122)

Ánias tekur Símunin / undir Gjørðaveggi (v. 123)

Tað svaraði hann Símunin (v. 128)

har sum Símunin gekk (v. 129)

Uden at have gennemgået visehåndskrifter i større udstrækning har jeg noteret mig, at linjerne „Adlir frigtavu Hildubrand / men angjin Grujmin unga“ (fra Hildardalsstríð, v. 56, i Sandoyarbók, opt. 1821) i CCF-

udgaven normaliseres til „allir fryktaðu Hildibrand, / men eingin Grím hin unga“. Iflg. traditionen skal balladen være digtet på Sandoy ikke lang tid før optegnelsestidspunktet (Conroy 1978).

Blandt pastor Schrøters papirer findes der som nævnt en optegnelse af et sagn om Ívar Beinleysi (Larsen 1992). Den er optegnet af pastoren selv efter meddelelse fra en gammel kone på Suðuroy. Sagnet, der både foreligger i optegnelse fra Schrøters egen hånd og i afskrift ved Jens Davidsen, findes i Den arnamagnæanske Samling i København og blev i 1827 tilsendt professor C. C. Rafn sammen med nogle viseopskrifter. I denne tekst er navnet på hovedpersonen gennemført i bestemt form, både når adjektivet *beinleysur* står vedføjet som tilnavn, og når det ikke står (andre navne i teksten står ubestemt):

*Meer ér sagt um Yvarin bainleisa
Yvarin bainleysi gierdi onkje
men Yvarin han tealaje ikkje
seje Yvarin bainleysi vi tair
men Yvarin segje tea
Yea seje Yvarin bainleysi
so tougö tair han Yvarin bainlejsa
so four Yvarin bainleysi til Kongjin*

I en artikel om midvisedigteren Poul Johannes á Øgrum (1823-1908) citerer Poul F. Joensen (1963: 68) et børnerim, som en mor skal have sunget for sin lille søn Nils for at trøste ham, efter at storebroderen Peter har drillet ham:

*Rura mín roy,
bipa mín boy,
momman skal nana Nissinum,
Nissurin skal fáa boppuskinnið tað søta,
Peturin skal fáa pantalortar at eta.⁶*

I sin bygdehistorie fra Hov på Suðuroy siger Jákup Berg, at „Hovbingar

6 Verset indeholder engelske låneord og nævnes som eksempel på sproglig påvirkning fra engelske søfolk, som indbyggerne i det pågældende område på Suðuroy havde kontakt med i forrige århundrede. Det fremgår ikke helt klart af artiklen, om PJáØ er ophavsmand til verset, men sådan skal det nok forstås.

brúka ofta persónsnövn í bundnum formi. T.d. Jenisin, Turidin o.s.fr.“ Derefter anføres en samtale på dialekt mellem et ægtepar, og i den optræder navneformerne: *Jaspurin*, *Jenisin*, *Jóanisin hjá Møgguni*. Men forfatteren tilføjer interessant nok, og måske noget overraskende: „Einans konu hoyrði eg nevna mannin í bundnum orðasniði.“ (Berg 1989: 25 f). Jeg foreholdt den henvend 90-årige forfatter (og min gamle skolelærer) denne hans udtalelse, og han sagde, at nogle mente, at den slags former virkede nedsættende, og derfor hørte man sjælden nogen bruge dem om sin ægtefælle eller nærmeste iøvrigt. Men han kunne samtidig huske én kone i Hov, der altid kaldte sin mand *Jaspurin*, og selvfølgelig helt uden negative undertoner.

Også en gennemgang af en anden bygdehistorie, nemlig Edward Hjalts *Sands søga* fra 1953, viser en række bestemte navneformer. Eks.:

Annikan el. *Annikkjan* („*pápi... at Annikuni í Dímun*“)⁷

Dikkan (dvs. Fridrika)

Eppan (*Dals-Eppan*)

Hanusin, fx. *Topp-Hanusin* (moderen kaldtes *Toppán*)

Heindrikurin, *Heindrikurin á Heyggi*

Meggjan av Heyggi (også kaldt *Illa Magga*)⁸

Ólin, fx. *Ólin í Króki*, *Búð-Ólin*, *Dals-Ólin*, *Dals-Ólans-Jógvan*

Koytu-Ólin, *dóttir Koytu Ólan*, *Mittúns-Ólin*

Pállin, *Pállin á Heyggi*, *á døgum Pállins*, *Pállins-Jógvan*

Pólin, dat. *Pólinum*, *Pólinum í Skálanum*

Rónisin (sandsynligvis en barnlig udtale af *Jóanisin*)

I tillæg til de foran anførte eksempler fra skriftlige kilder kunne der nævnes en lang række fra daglig sprogbrug. Mange af eksemplerne må betegnes som hypokoristiske navneformer eller kælenavne, og de synes i det hele taget at være særlig modtagelige for bestemthedsendelse.⁹ Jeg nævner i flæng: *Babban* (Barbara), *Dallin* el. *Dállin* (Danjal/Dánjal), *Ebban* el. *Eppan* (Elisabeth/Elsebeth), *Guttin* (Guttormur), *Hannurin* (Johan), *Hansurin*, *Jákupin*, *Jellan* (Daniella), *Jensurin*, *Jonnurin* (John),

7 Også kendt fra folkesagnet „Annika“ (Jakobsen 1898: 87), hvor sideformerne *Anikjan* og *Anikin* nævnes.

8 Iflg. Hjalts (s. 200) er denne kvinde død i 1618. Navnene *Meggjan* (nogen gange skrevet *Meyggjan*) og *Illa Magga* kender vi fra den mundtlige overlevering, og det siger intet om, hvad hun er blevet kaldt i levende live (jfr. også Jakobsen 1899: 79).

9 Jeg har fået oplyst, at enkelte sådanne former kan forekomme sporadisk nordpå, fx. *Dallin*, *Nissurin*. Spørgsmålet bliver da, om de skal betragtes som sprogods importeret sydfra.

Kalurin (Michael), *Maggan* (acc. *Møgguna*, Margreta), *Niklái* el. *Klái*n (Nikolai), *Ovin*, *Pallin* (*Pauli*, latinsk genitiv af *Paulus*, fejlagtigt tolket som nominativ), *Pálin* el. *Pállin*¹⁰, *Pólurin* el. *Pólin*, *Reldin* (Ragnhild), *Sakin* (Zacharias), *Siggan* (Sigrid), *Tommurin*, *Tummasin*.

Dobbeltnavne behandles som sammensætninger, dvs. bestemthedsendelsen føjes til det sidste navn: *Hans Paulin*, *Hans Peturin*, *Jóan Peturin*, *Tummas Johannurin*. Jfr. også de stærkt kontraherede former af dobbeltnavne som *Sjannurin* (Tummas Johan), *Jáppurin* (Jóan Jákup), *Sunkan* (Sunneva Katrina).

Personer med lidt særpræget efternavn kan benævnes ved dette, og da også i bestemt form, fx. *Oldurin* (en politiker fra Suðuroy med det engelske efternavn *Old*), *Dammurin* og *Smitturin* (efternavnene *Dam* og *Smith*).

I færøsk stednavnemateriale finder vi en del navne, hvori indgår personnavne i bestemt form som bestemmelsesled.

Babbunartrøð (trøð ‘indlagt jord’, Sumba)
Billinigarður (husnavn, Vágur)
Billunarløð (løð ‘tørvestabler’, Sumba)
Billunarjørð (Froðba)
Britunarjørð (Froðba)
Eppunartoft (Skúgvoy)
Guttansgarður (Trongisvágur)
Guttansstøð (støð ‘landingsplads’, Fámjin)
Tippi Meyggjunar (tippi ‘fold, indhegning’, Hov)
Nissismørk (mørk, pl. *merkur* ‘jordenhed’, Froðba)
*Ólansbrunnur*¹¹ (Skúgvoy)
Ólansgarður (Skúgvoy)
Ólansmerkur (Sandur)
Pállinshús (husnavn, Sandur)
Pállinsstova (husnavn, Sandur)
Pálsinstrøð (Trongisvágur)
Sámalinstrøð (Sumba)
Siggunarjørð (Hvalba)
Siggunartrøð (Skarvanes)

10 Jfr. også folkesagnet „Pálin undir Hamri“ fra Sumba (Jakobsen 1898: 49) og nidvisen „Pálinns táttur“ (CCF 202), der ikke er lokaliseret.

11 Det skal nævnes, at *Ólans-* også kunne være et opr. *Ólavs-*

Símuninsjórð (Sumba)
Steinur Sunnunar (Sandvík)

Disse stednavne, alle syd for Skopunarfjørður, ser ud til at indeholde følgende bestemte personnavneformer: *Babban*, *Billan* (Sibylla), *Britan* (Birgitta), *Eppan*, *Guttin*, *Me(y)ggjan*, *Nissurin*, *Ólin*, *Pállin*, *Sámalin*, *Siggan* (Sigríð), *Símunin* og *Sunnan* (Sunneva).

En tilsyneladende streg i regningen er det, at vi nord for Skopunarfjørður finder stednavnene *Eyðanshálmørk*, *Eyðansstova* og *Eyðansurð* (i Sandavágur) og *Eyðanstoft* (i Vestmanna). Forleddene kunne formelt se ud til at være bestemte genitivsformer af *Eyðun* (norr. *Auðunn*), hvor sidste led er omtolket til bestemt endelse (jfr. nedenfor), eller af *Eyði*, der også forekommer som mandsnavn.

Personnavne, der får bestemte navneformer, følger almindeligvis de regler der gælder for appellativer med tilsvarende bøjning. Dvs. at stærktbøjede maskuliner og femininer følger samme mønster som *hesturin* og *sólin*, fx. nom. *Hansurin* og *Reldin*, akk. *Hansin* og *Reldina*, dat. *Hansinum* og *Reldini*. De svage maskuliner og femininer følger samme mønster som *tímin* og *vikan*, fx. nom. *Ólin* og *Eppan*, akk. *Ólan* og *Eppuna*, dat. *Ólanum* og *Eppuni*.¹²

I nom. får de stærktbøjede maskuliner som regel endelsen *-ur* tillagt (hvis de ikke har den i forvejen), før den bestemte endelse hægtes på: *Hansurin*, *Jensurin*, *Nilsurin*, *Pólurin* osv. (ubest. *Hans* osv.). Som for appellativernes vedkommende gælder dette dog ikke, hvis stammen i forvejen ender på en tryksvag stavelse: *Dánjalin*, *Hanusin*, *Ívarin*, *Jaspurin*, *Jákupin*, *Jenisin*, *Jóanisin*, *Peturin*, *Símunin* osv. En undtagelse synes *Heindrikurin* (med kæleformen *Dikkurin*) at være (altså ikke **Heindrikin?*). Det norrøne *Páll* kan i færøsk have de to former *Páll* og *Pál* i nom., og de synes ikke at få tilføjelse *-ur* i nom., altså *Pállin* el. *Pálin*. Til gengæld kan sideformen *Pól* både antage formerne *Pólin* og *Pólurin* i nom.

Genitiv som levende kasusfunktion er opgivet i traditionelt færøsk talesprog, men er ad litterær vej genindført efter norrønt forbillede (jfr. eksemplet á *døgum Pállins* fra Sands søga). I stednavne og i patronymika optræder de ældre genitivsformer af personnavne selvfølgelig som første sammensætningsled, men yderst sjældent i bestemt form.

¹² Opposition mellem *i* og *u* er elimineret i penultimastavelse i færøsk, dvs. *-ina* og *-una* udtales ens, fx. med en schwa i næstsidste stavelse.

Af *Pállin* registrerede vi dels formen *Pálsins-*, dels *Pállins*, hvor det første *s* er sløjfet. Det samme i *Sámalins-* og *Símunins-*. *Nissis-* må komme af *Nissins-* (< *Nilsins-*). Desuden har vi de svagtbojede *Guttans-* og *Ólans-*.

Af svagtbojede femininer finder vi former på *-unar*, i overensstemmelse med den norrøne endelse *-unnar*, men også formen *Billini-*, med den gamle genitivsendelse i en svækket form. Eksempler med (opr.) genitiv i efterstillet position har vi i *Tippi Meyggjunar* og *Steinur Sunnunar*.

Dobbelt bestemthedsendelse

Trangen til at sætte personnavne i bestemt form kan endda give sig mere påfaldende udslag. Man kan gå så vidt som til at hægte to bestemthedsendelser op i navnet, som disse eksempler, jeg har noteret på Suðuroy, viser: *Evanin, Kristinanin, Margretanin, Teklanin*.

Disse former (som jeg kun har registreret i svagtbojede femininer) må forstås på den måde, at den „første“ bestemte endelse af sprogbrugeren ikke længere føles som bestemt endelse og derfor tolkes som hørende til stammen. Dermed går følelse af navnet som værende i bestemt form tabt, og det må der åbenbart rådes bod på ved endnu en bestemthedsendelse.

Stammeelement tolkes som bestemthedsendelse

Men vi har også eksempler på, at en del af navnets stamme, der ligner bestemthedsendelsen, tolkes som sådan, hvorved navnet får bestemt bøjning.

Navne som *Flóvin, Óðin, Regin, Servin* (af *Severin*) o.fl. kan søndenfjords, såvel i viseoptegnelser som i dagligtale, forekomme i bojede former i overensstemmelse med svagtbojede substantiver i bestemt form, fx. *Flóvin*, akk. *Flóvan*, dat. *Flóvanum*. På samme måde kan *Tórarin* behandles som typen *skiparin*, dvs. akk. *Tórarin*, dat. *Tórar(i)num*. Endda *Eyðun* (norr. *Auðunn*) kan omtolkes til *Eyðin* og bøjes bestemt (*Eyðin, Eyðan, Eyðanum*). Ligeledes har jeg hørt navnet *Anfínnur* el. *Arnfínnur* (med sløjfet nominativsendelse *Anfínn*, hvilket ikke er ualmindeligt, og derefter tolket som *Anfi + n*) behandlet på samme måde: dat. *Anfanum*.

Det er også velkendt, at *Regin* i Sjúrdar kvæði af optegnere i 1800-tallet opfattes som bestemt form af adj. *reyður*, altså *Reyðin* (og *Reyði smiður*), og ofte bøjes i bestemte former. Det samme er tilfældet med sagnfiguren *Tofta-Regin* fra Vágur på Suðuroy. I folkemunde be-

handlede hans navn altid, som om det stod i bestemt form, men ikke i Jakobsens udgave (1898: 1 ff).

Navnet *Róí* har kunnet få den bestemte sideform *Róin*, der så enten kan opfattes bestemt og bøjes: n. *Róin*, a. *Róan*, d. *Róanum*, eller som stammen *Róin*, hvorved det bøjes ubestemt: n. *Róin*, a. *Róin*, d. *Róini*.

Jeg kan i denne forbindelse tilføje, at den færøske personnavnekommission ikke anerkender mandsnavne med bestemthedsendelse. Den officielle navneliste har kun *Róí* og ikke *Róin* (selv om flere personer faktisk bærer dette navn), ligemeget om man ønsker at opfatte *-n* som bestemthedsendelse eller som en del af stammen. Fornylig afvistes således et ønske om at få lov til at døbe et barn *Fróðin* (og ikke *Fróði*, barnets bedstefader hed *Fróðin*, og ansøgerne (fra Norðoyar) ønskede ikke at behandle navnet som bestemt form, men som stammen *Fróðin*). Det ser altså ud til, at man fra navnekommissionens side har anlagt en restriktiv linje overfor navne, der har mulighed for at blive tolket som bestemte.

Anderledes forholder det sig med de otte kvindenavne *Elin*, *Guðrun*, *Karin*, *Katrin*, *Kristin*, *Malan*, *Marin* og *Marjun*. De bøjes almindeligvis over hele landet som feminine substantiver i bestemt form, de med *-in* som de stærktbøjede, fx. *bygðin*), *Malan* som de svagtbøjede, fx. *konan*. Også *Guðrun* og *Marjun* bøjes, som om *-un* var bestemthedsendelse i nom. (jfr. mandsnavnet *Eyðun* foran), men derefter følger de de andre i bøjning.¹³ Og i den officielle navneliste er disse bøjninger godkendt som eneste mulighed (det skal selvfølgelig tilføjes, at der ikke forekommer „ubestemte“ former af disse navne, altså ikke **Eli*, **Mala*):

N.	Elin	Malan	Guðrun
A.	Elina	Maluna	Guðruna
D.	Elini	Maluni	Guðruni
(G.	Elinar	Malunar	Guðrunar) ¹⁴

Slægtskabsbetegnelser

I sammenhæng med personnavnene kan også nævnes betegnelser for familjemedlemmer som *Far*, *Mor* o.a. På de sydlige øer brugtes de af den ældre generation altid i bestemt form: *Pápin*, *Mamman* (el. *Momman* med u-omlydsvokal gennemført i hele bøjningen), *Abbin*, *Omman* (i

¹³ Se foregående note.

¹⁴ Disse (opr. ubest.) genitiver forekommer også som forled i stednavne.

nord: *Pápi*, *Abbi* osv.). Ligeledes *Beiggin* ('Bror') i modsætning til *Beiggi* nordpå.

Substantiverede adjektiver

Svagtbojede adjektiver anvendt som tilnavne, såsom *Gamli*, *Stóri*, *Lítli* osv., kan søndenfjords få tilføjet bestemthedsendelse: *Gamlin*, *Stórin*, *Lítlin* (som kvindenavn *Lítlan*, se eksempel foran). Af adj. *gráur* er dannet *Gráin*, navn på en mystisk sagnfigur i Vágur, en eneboer om hvem der i folkeoverleveringen findes dette vers (Andreasen 1977: 197):

Alt tað torv, ið Gráin eigur,
laðar hann í lut,
meira elskar hann hvítu kúgv,
enn hann elskar Gud.¹⁵

På samme måde er *Veikin* (en eufemisme for Satan) dannet til adj. *veikur*. Jfr. også øgenavnet *Rakin* (af *rak* adj. 'mager'), samt det ovenfor omtalte *Reyðin* som omtolket form af *Regin*. Af superlativen *niðastur* er tilnavnet *Niðastin*, en mand fra Sumba, der boede i det nederste hus.

Samtlige eksempler har jeg fra de sydlige øer, med en undtagelse: I digtet „Neytakonur“ af Chr. Matras (1933), der var fra Viðareði på Norðoyar, forekommer „omkvædet“ *Heima liggur lítlin og svevur* (*lítlin* er skrevet med lille *l* og skal således nok opfattes appellativisk).

Personnavne brugt som stednavne

Selv om det er personnavne vi behandler, skal det indskydes, at vi har nogle få eksempler på, at personnavne har fået funktion af stednavne og at de i denne rolle kan optræde i bestemt form.

Om mandsnavnet *Geirólvur* siger Matras (1932: 41): „Geirólvur findes i Navnet på en spids Søklippe gåirölvir(in).“¹⁶ Ud for nordenden af Eysturoy står en anden „søklippe“, der bærer navnet *Búgvín* (< *Búi?*). I Sumba forekommer marknavnet *Gunnurim* (sammensat af kvindenavnet *Gunna* og efterleddet *rim* 'strimmel'), men navnet optræder også i formen *Á Gunnuni*.

Hos Svabo (1959: 86 ff) optræder disse fiskepladsnavne (méðnavne),

15 Digterisk udnyttet af Regin Dahl i digtet „Støðugestir“ (samlingen Óttukvæði 1955) med begyndelseslinjerne: *Gráin býr hjá tær, flogvitið, einbýlishetjan* -

16 Hedder ellers *Geirrøvilin* på kort.

der ser ud til at bestå af mandsnavne i bestemt form: *Sjúrdur* (Hvalba), *Fríðrikin* (Sandur), *Dórin* (Sandvík, Hvalba), *Tobbin* (Sandavágur), *Bótalín* (ved Nólsoy, muligvis af *Bótolvur*). (Jfr. Nolsøe 1977: 116, Weyhe 1993: 44). Navnene skal måske forstås som elliptiske navneformer (uden artsled). Men da det nu ikke drejer sig om personnavne, men om stednavne, kan de godt optræde i bestemt form, og eksemplerne er da også spredt over hele landet.

Vi samler trådene

Skikken at anvende personnavne i bestemt form begrænser sig på Færøerne geografisk til området syd for Skopunarfjørður. I princippet kan nok alle personnavne få tilføjet den bestemte endelse, selv om nogle navne nok i praksis er mere modtagelige end andre, dvs. den bestemte form synes at foreligge som en valgfri mulighed. I en bygdehistorie har jeg således konstateret, at samme person inden for et begrænset tekstafsnit benævnes skiftevis i bestemt og ubestemt form (Hjalt 1953: 147). I andre tilfælde kan man se, at bestemt form kan fæstne sig til én person, den ubestemte form til en anden.

De bestemte navneformer har været så almindelige i den pågældende del af landet, at det synspunkt, at de generelt set skulle være negativt ladet, ikke er holdbart. Derimod synes de især at have præget den hverdagsagtige omgangstone og har udtrykt intimitet, nærhed, fortrolighed, kendskab, eller hvad for gloser man nu kan finde på. Den opfattelse, at de skulle udtrykke ringeagt, tror jeg først er opstået, efter at de er begyndt at gå af mode. Jeg tror således, at den kvinde i Hov, der som den eneste i sin bygd bestendig tiltalte sin mand i bestemt form, repræsenterede en ældre tradition der i bygden, snarere end at vise ham ringeagt.

Jeg kan i den forbindelse berette en historie jeg har fået fortalt fra Porkeri, nabobygden til Hov. I første halvdel af vort århundrede kaldte alle børn i bygden deres mor for *Momman* (den genuine dialektform), bortset fra ét hus, hvor moderen dels var fra den store handelsplads Tvøroyri, dels var af den fornemme Effersøe-slægt. Hendes børn kaldte hende *Mamma*. Faderen hed dog fremdeles *Pápin*, men han var også bare en almindelig „porkeningur“.¹⁷

Det er ikke let at sige, hvor gamle disse bestemte navneformer er i færøsk. Som sagt registreres de aldrig i kirkebøger eller andre officielle skrivelser. Vi ser dem først i viseoptegnelser fra slutningen af 1700-tallet,

¹⁷ Mundtlig meddelelse fra magister N. Djurhuus fra Porkeri (f. 1913)..

og da i en vise som vi ved er digtet omkring 1700, mens de ikke optræder i de klassiske viser. Og det synes som om tendensen forstærkes i løbet af de næste 100 år og fortsat blomstrer i begyndelsen af vort århundrede. Siden har den været på retur og betragtes i dag af mange som en kuriosum eller et festligt islæt i sydfæringernes særlige omgangstone.

Det er tankevækkende, at dette fænomen har et sidestykke på Bergenseggen. Men hvordan denne lighed skal forklares, har jeg ikke noget bud på. I Middelalderen gik så godt som al forbindelse mellem Færøerne og omverdenen over Bergen. Men hvorfor viser skikken sig så sent på Færøerne og kun i en del af landet? Var den ældre på øerne, skulle man jo vente at finde den i de ældre viser.

Litteratur

Andreasen, Poul 1977: *Úr Vágs søgu*. Vágur.

Beito, Olav T. 1986: *Nynorsk grammatikk*, 2. utg. Oslo.

Berg, Jákup 1989: *Hovs søga* III. Tórshavn.

Brú, Heðin 1940: *Feðgar á ferð*. Tórshavn.

CCF = *Føroya kvæði* (Corpus Carminum Færoensium) I-VI. København 1941-72.

Conroy, Patricia 1978: „Sniolvs kvæði“. *Fróðskaparrit* 26. Tórshavn.

Dahl, Regin 1955: *Óttukvæði*. København.

Diderichsen, Paul 1963: *Elementær dansk Grammatik*, 3. udg. København.

Hanssen, Eskil: „Nominalsyntaxme av typen *Han Asbjørn* i mellomnorsk“. *Norskkrift* nr. 11, 1976. Universitetet i Oslo.

Hjalt, Edward 1953: *Sands søga*. Tórshavn.

Jakobsen, Jakob 1898: *Færøske folkesagn og æventyr*. København 1898-1901.

Jakobsen, Jakob 1907: *Diplomatarium Færoense*. Tórshavn/København.

Joensen, Poul F. 1963: *Seggjasøgur úr Sumba*. Tórshavn.

Jung, Walter 1968: *Grammatik der deutschen Sprache*. Leipzig.

Larsen, Amund B. og Gerhard Stolz 1912: *Bergens bymål*. Kristiania.

Larsen, Kaj 1992: „Ein føroysk søgn“. *Málting* 4. Tórshavn.

Lockwood, W. B. 1955: *An introduction to modern Faroese*. Tórshavn.

Matras, Chr. (ed.) 1939: *Svabos færøske Visehaandskrifter*. København.

Matras, Chr. 1933: *Heimur og heima*. København.

Nolsøe, Mortan 1977: „Navnagávan á føroyskum miðum“. *Fróðskaparrit* 25. Tórshavn.

Nygaard, M. 1905: *Norrøn Syntax*. Kristiania.

- SSF = *Songbók Føroya fólks*, 7. útg. Tórshavn 1976.
- Svabo, J. C. 1959: *Indberetninger fra en Reise i Færø 1781 og 1782*. Udg. af N. Djurhuus. København.
- Thorell, Olof 1973: *Svensk grammatik*. Stockholm.
- Torp, Arne 1973: „Om genitivsomskrivninger og -s-genitiv i norsk“. *Maal og minne* 1973, s. 124-150.
- Vidsteen, Chr. 1882: *Oplysninger om Bygdemaalene i Søndhordland*. Bergen.
- Vidsteen, Chr. 1884: *Oplysninger om Vossemaalet*. Bergen.
- Weyhe, Eivind 1993: „Miðanøvn“. *Málting* 7. Tórshavn.

Summary

Eivind Weyhe: Personal names with a determinative flexive

In this paper the author describes a naming-custom which in the Faroes is only recorded from the southern part of the country but which has parallels in the west of Norway (the Bergen region), namely the use of personal names with the definite article. In the Faroes this phenomenon first appeared in written sources when ballads began to be recorded from oral tradition at the end of the 18th century. It would seem that this particular naming-custom only occurs in comparatively young ballads (composed about 1700 or later). As the 19th century progresses, there is better documentation of the custom and it would appear that the tendency to add the definite article to a name continues to increase until the present century, when it begins to decline.

Personal names in definite form would seem to have belonged to the language of daily life and to have expressed intimacy, familiarity or the like. Once these definite forms began to go out of fashion, the tendency has been for many people to think that they have a derogatory significance.

The similarity between Bergen and the Faroes in this respect is interesting, but difficult to explain. In the medieval period there were close contacts between the two regions but it is not until much later that the custom can be documented in the Faroes.

- 1996 Personnavne i bestemt form. *Den ellefte nordiske navneforskerkongressen. Sundvollen 19.-23. juni 1994*. Red. av Kristoffer Kruken. (NORNA-rapporter 60). Uppsala, 341-35

Onnur nœvn

Tað er so mangt ið kann hava navn. Og navnafrøðin er vísindagreinin innan málfyrøðina ið fæst við at granska nœvn og navnasíðir.

Tað vil so vera, at tað eru staðanœvnini, og teimum á baki fólkanœvnini, ið hava verið og framvegis eru mesta virkisøkið hjá navnagranskarunum. Men navnafrøðin kann granska øll sløg av nœvnum, og øll navnasløg og gransking teirra hava týðning fyri málfyrøðina. Sigur okkum nakað um málið og hvussu vit brúka tað. Men navnagranskingin røkkur víðari enn bara til málfyrøðina, hon gevur okkum innlit í onnur fakøkir. Her verður serliga hugsað um innlit av søguligum og síðsøguligum slag.

Navnagranskarar í Norðurlondum hava ein felagsskap, sum ber heitið NORNA og sum í lœtuni hevur hœvuðssæti í Uppsala (skiftir 5. hvørt ár millum fyra tey stóru londini). Hesin felagsskapur er sera virkin. Hann skipar fyri ráðstevnum ella eggjar til, at ráðstevnur verða hildnar runt um á granskingarstovnum í Norðurlondum. NORNA hevur sítt egna bókaforlag, NORNA-fœrlaget, við heimstað í Uppsala, ið gevur bœkur og rit av navnafrøðiligum slag út, serliga fyrilestrar ið hava verið hildnir á navnaráðstevnunum.

Sum nevnt eru tað mest staða- og fólkanœvnini sum hava staðið frammarlaga í navnagranskingini. Í so máta er NORNA einki undantak. Men nøkur ár herfyri hildu NORNA-fólkinum so, at tey áttu at gjørt eitt átak til frama fyri onnur nœvn enn staða- og fólkanœvn. Og í 1991 varð ráðstevna hildin í Göteborg, ið stutt og greitt fekk heitið „Onnur nœvn“ (á svenskum „Övriga namn“). Har varð mangt og hvat havt á lofti, og eingin endi var á, hvat slag av nœvnum ið fyrilesararnir tosaðu um. Nœvn á hundum, kettum, geitum, neytum, hestum, bátum, bilum, tokum, húsum, restaurantum osfr.

Eitt, ið granskarar ofta spyrja seg sjálvar, er, hví vit geva summum skapningum og lutum navn og ikki øðrum. Tað man vera so gott sum ein fœst viðtøka, at ein hundur skal hava eitt navn, líka so vist sum barnið fær tað. Men tað er minni enn so vist, at kettan fær navn. Kanska var tað beinleiðis undantakið, at nakar hugsaði um navn til hennara. Í hvussu so er minnist eg einki til, at kettur hœvdu nœvn, men tað kann væl vera, at tað er meira algongt í dag. Eisini tykist tað at vera nøkulunda fast, at hestar fáa nœvn, í hvussu so er teir ið brúktir verða til ítróttar- og stutt-leikaríðing nú á døgum. Men ikki veit eg, um tað mundi vera so vanligt

at geva arbeiðsrossum navn. Sjálvur minnst eg tó frá óvitaárum báði *Grana* og *Briford* (nøvnini á hestunum hjá Sjúrða Sigmundarsyni og Olgari Danska) brúkt sum rossanøvn.

Í Íslandi sigst tað vera vanligt at hava nøvn á seyði. Í Føroyum er tað harafturímóti heilt óvanligt. Møguliga hava børn kunnað sett nøvn á heimalomb ella onkun heimaseyð, men tað man hava verið undantakið, og helst hava tey nøvnini hoyrt meira heima í verðini hjá børnunum enn hjá teimum vaksnu. Øll kenna vit frá lesibókini ta fittu søguna um *Tannhvítu*, sum Jákup fekk í tanngávu og sum var hvít. Í eini barnasending hoyrði eg eitt barn siga frá, at tað átti tvey lomb, ið hitu *Massi* og *Tvassi*. Sjálvur minnst eg frá óvitaárunum eina moreyglitta ær, sum vit børn kallaðu *Brilluna*, og ein, ið var fingin av Sandi, varð kallað *Sandingurin*. Men hetta vóru sum sagt avgjørt undantøk, og nøvnini høvdu ein heldur enn ikki skemtandi dóm.

Harafturímóti hevur tann siður verið um alt landið at hava nøvn á seyðafylgjum. Mangastaðni er hesin siður nú burturdottin, men summa-staðni í landinum livir siðurin at røkta seyðin í fylgjum við sama lag, og somuleiðis liva nøvnini á fylgjunum ella ønunum, hvussu vit nú velja at kalla hesar flokkar.

Í føroyskum høpi er tað ikki nógv ið hevur verið skrivað um onnur nøvn enn staða- og fólkanovn. Í *Máltingi* nr. 13 hevði Jógvan í Lon Jacobsen eina grein um heiti á tónleikasendingum í útvarpinum („Suggan sunnumorgun undir døgurða“ hæt greinin). Har skrivur hann um, hvussu heitini eru vald (hvørji motiv liggja aftan fyri navnavalið), og lýsir málsliga form teirra. Fyri fleiri árum síðan skrivaði ein svenskur málfrøðingur, Gösta Franzén, greinir báði á svenskum og eingilskum um nøvn á føroyskum bátum („Färöiska bátarnam“ í 1966 og „Faroese Boat Names“ árið eftir, tann fyrri í skriftrøðini *Annales Academiæ Regiæ Scientiarum Upsaliensis*, hin í tíðarritinum *Scandinavian Studies*).

Eg haldi tað hevði verið stuttligt, um fleiri tílk evnir vórðu tikin upp til kanningar. Umframt tey eldru bátanovnini hugsi eg eitt nú um nøvn á øðrum størri skipum og bátum. Eg nevndi í áðni hestarnar og nøvn teirra. Hvørji nøvn mundu tey føroysku rossini bera fyrr, og hvussu er navnasiðurin broyttur við nýggjum tíðum? Áhugavert hevði verið at fingið tað lýst, um onkur tímdi undir tað. Sama við hundanovnunum og neytanovnunum. Ein táttur, nevndur Hundatáttur, er einaferð í tíðini yrktur um hundar í Kollafirði og nøvn teirra. Hann er at finna prentaður í *Føroya kvæðum* (nr. 229) og í táttuheftunum sum Marius Johannesen gav út (*Tættir* III, 1974). Fyrsta reglan er „Bóndin reið frá Todneshúsum“,

og tátturinn er yrktur við fyrimynd í teirri dansku vísuni „Hertugen red fra Kolding by“. Men í staðin fyri sum í vísuni at rokna ta dansku kongarekkjuna upp, letur táttaskaldið kellingina rokna hundarnar í Kollafirði upp. Har eru fleiri sjáldsom nøvn, men eisini nøvn ið tykjast vera meira traditionell føroysk hundanøvn, og sum hava verið kend bygd úr bygd. Helst hefur tað verið so, at navngávan hefur ligið reiðiliga føst, soleiðis at sama hundanavnið hefur verið brúkt í sama húsinum, sjálvt um hundarnir skiftu. Tað hevði verið forkunnig savningaruppgáva at funnið fram til og fingið lýst, hvørji nøvn vóru tey føstu á hundunum í bygdini, og hvussu føroyingar seinri eru farnir at velja sær nøvn á sínum ferføttu vinum.

Fleiri – í hvussu so er tey meira tilkomnu – minnst helst ramsuna við neytanøvnunum á fyrstu síðu í lesibókini hjá Evensen fyri yngri børn:

Komið nú Lina og Langspina, Ýla og Ála, Eskja og Kála, Geita og Grana, Flekka og Fræna, Hildan Stjarna, komið nú kúr okkara allar, Gullgríma og Oksakolla og tú Hupulin stóri, aftast kemur Brynjan stynjandi í hølunum á øllum.

Men høvdu fólk yvirhøvur nøvn á neytunum? Og um so var, hvørji nøvn brúktu tey? Tarvar hava onkuntíð verið nevndir við eykanøvnunum. Ein var t.d. nevndur *Bakarín*, tí tarvafjósíð hevði fyrr verið bakarí.

Í Norra kom fyri nøkrum árum síðan ein bók út við neytanøvnunum. *Gullhorn og dei andre* (1991) kallaðist hon. Og teir báðir høvundarnir, Asbjørn Karbø og Kristoffer Kruken, hildu fram við dýranøvnunum og góvu í 1994 bókina *Blåmann og Lykle. Norske geitenamn* út. Tað er eitt ótrúliga ríkt og forvitnisligt navnatilfar ið har verður lagt fram, fyri ikki at tala um tað siðsøguliga virðið. Tí har verður so nógv annað enn bara nøvnini tikið við uppí.

Hetta vóru so nøkur leyslig hugskot um áhugaverdar savningar- og granskingaruppgávur, sum tað hevði verið stuttligt um onkur læt seg freista av. Í eini seinri grein skal eg venda aftur til okkurt av evnunum, ið nomið er við í greinini.

1996 Onnur nøvn. *Málting* 16. Tíðarrit um føroyskt mál og málvísindi. Ritstj.: Zakaris S. Hansen, Jógvan í Lon Jacobsen, Anfinnur Johansen, Kaj Larsen, Kristin Magnussen, Vár í Ólavsstovu, Hjalmar P. Petersen, Marjun Simonsen og Marius Staksberg. Tórshavn, 26-28.

Reiðgøtur í føroyskum staðanøvnum

Síðan fyrru helvt av 1980unum hevur verið arbeitt við at endurskoða og nýtekna føroyakortini í mátinum 1:20.000, tey sokallaðu málborðs-bløðini. Í tí sambandi verður eisini navnatilfarið endurskoðað og økt munandi. Við hesa gjøgnumgongdina koma vit javnan fram á nøvn ið onkursvegna eru komin skeivt fyri á teimum eldru kortunum, t.d. hvat stavseting ella staðfesting viðvíkir.¹

Tey gomlu málborðsbløðini, ið fyrstu ferð vórðu útgivin í 1901, byggja á uppmátingar frá 1895-99. Í 1938 fór ein djúptøkin endurskoðan fram, sum varð grundarlag undir 2. útgávu frá 1941. Sambært tí søguliga yvirlitinum í Færøernes Kortlægning fataði henda endurskoðan eisini um navnatilfarið.²

Á kortblað M12 í útgávuni frá 1941 stendur staðanavnið *Rókgøtur*. Tað er í tí partinum av Funningshaganum ið liggur frá bygdini Funningi inneftir fram við vestursíðuni á Funningsfirði í Eysturoy. Tað stendur sum navn á eini langari rók, ið gongur gjøgnum hagan norður og suður í nakað omanfyri 200 metra hædd. Eftir henni ber væl til at ferðast millum Funning og teir syðru partarnar av oynni, helst bygdinarnar við Skálafjørðin, og seinri liðurin -*gøtur*, pl. av *gøta*, bendir eisini á, at hetta hevur verið farleið.

Navnið er komið við á kortið longu av fyrstu tíð. Í forarbeiðinum til útgávuna frá 1901 (handteknaði arbeiðskort og navnalistar³) síggja vit tað merkt og skrivað á kort 4 ferðir: 3 ferðir (á sektiún 66, 67 og 73) í

1 Ábyrgdina av navnatilfarinum á kortunum hevur høvundurin at hesi grein vegna Føroyamálsdeildina á Fróðskaparsetri Føroya (FMD). Arbeiðið við at savna tilfarið og greiða tað til prentingar verður gjørt saman við umboðum fyri Matrikulstovuna í Tórshavn. Fyri sjálvari kortframleiðsluni og -útgávuni stendur Kort- og Matrikelstyrelsen (fyrr Geodætisk Institut), Keypmannahavn.

2 Um 1941-útgávuna verður sagt: „Navnebehandlingen foregik saaledes, at indsamlede Navne først blev gennemgaaet med Egnens Præst eller Lærer, derefter blev samtlige nye Navne gennemgaaet af Bibliotekar i Torshavn M. A. Jacobsen. Sluttelig blev navnene revideret og godkendt af Stednavneudvalget.“ (Nørlund 1944: 44). Um útgávuna frá 1901 sigur sama yvirlit (1944: 43): „Navnebehandlingen er udført med Bistand af Dr.phil. Jakob Jakobsen.“

3 Hetta skjalatilfar hevur Kort- og Matrikelstyrelsen latið FMD. Uppmátingarnar í hesum øki eru gjørdar í 1897. Arbeiðskortini eru býtt upp í sektiúnir, og okkara stað gongur um fleiri sektiúnir og er merkt upp á fyra teirra við bókstøvum ella tølum, sum so vísa til navnaformarnar úti á kortbreddanum.

forminum á *Rokgøtu* (!) og 1 ferð (á sektiún 70) í forminum *Roukgøtur*, men í listunum frá navnaviðgerðini (frá mars 1898) fær tað í øllum 4 færunum fleirtalsformin *Rókgøtur*. Í eini viðmerking í listanum til navnið stendur: „rók – og Pl. af gøta = Sti, altsaa Stien langs Klippeafsatsen. Men Navnet er vist umuligt at placere?“ Men við kom tað, og í hesum formi, á tað prentaða kortið í 1901 og aftur í útgávuni frá 1941 (kort M12).

Ein áhugaverd broyting er tó í 1941. Sum nevnt er hetta staðið ein sera long rók. Hon heldur fram suður Millum Fjarða, økið millum Funningsfjørð og Skálafjørð, og endar í Vesturdali, har Vesturdalsá er mark móti bygdini Á Skála. Millum Fjarða kemur hon inn á kortblað M13, og her stendur navnaformurin *Rákgøtur*. Hann man vera innkomin við endurskoðanina til 2. útgávu.⁴

Sum tað sæst, hevur forliðurin í navninum verið settur í samband við natúrfyribrigðið *rók*. Men teir ið hava viðgjørt nøvnini, munnu vera komnir eftir, at samsvar ikki hevur verið millum úttalu og skriftform, og teir hava valt eitt annað allomorf (*rák*) av sama stovns-morfemi, eitt allomorf ið kemur fyrri í hvørsfalsforminum *rák+ar-* sum forliður í øðrum staðanøvnum, t.d. *Rákarendi*. Harvið fæst nevnda samsvar í lag, tí skriftformurin *Rákgøtur* skuldi natúrliga samsvarað við úttaluna /roggøtur/ Men rættingin er onkursvegna bert komin við á M13 og ikki á M12, og hesi bæði kortbløð í 1941-útgávuni hava tískil hvør sín skriftform av hesum sama navni.

Tá ið vit í 1988 vóru í Funningi og prátaðu við heimildarfólk har um nøvn til ta nýggju kortútgávuna, blivu vit eisini varigur við, at hetta navn hevði ein framburð, ið ikki sampakkaði við staviháttin *Rókgøtur*. Tey sögdu /roggøta/ (eisini tann bundni formurin /roggøtan/ var at hoyra). Í uppskrift, sum Daniel Klein við Gjógv hevur gjørt í 1946 fyrri SFL, er navnið skrivað *Roggøta* og lýst sum ‘vallað brúgv’.

Bókstavurin <ó> í forliðinum skuldi, so sum hann stendur her í støðuni framman fyrri tvey hjáljóð, havt framburðin /ø/, so sum hesin bókstavur verður úttalaður allastaðni norðan fyrri Skopunarfjørð uttan í Nólsoy. Ein úttala við (stuttum) /o/ vísir tí, at navnið er skeivt tolkað, tá ið tað hevur fingið skriftformin við ó.

Rættari man vera at uppfata forliðin í navninum sum <Reið>. Upprunaformurin av navninum er tá *Reiðgøta*. Norðan fyrri høvuðsstaðarøkið

4 Gøtan hevur sjálvsagt hildið fram longri suður, men staðanavnið *Reiðgøta* er ikki uppskrivað á Skála.

(t.e. í Norðstreymoy, Eysturoy og Norðoyggjum) verður grafemið <ei> borið fram sum /oi/, framman fyri langt g (< ðg) styttil /o/.

Hugskotið at tolka forliðin sum *Reið-* var tó ikki nýtt. Í eini uppskrift, sum Petur A. Petersen, keypmaður í Funningi, gjørði í 1946 fyri SFL, er navnið skrivað *Ráðgøtan*, ein skriftformur sum eisini kann sameinast við úttaluna /roggøtan/. Einkil verður sagt um, hví skrivarin hevur valt at skriva fyrri lið sum *Ráð-*. Men í 1958 hevur Napoleon Djurhuus verið í Funningi og savnað staðanøvn fyri Det danske Stednavneudvalg. Hann hevur tó brúkt hesa uppskrift sum grundarlag og ljóðskrivað nøvnini við Petur A. Petersen sum heimildarmanni. Hjá Djurhuus er navnið skrivað „*Reiðgøtan* [ˈræg̊ø:dan]“, og aftanfyrir stendur viðmerkingin: „reiddu eftir henni“.

Á kortunum 411 (útkomið 1990) og 412 (útkomið 1992) í teirri nýggju kortútgávuni stendur navnið skrivað *Reiðgøta*, og vit fara at halda, at tann vegin hava teir gomlu ferðast og reitt førning á hestbaki, sbr. sagnorðið *reiða*, sum í teirri komandi føroysku Móðurmálsorðabókini (á FMD) verður lýst ‘flyta við reiðingarrossi, føra á klyvjarrossi’.

Men spurningurin er so, um vit kunnu finna fleiri tílkar ‘reiðgøtur’ í føroyskum staðanøvnum.

Í Norðragøtu í Eysturoy hevur Th. J. Thomsen keypmaður skrivað nøvn upp fyri SFL (ikki tíðarfest). Millum nøvn undir yvirskriftini „Nøvn í Stóra el. økið báðu megin“ hevur hann navnið *Roggøtan*, sum hann skrivur so eftir framburðinum, men sum hann eisini sjálvur normaliserar til *Reiðgøtan*.⁵ Á eini avmerking á FMD frá 1980unum sæst, at *Reiðgøtan* gongur úr bygdini og inn gjøgnum allan Norðragøtadal fram við teirri stóru ánni (listarnir nevna hana *Stóra*, á kortinum stendur *Eiðisá*) og heilt inn á Eið. Á bandupptøku, sum varð gjørd í sambandi við avmerkingina, verður *gøtan* umrødd sum *reiðingargøta* til torv.⁶ Navnið er ikki komið við á tað nýggja kortið (nr. 511, útkomið 1994).

Føroyskir staðanavnavnarar hava ofta lagt seg eftir at skriva upp nøvn á seyðafylgjum, t.e. flokkum av seyði ið heldur til saman á ávísam avmarkaðum lendi. Hesi fylgir hava oftast nøvn ið sipa til staðið, har fylgið liggur, ofta so at staðanavnið er forliður og eftirlíðurin okkurt

5 N. Djurhuus hevur skrivað ein lista við nøvnum, ið hann sigur eru „Optegnet ca. 1947 af Poul E. Hansen, sammen med Th. J. Thomsen, købmand, lydskrevet 1958 efter lærer Poul E. Hansen“. Har stendur „*Reiðgøtan* [ˈræg̊ø:tan]“ millum nøvnini innangarðs.

6 Avmerkingina hevur Sjúrdur Hansen í Norðragøtu gjørt eftir frásøgn frá faðir sínum Hans Hansen og móður síni Brynhild, ið var dóttir Th. J. Thomsen. Tilfarið er latið FMD í januar 1985, og við fylgdi bandupptøka, har Hans greiðir frá nøvnum.

appellativ fyri seyð ella fylgi (um hetta navnaslag, sí Weyhe 1994). Hetta tætta samband millum nøvn á støðum og nøvn á fylgjum man vera orsökkin til, at hesi nøvn ofta eru tikin við í staðanavnauppskriftunum.

Tá ið vit í umrødda kortarbeiði vóru í Hvalvík í Norðstremoy í 1988, hoyrdu vit um *Roggutuón* sum navn á einum seyðafylgi. Í ikki tíðarfestari uppskrift í SFL hevur Jón Eikhólm, bóndi í Hvalvík, skrivað staðanøvnini, men aftan á hvønn hagan hevur Sverri Dahl (ið var skrivari hjá SFL) skrivað fylgini og hvørjar gongur tey hoyra til.⁷ Í Mittalahaganum (sum tá gekk fram til Ravnagjósá; við uttargarðsútskiftingina í 1947 kom hetta økið at vera í Loðadalshaganum) eitur ein gonga *Roggutuóm*, og í henni eru trý fylgir, tvey teirra endurgevur Sverri soleiðis: „Heimaru [Roggutuón]“ og „Fremru [Roggutuón]“. Napoleon Djurhuus hevur í 1956 brúkt hesa uppskriftina sum grundarlag undir sínum lista, ið eisini hevur nøvnini í ljóðskrift. Hann tekur fylgini við, so sum tey standa hjá Sverra, men hann hevur eisini úttalufornin [‘råggo,adnar], og sum normaliseraðan form setur hann (við spurnartekni) *Rókgøtuærnar?*.

Eingin ivi kann vera um, at eftirlíðurin *-ón* ella *-óm* (tann fyrri vanligur talumálsformur, hin etymologiskur skriftmálsformur) í hesum navni er hvørjumfall fleirtal av *ÆR*, har sum hvørjumfalsformurin er stadnaður í navninum á fylginum. Eftirlíðurin *-ærnar* (hvørfall fleirtal bundið) í uppskriftini hjá Napoleon Djurhuus vísir, at málbrúkarin dugir at identifisera hann við leksemið *ÆR*. Taka vit tann at síggja til tortýdda forliðin, so minnir tolkingaruppskotið hjá N. Djurhuus um staðanavn okkara úr Funningi. So eisini her man forliðurin vera **Reiðgøta*, eitt horvið staðanavn, ið bert livir eftir sum forliður í navninum á seyðafylginum (Weyhe 1994: 149). Fylgið lá um summarið uppi í Kjálskanum, sunnan fyri Ravnagjósá. Um veturin kom tað oman á slætt við Fremru Langoyru niðri við ána, ið rennur gjøgnum dalin. Her fram við ánni gjøgnum Saksunardal gekk Saksunargøtan (og nakað fremri tók ein gøta til Vestmannar seg upp frá henni). Men hvalvíkingar hava eisini skorið torv frammi í dalinum báðumegin ána og hava helst eisini reitt torv tann vegin.⁸

Eitt annað dømi skal verða nevnt um, at navnið sum navn á eini gøtu kann verða horvið, men kann liva eftir í heilt øðrum høpi. Útróðrarmenninir í Fámjin í Suðuroy hava eitt mið, sum teir nevna *Raggøtan*.

7 *Gonga* er her brúkt um seyð, ið verður rikin í rætt saman. Ofta eru fleiri fylgir í eini gongu. Málbrúkið er tó ikki tað sama um alt landið (sí Weyhe 1994: 142).

8 Munnligir upplýsingar frá Tummasi Eikhólm (f. 1939) og Hanusi Joensen (f. 1917), bøndrum í Hvalvík. Tummas er sonur Jón.

Sum annað ýtið fyri innan á hesum miði hava teir eitt stað høgt til fjals, sum teir í dag nevna *Gøtan*, t.e. har sum tann gamla bygdagøtan gekk upp á Mannaskarð. Henda gøtan er góð rossagøta, sigur heimildarmaður mín, lættari var at fara við rossi um Mannaskarð, meðan tað var ringt at sleppa við rossi um Øraskarð.

Frá Mannaskarði leiða varðar oman til Hovs og Porkeris og longri suður á oyggj og til tað forna tingstaðið Uppi millum Stovur í Øravík. Helst hevur tað, sum fámjiningar í dag nevna *Gøtan*, einaferð verið nevnt **Reiðgøtan*. Hon hevur verið (aftara) ýtið á miðinum og hevur givið miðinum navn. Seinri er navnið horvið sum navn á gøtuni og livir bara sum navn á hesum miði úti til havs.⁹

At enda skulu vit nevna eitt stað nær við høvuðsstaðin. Beint oman fyri bygdina á Velbastað, í tí parti av haganum ið nevnist Uppi í Heiðum, er ein heygjur, sum í uppskrift hjá ungmanna felagnum Sólarmagn frá 1920unum (savnið er uppi í tí hjá SFL) er skrivaður *Rákutaheyggjur*. Skrivað upp hevur Jóannes Danielsen, bóndi á Velbastað. Napoleon Djurhuus skrivur navnið á sama hátt í 1956, tá ið hann eisini – við uppskrivararanum sum heimildarmanni – ljóðskrivur forliðin ['ráagota-]. Í sambandi við kortarbeiðið í 1980unum er navnið skrivað upp sum *Rákutiheyggjur*, og soleiðis er tað komið at standa á tí nýggja kortinum (nr. 408, útkomið 1990). Gøtan til Havnar hevur gingið tann vegin, og ikki man vera av leið at hugsa sær, at vit eisini her hava havt eina 'reiðgøtu', sum fjalir seg í forliðinum í navninum á hesum heggi. Nevnast kann, at millum nøvnini, sum Jóannes Danielsen setur undir yvirskriftini „Uppi í Heiðum“ finst eisini navnið *Rossagøtan*, og ikki er óhugsandi, at tað navnið sipar til somu gøtu, sum einaferð hevur hitið **Reiðgøta(n)*.

Vert er at geva gætur eftir málføramuninum, ið speglast aftur í tí ymiska framburðinum av sjálvljóðinum/tvíljóðinum í *Reið-*. Dømini í Eysturoy og Norðstreymoy høvdu her sjálvljóðið /o/ sum stytta framburð av /oi/, norðanframburðinum av <ei>. Navnið í Fámjin hevði /a/, ið má vera tann stytta framburðurin av /ai/, tann syðri framburðurin av <ei>. Sama framburð hava vit á Velbastað (og um høvuðsstaðarleiðina), og tann framburðurin man eisini liggja aftan fyri tann meira avlagaða formin, navnið hevur fingið har.

Hetta eru so tey fimm støðini, eg eri komin fram á, har vit kunnu rokna við, at vit hava ella hava havt orðið *reiðgøta* í staðanøvnum okkara

9 Frásagnir frá Jákup Paula Nielsen, f. í Fámjin 1919. Um mið, ið fáa navn av ýti, sí Nolsøe 1977 og Weyhe 1993.

(harafrat kemur *Reiðgøta* fyr í Elduvík, sí kortið F 412, 1992). Nevast kann, at orðið sum appellativ ikki stendur í føroyskum orðabókum, og tað verður, sum eg havi skilt, heldur ikki við í teirri komandi nýggju Móðurmálsorðabókini. Helst tí at tað ikki verður hildið at vera livandi í føroyskum í dag. Men tað man tað hava verið. Dømini frammanfyri vísa, at summir heimildarmenn duga at kenna eitt tílíkt appellativ aftur í staðanøvnum. Í orðasavninum á FMD eru orðaseðlar sum klárt vísa, at heimildarmenn um Funningsleiðina identifisera navnið í Funningi við eitt tílíkt appellativ. Og á einum orðaseðli frá 1959 uppgevir ein heimild úr Hvalvík orðið „*reiðgøta* [roigøta] f.“ við merkingini ‘gøta sum reitt verður eftir’.

Annars kann verða skoytt uppí, at eisini onnur føroysk staðanøvn hava *Reið-/Reid-* sum forlið, eitt nú *Reiðskarð* í Suðurstreymoy, *Reið-hjallar* í Sandavági og *Reidlið* í Froðba (Tvøroyri). Men tey verða ikki viðgjørð á hesum sinni. Tað verða øll tey mongu nøvn, ið innihalda navnaliðirnar *hest* og *ross*, heldur ikki.

Bókmentir og keldur:

Djurhuus = Staðanavnasavn hjá Napoleon Djurhuus (fyri 1991 á Institut for Navneforskning, Keypmannahavn, nú á FMD). Savnað 1953-59 fyri Det danske Stednavneudvalg.

Nielsen, Jákup Pauli. Varðagøtan (óprentað ritgerð frá ritgerðakapping hjá Fróðskaparsetri Føroya 1989-90).

Nolsøe, Mortan. 1977. Navnagávan á føroyskum miðum. Í: Fróðskaparrit 25. S. 105-120.

Nørlund, N. E. 1944. Færøernes Kortlægning. En historisk Fremstilling. (Geodætisk Instituts Publikationer VI) København.

SFL = Staðanavnasavn hjá Staðanavnanevnd Føroya Løgtings (á FMD). Savnað 1945- (Sólarmagnssavnið er tó eldri).

Weyhe, Eivind. 1993. Miðanøvn. Í: Málting 7. S. 39-46.

Weyhe, Eivind. 1994. Færøske fåreflokke. Í: Övriga namn. NORNA-rapporter 56. S. 139-162.

1997 *Reiðgøtur* í føroyskum staðanøvnum. *Ord och några visor tillägnade Kurt Zilliacus 21.7.1997*. Red. av Marianne Blomqvist. Helsingfors, 334-339.

Tey nýggju Føroyakortini

Í árinum sum fór, varð komið á mál við útgávuni av teirri nýggju kortrøðini í mátinum 1:20.000, máliborðsbløðunum tey kalla. Hetta er 3. útgáva av hesum kortaslag fyri Føroyar.

Søgan hjá máliborðsbløðunum gongur 100 ár aftur í tíðina, tá ið tann sonevndi generalstaburin gjørdi sínar kortuppmátningar í Føroyum í árunum 1895-99. Av hesum sama verða hesi kort eisini ofta nevnd *generalstabskortini*. Tey komu út í 1901, og kortbløðini vóru tá 75 í tali, í 1941-43 kom 2. útgáva og tá í 53 kortbløðum (við ávísingum og dagføringum komu hesi kort útaftur í nýggjum prenti í 1972-74).

Tá ið farið varð undir at fyrireika eina nýggja, triðju útgávu umleið 1980, varð avgjørt at tekna hesi kort heilt av nýggjum og við teirri nýggjastu tøkni, fotogrammetriskari tekning eftir myndatøku úr flogførum. Við at broyta kortsundurbýtið og leggja kortrammurnar øðvísi, bar til at minka talið av kortum niður í 37. Mong hava óivað lagt til merkis, hvussu lítið av landi kundi vera uppi á summum av teimum gomlu kortbløðunum. Kortsundurbýtið gjørdist nú meira økonomiskt.

Eisini varð avgjørt at endurskoða staðanøvnini á kortunum, og tað var í tí sambandi at Føroyamálsdeildin (FMD) kom við upp í leikin, í tættum samstarvi við Matrikulstovuna. Arbeiðið við at gera hesi kort fór av álvara í gongd í 1983 og hevur sostatt tikið 15 ár.

Í fyrstani var ikki ætlanin at gera tær heilt stóru broytingarnar í navnatilfarinum, men meira at eftirkanna verandi nøvn fyri at vita, um tey stóðu beint og um tey vóru rætt stavaði. Síðan kundu onkur týðandi nøvn verða tikin við aftrat, og móguleikin at strika minni týðandi nøvn varð sanniliga eisini nevndur. Alt hetta skuldi gerast við at eintøk av verandi kortum skuldu sendast út á bygdin, har staðkend fólk vórðu biðin um at hyggja tey ígjøgnum. Henda framferð varð roynd í fyrstani, men skjótt varð komið eftir, at hetta gav ov lítið. Onkursvegna hava fólk eina øgiliga virðing fyri einum korti og hava ilt við at gera broytingar í teimum. Bestu ráðini vóru tí hildin at vera at fara út á bygdimar at tosa við heimildarfólkini og gjøgnumganga kortini á staðnum saman við teimum. Og hetta arbeiðið er so farið fram um alt landið hesi 15 árin.

Byrjað varð vestanífrá við Vága sýslu, og so varð farið eysturyvir, um Suðurstreymoyarøkið og suðurendan av Eysturoynni til Klaksvíkar, so arbeiddu innsavnararnir seg norðureftir í Streymoynni og Eysturoynni

og haðani eystureftir til restina av Norðuroyggjum, har innsavning og avgreiðsla av navnatilfarinum var frá hondini um árslok 1992. Í 1993 varð so farið suður um Skopunarfjørð, fyrst til Sandoyar sýslu, og til seinast kom Suðuroyggjin fyrri. Tilfarið til tað síðsta kortblaðið varð avgreitt í januar 1998.

Tann stovnur, ið hefur havt kortframleiðsluna og prentingina um hendur, nevndist upp til 1.1.1989 *Geodætisk Institut*, tá ið hann skifti navn til *Kort- og Matrikelstyrelsen* (KMS). Fyrr hefur kortgerð verið roknað sum ein hermáslig uppgáva, og Geodætisk Institut lá tí undir verjumálaráðnum í Keypmannahavn. Nevnt kann vera, at í 1890-unum vóru tað hermenn (sonevndir „guidar“) og heryvirmenn ið gjørdu uppmátningararbeiðið. Við nav nabroytingini í 1989 varð stovnurin lagdur undir innanríkismálaráðið.

Sum nevnt, so hefur arbeiðið við at fáa navnatilfarið til vega verið gjørt í neyvum samstarvi millum Matrikulstovuna og FMD. Eftir at menn frá báðum stovnum hava verið úti og savnað nøvn og merkt tey á kort, hefur eitt hóskandi úrval av nøvnum verið gjørt fyrri hvørt kortblaðið og sent til Keypmannahavnar. Hetta hava verið listar við nøvnum og kort sum nøvnini hava verið sett uppá, og somuleiðis upplýsingar um, hvat staðið, ið ber navnið, er fyrri nakað (navnaobjektið), t.d. at tað er ein á, eitt fjall, ein heygjur osfr. Nakað skjótt fóru teir eisini at biðja um koordinatar til hvørt staðið (sonevndar UTM-koordinatar – Universal Transversal Mercator), ið neyvt staðfesta plássið (ella miðjuna á tí) í metrum í mun til Ekvator og Greenwich-linjuna. Frá umleið 1990 hefur KMS lagt alt hetta inn í ein dátu-grunn, Færøsk stedsnavneregister. Tá

Myndin av Hoyvík við Kýrbergi í miðjuni er tikin fyri o.u. 100 árum síðan. Hon er tikin í sambandi við tær landafrøðiligu uppmáttingarnar, sum fóru fram í Føroyum tá danski Generalstaburin var her og gjørði uppmáttingar um tað mundið. Myndin er fingin til láns frá Matrikulstovuni.

ið teir á KMS hava gjørt eitt kortblað liðugt, hava teir sent tað upp til rættlestur, áðrenn tað er farið til prentingar.

Tað fyrsta kortblaðið, *Sørvágur*, kom í 1987, *Mykines* kom árið eftir, og síðan eru hini komin so við og við, tey síðstu fyra (*Tvøroyri*, *Vágur*, *Fámara* og *Sumba*) í 1998.

Eitt skifti í fyrstani, tá ið innsavningin av nøvnum byrjaði, var Ulf Zachariasen, sáli, við fyri FMD, men annars eru tað undirritaði saman við Ólavi Clementsen og Óla Johansen frá Matrikulstovuni ið hava havt arbeiðið við nøvnunum um hendur (innsavning, avgreiðslu og rættlestur).

Ein samanteljning, nú øll kortini eru útkomin, vísir, at talið av nøvnum á øllum kortunum til samans er 13.814. Kortblaðið við teimum flestu nøvnunum er tað ið nevnist *Hvannasund*, á tí eru 790 nøvn, næst tí kemur kortblaðið *Vágur* við 717 nøvnum. Fæst nøvn hevir kortið fyri *Lítlu Dímun* við 32 nøvnum.

Vit kunnu eisini rokna navnatættleikan út. Føroyar eru 1399,2 km² í vídd, og býta vit samlaða talið av nøvnum við hesum tali, gevur tað 9,9 nøvn fyri hvønn km². Men rokna vit navnatættleikan út fyri hvørja oyggj sær ella fyri hvørja sýslu, verður myndin ein onnur.

Sum longu nevnt, so var ætlanin í fyrstani ikki at seta so nógv fleiri nøvn á kortini enn tey sum vóru frammanundan. Og hóast roynt var hiðani at fáa nakað væl fleiri nøvn við, so var kortframleiðarin í fyrstani heldur varin við at seta ov nógv nøvn uppá, og tað fekk helst okkum

at vera nakað afturhaldnar í okkara ynskjum og uppskotum um nøvn. Hetta broyttist so við og við, sum arbeiðið leið, soleiðis at KMS góðtók tey allarflestu av okkara navnaynskjum. Hetta ger, at navnatættleikin er øktur munandi frá teimum fyrstu kortunum til tey sum seinast eru gjørd. Í Vága sýslu eru soleiðis einans 6,0 nøvn pr. km² (5,7 í Vágum og 11,4 í Mykinesi). Í Streymoyar sýslu er tættleikin 7,1 nøvn pr. km², í Eysturoyar sýslu 8,8, í Norðuroyggjum 13,3, í Sandoyar sýslu 14,0 og í Suðuroyar sýslu 14,4 (og tað er stórt sætt í hesari raðfylgju at arbeið hevur verið). Av oyggjum er Líttla Dímun tann við teimum tættastu nøvnunum, 40 pr. km², næst henni kemur Stóra Dímun við 35,4 síðan Skúgvoy við 24,6, Fugloy 22,9, Hestur 16,2, Kalsoy 15,1, Kunoy 14,8, Koltur 14,4, Suðuroy (uttan Líttlu Dímun) 14,3, Svínø 12,9, Sandoy 12,5, Viðoy 12,2, Borðoy 11,5, Mykines 11,4, Nólsoy 9,9, Eysturoyggjin 8,8, Streymoyggjin einsamøll (uttan Nólsoy, Hest og Koltur) 6,8, meðan Vágar sum nevnt liggja heilt niðri á 5,7 nøvnum fyri hvønn km². (Útróknungarnar hevur Óli Johansen gjørt).

At enda kunnu vit seta spurningin: Hvønn týðning hevur hetta arbeiðið fyri FMD?

Ein av arbeiðsuppgávanum hjá deildini er sum kunnugt staðanavna-gransking. Knappliga 14.000 nøvn eru ikki so lítil partur av øllum teimum føroysku staðanøvnunum, kanska út ímóti einum triðingi. Tey hava vit nú øll á prentaðum kortum. Men tað gjørdist okkum eisini skjótt greitt, at hetta var eitt einastandandi høvi at fáa økt um okkara vitan um tað føroyska staðanavnatilfarið. Tað at koma út um landið og fáa samband við heimildarfólk í hvørjari bygd gjørði tað møguligt at fáa fest eina rúgvu av nøvnum á kort, ikki bara tey ið komu við á tey prentaðu kortini, men í mongum førum varð alt savnað ið fáast kundi. Harafrat gavst høvi at fáa meira at vita um hvørt navnið, so sum úttalu og viðurskiftir á staðnum (útsjón o.a.). Í summum førum hava samrøðurnar við frásøgufólkini verið tiknar upp á band.

Sambært avtalu, sum gjørd varð 25. nov. 1983 millum FMD og Matrikulstovuna tá ið sjøtul varð settur á, verður tað innsavnaða tilfarið goymt í staðanavnasavninum á deildini. Eisini stendur í avtaluni, at tá ið arbeiðið er komið at enda, gevur Fróðskaparsetrið nøvnini á kortunum út við UTM-koordinatum og blaðnummari.

1998 Tey nýggju Føroyakortini. *Ársfrágreiðing 1998*. Fróðskaparsetur Føroya. Tórshavn, 6-7.

Færøsk stednavneforskning

En oversigt

1. Indledning

I 1984 udgav Eli Johanne Ellingsve en nyttig bibliografi over islandsk og færøsk navnelitteratur. Heraf fremgår det ikke uventet, at det er stednavnene der har tiltrukket sig størst opmærksomhed hos dem der har beskæftiget sig med færøske navne. Noget mindre synes interessen for personnavne at have været. Og går vi uden for disse to kategorier, til de såkaldte „øvrige navne“, finder vi kun to artikler, begge om bådnavne og af samme forfatter (Franzén 1966,1967)¹. De år der er gået siden Ellingsves oversigt, har ikke ændret dette billede synderligt. Inden for kategorien øvrige navne er der de senere år publiceret to artikler, en om navne på fåreflokke (Weyhe 1994) og en om navne på radioprogrammer (Jacobsen 1995). En oversigt over personnavneforskningen vil Anfinnur Johansen præsentere i sit indlæg på denne konference, mens jeg her vil prøve på at skitsere situationen inden for den færøske stednavneforskning i fortid, nutid – og fremtid, om man som færing i dag tør regne med en sådan.²

Indlægget vil blive disponeret således, at jeg først vil omtale de to centrale figurer fra færøsk stednavnearbejdes pionærtid i forrige og begyndelsen af vort århundrede, nemlig V. U. Hammershaimb og Jakob Jakobsen. Derefter vil jeg omtale de indsamlingsprojekter, der sættes i gang i vort århundrede, dels fra officiel dansk side, dels fra såvel privat som officiel færøsk side, og dette vil blive afrundet med en omtale af Fróðskaparseturs funktion i stednavne-sammenhæng. Efter en summarisk oversigt over de vigtigste forskningsresultater, vil jeg afslutte med et varsomt kig ind i fremtiden.

2. Pionærerne Hammershaimb og Jakobsen

Vi plejer at opfatte Jakob Jakobsen (1864-1918) som den egentlige

1 Den foreløbige term *øvrige navne* bruges her i overensstemmelse med anvendelsen på NORNA-symposiet i Göteborg i 1991 Övriga namn, dvs. andre navne end sted- og personnavne. Ellingsve skelner mellem „Stedsnavn“ og „Andre navn“. Til sidstnævnte kategori henfører hun også personnavne.

2 Dette indlæg er en udvidet og stærkt omarbejdet version af mit indlæg på NORNA-symposiet i Tórshavn i 1992 (Weyhe 1993).

grundlægger af færøsk stednavneforskning. Han er den der først tager færøsk stednavnestof op til systematisk videnskabelig behandling.

Men en vigtig forudsætning for videnskabelige undersøgelser er som bekendt indsamling og registrering. Jakob Jakobsen var også en ihærdig optegner af sproglige mindesmærker, ikke kun kvad, folkesagn og eventyr, men også stednavne. Men her var hans forgænger, provst V. U. Hammershaimb (1819-1909), også ret tidligt ude.

2.1. Hammershaimb og stednavnene

V. U. Hammershaimb er faktisk den, der først går i gang med en egentlig indsamling af færøske stednavne for stednavnenes eller stednavneforskningens egen skyld. Fra J. C. Svabos færøbeskrivelse fra omkring 1780 har vi godt nok også et særdeles righoldigt stednavnemateriale, men det indgår som en naturlig bestanddel af hans beskrivelse af øerne, på samme måde som vi kender det fra andre topografiske beskrivelser før og efter. I 1840'erne oprettes der en såkaldt jordfortegnelse med det formål at danne grundlaget for sorenskriverembedets skøde- og panteprotokoller. Denne marknavneregistrering, der er landsdækkende om end næppe udtømmende, har altså et praktisk formål, og vi får som regel navnene præsenteret i dansk-færøske blandingsformer (det er som regel sådan de også optræder i andre ældre kilder, dog ikke hos Svabo) og ikke i de genuine færøske former. Sorenskriverens jordfortegnelse kommer til at danne grundlaget for den senere udarbejdede og i 1873 udgivne Taxationsprotokol. Men i denne har navnene været igennem en renselsesproces, der har forsøgt at gengive dem deres færøske sprogform. Manden bag dette er efter al sandsynlighed Hammershaimb. At han i sine bestræbelser på at faroisere navneformerne nogle gange går over i den modsatte grøft ved at vælge former der er mere islandske end færøske, er et andet problem. I indledningen til *Færøsk anthologi* (især i kapitlerne Geografisk oversigt og Bebyggelse) kommer Hammershaimb bl.a. ind på de færøske stednavne, og han henviser i den forbindelse til Taxationsprotokollen som „det store værk ‘Ny Matrikel for Færøerne’, Kbhvn. 1873, hvor samtlige bygder og alt hvad der hører under dem, ere opførte med de nuværende færøske navne“ (Hammershaimb 1891 s. VII). Han omtaler (s. IX) „matriklen“ i rosende vendinger for sit righoldige navnestof („Da næsten hver plet, i det mindste af den opdyrkede jord, har sit særegne navn, vil man i den foran nævnte matrikel blive bekendt med en stor mængde stedsnavne“), men især fremhæver han det store fremskridt den markerer i sprogpolitisk henseende, thi „Medens man før i jordefor-

tegnelserne ofte havde ondt ved at genkende de forvanskede navne [...], forefinder man her de rette færøske benævnelser.“

Provst Hammershaimbs indsats for færøsk stednavneforskning har været lidet kendt. Og selv om man næppe i dag ville betegne ham som egentlig stednavneforsker, så fortjener han at omtales for sine forsøg på at sætte noget i gang på området.

Der var i 1840'erne stor opmærksomhed blandt lærde mænd, både i Danmark og på Færøerne, omkring det færøske sprogs spørgsmål. Ved siden af bestræbelserne på at få skabt en fælles retskrivningsnorm arbejdedes der ihærdigt med at samle og udgive færøske sprogindesmærker. Et centralt forum i denne forbindelse var Det kongelige danske Oldskriftselskab. Fra Hammershaimbs erindringer (der er skrevet langt senere) ved vi, at han på etatsråd C. C. Rafns foranledning var blevet indballoteret i selskabet, at han var en trofast mødedeltager (bl.a. på slottet, da kronprinsen, senere kong Frederik VII, var selskabets præsides), og at han af selskabets sekretær blev opfordret til at holde foredrag om færøske stednavne. Efter den teologiske embedseksamen i januar 1847 opfordrer Rafn, der i det hele taget støtter og opmuntrer ham i hans arbejde med færøsk, ham til at indgive ansøgning til Oldskriftselskabet om understøttelse til en videnskabelig rejse til Færøerne for at samle de ved mundtlig tradition bevarede færøske kvæder, sagn m.m. Da han ikke opnår denne støtte, rejser han i foråret 1847 derop for egen regning.³ Under dette ophold, som varede til foråret 1848, siger han, at han „gjorde store samlinger, som jeg nedskrev; breve fra denne min rejse blev sendte til Raffn og findes trykte i skriftet 'Breve til og fra Raffn'“ (Hammershaimb 1983 s. 23). Om udbyttet af rejsen kan man læse både i erindringerne og i hans *Meddelelser fra en rejse på Færøerne i 1847-48* (i *Antiquarisk Tidsskrift* 1846-48). I erindringerne (s. 24) omtaler han det stof, der, foruden nævnte Meddelelser, blev trykt i samme tidsskrift 1849-51, og han opregner „kvæder, færøske folkesagn, færøske ordsprog, færøske talemåder, skikke, lege, barneviser, remser og gåder“. Hverken på dette sted i erindringerne eller i selve Meddelelserne fra rejsen i 1847-48 nævnes stednavne, og der er da heller ikke nogen stednavne i det i tidsskriftet offentliggjorte materiale. Men da han i erindringerne

3 I sine erindringer har Hammershaimb en teori om, hvorfor hans ansøgning ikke vandt fremme: „denne ansøgning blev anbefalet af Oldskriftselskabets præsides kronprins Frederik og øvrige bestyrelse, men afslået af Kongen, rimeligvis fordi jeg i Københavnsposten havde skrevet misbilligende om det færøske sprogs stilling i det forelagte lovforslag om skolereglementet for Færøerne 1846“ (Hammershaimb 1983 s. 23).

på sine gamle dage omtaler sin indballotering i Oldskriftselskabet og nævner opfordringen fra selskabets sekretær om at holde foredrag over færøske stednavne, tilføjer han i en bisætning: „hvorover jeg også på min færøske rejse havde gjort store optegnelser“. Lidt efter siger han, at han „erholdt ... det Smitske stipendium i 1850 og anden gang i 1852, da jeg påny rejste til Færøerne for at fortsætte mit studium“ (op. cit. s. 24). (Det fremgår ikke klart af dette, om han også var på Færøerne i 1850.)

Ud fra sammenhængen i erindringerne kunne man få det indtryk, at han allerede på den første rejse, altså i 1847-48, skulle have gjort „store optegnelser“ af stednavne. Hvilke stednavne det skulle dreje sig om, er det vanskeligt at se i dag. Vi har i Oldskriftselskabets arkiv en stednavnesamling fra hans hånd, men så vidt jeg kan bedømme, må den stamme fra 1850'erne, snarest fra omkring 1853. Men vi må huske på, at Hammershaimb skrev sine erindringer, da han nærmede sig de 90, så det er ikke sikkert, at hele hændelsesforløbet har stået så klart for ham (jf. op. cit. 1983 s. 13).

Blandt hans stednavneoptegnelser i Oldskriftselskabets samlinger findes der et løst blad, som er interessant derved, at det indeholder en slags rapport eller beretning fra en indsamlings- og studierejse Hammershaimb foretog til Færøerne i 1853 (muligvis har han selv skrevet det):

I Sommeren 1853 foretog V. U. Hammershaimb atter en Reise til Færøerne for at fuldstændiggjøre sine Samlinger af Kvæder, Sagn og lignende. Efter Opfordring af Selskabets Bestyrelse erklærede han sig beredvillig til at optegne Stedsnavne der paa Øerne, og til den Hensigt medgaves ham syv Specialkort over de enkelte Præstegjæld deroppe, copierede paa Lærred efter Capt. Borns Kort. Da H. kun opholdt sig et par Maaneder deroppe, havde han ikke Leilighed at bereise alle Øerne. Paa Selskabsmødet i Efteraaret 1853 fremlagde han som Prøve en Fortegnelse af en betydelig Mængde Navne paa Bjærge, Høje, Dale, Elve, Kilder o.s.v., som findes paa Vaagø (eller Vágar, som Indbyggerne kalde Øen). Denne Ø havde H. nemlig opholdt sig saa længe paa, at han havde havt Tid til at besøge alle Bygderne der, og saaledes faae en vist temmelig fuldstændig Stedfortegnelse fra hele dette Syssel. Fremdeles har han optegnet Stedsnavnene paa den sydlige Deel af Strømø og Østerø, de fleste af Norderøerne, samt noget af Sandø; men da han ikke har faaet noget af disse sidstnævnte Sysseler fuldstændigt endnu, har han ikke hidtil indsendt de Optegnelser, han har fra dem i Haab om at faae dem fuldstændiggjorte. Da han nemlig ikke selv kunde reise overalt, fik han ved sin Afreise flere ansete Mænd der paa Øerne til at interessere sig for dette Foretagende og at love efter Leilighed paa deres Reiser at arbeide

i samme Retning. Disse Mænd vare: Pastor Krog paa Syderø, Sysselmand M. Vinther paa Sandø, Sysselmand H. C. Müller paa Strømø, Sysselmand A. Matras paa Norderøerne, og Lagthingsmand H. D. Matras paa Fuglø, hvorfor hver af dem modtog det Kort, som hørte til hans Syssel, for at afsætte de vigtigste Steder paa disse. Fra den sidstnævnte indløb i Sommeren 1854 en Fortegnelse paa 4-500 Stedsnavne over den lille Fuglø. Da Færøerne ere saa ringe i Omfang, vil det blive et overkommeligt Arbejde at faae alle Stedsnavne der optegnede, hvilket upaatvivlelig maa have almindelig Interesse, især naar dertil føiedes topographiske Skildringer. Desuden ere de færøiske Stedsnavne hidtil skrevne paa en saa vildle[de]nde Maade, at man har Møie med at gjenkjende Ordet; saaledes er der to Bygder, som skrives Vaay eller Vaai, d.v.s. Vaag („Vágur, í Vági“); ved lignende Misforstaaelser bliver bygden „á Sandi“ (Sandur) til Sands (Sand), í Uppsølum (el. Ussølum, som det lyder i daglig Tale) til Upsolon f. Uppsalir el Upsale; Qvannesund, Qvalbø, men derimod Hvidenæs; Eiðisvík til Østvig; baade Øen Viðoy og Bygden Viðareiði kaldes nu Viderø.

I dette dokument finder vi planer for en fuldstændig optegnelse af de færøiske stednavne, samt forslag om at forsyne navnene med topografiske skildringer.

Desuden berøres problemet med tosprogligheden og de konsekvenser den har haft for navneformerne, og det er ligesom underforstået, at et af formålene med stednavnearbejdet må være at få bragt orden i disse forhold og få genskabt de genuine færøiske former. Også dette normeringssynspunkt har spillet en ikke uvæsentlig rolle i det senere stednavnearbejde, ikke mindst i forbindelse med kortudgivelser.

Det interessante projekt blev ikke gennemført. Det led dermed samme skæbne som flere senere færøiske stednavneprojekter. I Oldskriftselskabets samling finder vi, ud over Hammershaimbs egenhændige optegnelser (sandsynligvis de samme som omtales i den foran citerede rapport), kun navnelister med optegnelser fra to andre personer, nemlig de to Matras'er fra Norderøerne. Disse stednavneoptegnelser indgår nu i Fróðskaparseturs stednavnesamling. (Se fig. 1.)

2.2. *Jakob Jakobsen og stednavneforskningen*

Jakob Jakobsens indsats for de norrøne sprogmindesmærker, herunder stednavne, på Shetland, skal ikke behandles her. Jeg vil kun nævne, at han på sin store studierejse fra 1892 til 1895 indsamler stednavne og andet sprogligt stof, det første år (1892-93) på Færøerne, derefter (1893-95) på Shetland. Hans shetlandske materiale udmønter sig dels i hans

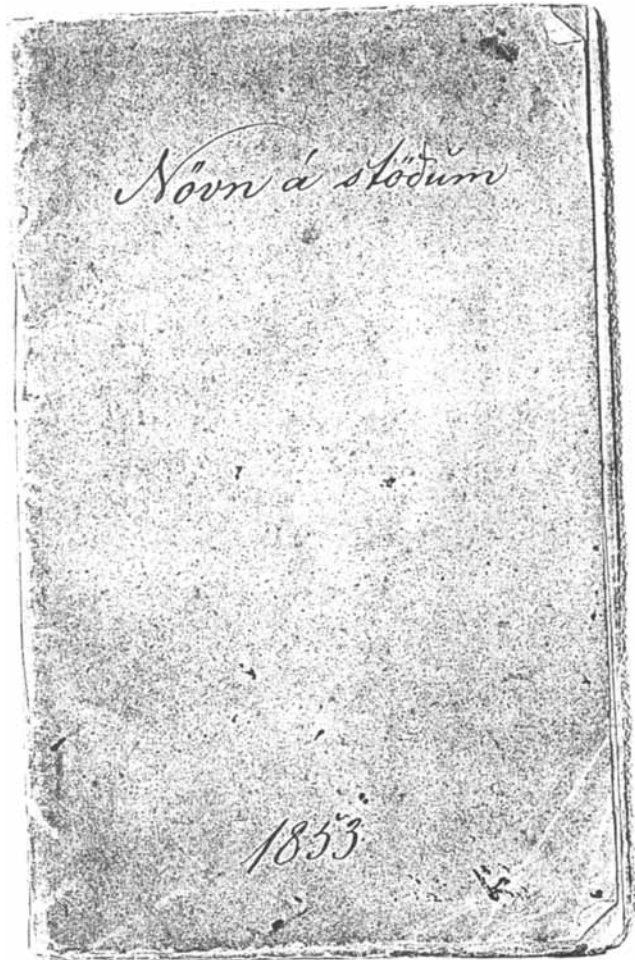
disputats fra 1897 om *Det norrøne sprog på Shetland*, dels i *Shetlandsøernes stednavne* fra 1901 (med en forløber i det lille skrift: *The dialect and place names of Shetland*, 1897). Han gør opmærksom på den store lighed der er mellem de shetlandske og de færøske navne, og i sit arbejde inddrager han bestandig færøske navne til sammenligning. I den forstand har hans shetlandske studier også betydning for færøsk navneforskning. Det kan tilføjes, at han også havde planer om en bog om Orkneys stednavne, men heller ikke det nåede han i sit alt for korte liv. Han havde ellers tilvejebragt store samlinger af materiale fra disse øer, især på rejser i 1900, 1910 og 1912. De eneste trykte arbejder fra hans hånd angående Orkney er artiklen *Nordiske minder, især sproglige, på Orknøerne* (1911) og det posthumt trykte brudstykke *Om Orknøernes historie og sprog* (1919). Ellers havde han på sine indsamlingsrejser på Færøerne, først i 1892-93 og igen i 1898, hovedsagelig koncentreret sig om stof til sit værk, *Færøske folkesagn og æventyr* (København 1898-1901). Angående Jakobsens forskningsindsats kan der henvises til Matras' indledning til artikelsamlingen *Greinir og ritgerðir*, der også indeholder en fuldstændig bibliografi (Jakobsen 1957).

En undersøgelse af Jakob Jakobsens efterladte papirer, herunder hans korrespondance med forskerkolleger udenlands og med informanter indenlands, ville uden tvivl kunne kaste et klarere lys over hans samlede indsats, hvad udforskning af færøske stednavne angår. En sådan undersøgelse foreligger ikke, og jeg vil her kun nøjes med en skitse.

Foruden at han som nævnt fik skrevet en bog om shetlandske stednavne og havde planer om en bog om de orknøiske navne, så fremgår det af arkiverne, at han faktisk også havde planer om en bog på færøsk om færøske stednavne. Blandt hans papirer findes et ufuldstændigt udkast til et subscriptions tilbud med overskriften: „Inboð til tekningar uppá bók um ‘Føroyisk staðanøvn’“ (se fig. 2). I dette ser vi, hvordan han forsøger at inddrage Færøerne i tidens gryende stednavneforskning. Ordlyden er følgende:

Av ødlun vitskapsgreinin er granskan av staðanøvnun ingst. Í imsun londun, ikki minst norðanlondun, verur nú gjørt eit stórt arbeiði, first við at samla og so at tíða staðanøvn. Í Noregi hefur Prof. Olaf Rygh [sic] lagt eit frálíkt grundarlag við tí mikla verkinun ‘Norske Gårdnavne’. Í Svøríki og Danmark eru imsir lærdir menn nu upptiknir av slíkun arbeiði. Samlan og tíðan av staðanøvnun í einun landi hefur tvinnandi endamál: at hjálpa til meira kunskap um landsins søgu, og eisini til meira kunskap um landsins tungumál í eldri tíð.

Fig. 1. Omslag på et oktavhefte, hvori V. U. Hammershaimb i 1853 har gjort stednavneoptegnelser. Ordet *staðanøvn* er endnu ikke opstået, hvorfor han bruger omskrivningen *Növn á stöðum*. Den første side i heftet kan ses som forsideillustration til NORNA-rapporter 52 (Weyhe 1993).

Alt tyder dog på, at dette arbejde må have befundet sig på et forberedende stadium. Der foreligger udkast til en indledning og ud over det er der kun løse notater.⁴

Som indledning understreger han navnestoffets overvejende norske karakter og den betydning den forholdsvis sene bebyggelse har for dette navneforråd, nemlig ved at visse navnetyper enten fuldstændig savnes eller er yderst sjældne. Navnestoffets forholdsvis unge karakter medfører,

4 Manuskriptet, der findes i Jakobsens samlinger i Føroya Landsbókasavn (men nu opbevares i stednavnesamlingen på Føroyamálsdeildin, Fróðskaparsetur Føroya), omtales hos Matras (1932 s. 11) med disse ord: „Øernes Navne er behandlet af Jakobsen i Strejflys (S. 66 og 67), men ogsaa i et ufuldendt Manuskript til en Bog paa Færøsk om Færøernes Stednavne.“

at den overvejende del af navneleddene er let gennemskuelig. Når færøske navne til tider alligevel kan forekomme vanskelige at tyde, skyldes det ikke så meget høj alder som den omstændighed, at også færøsk har gennemgået sproglige ændringer siden oldtiden („nøvnini samandrigin og umstitt edla avskapaði“), og så det faktum at „líti er goymt í Føroyun av gomlun skjalbrøvnun sum kundi givi upplísing um kvussi nøvnini ljóðaðu firr í tíðini“. Herefter følger en oversigt over, hvordan han tænker sig bogens indhold disponeret, og til det formål foretager han en inddeling af navnene „í bølkar eldri og ingri“:

- I. Navne fra den første bebyggelses tid („nøvn sum eru givin edla kunnu atlast at vera givin í oyggjana biggingartíð, heidnari tíð“)
 - a) Ønavne („nøvnini á sjálvun oyggjunun“)
 - b) Bygdenavne indeholdende navne på landnamsmænd („nøvn á bigdun sum innihalda, edla kunnu atlast at innihalda landnámsmanna nøvn, nøvn á monnun í vóru firstur til at setast niður [í] Føroyun“)
 - c) Navne der bevidner hedensk gudedyrkelse og tankegang („nøvn í bera vitni um heidna gudatrúgv og heidnan hugsunarhátt“)
 - d) Navne der bevidner de første kristne og deres kamp mod hedenskaben („nøvn í bera vitni um teir firstu kristnu menn í oyggjunun og teirra stríð móti heiðindóminum“)
 - e) Yngre navne fra katolsk tid indeholdende *kross*- („tey ingri nøvn í innihalda orði *kross* og eru frá katólskari tíð“)

Efter disse navne, som han mener vil kunne behandles kronologisk og som derfor vil komme først, vil der så være en mængde navne, der kan være af såvel ældre som yngre dato. Da det som oftest vil være vanskeligt at påvise, hvad der er gammelt og hvad der er ungt, vil sådanne navne blive behandlet gruppevis uden for kronologien (sandsynligvis skulle dette have været Kap. II, men det fremgår ikke tydeligt). Af navnegrupper („navnabølkar“), som det kan være vanskeligt at opstille kronologisk, nævner han:

- Elve („áarnøvn“)
- Dale („dalanøvn“)
- Fjelde („fjadlanøvn“)
- Næs („nesnøvn“)
- Klippeformationer („kletta- og stakkanøvn“)
- Søer og moser („nøvn á vøtnun og mírun“)

Forskellige lokaliteter i ind- og udmark („imislig nøvn á stöðun í bõ og haga“)

Steder med personnavne som første led („staðanøvn sum innihalda gomul manna- og kvinnunøvn sum firra samansetingarlið, helst teiganøvn og skoranøvn í fuglabjörgunun“)

Ikke-nordiske (dvs. keltiske) navne („nøvn sum ikki eru av nordiskun uppruna men helst av keltiskun“)

Nu følger kapitel 1 med overskriften „Nøvn umhandlaði ettir tíðarrøð“ (dvs. kronologisk), og som første underafdeling „Oyggjanøvn“. Disse behandles alle, bortset fra *Dímun*, der henvises til den særlige afdeling for keltiske navne. Herefter kommer underafdelingen „Staðanøvn sum innihalda edla kunnu atlast at innihalda landnámsmanna nøvn“. Men han kommer ikke rigtig i gang. Han når kun lige at beklage, at vi ikke ligesom islændingene har en Landnámabók, og at vi af den grund er dårligt stillet med hensyn til oplysninger om de ældste bosættere. Vi må altså ty til stednavnene, og her drejer det sig først og fremmest om navnene på større bygder (eller bygder som har været store og betydningsfulde i ældre tid). Og her slutter manuskriptet.

I stedet for denne planlagte bog på færøsk om færøske stednavne, har vi en artikel på dansk med titlen *Strejflys over færøske stednavne* fra 1909. Jakobsen indleder artiklen med at sige, at han ikke på dette sted kan foretage en undersøgelse af de færøske stednavne i deres helhed, men at han håber at kunne få lejlighed til at foretage en samlet behandling af de færøske stednavne andensteds. Derfor begrænser han sig i nævnte artikel til – som han siger – et par hovedgrupper, nemlig øernes og bygdernes navne, dernæst ånavnene og i sammenhæng med dem et par indsø- og fjordnavne. Ånavnene opfatter han som afhandlingens vigtigste emne, og de fylder da også ni af artiklens godt 20 sider. Især lægger han vægt på at påvise „selvstændige gamle elvenavsstammer“. Afsnittet om ønavnene i *Strejflys* indeholder stort set de samme oplysninger som vi finder i det påtænkte afsnit i stednavnehåndskriftet (jf. note 4), *Strejflys* forekommer endda i nogle tilfælde mere udførlig. Af de 20 sider fylder bygdenavnene syv sider. Han påviser, at langt den største gruppe bygdenavne er oprindelige naturnavne, navngivet efter naturformationer, især kystformationer. De inddeles efter efterled (og det vil sige naturnavnenes efterled) i navne på *-fjórður*, *-vík*, *-vágur*, *-sund*, *-høvn*, *-angr*, *-nes*, *-dalur* osv. Den anden gruppe består af oprindelige gårdnavne, indeholdende et ord, der betegner bosted, gård eller

Jakob hit tikiingar
 úppá bók um Færøsk Staðanøvn.⁵

(Tannur: vitkapin er
 smágrannur táni iugta
 greinin tannur jri meigrannur
 er grannur av Staðanøvnunum
 at her iugta.) ^{av fittum vitkapse}
 London ^{greinin er grannur}
 stótt arbeiði; jist ^{av Staðanøvnunum}
 at 50 at bida Staðanøvn
 jri jri jri. ^{ihli svinur}
 Prof. Olaf Ryzh ^{Váttvini (Staðan -}
 jri jri jri. ^{Londonum}
 Gárdnaoni. ^{Londunum}
 eru iusir larder ^{Londonum}
 mi úppitkur av stlitum
 arbeiði. Samlan j tisan av
 Staðanøvnunum heirus ^{Londonum}
 jri Londonum; at hálpa ^{Londonum}
 hit meira kunnskap um laude
 sin oggi, ^{Londonum}
 laudum ^{Londonum}
 hit.

Londunum

Fig. 2. Jakob Jakobsens råudkast (ca. 1908) til en subscriptionsindbydelse i anledning af hans påtænkte bog om færøske stednavne. Han anvender her termen *staðanøvn*, som han sandsynligvis selv har skabt.

opdyrket mark, nemlig: -bøur, -lambhagi, -skáli, -hov, -gerði, -toft, -hús og -staður.

I indledningen til sit værk, *Diplomatarium Færoense*, der udkom i 1907, to år før Strejflys, behandler Jakobsen også nogle få stednavne der forekommer i et par diplomer fra omkring 1400, men det er med Strejflys at han indleder færøsk stednavneforskning.⁵ Det påbegyndte udkast til stednavnebogen henviser udtrykkelig til diplomatiet (med side-

5 Så vidt jeg kan se, er det i diplomatiet (Jakobsen 1907 s. XXV) at betegnelsen *staðanøvn* lanceres for første gang. V. U. Hammershaimb bruger i 1853 udtrykket *Növn á stöðum* (jf. fig. 1 og 2).

henvisning) og må formodes at stamme fra samme tid som udarbejdelsen af Strejfflys, altså ca. 1908. Den „samlede behandling af de færøske stednavne“, som han i indledningen til Strejfflys håber at kunne foretage „andensteds“, er da utvivlsomt den planlagte stednavnebog.

Også i andre artikler (samt i foredragsform) har han både før og efter behandlet færøske stednavne, således i 1902 i avisen Tingakrossur i artiklen *Keltisk Indflydelse paa Færøerne* og i 1915 i samme avis med artiklen *Staðanøvn í Føroyum*, der var blevet holdt som foredrag i Havnar Klubbi, Tórshavns selskabelige forening, hvor det bedre borgerskab mødtes.

3. Indsamling i vort århundrede

De ambitiøse planer, som Hammershaimb og Oldskriftselskabet satte sig med indsamlingsinitiativet omkring 1800-tallets midte, blev som nævnt ikke indfriet, uvist af hvilken grund. Men efter århundredskiftet kommer der ligesom gang i tingene.

3.1. Før Fróðskaparsetur

I 1909 er Jakob Jakobsen medunderskriver af den henvendelse til det danske kultusministerium, der fører til oprettelsen af Det danske Stednavneudvalg (jf. Weyhe 1993 s. 12). Hans død i 1918 satte dog et brat og alt for tidligt punktum for hans forskervirksomhed. Nogle år senere (omkring 1920) kom der et samarbejde i stand mellem Stednavneudvalget og den unge færøske student Chr. Matras (1900-88), der fik overdraget opgaven at forestå en indsamling af færøske stednavne med bistand af især færøske skolelærere. Men dette projekt kom i karambolage med en anden indsamling, der allerede var i gang og som den nationale ungdomsforening Sólarmagn i Kirkjubø og Velbastað havde taget initiativ til nogle år i forvejen. Denne forening var stiftet i 1895 og havde som formål at fremme folkeoplysning og national vækkelse. På et foreningsmøde i 1912 var der blevet fremsat forslag om at foranstalte en stednavneindsamling, og det følgende år gik man i gang med de første forberedelser til en landsdækkende optegnelse og kortafmærkning af de færøske stednavne. Der blev holdt et møde på Færøernes Folkehøjskole i august 1913 med skolelærere, der var på højskolekursus, og de lover at tage sig af indsamlingen i hver sit distrikt. Vi ved også, at Jakobsen holdt foredrag i foreningen i 1915 om stednavne (samme år som han holdt foredrag om samme emne i Klubben i Tórshavn – at det ikke er

det samme foredrag han holder to gange, kan vi se af referatet i Sólarmagns mødeprotokol).⁶

Uden at gå alt for meget i detaljer kan jeg nævne, at det kom til en ret så skarp polemik (både i avisindlæg og gennem brevveksling) mellem de to indsamlingsprojekter, og mange lærere, der skulle fungere som indsamlere, har tydeligvis følt sig i klemme, nærmest i en slags loyalitetskonflikt. Om det var dette der var årsagen, ved jeg ikke, men resultatet stod heller ikke denne gang mål med de ambitioner, man havde haft. Hen ad vejen kom der dog et vist samarbejde i stand mellem det danske og det færøske indsamlingsprojekt, eller mellem Sólarmagn og Matras. Og det kan i dag være vanskeligt at se, hvilket materiale der er tilvejebragt af Sólarmagn og hvad der skyldes Matras. Men bortset fra, at Matras jo fortsætter sine stednavnestudier, som jeg vil komme tilbage til, så synes de to indsamlingsprojekter at være gået i stå omkring 1930.

I 1945 bliver Sólarmagns samling (sammen med materiale fra Matras) overgivet til det da nyoprettede lagtingsudvalg med det besværlige navn *Fornrannsóknar- og Staðanavnanevnd Føroya Løgtings*, som på det tidspunkt starter en ny landsomfattende indsamling, denne gang med landsantikvar Sverri Dahl (1910-87) som den egentlige primus motor. Lagtingsudvalgets indsamling skal altså ses som et forsøg på at genoptage og videreføre de opstandsede projekter (sagen bliver helt konkret rejst i 1943 ved en skrivelse fra den senere landsarkivar Páll J. Nolsøe (1908-96) til lagtinget med ansøgning om økonomisk støtte til et stednavneprojekt for Suðuroy, se Weyhe 1993 s. 14). Lagtingsudvalgets indsamling foregik så i årene efter krigens afslutning og strakte sig op i 1950erne. Resultatet blev en stor stednavnesamling, især bestående af navnelister, i mindre grad af kort, fra en stor del af de færøske bygder. Dette materiale, der dog heller aldrig blev helt landsdækkende, blev opbevaret på museet i Tórshavn, men efter at Fróðskaparsetur Føroya var blevet oprettet i 1965, blev samlingen overført til denne institution, da man anså stednavneforskning for en af dens naturlige arbejdsopgaver. Overførslen fandt sted i 1973 efter beslutning i landsstyret.

Den interesse Det danske Stednavneudvalg fra omkring 1920 havde fattet for færøske stednavne, var dog ikke ophørt. Der indkom i

6 Oplysningerne om Sólarmagns virksomhed stammer fra en (utrykt) opgave på Fróðskaparsetur fra 1981 af John Dalsgarð og fra foreningens protokoller (i Føroya Landsbókasavn og i Sólarmagns stednavnesamling på Fróðskaparsetur Føroya).

1920erne optegnelser og kort fra nogle få bygder, men det væsentligste resultat af det samarbejde, der dengang indledtes mellem udvalget og Matras, var dennes doktordisputats fra 1932, *Stednavnene på de færøske Norduroyar*, der fortsat er det største værk om færøske stednavne. At man heller ikke havde opgivet planerne for færøske stednavne, viser den kendsgerning, at der i 1935 forelå en plan for udgivelse af et stort værk om øernes stednavne med bistand af Matras. Planen blev dog ikke gennemført, så vidt jeg ved på grund af manglende bevilling (Weyhe 1993 s. 12). I stedet foranstaltede Det danske Stednavneudvalg fra 1953 til 1959 en fornyet indsamling af færøske stednavne ved N. Djurhuus (1913-99), og samtidig ser det ud til, at man arbejder med planer om udgivelse i serien *Danmarks Stednavne*. På omslag fra 1954, 1958 og 1964 i serien bebudes udgaver af stednavne på Suðuroy. Men heller ikke disse planer blev nogen sinde ført ud i livet, så vidt jeg har forstået fordi opgaven blev nedprioriteret til fordel for andre færøske udgivelsesprojekter.

3.2. Fróðskaparsetur Føroya og stednavnesamlingerne

Jeg har allerede nævnt Fróðskaparsetur Føroya (Universitas Færoensis, indtil 1990 Academia Færoensis). Denne institution blev som sagt oprettet i 1965 med det formål at være centrum for udforskning af færøsk sprog og litteratur, og med tiden også for højere undervisning i disse discipliner. Stednavne blev også fra begyndelsen betragtet som en af institutionens selvfølgelige arbejdsopgaver. Der har dog aldrig været oprettet nogen videnskabelig stilling i stednavneforskning specielt eller i navneforskning i det hele taget. Navneforskning blev dermed en slags bibeskæftigelse ved siden af andre sproglige sysler, dvs. når der blev tid tilovers. Men det var især de første år selvfølgelig også begrænset, hvad man havde af folk med relevant faglig uddannelse, for ikke at tale om de knappe økonomiske midler der var stillet til rådighed.

Men man startede da i al fald med at anlægge en stednavnesamling, og det grundlag man byggede på, var de samlinger, der hidtil var blevet tilvejebragt på Færøerne, dvs. lagtingets samlinger (inclusive Sólar-magn), som landsstyret i 1973 havde overført fra museet til Fróðskaparsetur. Endvidere fik man kopieret de samlinger der fandtes i København (Det danske Stednavneudvalgs samlinger, beroende i Institut for Navneforskning). I 1990-91 blev selve originalsamlingerne i København leveret til Fróðskaparsetur Føroya som en gave fra Københavns Universitet på det færøske universitets 25 års fødselsdag. Og på samme tid blev

arkivmateriale vedrørende færøske stednavne på kort overført fra Kort- og Matrikelstyrelsen i København.

En væsentlig brist ved mange af de ældre optegnelser er deres mangelfulde dokumentation. Man har som regel gjort sig stor umage med at udarbejde navnelister. Til en vis grad har man haft kort til rådighed, men gennemgående synes det at have været et stort problem for mange indsamlere at få placeret navnene på kort. Anmærkninger til navnene, såsom topografiske beskrivelser, mangler som regel.

En af de første opgaver, man derfor satte sig på den nye institution, var at supplere de værende samlinger, dels ved at få indsamlet materiale fra bygder, der var dårligt eller måske slet ikke repræsenteret i samlingerne, dels ved at skaffe bedre dokumentation om de enkelte navne i samlingerne. Jeg vil i denne henseende især fremhæve den indsats, som Mortan Nolsøe (1924-87) sammen med andre gjorde ved at få navnene på de lodrette bjergsider placeret på luftfotografier, såkaldte skråbilleder taget fra fly ind mod fjeldsiden. Her havde generation efter generation drevet fuglefangst (indsamlet æg og fanget fugle og til dels også holdt får på de frodige græsgange), og her vrimlede det med stednavne, som man ingen mulighed havde for at placere på et almindeligt kort.

Når vi nu er ved Mortan Nolsøe, så giver det mig også anledning til at omtale hans samling af mednavne (fiskepladsnavne). Samlingen blev til i hans studietid i Oslo i 1950erne, hvor han først studerede sprogvidenskab og nok havde tænkt sig at bruge mednavnene som emne for et speciale til magistergraden i nordiske sprog. Han fik gennem årene samlet et overordentlig stort materiale, men det blev aldrig til noget speciale. I stedet gik han mere over til folkemindevidenskab og skrev magisterafhandling om overtro og skikke i forbindelse med fiskeri, byggende på materiale, der nærmest var blevet til som bifangst, da han samlede mednavnene. Sin mednavnesamling bragte han imidlertid med sig til Fróðskaparsetur i 1972, da han tiltrådte en stilling i folkemindevidenskab. Han fik desværre ikke lejlighed til at genoptage sit arbejde med mednavnene. Det blev dog til en artikel i Fróðskaparrit om færøsk mednavneskik (Nolsøe 1977).

Endvidere vil jeg nævne de sidste års arbejde med at revidere og genudgive målebordsbladene (målestok 1:20 000). I dette arbejde, der startede i begyndelsen af 1980erne og som i 1998 er ført til sin afslutning, har Fróðskaparsetur været involveret, hvad revision af stednavnestoffet angår (udgaven er iøvrigt blevet forestået af Kort- og Matrikelstyrelsen i København). I tillæg til, at det er lykkedes at forøge antallet af sted-

navne på kortene ganske betragteligt (til et samlet antal på ca. 14 000), så har dette samarbejde givet os en udmærket lejlighed til at fremskaffe fornyet og forbedret information om en stor del af navnestoffet.

4. Forskningsresultater – en kort oversigt

Jeg har allerede omtalt Jakob Jakobsens indsats som grundlægger af færøsk stednavneforskning og hans alt for tidlige bortgang. Jeg fik også nævnt Matras og hans disputats. Jeg vil her i en kort oversigt over nogle forskningsresultater omtale dette værk lidt mere udførligt, samt nævne et udvalg af arbejder, et udvalg der dog på ingen måde skal opfattes som udtømmende.

Det er blevet sagt ved en eller anden lejlighed, at fælles for Jakobsen og Matras er, at de er mere leksikografer end onomastikere. Og ser man på Matras' nævnte hovedværk, så bærer det præg af, i hvor høj grad det fokuserer på det i stednavnene indgående ordstof. Bogens vægtigste del bærer overskriften „Navneleddene i alfabetisk Orden“ (s. 58-313). Her behandles i ordbogsform samtlige forekommende ord (personnavne i stednavne behandles i indledningen i et afsnit for sig). I artiklen til hvert opslagsord anføres som regel alle stednavne, hvori det pågældende ord indgår. Navnene, der optræder i artiklen, opføres i normaliseret form efterfulgt af lydskrift, og en forkortelse viser, i hvilken bygd navnet forekommer. Hver artikel er som regel disponeret efter et nogenlunde fast mønster, selvom rækkefølgen af artiklens bestanddele ikke altid er helt den samme.

Først kommer opslagsordet, som altså er et navneled, der på en eller anden måde indgår i navnematerialet, derefter kommer dets leksikalske betydning (hvis den kendes), evt. efterfulgt af nogle bemærkninger om etymologi og forekomst. Dernæst anføres de stednavne, hvori navneledet indgår.

Vi kan tage artiklen *gjógv* som eksempel. Efter opslagsordet og en ældre form, samt oplysninger om ordets forekomst i nabosprogene, kommer navneeksemplerne. Først som efterled, fx *Ánagjógv*, derefter som forled, fx *Gjáartrøð*, *Gjóardalur*, *Gjógvará*, *Gjánabrekka*, *Gjómunni*. Så usammensat, ofte med adverbium og/eller præposition foran (*Gjógvin*, *Eystur á Gjógv*, *Fyri sunnan Gjógv*, *Uppi á Gjógv*). Med efterstillet bestemmelse i form af præpositionsled (*Gjógvin í Haga*, *Gjógvin yvir á Dal*), efterstillet adjektiv (*Gjógvin Stóra*) eller efterstillet personnavn (*Gjógv Jóannes*). Endelig kan mere specielle formtyper anføres (*Millum Gjáir*, *Ennið millum Gjáa*, *Eystur millum Gjána*, den uregelmæssige flertalsform i *Gjánirnar*).

Men foran den alfabetiske liste over navneled kommer der et indledende afsnit (s. 1-57), der giver en samlet behandling af navnestoffet og sætter det ind i bebyggelses- og kulturhistorisk sammenhæng. Navnenes oprindelse og mængde drøftes. Derefter kommer der en gennemgang af, hvad der kan udledes af navnestoffet om gamle trosforestillinger, minder fra den første kristne tid, samkvem med fremmede folk, vidnesbyrd om ældre arbejdsformer, dagsmærker eller solemærker. Derefter gennemgås navnet på hele distriktet og på de enkelte øer, så bebyggelsesnavne (bygde-, byling-, gård- og husnavne). Så kommer grupper af naturnavne: navne på elve, fjelde og høje pynter, skær og holme, marknavne, dyre- og plantenavne i stednavne. Der er også et kapitel med lydlig og formelle bemærkninger. Og vi får en oversigt over områdets dialekt, specielle lyd- og bøjningsforhold omtales, bl.a. også ændringer i navnene. Et afsnit hedder „Navnetyper“, her forstået som navnenes ydre form. Denne udførlige indledning afsluttes med ordning af det i navnene indgående ordforråd („Naturbeskrivende Ord“, „Sammenligningsord“, opdeling i „Forskellige Ordklasser“).

Dette er, som allerede nævnt, vort hidtil mest betydningsfulde og omfattende stednavnearbejde. Det kan tilføjes, at Matras (1939) i bind 5 af *Nordisk kultur* også har en oversigtsartikel om øernes stednavne. Og når vi nu er ved oversigtsartikler, så bør jeg ligeledes nævne en nyere artikel af Göran Hallberg, *Faröarnas ortnamn*, fra 1973.

Men ud over disse arbejder har vi fra Matras' hånd en lang række artikler om færøske stednavne. Jeg vil her nøjes med at trække et par temaer frem, for det første hans interesse for keltisk islæt i færøsk navnestof og ordforråd iøvrigt, hvor han viderefører et forskningstema, som Jakobsen anslog og var meget optaget af. Blandt hans arbejder af denne slags vil jeg især fremhæve artiklen om det på Færøerne så almindeligt forekommende stednavneled *ærgi* 'sommergræsgang for kvæg' (1956), men også *Papýli í Føroyum* (1934) og *Korkadalur* (1981) kan nævnes. I artiklen *Rygir, Sygnir og Hørðar í Føroyum* (1957) mener han ud fra bl.a. stednavne at kunne påvise bosættelse fra bestemte egne i Norge (henholdsvis Rogaland, Sogn og Hordaland). Og som eksempel på behandling af bestemte formkategorier kan jeg nævne artiklen *Fjallið Mikla, Áin í Dal, Millum Fjarða* og *Urð mans* (1963). Endvidere vil jeg nævne en artikel fra hans unge dage om personnavne i stednavne (1928) og hans artikel fra 1959 om navnet *Føroyar*, hvor han kritisk gennemgår de forskellige forsøg på at forklare landets navn. Gennemgående i hans arbejder er den betydning han tillægger

stednavnene som vidnesbyrd om den ældre sproghistorie og om den ældste bebyggelse.

Også Ulf Zachariasen har bidraget til denne tradition inden for færøsk navneforskning, fx. med en artikel om *Mykines* (1988) og en om navneparalleller i Atlanterhavsbebyggelserne (1984). Zachariasens artikel om *Mykines* bør læses i sammenhæng med en artikel af Björn Hagström (1984) om samme navn, idet de to forfattere fremsætter to helt forskellige tolkningsforsøg af dette ønavn.

Stednavnene og deres anknytning til den ældste historie præsenteres vi også for i en artikel af Karl Gustav Ljunggren (1955), *Kirkjubøur, Velbastaður og Tórshavn*, med en nytolkning af bygdenavnet *Velbastaður*, som han mener indeholder det sakrale navneled *vé* sammensat med *bólstaðr*. Tidligere ville man (Jakobsen og Matras) se et personnavn som førsteled og *staður* som efterled.

Men iøvrigt har Ljunggren gjort sig fortjent ved artiklen *Ortnamns-skicket i en färösk bondebygd (Kaldbak, Streymoy)* (1956). I artiklen (som forresten nævner Indrebøs *Stadnamni i ei fjellbygd* som direkte forbillede) har forfatteren disponeret stoffet sådan, at han først gennemgår A. Sockennamnet, B. Bebyggelsenamnen, derefter C. Øvrige kulturnamn, og endelig D. Naturnamn. Derefter har han afsnit om struktur (afsnittene Osammansatta namn, Sammansatta eller flerledade namn, Bestämd och obestämd form) og til slut Några synpunkter på namnens ålder. I tillæg er artiklen fint illustreret.

NORNAs eksistens har i høj grad været med til at stimulere forskere til at tage forskellige emner op til behandling i symposie- og kongresindlæg og i artikler. Jeg kan nævne arkæologen Arne Thorsteinssons undersøgelser af stednavne i forbindelse med hans forskning i bebyggelseshistorie, fx. gårddelelingen i den færøske bygd.

I NORNA-sammenhæng har der i de senere år været en vis interesse for marknavne. Det har resulteret i et par arbejder, en artikel af undertegnede om marknavne i en færøsk bygd (Weyhe 1992) og en (utrykt) hovedopgave af Kristin Magnussen om marknavne på en hel ø (Suðuroy). Tidligere har sorenskriver E. A. Bjørk (1964) også vist denne navnekategori interesse ved en artikel *Lidt om bønnavne*. Hans interesse for marknavnene går først og fremmest på deres kulturhistoriske udsagn. Det samme kan siges om hans artikel fra 1970 om *Svinehold på Færøerne i ældre tid*.

I forbindelse med marknavne bør jeg også nævne, at Fróðskaparsetur Føroya hvert år udskriver en prisopgave om et bestemt emne, hvor alle

kan deltage. 1995-96 var emnet netop marknavne (jarðarnövn), og af de tre indsendte afhandlinger udmærkede i hvert fald den ene sig ved en overordentlig grundig fremstilling af jordforholdene og indmarksnavnene i en bestemt bygd (Gjógv).

Jeg nævnte Mortan Nolsøes indsamling af mednavne (fiskepladsnavne). Der har de sidste år været en vis interesse for denne navnegruppe. Flere fiskere eller andre lokalkendte folk har på eget initiativ udgivet mednavnesamlinger. Her drejer det sig naturligvis ikke om videnskabelige bearbejdelser af stoffet, men der fremlægges særdeles værdifuldt materiale af både sproglig og kulturhistorisk interesse. Den eneste egentlige faglige behandling af mednavne finder vi i førnævnte artikel af Mortan Nolsøe (1977), *Navnagávan á fýroyskum miðum*.

Mens mednavnene udgør et traditionsrigt materiale i den færøske navnemængde og navnehistorie, så kan man ikke sige det samme om kategorien gadenavne, og dog har vi også her fået bidrag inden for de senere år, nemlig med en artikel af Jógvan í Lon Jacobsen (1992) om gadenavne i hans hjemby Fuglafjørður. Artiklen er publiceret i tidsskriftet *Málting*, der så dagens lys i 1991, og hvor der lejlighedsvis optræder stednavneartikler. Som eksempel kan jeg nævne artikler af Marjun Simonsen (1993,1995), der behandler formproblemer i stednavne indeholdende *gjógv* og *vík*.

Før dette tidsskrift opstod, var det af færøske tidsskrifter kun i *Varðin* (1921-) og *Fróðskaparrit* (1952-) at man kunne forvente at finde faglige artikler om stednavne. Mange af de arbejder, der er blevet omtalt foran, er just fremkommet i disse skrifter. Der kunne nævnes flere andre artikler fra disse tidsskrifter, men jeg vil begrænse mig til at fremhæve en artikel fra 1959 af Mortan Nolsøe om navneleddet *-inga* i nogle færøske stednavne samt to artikler af Jóhan Hendrik W. Poulsen (1974, 1981), hvor to stednavne, henholdsvis *Høsmøl* og *Fleyggjarsteinur*, diskuteres.

Jeg ser, at vi mod slutningen af dette symposium vil få et indlæg om studenter som navneforskere. Da vi på Fróðskaparsetur midt i 70'erne startede på et bifagsstudium i nordisk, indgik det som en del af studieplanen, at der skulle skrives en mindre specialeopgave. Som led i bestræbelserne på at få materialet i vore navnesamlinger bedre belyst, forsøgte man at opmuntre studenterne til at vælge stednavne som emne for en sådan opgave. Det siger sig selv, at de faglige ambitioner måtte være begrænsede i betragtning af, at det drejede sig som et to-årigt studium. Og man forsøgte derfor netop at lægge hovedvægten på indsamling, afmærkning på kort eller fotografi og beskrivelse af navnenes objekter,

i mindre grad på navnetolkning. Resultatet var slet ikke så ringe, som man kunne frygte. Mange studenter gik op i deres projekt med ildhu. Som oftest valgte de at koncentrere sig om deres hjemegn, som de dermed fik en kærkommen lejlighed til at lære nærmere at kende, fx. hvad historie, bebyggelse og dialekt angår, og i tillæg fik de øvelse i at arbejde i marken.

For kort at sammenfatte resultatet af disse studenterarbejder, så har de for det meste været skåret over samme læst som Ljunggrens artikel om Kaldbak, altså beskrivelse af stednavneskikken i en bestemt bygd (*Staðanøvn í gomlu Funnings sókn*, *Staðanøvn í Vestmanna*, *Staðanøvn í Hoyvík og Hoyvíkshaga*, *Staðanøvn í Leirvíkar sókn*), eller et udsnit af en bygd/bebyggelse (*Staðanøvn innangarðs í Mykinesi*, *Staðanøvn í Havn á strekkinum úr Vágsbotni út í Sandagerði*). En af dem beskriver navnene langs fjeldstien mellem to bygder (*Bygdagøtan millum Vág og Sumba*).

5. Fremtidsudsigter

Mit indlæg har mest drejet sig om hvad der skete i går, i noget mindre grad om hvad der sker i dag, og de to faser er også gledet over i hinanden, hvad der ikke har kunnet undgås. Men det vanskeligste at sige noget om er nok fremtiden.

Efter at vi på Fróðskaparsetur Føroya har fået alt det hidtil indsamlede stednavnemateriale samlet på ét sted, skulle der være skabt gode muligheder for frugtbar videreførelse af arbejdet med færøske stednavne. Det store handicap har – som allerede nævnt – hele tiden været og er fortsat, at man aldrig har villet afsætte bevillinger til selvstændige videnskabelige stillinger i navneforskning. Man er fortsat nærmest tilbøjelig til at opfatte navneforskning som noget der kan udføres som en slags venstrehåndsarbejde, når der kan blive tid tilovers fra andre sysler. I de senere år er en betydelig del af afdelingens ressourcer blevet spændt for det ordbogsprojekt, som for nylig er blevet afsluttet. De kræfter, der har været tilovers, har man brugt til opsupplering og ordning af værende samlinger og til en vis grad med at få navnene lagt ind på database.

Men der er fortsat kildemateriale, som ikke er blevet excerperet tilstrækkelig systematisk. Jeg tænker her på skifteprotokoller og lignende i Landsarkivet, hvor det vrimler med stednavne, især marknavne (for ikke at tale om alle personnavnene). Jeg har på fornemmelsen, at vi også i fremtiden må bruge mere tid på fortsat dokumentation, måske ligefrem et dokumentationsprojekt i tråd med det man har set i Norge.

I tillæg hertil kommer vi fortsat til at satse flere kræfter på dataregistrering.

Der fremkommer med mellemrum artikler om færøske stednavne, som regel detailstudier om enkelte navne eller navneled eller specielle formelle mønstre inden for navneforrådet. Men der er desværre ingen større projekter i støbeskeen, fx. i form af udgivelsesplaner.

Der er stor almen interesse for stednavne på Færøerne. Mange skoler tager stednavne op i deres undervisning i hjemstedslære. Og vi oplever også, at amatører selv går i gang med at udgive stednavnene i deres hjemegn, med fare for de faglige skavanker og fejlgreb det indebærer, set fra onomastisk synspunkt.

Jeg mener derfor, at man inden for det færøske sprogforskermiljø bliver nødt til inden alt for længe at tage stilling til konkrete udgivelsesplaner. Det kræver, at man i større grad end hidtil erkender nødvendigheden af økonomiske og faglige ressourcer. I 1996 fik vi et færøsk forskningsråd, som har visse, omend begrænsede, muligheder for at kanalisere midler til forskningsprojekter. Men måske er vi ikke dygtige nok til at gøre reklame for vort produkt, stednavneforskningen, og dets nytteværdi.

Men vi kommer også til at skulle tage stilling til, efter hvilke retningslinjer vi vil tilrettelægge en eventuel kommende færøsk stednavneudgave. Ideerne i den retning er for øjeblikket ikke særlig afklarede. En nærliggende og måske også fristende mulighed kunne jo være at følge i Matras' fodspor og gennemføre en landsdækkende udgave i overensstemmelse med *Stednavne paa de færøske Norðuroyar*, men jeg tvivler på, om man dermed ville leve op til de forventninger, man i dag vil stille til en stednavneudgave. Som nævnt, så havde man i sin tid planer om at lade færøske stednavne indgå i Danmarks Stednavne, og af forarbejderne synes det at fremgå, at man havde tænkt sig at følge de der gængse principper.

På NORNA-symposiet på Færøerne i 1992 havde John Kousgård Sørensen (1993) et tankevækkende indlæg med nogle betragtninger over udgivelsesprincipper, og han kom ved den lejlighed ind på, i hvilken grad de hævdundne principper imødekommer brugernes krav. Vi forblev ikke upåvirket af de tanker Kousgård Sørensen fremsatte. Hans tanker kredser fortsat deroppe mellem fjeldtoppene.

Man kunne jo overveje at give de færøske stednavne ud i en samlet fremstilling, området er jo ikke så gevaldigt stort, vil nogen mene. Jeg er bare bange for, at det vil gøre et sådant projekt mere uoverkommeligt.

En udgivelsesplan inddelt regionalt efter sysler vil nok være mere håndterlig og overkommelig. Om så Nordøerne skal udgives på nyt, eller om man for deres vedkommende skal slå sig til tåls med Matras' bog, kan man altid diskutere. Men der er fem andre sysler at tage fat på.

I sit indlæg understregede Kousgård Sørensen, at det ville være ønskeligt, når beslutninger om udgivelsesformen skal træffes, at man da prioriterer på en hensigtsmæssig måde, og uden at man behøver at føle sig alt for bundet af gamle mønstre. Men vi er selvfølgelig åbne for gode råd og vejledning fra vore kolleger i andre lande.

Litteratur i udvalg

- Bjørk, E. A., 1964: Lidt om bø-navne. I: Fróðskaparrit 13.
- 1970: Svinehold på Færøerne i ældre tid. I: Fróðskaparrit 18.
- Ellingsve, Eli Johanne, 1984: Islandsk navnebibliografi. Færøysk navnebibliografi. Institutt for namnegransking. Oslo.
- Franzén, Gösta, 1966: Faröiska båtnamn. I: Annales Academiae regiae scientiarum Upsaliensis 9-10.
- 1967: Faroese boat names. I: Scandinavian studies 39.
- Hagström, Björn, 1984: Mykines – ett faröiskt ortnamn. I: Florilegium nordicum. En bukett nordiska språk- och namnstudier tillägnade Sigurd Fries den 22 april 1984. Umeå. (Acta Universitatis Umen-sis. Umeå studies in the humanities 61).
- Hallberg, Göran, 1973: Färöarnas ortnamn. I: Färöiska studier. Lund. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Ser. D. Meddelanden 5).
- Hammershaimb, V. U., 1891: Færøsk anthologi 1-2. København.
- 1983: Træk af mit livsløb. I: Fra Færøerne 9-10. Udg. af Dansk-færøsk Samfund. København.
- Jacobsen, Jógvan í Lon. 1992: Kirkjuvegur og Klubbabrekkan. I: Málting 6.
- 1995: Suggan sunnumorgun undir døgurða. I: Málting 13.
- Jakobsen, Jakob, 1897: Det norrøne sprog på Shetland. København.
- 1897: The dialect and place names of Shetland. Lerwick.
- 1901: Shetlandsøernes stednavne. København.
- 1907: Diplomatarium Færoense 1. Tórshavn—København.
- 1909: Strejflys over færøske stednavne. I: Festskrift til Ludv. F. A. Wimmer. København.
- 1911: Nordiske minder, især sproglige, på Orknøeme. I: Festskrift til H. F. Feilberg. Stockholm.
- 1919: Om Orknøemes historie og sprog. I: Danske Studier.

- 1922: Gamle elvenavne og fiskepladsnavne på Shetland med indledende bemærkninger om elvenavne på Island, Færøerne och Orknøerne. I: NoB 10.
- 1957: Greinir og ritgerðir. Tórshavn. (Genoptrykte artikler og afhandlinger. Udg. af Chr. Matras).
- Kousgård Sørensen, John. 1993: Stednavneudgavers bruger kredse. I: NORNA-rapporter 52.
- Ljunggren, Karl Gustav, 1955: Kirkjubøur, Velbastaður og Tórshavn. I: Fróðskaparrit 4.
- 1956: Ortnamnskicket i en färösk bondebygd. I: NoB 44.
- Matras, Christian, 1928: Eitt sindur um gomul fólkanøvn í staðanøvnum okkara. I: Varðin 8.
- 1932: Stednavne paa de færøske Norduroyar. Kjøbenhavn.
- 1934: Papýli í Føroyum. I: Varðin 14.
- 1939: Færøerne. I: Nordisk kultur 5.
- 1956: Gammelfærøsk *ærgi*, n., og dermed beslægtede ord. I: NoB 44.
- 1957: Rygir, Sygnir og Hørðar í Føroyum. I: Varðin 32.
- 1959: Føroyanavnið eina ferð enn. I: Fróðskaparrit 8.
- 1963: Fjallið Mikla, Áin í Dal, Millum Fjarða og Urð Mans. I: Early English and Norse studies. London.
- 1981: Korkadalur. I: Fróðskaparrit 28-29.
- Nolsøe, Mortan, 1959: Um navnaliðin *-inga* í nøkrum staðanøvnum í Suðuroy. I: Fróðskaparrit 8.
- 1977: Navnagávan á føroyskum miðum. I: Fróðskaparrit 25.
- Poulsen, Jóhan Hendrik W., 1974: Hósmøl ella Hósmøl? I: Fróðskaparrit 22.
- 1981: Fleyggjarsteinur. I: Fróðskaparrit 28-29.
- Simonsen, Marjun, 1993: Hoyvíkshólmur ella Hoyvíkarhólmur? I: Málting 8.
- 1995: Gjógvará, Gjáartangi og Hvalgjógvsáin. I: Málting 14.
- Taxationsprotokol 1873 = Protokol over den i Henhold til Lov angaaende en ny Skyldsætning af Jorderne paa Færøerne af 29de Marts 1867 foretagne Taxation af bemeldte Jorder. Kjøbenhavn.
- Thorsteinsson, Arne, 1990: Bebyggelse og bebyggelsesnavne på Færøerne. En idéskitse. I: NORNA-rapporter 43.
- 1994: Nøvn í bústaðanøvnum. I: Sýnisstubbbar. Tórshavn.
- Weyhe, Eivind, 1992: Marknavne i en færøsk bygd. I: NORNA-rapporter 50.

- 1993: Færøske stednavnesamlinger – tilblivelse og tilgængelighed. I: NORNA-rapporter 52.
 - 1994: Færøske fåreflokke. I: NORNA-rapporter 56.
- Zachariassen, Ulf, 1984: Nogle nordatlantiske stednavneparallelser. I: NoB 72.
- 1988: *Mykines* endnu engang. I: NoB 76.

Summary

Faroese place-name research. A survey

This paper deals first with the two pioneers of Faroese place-name research, namely V.U. Hammershaimb (1819-1909), who around the middle of the last century began upon a systematic collection of Faroese place-names and presented plans to the Royal Society of Northern Antiquaries in Denmark for making a countrywide collection, and Jakob Jakobsen (1864-1918), who continued work on the place-names, involved the Faroes in the growing field of place-name research in Europe and nursed plans for a book in Faroese about Faroese place-names (which unfortunately came to nothing, probably because of his untimely death). Then follow descriptions of various projects for collecting material which were initiated in the present century, partly by Danes (The Danish Place-Name Commission in the 1920's and 1950's) and partly in the Faroes (the society called Sólarmagn from about 1912, the Place-Name Commission of the Faroese Lagting from about 1945 and Fróðskaparsetur Føroya (the University of the Faroes) since 1965). To illustrate the results of this research an account is given of some of the published works, in particular Chr. Matras' thesis from 1932 but also various other works both by Matras and by other authors. The paper concludes with a tentative glance at the future and expresses a desire for concrete plans to be made for editing and publishing the place-names of the Faroes.

- 1999 Færøsk stednavneforskning. En oversigt. *Den nordiska namnforskningen. I går, i dag, i morgon.* Handlingar från NORNA:s 25:e symposium i Uppsala 7-9 februari 1997. Red. av Mats Wahlberg. (NORNA-rapporter 67). Uppsala, 141-160.

Um staðanavnainnsavning í Vági

Fleiri ferðir hefur verið roynt at savna staðanøvnini í Vági, at skriva tey upp og eisini at fáa tey merkt á kort ella bílöt. Í hesi grein fari eg at siga nøkur orð um innsavning av staðanøvnum í Vági gjøgnum tíðina. Tað er ikki ætlanin at viðgera sjálv nøvnini. Men tó so, okkurt navnið verður umrøtt á leiðini.

V. U. Hammershaimb

Ta fyrstu álvarsligu royndina at fáa sett sjøtul á skipaða innsavning av staðanøvnum í Føroyum gjørði V. U. Hammershaimb longu í 1853. Tað árið ferðaðist hann um partar av landinum og skrivaði nøvn upp, og har sum hann ikki sjálvur náddi at koma, eggjaði hann øðrum til at fara undir at savna. Okur vita, at hann í tí viðfangi bað suðuroyarprest H. A. C. Krog, ið var prestur í Leirum frá 1850 til 1860, um at fara undir at savna staðanøvn í Suðuroynni, og hann fekk honum kort at brúka í tí sambandi.

Hetta innsavningarátak var Hammershaimb farin undir í samstarvi við Det kongelige danske Oldskriftselskab. Men í staðanavnasavninum, sum liggur eftir Hammershaimb frá hesi innsavning, eru ongar uppskriftir úr Suðuroynni. Tað, sum er, er mest úr Vágum (føðioyggj hansara), úr syðru helvt av Eysturoynni og úr Norðoyggjum, og eisini nakað úr Suðurstremoy og Nólsoy. Úr Sandoyynni er bara eitt sløð. Um hesin

góði pastor Krog nakrantíð fekk savnað nøkur nøvn í Suðuroynni, er ilt at siga. Í hvussu so er kenna okur ikki til nakað staðanavnatilfar frá hansara hond.

Men framman undan hesum er tað tó ikki heilt eiðasørt, at onkur hevur fest staðanøvn í Vági á blað.

J. C. Svabo

Tá ið Svabo á síni tiltiknu ferð í 1781 – 82 var í Vági, hevur hann í síni lýsing av bygdini fingið nøkur staðanøvn við. Og her kann tað vera áhugavert at leggja til merkis, at nøvnini hjá honum ikki altíð eru tey somu sum tey ið brúkt verða í dag um tey somu støðini.

Býlingarnir, sigur hann, eru 7 í tali, og hann skrivur teir soleiðis: „uj Toftun, aa Skaala, aa Ojri, uj Smidlun, vi Miisaa, vi Gjøgvaraa, vi Kraair“. Men fara okur til tað kapitlið, sum eitur „Om nedlagde og optagelige Pladse“, so nevnr hann har tríggar býlingar aftrat, sum eru avtoftaðir um hetta mundið: „aa Baarfløtti, uj Brekkugjeri, Kvandalshus“. Hetta seinasta er sjálvsagt býlingurin *Við Hvanndalsá*, sum í eldri skjølum eisini verður nevndur *Hvanndalshús*. Báði hann og býlingurin í Brekkugerði verða sum kunnugt bygdir aftur stutt eftir.

At ein býlingur skal hava hitið *á Bárðarfløtti* (sum tað helst er rætt at stava navnið við nútíðarstavseting), er forvitnisligt. Eg veit ikki, um tað ber til at vísa á nakrar skattagrundir har. Men býlingurin man so hava verið vestan fyri Brekkugerði, og har eru jú *Bárðar-nøvn* varðveitt. Eitt er *Báraldarbakki*, sum í sínum fyrra liði helst goymir navnið *Bárðarfløttur*. Upprunaliga man navnið hava verið *Bárðarflattarbakki* (bakkin oman móti sjónum oman frá Bárðarfløtti), sum á manna munnvið tíðini er blivið til *Báraldarbakki*.

Nú okur eru við hesi støðini, sum Svabo sigur eru niðurløgd, so sigur hann somuleiðis, at „Ved Vaa paa Suderøen eru 2 Marker af den vestligste Bøe nedlagde, efter Beretning formedelst Fraliggenhed, endskjønt de endnu gjerdes og slaees.“ Mann spyr seg sjálvan, hvussu hetta skal forstandast. Tí tað, at 2 merkur (tær vestastu) eru „nedlagde“, kundi ljóðað, sum tær eru falnar aftur til hagan. Og samtíðis sigur hann, at tær verða girdar og slignar. Spurningurin er eisini, hvat hetta eru fyri merkur. Eg veit ikki, um nakar dugir at svara hesum í dag.

Annars sigur Svabo um bøin, sum hoyrði til hasar avtoftaðu býlingarnar, at hann framvegis bleiv brúktur. Tað munnu so vera fólk í hinum býlingunum ið hava havt hesa jørðina í hondum.

Vatnið á Eiðinum nevnr Svabo fyri *Vágsvatn* (hann skrivur „Vaags-

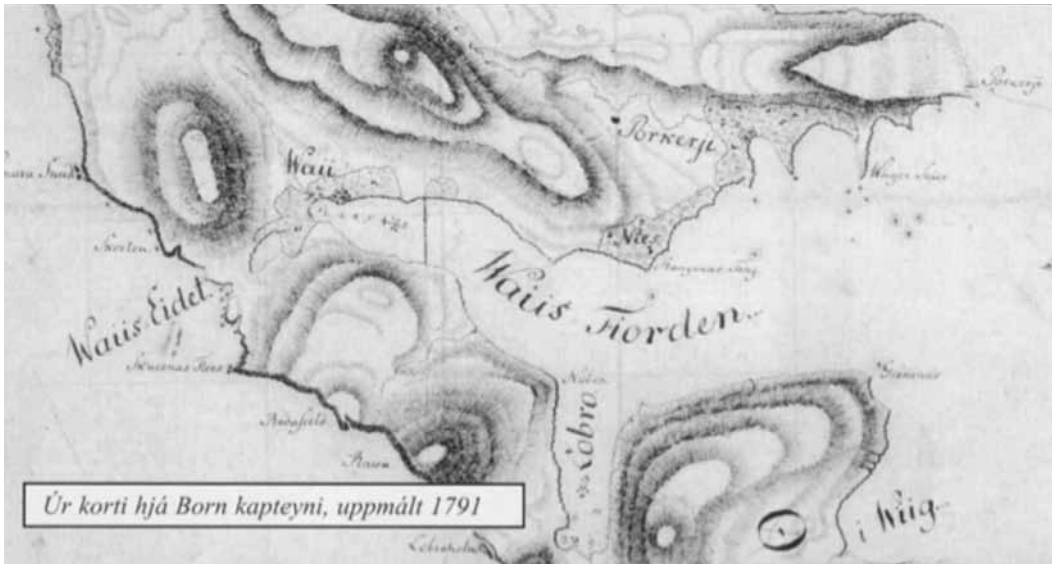
Vatn“). Í onkrari av teimum seinru uppskriftunum, ið gjørdar eru, síggi eg, at onkur nevnir tað *Eiðisvatn*. Millum vágbingar man tað ikki eita annað enn *Vatnið*.

Men fara okur *Norður í Haga*, sum tað hevur verið nevnt, norður í Botnhaga og Bjarghaga, so nevnir Svabo nøvnini á teimum trimum vøtnunum ið har eru niðaneftir. Og her ber so til at síggja, hvussu umskiftiligur navnasiðurin kann vera. Nøvnini á vøtnunum skrivar hann soleiðis „Riskjidal-Vatn“, „Vatni aa Riskhamri“ og „Vatni uj Tindaluj“. Tað niðasta av hesum trimum verður í dag bara nevnt *Ryskivatn* (framborið *Risjivatn*), men dalurin, sum vatnið liggur í, er í uppskriftum nevndur *Ryskidalur* (ivaleyst eftir plantuni ryski). So um upprunavnið á vatninum hevur verið *Ryskidalsvatn*, so hevur verið stytta um frapartin av navninum.

Svabo nevnir tað mittasta vatnið *Vatnið á Ryskhamri*. Í dag man tað neyvan eita annað enn *Mittvatn* (sjálvt um kortið sigur *Miðvatn*). Tað tykist, sum fólk í seinri tíð meira eru farin at nevna vøtnini eftir sum tey liggja í mun til hvørt annað, tí tað ovasta verður nú á døgum ofta, kanska aloftast, nevnt *Ovastavatn*. Sambært Svabo hevur hetta líta vatnið borið tað vakra navnið *Vatnið í Tindalið*. Tað navnið er heldur ikki ókent nú á døgum, um enn tað kanska ikki er so nógv brúkt sum *Ovastavatn*.

Eg kann her nevna, at tá ið Generalstaburin í 1899 var og máldi upp í sambandi við, at tey fyrstu máliborðsbløðini skuldu gerast, fingur teir navnið uppgivið sum *Vatnið í Tindalið*. Men tá ið tað skuldi setast á kortið, hildu teir tað ikki vera pláss fyri einum so longum navni, og skjóta upp at sleppa tí. Viðmerkingin er henda: „Udgaar. Ej Plads til det store Navn“. Teir nevna kortini møguleikan at skriva *Tindaliðar Vatn*, sum teir halda fyllir minni (har man vera minni munurin!). Tann formurin av navninum tykist eisini at hava verið kendur, tí tá ið tann danski jarðfrøðingurin Forchhammer í 1820'unum ger eina lýsing av jarðfrøðini í Føroyum (í ritgerðini „Om Færøernes geognostiske Beskaffenhed“ frá 1824), nevnir hann hetta vatnið „Tyndalevatn“, sum uttan iva má tolkast sum Tindalið(ar)vatn. Á kortunum, sum hava verið brúkt upp til okra tíð, kom í roynd og veru at standa báði *Ovastavatn* og (í klombrum) *Tindaliðarvatn*. Á tí spildurnýggja kortinum, sum kom í 1998, stendur *Vatnið í Tindalið*. Har er tað mittasta vatnið nevnt *Mittvatn* (soleiðis hava uppmátararnir í 1899 eisini fingið tað uppgivið, hóast kortútgávarnar, sum nevnt, hava stavað tað *Miðvatn*).

Av fjøllum í Vági nevnir Svabo einans tvey við navni, „Gjøgvaraa-fjadr“ og „Kraarfjadr“. Tað fyrra kenna øll. Men í ongari uppskrift

av staðanøvnum í Vági kemur nakað *Kráarfjall* ella *Kráafjall* fyrri. Í bygdarprotokollini fyrri Vág havi eg tó sætt hetta navnið brúkt (í sambandi við neytaútrakstur, haldi eg meg minnst). Eingin ivi kann vera um, at tað meinast við hagan upp frá býlinginum við Kráir, t.e. á Homrunum.

Av øðrum nøvnum í Vági nevnið Svabo annars bara *Núp* og *Tvørugjógv* (skrivað „Nupur“ og „Tvørgjogv“), og so ein hólmi, ið hann skrivur „Tirvi-Holm“. Hetta síðsta navnið sær løgið út. Svabo sigur: „Noget norden for Kjirvi ligger nær ved Landet en Holm (Tirvi-Holm), der kan føde 5 til 6 Faar, og tilhører Bøjgden Vaa.“ Eingin ivi fær verið um, at talan er um Lopranshólmi, men orðalagið hjá Svabo tykjast benda á, at hann hevur fingið navnið á hólminum uppgivið sum *Kirvishólmur* og at onkur misskriving síðan er íkomin hjá honum. Í dag kemst, mær vitandi, eingin við annað navn enn *Lopranshólmur*.

Born kapteynur

Stutt eftir at Svabo hevði verið sína ferð, fór kommandanturin á Skansanum, L. U. Born kapteynur, undir eina uppmáting og kortlegging, sum skuldi gerast eitt veldugt framstig í mun til hvat hevði verið frammanundan. Hetta var í 1790'unum. Hann setur fitt av nøvnum á síni kort, eini 550 nøvn til samans, harav eisini nøkur í Vági. Bygdina skrivur hann „Waii“, og hann nevnið „Waiis-Fiorden“ og „Waiis-Eidet“. „Nuben“ nevnið hann eisini (t.e. *Núpur*), men annars eru tey nøvn, hann

hefur við, øll á vestursíðuni, og tey eru norðanifrá: „Leanbergshals“ (t.e. *Laðanbergshálsur*), „Famara Sund“ (*Fámarasund*), „Skorten“ (*Skortarnir* vestantil í Gjógvaráfjalli), „Skuesnæs-Flees“ (á seinri kortútgávu skrivað *Skúvanesfles*, hetta staðið nevna vágbingar í dag helst *Suðuri á Tanga*), „Rudafíeld“ (t.e. *Rútafelli*), „Rawa“ (t.e. *Rávan*) og „Lobroholm“ (*Lopranshólmur*).

Kortið hjá Born er annars áhugavert á ein annan hátt. Mangur vágbingur hefur óivað spurt seg sjálvan, hví eitt stað í bygdini eitur í *Tippinum*, eitt hampuliga stórt øki millum Krosslið og Toftalið. Fyrr, tá ið tann gamli bøurin í bygdini ikki gekk longri út enn til Krosslið, var hetta alt hagi. Bøgarðurin gekk frá Toftarætt og í sjógv uttan fyri har tann gamla kaiin er. Á strekkinum haðani og út til Marknagarðin móti Neshaga gekk Toftthagi heilt oman til strondina. Men á kortinum hjá Born (uppmált 1791) sæst eitt inngirt stykki her úti, leyst frá tann gamla bønnum. Nú eru gomul kort ikki altíð so neyv, men at síggja til er hetta gerði reiðiliga stórt og røkkur nokk so fitt niðan frá sjónum, um enn ikki reiðiliga so langt niðan sum tann gamli bøurin vestanfyri. Spurningurin er, hvat hetta er fyri stykki, hvør hefur átt tað, og hvat tað hefur verið brúkt til, men tað sær út sum eitt fittliga stórt innlagt stykki av Toftthaga. Tað liggur nær at hugsa sær, at tað er hetta sum hefur verið *Tippið*. Er tað so, so hava okur her ein týðning av orðinum *tippi*, sum svarar til merkingina ‘gerði’ ella ‘trøð’ annars. Í Taxatiónini (1873) stendur um „Typpið“, at tað eru „Trøer, indtagne af denne Hauge [t.e. Toftthaga] og bruges af hele den gamle Bø,“ og tað er tá mett til 2 1/16 kúfóður. Á kortinum, sum kom í 1901 (máliborðsblaðnum), er alt frá bøgarðinum við Krosslið og út á Marknoyri innlagt, og *Typpið* stendur bara sum eitt navn innan fyri hetta økið.

Innsavning í 20. øld

Sólarmagn og Stednavneudvalget

Síggja okur burtur frá innsavningarroyndini hjá Hammershaimb mitt í 1800-talinum, so er tað ikki fyrr enn fyrst í 1900-talinum, at menn meira miðvíst fara undir at royna at fáa staðanøvnini í Føroyum uppskrivaði. Ungmannafelagið Sólarmagn heitir í 1913 á lærarar um at vera sær til hjálpar í hesum arbeiði. Fyri Vág verður Valborg Simonsen (ættað av Velbastað, lærarinda í Vági 1911-14) biðin at savna, men nøkur staðanøvn úr Vági síggjast ongantíð vera komin inn til Sólarmagn.

Nøkur ár seinri (um 1920) fer Det danske Stednavneudvalg (sett á stovn í 1910) eisini undir eina innsavning í Føroyum. Eisini teir venda

1	Muisavatu	Muisavatu
2	Hjómansbrekka	Hjómansbrekka
3	Brekkan í Tindali	Brekkan í Tindalið
4	Kalvi í Tindali	Kalvið í Tindalið
5	Vágnaryggur	Vágnaryggur
6	Borgarknappur	Borgarknappur
7	Reyða Skör	Reyða Skörið
8	Svínaþingurinn	Svínaþingurinn
9	Lásingabrekka	Lásingabrekka
10	Brettbergsgjógv	Brettbergsgjógv

Úr uppskrift hjá Poul í Skúla av
staðanøvnum í Vági frá 1922

sær til hjálparfólk úti um landið, lærarar serliga. Lærari í Vági um hetta mundið var Poul Næss, Poul í Skúla nevndur (hann var lærari í Vági 1890-1926). Frá honum er í savninum hjá Stednavneudvalget ein listi við sløkum 200 nøvnum. Nøvnini hava nummar, og við hesum numrum hevur hann merkt tey á kort, nevniliga kortið hjá Generalstabinum. Í einum fylgibrævi, dagfest „Vaag, Færøerne d. 25de November 1922“ skrivur hann soleiðis til Stednavneudvalget:

Nu har jeg endelig faaet gjort en Optegnelse af de her i Sognet værende Stednavne. Nogle af navnene forklare sig selv. Paa de mere tvivlsomme har jeg ikke kunnet faa nogen Forklaring om, hvad der ligger til Grund for deres Opstaaen.

Ærbødigst.

P. Næss.

Her eru ikki umstøður at koma inn á sjálv nøvnini hjá Poul í Skúla. Men eg kann ikki lata vera við at nevna, hvat hann sigur um navnið *Vestur í Bø*. Eg, sum vaks upp í Toftum, hevði eina heldur ógreiða fatan av, hvat *Vestur í Bø* var, tað var í mínum hugaheimi alt frá Løðhamri og vestureftir. Poul í Skúla roknar „Nøvnini á smábýlingunum vestur í Bø“ upp soleiðis: *Misá, Gjógv, Grønigarður, Mýri, Smillum, Smillheyggj, Tøðuni*.

Mær er sagt, at fólk í Smillum siga „Úti í Bø“, tá ið tey tosa um Gardarnar (sí t.d. Úr Vágs søgu, s. 119). Spurningurin er, hvat aðrir

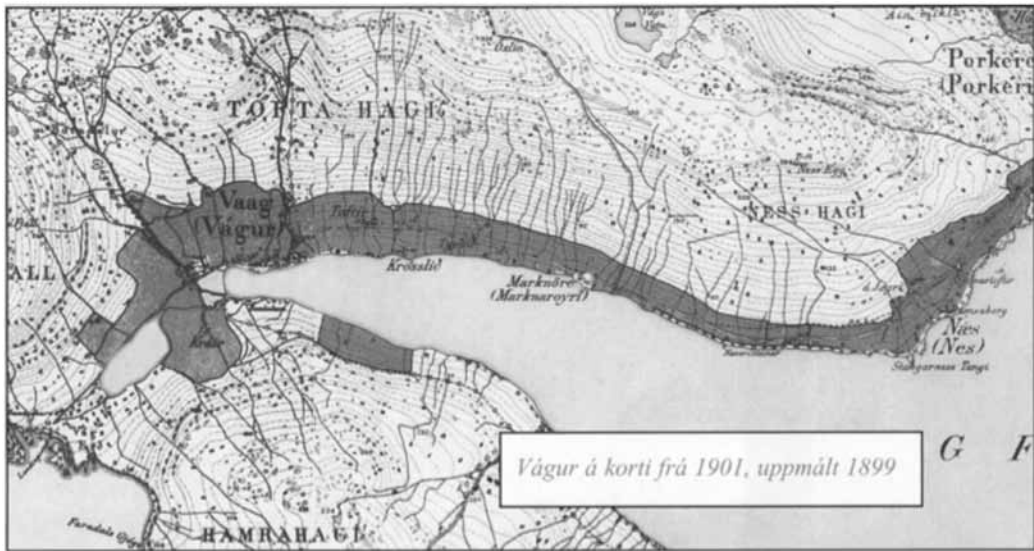
vágbingar siga, eitt nú kráamenn. Fyri búsetingarsøguna er tað ikki uttan týðning, hvat meinast við „í Bø“ her á staðnum.

Løgtingið tekur um endan

Innsavningarnar frá hesi tíðini (fyri og eftir 1920) gjørdust tíanverri ikki serliga fullfígjaðar. Hvørki komu tær at fevna um alt landið, ei heldur munnu innsavningararnir altíð hava lagt seg eftir at fáa alt við, sum var av nøvnum í bygdunum (tað eru eyðvitað munandi fleiri nøvn í Vági enn tey sløku 200, ið Poul í Skúla skrivaði upp). So eftir seinra heimsbardaga tekur løgtingið táttin upp aftur. Tað setur eina staðanavnanevnd, sum skal skipa fyri eini landsumfatandi innsavning sum framhald av Sólarmagns-innsavningini. Henda nevnd setur seg aftur í samband við persónar runt um í bygdunum, og sum ikki einaferð eru tað lærararnir ið eru álitid. Í Vági er tað Johan Djurhuus (lærari í Vági 1931-72) sum fær uppgávuna litna upp í hendur. Hann fer til verka, og frá honum hava okur so eina protokoll, ið minnir um tær gomlu skúlaprotokollirnar (men helvtina til breiddar), har sum hann hevur skrásett staðanøvnini í Vági. Á hvørjari opnu í bókini skrivur hann sjálv nøvnini á vinstru síðu, og beint yvirav, á høgru síðu, hevur hann stundum viðmerkingar til nøvnini, t.d. hvar staðið er ella hvat serligt er við tí. Hetta innsavningararbeiði ger Johan árinum 1945-47.

Savnið er væl skipað og greitt sett upp. Fyrst tekur hann nøvnini innangarðs í allari bygdini, heilt frá Marknagarðinum úti á Marknoyri og allan vegin vestur ígjøgnum og inn í Líð. So tekur hann hagarnar ein og ein. Nøvnini í bjørgunum, frá markinum móti Fámjin og suður á Lopranseið, tekur hann fyri seg. At enda hevur hann mið og ýtir.

Sjálvandi hevur Johan sett seg í samband við staðkendar menn, sum siga honum frá nøvnunum, hvør í sínum parti av bygdini. Teir, ið greiða honum frá innangarðsnøvnunum eru fleiri: Palli hjá Stovari í Toftum, Dánjal á Skála, Óli hjá Mikku, Johan við Hvanndalsá, Jakku á Oyri og Lávus við Misa. Síðan hevur hann ávísar frásøgumenn til teir ymsu hagarnar. Í Toftaha er tað aftur Palli hjá Stovari ið sigur frá. Í Botnhaga og Bjarghaga er tað Karl í Smillum. Frásøgumaður í Gjógvvaráfjalli er Jens Mohr Nolsøe, á Homrunum er tað Niklas á Gaddi, í Langadølum Jakku á Oyri og á Tóris- og Lambhaga Jenis við Gjógvvará. Fyri at tryggja sær, at alt er í lagi, ger hann so tað, at hann letur summar av heimildarmonnunum hyggja nøvnini hjá hinum ígjøgnum fyri at fáa viðmerkingar og ískoyti frá teimum og soleiðis tryggja sær, at alt er sum tað skal. Eisini nevnir hann Magnus Veyhe og Edmund hjá Jogga fyri at hava hugt nøvnini ígjøgnum.

Hetta sær jú alt sera samvitskufult og ordiligt út, og okur hava alla grund til at halda, at hetta arbeiði er so væl frágingið, sum tað hevur borið til at fingið tað. Eisini hevur hann við numrum fest partar av nøvnunum á máliborðsbløð.

Tó vita okur av royndum, at hvørja ferð onkur fer afturum aftur, koma fleiri nøvn undan kavi. So kanska kemst ongantíð á mál í tílíkum arbeiði.

Stednavneudvalget einaferð enn

Eisini tann danski staðanavnastovnurin, sum eg nevndi frammanfyri, gjørdi enn eina roynd at fáa sítt føroyska staðanavnavn so fullfíggað sum gjørligt. Hetta hendi í 1950'unum, og tað var Napoleon Djurhuus magistari, úr Porkeri, sum stóð fyri hesum savningararbeiði. Í Vági var hann í 1953 í hesum ørindum. Tað sæst, at hann hevur brúkt bókina hjá Johan Djurhuus at arbeiða út frá. Hann hevur so roynt at funnið fram til fleiri nøvn og eisini at fingið fatur á fleiri upplýsingum um summi av nøvnunum. Tað skilst av savni hansara, at hann hevur havt Palla í Tøðuni at hjálpa sær.

Avmerking

Ein mangul við teimum eldru innsavningunum er ofta, at tað ikki er gjørt so nógv við at fáa staðfest nøvnini uppi á kortum. Sum eg nevndi, so hava báði Poul í Skúla og Johan Djurhuus brúkt vanlig máliborðsbløð at seta nøvnini á við tølum. Innangarðs liggja nøvnini so tætt, at har duga

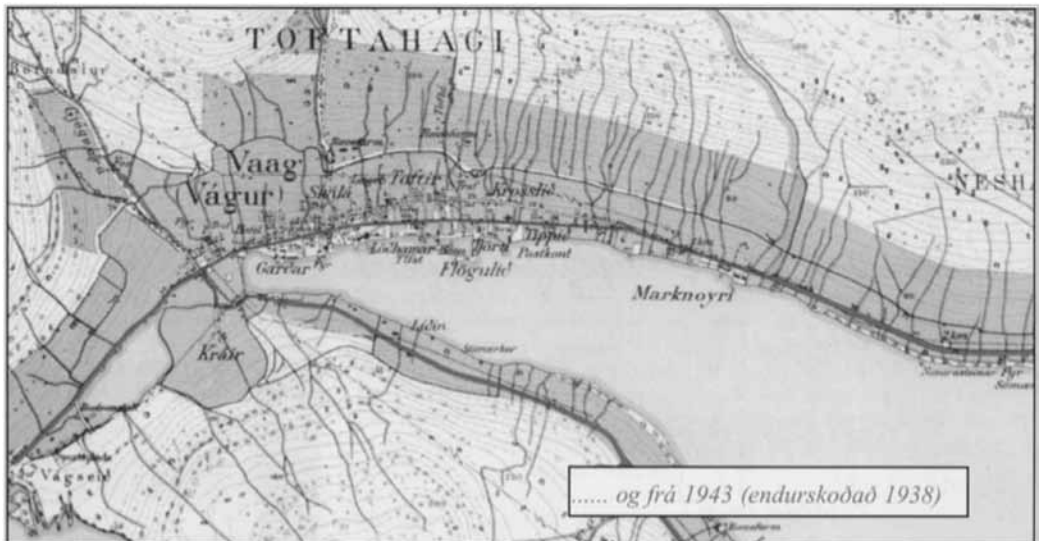
máliborðsbløð (í mátinum 1:20.000) ikki. Tí hevur verið roynt at merkja jarðirnar í bønnum upp á matrikulkort, sum eru gjørd í størri máti. Men tá ið tað kemur til nøvn í bjørgunum, so røkka kort als ikki til, ella bara í lítlan mun, tí nógv av støðunum eru jú uppi í bergvegginum ella inni undir berginum og síggjast tí ikki á einum fløtum korti.

Bjargamyndir

Fyri at bøta um henda vansa tók vágbingurin Mortan Nolsøe, sum í 1972 var komin at starvast á Fróðskaparsetrinum, stig til at fáa tikið bílæt úr flogførum av bjørgunum, at fáa sett nøvnini á sum eru í bjørgunum og fram við landi undir bjørgunum. Fyri Vág varð hetta arbeiði gjørt í 1975. Arnfinnur Thomassen stóð fyri avmerkingini í samstarvi við Føroyamálsdeildina á Fróðskaparsetrinum, og teir, sum søgdu frá nøvnunum, vóru Jakku á Oyri, Andrias við Kykslið, Jens Mohr Nolsøe og Hanneba í Tøðuni. Sløk 200 nøvn vórðu á henda hátt avmerkt upp á hesar stóru og prýðiligu litmyndir, ið eru til skjals í staðanavnasavninum á Føroyamálsdeildini.

Máliborðsbløð

Frammanfyri er komið inn á staðanøvn í sambandi við kortgerð. Born hevði ikki nógv nøvn við. Uppmátararnir í 1890'unum gjørdu meira burtur úr hesi síðuni av kortgerðini til 1. útgávu av máliborðsbløðunum (frá 1901), og tað, ið teir gjørdu, hevur í høvuðsheitum verið grundarlagið

undir tí navnaúrvali, ið hefur staðið á kortunum upp til okra tíð. Ein endurskoðan fór tó fram í 1938 í sambandi við 2. útgávu frá 1941-43.

Máliborðsbløð eru hesi kortini í kortmátinum 1:20.000, við bara einum lítlum parti av landinum uppi á hvørjum kortblaði. Tí skulu nógv kort til fyri at dekkja alt landið.

Tey seinastu árin hava máliborðsbløðini verið givin út aftur av nýggjum í 3. útgávu, hesaferð í 37 kortbløðum (prentað 1987-98). Í tí sambandi hefur alt staðanavnatiltakið verið endurskoðað frá grundini. Nógv er rættað, sum skeivt hefur verið. Men tann mest ásyniliga broytingin er tann stóri vøksturin í talinum á nøvnum. Ein uppteljing fyri Vág vísir, at á tí fyrsta kortinum (tí frá 1901) vóru nøvnini 69 í tali, og at hetta tal í 2. útgávu (frá 1943) var økt til 81 nøvn. Á tí nýggja kortinum frá 1998 (3. útg.) eru tey 262. Siga okur, at tað samlaða talið av staðanøvnum í Vági liggur um 700 (og tað man ikki vera heilt langt av leið), merkir tað, at úti við 40% av nøvnum eru at finna á kortinum.

Er nøvnunum lív lagað?

Ofta verður havt á munni, at staðanøvnini eru í ferð við at hvørva. Eingin kennir tey longur og eingin brúkar tey, verður sagt. Og nakað er um tað. Staðanøvnini hava ikki longur tann týðning tey høvdu í gerandisdegnum hjá okra forfedrum, í teirra gerningi á sjógvi og landi. Hvør kennir í dag nøvnini í bønnum, í bjørgunum osfr.? Ikki serliga nógv. Okur hava ikki brúk fyri teimum á sama hátt sum teir gomlu, ið ikki kundu vera tey fyrriuttan fyri at kunna røkja bø og haga, bjørgini og sjógvin. Men fleiri eru tó sum vísa nøvnunum ans, ásannandi tað søguliga, siðsøguliga og málsliga virði, ið liggur goymt í teimum. Spurningurin er tí, um ikki hvør bygd átti at havt sítt staðanavnasavn, har henda vitanin var atkomilig á staðnum hjá bygdarfólkinum. Tí tað fara altíð at vera fólk ið hava áhuga fyri hesum tatti av okra siðsøgu og málsøgu. Hvør veit, um ikki loysnin liggur í teldutøkni?

1999 Um staðanavnainnsavning í Vági. *Aldamót. Blaðið hjá Nýggj-ársnevndini í Vági.* Vágur.

Eitt huldunavn í Lítlu Dímun

Lesarin sum sær yvirskriftina, undrast helst og spyr hvat eitt huldunavn er. Eg skal avdúka beinanvegin at tað er heldur ikki nakað vanligt orð í tí føroyska málinum. Í íslenskum kanst tú onkuntíð koma fram á orðið *draugaorð* ella *draugorð*. Í orðabókini hjá Árna Bøðvarssyni er tað lýst sum „orð, sem hvergi er til, en hefur af misgáningi komizt í orðabók“. Eg veit ikki at siga hvussu gamalt hetta orð er í íslenskum, men gamalt man tað neyvan vera. Tann íslenska-danska orðabókin hjá Blöndal hevur tað ikki. Harafturímóti kann verða nevnt til stuttleika at Baldur Jónsson hevði eina grein um tílík orð sum hann hevði funnið nettupp í orðabókini hjá Blöndal, „*Draugorð* í orðabók Blöndals“. Baldur nevnir í síni grein at á enskum plaga teir at kalla tílík orð *phantom words* ella *ghost words*. Millum føroysk orðabókarfólk haldi eg meg hava hoyrt *hulduorð* verið brúkt um hetta slag av orðum, helst við fyrimynd í samansetingum sum *huldufólk* o.tíl., og parallelt við tað fari eg her í greinini at brúka *huldunavn*, tá ið tað snýr seg um sernavn (proprium).

Høvundurin at hesi grein er suðuroyingur og hevur tí havt marga baldruta ferðina um Suðuroyarfjørð, ikki minst fyrr við „Gamla Smirli“ (rutuskipinum millum Suðuroynna og Havnina). Leiðin norður og suður um Fjørð liggur fram við Lítlu Dímun. Og at tað rullaði, undraði ein í grundini ikki, tí á summum kortum stóð at plássíð – nesið – á oynni ið vendi í ein landsynning, kallaðist *Ókyrrumúli*. Soleiðis hæt tað bara, helt ein, og staðið mátti „hava navnið hjá sær“, sum tikið verður til. Annars legði ein eisini merki til at stutt sunnan fyri henda góða *Ókyrrumúla* var eitt stað ið bara nevndist *Múlin*.

Her kann verða lagt afturat at *Ókyrrumúli* bara stendur á kortunum í mátinum 1:20.000 (máliborðsbløðunum) og ikki á kortunum í øðrum støddum, so sum í 1:100.000. Har stendur bara *Múlin*.

Her kann verða skotið inn í frásøgnina at á teimum gomlu kortunum í 1:100.000 stóðu í Lítlu Dímun bara tey trý nøvnini *Breiðanes*, *Stattirnir* og *Múlin*. Á kortunum í mátinum 1:20.000 (har pláss sjálvsagt er fyri fleiri nøvnum) vóru tey tíggu í tali: *Breiðanes*, *Hellurók*, *Urðin Nýggja*, *Hálsur*, *Stattirnir*, *Flesin*, *Arvin*, *Sigmundargjógv*, *Stólpagjógv*, og so tey bæði *Ókyrrumúli* og *Múlin* (sí mynd). Hetta vóru nøvnini á 1. útgávu (1901), og eingin broyting var gjørd í 2. útgávu (1943).

Í 1996 var eg í Hvalba og prátaði við hvalbingar um staðanøvn. Hetta

var í sambandi við at máliborðsbløðini skuldu endurskoðast og gevast út av nýggjum í eini 3. útgávu. Tá varð dentur eisini lagdur á at fáa fleiri nøvn við uppá kortini. Eingin heimildarmaður vildi tá kennast við navnið *Ókyrrumúli*. Teir søgdu bara *Múlin*, vildu teir vera við.

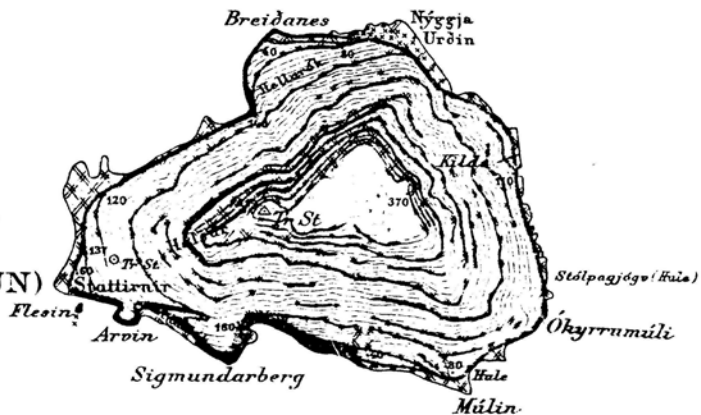
Nú er tað so, at tey nøvn sum upp til okkara dagar hava staðið á máliborðsbløðunum, í flestum førum kunnu fyrast aftur til kortarbeiðið sum gjørt varð í 1890'unum í sambandi við fyrstu útgávuna. Í ávísan mun varð navnatilfarið endurskoðað í 1938, tá ið 2. útgáva, sum kom undir krígunum, var í umbúna. Til kortarbeiðið í 1890'unum hava vit góðar keldur. Forarbeiðinum til kortini hava vit kopi av á Føroyamálsdeildini á Fróðskaparsetrinum, báði av sjálvum teimum handteknaðu kortunum og av navnalistum sum gjördir hava verið í sambandi við uppmátingina.

Tað var herstjórnin danska, eisini nevnd Generalstaburin, sum hevði hesa kortgerð um hendur, ella rættari: Staðfrøðiliga deildin (Den topografiske Afdeling) hjá herstjórnini. Fyri arbeiðinum stóðu høgir her-yvirmenn, og at gera arbeiðið høvdu teir hermenn (sonevndar „guidar“), sum sær til hjálpar høvdu nakrar hernaðararbeiðsmenn (militærarbejdere). Nógv útgerð var sum skuldi dragsast og berast í fjøllunum.

At avrikið hjá hesum monnum hevur vakt ans og virðing, vita vit. Ikki einans at teir hava verið „fótafimir og klófastir“ (sum tað stendur í Brestiskvæði í sambandi við seyðarakstur í somu oyggj), men eisini tað kartografiska úrslitið. Ein danskur búnaðarfrøðingur, P. Feilberg, ferðaðist um oyggjarnar í 1899 og hevur skrivað ferðafrásøgn sum hann gav út í bók árið eftir undir heitinum *Fra Lier og Fjelde. Breve til Hjemmet 1899*. Hann

Lítla Dímun
á korti
(1:20.000) frá
1901 (uppmált
1899).

L^{LE} DIMON
(LÍTLA DÍMUN)
til Kvalbø S

hefur á ferð síni í Føroyum hitt hesar kortarbeiðarar. Hann tekur soleiðis til orða einastaðni:

Det er saare interessant at se Generalstabens Arbejder her som overalt, og den forbavsende Omhu, hvormed alt – de grundlæggende Observationer, Trianguleringen og Detailmaalingen – udføres, hvad der gør Opmaalingen af Færøerne til noget enestaaende; man har intet Steds, hverken i den gamle eller ny Verden, et Klippeland, maalt som dette, med indlagte – som Kontrollen viser paalidelige – ekvidistante Kurver, gennem et Nivelleringsarbejde, der omfatter saadant noget som 16 à 20.000 nivellerede og indskaarne Punkter pr. Kvadratmil; i Sverrig, Norge, England etc. er Fjeldlandskabernes Kort nærmest at sammenligne med Frihaandstegning i Forhold til, hvad her er præsteret; hver Varde er indlagt, Fjeldvejene markerede, Terrænet saa overskueligt paa Kortet, at man kun maa beklage det udmærket smukke Arbejdes tarvelige Genstand i Retning af nuværende og fremtidige Produktion.¹

Feilberg er ikki heilt nøgdur við tað prentlistarliga. Um onkur undrast á hvussu hann kann kenna tey prentaðu kortini, longu meðan arbeiðið við at gera tey, enn fer fram, skal sigast at kortbløðini (sum vóru 74 í tali fyrri alt landið) komu á prenti árinum 1897-1901, so í 1899 vóru fleiri teirra longu komin meðan arbeiðt varð við teimum síðstu.

Men nú komu vit burtur frá Lítlu Dímun. Í prestagarðinum í Leirum í Hvalba² situr Feilberg eitt leygarkvöld í juni og hyggur út móti Oygni – soleiðis nevna hvalbingar (og eisini sandvíkingar) Lítlu Dímun –, og hann festir m.a. hesar hugleiðingar á blað:

... ved mundingen af Kvalbøfjord ligger, som en vældig Pyramide, „Lille Dimon“, ubeboelig for Mennesker, kun benyttet til Faaregræsning og nys besøgt af Guide B. Thomsen, der har gjort det Kunststykke at opmaale Øen, hvor umuligt det end ser ud her fra Land; han, tilligemed 2 Færinger og 2 danske Hjælpere, har tilbragt 5 à 6 Dage derovre i en Hule, og benyttet hver Times Solskin til at indskære

1 Feilberg 1900, s. 24.

2 Sóknarprestur í Leirum um hetta mundið er Fríðrikur Petersen. Aftur at sær hevir hann hjálparprestin Fr. M. R. Busch. Feilberg umtalar prestagarðin sum „Pastor Petersens Præstegaard“ (s. 10), hann heldur til í „Pastor Busch’s Studereværelse“ (s. 11), og sunnudag er hann í kirkju og hoyrir „Vor Ven Pastor Busch“ prædika (s. 13). Tað kann eisini verða nevnt, at nakað eftir hetta gistir Feilberg í prestagarðinum í Todnesi á Sandi („jeg bor paa Sofaen i Præstens Studereværelse“), samstundis sum le Maire oberstur og Rimestad kapteynur frá Generalstabinum eisini gista har (s. 22). Prestur í Todnesi tá er H. C. Pedersen.

Klippekamme og Kyster, der rigtignok se saa stejle og utilgængelige ud, at man maa forbavses over, at Mennesker kunne færdes der – men det maa jo være muligt at komme op paa deres topformige Overflade ad Tilgange, som man ikke kan opdage herfra!³

Ímillum skjalatílfar, sum Kort- og Matrikelstyrelsen (fyrr Geodætisk Institut) í Keypmannahavn læt Føroyamálsdeildini í 1990, er ein dagbók frá uppmátingararbeiðinum í 1899. Heitið á bókini er „Færøernes Maalerbrigade. Dagbog 1. 1899“, og skrivað hana hevur K. Rimestad kapteynur. Í henni síggja vit at uppmátingin av Lítlu Dímun er gjørd í døggunum frá 8. til 15. juni og at uppmátarin nettupp er hesin guidin B. Thomsen sum Feilberg rósar fyri „kunststykkið“ at hava uppmált oynna. Á tí handteknada kortinum sum kom burturúr (tann parturin sum eitur Sektion 138) lesa vit eisini hetta: „Maalt fra den 8/6-15/6 99 af B. Thomsen“, og somuleiðis er ein staðanavnalisti sum við bókstøvum (*a-u*) vísir til støð á kortinum. Við bókstavin *t* á listanum lesa vit *Okjar Mule*, og á kortinum stendur *t* út fyri nesinum har suðuri eystantil á oynni. Stavingarhátturin man vera ein roynd at endurgeva tann navnaform ið mátarin hevur fingið uppgivið frá hvalbingum. Ímillum ta fyrstu uppskrivingina og tað endaliga prentið liggur onkur viðgerð av navnatílfarinum. Frá hesi viðgerð ella hesum viðgerðum hava vit navnalistar. Í hesum listum kunnu vit í mongum førum eygleiða hvussu teir royna at finna fram til hvørjum nøvnini koma av og hvussu tey eiga at skrivast. Stutt sagt, teir royna at tolka nøvnini. At kunnleikin til føroyskt mangan er lítil, síggja vit mong dømir um, men tað sæst eisini at teir hava spurt seg fyri hjá fólki við skili fyri føroyskum (eg haldi meg duga at síggja at Fríðrikur Petersen, Jakob Jakobsen og helst eisini V. U. Hammershaimb hava verið spurdir til ráðs).

Í einum lista síggja vit tann fyrst uppskrivaða navnaformin *Okjar Mule* verða rættaðan til *Ókyrrumúli*. Sagt verður at navnberarin er ein „Pynt“, og so stendur henda viðmerkingin: „Konj. KR: ókyrra (udt. ov-tjirra) = Uro i Havet ved Land – passer jo særlig godt her paa Øen – her i Genitiv.“ (Konj. man vera stytting fyri Konjektur, t.e. ‘rætting’, og KR forbókstavirnir hjá K. Rimestad, sum annars var málkønur maður). Í einum øðrum lista sum KR hevur undirskrivað 29.11.1899, sigur hann tað sama á henda hátt: „Okjar Mule 1) ókyrra (ov-tjirra); Uro i Havet

3 Feilberg 1900, s. 10.

ved Land giver Ókyrrumúli“, og so leggur hann hetta aftrat: „mindre sandsynl. 2) akker (atjer) = Anker, Akkersmúli“.⁴

Føroysk kortgerð endurspeglar væl ta tvímálsligu støðu sum føyroyingar hava verið í í nakrar øldir. Undir liðini á teimum føyroysku staðanavnaformunum hava alternativir síðuformar í meir ella minni danskaðum sniði tikið seg upp. Teir eru ongantíð tiknir í brúk í talaðum føyroyskum, men hava verið brúktir í donskum umsitingarligum máli í Føroyum. Tað var fyrst og fremst í bústaðarnøvnum og øðrum týðandi nøvnum, so sum á oyggjum, fjørðum og sundum, at tilfikir danskir navnaformar vóru tiknir í brúk. Tá ið nøvn skuldu setast á kortini í 1890'unum, varð tí valt at brúka hesi danskaðu navnasniðini, oftast við tí føyroyska forminum í klombrum. Men í teimum føyrum har sum sovorðnir danskaðir formar ikki vóru íkomnir (ella ikki vóru blivnir vanligir), so sum á teimum flestu natúrnavnunum, valdi mann so at hava føyroyskar navnaformar á kortunum. Men fyri at finna ta rættu skriftmyndina til nøvnini var tí neyðugt at tolka nøvnini (ikki minst tá ið havt verður í huga at rættskrivingin er etymologiskt grundað). Og her er tað at kunneleikin til málið ikki altíð hevur verið nóg góður.

Seinri navnaliðurin *-múli* hevur ikki volt trupulleikar, men tað hevur forliðurin har afturímóti. Tað sum skrivarin hevur roynt at endurgeva sum *Okjar*, og sum av Rimestad kapteyni verður tolkað sum *Ókyrru-* (hvørsfall av *ókyrra*), skal uttan iva tolkast sum *oyggjar*, t.e. hvørsfall eintal av *oyggj*, og samansetta navnið er tí *Oyggjarmúli*. Oyggjin (í bundnum formi) er nærnarvið sum serliga hvalbingar og sandvíkingar brúka um Lítlu Dímun (tað eru teir sum eiga oynna).⁵ *Oyggjarmúli* er ikki ókent sum staðanavn í Lítlu Dímun. Tað er við í eini staðanavnauppskrift frá 1953 og í eini ikki tíðarfestari uppskrift. Men tað tykist ikki at vera serliga nógv brúkt. Í staðin verður nærnarvið *Múlin* brúkt, og tá serliga um ein fleygingarsess syðst á Oyggjarmúla, og kanska er tað tí, at bæði nøvnini komu á kortið í síni tíð, *Múlin* og huldnavnið *Ókyrrumúli*. Ein núlivandi heimildarmaður sigur at *Oyggjarmúli* er tann bratti ryggurin ið gongur frá nevnda nesi og upp eftir oynni.

Hvør ið hevur givið kapteyninum hugskotið til navnaformin *Ókyrrumúli*, ella um hann hevur tikið tað úr egnum barmi, veit eg ikki. Men

4 1ste Behandling af færøske Navnelister, Opmaaling 1899. – II. Syderø — 1ste Hefte. Nov-Debr 1899. KR.

5 Eisini samansetingin *oyggjarbátur* er uppskrivað úr hvalbiarmáli um bát sum serliga varð brúktur, tá ið farast skuldi út í oynna.

navnið hefur so staðið og spøkt á kortunum í næstan 100 ár til tað fyri stuttum varð manað í jørðina. Tað hendi við tí nýggja kortinum sum kom í 1997 (kortblað nr. 504: Lítla Dímun), har 32 av teimum umleið 130 staðanøvnunum í Oygni eru komin við. Ein onnur nýgerð var tann at nú eru bara føroyskir navnaformar á kortunum.

Keldur

Skjøl í staðanavnasavninum á Føroyamálsdeildini á Fróðskaparsetri Føroya.

Bókmentir

Baldur Jónsson 1971. Draugorð í orðabók Blöndals. Í: *Skírnir*, s. 128-135.

Böðvarsson, Árni. 1990. *Íslenszk orðabók handa skólum og almenningi*.

Önnur útg. Reykjavík.

Feilberg, P. 1900. *Fra Lier og Fjelde. Breve til Hjemmet 1899*. Kjøbenhavn.

FO = *Føroysk orðabók*. Ritstjórn: Jóhan Hendrik W. Poulsen et al. Tórs-havn 1998.

Sigfús Blöndal 1920-24. *Íslensk-dönsk orðabók. Islandsk-dansk ordbog*. Reykjavík.

Zusammenfassung

Der Artikel befasst sich mit einem Ortsnamen, der seit ca. 100 Jahren auf färöischen Karten zu finden ist: *Ókyrrumúli*, gelegen auf der unbewohnten Insel Lítla Dímun, die sich im Besitz der Einwohner von Hvalba und Sandvík befindet. Der Artikel weist nach, dass die Namenform durch ein Missverständnis entstanden ist. Die dänischen Mitarbeiter, die in den 90er Jahren des 19. Jahrhunderts die so genannten Generalstabskarten im Maßstab 1:20.000 erstellten, beherrschten die färöische Sprache nicht ausreichend genug, um die Namensform zu durchschauen. Die Bewohner von Hvalba und Sandvík nennen den Ort in ihrer Alltagssprache *Múlin*. Dokumente aus der Zeit der Vorarbeiten an den Karten zeigen, dass der Name als *Okjar Mule* aufgezeichnet war und fälschlicherweise mit dem Wort *ókyrra* 'unruhige, bewegte See' in Verbindung gebracht wurde. Zweifellos ist die richtige Deutung aber *Oyggjarmúli*, dessen Erstglied *Oyggjar*- Gen. Sg. von *oyggi* 'Insel' ist. *Oyggjin* (in seiner bestimmten Form) ist bei den Einwohnern von Hvalba und Sandvík die gängige Bezeichnung für Lítla Dímun. In Verbindung

mit der Deutung des Namens geht der Verfasser auch der Frage nach, wie die zweisprachige Situation – mit Färöisch und Dänisch als Sprachen – auf den Färöerinseln durch die Handhabung der Namen auf den Karten direkt zum Ausdruck kommt, da man hier färöische Ortsnamen Seite an Seite mit dänisierten Namenformen findet. Diese dänischen Namenformen waren auf den Inseln bei der dänischen Verwaltung in Gebrauch.

(Deutsch von Astrid van Nahl.)

2004 Eitt huldunavn í Lítlu Dímun. Namenwelten. *Orts- und Personen-namen in historischer Sicht*. Hrsg. von Astrid van Nahl, Lennart Elmevik und Stefan Brink. (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Band 44). Berlin. New York, 400-405.

Jarðarnavnið *Strapulið*

The Field-Name Strapulið

Úrtak

Í Taxatiónsprotokollini er eitt jarðanavn í Sandavági skrivað *Strapulið*. Nøkur nøktandi frágreiðing um hvørjum navnið kemur av og hvør upp-runamerkingin er, hevur ikki verið kend. Í greinini verður skotið upp at tulka navnið sum eina samanseting av *stræti* og *lið*. Fyrri liður sipar tá til gøtu ið hevur ligið tann vegin, og seinri liður til stað har sum gøtan er farin um garð millum bø og haga. Har er markið millum bø og haga ikki í dag, men *Giljarætt*, sum einaferð hevur verið har niðast á bakkanum, bendir á at so hevur verið onkuntíð.

Abstract

A name of piece of land is found in Taxationsprotokol (Valuation register) from 1873 written *Strapulið*. Any exhaustive explanation of the origin of the name is not known. It is suggested in this article that it is possible to interpret the name as a compound with *stræti* + *lið*, where the first part of the compound has the meaning ‘path’ that has been there, and the latter refers to a place where the path has past through the border between the cultivated infield and the uncultivated outfield. This border is not to be seen anymore, but *Giljarætt* (‘the sheepfold in Giljar’) has once been there down on the bank, and this indicates that there has indeed been a border between infield and outfield.

Navnið í skrivligum og munnligum heimildum

Í Sandavági er eitt sjáldsamt jarðarnavn, sum í *Taxatiónsprotokollini* (1873) er skrivað *Strapulið*. Jørðin sum ber navnið, er saman við *Eyðanshálmørk* (sum hjá Ludvig Petersen er nevnd *Eyðansstovuhálmørkin*) sett undir eitt og sama taksatiónsnummar (nr. 338), og tilsamans er tað ein mørk av kongi, ið hoyrir til Giljar og Slættanes. *Strapulið* er sostatt ein hálmørk. Lagt kann verða aftrat at sjálvt um tær í Taxatiónini eru settar at hoyra saman, so liggja tær ikki saman. *Strapulið* er giljamegin, meðan *Eyðanshálmørkin* er hinumegin Stóra, t.e. steigarmegin.

Hyggja vit í handritið til Taxatiónsprotokollina, sum er á Landsskjala-

savninum, síggja vit at navnið fyrst er stavað *Strapli*, men at V. U. Hammershaimb, sum hevur lagt útgevarunum lag á við stavsetingini, hevur rættað navnið til *Strapulið*. Nú er tað so at Hammershaimb sjálvur hevur skrivað staðanøvn upp í Sandavági í 1853 (savn hansara er til skjals í staðanavnasavninum á Føroyamálsdeildini), og vit eru so væl fyri at vit hava báði kladdu og reinskrift hansara. Í kladduni skrivar hann *Stràpuli*, og tá ið hann reinskrivar listan, skrivar hann *Strapuli*. Sostatt er eingin ivi um at fyrsta stavilsi inniheldur tvíljóðið [ea]. Vit leggja merki til at hann í 1853 ikki setur ð í endanum á orðinum, og hann tykist tí ikki at uppfata síðsta stavilsi sum orðið *lið* ('portur'). (Stutt frá skrivar hann nevnliga *Stóralið*). Sum nevnt, verður ð skoytt uppí í handritinum til *Taxatiónina*. Men um hetta ð er bundin hvørkikynsending ella partur av navnliðinum *-lið* ('portur'), síggja vit sjálvsagt ikki. Í eini uppskrift frá 1933 skrivar Poul Joensen lærari (f. 1888) *Strapuli*, og hann tykist tí fata *-i* sum herðingarveika ending.¹ Tað sama gera yngri heimildarmenn sum greinskrivarin hevur spurt². Teir úttala navnið ['sðrɛa^hþɛl]. Í 1955 var Napoleon Djurhuus í Sandavági og skrivaði nøvn upp fyri Det danske Stednavneudvalg. Heimildarmaður hansara var Petur Elias Petersen (f. 1889), og navnið er tá fatað sum samanseting av *Strapu-* við *høvudsherðing* og *-lið* sum seinra liði við *hjáherðing*. Sum viðmerking er sett „gonguliða“. Í staðanavnalistanum sum er prentaður í *Sandavágs søgu* (Petersen 1963: 223 ff.) er henda viðmerking broytt til „sum portrið er“, og heimildarmenn í dag halda at hetta sipar til portrið niðan í hagan, har gøtan „eftir Vørðunum“ lá (tað er gøtan sum gekk í erva oman fyri Miðvág út um Vatn). Hetta liða er í ovara enda á *Strapulið*.

Ein formur við herðingarveikum endastavilsi fær sostatt stuðul báði í nútíðarúttalu og í uppskriftum hjá Hammershaimb og Poul Joensen. Sum vit síggja, hava uppskrivarar kortini hug at tulka síðsta stavilsi sum *-lið* ('portur').

Ein tulkingarroynd: *stræti* + *lið*

Eg fari her at seta fram ta hugsan at navnið upprunaliga hevur verið eitt samansett orð, og at seinri partur av samansetingini er *-lið*, t.e. 'portur'.

1 Heftið er helst ætlað staðanavnasavninum hjá Sólarmagni, men uml. 1947 letur Chr. Matras tað til savnið hjá Staðanavnanevnd Føroya Løgtings (er nú á Føroyamálsdeildini) saman við øðrum staðanøvnum hjá Sólarmagni, m.a. uppskriftunum hjá Hans á Biskupsstøð, ið nevndar eru í hesi grein.

2 Hans Hansen, Jóannes Heinesen, Heini F. Petersen og Hjalmar P. Petersen eiga tøkk fyri upplýsingar teir hava latið høvundinum.

Men hvat so við fyrra liði í samansetingini? At onkur annar hefur undrast á hetta, haldi eg meg síggja á einum einsamøllum seðli í orðasavninum á Føroyamálsdeildini, tí har hefur Chr. Matras skrivað „strapa (?)“. Annað stendur ikki á seðlinum, men eg eri onga løtu í iva um at tað er fyrri liður í okkara navni ið hefur givið honum høvuðbrýggj. Og tað kann vera skilagott at fáa sett sovorðið á ein seðil um so er at „okkurt skuldi víst seg“ seinri.

Tað er ikki lætt at finna nakað orð ella nakran orðlið ið bara minnir um fyrra lið í okkara navni. Men vit eiga ikki at gloyma at tvíljóðið [ɛa] báði kann umboða *a* og *æ* í føroyskari stavseting. Haraftrat eigur ein ikki at hefta seg við at sjálvljóðið í miðstavilsinum er skrivað *-u-*, tí í hesi støðu (penultima-støðu) er herðingin so veik (levissimus-herðing) at munur ikki hoyrist á sjálvljóðunum *u* og *i*. Men framvegis standa vit við einum orðliði sum ikki tykist geva nakra meining. Ein loysn á gátuni tykist tí vera at rokna við onkrum slag av ljóðbroyting í navninum, sum ger tað ringt at kenna upprunaformin aftur.

Tað er ikki av leið at hugsa sær orðini *stræti* og *lið* saman. Hvørkikynsorðið *stræti* er at finna í øllum norðurlandamálum, hagar tað sigst vera komið úr fornensskum (sbr. *street*) ella fornfrísiskum, sum aftur hava fingið tað úr latíni, har *strata* (*via*) merkir ‘steinsettur (vegur)’. Í FO er merkingin av *stræti* nettupp søgd at vera ‘smøl steinsett gøta, trongt tún’. Annars kann tað eisini verða nevnt at vit hava sagnorðið *at stræta* í merkingini ‘at ganga og mala, vera á ferð’, og at kvennkynsorðið *stræta* kann verða brúkt um ‘ein ið gongur úti og strætar’ ella ‘geilastrok’ (FO).

Stræti í staðanøvnum

Vitað er um *stræti* í trimum øðrum staðanøvnum í Føroyum. Á Kirkju eitur eitt hús *Á Stræti*. Christian Matras (1932: 274) sigur merkingina í orðinum *stræti* vera ‘smal, brolagt Vej, Stræde’, og sum húsanavn sigur hann tað vera „temmelig nyt“. Hetta seinra er kortini ikki vist. Á bygdakortum hjá J. Símun Hansen (1971: 36-37), sum vísir húsini á Kirkju frá 1801 og uppeftir, sæst húsnið *Á Stræti* at vera við høvuðsvegin gjøgnum bygdina. Navnið *Stræti*(ð) kemur eisini fyrri syðst á Borðoyarnesi, í tí plássinum sum eitur *Høgnin* (ið kemur av *Høvnin* ella *Høvn*). Har er ein lítil vík nevnd *Havnin í Høgnini*, har tað ber væl til at lenda og hava bát liggjandi. Heimildarmenn ið eg havi spurt, kenna ikki nakað *Stræti* har, men Hans á Biskupsstøð (f. 1898) hefur skrivað navnið upp og fest tað á kort, helst einaferð í 1920’num (sbr. 1. notu). Í Koltri er samansetta navnið *Múlastræti* navn á eini hellu í

fjöruni niðan fyri býlingin Heimi í Húsi. *Stræti* er við øðrum orðum ikki ókent í føroyskum staðanøvnum.

Í Norra kemur *Stræti* fyri fleiristaðni sum navn á gørðum, men onkuntíð eisini sum jarðarnavn (Rygh 1900: 301). Rygh heldur tað vera mest rímligt at tulka navnið í merkingini ‘vegur’. Eisini ber hann saman við eitt javndømi av Eysturlandinum í Íslandi har ein gamal garður sum eitur *Stræti*, skal hava fingið navn sítt av tí at hann liggur „paa en smal Strimmel Underland mellem Fjeldet og Søen, hvorover Alfarveien mellem to Bygder gaar“ (Rygh vísir her til Kålund: Hist, topogr. Beskr. II 255 f.). Tað vísir seg kortini at vera ivi um hetta íslenska navnið, tí í fornbrøvum og summum handritum av Landnámabók kemur tað fyri sum *Streiti* (og soleiðis eitur tað í dag). Jakob Benediktsson (1968: 308) heldur *Streiti* vera tann upprunaliga navnaformin og setur hann í samband við sagnorðið *streita(st)* ‘strevast’, og hann heldur tað hava verið navnið á fjallinum ella nesinum sum er har. Í roynd og veru vita vit ikki við vissu hvør formurin er tann eldri, og viðurskiftini á staðnum tala ikki ímóti merkingini ‘mjó gata, vegur, mikið umferðarsvæði’ (sí undir *stræti* hjá Magnússon 1998).³ Rygh (op.cit.) vísir annars til merkingina ‘Strøg eller Egn, hvorigjennem der er megen Færdsel’, eina merking sum hann hevur úr orðabókini hjá Hans Ross, ið kennir hana frá m.a. Telemark. Her kann verða skoytt uppí at Ross eisini hevur sagnorðið *stræta* (úr Telemark), sum hann týðir ‘gaa igjennem en Passage, et „Stræte“; passere’, (sbr. eisini Sandnes og Stemshaug 1997).

Jakob Jakobsen nevnr at í Hetlandi kemur orðið *strēd* (av norrønum *stræti*) fyri sum navn á jarðarstykkjum. Eisini *smuga* og *smoga* verða brúkt á sama hátt, og grundmerkingin er í báðum førum tann sama, ‘gang, vej’ og ‘vej mellem to gærder’ (Jakobsen 1901: 149; 153).

Eg hugsi mær at vit eisini her í jarðarnavninum í Sandavági skulu rokna við *stræti* sum parti av navninum. Her hevur gøtan gingið, og eitt liða sum hon hevur gingið ígjøgnum, hevur hitið *Strætilið* einaferð í tíðini.

Málslig viðurskiftir

Men hvat er so hent við navninum tá ið tað soleiðis skal vera broytt frá *Strætilið* til *Stræpilið* ella *Stræpili*? Hyggja vit at hjáljóðunum í orðinum, kunnu vit staðfesta at frammantil í øllum trimum stavilsum er eitt tannljóð, *t*, *t* og *l* (í fyrsta stavilsi ger tannljóðið ein hjáljóðabólk

3 Tøkk fái Svavar Sigmundsson fyri upplýsingar og rættleiðing.

saman við tannrygsljóðunum *s* og *r*). Tað hevur elvt til eina ljóðfrálíking, eina dissimilatióin. Og ein nærliggjandi móguleiki ið tá býður sær til, er at broyta tað mittasta av tannljóðunum, og *t* er tá broytt til *p*.

Kanska kunnu vit undrast á hví orðliðurin *-lið* er viknaður. Seinri liður í samanseting plagar at hava hjáherðing, og henda hjáherðing plagar at halda sær tá ið eitt herðingarveikt stavilsli stendur frammanfyri, sum t.d. í nøvnum sum *Stóralið*, *Fløgulið*. Hevur stavilslið, sum stendur beint frammanfyri, høvuðsherðing, missir seinri samansetingarliður hjáherðing sína og verður herðingarveikur, sum t.d. í nøvnunum *Dyngslið*, *Krosslið*, har seinra stavilsli ljóðar sum [-l], [-le] ella okkurt líknandi. Sambært hesi ljóðreglu skuldu vit ikki væntað nakra viknan í einum navni sum *Strætlið*. At tann broytingin kortini er hend, má óivað setast í samband við at upprunamerkingin í navninum ikki longur hevur verið skilt. Kanska kann tað eisini hava hjálpt til, at herðingarveikt *-i* í vágamáli ljóðliga ikki liggur so fjart frá tí fulla ljóðvirðinum í sjálvljóðinum *i*.

Her kann verða skoytt uppí at navnið *Dyngslið*, sum varð nevnt frammanfyri sum dømi, eisini er í bønnum í Sandavági, men í hinum endanum av bønnum, har sum bøgardurin steigarmegin gekk oman móti sjónum. Eisini har hevur hagaportur verið, og seinri navnliðurin er helst eisini her *-lið*, men hann er – í samsvari við frammanfyri nevndu reglu – viknaður so nógv at orðið hevur verið fatað sum eitt hvørkikynsorð (t.d. **dingsl?*) við teirri bundnu endingini *-ið*. Tí skrivar V. U. Hammershaimb „á Dingslinum“ í navnalista sínum frá 1853, og sama gera seinri uppskrivarar (sí t.d. Petersen 1963: 229). Fyrrliður man vera hvørsfall av *dyngur* (kalkkyn), síðufurmur til *dyngja* (kvennkyn), samanber við orðini *dyngja*, *dyngjumosi* og *deyðadyngur* í FO.

Saklig viðurskiftir

Ein umráðandi spurningur tá ið um staðanavnatulking ræður, er hvussu viðurskiftini á staðnum, ella tey sakligu viðurskiftini, sampakka við ta framsettu tulkingina.

Hálmørkin Strapulið er heldur long og smøl og gongur úr fjøruni giljamegin og niðan til bøgardin í erva. Hon er breiðari í neðra og smalkar sum niðan kemur, og í ovára enda er sum nevnt eitt hagaportur. Jørðin er ikki heilt fýrkantað, tí av tí innara horninum har uppi er ein fýrkantur kutaður burturúr. Kanska hevur garðurin í erva onkuntíð gingið øðrvísi enn nú. Í fjøruni er urð, nevnd *Urðin*. Heiman fyri Strapulið – beint upp av Heimara Urðarenda – liggur *Urðnamørk*, sum eisini er kongsjørð. Í

niðara enda á Strapulinum, inn móti Urðnamørk, var Giljarætt, ið er kend úr søgnini um Seyðamannin á Sondum (Jakobsen 1898-1901: 190-192). Tað var har at huldukonan fekk seyðamannin aftur, beint áðrenn hann kom til kirkjuna. Sum bøurin í Sandavági er í dag, so sær tað út sum at Giljarætt hevur liggið mitt í bønnum, tí innan fyri Strapulið liggja Steinsmørk, Sjóvarbøur og Tváttábøur (her skal viðmerkjast at tá ið sandavágssólk siga „inneftir“, so meina tey inn móti Giljanesi og Miðvági). Soleiðis plaga rættir ikki at liggja, tí tað kann illa bera til at teir eru farnir gjøgnum bøin við gonguni. Til hetta siga sandavágsmenn sum tú spyr í dag, at gongan hevur verið rikin heim ígjøgnum fjørna undir bønnum. Men tað munnu ikki hava verið tey upprunaligu viðurskiftini. Tað man heldur hava verið so at har sum rættin hevur verið, hevur gamalt mark millum bø og haga verið einaferð í tíðini, og harvið eisini bøgardur. Einki sæst í dag til nakran garð her, tí alt er velt ella avbyggt. Óvist er um hesin bøgardur hevur gingið innan fyri ella heiman fyri Strapulið, men av tí at Giljarætt hevur liggið niðast í Strapulið, freistast ein til at halda at hann hevur verið heiman fyri hesa jørð, t.e. millum Strapulið og Urðnamørk. Tann innasta mørkin í dag er *Tváttábøur*, sum liggur innan fyri Tváttá, og markatalsbøurin gongur inn til tað staðið sum eitur *Inni á Grind*. Har hevur garður við liða verið, sum navnið jú sigur. Tann tulking av staðanavninum *Strapulið* sum er sett fram her í greinini, reisir tí tann spurningin um ikki hesin bøur frá Giljarætt og inn á Grind er yngri enn rættin.

Einki sæst til rættina í dag, men gomul fólk minnst farvegin av henni. Tey vita eisini at siga at ein bústaðartoft skal hava verið niðri á bakkanum fáar metrar innan fyri rættina (sbr. eisini Petersen 1963: 16). Somuleiðis nevna tey at økið her var heimrust, og at strekkið millum rættina og ta gomlu træbrúnna um Stóra, varð nevnt *Inni á Gøtu* (hetta navnið er ikki nevnt í staðanavnasøvnunum, men sambært heimildarmonnum mínum hava gomul fólk brúkt tað). Hyggur ein at kortinum yvir jarðirnar beint innanfyri, so kundi tað sætt út sum at viðurskiftini hava verið eitt sindur serlig her, serliga í tí sum eitur *Hamarsmørk*, ið liggur heiman fyri Urðnamørk í neðra. Tíanverri vita vit lítið um tey búsetingarligu viðurskiftini í Sandavági í eldri tíð.

Vit kunnu sjálvsagt heldur ikki útiloka hin móguleikan at navnið **Strætilið* kann hava sipað til hagaportrið í erva, tað sum kann hava staðið í sambandi við gøtuna eftir Vørðunum.

Niðurstøða

Mín hugsan er tann at har sum Giljarætt var, hevur einaferð í tíðini

verið mark millum bø og haga, og av tí sama bøgjarður har niðanfrá. Gøta hevur ligið frá Valloyruni inn eftir bakkanum og inn í hagan og hevur hildið fram inn á Giljanes og til Miðvágs. Navnorðið *stræti* hevur verið brúkt um gøtuna, í hvussu so er har á staðnum, og liðað har sum gøtan er farin um garðin, hevur verið nevnt *Strætilið*. Hví akkurát orðið *stræti* hevur verið brúkt her, vita vit ikki, men tað kann hugsast at okkurt serligt hevur verið gjørt frá mannahond við gøtuna har um vegir, eitt nú steinseting. Tá ið meira bøur er veltur upp úr nýggjum „innan fyri“, t.e. sunnan fyri, henda garð, hevur jørðin næst við verið nevnd *At Strætiliði*, yngri *Á Strætiliði* og at enda – við ljóðfrálíking og viknan av seinra samansetingarliði – *Stræpili*.

Tað skal viðgangast at ein tílík frágreiðing kann tykjast heldur vágin og kanska ósannlík, tí hon roknar við nakað stórari broyting í tí málsliga forminum. Men tað er ikki lætt at síggja nakra frægari sum er.

Vit sóu at eitt nú í Norra og Hetlandi kundi *Stræti* einsamalt vera jarðarnavn. Ein móguleiki var tí at jørðin í Sandavági kundi havt hitið **At Stræti* av fyrstan tíð, og at liðað so var nevnt eftir jørðini, at tað innihelt eitt jarðanavn sum fyrra lið. Um so var, skuldu vit helst væntað okkum fyrra lið í hvørsfalli (*Strætis-*). Tað rímiligasta man tí vera at hugsa sær upprunanavnið sum *At Stætiliði*.

Ikki er vist at allur tann gamli bøurin innan fyri rættina er innlagdur í senn. Oman millum tær báðar merkurnar sum Sjóvarbøur er, gongur ein smalur geiri sum nevnt *Mjáibøur*, lítið breiðari enn líggjasveipur, og eldri fólk minnst at steinar lógu báðumegin við, sum kundu minna um gamalt garðlag. Tað er tí ikki óhugsandi at røkstur onkuntíð hevur verið tann vegin oman á bakkan ella fjøruna og í rættina. Sjóvarbøur gongur í neðra út til Tváttá, men í erva gongur ein tríkantur, nevndur *Tungan*, oman ímillum áanna og Sjóvarbø, og *Tungan* hoyrir til tríggjar aðrar jarðir í bygdini. Eisini er *Geilin* nevnd sum staðarnavn har.

Eitt sum eisini styðjar upp undir ta hugsan at mark millum bø og haga einaferð hevur gingið oman við Strapulið, er áarnavnið *Króká*. Tvær *Krókáiir* eru, onnur heiman fyri Urðnamørk og hin skamt innan fyri Strapulið. Fyrri navnliðurin kundi sipað til at her hevur krókurin á innmarkini onkuntíð verið.

At enda kunnu vit kanska spyrja hvussu gamalt eitt sovrðið navn sum **At Strætiliði* man vera. At tær innastu merkurnar eru yngri enn Giljarætt, merkir ikki tað sama sum at tær eru ungar. Heldur man rættin vera avgomul, og jørðin har inni kann tí saktans vera gamal bøur. Helst skulu vit nakað væl aftur í miðöld, og aftur hagar man navnið stava.

Bókmentir

- Benediktsson, J. 1968. *Íslendingabók. Landnámabók. Íslenskt fornrit I.* Reykjavík.
- FO = *Føroysk orðabók.* 1998. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn.
- Hansen, J. S. 1971. *Tey byggja land. Fugloyar sókn. Klaksvík.*
- Jakobsen, J. 1898-1901. *Færøske folkesagn og æventyr.* København.
- Jakobsen, J. 1901. *Shetlandsøernes stednavne.* København.
- Magnússon, Á. B. 1998. *Íslensk orðsifjabók.* Reykjavík.
- Matras, Chr. 1932. *Stednavne paa de færøske Norduroyar.* Kjøbenhavn.
- Petersen, L. 1963. *Sandavágs søga.* Tórshavn.
- Ross, H. 1895. *Norsk Ordbog.* Oslo.
- Rygh O. 1900. *Norske Gaardnavne III.* Kristiania.
- Sandnes, J. og Stemshaug, O. 1997: *Norsk stadnamleksikon.* (4. utg.). Det norske samlaget. Oslo.
- Taxatiónsprotokoll = *Protokol over den i Henhold til Lov angaaende en ny Skyldsætning af Jorderne paa Færøerne af 29de Marts 1867 foretagne Taxation af bemeldte Jorder.* Kjøbenhavn 1873.
- 2004 Jarðarnavnið *Strapulið.* Fróðskaparrit 52. Ritstj.: Dorete Bloch. Tórshavn, 16-21.

Aftur eitt ærgi

Fornfrøðingar hava onkuntíð almannakunngjørt kort sum vísir hvar í Føroyum staðanøvn ið innihalda navnliðin *ærgi*, eru at finna, og hvar ærgi-toftir eru ávístar (Dahl 1970: 363).

Tað er tó ein sannroynd at staðanøvn kunnu hvørva sum tíðir og umstøður broytast, og vit mugu tí rokna við tí móguleika at fleiri *ærgi*-nøvn kunnu hava verið enn tey ið vit kenna í dag. Ein annar móguleiki kann vera at navnliðurin avlagast ella broytist. Ein sovorðin vandi vil vera til staðar tá ið orðið sum navnliðurin er gjørdur úr, ikki longur er til sum livandi orð í málinum og tí ikki verður skiltur í málsamfelagnum. Tað er eitt dømi um hetta seinra sum skal viðgerast í hesi grein.

Norðan fyri bygdina Fámjin er Kirkjuvatn, umleið 100 metrar yvir sjóvar-málanum. Upp norður frá vatninum er ein dalur, sum á kortinum (Føroyar. Topografiskt kort F403, 1997) er nevndur *Riddalur*, og oman úr honum kemur ein á, sum rennur í vatnið. Men einar hundrað metrar áðrenn áin kemur í vatnið, ger hon ein foss, sum á tí nýggja kortinum er nevndur *Erjafossur*. Á teimum eldru kortunum (1. útgáva 1897-1901 og 2. útgáva 1941-43) var hann ikki nevndur. Teinurin at ganga frá bygdini niðan undir *Erjafoss* man vera um 1 km.

Tað var nettupp í sambandi við at kortið frá 1997 var í umbúna í nýggjum og endurskoðaðum líki at høvundurin at hesi grein var í Fámjin í 1996 og tosaði við fámjiningar og setti nøvn á kort til ta nýggju útgávuna (sum er 3. útgáva av málborðsbløðunum). Frammanundan hevði eg kunnað meg við eldri staðanavnalistar og hevði tá lagt merki til navnið *Erjafossur*, ið skuldi verið ein navnaformur ið ein ikki væntaði at finna í hesum parti av landinum. Heimildarmenninir eg prátaði við, uppgóvu mær eisini navnið sum *Erjafossur*. Men teir heftu seg við garðløgini har um vegir og høvdu hug at seta navnið í samband við *ærgi*. Tað er vert at hava í huga at síðan greinin hjá Chr. Matras um *ærgi*-nøvnini kom fram í 1956, og seinri aftur greinin hjá Sverra Dahl í 1970 um ærgitoftir, er ærgisbrúkið blivið kent og hevur verið umrøtt millum manna.

Men hvussu við teimum eldru uppskriftunum av navninum? Í 1920'unum skrivaði Jógvan Jacobsen, sum var lærari í Fámjin, men var ættaður norðan úr Vík, nøvn upp fyri Det danske Stednavneudvalg (sum fekk listan frá honum í 1927, savnið hjá Stednavneudvalget er

Erjafossur. Fremst hómast toftin og undir fossinum gamalt garðlag.

nú á Føroyamálsdeildini).¹ Hann „ljóðskrivar“ navnið *Erjafossur*, men normaliserar tað (í teiginum „Skriftsprog“) til *Egriafossur*. Í eini viðmerking aftanfyri umsetur hann tað til danskt til ‘Ørred-fossen’. Í 1953 var Napoleon Djurhuus í Fámjin og skrivaði staðanøvn upp, eisini fyri Det danske Stednavneudvalg. Sum heimildarmenn nevnir hann teir báðar brøðurnar Hans O. Lisberg og Johan Lisberg (Lávus og Johan í Smiðjuni), sum vóru ávíkavist 91 og 71 ára gamlir. Poli skrivar *Eyrjafossur* og *Undir Eyrjafossinum*. Í einum serligum teigi við ljóðskrift endurgevur hann fyrra liðin í fossnavninum sum [ærja-].

Tá ið eg, sum sagt, sá hetta navn uppskrivað soleiðis í navnalistunum, vaknaði ein illgruni um at alt ikki ruggaði rætt við hesum navni. At fyrri liður skuldi hava nakað við fiskin at gera, ljóðaði ikki trúligt, tí í Suðuroynni eitur fiskurin ikki *erji*, men *egriði*. Norrøna fiskanavnið *aurriði* hevur um tað mesta av landinum fingið tann samandrigna formin /erji/ (í FO skrivað *eyrriði*), summastaðni eisini sum kvennkynsorð /erja/ (FO *eyrriða*), men í suðuroyarmáli hevur lokljóðið g sníkt seg inn í seinra

1 Jógvan Jacobsen (1880-1957) var lærari í Fámjin 1902-1950.

part av tvíljóðinum *ey* (tað eigur at viðmerkjast at formurin við *g*-innskoti finst ikki bara í Suðuroy, men eisini norðuri ígjøgnum í Føroyum). Tað var tí ikki væntandi at finna navnið *Erjafossur* í suðuroyarmáli.

Kanna vit eftir um landið, so vísir tað seg at tað veruliga finst báði ein *Erjafossur* og ein *Egriðafossur*. *Erjafossur* er í Sandoyinni, í ánni sum rennur úr Lítlavatni í Stóravatn (nevnd *Áin millum Vatna*, hon er mark millum Skarvanes sunnanfyri og Sand og Skálavík norðanfyri). Navnið á fossinum er tíanverri ikki komið við á tað nýggja kortið (Føroyar. Topografiskt kort F506, 1997), men var við á teimum eldru kortútgávuunum, har tó í forminum *Erjufossur*.² Fossurin, sum er breiður, men lágur, ja tað er bara við einum góðum vilja at mann kann kalla tað foss, er beint niðan fyri vegin til Skarvanes. Navn hansara skal ivaleyst setast í samband við fiskin. Sama er at siga um *Egriðafoss*, sum er í Hovsá stutt niðan fyri brúnna sum landsvegurin fer um ánnu. Hann er hægri enn hin á Sandi, og egriðarnir sóust springa upp um hann fyri at koma niðan til rygningarplássini.

Heilt øðrvísi er við fossinum við Kirkjuvatn. Har er ikki uppkomandi hjá egriðum. Og einki er heldur at fara niðan til.

So hvørki málsliga ella sakliga fæst navnið *Erjafossur* at passa, um fyrri liður skal setast í samband við fiskin sum á suðuroyarmáli eitur *egriði*.

Sum vit sá, so hevði Poli Djurhuus eisini navnið „Undir Eyrjafossinum“, sum má vera økið við ánnu millum *Erjafoss* og *Kirkjuvatn*. Á sumri 2002 og aftur í 2003 var eg á staðnum og hugdi at lendinum. Har sæst á norðara árbakka týðiligur farvegur eftir toftir ið minna um ærgitofirnir ið vit kenna aðrastaðni frá. Nú eri eg ikki fornfrøðingur og dugi ikki at siga hvussu nógvar toftir ið kunnu vera har, um tað bara er ein ella kanska fleiri tætt saman. Eisini er farvegur eftir garðløg oman til vatnið. Men serliga oman fyri toftirnar er ein týðiligur garður, sum gongur nakrar metrar eystur um ánnu, men annars gongur hesin garður frá ánni og suður- og vestureftir nakað oman fyri vatnið og sneiðir so oman í eina vík vestast í vatninum. Har er ein gomul avfallin rætt ið nevnist *Dávísraett*. Suður frá henni eru aftur fleiri garðar og garðløg í tí øki ið eitur *Byrgi*. Á kortunum, báði teimum gomlu og teimum nýggju, eru garðløgini teknaði, í hvussu so er fyri ein part, men á tí gamla

2 Í einum uppriti frá kortgerðini í 1899 er navnið skrivað *Erjafossur*, og tað er tann formur ið staðkend fólk enn brúka, men í listunum frá navnaviðgerðini sæst at *a* er rættað til *u*, og viðmerkt er at „erja“ er kvennkyn.

kortinum frá uppmátingini í 1899 røkkur garðurin longri eystur enn á tí nýggja kortinum (helst hevur hann verið týðiligari fyri hundrað árum síðan enn hann er í dag, men hann er har enn).

Sjálvt um fornfrøðiligar kanningar ikki enn eru gjørdar á staðnum, so haldi eg ongan iva vera um at undir Erjafossinum hevur ærgi verið, og at minnið um tað livir í navninum á fossinum – á sama hátt sum í *Ærgifossi* oman fyri ærgitoftina í *Ærgidal* í Hovi (Føroyar. Topografiskt kort F502, 1998).³

Men navnasniðið *Erjafossur* kundi bent á at forliðurin í navninum í Fámjin hevur verið *Ærgja-* (*Ergja-*), t.e. hvørsfall fleirtal av *ærgi*. Men hvussu formurin *Erja-* er íkomin, er ilt at siga, tí *Ærgja-* verður ikki til *Erja-* við nakrari regluligari ljóðbroyting. At *gj* verður til *j* í orðum sum *gjørð*, er sjálvsagt kent í Sumba og Hvalba, og somuleiðis at *j* hevur verið úttalað sum *gj* í orðum sum *jól* og *jørð* í miðleingjuni av oynni, í hvussu er í eldri suðuroyarmáli. Men tað er bara galdandi fremst í herðingarstavils, ikki á móttinum millum herðingarstavils og herðingarveikt stavils, t.d. ikki í orðum sum *byrja* og *byrgja*.

Tað kundi verið freistandi at hugsað at tað var lærarin norðan úr Vík sum var komin við forminum *Erja-*, tá ið hann skrivaði navnið upp í 1920'unum. Men vit síggja hinvegin at Poli Djurhuus hevði henda formin frá fámjiningum sum vóru føddir ávíkavist um 1860 og 1880. Tað skuldi so merkt at lærarin við sínum myndugleika eisini hevur ávirkað teir gomlu og innføddu við sínari navnatolking.

Í hvussu so er, tykist navnaformurin við *ærgi-* sum forliði ikki at hava verið aldeilis ókendur. Ein fámjiningur,⁴ sum einaferð í 1990'unum læt mær ein lista við staðanøvnum í Fámjin, skrivar *Ergifossur* (og *Undir Ergifossi*). Hesin maður hevði eisini røtur í Porkeri og kann tí hava kent tann *Ærgifoss* sum er á markinum millum Porkeri og Hov, og latið seg ávirkað av navnaforminum har og umrøðuni av tí ærginum. Heimildarmaður mín frá kortarbeiðinum í 1996⁵ sigur, tá ið eg spyrji hann um aftur í 2003 og 2004 hvussu fossurin eitur, at summir kallaðu hann *Erjafoss* og summir *Ergjafoss* (hann heldur at omma sín segði *Ergjafossur*).

Eg fari at halda at fossurin hevur hitið annaðhvørt *Ærgjafossur* ella *Ærgifossur*, helst tað fyrra. Forliðurin hevur onga meining givið tá í

3 Stavsetingin við *Æ* er vald av etymologiskum grundum. Úttalan er sjálvsagt *Ergifossur* og *Ergidalur*.

4 Daniel Jacob Larsen (1914-96). Abbasonur hansara sigur mær at navnið á fossinum, sum teir brúka sum ýti, úttalast *Erjafossur*, men stavast *Ergifossur*.

5 Jákup Pauli Nielsen (f. 1919).

Undir Erjafossinum. Við ána sum rennur út í Kirkjuvatn, sæst ærgitofnin. Aftast Fiskines.

tíðini, og lærarin í bygdini hefur tolkað fiskanavnið inn í fossanavnið út frá sínum norðanmáli. Stuttligt er at hann tá roynir at „normalisera“ stavsetingina til *Egriafossur* eftir tí sum hann jú veit at suðuroyingar kalla fiskin. Tann læraralærði myndugleikin í bygdini hefur fingið sjálvt eldri innføddar fámjiningar at brúka tann umtolkaða og umgjørda formin av navninum. Tí kann tað sum heimildarmaður mín sigur, vera rætt at báðir formar hava livað lið um lið í bygdini: *Erjafossur* og *Ærgjafossur*.

At fossurin kann hava hitið *Ærgifossur* (heldur enn *Ærgjafossur*), sum fossurin millum Hov og Porkeri, er kortini ikki heilt ómøguligt. Av teimum mongu *ærgi*-nøvnunum sum varðveitt eru kring landið, tykist bygðanavnið *Argir* at vera tað einasta sum er brúkt í fleirtali. Hini koma bara fyrri sum fyrri liður í samansetingum, og tá sum hvørfsfall eintal (*ærgis*-) ella sum orðstovnur (*ærgi*- el. *ærg*-). Broytingin frá *Ærgifossur* til *Erjafossur* er sjálvsagt eitt lítið sindur størri enn broytingin frá *Ærgjafossur* til *Erjafossur*.

Eitt ið kann hava stuðlað uppundir at tolka fiskanavnið inn í staðanavnið, er at beint sunnan fyrri har sum áin rennur í vatnið, er eitt lítið

nes sum eitur *Fiskines*, og tað navnið skal allarhelst setast í samband við egriðaveiðu.

Tað kann annars heldur ikki heilt útihýsast at omanfyri nevnda ljóðregla um at *j* varð úttalað sum *gj* í framljóði í miðøkinum í oynni, kann hava verið yvirtolkað av avbygdarmanninum.

Eg nevndi at staðanavnið *Byrgi* finst nakað sunnari við Kirkjuvatn. Mann kann seta sær spurningin um ikki okkurt samband er millum *ærgi* og *byrgi*, sum t.d. okkurt slag av funktiónsskifti.⁶ Í einum øki við fleiri ærgitoftum eystan fyri Akrrar hava vit staðanavnið *Ærgibyrgi* (Føroyar. Topografiskt kort F502, 1998) – við øðrum orðum báðar navniðir í sama navni. Longri suðuri hava vit *Víkarbyrgi*, *Hamrabyrgi*, *Mýrarbyrgi* og *Akrabyrgi* (nú vanligi nevnt *Akraberg*), støð har sum eldri búseting ella annað virkseimi hevur verið, og í Mýrarbyrgi eru m.a. toftir, ið minna um ærgitoftr, eins og gamlir garðar síggjast rundan um „byrgið“.

Tvey onnur dømir um *byrgir* skulu nevast, bæði í Vági. Tá ið mann fer úr býlinginum í Toftum niðan í Toftthaga, kemur mann – áðrenn mann kemur heilt niðan í Djúpadalar – til tað staðið ið eitur *Uppi á Byrgi*. Í Djúpadølum er ein stórur steinur, nevndur *Steinurin í Djúpadølum*. Upp at honum er ein týðilig toft, sum tað kann vera freistandi at seta í samband við *byrgis*-navnið, og annað frá mannahond sæst ikki har, annað enn tvær seyðastøður (*Støðurnar á Byrgi*). Í Lírabergsdali, sum er stutt niðan frá Múlanum á Vágseiði, er rættin í Gjógvaráfjalli. Vestan fyri rættina hómast ein gomul toft, og vestan fyri hana er eisini ein sermerkt grótladning (sum hús við fleiri rúmun). Dalurin eitur *Lírabergsdalur*, men „Líraberg“ er einki, og tað er freistandi at tolka „berg“ sum ein viknaðan form av *byrgi*, eitt fyrbrigdi sum ikki er ókent í føroyskum staðanøvnum (sbr. *Akraberg*). Haraftrat er vert at nevna *Stelagjónna*, ið er beint vestanfyri og gongur upp í fjallið sum framhald av Múlagjógv. Forliðurin *Stela*- skal møguliga setast í samband við *støðlar*, flt. av *støðul* (el. *støðil*), við einum dømi um avrunding av *ø* til *e* (fyrbrigdið avrunding ella delabialisering hevur serliga verið kent í sandoyar- og skúvoyarmáli, men kemur fyri hendingaferð í Suðuroynni). So eisini her benda staðanøvn og toft á eldri landbúnaðarvirkseimi.

Nógv er enn ókannað, og ein granskingaruppgáva hevði verið at

6 Henda spurning kemur Símun V. Arge eisini inn á í *Nordatlantiske foredrag* (Joensen 1991: 42-45).

kannað og samanborið støð við nøvnum sum innihalda *ærgi*, *byrgi*, *tippi*, *støðul* / *støðil*, *kvíggj*, *krógv* o.a.

Tilvísingar:

Dahl, Sverri 1970: Um ærgistaðir og ærgitofdir. *Fróðskaparrit* 18.

FO = *Føroysk orðabók*, Tórshavn 1998.

Føroyar. Topografiskt kort 1:20 000, København 1987-98.

Matras, Chr. 1956: Gammelfærøsk ærgi, n., og dermed beslægtede ord. *Namn och Bygd* XLIV.

Joensen, Jóan Pauli o.a. (ritstj.) 1991: *Nordatlantiske foredrag*. Annales Societatis Scientiarum Færoensis. Supplementum XV, Tórshavn.

2005 Aftur eitt ærgi. *Fólkaleikur. Heiðursrit til Jóan Paula Joensen*. Ritstjórnað hefur Andras Mortensen. Tórshavn, 302-307.

Beinivørð

Fjallið Beinivørð

Beinivørð kenna allir føroyingar, ella hava í hvussu er hoyrt tað gitið, hetta sermerkta, 470 metrar høga fjallið í Sumba í Suðuroynni. Tey sum meira tilkomin eru, munnu øll kenna søguna í *Barnabókini* hjá Hans Andriasi Djurhuus um hvussu vindsamt tað er á Beinivørði (Djurhuus 1927: 36-37), ella *stormhart*, sum tað stóð í fyrstu útgávuni frá 1923. Í føroyskum skaldskapi hevur hetta fjallið onkursvegna fingið støðu sum eitt slag av tjóðskaparligum symboli. Tak til dømis yrkingina ‘Heimferð Nólsoyar Pálls’ hjá Janusi Djurhuus (1923: 96-97), ikki um at tala skaldskapin hjá sumbinginum Poul F. Joensen, ið letur fjøllini Beinivørð og Mýling standa sum ‘verjur um fosturjørð’ (í yrkingini ‘Av øllum londum’ (Joensen 1942)). Og Beinivørð er eisini prútt og ásyniligt.

Navnið

Beinivørð verður fjallið nevnt í dag, og orðið verður helst uppfatað sum hvørkikynsorð, um tað yvirhøvur gevur nakra meining at tosa um kyn í staðanøvnum. Tað man vera kynið í ‘fjall’ ella ‘berg’ ið verður lagt inn í navnið.

Tað er vanlig fatan at navnið skal tulkast sum samanseting av *Beinis* (gamalt hvørsfall av mansnavninum *Beinir*) og kvennkynsorðinum *vørða* (norrønt *varða*, síðuformur til *varði*, sum er kallkyn). Vit skulu fyrst hyggja at eftirlidinum og síðan at forliðinum í navninum.

Eftirlidurin

Í *Føroyskari orðabók* (FO) er *vørða* søgd at vera ‘rundur grótheyggjur’, og orðið er markað ‘stn.’, sum merkir at tað er brúkt í staðanøvnum. Jakob Jakobsen (1901:162) umsetur *varða* f. sum ‘varde, stendynge til märke, f.eks. på toppen af et fjæld’, men í Hetlandi verður tað brúkt ‘i navne på fjældtoppe og større høje’, sigur hann. Í norskum kann kvennkynsformurin *vorde* merkja ‘fjall’, og hann er vanligur í staðanøvnum í merkingum sum ‘(lang) bergrygg, (bratt) fjellside, naken fjellslette’ (Nynorskordboka). Sambært *Norsk stadnamleksikon* (Sandnes 1997) er *Vorda* fjallanavn fleiristaðni í Norra og er somuleiðis seinri liður í samansettum nøvnum. Um uppruna heldur sama verk at nøvnini kunnu koma av at varðar hava staðið á fjøllunum, ‘men oftare

skal ein her kanskje rekne med jamføring.’ Í føroyskum kemur *vørða* fyri í nøvnum á fjøllum og hæddum, báði samansettum og ósamansettum. Víst kann verða til greinina *vørða* hjá Matras (1932: 311). Eisini í Íslandi er *varða* f. vanligt í staðanøvnum.

Jens Chr. Svabo (1746-1824) sær út til at vera tann fyrsti ið nevnrir Beinivørð. Hann nevnrir fjallið fyra ferðir í *Indberetninger* (Svabo 1959), tvær ferðir í hvørfalli (s. 1334 og 1347) og tvær ferðir í hvørjumfalli (s. 124 og 150), men skriftformurin er altíð tann sami: *Bajnisvøri*. Hesin formur er eisini at finna á føroyakortinum hjá Nicolaj Mohr og J. Chr. Svabo frá 1784 (og koparstungu frá 1789) (Nørlund 1944: 21-22). C.L.U. Born kapteynur (1744-1805) hevur eisini navnið á sínum korti fyri Suðuroy frá uppmáting í 1791, og hann skrivar *Beineswere* (Kongliga Sjókortasavnið). Í 1806 gav Kongliga Sjókortasavnið føroyakortið hjá Born út í minkaðum máti (endurgivið upp aftur meira minkað í Nørlund 1944: 23), men har er navnið so ótýðiligt at ringt er at lesa tað. Kortið ið fylgdi við ritgerðini hjá G. Forchhammer (1826) um føroyska jarðfrøði, og eisini teksturin í ritgerðini sjálvari (s. 163), hevur *Beinesvere*, og tað sum fylgdi við føroyingasøgutýðingini hjá J. H. Schrøter, hevur *Bajnisveri* (Rafn 1832). Lagt kann verða afturat at Forchhammer byggir á Born, og kortið í Føroyingasøgu byggir báði á Born og Forchhammer (Rafn 1832: XXVII f.). Í skjalasavninum hjá Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab (í Árnasavninum, Keypmannahavn) finst eitt handrit hjá J. H. Schrøter (1771-1851) við viðmerkingum til nøvnini á kortinum til Føroyingasøgu, og har skrivar hann *Beinusvøri*.

Uppmátararnir hjá danska Generalstabinum, sum máldu upp í Suðuroy í 1899, hava á tað handteknaða kortið ið kom burturúr, skrivað formin *Beinesvøri*, men tá ið kortið kom út á prenti (1901), var komið at standa *Beinivørður*, og sami formur stendur óbroyttur á 2. útgávu frá 1943 (við seinri endurprentum). Við 3. útgávu (Føroyar. Topografiskt kort, 501, 1998) hevur fjallið fingið navnið *Beinivørð*.

Tað er mangan stuttligt at kaga í uppskriftirnar hjá Generalstabinum tá ið teir hava sitið og totast við at viðgera nøvnini ið skuldu á kortini. Har sæst at teir hugsa sær navnið samansett av lýsingarorðinum *beinur* (‘lige, jævn’) og navnorðinum *svørður* (‘grønsvær’), og at tað skal sipa til ‘Fjeldets Kalot’. Tað sæst at teir hava spurt seg fyri hjá Fríðriki Petersen, sum tá var prestur í Suðuroy, og hann hevur hildið hesa tulkning vera møguliga, men hann er ivasamur, tí ‘Kjønnenet passer ikke’. Eisini sæst at samansetingin av mansnavninum *Beinir* og *vørða* hevur verið umhugsað, og tað skuldi – siga teir – givið *Beinivørða*, „men heller ikke denne

Form er god, siger F. Petersen.“ Tá ið Fríðrikur Petersen sigur at kynið ikki passar, er tað ikki óhugsandi at tað er tí at hann uppfatar navnið á fjallinum sum hvørkikyn og hann veit at *svørður* er kallkyn og *vørða* kvennkyn. Kanska hugsar hann sær eftirlíðin sum *-svørð* (n.), nakað sum ikki er óvanligt millum manna.

Í *Lista yvir staðanøvn í Føroyum*, sum Det danske Stednavneudvalg gav út í 1960, er tað navnaformurin *Beinivørð* ið er viðurkendur og standardiseraður.

Í nútíðarmáli tykist seinri navnlíður altíð hava eitt stavilsi (*-vørð*), men formarnir hjá Svabo, Born og Schrøter benda á at tá á døgum hefur hann verið fataður sum eitt tvístavilsisorð (*-vørði*).

Eingin ivi man vera um at tað er kvennkynsorðið *vørða* sum er tann upprunaligi eftirlíðurin. Formurin á navninum hefur á eldri føroyskum verið *Beinivørða* (upp aftur eldri, t.e. á norrønum: *Beinivarda*), sum í eykaføllunum hefur hitið *Beinivørðu*. Men endingin *-u* er fallin saman við *-i* fleirstaðni í landinum, harímillum Suðuroynni, har sum báðar ljóða sum (eitt linkað) *-i* ella *-e* ella okkurt harímillum. Í staðanøvnnum er tað ofta so at hvørfall er lítið brúkt, men harafturímóti hvønnfall og serliga hvørjumfall, og hesir bendu formar hava tí lyndi til at troka hvørfalsformin burtur og koma í staðin fyri hann. Hvønn- og hvørjumfallið *Beinivørðu* hefur tí ljóðað sum *Beinivørði*, og tað er eisini tikið í brúk í staðin fyri tann upprunaliga hvørfalsformin *Beinivørða*. Svabo, sum í sínum máli (vágamáli) skilti millum *-i* og *-u*, má hava hoyrt suðuroyingar úttala navnið sum *Beinivøri*. Tær báðar endingarnar hava longu tá verið falnar saman í suðuroyarmáli, og Svabo hefur helst ikki sett navnið á fjallinum í samband við kvennkynsorðið *vørða*. Seinri er so tað hent at ein sekunderur hvørfalsformur hefur tikið seg upp, við tað at *-i* í *Beinivørði* hefur verið fatað sum rein hvørjumfalsending. Tá ið hon so verður ‘tikin frá’ (við falskari subtraktión), fæst sum nýggjur hvørfalsformur *Beinivørð*, ið av málbrúkaranum kennist sum hvørkikynsorð. (Eina líknandi gongd síggja vit í orðinum *epli*, sum í suðuroyarmáli hefur fingið tann stytta hvørfalsformin *epl*).

Forlíðurin

Sum vit longu hava nevnt, so hefur vanliga verið hildið at tað er mansnavnið *Beinir* sum er fyrri líður í navninum á fjallinum. Gamli hvørfalsformurin av *Beinir* var *Beinis*. Í føroyskum eru orð við hesi bending (*ija-stovnsorð*) vanliga farin yvir í veika bending, og vit skuldu sostatt væntað hvørfalsformin *Beini* (og í hinum føllunum *Beina*)

um navninum hevði verið lív lagað í livandi máli. Men so var ikki, og navnið er tikið upp aftur sum mansnavn í nýggjari tíð úr (týðingum av) Føroyingasøgu, hjá summum kanska eisini inspirerað av fjallanavninum.

Jakob Jakobsen nevnr – í bók síni um staðanøvn í Hetlandi – at í Hetlandi er *Benisverd* navn á einum heyggi á oynni North Roe. Hann heldur hetta vera sama navn sum tað føroyska, og hann tulkar forliðin sum mansnavnið *Beinir* (ella *Beini*) (Jakobsen 1901: 195). Hetta tekur Chr. Matras upp aftur í síni grein um fólkanøvn í føroyskum staðanøvnum (Matras 1928: 169). Tað tykist sostatt at hava verið ein alment góðtikin frágreiðing. Mansnavnið hevur jú verið væl kent úr Føroyingasøgu, og tað kann hava stuðlað væl upp undir ta fatanina. Sum vit sóu, so umhugsadu teir í Generalstabinum eisini henda tulkingarmøguleika, og ikki er óhugsandi at teir hava fingið hugskotið frá Jakob Jakobsen (ella V. U. Hammershaimb). Av skjølum hjá Generalstabinum (í varðveitslu á Føroyamálsdeildini á Fróðskaparsetri Føroya) skilst at teir hava ráðført seg við Fríðrik Petersen, Jakob Jakobsen og helst eisini V. U. Hammershaimb í navnasurningum (Weyhe 2004: 403).

Nýtulking av forliðinum

Eg fari í hesi grein at seta spurnartekin við um tað yvirhøvur nýtist at vera mansnavnið *Beinir* ið vit hava sum forlið í *Beinisvørð*.

Umframt mansnavnið *Beinir* er eisini *beinir* til sum felagsnavn (appellativ) í forn máli. Í føroyskum (eins og í grannamálunum) hava vit navnorðið *beini* ('hjálp, dugni, tænasta'), og tað orðið var eisini til í sama sniði í forn máli (t.e. okkara navnorð *beini* kann koma av norr. *beini* og nýtist ikki at vera yngri veikur formur av *beinir*). Ásgeir B. Magnússon (1989) týðir norr. *beini* sum 'aðstoð, greiði, veitingar' (v.ø.o. sum á føroyskum), meðan norr. *beinir* verður lýst sum 'hjálp, hjálparmaður'. Navnorðið *beinir* er tí eitt nomen agentis, og sama verður upp-runamerkingin í mansnavninum *Beinir* søgd at vera (Kvaran 1991).

Eg fari at seta fram ta hugsan at tað heldur er felagsnavnið *beinir* sum er forliður í fjallanavninum. So stolt og prútt sum fjallið stígur úr havi, man tað hava verið nakað av tí fyrsta ið siglingarmenn hava sætt tá ið teir nærkaðust oyggjunum sunnanífrá ella vóru staddir sunnan fyri Føroyar á ferð eystur- ella vestureftir. Vit eiga eisini at minnst til at tað munnu hava verið nøkur berglop í Beinivørði síðan landnámstíð, so helst hevur fjallið verið upp aftur ásýniligari tá enn tað er í dag. Fjallið hevur verið *vørðan* (ella *varðin*) sum vísti siglingarmonnum leið.

Sum vit hava nevnt, so finst sama navnið eisini í Hetlandi, har sum

navn á einum heyggi har norðuri á oynni North Roe. Hann er okkurt um 60 metrar høgur og stutt inn frá strondini miðskeiðis millum Garmus Taing og Rams Geo, á einum nesi sum teir hava skulað siglt um fyrri at koma inn til Sand Voe. Eg havi spurt meg fyrri hjá staðanavnafrøðinginum Doreen Waugh í Edinburgh, sum er køn í nøvnum í Hetlandi, og hon sigur mær at ‘it is very probable that this hill could have been used as a direction pointer by seafarers’.

Eg havi somuleiðis spurt meg fyrri í Íslandi um hvussu vorðið er har. Av Örnefnastofnun Íslands sigur fyristøðumaðurin Svavar Sigmundsson mær at *Beinir* kemur fyrri sum navn á einum stórum steini sum er mark í Hegranesi í Skagafirði (‘á landamerkjum Beingarðs og Rípur’), og at á tí staðnum sum eitur *Beinistött* (við Kúðafliót í Vestur-Skaftafellssýslu) var ein varði sum vísti veg, har sum farandi var um áнна, og sum eisini var mark. *Beinir* er eisini navn á kletti ið dagar upp í lægdini millum tvey fjøll (Hádegisfjall og Strillu, Næfurholt á Rangárvöllum). Harumframt er *Beinir* navn á øðrum av tveimum smáum heyggjum á slættanum millum Hamar og Hrísar í Dalvíkurhreppi í Eyjafirði. Hesar upplýsingar benda á at *Beinir* er brúkt sum navn á fyrbrigdum (steinum og varðum) sum vísa mark ella veg.

Hetta haldi eg kann vera við til at styðja ta tulking sum er sett fram her í greinini av fjallanavninum *Beinivørð*. Í Íslandi sóu vit annars at *Beinir* er brúkt ósamansett sum staðanavn. Tann møguleikin kann tí heldur ikki útihýsast at tað føroyska fjallið av fyrstan tíð kann hava hitið *Beinir*, og at *varða* er lagt aftrat sum frágreiðandi uppiskoyti (epexegesa), sum tá verður eitt slag av dupltekongekt. Men hetta er tó ikki neyðugt.

Óprentaðar keldur

Skjøl á Føroyamálsdeildini á Fróðskaparsetri Føroya, Det arnamagnænske Institut og Det kongelige Søkkortarkiv, Kjøbenhavn.

Bókmentir

Djurhuus, H. A. 1927. *Barnabókin*. (2. útg., 1. útg. 1923). Tórshavn.

Djurhuus, J. H. O. 1923. *Yrkingar. Onnur og økta útgáva*. Keypmannahavn: Hitt føroyska Studentafelagið.

FO = *Føroysk orðabók*. Tórshavn 1998: Føroya Fróðskaparfelag.

Forchhammer, G. 1826. ‘Færøernes geognostiske Beskaffenhed’. Í: *Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs naturvidenskabelige Afhandlinger*. Kjøbenhavn. S. 161-206.

- Føroyar. Topografiskt kort 1:20 000 (501 Sumba). 1998. København: Kort- og Matrikelstyrelsen.*
- Jakobsen, J. 1901. *Shetlandsøernes stednavne*. København.
- Joensen, Poul F. 1942. *Millum heims og heljar. Yrkingar*. Tórshavn.
- Kvaran, G. & S. Jónsson. 1991. *Nöfn íslendinga*. Reykjavík: Heimskringla.
- Listi yvir staðanøvn í Føroyum*. 1960. Útgivið hefur Stednavneudvalget. Keyptmannahavn 1960.
- Magnússon, Á. B. 1989. *Íslensk orðsifjabók*. Reykjavík: Orðabók Háskólans.
- Matras, C. 1928. 'Eitt sindur um gomul fólkanøvn í staðanøvnum okkara'. *Varðin* 8: 165-186.
- Matras, C. 1932. Stednavne paa de færøske Norduroyar. Kjøbenhavn. Nynorskordboka*. 1993. Oslo: Det norske samlaget.
- Nørlund, N. E. 1944. *Færøernes Kortlægning. En historisk Fremstilling*. Geodætisk Instituts Publikationer VI. København: Ejner Munksgaard.
- Rafn, C. C. 1832. *Færeyínga saga eller Færøboernes Historie i den islandske Grundtext med færøisk og dansk Oversættelse*. Kjøbenhavn.
- Sandnes J. og O. Stemshaug (red.). 1997. *Norsk stadnamleksikon*. (4. utg.) Oslo: Det norske samlaget.
- Svabo, J. C. 1959. *Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782*. Udgivet af N. Djurhuus. København: Selskabet til Udgivelse af færøske Kildeskrifter og Studier.
- Weyhe, E. 2004. 'Eitt huldunavn í Lítlu Dímun'. A. van Nahl et al. (eds.), *Namenwelten. Orts- und Personnamen in historischer Sicht. Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, 44. Berlin — New York: de Gruyter. S. 400-405.
- 2005 Beinisdvørd. *NOWELE 46/47. Papers on Scandinavian and Germanic Language and Culture*. Published in Honour of Michael Barnes on his Sixty-Fifth Birthday 28 June 2005. Odense 2005. University Press of Southern Denmark, 263-269.

Heltn

Heltn

Úrtak

Orðið *heltn* er ikki til sum felagsnavn í nútíðarføroyskum. Men tað er varðveitt sum navnliður í føroyskum staðanøvnum. Í greinini verður víst á, hvar í landinum navnið finst, og hvørjar formar tað kann hava. Borið verður saman við fornnorrønt, norskt og íslenskt, og ljóðligar og formligar málbroytingar verða umrøddar.

Abstract

In modern Faroese the word *heltn* does not exist as a common noun. It is however preserved as an element in Faroese placenames. The article indicates where in the Faroes the name is to be found and the different forms it can take. Comparison is made with Old Norse, Norwegian and Icelandic, and phonetic as well as morphological changes are discussed.

Heltnarnar á Vágseiði

Stendur tú á Vágseiði og lítur suðureftir, sært tú nakrar naknar klettur standa upp úr sjónum tætt úti fyri Kleivini, sum er landingin á Eiðinum. Hesir klettur nevnast *Heltnarnar*. Í roynd og veru er tað eitt stórt samanhangandi sker, og soleiðis er tað eisini teknað á kortinum (*Føroyar* 1:20.000, kortblað 502, 1998), men tað er ógvuliga ójavnt í hædd, og sjógvurin skolar javnan tvørtur um og ímillum kneysarnar, so tað kann viðhvørt síggja út sum fleiri sker ella klettur.

Navnið er við í navnalistanum sum lærarin Poul Næss í Vági (1863-1953) skrivaði fyri Det danske Stednavneudvalg í 1922, og aftur í uppskriftini sum ein annar lærari, Johan O. Djurhuus (1904-87), gjørði fyri Fornrannsóknar- og Staðanavnanevnd Føroya Løgtings árinum 1945-47. Navnaformurin er í báðum uppskriftum tann sami, og hann vísir, at navnið er at fata sum bundið kvennkynsorð í fleirtali. Staðanavnið man innihalda eitt navnorð sum í eintali og óbundið man hava hitið **heltn*, men eitt tílíkt orð er ikki til sum felagsnavn (*appellativ*) í føroyskum nútíðarmáli. Men tað man hava verið til. Tí orðið er kent í norrønnum máli, og tað kemur fyri í staðanøvnum aðrastaðni í Føroyum, og somuleiðis í Norra og í Íslandi.

Skiftandi orðformur

Føroysk orðabók (FO 1998) hefur kvennkynsorðið *heltn* (flt. *-ir*) við sum leitorð, men markar tað við styttingini „stn.“ sum staðanavnlið, og hon lýsir tað sum ‘hellut lendi (í fjøllum)’. Í bók síni um staðanøvn í Norðuroyggjum hefur Chr. Matras eina grein um henda staðanavnlið (1932: 143). Christian sigur um *heltn* (kvk.) at „Ordet kendes ikke fra Talesproget, men findes i Stednavne (i forskellig form) mange steder paa Færøerne. Er det samme som norr. *helkn* og *hølkkn* n. ‘stenet Grund, Klippegrund’“.

Á fornnorrønum tykist orðið at kunna hava havt formar við skiftandi sjálvljóði. Sambært upprunafrøðiorðabókini *Íslensk orðsifjabók* (Magnússon, 1989; sí eisini de Vries, 1977) kundi tað eita *helkn*, *hølkkn* og *hølkkn*, og tað hefur verið hvørkikyn (Magnússon sigur at tað er fleirtalsorð, men aðrar norrønar orðabøkur, eitt nú Fritzner og Heggstad, nevna bara at tað er hvørkikyn, sama ger *Íslensk orðabók* (2002) og de Vries (1977), og dømini hjá Fritzner úr fornmáli vísa at tað kann vera eintal). Annars kann verða nevnt at orðabókin hjá Fritzner hefur formarnar *helkn* n., *hælkkn* n. og *hølkkn* n. og umsetur til ‘ufrugtbar, stenig grund’. Tann hjá Leiv Heggstad o.ø. hefur *helkn* n. og *hølkkn* n. og umsetingina ‘steingrunn, berg’.

Ein endurgjörður frumgermanskur formur er **hallukma-*, ein abstraktorðagerð til ein form **halluka-*, við *k*-eftirfesti. Róttin er tann sama sum í tí norrøna orðinum *hallr*, ið merkir steinur, og í *hella* og *helli*, og áðurnevnda íslenska upprunafrøðiorðabók hefur á íslenskum lýsingina ‘grýtt svæði, hrjóstur, helluberg’. Hildið verður at orðið *hallr* upprunaliga hefur verið *u*-stovnur, og at norrønt tí hefur formin *hølkkn* ella *høllkn* (við *u*-umljóði, sbr. got. *hallus* ‘klettur’), men hefur skift stovn og kunnað verið *a*- og kanska eisini *i*-stovnur (de Vries, 1977; Magnússon, 1989). Nevndu keldur siga ikki við greiðum orðum um hetta er orsökkin til at vit í norrønum hava formar við skiftandi sjálvljóði.

Vit kunnu staðfesta at tað er formurin við *e* í stovninum ið er varðveittur í føroyskum staðanøvnum, men við teirri broyting at *k* (í hjáljóðaraðfylguni *lkn*) er blivið til *t* (*ltn*), ein broyting ið vit plaga at nevna lokljóðslop (ella „klusilspring“). Haraftrat hefur tað fingið kvennkynsform í føroyskum.

Hvørki broytingin til kvennkyn ella broytingin av *k* til *t* er tó serføroysk. Navnið kemur fyri fleirstaðni í Norra, og har fær tað eisini kvennkynsform í fleirtali. Víst kann verða til *Norske Gaardnavne XII* (NG, 1919: 12), har garðsnavnið *Heltne* á Sogni er nevnt, eldri *Helknar*

(kv. flt.). Eldri skjalfestir formar eru t.d. *Helknum* uml. 1360, *Holknum* uml. 1400, *Heltnæ* 1520-70, sbr. eisini *Helkna sókn* á Vestur-Øgdum o.a. og ein úttaluforn sum *Heltnanne*. Eisini skal verða nevnt at *Norsk stadnamleksikon* nevnir *Hekfjellet* (fjall á Vestur-Øgdum), *Hekne* (garður á Heiðamørk) og *Heknebakk* (stað í Norður-Trøndaløgum) og setur tey í samband við norr. *helkn* (hvk.). NG setur skiftið frá hvørkikyni (eint.) til kvennkyn fleirtal í samband við at navnið fer frá at vera natúrnavn til at verða tikið í brúk sum garðsnavn (bústaðarnavn). Í føyroyskum kunnu vit so í øllum førum staðfesta at hetta navn ikki kemur fyri sum bústaðarnavn, men at tað kortini hevur skift yvir til kvennkyn, og at tað báði kann vera eintal og fleirtal.

Í Íslandi eru nógv nøvn sum innihalda henda sama navnlið, flestu teirra áarnøvn. Áarnavnið *Hólkná* er vanligt, við frábrigdunum *Hörkná*, *Hólkná*, *Hörtná*, *Hölná*, og *Hölknaelækur* er onkrastaðni. *Hólknið* er 'lítill stapi', og eisini er ein heiði ið hevur verið nevnd *Hólkná(r)*- ella *Hólknahaiði* (Vilmundarson, 1980). Sum vit síggja av dømum, eru formar við *t* eisini funnir í Íslandi. Eitt nú er *Hólkná* í Jökuldali skrivað *Hölná* í 1840 (Múlasýslur, s. 62) og 1874 (s.st., s. 82), og tað sama er áin við sama navni í Hjaltastaðarþinghá í 1842 (s.st., s. 191, sbr. eisini Vilmundarson, 1980: 12). Í íslenskum staðanavnauppskriftum eru tvær áir á Kappeyri á Fáskrúðsfirði nevndar *Innri*- og *Ytri-Hölnalækur* (sbr. eisini Vilmundarson, 1980: 13).¹

Í seinri íslenskum hevur formurin *hólkn* (hvk.) tikið seg upp (sí t.d. Magnússon, 1989).

Onnur støð í Føroyum

Vit nevndu *Heltnarnar* á Vágseiði. Men í Eysturoy, Kunoy, Borðoy og Svínøyn finna vit eisini henda navnlið. Í Oyndarfjørði eitur ein heilur hagi nú á døgum *Heltnin*, tann syðsti hagin í bygdini, tann ið stingur seg suður ímillum Elduvík (Funningsfjørð) og Syðrugøtu (*Føroyar* 1:20.000, kortbløð 411-412, 1990-92). Nú er tað tað at hagarnir í Oyndarfjørði eru so nýggir sum sjálvstøðugir hagar, tí líka til 1964 lá allur hagin í bygdini í tveimum: *Norðara Helvt* og *Innara Helvt*, 16 merkur hvør. Taxatiónsprotokollin (1873) roknar framvegis hagan í Oyndarfjørði sum „et samlet Brug, men er for Tiden delt i 2 lige Dele, der dog ifølge oprettet Kontrakt atter kunne sammenlægges“ (Taxationsprotokol 1873,

1 Eg takki javnlíkametara fyri upplýsingar um nøvnini í Íslandi og fyri aðrar hentar ábendingar.

B: 20). Við útskiptingini í 1964 fekk byggin 6 hagar, og teir skuldu jú hava növn. Grundarlagið undir teimum nýggju høggunum gjørdust „røktir“ ella gongur ið høvdu verið frammanundan. Ein av hesum røktum kallaðist *Heltnin* og roknaðist til 6 merkur við 108 áseyðum („Ágongan er 108 seyð“, sum tikið verður til í frásøgn frá útskiptingarfundum). Í somu fundarfrásøgn verður sagt at „Semja er um, at røktimar, soleiðis sum uppgivnar av pørtunum, eiga at verða grundarlag fyri býtinum, og vil nevndin nýta hetta til býti av høggunum,“ (og aftur seinri: „Oyндarfjarðarhagi verður býttur í 6 partar sum fáa navn eftir uppskoti festaranna og eigaranna“). Endaliga avgerðin varð tann at *Heltnin* gjørdist 5-markahagi við 90 áseyðum (Frásøgn frá útskiptingarfundum).

Vit síggja her eitt gott dømi um tilvitaða nýggja navnaávið, sum er fyriskipað av almennum myndugleika. Samtykt verður at taka navnið á røktini og gera tað til navn á tí nýskipaða haganum. Men tað sigur seg sjálvt at heldur ikki sum navn á eini røkt er navnið primert. Upprunaliga er navnið eitt natúrnavn, t.e. navn á einum ávísnum natúrfríbrið sum hevur eyðkent eitt ávíst stað. Í dalinum sum bindur Oyндarfjørð saman við økið Millum Fjarða, er í uml. 250 metra hædd eitt fittliga stórt øki við naknari hellu. Tað verður nevnt *Á Klettum* (kortblað 411, eitt skelti við hesum navni er sett tætt við vegin). Hetta økið, ið er tað hægsta í dalinum, er mestsum í tveimum, eitt syðri og eitt norðari. Tað skilur eisini vatnið, soleiðis at herfrá og suðureftir rennur *Heltná* (ella *Heltnará*) og norðureftir móti Oyндarfjørði rennur *Laksá*. Tá ið geodetarnir máta upp og tekna hetta økið í 1897, nevna teir bæði hesi økir „Klettarnar“. Heimildarmenn í Oyндarfjørði nevna eisini alt hetta *Frammi í Regninum* (kortblað 412).² Geodetarnir tóku kortini ikki navnið *Klettarnar* við á tað prentaða kortið ið kom burturúr (prentað í 1900). Í staðin seta teir navnið *Heltnin* á eitt størri øki ella henda hálsin her á leið, hetta staðið har sum hagarnir hjá oyндarfirðingum, fuglfirðingum og syðrugøtumonnum koma saman undir Heltnagjógv, sum er mark millum Fuglafjørð og Syðrugøtu (1. útg. 1900, 2. útg. 1941). Men tað áhugaverda er at tá ið uppmátararnir skriva navnið upp frá fólki á staðnum, skriva teir *Heltnar*. Eisini í uppritunum frá navnaviðgerðini er formurin „Heltnar“, men har er hann útstrikaður og „Heltnarnir“ (!) sett í staðin, men við viðmerkingini „Formen usikker“. Í tí endaliga listanum er *Heltnar* rættað til *Heltnin*, helst eftir ráðum frá V. U. Hammershaimb, tí í viðmerkingum frá honum til ymsar navnaformar skrivur hann, at tað eitur *Heltnin*, sum er kvennkyn og er „en

2 Jógvan Høgnesen, Oyндarfjørði, 11. nov. 1989.

høj dal på Østerø“ (í skjalatilfari frá geodetunum, 1899).³ Uppskriftirnar benda á at fleirtalsformurinn *Heltnar* hefur verið til í livandi málbrúki tá, tí uppmátararnir hövdu neyvan funnið uppá hann av sínum eintingum. Tað tykist eingin ivi vera um at teir halda tað vera eitt sera vítt øki. Teir merkja tað á kortinum at vera økið fram við áunum báðum sum renna suður og norður gjøgnum dalin, t.e. Heltnará og Laksá, og tær seks ferðirnar teir merkja tað á kortið, brúka teir fimm ferðir formin „Heltnar“, eina ferð „Heltna“ (hetta er ein annar uppmátari). Syðrugøtumenn nevna í dag økið í sínum norðasta haga, Norður í Haga, fram við ánni fyri *Norðuri á Heltn*: „Tá ið vit koma norður um Ívarssteinar, eitur alt Norðuri á Heltn“.⁴

Eg fari at halda at tað er tað grýtuta hellulendið hægst í dalinum, tað ið skilur áirnar báðar, sum hefur borið *heltnar*-navnið av fyrstan tíð, men at navnið so við og við er komið til at fata um eitt væl størri øki, kanska í sambandi við seyðarøkt og tá sum navn á eini heilari røkt ella gongu. Navnið *Á Klettum* ella *Klettarnir* er so íkomið tá ið tørvur hefur verið á einum navni á tí avmarkaða økinum ið upprunaliga var „heltnin“. Navnaformurinn sum uppmátararnir hava skrivað upp, bendir á at staðið hefur hitið *Heltnar* (flt.), men at tað sum navn á røktini so við og við hefur fingið eintalsformin *Heltnin*.

Sum nevnt taka tvær áir seg upp við tær upprunaligu *Heltnar*, og tann ið rennur suðureftir til hon kemur í Fjarðará, verður í dag nevnd *Heltná* (og er skrivað so á tí nýggjasta kortinum *Føroyar* 1:20.000, kortblað 411, 1990). Men uppmátararnir skriva hana altíð *Heltnaraa* (el. *Heltnaraajin*), t.e. *Heltnará* (sum tað eisini stóð á teimum fyrru málborðsbløðunum, 1. og 2. útg.). Hon er mark millum tann núverandi hagan *Heltnina* og tann norðasta hagan hjá syðrugøtumonnum, Norður í Haga. Upp eystur frá har hon tekur seg upp, er *Heltnagjógv*, ið er norðurmarkið hjá syðrugøtuhaganum móti Skarðhaga í Fuglafjørði. Vit kunnu ikki vita um fyrri liður í *Heltnará* og *Heltnagjógv* skal fatast sum hvørsfall eintal ella hvørsfall fleirtal. Hvørsfall eintal av *Heltn* skuldi givið *Heltnar*-, t.e. *Heltnará* og *Heltnargjógv* (í hesum seinra hoyrist *r* ikki framman fyri hjálfjórði). Hvørsfall fleirtal skuldi givið *Heltnaá* og *Heltnagjógv*, og har má tá *r* í *Heltnará* vera sekundert (innkomið fyri at forða hiatus). Men **Heltnaá* kundi í roynd og veru eisini verið grundarlag undir forminum *Heltná* (sjálvljóðasamandráttur í hiatus), sum tykist vera tann einasti ið

3 Færøernes Kortlægning sigur annars: „Navnebehandlingen er udført med Bistand af Dr. phil. Jakob Jakobsen“ (Nørlund 1944: 43).

4 Per Húsgarð, Syðrugøtu, 7. juli 1988.

heimildarfólk nú vilja kennast við. Eisini Hammershaimb, sum umleið 1850 skrivaði nøvn upp í Eysturoy, skrivar *Heltná* og í samansetingum *Heltnoyri* og *Heltnagjágv* (sic).

Sunnarlaga í Vágshaganum í Klaksvík – hagapartinum Útistovuhaga – er eitt stað ið Hans bóndi á Biskupsstøð í 1920^u unum hevur skrivað upp sum *Heltnin* (eint.), men sum Chr. Matras (1932) nevnr *Heltnir* (flt.), og Christian nevnr – í sambandi við tað – eisini *Millum Heltna*. Sambært heimildarfólki hjá Christiani eru *Heltnir* „tvey enni útúr, klettarnir fram í erva“ (Matras, 1932: 143). Økið harímillum eitur *Millum Heltna* (*Føroyar* 1:20.000, kortblað 611, 1991). Staðið er í uml. 300 metra hædd beint norðan fyri Ritudal á vestursíðuni á Borðoyggi. At navnaformurin eisini her er vøkkul, vísir tað at heimildarmaður sum greinarhøvundurin prátaði við í 1989, nevndi tað *Millum Heltnarnar*.⁵

Annars vísir tað seg her norðuri at *n* lætt kann falla burtur í endanum á orðinum, so at tað kemur at eita *Helt*. Harvið kemur navnið at falla saman við orðið *helvt* og kann vera blivið samanblandað við tað. Hetta síggja vit í dømunum í Kunoy og Svínoy. Nakað norður frá Kunoyarbygd, norðan fyri Skarðdal, sæst á kortinum (*Føroyar* 1:20.000, kortblað 512, 1994) navnið *Helvt*. Sambært Matras (1932) er tað ein rók uppi á einum hamri, og kalla kunoyingar plássið *Norð(ur) á Helt* el. *á Heltnini* (Matras, op. cit). Sjálvur havi eg (í 1992) fingið navnið uppgivið sum *í Helvt* (/helt/) og staðið lýst sum „eitt enni, vallað omaná, hamar runt um“. ⁶ Tað er í uml. 250 metra hædd. Allarsyðst á Svínoyggini er *Heltnin* (*Føroyar* 1:20.000, kortblað 712, 1994). Eisini her hava formar við og uttan *n* komið fyri: *Heltnin*, *Heltin*, *Suður á Helt* el. *Heltn* (Matras, op.cit.). Svabo nevnr staðið í Svínoy í *Indberetninger*, men onkursvegna er skriftformurin komin skeivt fyri hjá honum, tí hann skrivar *Heldrun* (Svabo, 1959: 381). V. U. Hammershaimb skrivar *Heltnin* í einum staðanavnalista frá uml. 1850. Somuleiðis geodetarnir í 1897, sum skriva *Heltnen* og *Heltnin*, sum teir siga vera tað syðsta nesið á Svínoyggini. Ein kann ikki lata vera við at spyrja seg sjálvan hvat ið býr undir endingini *-un* hjá Svabo. Umboðar hon ein eldri hvørjumfalsform í fleirtali (*Heltnum*), ella er hon dømi um samfallið millum endingamar *-in* og *-um*, sum vit kenna m.a. úr svínoyarmáli (tvs. skal lesast *Heltnin*)?

Hetta eru so tey nøvn har vit uttan stórvegis trupulleika kenna navnliðin *heltn* aftur. Men eg fari kortini at halda at vit hava navnliðin í

5 Simun Waag, Klaksvík, 7. apríl 1989.

6 Jens Juul Sólbjørg og Regin úr Kunoy, Klaksvík, 29. mars 1992.

einum navni aftrat, einum navni sum tó er somikið broytt at navnliðurin ikki kennist aftur soleiðis beinanvegin. Í Hvalba er eitt stað sum á kortinum er skrivað *Hentlur* (*Føroyar* 1:20.000, nr. 404, 1997). Tað er á norðara armi á fjørðinum, niðuri í fjøruni undir Bjalvaskorahaga og beint innan fyri markið móti Úti í Haga. *Hentlur* er navnið á helluni í fjøruni. Brattin har uppfrá eitur *Hentlaskorar*, og innan fyri tær er *Hentlagjógv*.⁷ Helst hevur tann stóra hellan niðuri við sjógvin hitið *Heltinir*, sum við umkasti av hjáljóðunum *ltn* til *ntl* er blivið til *Hentlir*. Tað hevði tí helst verið rættast at skrivað navnið við endingini *-ir*. Men í hvalbiarmáli ljóðar *-ir* sum *-ur* í endingum.

Skoymt kann verða uppí, at uppmátarin hjá geodetunum í 1899 skrivur *Hentlør*. Í teirri endaligu viðgerðini er navnið tó strikað av listanum. Sambært eini viðmerking sigur uppmátarin, at \emptyset er „dunkelt og ubetonet“, og lagt verður aftrat, at hvørki Hammershaimb, Fríðrikur Petersen ella Rimestad kapteynur (ið stóð fyri navnaviðgerðini) hava nakra frágreiðing um upprunan til navnið.

Ljóðbroyting

Ljóðbroytingin (lokljóðslopið) frá *lkn* til *ltn* er lætt at greiða. Tá ið *l* og *n* verður formað í munnum, nertir tungubroddurin við tenn og/ella tannhald í yvirmunnum (t.e. ljóðini eru dental ella alveolar). Men *k*, sum stendur ímillum teirra í raðfylgjuni *lkn*, krevur stongsul millum baktungu og bakgóm (*k* er velart). Stongsulin sum tungan ger, skal sostatt skifta frá tonnum/tannhaldi til bakgóm (velum) og fram aftur til tenn/tannhald. *t* hevur sama ljóðgerðarstað sum báði *l* og *n*, so við at seta eitt *t* í staðin fyri *k* slepst undan hesi rørlu aftur og fram: Tungufestið verður verandi í sama stað gjøgnum øll trý ljóðini *ltn*, og tá ið *n* kemur, er bara at lata bakgómmin upp upp í nasaholuna (tann sokallaða eksplotiónin). Talan er tískil um ein úttalulætta. Lættin er kortini ikki størri enn so at *n* í endanum kann vera í vanda fyri at detta burtur so vit kunnu fáa dupultformar (við *n* og uttan).

Broytingin *ltn* > *ntl* (í *Hentlir*) er í grundini ikki nakar úttalulætti. Ljóðini koma í øvutari raðfylgju, nasaopningurin verður gjørdur fyrst (*n*), og tá ið kemur til *l*, hendir eksplotiónin í staðin út til síðuna, millum tungu og kjálka (*l* er síðuljóð, t.e. lateralt).

7 Olivur Holm o.a., Hvalba, 1. mars 1996.

Samanumtøka

Taka vit nú samanum, so finna vit seks støð í Føroyum við *heltn* sum primernavni. Hartil koma so sekundernøvn (relatiónsnøvn), sum hava primernavnið sum part av navninum (t.d. *Heltn(ar)á*, *Heltnagjógv*, *Hentlagjógv*, *Hentlaskorar*).

Støðini ið bera navnið, eru báði uppi í fjøllum og við strondina, og allastaðni er talan um støð við berari hellu ella kletti: í Vági nakið sker, í Hvalba hella við strondina og í Svínøi eitt nes við brøttum, lágum bergi móti sjónum, í Kunoy og Borðoy mestsum enni við kletti í uppi í fjøllum og í Eysturoy hellusvað í haganum.

Hvat forminum viðvíkir, so er tað tann við sjálvljóðinum *e* ið er einaráðandi í Føroyum, og somuleiðis við lokljóðslopinum *k > t*. Hartil kemur so í einum føri umkast (*ltn > ntl*). Í øllum førum tykist navnið vera kvennkyn. Men ivi kann vera um tað er eintal ella fleirtal. Bæði nøvnini í Suðuroy hava fleirtalsform (flt.-ending við ávikavist *-ar* og *-ir*). Góðar grundir eru at halda at staðið í Oyndarfjørði hevur verið brúkt í fleirtalsformi fyrr (*Heltnar*), men at tað er blivið avloyst av eintalsformi (*Heltnin*) sum navn á seyðarøkt og seinri hagaparti.

Í Kunoy er bara eintalsformur varðveittur, sama í Svínøi, men tann bronnglaði formurin *Heldrun* hjá Svabo kundi møguliga hugsast at umboðað ein eldri fleirtalsform (í hvørjumfalli), men í 1800-talinum er eingin ivi um eintalsformin *Heltnin*. Eintalsformurin *Heltnin* er eisini formurin sum Hans á Biskupsstøð brúkar um staðið í Borðoyinni, men formar sum *Millum Heltna* ella *Millum Heltnarnar* benda á tvær *Heltnar* (*Heltnir*).

Sambært orðabókakeldum hevur orðið upprunaliga verið hvørki-kynsorð. Men í føroyskum nøvnum er tað farið yvir til kvennkyn. Nær tað er hent, og hví, ber ikki til at siga. Navnið er ikki brúkt sum bústaðarnavn í Føroyum, so tað er ikki orsökkin til kynsskiptið.

Dømið í Oyndarfjørði kundi bent á skifti frá fleirtali til eintal, og tað kann vera hent í sambandi við at natúrnavnið er tikið í brúk sum navn á eini ávísari seyðarøkt.

Tvørrandi støðugleiki í grammatiskum formi stavar óivað frá at orðið ikki er eitt livandi appellativ og **heltn* tí ikki longur hevur nakað merkingarligt innihald í føroyskum.

Bókmentir

FO = *Føroysk orðabók*. 1998. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn.

Fritzner, J. 1883-96: *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. Kristiania.

Støð í Føroyum
har sum *heltn*
kann ávísast sum
navnliður.

Føroyar 1:20.000. Kartografiskt kort. 1987-98 (3. útg.). Kort- og Matrikelstyrelsen. København. [1. útg. 1900-01, 2. útg. 1941-43]
Heggstad, L. o.a. 1975: *Norrøn ordbok* (3. útg.). Det norske Samlaget. Oslo.

Íslensk orðabók. 2002. Edda. Reykjavík.

Magnússon, Á. B. 1989: *Íslensk orðsifjabók.* Reykjavík.

Matras, Chr. 1932: *Stednavne paa de færøske Norðuroyar.* Kjøbenhavn.

Múlasýslur. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags.
Reykjavík 2000.

NG = O. Rygh: *Norske Gaardnavne* XII. Kristiania 1919.

NS = Jørn Sandnes og Ola Stemshaug (red.): *Norsk stadnamnleksikon.*
4. útg. Det norske samlaget. Oslo 1997.

Nørlund, N. E. 1944: *Færøernes Kortlægning. En historisk Fremstilling.*
København.

Svabo, J. C. 1959: *Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782.* Udgi-
vet af N. Djurhuus. København.

Taxationsprotokol 1873 = *Protokol over den i Henhold til Lov angaa-
ende en ny Skyldsætning af Jorderne paa Færøerne af 29de Marts
1867 foretagne Taxation af bemeldte Jorder*, Bd. A-B. Kjøbenhavn.

Vilmundarson, P. 1980: Helkunduheiði. *Grímnir* 1. Örnefnastofnun
Þjóðminjasafns. Reykjavík.

Vries, J. de. 1977: *Altnordisches Etymologisches Wörterbuch.* Leiden.

Óprentaðar keldur

Savns- og skjalatilfar á Føroyamálsdeildini.

Skjalatilfar á Matrikulstovuni.

2006 Heltn. *Fróðskaparrit* 54. Ritstj.: Dorete Bloch og Firouz Gaini.
Tórshavn, 21-27.

Rafn, Schrøter og føroysk staðanøvn

Føroyingasøguútgávan

Tað man vera flestum bókaáhugaðum føroyingum kunnugt at C. C. Rafn, professari í Keypmannahavn, gav Føroyingasøgu út í 1832 á norrønum máli saman við danskari og føroyskari umseting. Um hetta mundið fer eitt frískligt várлот av áhuga fyri føroyskum máli millum lærdar menn í Danmark og Føroyum. Tá ið útgávan av søguni er í umbúna, sær Rafn beinanvegin eitt gott høvi at gera eitt átak fyri at gera føroyskt mál betur kent og vekja størri ans fyri tí. Hann sigur (1832: XXIII):

Det færøiske Sprog tiltrækker sig ved de mange nationale Minder, ved sin Lighed med det oldnordiske Stamsprog og ved sin nøie Overeensstemmelse med Almuesproget i adskillige af Norges Bygdelav alt større og større Opmærksomhed; men hidtil ere kun faa prosaiske Stykker trykte i den færøiske Dialect og af altfor ubetydeligt Omfang til deraf at danne sig et nogenlunde fuldstændigt Begreb om Sproget.

Síðan hevur hann tað stóra avrik á munni sum málgranskarin Rasmus Rask hevur útint „med en saa sjelden Lærdom og Skarpsindighed“, m.a. við í stuttum at lýsa bygnaðin í føroyskum máli, sum ískoyti til verk sítt um tað gamla íslenska (t.e. norrøna) málið. Og hann heldur fram (1832: XXIV):

Da han erfarede, at jeg agtede at udgive den fuldstændigere Recension af Færeyínga Saga med Oversættelse, opmuntrede han mig til at lade denne Udgave ledsage ogsaa med en Oversættelse i den færøiske Dialect, som han meente vilde give et interessant Udbytte i lingvistisk Henseende.

Men Rafn sær eisini eitt annað formál við eini føroyskari týðing (op.cit.):

Da jeg derhos troede, at muligen flere af Færøboerne vilde glæde sig ved, paa deres eget Tungemaal at læse Fortællingerne om Fortids Tildragelser der paa Øerne, fandt jeg, at jeg burde følge dette Forslag.

Og hann vendir sær tí til Schrøter og biður hann umseta søguna til føroyskt. Hesa uppgávu tók Schrøter upp á seg við gleði, og Rafn sendi honum „den bearbejdede Grundskrift, ledsaget med min temmelig ordrette danske Oversættelse“ (op. cit.). Við øðrum orðum: Schrøter fær tann norrøna tekstin so sum Rafn hevur lagt han til rættis til útgávu, og saman við honum ta donsku týðingina hjá Rafn.

Síðan greiðir Rafn frá arbeiðinum við at fáa ta føroysku umsetingina greidda til prentingar, eitt arbeiði sum báði Jens Davidson og Rasmus Rask eru við uppií. Av tí at handritið hjá Schøter var „noget utydeligt“ (tað er alkunnugt at hondskriftin hjá Schrøter mangan er illa lesandi), varð Davidson fingin at „reenskriver det Hele med ordnet Retskrivning“. Hann hevur, sambært Rafn, „anvendt saare megen Flid“ upp á at gera handritið so týðiligt at tað ber til at prenta eftir tí. Men ein vansi við føroyskum er eisini at rættskrivingin var „højst vaklende og ubestemt“, og her er tað at Rask verður spurdur til ráðs „For heri at bringe en Overensstemmelse og Fasthed tilveie“, og Rafn stóð í brævaskifti „desangaaende med DHrr. Schrøter og Davidson, og vi bleve snart enige om Bestemmelsen af samme“ (op.cit.: XXV). Rask hjálpti eisini til við rættlestrinum. Áhugavert er at lesa viðmerkingina og umrøðuna av „enkelte Ujævnheder i Henseende til de grammatikalske Former af Ordene“, sum teir báðir Rafn og Rask hava verið varir við í útgávuarbeiðinum (op.cit.: XXV). Teir siga seg ikki tora at

indbringe Eenhed i slige Ting imod det ved stor Nöiagtighed og Tydelighed udmærkede Haandskrift, for ikke at udsætte os for at gjøre et urigtigt Valg, og saaledes paatvinge Dialecten den mueligen sletteste Form, hvor flere gives.

Og eftir at hava nevnt fleiri dømir um skiftandi formar og tvørrandi reglusemi, verður sagt (op.cit.: XXVII):

Dog da enhver ny Sprogarts Afvigelser fra Hovedsproget i Førstningen ere enkelte Sprogfeil, der siden vinde Fasthed og Sammenhæng, og da navnlig Islandskens Afvigelser fra den gamle danske Tunge tildeels bestaae i slige Forandringer af Kjøn og andre Sprogformer, (...) saa har man heller ikke villet udmönstre noget sligt af det Færøiske paa egen Haand, men ladet sig nöie med at udgive det skjønne Haandskrift som det var.

Føroyakortið

Men tað sum serliga skal verða tikið til umrøðu her, er føroyakortið sum

var í bókini tá ið hon kom út. Kortið hevur sjálvsagt í fyrstu syftu tað praktiska endamál at vísa støðini har sum hendingarnar í søguni fara fram. Ella við Rafnsa egnu orðum (1832: XXVII):

Til Oplysning af Beretningerne om de paa Færøerne foregaaede Begivenheder troede jeg det vilde være tjenligt, at Udgiven ledsagedes med et Kort over disse Øer, med Angivelse af de i Sagaen forekommende Stedsnavne i den gamle nordiske Form. Jeg besluttede da at lade et saadant gravere.

Sum støði undir korti sínum nýtir hann kortini hjá Born kapteyni og hjá Forchhammer professara. Hvørji vóru so tey? Ludvig Ulrich Born (1744-1805), sum var kommandantur á Skansanum frá 1782 til 1796, gjørði sínar uppmátingar av Føroyum í árunum 1791-95, og burtur úr hesum uppmátingum teknaði hann (við hjálp frá soninum B. C. Born) 8 máliborðsbløð umfatandi allar Føroyar í málistokkinum 1:60 000. Eisini gjørdu feðgarnir báðir í 1795 eitt kort yvir alt landið í minni stødd (*Kaart over Færøerne forfattet af Capt. Born 1795 / reduceret af B. C. Born*, endurgivið í *Færøernes Kortlægning*, talvu 23,1). Kortið hjá Born varð, í kortmátinum 1:188 000, givið út í 1806 við titlinum: *Kaart over Færøerne trigonometr-sk opmaalet af Hr Capitaine Born, udgivet fra det kongelige Sjø Kaarte Archiv 1806. Roosen scripsit*, endurgivið í minkaðari stødd í *Færøernes Kortlægning*, talvu 23,2). (Sj Nørlund 1944).

Av tí at kortið hjá Born var grundað á so neyvar mátingar, var tað eitt stórt framstig í mun til tey kort ið høvdu verið frammanundan, og arbeiði hansara gjørdist eisini grundarlag undir øllum kortum av Føroyum ið sóu dagsins ljós í 1800-talinum. Soleiðis kann verða nevnt at Jørgen Landt í føroyalýsing síni frá árinum 1800 brúkar „Capitain v. Borns skjønne og korrekte Karter“ í lýsingum sínum av havnunum, og at kortið sum var sett inn í bókina, bygdi á kortið frá 1795 (á kortinum hjá Landt stendur hetta: „Nyt Kaart over Færøe forfattet af Capt: Born 1795, reduceret af B. C. Born, stukket af Fridrich“, og í formælinum sigur Landt (1800: Forerindring): „Det hosføjede Kort over Færøerne har Hr. Born, den yngre, copieret efter sin Faders Hr. Capitain von Borns generale Kort.“ Kortið hjá Landt er í mátinum 1:430 000.

Hitt grundarlagið undir kortgerðini umtalar Rafn sum „det af Prof. Forchhammer forfattede geognostiske Kort, som er indført, tillige med et særskilt over Suderø, i det Kgl. Danske Vidensk. Selskabs naturvid. Afh. 2den D., Kbh. 1826.“ Høvundurin, G. Forchhammer doktari, var í Føroyum í 1821 og gjørði jarðfrøðiligar kanningar, og ritgerðin, sum

sipað verður til, eitur: *Om Færøernes geognostiske Beskaffenhed* og er frá 1824. Við ritgerðini fylgja tvey kort: „Geognostisk Kort over Færøerne“ og „Geognostisk Kort over Suderøen“.

Føroyakortið hjá Forchhammer er týðiliga gjørt eftir kortinum hjá Born frá 1806. Nøvnini eru yvirhøvur tey somu (eini 200 í tali) og í nøkurlunda somu (meira ella minni danskaðum) formum. Tað serliga suðuroyarkortið hjá Forchhammer hevur eini 70 nøvn, dupult so nógv sum Suðuroyggjin hevur á føroyakortinum. Fleiri av navnaformunum mugu sigast at vera føroyskir, aðrir danskaðir í størri ella minni mun.

Rafn hevur sum útgevandi lagt doyin á at fáa sjálvt kortið so vandaliga greitt úr hondum sum gjørligt. Graveringin fór fram „i det under vor fortjente Oberstlieutenant Abrahamsons Direction staaende Kongelige Steentrykkeri af Premier-Lieutenant J. H. Mansa, som derpaa har anvendt megen Flid, og venter jeg, at det vil vinde Kjenderes Bifald“ (1832: XXVIII). Á kortinum sjálvum, sum stutt verður nevnt „Kort over Færøerne“, stendur einki um upprunan uttan tað, at á niðara bredda stendur við fínari skrift „Konglt. Steentr: A: Dir:“ og „Manza lith“.

Men ikki minni týðning enn sjálvt kortið munnu staðanøvnini hava havt hjá útvearanum. Og endamálið tykist hava verið tvinnanda. Kortið skuldi vísa „søgstøðini“ og nevna tey í sínum norrøna formi. Men haraftrat tykist hann at hava havt tað víðara málið at fáa eitt føroyakort við *føroyskum* nøvnum, ikki bert søgunøvnum, men øðrum nøvnum eisini. Og í hesum viðfangi vóru tey verandi kortini ikki nóg dygt grundarlag at byggja á. Og aftur her koma „feðgarnir“ upp í leikin, tí sum hann sigur (op.cit.: XXVIII):

men da Navnene paa disse Kortere ere ofte paa forskjellig Maade omformede paa Dansk, foretrak jeg at omvexle dem med de ægte færøiske Navne, hvormed Stederne endnu benævnes paa Øerne, og jeg bad derfor DHrr. Schrøter og Davidson at meddele mig en Fortegnelse i den færøiske Dialect af disse Navne. Fra dem modtog jeg derefter en saadan Fortegnelse, til hvilken de endvidere havde føiet adskillige flere Navne, som ere benyttede til Kortets Fuldstændiggjørelse, saa vidt de passende kunde faae Plads paa samme.

Tá ið kortið er liðugt rist, sendir Rafn tað til Føroya til rættlestur „for at faae det yderligere berigtiget af de to ovenanførte og flere Færøboer, hvorved det naturligviis vandt end mere, saavel i Nöiagtighed, som i Fuldstændighed“ (op.cit.).

Vit síggja at útgevarin er kræsin og leggur sær eina við at fáa úrslitið so rætt og fullfíggað sum til ber. Men um aðrir í Føroyum enn teir báðir nevndu hava verið uppií og lagt lag á, dugi eg ikki at siga. Men onkursvegna ráðførir hann seg við Lyngbye prest, sum – tá ið hann hoyrir um ætlanina við kortinum – „var saa beredvillig at meddele mig adskillige Optegnelser fra sin Reise paa Øerne af geographisk Mærkværdighed“ (op.cit.). Um hetta tilfar er til skjals og í hvønn mun Rafn hefur brúkt tað, eri eg heldur ikki førur fyri at siga. Men hinvegin fekk hann eisini um somu tíð frá Schrøter „meget udførlige geographiske Oplysninger“ (op.cit.). Og burtur úr hesum pilkar hann okkurt sum hefur við hendingarnar í søguni at gera, og setur tað í inngangin til bókina, har tað fyllir slakar tvær síður (1832: XXIX-XXX).

Hetta sum Rafn umtalar sum „meget udførlige geographiske Oplysninger“ frá Schrøter presti, er til skjals í tí handritasavninum, sum eitur Oldskriftselskabets Arkiv og sum er í Árnasavninum í Keypmannahavn. Handritið er 5 leys folioørk, tættskrivaði á báðum síðum. Saman við liggur eisini ein staðanavnalisti sum Rafn helst hefur skrivað, og 3 rættlestrareintøk av kortinum til útgávuna, har sum rættingar og viðmerkingar eru skrivaðar uppá (við Rafnsa hond).

Fyrsta yvirskriftin er „Bemærkninger ved Kaartet over Suderøen“. Parturin um Suðuroynna (við Líflu Dímun) fyllir meginpartin av tilfarinum, heili 3 av teimum 5 ørkunum (nevnd N1-3), so har man hann hava verið serliga kunnigur. Síðan koma (á 2 ørkum nevnd A-B) „Anmærkninger ved Store Dimon“, „Anmærkninger ved Skuø“, „Anmærkninger ved Sandø“, nakrar reglur um Hest, Koltur og Nólsoynna, „Anmærkninger ved Strømøen“, „Anmærkninger ved Vaagøen“, „Anmærkninger ved Østerøen“ og at enda „Anmærkning ved Norderøerne“, ið endar nakað endaleyst við (tí hálva) orðinum *Mealings* niðast á blaðnum.

Handritið er sum nevnt at finna í Oldskriftselskabets arkiv í Árnasavninum, har tað er goymt undir savnsmerkinum AM 972, 4to. Í yvirlitinum hjá Kaalund yvir innihaldið í AM 972, 4to er hetta tilfarið ikki nevnt, men í yvirlitinum hjá Bloch í CCF yvir „Oldskriftselskabets samling af færøske folkeviser m.m.“ verður nr. 17 sagt at innihalda „Breve fra Schrøter til P. E. Müller. 1819-1821“ og nr. 18 at innihalda „Breve fra Schrøter til C. C. Rafn. 1828-1838“, og í eini fótnotu til hesi bæði punkt (17 og 18) verður sagt at tilfarið er „dels om kvad, dels om oldsager og sagn, dels af topografisk indhold, slægtregistre og udskrift af diplomer og protokoller.“

Tað fær neyvan verið ivi um at tilfarið við „topografiskum innihaldi“ er hetta her umrødda staðanavnayvirlit við viðmerkingum. Men hvussu nógv tilfarið hefur verið av fyrstan tíð er óvist, og tað er ivasamt um alt upprunatilfarið er til skjals í dag í savninum hjá Fornritafelagnum. Sum nevnt er yvirlitið nakað endaleyst, við tað at tað endar mitt í navninum *Malingsfjall* á Viðareiði. Verri er við tí korti ið Schrøter heilt vist má hava sent saman við yvirlitinum. Tí í tekstinum vísir hann við tølum, bókstøvum (stórum og smáum) og serligum teknum (krossum, ringum, tríkantum o.ø.) til kortið har støðini eru ávíst ella avmerkt. Hetta kort er ikki millum tilfarið, og ikki hefur eydnast mær at finna tað, um tað yvirhøvur er til longur. Tað er sjálvsagt stórt spell, tí harvið fæst ikki full nytta úr listanum. Hinvegin er listin í sjálvum sær forkunnigur og inniheldur so nógv áhugavert tilfar, at hann eigur at koma út til almenningin. Og skuldi kortið ein dag komið undan kavi, so ongantíð betur. Ikki ber altíð til at endurgeva tey ymsu teknini sum Schrøter brúkar tá ið hann vísir til støðini á kortinum, men tað ger kanska minni.

Her verður roynt at endurgeva tekstin hjá Schrøter sum frægast. Tað er tó ikki altíð heilt lætt. Ofta er ilt at gera av nær hann skrivar stóran og nær hann skrivar lítlan stav, so tað er mangan tilvildarligt hvat ið er valt. Yvirhøvur er stavsetingin lítið reglulig. Hann skilur ikki regluliga millum \emptyset og \ddot{o} , so sum gjørt er á kortinum. Oftast skrivar hann \ddot{o} við tveimum prikkum ella kílum yvir (sum hann tó gloymir viðhvørt). Tað verður her endurgivið við \emptyset (ella o tá ið prikkarnir eru gloymdir). Schrøter brúkar gotiska skrift, men føroysk nøvn skrivar hann við latínskum stavum, og somuleiðis einstøk onnur orð. Niðanfyrir er roynt at endurgeva føroysk staðanøvn við feitari skrift, tá ið tey hava føroyskt snið. Ofta hava nøvnini danskt snið ella partvíst dansk og partvíst føroyskt (dansk-føroyskir blandingsformar), og tá kann vera trupult at fylgja hesi reglu út í æsir.

Staðfrøðiliga lýsingin hjá Schrøter

[N1] Bemærkninger ved Kaartet over Suderøen

De ved Kaartet antegnede Tal ere sadte for at tydeliggjøre de i Sagaerne og gamle Kvæder forekommende Benævnelser.

- 1 **Ørna Nujpan** saa kaldes det høje nordvestligste Forbiærg, men **Nujpu Bakkjn** kaldes det nordvestligste Udhuk af Øen.

- 2 **å Botni** en Fordybning eller Dal, som vil kunne beboes.
- 3 **Stowra Giegv** en meget kiændelig *Giå* eller *Hiatus*.
- 4 **Vester à' Vuik** en liden Indviig. Derfra strækker sig i Nordvest et Sandreef kaldet **Rifi å Vuik**, hvor der neppe er 15 Favne Vand, giver svære Braad Søer især med nordvestlige og sydostlige Vinde, strækker sig henved en Miil, over samme løber meget stærk Strøm.
- 5 **Qvalnees**, kaldes ogsaa **Fleesin**, fra samme henimod **Miouvanes** løber en Ide eller Retirade Strøm, hvilken rimeligviis har hiulpet Sigmund, saa at Hovedstrømmen ikke førde ham med sig vesterud i Havet, forbi Suderøens Nordhuk.
- 6 **Mølin vi Huus** den af løse runde Strandsteene bestaaende Strandbred, hvor megen Tang opdriver, der viises Steedet, hvor Sigmund tilsidst kom op, hvilket sikkert var vanskeligt, da **Mølin** var noget brat, og de løse Steene, som rulle ved Brændingen endnu gjorde Fodfæste vanskeligere; fra **Fleesin** til **Mølin** er brat Strandkant, saa Sigmund, da der efter Sagaen var Brænding, umuelig uden Hielp fra Landet kunde redde sig. Omtrænt 50 Favne derfra viises Steedet, hvor Thorgrim havde skiult Legemerne under Iordbakken. I Aaret 1811 blev paa nye Pladsen beboet, der ere nu 5 Boeliger og over 30 Personer.
- 7 Flyvesand: hvoraf den vel i Oldtiden kaldtes **Sandvuik**.
- 8 **Turkastuig** en skiult Gangstie i Fiældet hvor mange reddede sig 1629 fra Algerernes Forfølgelse.
- 9 **Miouanees** ovenpaa denne bratte Udhuk siges Hafgrim: at have holdet Udkik efter Brødrene Brester og Beiner, for at kunne træffe dem paa deres Rejse til **Dimon**. Hans Følge opholdt sig imidlertid hos Bonden i **Gillum**, hvis Datter hans Søn *Aussur* siden ægtede. Bondens anden Datter som blev boende paa **Gillje Gaard** var Gille Laugmands Moder.
- 10 **Hentler** saalangt ind i **Qvalbøe Fiorden** strækker Strømmen sig, liige ud for samme kan i Nødstilfælde ankres, liigeleedes kan ankres paa den syndre Side ved **Kiødnunees** et pr Kabelængder ud fra samme.
- 11 **Rejabarmr**.
- 12 **Gruiding** en i fiærreste Old opdyrket Plads, formodentlig da en Eeneboelig.
- 13 Bojgden **Schålun** hvor **Buijar Gär** er Landingsteedet.

1 Óvist um her stendur a ella à.

- 14 Pladsen **Gillium**, Gille Laugmands Boelig.
- 15 **Næstagear** hvilken Tyrkerne afbrændte 1629. Derved er Landings Steedet **Hedlu Tengji** og der boede *Lavras* ved **Næst**, som nævnes i *Ánijas Taat*.
- 16 **Leere** Præstegaard.
- 17 **Hundagiegv** hvor den Tyrkiske Fregat strandede 1629, 200 Tørker siges druknede.
- 18 Steenkulminerne i Præstfiældet, som nu drives, derfra er en Fiærding Vej til Oplagsteedet, og Material Huuset, hvilket er byggt
- 19 i **Nees** hvorfra de udskibes; fra dette Landingssteed, som er inden for Tangen **Ränin**, slap Ejnar Syderøe fra Hafgrims Eftersættere, siden der ikke var flere end den samme Baad hvormed han undkom. Længere ude er **Kiødnunees** og oven for samme en Dal
- 20 kaldet **Vatnsdal**, hvori Indsøen **Vatnsdals Vatn**², hvor *Conferva nana* af Lyngbye blev funden. Længere ude er Bugtens sydostlige Udhuk, kaldet **Lunda Neef**, hvor + er mærket. Ved Strandkanten i **Qvanhea** neden for **Qvanhea botn** er Spor af en liden Opdyrkning i Oldtiden, formodentlig Eeneboelig.
- 21 Udhukken kaldet **Akralajdi**, hvor der løber stærk Strøm, og da der saavel norden for som sønden for ere Retirade Strømme, bør skibe ej komme den for nær. Dalen kaldes **Frodbiabotnr**, og den søndre Udhuk **Nuipan** som er meget høj og steil og især kiændelig af en højt oppe fraskildt Tinde, som kaldes **Baara-Drongr**. Denne og Fiældtoppen over **Agralajdi** som kaldes
- 22 **Bustin** give sikre Mærker for Søfarende.
- 23 Steenkulmine, hvorved findes stor Mængde Kuljærnsteen.
- * **Asdäl**, hvor en Dansk Konge *Froodi*, skal meget højt oppe i Oldtiden være landet efter lang Omdreven i Havet, og siden have besadt Steedet med Folk og Faar, samt befalet: at kalde Byen efter sig **Frodba**. – **Skarvatengji** kaldes Tangen.
- 24 **Kulugiegv**, hvori det af Landt beskrevne Natur Spil af de hvirvlede Basalter.
- 25 **Langa tangji** som gaaer ud fra **Frodba hødde**.
- 26 **Kultofthen**, hvorfra Steenkullene udskibedes medens Steenkulbrudet dreves i **Ørnefield**.

2 Hevur fyrst ætlað at skriva *Vanndals Vatn*.

- 000 Fra dette saaleedes betegnede Steed i **Driddalen** nordostfra Byen **Trangjiswaa**³, troes Steenkulbrudet i en Retning af Compassets Syd syd Ost, beqvemeligst at kunne drives, saavel for Synkningens som Transportens Skyld.
- 27 Hansestædernes Oplagssteed og Kramboed i det 14. og 15. Aarhundrede, kaldes endnu **Krambuin** og Havnen **Punkthavn**.
- 28 **innare** og **uttare Golgji**, Navnet paa 2 Næs hvorpaa i Oldtiden vare Rettersteeder. Bugten kaldes **Øravuik**.
- 29 Suderoens Tingsteed indtil det 16de Aarhundrede benævnes endnu **Tingstovan**, er en liden aflang Fiælddal, nær derved viises nogle smalle Fiældkløfter, hvor de Tingsogende under Telte Tag opholdte sig. **Tigvan uj Halgafiadli** saaledes kaldes den øverste mosbe-groede Tue paa **Helga Fiældet** oven over Byen **HÖf** eller **Hoof**, skrives nu *Hove*.
- 30 En liden opdyrket Plads i Oldtiden, var vel en Eeneboelig.
- 31 Midt i Byen ved Stranden er **Laifs Gär**, men oppe mod Fiældet i Nordvest viises **Hafgrims Grav**. Et Steed kaldet **Stäbin** paa syndre Side af **Hovs** Bugten, hvor den lavere Kulfløts viiser sig.
- [N2] I den runde Dal inden for **Hofs** Bugten er Steedet **suur uj Bua** som nævnes i *Ánias Tåt*. Steedet er mærket #
- Nærmest efter Udtalen benævnes Udhukkerne ved den nordlige Side af **Wags fiør** saaleedes: **Porkjerisnees**
- a Bølta Tengji**
- b Vuikar Tengji**
- c Hamranees**
- d Qvįjanees**
- e Stranganees**⁴ **Tengji**.
- c* og *e* ere Udhukkerne af **Porkjeris** Bugt, hvor Skibe kunne ligge til Ankers især Sommerdage, og hvor den Franske Commandeer Thurot laae 1758 med sin store Fregat Belleisle. Paa denne Bugt har Xenos vel ankret paa sin Opdagelses Rejse, og maaskee givet Byen sit Navn, thi Beboerne vide Etymologien paa de fleeste Byers Navne, men her er Sagnet: at en Fremmed skal have givet Byen Navnet **Porkjeri**. Da nu, som ieg har ladet mig fortælle, **Porkjeri** paa Italiensk betyder en Svinestie, er det vel ikke usandsynligt: at Venetianeren har kaldet den daværende Samling af Fisker Hytter saaleedes.

3 Tað fyrsta sjálvljóðið er helst *a* og ikki *o*.

4 *Stranga-* tykist fyrst vera skrivað *Strange-*. Skal vera *Stanga-* (sum er á Nesi).

- 32 **Buar Toftir**, hvor *Laifs*⁵ Ætling nedsadte sig, hører nu til Byen **Næs**, som først i seenere Tider er skildt fra Byen **Porkjeri**.
- 33 **Núb**, et brat Næs lige under Fiældet **Råvan**, hvor der efter de ældste Sagn skal i en meget fiærn Old været en Træfning mellem en Dansk Trop, som var flygtet derhen fra Bugten **Lobbra**, hvorhen Irske Fiender forfulgte dem, ved at rulle Steene ned paa Fienderne forsvarede de sig der og tilsidst giordes Freed paa de Vilkaar: at de Danske skulde forlade Øen saavel som Irerne; disse skulle have givet Bugten **Lobbra**, det Navn den nu har, maaskee *Loch Bran*, thi Hauge Parten kaldes **Lobbrans Hauge**, og Bugten benævnes oftest **Lobbrans Bugtin**.
- 34 **Agra Tengji**, hvorved er anlagt en Bye 1814, som nu kaldes efter en Eeneboelig i Oldtiden, som der fandtes Spor til, å **Ogrum**. Ogsaa i Bugten **Lobbra** sees Spor til Dyrkning og fordums Huus Tofter, dog kun 2 a 3 Boeliger.
- X Henimod Næsset som kaldes **Grønunar** er **Gearin å Bergji**, som omtales i *Ánias Tot*. De tvende lignende Tegn i Byen **Porkjeri** betegne øverst **Æstrum**, Anias Bolig, nederst **Giørum**, omtrænt 4 Bøsseskud fra hinanden.
- 35 Paa begge Sider af denne Dal har i Oldtiden været Byer, som nu 1826 begyndtes igien at dyrkes: **Vuikar birgji**, hvor den ottende Kirke paa Suderøen stod, er norden for Elven, og **Hamra Birgji** sønden for Elven. Navnet er urigtigt sadt paa Kaartet. **Mujra Birgji** kan ogsaa dyrkes, hvilket vel skeer med Tiden.
- 36 **Kjetils Hej**, den saakaldte **Gudl Hegjur**, hvor en *Ketil* skal have nedgravet Guld. I denne Strækning sees de tydeligste Spor af de uhyre Omvæltninger, som ere foregaaede, da Fiældhamrene endnu viise Indskaarene, hvorfra de Uhyre Steen Drenger ere løsrevne, hvilke nu ligge 3 a 400 Favne derfra paa den flade Steenbund, og danne meget store Biærghuler, hvor 2de Tyve i det 17de Aarhundrede opholdte sig i et pr Aar uden at kunne findes. Steedet fortiente vist en naturkyndig Rejsendes Beskuelse. Steedet hvor Tyvene boede der, kaldes **Kaspirs Hedli**. **Agraberg**, hvor Friiserne boede, viiser endnu Dyrkningen, men Brændingen har bortskyllet en betydelig Strækning, saavel der, som i **Sumba**, hvor aarligen endeel bortskylles og i min Embeds-

5 Fyrst skrivað *Leifs*, men *e* er rættað til *a*.

tid 10 a 12 Alen langs Stranden af Brændingen ere bortrevne, eller bortskyllede.

Sumbia Munkur har samme Steenart som Sydenden af Suderøe, og synes i Oldtiden at have udgiort dens Spidse; fra samme gaar en sandig Grund henimod den store Fiskerbanke henved 12 Miil fra Øerne i Vesten, hvor de Franske fiske; efter disses Beretning strækker Banken sig længer mod Nord end Øen Mygenæs, og noget længer syd end Sydpynten af Suderøen. Breeden ansee de henved 3 Miile.

Navnene skrives nok rigtigst saaledes: **Bagholmr, Snærris Tengji, Stíanef, Rattarhej**, ɔ: Højen hvorpaa Faarefolden staar, **Reja Kambr, Mouanees**, hvorfra **Røstin** stærkest løber mod **Fleesunun** og **Munkjinun**. Mellem Fleeserne og Munken kan intet Skib sejle, men 1/3 fra **Mouanees Tange** er Dybde for de største Skibe.

Fiældtoppenes Navne ere følgende: **Skálin, Knúkjin, Húsafedli, Spáafedli, Spinanir**, nemlig den østre og vestre, mellem dem og **Beinusvøri** gaar Vejen over **Hestín háva**, ellers ogsaa kaldet **Sumbia Hest**. A Fiældet over **Øgrum** kaldes **Siglifedli**.

B Kirvi hvorunder en hollands[k] Ostindiefahr strandede 1742, og derom høres en Viise.

C Rávan

D Rudafedli

E Nøsin

F Et Steed liige ud for **Waags Ejdet**, hvor et fordrevet Skib i Nods Tilfælde kunde, ved at kaste Anker, undgaae Stranding. Dybden er circa 20 a 30 Favne og Sandbund. – Ved **Waajs Ejdet** findes Agather og flere Mineralier, liigesaa Jaspis omkring ved **Sumbøe** og **Ravan**. **Qvannafedli** og **Gioveraefiadl**. Dette sidste Fiæld er liige over **Faamaroe Sund**, hvor Kobberlameller findes i den røde Leer; disse ere ogsaa seenere fundne ved **D** sønden for **Waags Eidet**.

G Saxaberg

H Läänberg

I Galvin, Fiældet over **Rossarouk**, saa kaldet, fordi de Heste, hvorpaa Steenkul i det 15de Aarhundrede derfra førtes, samle-

des i denne *Rouk*, hvorfra Vejen gik til Oplagsteedet **27** i **Trångis-waag**⁶

K Sojis Tengji. Liige oven over samme er **Gimbra Roukjin L** hvor Præsten 1629 ved et Spring af circa 20 Favne ned, undgik Tyrkerne, der forfulgte ham giennem Dalen fra **Nees 17** over Fiældet **Nakkjn**. Vejen gaaer over **Tindin** og højere op over **Nakkjin** der er 1700 Fod høj.

M Steedet hvor **Qvalbøe** Byemænd[s] Kulminer til deres Huusbrug drives **Suur uj Häa**. **Qvalbia Aje** kaldes ogsaa **Fiskje Aje** i Modsætning af **Nordbøes Aje**. Nord for samme kaldes det første Forbiery **Nordberg**. Hvor + er mærket **Vidlinga Nøs**, nemlig *Pro-montorium Aberrationis*, siden nogle Mænd forvildede i Sneefog styrtede i Havet. Hvor * er ansadt er **Riduskoor**, hvor Brættet bruges, som Broe tvers over Biergspalten. Navnet **Villinga Nøs**⁷ er urigtigt sagt, saavel som **Lamba aje**, som er det lave af **Qvalviig dalen**, bør staae ved x og **Rideskoor** ved o.

[N3]

Benævnelsen og Beliggenheden af nogle færske Vande paa **Suderøen**. De som ere mærkede med **f**: ere fiskerige.

Vatne í Waaje f: riig paa Øreder, Aal og Flyndrer, deri findes *Confer-va ægagropila*, ligger ved Bøen i **Waay**, meget smuk Indsøe. Vesten for **Qvannafedli** er **Riskji Vatn**, og højere oppe i **Tindalye** neden for **Borgaknappin** er **Vatne j Tindalye** (eller **Tindalye Vatn**), der ligger højest af Indsøerne i Suderøe.

Østen for **Qvannafedli** er **Bessa vatn** øverst, og **Vatnsnæs Vatn** længere nede i **Porkjeris** Dalen. Længere sydost ere **Porkjeris Vøtn**, 3 Indsøer under **Waafedli**, ingen af disse ere fiskerige, og saavidt vides ej undersøgt om i samme findes Conferver.

I Dalen norden for **Borgaknapp** ere 2de Vande, **Mie Hea Vøtn**, som ej heller ere fiskerige, eller undersøgte.

Norden for Byen **Famijin** er **Kjirkju Vatn** i en Dal, dette er fiskerigt, og Regnvandets Nedstyrten fra de omgivende Fiælde, volder samme hastig Tilvæxt, der vel gav Andledning til, at Debess anfører det: at have Ebbe og Flod som Havet, der dog er urigtigt, men er forvexlet med **Podlen í Fa-**

6 Formurin ivasamur, tí rætting er gjörd (*Traang-* > *Trång-*?).

7 Skrivarin hevur ætlað at skriva 3. bókstav sum *d*, men broytir ætlan og skrivar *l*.

mijin, hvor Isthmus er tør ved Ebben, men under Vand ved Flod, saa Sæl-hunde svømme ind, og slaaes paa Isthmus, naar de, efter at Vandet fiærer, vil gaae over samme.

I **Qvanhää Botn** er **Qvanhää Vatn**, ikke fiskerigt.

I Dalen ved **Leere** Præstegaard er **Litlebøe Vatn**, hvori troes at være færsk Vands Conchylier.

I Dalen ved Qvalbøe Ejde er **Hegs Vatn**, og i Dalen ved **Nordbos**⁸ Ejde er **Nordbøes Vatn**. Begge bruges nu som Mølledamme og ville ved tiltagende Cultur kunne benyttes til Stampe Møller og flere Værker. Begge ere fiskerige paa Øreder og Aal.

Vatnsdals Vatn er forhen anført under **20**.

Fiældtoppene østen for Waays Fiorden

Oven for **Næs** ved **g Endi**, neden for **Laidi**, som nævnes i *Anias Tot. h Waafedli*, mellem samme og **Qvannafedli** er **Waags Skär** + Landevejen. Mellem **Qvannafedli** og **Borgaknap** er **Rejaskør**, en Fiældvej +. **i** kaldes **Famijins Borg**, en Fiældtind kun lidet lavere end **Borgaknappen**. – Naar man i stille Vejr er oven paa **Borgaknappen** høres fra de 3 tilstødende Dale en sær behagelig Gienlyd, naar man raaber. Mellem **Borgaknap** og **k Läanfedli** er **Ravnaskär**, en Vej fra **Porkjeri** til **Famien**. – Mellem **k** og **m Enni**, ved **l** er **Mannaskär**, Landevejen til Tingstædet. Ved **m Enni** viiser Kulfløtsen sig. – **n Noon Fiadl** og **o Fiadli mikla**. Derimellem er **p Øraskär**; hvor Vejen gaaer til **Famien**. Ved **q** er **Valdaskär**, Vejen fra **Famijin** til **Trångiswaag**. Ovenfor samme var Steenkulminerne, da de dreves vester **uj Skriun**. – **r** er **Ørnaskär** mellem Fiældet **Glugganir s** og **Ørna-Fjadl t**, hvilket urigtigen paa Kaartet kaldes **Gløgganir**. Navnet **Glugganir** som egentlig tilkommer flere Fiældtoppe, saasom **Jousefs Tigva**, **Herabläji**, **Galvin**, fordi disse ofte rage frem over den underliggende Taage, og sees fra Baade, der fiske uden for, som *Glugger*. Nord fra **s Herabläji** gaaer en Fiæld Arm kaldet **Moudi v**, som ikke er aflagt paa Kaartet, der blev gjort Forsøg at finde Steenkul Fløtsen, men mislykkedes; østen for **Ørnefiæld** imod **u Hols** blev 1733 udgravet Steenkul, men ej med godt Held.

x en Fordybning i Fiældet kaldet **Mannagiegv**, hvorover Vejen gaar.

y en Højde kaldet **Tempils Klettur**, hvorved findes Zeolither.

z Knuka Fiadl og **ø Yslining**, derimellem gaaer Vejen til **æ Kåara-giegv**. Vesten for samme ved + findes de 4 Bauta Steene, som Sigmund

8 Tveir teir síðstu stavirnir eru ótýðiligir (standa ytst á breddanum).

Leifsøn skal have ladet oprejse, da Kong Oluf Kyrre efter Slaget ved Stanford med Skule og Ketil Krog skal have rejst samme Vej. De kaldes **Sigmunda Stainar**.

++ Højden **å Skålafiadli** kaldes **Fisinga Eg**; Højden paa **Qvalviigs Field Borgjin** +++. Højden østen for **Knuka Fiadl.** + kaldes **Gåsamans Klettur**; Højden over **Froba Kambr** ++.

Navnet **Trangiswaay vestre lykke** skal være **vestur uj Lye** og betyde det gamle danske *vester under lide*, og er Benævnelsen af en Haugepart i **Trangisway**.

Breddaískoyti:

Fra **Porkjeris Næs** syd mod **Bagholm** er god Ankerbu[n]d 1/4 Miil fra Land. Da Strømmen i Stille sætter bestandig mod synden saa kan et Skib ved et Varpanker stoppe der. Dybden er forskiællig indtil 30 Favne. 3 Ankere angive omtrænt Afstanden. Længer syd er ujevn Bund.

Paa Øen Lille Dimon ere 2de Landings Steeder, en + mod sydost kaldes **undur Stujg**, den anden mod vesten kaldes **vi Svä** +. Sigmund siges: at have landet ved **Svä**; og Throndt **undur Stuig**, Sigmund var formodentlig højt oppe, eller og løb opad fra sine Forfølgere, da han var bekiændt med Gienstjerne, kunde han og de 2 andre let faae et Forspring for de mindre bekiændte. Beliggenheeden viiser ogsaa: at Throndt meget let kunde gjøre Tegn til Gille Laugmands eller hans Morfaders Boelig; saa de kunde undkomme inden Sigmund kunde samle Folk, og overfalde dem, hvortil Sigmund maatte behøve 3de Strømfald, eller henved 24 Timer i det mindste. Til Sandø kunde ikke gøres Tegn, da ingen Bye vender mod lille Dimon. Men dette: at Suderøe boerne afhentede dem, beviiser: at Sigmund vist ikke med sin gode Villje svømmede til Sandviig: men af Strømmen blev ført derhen, hvor hans Fiendes Opsidder Thorgrim boede. At denne fordulgte sin Gierning, og derved handlede paa egen Haand, ikke som Trondts Tilhænger, var vel Aarsagen: hvorfor han siden blev straffet. Tillige viiser dette at Sigmund aldrig var saa yndet af sine paa Frihed pukkende Landsmænd, som Throndt. –

[A:]

Anmærkninger ved Store Dimon

- 1 Steedet mod sydost hvor Brester og Bejner bleve dræbte.
- 2 **Diumuna Giegv** den almindelige Opgang, til Bøen, hvor en Plads kaldes **Borgjin**, dog findes ikke Rudera af Befæstning.

- 3 **Grønuskoor** en *Rouk* paa den Vestlige Side af Øen, ovenfor samme er en Stie i Bierget, kaldet **à Gøtu**, igiennem **Grønuskoor** og op til Vejen **á Gøtu** siges Sigmund ved Hielp af sit Spyd, som han skiød ind i Klippe Revnerne, at være kommen op, dog synes Sagaens Beretning om Virket paa Skuoe: at være sandfærdigere.
- 4 **Øxars Drongur**, hvor *Aussurs* Gravleje endnu viises.

Anmærkninger ved Skuøe

- 1 Byen paa Østsiden, hvor Landings Steedet kaldes **Skúia Giegv**, og oven for samme er en Hammer fra 12 til 20 Favne høj. Steedet svarer nøje til Sagaens Beskrivelse, undtagen: at en Elv ved Iisbruud skal have giort Opgangen lettere end forhen. Dog bliver man ikke egentlige Kiændetegn vaer af fordums Pragt, men Beboerne ere nu fattige.
- 2 **Thourar Enni** mellem samme og Øens nordligste Spidse er en græsbegroet Synkning, hvorved en Klippe, fra denne sige[s] Sigmund og de 2 andre, at være sprungne i Havet, sikkert for at naae Store Dimon østen paa ved **5**, hvor det vel var mueligt for dem: at lande, men Strømmen har ej strækket til, og derfor kastet dem ved Vestfaldet ind paa **Sandviig** eller nu **Qualviig**.

Anmærkninger ved Sandøe

HúsavuiK Snæulfs Boepæl, den sydlige Deel af **SkaalavuiK**, hvori er **Skaalhøddi**, **Däl**, **Skarvanees**, og **Sanda gárur** med meere, som nu hører til **Sands Bøjgd**; har efter Diplomet været Arnbiørn Guttormsens Ejendom.

Ved **Qvalnæs** begyndes: at dyrkes, der i Nærheeden druknede en Præst fra Suderøe, Hans Hardit (sic), 1658.

Ved Bøjgden **Sands** er **1 Klajfa gár**, et Hegn for Storqvæg, **2 Salthøddi**, **3 SøltuvuiK**, begyndes at dyrkes.

4 Trødlhøddi oftest kun **Høddi** hørde forhen til Sandøe, men kom tilsidst under Bispestoelen. Giennem **Høddasund** kom Sigmund, da Trondt var ham saa nær, og han siden væltede Baaden. Med østlig Vind er Passagen giennem **Høddasund** den sædvanlige Kaas til Suderøe, hvorhen Throndt siges da: at ville rejse i Besøg til sine og Leifs Paarørende. Sigmunds Baad som roede kunde gierne ikke bemærkes af Trondt, der sejlede, med det sædvanlige breede Sejl især, naar han var i Læe.

Skopin Landings Steedet for dem, der rejse over **Skopin fiorden**, der boede fordem *Álvur*, som *Fimboe* dræbte af Ialousie. Steedet **uj Skiemmu** er ved **Trødum Gaard** i **Sands Bøjgd**.

Skopin Steedet fortiente i flere Henseender at beboes og dyrkes. **Høafiadl, å Tindi** og **Stowrafiadl** ere Navne paa Sandøens Fiælde. **Skorin** **uj Däl** er den sydlige Deel, hvor **Dalsnuipan** og **Dals Flees** ere de sydligste Odder. **Hødda Rat** er Sandøens nordligste Ende mod **Hødda Sund**.

Hestoj dens sydlige Ende kaldes **Hälin** hvor der er Opdyrkning. Den nordligste **Hesthøddi**, hvor Magnus Hejnesen forsvarede sig mod Søeroverne.

Kolter den sydligste Huk er **Kolturs Tengji**, den nordlige er **Kolturs Nakkur**; paa denne Øe troes Sigurd Thorlaksen: at have fanget Arnliot og Medfølgere. Øens Fiæld **Høa Koltur** ligner tildeels Lille Dimon, og har ligesom den mange bratte Gienstier, hvor den kiændte let kan undgaae, og faae et Forspring for den ubekiændte. **Låa Koltur**, hvor Bøjgden er, overskylles ofte ved stærk vestlig Brænding.

Naalsøen igiennem den sydlige Huk **Baarin** gaaer en Aabning eller Hul, som har givet Øen sit nuværende Navn. Noget østlig for Sydenden er en høj Klippe kaldet **Kabelen**, og Sundet imellem den og Øen kaldes **Kabels Sundet**, den er et sikkert Mærke for Søefarende. Noget længer hen mod Øster findes Kobber. Øens Fiæld kaldes **Høoj** – den nordlige lave Deel kaldes **Nølsia Bui**. Paa denne Øe sønden for Ejdet viises **Kondäl**, hvor en Skotsk Printsesse skal have søgt Tilflugt i det 13de Aarhundrede. *Fimboge* skal i de ældste Tider have boet paa Nølsøe, som da kaldtes *Sijilsoj* eller *Sigilsoj*, af *Sigil*, Korset over et Møllehiul, som Øen tildeels ligner.

Anmærkninger ved Strømoen

Kjirkiubøe hvorved ligger **Brandarsvuik**, maaskee kaldet efter *Brand Gneistason*, som nævnes i Nialasaga, var under Hansestæderne en bekiændt Handels viig, egentlig kun en Apend; **Velbastä, Siradäl, Noradäl, Skäling; Leinum, Thorshavn**, nu oftest kun **Havnin, Højvuik, Sund, Kalbak**, ere Navnene paa Byerne i den sydlige Deel, og **Signabøe**; ovenfor samme imod Bunden af **Kalbak** fiorden er **Mannafalsdäl**, hvor de slagne ligge begravede. + er sadt ved Stedet.

Dalen fra **Kollefiord** til **Leinum**, hvori **Leinum Vatn**, var Markeskiællet for hver Halvdeel af Færøerne, da **Waagoen** og **Mygenes** tillige hørde til den sydlige Deel; Bøjgden **Skäling** og **Skälings Fiadl** skal i ældste Tider være kaldet *Skjilingr* og *Skjilings Fiadl*, fordi det er det nordligste i den sydlige Halvdeel, altsaa *Skillefiældet*, men efter de blodige Træfninger mellem Sydboerne og Nordboerne, skal det være kaldet *Skade Fiældet* af *Skäji Skade*. Bispestoelens Iordegods strakte sig til **Houris Gøtu**

sønden for **Skälings Fiæld** og ned i **Kalbaks Fiorden**. Til Bispe Gaarden hørde saaleedes 160 Marker Iord, hvilke i Nutiden efter en Middel Ansettelse af Leje vilde afgive a 8 rbd. pr. Mk. Iord, over 1200 rbd. aarlig. I gode Aaringer vilde da som nu kunne slagtes af Bispestoelen 2000 Lam og derover. Ved Reformationen blev samtlige Geistlige Iorder inddraget under Kronen, og derfor findes sønden for **Leinum Dal** ingen //

[B:]

Odelsjord men det heele ere Kongelige Fæste Iorder, dog undtaget 4 Marker indengaards Iord forhen tilhørende Arge Hospital, som 1827 bleve solgte.

I nordvest fra **Thorshavn** findes paa den første Højde **D**; dette kaldes **uppi å Vära**,⁹ ♂: *oppe paa Udkiks Steedet*. Didhen er Sagnet at Leif Aussurson og Gille Laugmand vare hengangne, da de bleve vaer; at Sigurd Thorlaksøn og Følge opsteeg ved Landings Steedet **uj Kojtu** nord for **Hoyviig**. Den i Sagaen omtalte **Hødde** kaldes nu **Kuurberg**, som nok skal betyde *Vagtbiærget*. Derved er ogsaa mærket Δ. Da der er henvend en Fiærding Vej til **Vären**,¹⁰ og kun en stiv Fierding Vej til **Hoyviig**, saa kunde der ej være lang Tid mellem Leifs og Sigurds Ankomst til Thorshavn.

Qvitenæs skulde vel skrives **Kvujtanees**, egentlig **Hvítanees**, da det har Navn af den Mængde hvid Skiælsand som Brændingen der opkaster, af samme blev i Oldtiden brændt Kalk, hvoraf Muren i Kirkebøe er opmuret. Endnu opgraves Levninger, som kaldes *Skjilp*, og blandes med anden Kalk.

Betydelige Indsøer findes ikke i Sydstrømøe, paa Kirkebøe Fiæld ere **Porkjeris Vatn** og **Ljósa Vatn**, i Havne Dal **Havnadäls Vatn** o **Holsatiödn** tæt nord for Thorshavn, og **inne å Vatnaskäre** 3 Vande oven for **Qvitenæs**. Dette anføres kun om deri kunde opdages Conferver. Paa Nordstromoe ere ved **Haldarsvuik** nogle Vande, ellers ikke af nogen Betydenhed, uden **Leinum Vatn**.

[Breddaviðm.:]

Mellem **Mujlingjin** og **Stakkjin** er **Sjendir** som vel med Tiden bliver beboet. **Mujling** har vel Navn af at *mujla, tygge langsomt*, fordi den stærke Strøm hindrer Farten.

9 Fyrst skrivað *Veera*, men *ea* rættað til *ä*.

10 Møguliga er roynt at broyta *e* til *a*.

Anmærkninger ved Vaagøen

Fiorden ved Westmanhavn kaldes almindeligen **Vestmannasund**, og **at fára út um Sund** bemærker: at ville skydses over Sundet. Det almindelige Landing Sted paa Vaagøen kaldes **Fúða Klettur**, ɔ: *Fogdens Opgang*. **Málings Hetta** liige norden for Sandevaags Bøe, **Rainsatindur** norden for Midvaag. **Præst Tengji** er Pyntens Navn syden for Midvaag. **Ritunova** er Pyntens Navn østen for **Vuik**, hvor man tænker paa at anlægge en Bøjgd, saavelsom paa **Slattanæs**, som begge fortiente at beboes. Mellem **Stakkjin** østen for Sandevaag og **Klovning**, som urigtigen paa Kaartet kaldes **Fleesen**, er **Trølkonufingur**. Østen for Sørvaag er **Sørvaas Vatn**, det største paa Færøerne, meget fiskerigt, højere til Fiælds mod Nordvest er **Fiadlavatn** og endnu et Vand med store Ørreder. **Busdala Fossur** falder syd ud i Havet fra **Sørvaas Vatn**. Nær ved Byen **Gaasadäl** er Steenkulfløtsen igjen funden paa Vaagøen, men endnu ikke undersøgt. **Mikjinees** og **Mikjinees Holmr**, hvor Graa Sulen fanges, nævnes i *Brouka Taat*.

Anmærkninger ved Østerøen

Imellem Schaalefiord og Fundings Fiord paa den vestre Side af Dalen viises Tingsteedet * for den nordre Halvdeel af Færøerne, det blev, saavidt man veed, ikke forladt førend kort før Reformationen, da nogle ved et Elvbruud omkom. **Schålabotnr**¹¹ og **Funningsbotnr** kaldes den inderste Ende af **Schälafjør** (sic) og **Funningsfjør**. Østen for **Rituvuik** paa Hellen under Forbierget holdt Throndt i **Gøtu Criminal** eller Strand Ret for sine undergivne. Der skal den første Strandning være skeet, da Sigmund vilde føre ham til Oluf Try[g]vasøn. Østen for **Sølmunde** mod **Gotuvuik** er **Skiegga Nøva**, hvor *Skiegga* fandtes nedstyrtet, som man troede af sin Broder, hvis Søn Thorstein derfor flyttede til Island: efter Landnama. Sonden for **Miouanees**¹² findes en Mængde Grave af en der forefalden Træfning, naar vides ikke. I **nordre Gøtu** var Throndts Boelig. Levninger af Bygnings Pladsen viises, men ikke af Nøstet, som troes nu under Havet, der, saavelsom fleere Steeder. Mellem **Gøtu** og **Fuglafjør** er **Varma Kielda**, som der flyder i Søen. Mellem Ejde og **Nordskaala** er anlagt en nye Bye kaldet **Svuináar**¹³ o. Mellem Ejde, udtales **Aji**, og **Funning** ere **Ajis Vøtn**. **Slattara Tindur**, **Gráfedli** over **nordre Giow**. **Rejafals Tindur**

11 Fyrst skrivað *aa*, men broytt til *á*.

12 Helst fyrst skrivað *v* (*Miova-*) og broytt tað til *u*.

13 Í eini breiddaviðmerking verður sagt at staðið er $\frac{3}{4}$ míl frá Eiði og $\frac{1}{4}$ frá Norðskála.

lidt norden for **Selaträ**, Øens Tingsteed i nuværende Tiid. **Halgafiadls Tindur**, nordost for **Øre**, kaldes oftest **Halgafals Tindur**. Et Fiæld ved Fuglefiord kaldes **Tujtlingaborg** eller blot **Borgjin**, en Fiældtind mellem Fuglefiord og Andefiord kaldes **Rusta Tindur**, vender mod Kalsøen, begge ere anmærkede med ++. **Rinkustainurin** ++ er længer mod Andefiord, som udtales **Åndafjør**. **Kodlin á Aji** det nordvestlige Forbjerg paa Østeroen, derved 2 Klipper **Kadl** og **Kiedling**.

Anmærkning ved Norderøerne

Kalsøj. Norden for **Mikladäl** ved * er paa Kaartet glemt Bojgden **Trødla-nees**, i samme Dal 1/4 Miil derfra, lige over **Mikladäl**, viises de faldnes Grave, der fulgte Erling Sverres Søn omtrænt Anno 1200. Byen **Blanka Skaala** blev ødelagt ved Fieldskreed. Beboerne flyttede til den sydostlige Side, og den nye Bye kaldes **Siradäl**, *∴ den sydlige Dal*, ligger liige overfor Havnen **Klak**. Paa **Kunøj** er **Kúinga Fiadl**, det er *Soe Snekke Fiældet*, hvor det Træ som Debes omtaler findes oven paa Fiældet. Der skal ogsaa være en Hule eller Grotte med Muslinger eller Søe Snegle, men denne er vanskelig at finde. Selv har ieg ej været der men det er mig sandfærdigen berettet. Paa Bordøen liige imod **Lorvuik**¹⁴ i Østeroe viises den *Giov* hvor Throndt skal have skiult sin Skat. Nogle prøvede at udgrave den, men opgave Arbejdit.

Paa **Fugløen** viises de saakaldte Floksmænds Opholdsted.

Paa **Svinøe** er funden en Gravsteen, troes at være Bjarne Svinøe.

Paa **Videroe**. **Vijaraji** Byen[s] Navn, **Vjøj** Oens Navn. I Diplomet 1407 *Vidaeide*. **Mealings**

Staðanøvnini á føroyakortinum

Her verða øll staðanøvnini sum eru á kortinum í Føroyingasøgu, sett upp í ein lista. Tey verða roknaði upp sunnanífrá oyggj fyri oyggj og (so frægt sum til ber) markatalsbygd fyri markatalsbygd úr Sumba til Hattarvíkar. Raðfylgjan innan hvørja bygd er tilvildarlig. Til samans eru á kortinum 296 nøvn og navnaformar, haruppiá 13 norrønir navnaformar sum eru nevndir í søguni (og haraftrat *Kirkjubær*, hóast hann ikki kemur fyri í søguni). Teir nútíðarføroysku navnaformarnir eru sostatt 282 í tali.

14 Fyrst skrivað *Leirvuig*.

Stavsetingin á kortinum er fylgd neyvt her í listanum. T.d. verður skilt millum *ø* og *ö* ljóðfrøðiliga (fonetiskt): tað fyrra er tað langa, tað seinra er tað stutta ljóðið. Typan av bókstøvum á kortinum er ikki heilt tilvildarlig. Oyg-gjan-øvn eru prentaði við kleppastavum, nøvn á bygðum, fjarðum og størri sundum eru við vanligari breyðskrift, meðan hini nøvnini eru við skákskrift. Einstøk undantøk eru frá hesari reglu, og tað kann vera hent av misgáum. Í listanum niðanfryi er gjørt sum á kortinum. Norrønir formar standa í klombrum aftan á tað føroyska navnið. *Norðoyar* er ikki komið við sum navn í føroyskum formi, men tann norrøni formurin stendur einsamallur í klombrum.

SUROJ (SUÐREY)

Munkurin

Flesjanar

Sumba

Bajnisvøri

Holmurin

Måvanes

Agraberg

Rejikambur

Rattarhejur

Stujanèv

Snarretangji

Baglholmur

Skålin

Knúkjin

Spinin

Spåafedli

Mujrafjadr

Vujk

Vujkabirgji

Grønunar

Lobra

Vågsfjørur

Våji

Fåmarasund

Nes

Porkjeri

Porkjersnès

Kvannafedli

Borgarknappurin

Hofi (Hof)

Hofsfjørur

Grandatangjin

Túan á Helgafedli

Famjin

Gluganir

Øravujk

Örnafjadr

Rossarovk

Trångjisvågsfjørur

Trångjisvá

vestur uj Luj

Tindur

Nakkjin

Froba

Asdäl

Frobja-Nujpa

Frobjabotnur

Kvanhäji

Kvanhäabotnur

Kjödnnunès

Ränin

Kvalba

Kvalbjafjørur

Prestfjadr

Suurujhäa

Kvalbja Aji
Grujmsfjadr
Fjadrstangi
Norbøsaji
Skålafjadr
Mjówanès
Kvalvujk (Sandvík)
Kvalnès
Villinganøð
Lambhäjin
Örnanuipan

LUJTLA DUJMIN (Minni Dímun)

Surjafjørur

STOWRA DUJMIN (Meiri Dímun)

Össars Drongur

SKÚOJ (SKÚFEY)

Skúi
Thowrar Enni

Skúvíjafjørur

SANDOJ (SANDEY)

Skarfanès
Däl
Flesin
Dalsnuipan
Kvödnin
Stovrafjadr
Húsavujk
Hejafjadr
Skålhöddi
Skålavujk
Kvalnès

Sand
Sandsfjørur
Sandsvatn
Salthöddi
Söltuvujk
Höddasund
Trödlhöddi
Skopin

Skopinafjørur

VÅOJDJ

Sandavå
Flesin
Stakkurin
Mälingstindur
Slattanès

Rejnsatindur

Midvå

Trälanuipan

Sörvågsvatn

Sörvå

Sörvågsfjørur

Dräasund

Tindhölmur

Gåshölmur

Bø

Gåsadäl

Bärin

Suur å Hedlu

Kjödnnunès

Vujk

Mikjinès fjørur

MIKJINÈS

Hölmurin

Nygvunes

Våafjørur	<i>Skälingsfjadl</i>
	<i>Mialfedli</i>
Vestmannasund	uj Lejnun
	<i>Lejnunafjadl</i>
KOLTIR	<i>Lejnunavatn</i>
Koltri	Kvujvujk
<i>Koltirsnakkji</i>	Vestmanna
	<i>Múlin</i>
<i>Koltirsund</i>	<i>Örvitsfedli</i>
	Saksin
HESTUR	<i>Mujlingur</i>
Hesti	<i>Stakkurin</i>
<i>Hälurin</i>	Tjödnuvujk
	Haldarsvujk
NÖLSOJ	Kvalvujk
Nölsi	Hösvujk
<i>Kjödnnunès</i>	<i>Ádnadälstindur</i>
<i>Borin</i>	<i>Kjalnès</i>
<i>Kåbilin</i>	Sjögv
<i>Aji</i>	Kodlafjør
<i>Stångjin</i>	Signabø
	<i>Kambur</i>
Nölsjafjørur	Kalbak
	Kalbaksfjørur
STREJMOJ (STRAUMSEY)	Sund
Kjirkjubø (Kirkjubær)	<i>Kvujtanès</i>
<i>Brandarsvujk</i>	Hojvujk
Bø	THORSHAVN (ÞÓRSHÖFN)
<i>Kirkjubønès</i>	<i>Tinganès</i>
<i>Glifursnès</i>	
Argjir	uj Sundinun
Sandagjèr	
Álakjèr	ESTROJ (AUSTREY)
Velbastä	<i>Raktengji</i>
<i>Siradäl</i>	Strændir
<i>Noradäl</i>	Sjögv
<i>Dalsnujpa</i>	Selaträ
<i>Nygvan</i>	<i>Rejafedlstindur</i>
Skäling	<i>Halgafedlstindur</i>

Ojri
Nordskåla
Svujnájir
Aji
Torvunès
Kodlurin
Mølin
Slattaratindur
Riftengji
norur vi Gjög
Múlin
Funning
Funningsfjørur
Skålabotnur
Skåla
Skålafjørur
Elduvujk
Ándafèr
Ánfarafjadr
Rinkustajnanir
Fuglafèr
Lårvujk
Gøtunès
Gøtuvujk
Noragøta (Gata)
vi Gjög
Siragøta
Sölmundafèr
Mjówanès
Sekkjatengsbui
Lambha
Lambhavujk
Glifrar
Nabbi
Rituvujk
Toftavatn
Toftir
Nès
Ejstnès

Flesjanar
Högnabui

Lårvujks fjørur

(NORÐREYJAR)

KADLSOJ
Galvurin
Blankskåla
Húsar
Mikladäl
Trödlanès
Kadlurin

Kadlsijafjørur

KUNOJ
Kuni
Häraldsund
Skär
Nakkjin

Häraldsund

BÖROJ
Ojri
Skoranar
Borjavujk
Borjanès
Klak
Váji
Stránd
Skålatoftir
Múlin
Múli
Debli
Nordtoftir
Ádnafir

Kvannasund	SVUJNOJ (SVÍNEY)
VIOJDJ	Svujni
Kvannasund	Vujk
Viaraje	Aji
Enniberg	Höfðin
Mälingsfjadl	Fuglijafjørur
Ásvujk	FUGLOJ
Vidvujk	å Kjirkju
Svujnijafjørur	Nordberg
	Hattarvujk
	Estfedli
	Bispurin
	Skarsvujk

Listi, kort og navnaformar

Sum nevnt frammanfyri er ímillum handritini hjá Rafn ein listi við føroyskum staðanøvnum, sum heilt týðiliga er partur av forarbeiðinum til føroyakortið í útgávuni av Føroyingasøgu. Tí nøvnini á listanum eru næstan tey somu sum tey á kortinum. Í listanum eru tó einstøk nøvn ið ikki eru komin við á kortið, og á kortinum eru nøkur ið ikki eru í listanum. Í listanum eru hesi nøvn, sum ikki eru á kortinum, helst tí at pláss ikki hevur verið fyri teimum:

Mujrabirgji, Mujra-Á, Kjaldavujksholmur, Örnaskär, Skarfatangji (í Suðuroy), *Höddi* (*Hestbui* v. [= ella] *Höddi* (í Hesti), men tað fyrra er útafturstrikað), *Ojrarajngji, Stremnès* (í Streymoy).

Eitt sum kann undra ein, er at felagsnavnið *Norðoyggjar* ella *Norðoyar* ikki er komið við í føroyskum sniði, men bara tann norrøni formurin *NORÐREYJAR* (í klombrum). Eitt rættlestrareintak av kortinum nevnið *Nòrojðjar*, men av onkrari orsök er tað ikki komið við kortini.

Onkuntíð eru í listanum nevnd alternativ nøvn ella navnaformar, tvey nøvn á sama staði, har sum so annað er valt fram um hitt:

Fiskji-Aji (*Kvalbja-Aji* tikið framum)

Viðvujk (*Vujk* tikið framum)
Vestmannafjörur (*Vestmannasund* tikið framum)
Vujk (*Haldarsvujk* tikið framum)
Havnin ɔ: Thorshavn (*Thorshavn* tikið framum)
Kongshavn (*Skålafjörur* tikið framum)

Onkuntíð er ein skeivur formur í listanum rættaður á kortinum:

Spåafedli (listin: *Spåafjagl*)
Hestur (listin: *Hestoj*)
Trälanujpan (listin: *Trödlanujpan*)
Suur á Hedlu (listin: *Sujahedla*)
Mialfedli (listin: *Mialfjagl*)
Vestmanna (listin: *Vestmannahavn*)
Riftengji (listin: *Risatangji*)

Hinvegin er *Hejafjagl* (millum Húsavík og Skálavík) rættað til *Hajafjagl* í sjálvum listanum, men það er ekki rættað á kortinum. Eisini hefur listin formin *Snærretangji* (Sumba), men á kortinum er komið at standa *Snarretangji* hóast *a* er rættað til *æ* í rættlestrareintaki av kortinum.

Í listanum eru hesir formar við fyriseting, men hava á kortinum fingið formar í hvør- ella hvønnfalli og uttan fyriseting.

á *Sande* (kortið: *Sand*), á *Húsum* (kortið: *Húsar*), á *Skäri* (kortið: *Skär*),
uj *Múla* (kortið: *Múli*)

Hetta merkir ikki at fyrisetingarnøvn ikki verða góðtikin, tí kortið hefur nøkur slík (báði við og uttan hjáorð frammanfyri): *vestur uj Luj*, *Suurujhää*, *Suur á Hedlu*, *uj Lejnun*, *uj Sundinun*, *norur vi Gjög*v, *vi Gjög*v, á *Kjirkju*.

Í hvørjumfalli, men við ongari fyriseting, standa nøvn sum: *Våji*, *Hofi*, *Bø*, *Koltri*, *Hesti*, *Kirkjubø*, *Velbastä*, *Signabø*, *Nordskála*, *Skåla*, *Blankskála*, og kanska skulu vit telja *Lambha* við her. Sum það sæst, eru hetta alt bústaðarnøvn, og tey brúka vit eisini ofta í hvørjumfalli (við og uttan fyriseting). Aftrat hesum leggja seg nøvn sum *Skúi*, *Nölsi*, *Kuni*, *Svujni* sum nøvn á bygdunum, meðan oyggjarnar tær eru á, verða nevndar *SKÚVOJ*, *NÖLSOJ*, *KUNOJ*, *SVÍNOJ*. Tann viknaði navnlíðurin -oy fellur formliga saman við endingini -i. Á sama hátt nevnir kortið oyggjarnar *KOLTIR*, *HESTUR*, men bygdinarnar *Koltri*, *Hesti*.

Annars leggja vit merki til at bygdanøvn, sum í hvørfalli kundu hugsast at skula hava endingina *-ur*, á kortinum onga ending hava: *Trångjisvá, Däl, Sand, Sandavá, Midvá, Sörvá, Gásadäl, Siradäl, Noradäl, Skäling, Funning, Mikladäl*. Formliga eru hetta sostatt hvønnfalsformar (sjálvsagt kunnu onkur av nøvnunum ið vórðu søgd at vera hvørjumfalsformar, eisini vera hvønnfalsformar: *Bø, Kirkjubø, Velbastä, Signabø, Nordskála, Skåla, Lambha, Blankskála* kunnu jú vera báði hvønn- og hvørjumfall). Annars leggja vit eisini merki til at kortið brúkar formarnar *Sumba, Froba, Kvalba* (ikki formar við *-bøur* ella *-bø*). Hyggja vit annars at nøvnunum á kortinum, so síggja vit at hvørfalsendingin *-ur* vanliga verður brúkt í natúrnøvnunum: *Rattarhejur, Baglholmur, Tindur, Össars Drongur, Tindholmur, Kambur* o.s.fr. T.d. verður skrivað *-fjørur*, tá ið tað er navn á fjørði, men ikki tá ið tað er navn á bygd. Eitt undantak er *Kodlafjør* (sum á kortinum sær út til at vera navnið á fjørðinum, ikki bygdini). Onkur natúrnøvn koma kortini fyri við ongari *ur*-ending á kortinum: *Asdäl* (t.e. *Ásdalur*), *Klak* (í staðin fyri *Klakkur*). Bústaðarnavnið *Sjögv*, har sum fyrisetingin *við* er undirskilt, er sjálvsagt eisini uttan ending.

Veikt bend navnorð hava regluliga hvørfalsending, t.d. *Skálhöddi, Raktengji, Nabbi, Dalsnuija, Noragöta, Siragöta*. Soleiðis er eisini í bygdanavninum *Múli*, men sum sagt ikki í *Norðskála, Skåla, Blankskála*. Báði listin og kortið hava formin *Lambha* sum navn á bygdini í Eysturoy. Helst skal formurin tulkast sum hvørjumfall. Tað er áhugavert at seinri partur av navninum er skrivaður *-ha*, sum man vera ein roynd at endurgeva eitt eldri *-haga* (ella kanska *-hagi?*).

Men tað eru eisini nøvn á kortinum sum ikki eru nevnd í listanum, 23 í tali:

(Í Suðuroy:)	Örnafjadr Asdäl
(Í Stóru Dímun:)	Össars Drongur
(Í Skúgvoy:)	Thowrar Enni
(Í Sandoy:)	Salthöddi Söltuvujk
(Í Vágum:)	Mälingstindur Rejnsatindur
(Í Koltri:)	Koltri
(Í Streymoy:)	Kjirkjubø Dalsnuija Örvitsfedli

	Kjalnès
	Kambur
(Í Eysturoy:)	Halgafedlstindur
	Aji
	Mølin
	Ánfarafjadr
(Í Viðoy:)	Mälingsfjadr
(Í Svínoy:)	Aji
	Höfdin
(Í Fugloy:)	Estfedli
	Skarsvujk

Av listanum sæst hvussu roynt verður at finna fram til hvussu nøvnini frægst kunnu stavast. Vit síggja t.d. at summi nøvn hava fingið øðrvísi stavseting á kortinum enn á listanum. Eitt sum kann nevast, er at ð verður útiðst á kortinum, men tað er við í listanum. Í erva á listanum stendur eisini henda stutta viðmerking: „ei ð i Færøisken“ (í einstøkum nøvnum er skrivað *d* fyri upprunaligt ð, t.d. *Nordbøsjaj*, *Midvå*, *Nordskåla*, *Vidvujk*, móguliga stendur *Norðberg* – í Fugloy – tó við ð). Eitt ivamál eru bygðanøvn ið enda við *-fjørður* á føroyskum. Í listanum verða tey skrivað t.d. *Fuglafir*, *Ándafir*, *Sölmundafiri*, *Ádnafir* (hetta síðsta rættað til *-fër*), men á kortinum hava tey fingið *-fër* (tó: *Ádnafir*).

Onkur nøvn eru ikki í samsvari við nýtsluna vit kenna í dag. *Spinin* (Sumba) og *Vujk* (Vágum) eru nevnd í eintali á kortinum, men eru í dag kend í fleirtali: *Spinarnir*, *Víkar*. Navnið *Nakkur*, ið vit vanliga kenna sum sterkt bent, er á kortinum veikt (og bundið): *Nakkjin* (í Trongisvági og Kunoy), somuleiðis *Koltirsnakkji*. Eitt løgið navn er *Suur á Hedlu* (útnyrðingshornið á Vágum). Born hevur *Syd a Helle*, Forchhammer *Syda Halla* og listin hjá Rafn *Suja-Hedla*. Á rættlestrareintakinum av kortinum er *Suja Hedla* rættað til *Suur á Hedlu*. Nøvn her á leið eru í dag *Hellur*, *Hellutangi* og *Hellisgjógv*. Helst eru onnur nøvn á kortinum eisini sum ikki samsvara við nýtsluna í dag.

Føroyskir og danskir navnaformar

Tað einasta av týðningi sum um hetta mundið var komið á prent á føroyskum, var kvæðabókin hjá Lyngbye (1822) og umsetingin hjá Schrøter av Matteusi (1823), og so onkur hissini kvæðatekstur aftrat

(Harpu ríma, Brókar táttur). Tað næsta er nettupp Føroyingasøgan (1832) við m.a. føroyskum teksti. Menn vóru í tí sambandi upptiknir av spurninginum um hvussu føroyskt best átti at verða stavsett, t.e. hvussu ein komandi føroysk ortografi skuldi riggast til so skilagott sum møguligt. Teir ið spæla ein høvuðsleiklut her, eru teir donsku menninir Rafn og Rask saman við føroyingunum Schrøter, Jens Davidson og Jákupi Nolsøe. Teksturin í Føroyingasøgutýðingini er eitt úrslit av hesum royndum. Eisini kortið ið fylgdi við bókini, skal síggjast sum partur av hesum arbeiði. Men tað skal eisini síggjast sum meira enn tað.

Tann tvímálsliga støðan sum føroyingar vóru komnir í, gjørði at staðanøvnini (og á sama hátt fólkanøvn) vórðu brúkt á føroyskum millum manna, t.e. í talumálinum, men í almennum høpi, og tá fyrst og fremst í skrift, høvdu tey fingið meira ella minni daniserað snið. Hetta skal síggjast sum partur av tí økismissi ið føroyskt hevði verið fyri síðan endan á miðöldini. Hjá Svabo sæst hetta væl. Í Indberetninger brúkar hann føroysk staðanøvn í donskum sniði, men hann leggur seg samstundis eftir at endurgeva stóran part av nøvnunum í føroyskum sniði, við síni serligu stavseting (hann fatar tað jú sum part av sínum starvi at varðveita føroyskt mál fyri eftirtíðina). Sum kunnugt komu hansara skrivligu avrik tó ikki út til almenningin fyrr enn nógv seinri. Kortini hjá Born og Forchhammer hava, sum longu nevnt, staðanøvnini í meira og minni daniseraðum sniði.

Tá ið tann danska herstjórnin (generalstaburin) í 1890'unum gjørði tey fyrstu málborðsbløðini fyri Føroyar (*Sí Føroyar. Topografisk kort 1:20 000*), sum komu á prent í 1901 í 75 kortbløðum, noyddust teir eisini at taka støðu til tann málsliga spurningin. Og eisini her kemur tann málsliga tvístøðan væl til sjóndar. Staðanøvn í føroyskum og donskum sniði verða brúkt hvørt um annað. Natúrnøvn eru yvirhøvur føroysk, men tá ið tað kemur til bústaðarnøvn og onnur meira týðandi nøvn (oyggjar, fjarðir og sund), er høvuðsformurin oftast danskur, ofta við føroyskum formi settum í parantes. Hildið er fast við hesa siðvenju í 2. útgávu av málborðsbløðunum (1941-43), men fleiri føroyskir navnaformar tykjast nú vera tiknir við í parantes. Í 3. útgávu (1987-98) eru øll tey donsku nøvnini koyrd burtur, og kortini hava nú bara føroysk nøvn. Í hesum føri kunnu vit so staðfesta at ein økismissur er vendar til økisvinning.

Tann støða ið danskir navnaformar av føroyskum staðanøvnum hava havt, sæst kanska best av *Lista yvir staðanøvn í Føroyum*, sum Stednavneudvalget gav út í 1960 og sum var góðkendur av forsætismálaráðnum (ella „autoriseret af Statsministeriet“, sum tað stendur í

teirri donsku útgávu ni av listanum). Listin hefur báði ein føroyskan og ein danskan navnalista. Í tí danska listanum eru 178 nøvn, og í Formæli verður sagt um hesi nøvn:

Staðanavnanevndin (Stednavneudvalget) hefur roynt at fækka um donsku staðanøvnini sum mest og ætlar í framtíðarútgávum at fækka enn meira um hesi nøvn, men heldur tað kortini fyri fyrst vera neyðugt – og her verður serliga hugsað um felagsumsitingina – eisini at hava uppi í donsku nøvnini á teim mest kendu støðunum.

Sum annar partur í hesum lista nú er skipaður, eru plássini við donskum nøvnum hesi: Oyggjaflokkurin sjálvur, størstu oyggjar og nes, allar sýslur, sóknir og bygdir, størstu vøtn og týðningarmestu sjónøvn.

Í eini kortútgávu frá 1916 (í kortmátinum 1:100 000) varð roynt at danisera frá hond øll nøvn. Hetta varð ikki tikið væl upp. Í innganginum til Færøernes Kortlægning verður tað sagt soleiðis: „Stednavnene paa dette Kort er i betydelig Grad forvanskede, hvilket gav Anledning til en berettiget Kritik, som bl.a. blev fremført i Lagtinget 1920 og i Dagspressen; Salget af Kortet blev derfor standset i 1925“ (Nørlund 1944: 44). Sætt í hesum ljósinum mugu vit staðfesta at kortarbeiðið hjá Rafn og samstarvsmonnum hansara, og av teimum man Schrøter hava verið eina fremstur, hefur verið slóðbrótandi tá ið ræður um at vinna føroyskum máli betri fótafesti.

Tann staðfrøðiliga lýsingin sum Schrøter sendir Rafn og sum verður prentað her í greinini, er partur av hesum arbeiði.

Bókmentir:

- G. Forchhammer. 1826: Færøernes geognostiske Beskaffenhed. *Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs naturvidenskabelige Afhandlinger*. Kjøbenhavn. S. 161-206.
- Føroyar. Topografisk kort 1:20 000*. 1. útg. 1901, 2. útg. 1941, 3. útg. 1987-98. Geodætisk Institut / Kort- og Matrikelstyrelsen. København.
- J. Landt. 1800: *Forsøg til en Beskrivelse over Færøerne*. Kjøbenhavn.
- Listi yvir staðanøvn í Føroyum*. 1960. Stednavneudvalget. Keypmannahavn.
- H. C. Lyngbye. 1822: *Færøiske Qvæder om Sigurd Fofnesbane og hans Æt*. Randers.
- N. E. Nørlund. 1944: *Færøernes Kortlægning. En historisk Fremstilling*.

Geodætisk Instituts Publikationer VI. København: Ejner Munks-
gaard.

C. C. Rafn. 1832: *Færeyínga saga eller Færøboernes Historie*. Kjøben-
havn.

J. H. Schrøter. 1823: *Evangelium Sankta Matthæussa*. Randers.

2007 Rafn, Schrøter og føroysk staðanøvn. *Varðin* 74. Ritstj. Poul An-
dreasen. Tórshavn, 7-38.

Staðanøvnini á teimum fyrstu máliborðsbløðunum

Úrtak

Í 1901 komu út kort yvir Føroyar í mátinum 1:20 000, til samans 75 kortbløð. Tað fyrireikandi arbeiðið var gjørt í 1890'unum av teirri donsku herstjórnini (*generalstabinum*). Tá ið staðanøvn skuldu setast á, mátti støða takast til trupulleikan ið stóðst av tvímælisstøðuni. Í dagligari talu høvdu nøvnini føroyskan form, men nógv nøvn høvdu við tíðini fingið ein danskan form, sum varð brúktur innan umsiting og í almennum samanhangi yvirhøvur. Í greinini verður greitt frá viðgerðini hjá herstjórnini av hvussu teir vildu loysa henda tvímálsliga trupulleikan. Møguleikarnir sum verða umrøddir, eru at velja eina „radikala faroisering“, eina „radikala danisering“ ella eina „blandaða loysn“ sum eitt slag av kompromis. Tað gjørdist hetta síðsta. Í viðgerðini koma teir eisini inn á spurningin um stavsetingina, og avgjørt verður at fylgja rættskrivingini hjá Hammershaimb. Í greinini verður eisini komið inn á samskiðið við føroyskar hjálparmenn, sum vit síggja hava verið V. U. Hammershaimb og Fríðrikur Petersen próstur.

Abstract

In 1901 maps of the Faroes were issued with a scale of 1:20 000, 75 sheets in all. The surveying was undertaken in the 1890s by the Danish military (*generalstaben*). In the light of the bilingual situation in the Faroese there was a question about the forms place-names should take. In everyday conversation people used the Faroese names, but over time Danish alternatives had in many cases arisen, and these were employed by the administration and in public life in general. The article deals with the way the military sought to resolve the difficulties brought about by this situation. Three possibilities were discussed: a „radical Faroisation“ of the names, a „radical Danicisation“ and a „mixed solution“ as a kind of compromise. The last was the one ultimately decided upon. During discussions, the question of how the place-names were to be spelt also arose, and it was decided to follow V.U. Hammershaimb's etymologically based orthography. The article further describes how the military

consulted Hammershaimb and Fríðrikur Petersen about the names and the appropriate forms to be used.

1 Inngangur

Í innganginum til verkið *Færøernes Kortlægning* hefur hövundurinn N. E. Nørlund eitt søguligt yvirlit yvir føroyakort og gerð av føroyakortum (Nørlund 1944: 34-43). Har ber m.a. til at lesa um tað stórarbeiðið sum farið varð undir í 1890¹unum at gera kort yvir Føroyar í kortmáttinum 1:20 000.¹ Eftir fyrireikandi kanningar í 1893 varð alt landið uppmátt og teknað tey fimm árin 1895-1899, og burturúr komu tey sonevndu máliborðsbløðini, eisini nevnd generalstabskortini. Tað var tann danska herstjórnin (generalstabusin) sum hevði arbeiðið um hendur, og í 1901 vóru øll kortini útkomin, 75 kortbløð til samans. Úrslitið vakti ans í samtíðini, so væl tað var frágingið,² og hefur síðan mangan verið havt á munnri fyri sínar dygdir.

Nørlund nevnr í sínum inngangi lítið og einki um staðanøvnini á hesum kortum. Hann roknar tey sokallaðu fikspunktini upp, og í seinasta setningi í frásøgnini sigur hann at „Navnebehandlingen er udført med Bistand af Dr. phil. Jakob Jakobsen.“ Sum eg fari at vísa á í hesi grein, so er hetta ikki allur sannleikin. Skjøl vísa at V. U. Hammershaimb hevur verið nógv við í ráðum, og eisini Fríðrikur Petersen próstur hevur verið spurður til ráðs.

2 Tvímælistrupulleikin og rættskrivingin

2.1 Uppskot til arbeiðsætlan frá 1897

Ein spurningur ið teir ið gjørdur kortini, máttu taka støðu til, var hvussu teir skuldu skriva nøvnini á kortunum, t.e. hvønn form nøvnini skuldu hava, og hvussu tey skulu stavast. Teir ið gjørdur uppmátningararbeiðið, fingur nøvnini uppgivin frá fólki á staðnum og royndu sum frægast at endurgeva tey á skrift. Á teimum hondteknaðu kortpørtunum (sektiúnunum) sum vórðu gjørdir so hvørt, standa nøvnini, sum hoyrdu til viðkomandi kortpart, í einum lista á kortbreddanum ella har sum pláss er, og við tølum og bókstøvum við hvørt navnið verður víst til staðið á kortinum. Uppmátararnir hava lítlan og ongan kunnleika havt um føroyskt mál, so nøvnini eru mangan skrivaði sum best ber til. Men herstjórnin hevði eina

1 Serlig kort vórðu eisini gjørd í øðrum kortmáttum, kort yvir Tórshavn, Tvøroyri og yvir jarðir á Sandi.

2 Sí t.d. Feilberg (1900: 10, 24).

serliga navnskivstovu („Navnekontoret“) sum hevði til uppgávu at síggja um nøvnini og viðgera tey og fáa teimum tann form ið tey skuldu hava á teimum prentaðu kortunum. Stjóri á navnskivstovuni var K. Rimestad kapteynur, sum hevur verið málkønur maður. Tann 1. mars 1897 setur hann fram uppskot til eina fyribils ætlan fyri arbeiðinum, ið hann nevnr „Om Behandlingen af færøiske Stednavne“. Har tekur hann m.a. soleiðis til:

Fremgangsmaaden ved Behandlingen bliver da efter Forslaget den, at Behandleren for hvert Navn søger, ud af Maalerens fonetiske Gjengivelse, at konstruere Navnet saaledes, som det maa antages at bogstaveres efter færøisk Skrivebrug, og derefter søger at finde Navnets Rodord ved Hjælp særlig af „Færøisk Anthologi“, en oldnordisk Ordbog, en gl-norsk Ordbog etc. – idet han stadig søger at udvikle sit Kjendskab til færøisk Sprog og Udtale, hvortil jo Grundlaget er givet ved de af Afdelingen ifjor Vinter foranstaltede Kursus. Det vil da for *de fleste* Navnes Vedkommende lykkes ham at komme til et plausibelt Resultat, idet han bør udelade Navne, der have en aldeles u-kartografisk Form (som Exp. paa saadanne fremsættes 2, udtagne af Taxationsbogen, navne paa Jordstykker:

- 1) Uttar-í-stovu garður heimi á garði
- 2) Nýjagerði Jóhan Eiriks, úti á bø).

Denne Behandling vil vistnok blive et sent og møjsommeligt Arbejde, men ganske vist ogsaa overmaade interessant. Og det kan antages, at den vil efterlade endel Navne uafgjorte.

Efter Behandlingens Afslutning vil det vistnok blive nødvendigt at forelægge den for en specielt Sagkyndig, der da vil faa at skjønne – ikke over det valgte Systems Rigtighed, men over dets Gjennemførelse i *Detailen*, og give Betænkning over de Navne, som Behandleren har ladet ligge.

Fyrst í hesum skrivi kemur hann inn á spurningin um føroyskar og danskar navnaformar:

Ved de Overvejelser, denne Sag har været Gjenstand for her i Navnekontoret, er det ikke lykkedes at finde noget fast System, hvorefter Behandlingen af de færøiske Stednavne kan foretages; man er tvertimod kommen til den Overbevisning, at det vil være bedst ikke at søge opnaaet Konsekvens, men at antage et Slags blandet System, hvor blot det Ene lægges til Grund:

Bestræbelsen maa gaa ud paa at gjøre Kortet over Færøerne brugbart saavel for Færinger som for Danske – at tilfredsstillende den ene af Parternes ideelle Fordringer er dels ugjærligt under de givne Forudsætninger, dels vil det ogsaa fuldstændigt bortskræmme den anden Part fra Benyttelsen af Kortet – med andre ord, Navnebehandlingen maa tilstræbe et Kompromis mellem de to yderliggaaende Systemer: Danisering eller komplet Gjengivelse af den færøiske Form (radikal Færoisering).

Naar Navnekontoret nu tillader sig at fremsætte en *foreløbig* Plan for Arbejdet, da sker dette – hvad der ønskes fremhævet – kun med alt Forbehold, idet det staar klart, i hvor høj Grad Forudsætningerne mangle for at kunne løse Opgaven *tilfredsstillende*.

Vit skulu ikki endurgeva skrivið alt sum tað er, bara taka tað týðning-armesta burturúr. 4 partar eru.

Í 1. parti verður sagt frá at innsavnaði eru nógv fleiri nøvn enn hvat ið rúmast á kortunum. Tí er neyðugt at velja burturúr: „Det foreslaaes nu, at man ved Navnevalget gaer frem i Hovedsagen efter følgende Orden: man medtager Navnene paa benævnte: 1. Øer, 2. Bygder, 3. Gaarde (i Bygderne, der findes ikke saa særdeles mange), 4. Største Højder, 5. Større Vandløb, 6. Hamre (der er ikke mange benævnte), 7. Gjogve o.s.v.“

2. partur er um skriftslag og -stødd, og í okkara samanhangi er ikki neyðugt at gera nakað burtur úr tí.

Í 3. parti verður komið inn á „Bestemmelsen af Stednavnenes Form“. Skotið verður upp at skriva nøvn á oyggjum og bygdum á donskum, „saaledes som den findes i den „Miletabel for Færøerne“, der er vedhæftet „Reglement for Skydsvæsenet paa Færøerne“ (alm. kaldes den Skydstabellen). Denne er nemlig officiel og dens Former for Navnene kjendes og forstaaes af alle Beboerne.“ Latið verður kortini upp fyri móguleikanum at loyva føroyskum nøvnum í serligum førum, nevniliga „Hvor den færøiske Form er særlig stærkt afvigende – og hvor Navnet er af større Vigtighed – kan sættes den færøiske Form som subsidiær“, og sum dømi er nevnt at skriva „Thorshavn“ og niðriundir „Havn“ í parantes. Fyri onnur nøvn skjýtur hann eina aðra loysn upp. Í samansettum nøvnum verður skotið upp at skriva „artsorðið“ (t.e. seinra lið, ið nevnið slag av landslagi) á donskum, „forsaa vidt der haves fuldtud adækvate danske Betegnelser for de færøiske Terrainformer, altsaa skriva *Aa, Ø, (Sogn), Vig, Dal, Hammer, Mark, Bakke* o.s.v. Hvor derimod ingen adækvat dansk Betegnelse haves, bruges den færøiske“

(nevnd verða *gjógv, brekka, gil, reyn, felli* og *fjall*). Ávísingarorðið („Bestemmelsesordet“) verður skotið upp at skriva á føroyskum. Her verður við øðrum orðum skotið upp at hava nøvn sum eru partvíst føroysk og partvíst dansk. Sum vit koma til, so verður gingið burtur aftur frá hesum hugskoti.

Við skrivinum eru tvey fylgiskjøl:

- 1) et foreløbigt Udkast til en Fortegnelse over, hvilke Kategorier der skulle medtages og hvilke ikke;
 - 2) et foreløbigt Udkast til Kilde-Paaføringen og Navnebehandlingen af Listen for Bladet Koltur.
- Begge Dele ere udarbejdede af Premierløjtnant Castonier, hvem ogsaa det første Forslag til Navnebehandlingen (første Udkast til Nærværende) skyldes.

Dømið í Fylgiskjali 2 vísir tann stóra ótryggleikan ið valdar á hesum fyrsta stigi í navnaviðgerðini.

2.2 Uppskot til arbeiðsætlan frá 1898

Úr skrivinum frá 1897 skulu vit ikki taka meira fram her. Vit skulu í staðin hyggja at einum nýggjum og longri skrivi (tað fyllir 8 foliosíður) sum Rimestad sendir til Generalstabens topografiske Afdeling tann 22. novembur árið eftir (1898). Hann leggur tað fyrra skrivið við sum fylgiskjal, men nú hevur hann arbeitt meira við nøvnunum, og hann hevur verið í Føroyum hetta summarið, og hann heldur seg nú hava fingið betri innlit í „Emnets Detailler“. Hann heldur framvegis fast við sítt grundsjónarmið um føroyskar og danskar navnaformar, men hevur „modificerað“ sína hugsan um hvussu trupulleikarnir best kunnu loysast. Skrivið frá 1898 er áhugavert, málsøguliga og málpolitiskt, og vit skulu tí endurgeva tað alt sum tað er:

Da jeg som Chef for Navnekontoret under 1/3 97 – kort før min Bortkommando til Odense – forelagde den første Indstilling „om Behandlingen af de færøiske Stednavne“ (følger som Bilag 1), tog jeg det udtrykkelige Forbehold, at jeg paa Grund af utilstrækkelige Forudsætninger kun turde fremsætte en rent foreløbig Plan. Siden da har jeg (fra Juni 1897 – April 98) foretaget en *første Behandling* af alle Stednavne paa Strømø, Vaagø, Østerø og omliggende Smaaøer, samt en *anden Behandling* af Stednavnene i Sydstrømø Præstegjæld og Kollefjord sogn; og i Juni-August 1898 foretog jeg efter Afdelingens Bestemmelse en Tjenesterejse til Færøerne, hvorved jeg – foruden paa Norderøerne at gjøre mig bekendt med

Detailmaalingen deroppe – fik gennemgaaet med kyndige Mænd de behandlede Stednavne, fik Størstedelen af de vedkommende Lokalteter paavist paa Stedet, og fik for de tvivlsomme henstaaende Navne ialtfald den korrekte Udtale noteret, for en Del (men rigtignok langt fra ikke for alle) tillige Betydningen og den mulige Oprindelse. Fra denne Rejse foreligger der talrige Notater, men paa Grund af anden Tjeneste m.m. har jeg endnu ikke faaet Stoffet bearbejdet; dette vil ske under den fortsatte Behandling.

Jeg har saaledes i de sidste halvandet Aar i ikke ringe Grad forøget mit Kjendskab til Emnets Detailler, og naturligvis ogsaa derved vundet fremad i Overblik over dets Helhed. Det har derfor maaskee noget mere Vægt end da, naar jeg nu gjentager, at den fundamentale Vanskelighed stadig forekommer mig at ligge sammesteds som jeg dengang antog; men da jeg ganske vist noget har modificeret min Mening om den bedste Maade at løse Vanskelighederne paa, maa jeg gaae lidt nøjere ind herpaa.

Min Grundanskuelse er da nu som før, at der ikke vil kunne gennemføres et fuldtud konsekvent System for Beskrivningen af de færøiske Kort:

A. En *radikal Danisering* af alle Stednavne kan ikke foretages. Den vilde først og fremmest være en saarende og ufortjent Haan overfor en Befolkning, der Aarhundrederne igjennem og uden nogen egentlig Litteratur saa trofast har bevaret sit gamle Sprog, urørt i det Væsentlige og forbavsende frisk; men dertil kommer, at Stednavnene i Hovedsagen knytte sig til Terrainformer, hvortil vi intet tilsvarende have, for hvilke vort Sprog altsaa savner Nuancer, og om end derfor endel Navne kunne gjengives ved et i Betydning og Lyd nogenlunde tilsvarende dansk Udtryk, saa kunne mange ikke – og desuden vilde en Oversættelse ved mange Navne blive smagløs, ja rentud latterlig. F. Ex.

Lítlafelli kan nok gives ved „Lillefjeld“ (men hvorledes saa *Lítlafjallið*?)

Grønabrekka ved „Grønbrink“ (her lidt længere fra), men hvad kan der siges for saadanne som

Heljareyga = „Dødsrigets Øje“, eller endog

Fjeldet *Dyllan* gjengivet som „Malkebøtten“

Fjeldet *Tyriil* gjengivet som „Pind, besat med Børster til at piske Flødeskum med“
- saadanne Absurditeter udelukke sig selv.

B. En *radikal Færoicering* er paa Forhaand langt mere tiltalende: man vinder Befolkningen, ogsaa dens mere yderliggaaende Elementer (se Bilag 2³), og

3 Sipað verður til henda stubban í *Fuglaframa* 12. juli 1898: „Rimestad, kapteynur í General-

man kommer langt nærmere til Afdelingens Princip („Udtalen, henført til Oprindelsen“) ved saaledes at lade Stednavnene faae den Form, som Udtalen paa Stedet giver. Men der er dog her væsentlige Momenter, som ikke bør oversees:

- 1 Kortene udgives i Danmark af en dansk Statsmyndighed;
- 2 de udgives paa Dansk og for Danske, hvis Benyttelse af Kortene ikke unødigt tør vanskeliggjøres, medens den kun „Færøisk“ talende Del af Øernes Befolkning neppe vil købe eller bruge dem meget;
- 3 de fremstille Egne, der høre under den danske Stat, endog i snevrere Forstand, Egne i hvilke Rets- og Kirkesproget, tildels ogsaa Skolesproget er dansk;
- 4 en stor Del af Stednavnene ere *geografiske* Navne, som det neppe gaaer an at fremstille i en selv for den dannede Danske helt ukjendelig form – f. Ex. maa man skrive *Strømø*, ikke *Streymoyggj*, *Skaapen Fjord*, ikke *Skopunarfjørður* o.s.v.
- 5 en stor Del Lokaliteter, beskrives kun med *Fællesnavne*, som det vilde være urimeligt og affekteret at skrive i færøisk Form – f. Ex. man maa skrive *Smedie*, ikke *smiðja*; *Præstegaard*, ikke *prestagarður*; *Fyr*, ikke ? o.s.v.
- 6 af de Lokaliteter, der gives ved Egnavne, have en stor Del *officielle danske Benævnelser*, hvilke ere de retsgyldige Navne, brugte til Thinge og i Kirke, og som desuden ere velkjendte Mand og Mand imellem over Øerne (dette gjælder særlig Øerne, Bygderne, Skydsstationerne o. Lg.). At *ombytte* disse Navne med færøiske vilde ikke kunne forsvares (se særlig Punkt 1 og 2), de maa *mindst* stilles sideordnede med dem.

Altsaa: der er *umuligt* at undgaae, at nogle navne sættes i dansk Form, og det vilde være absurd ikke at sætte de fleste Navne i færøisk Form – men saa er man ogsaa med absolut Nødvendighed ført ind paa

C et *blandet System*, saaledes som ogsaa i sin Tid foreslaaet. Spørgsmaalet bliver da kun om Grænserne for de to Slags Former, om hvor man skal lade de to Sprog støde sammen. I denne Henseende gjorde Indstillingen af 1/3 97 et positivt Forslag, som jeg her maa gaae lidt nøjere ind paa. Det foreslaaes i Indstillingens

stabinum, er komin til landið at gera ransakning um tey nøvnini, sum nýtt skulu verða í nýja føroyska kortinum. Hann er málkønur maður. Og tað gerst neyðugt, tí ikki man verða so gott at fáa skil á mongum av teimum gomlu nøvnunum. Ætlan er at hava summu nøvnini uppá danskt – tilík, sum beinan vegin kunnu umsetast. Tað má vónast, at hetta, sum eisini tað at seta bygda- og oyarnøvnini uppá danskt, dettur burtur. Tað vil síggja betri út, at øll nøvnini eru uppá eitt mál, og tað er valla trúligt, at tað á nøkrum hátti, hvørki fyri okkum ella útlendingar, ger brongul.“

Punkt 3b, at „Artsord skrives paa Dansk, forsaavidt der haves fuldt ud adækvate danske Betegnelser for de færøiske Terrainformer (af færøiske Artsord) vil der kun behøves faa foreløbig kan kun nævnes *gjógv, brekka, gil, reyn*, samt *felli* og *fjall* ...“ Forudsætningen er tydelig nok den, at Hovedmassen af Artsordene kunne gjengives ved ækvivalente – ɔ: *baade* i Betydning og i Lyd tilsvarende – danske Ord. Og saaledes saa det ogsaa ud ved Arbejdets Begyndelse; men under dets Fremadskriden er der stadig dukket nye, mere rent færøiske Artsord op, saa at det allerede paa det nuværende Standpunkt maa siges, at Forslagets Forudsætning ikke længer holder Stik. For at faae klar Oversigt herover har jeg udarbejdet 2 Lister, der følge som Bilag 3 og 4; paa Bilag 3 har jeg optegnet, efter Navnelisterne, de hidtil i Flertalsord fundne Artsord, paa Bilag 4 de Artsord, der hidtil kun ere fundne i Etledsord (nogle af ordene paa begge Lister ere dog ej *egentlige* Artsord ɔ: Betegnelser for Terrainformer, og ere kun medtagne for Fuldstændighedens Skyld). Iøvrigt vil vist Listernes Øjemed fremgaae af deres Indretning. Det sees nu af disse Lister, at

Paa Bilag No.	Kan følgende Antal Ord nok gjengives nogenlunde ækvivalent, – og	følgende Antal kan gjengives, men kun med væsentlige Mangler i Lyd eller Betydning, – men	følgende Antal kan slet ikke gjengives ækvivalent
3	50	34	48
4	14	9	48
Ialt	46	43	96

M.a.O. af de 203 optegnede Artsord kunne 139 eller langt over Halvdelen *ikke* gjengives ordentlig ved ækvivalente danske Udtryk; kun for en Minoritet, 64, kan den danske Form gennemføres. Men isaafald vil man ved Brugen af dansk Form kun naae en ringe Del af den tilsigtede Virkning: at lette Danske Benyttelsen af Kortene – uden at man derved formindsker den altid ved de danske Artsords Anvendelse klæbende Ulempe: at de benyttede Former ikke i sig selv ere sprogrigtige; thi at f. Ex. „Fjallmanna Høj“ eller „Fjarðar Aa“ ikke ere ideelle Former, maa Enhver indrømme – kun ved at anvendes konsekvent overalt, faae de en Existensberettigelse; forekomme de kun pletvis, virke de stødende.

Jeg troer derfor, at det bliver rigtigst at opgive dette Punkt af det oprindelige Forslag, og istedenfor skrive alle de Stednavne, hvor Bestemmelsesordet er færøisk, helt i færøisk Form. Det man derved gjør, er at flytte Sammenstødspunktet for de to Sprog, saaledes at det *ikke* længere falder *inde i Ordene*; og det er vist

i sig selv heldigere. Og samtidig kan man gjøre dette Sammenstød betydelig mindre haardt ved et andet Middel: en Udvidelse af den i Indstillingens Punkt 3a nævnte Anvendelse af *dobbelt Form* (Anvendelsen som foreslaaet: den danske Form øverst, den færøiske nedenunder i Parenthes, men med fuld Skrift). Jeg skal oplyse dette ved et Exempel eller to.

- 1 I Eide sogn ligger Bygden *Øre* (fær. Form *Oyri*); denne Bygd har sin Hauge og efter Bygden er opkaldt et Skar og en Gjov; her *kan* nok efter det tidligere Foreslaaede skrives *Øre – Øre Hauge – Øre Gjov* [Fótnota: ikke at forveksle med Skydsstationen *Øregjov* paa Vaagø] – *Øre Skarð* –; men navnlig med det sidste kniber det, da første Del af Ordet bliver dansk og sidste Del færøisk, hvilket er særlig sprogstridigt (men meget hyppigt vil forekomme) – og *Øre Gjov* er ogsaa uheldigt, fordi man ellers undgaaer Formen *Gjov* som Artsord, og *Øre Gjógv* har samme Skavank som *Øre Skarð*. Det vil derfor formentlig være bedre at skrive:

Øre – Oyrar Hagi – Oyrar Gjógv – Oyrar Skarð
(*Oyri*)

thi disse Formers Sammenhæng vil vist let falde i Øjnene.

- 2 I Kvalvig Sogn ligger Bygden *Thorsvig*; efter den ere opkaldte Hauge, Skar og „leiti“, men opkaldte efter Navnets færøiske Form *Hósvík* (udt. *Høsvujk*). Derfor skrives bedst, ikke som først paatænkt:

Thorsvig – Thorsvig Hauge – Thorsvig Skarð – Thorsvig Leiti

(hvor de 3 sidste Former afvige stærkt fra det Udtalte, hvor næstsidste er tarvelig, og sidste helt daarlig), men efter hvad der nu forslaaes:

Thorvig – Hósvíks Hagi – Hóssis Skarð – Hóssis Leiti
(*Hósvík*)

[Fótnota til *Hóssis*: Saaledes er Udtalen (*Høssis*). Dog bør vist i den endelige Redaktion skrives *Hósvíks* ogsaa her.]

Ved behændig Anvendelse af det her Foreslaaede vil der kunne skabes en nogenlunde let Overgang mellem de helt danske og de helt færøiske Ordformer; og ogsaa grafisk vil det Stødende kunne undgaaes, fordi de danske Navne

hovedsagelig blive skrevne enten i Vandet – Øer, Fjorde etc. – eller ved Kysten – Bygder, Skydsstationer etc.; her kommer saa den dobbelte Form til, hvorved man gennem den parenthetiske Færøform kommer til de helt færøiske Navne inde i Landet (de danske Fællesnavne ville vel forekomme rundt om, men de skrives jo som Regel med mindste Skrift og falde derfor mindre i Øjnene).

Men noget absolut Ensartet, noget konsekvent gennemført System, det kan der ikke bringes tilveje – dette maa paa Forhaand erklæres! Det, der her foreslaaes, er det, som jeg troer vil give *færrest* Vanskeligheder og *bedst* Udbytte, forholdsvis; ideelt tør jeg ikke udgive det for!

De øvrige Forslag i Indstillingen kan jeg i alt Væsentligt fastholde, blot med følgende Bemærkninger :

- 1 Forslaget om Brugen af *ll*, *nn* og *rr* til Betegnelse af den første Konsonants *d*-lyd bortfalder;⁴
- 2 “Forklaringen“ sættes ikke i Rammen, men gøres fyldigere (blandt Andet med Fortegnelse over de vigtigste Artsord) og trykkes særskilt – men uddeles (gratis?) ved hvert salg af Blade;
- 3 som „Sagkyndig“ (se Punkt 4, Slutningen) foreslaaes Provst Hammershaimb, som Den der baade er mest inde i Sagen, og tillige med største Besindighed har holdt sig borte fra alle Yderligheder og Overdrivelser – og som endelig (last not least) med den største Elskværdighed har besvaret min foreløbige Henvendelse med Tilbud om at staae til Disposition med Hjælp og Raad naarsomhelst.

Med de ovenanførte Forandringer – der ganske vist ikke ere helt uvæsentlige – henholder Navnekontoret sig iøvrigt til sin Skrivelse av 1/3 97 og indstiller da: at Arbejdet maa fremmes paa det ved Nærværende givne Grundlag, og at Kortene over Færøerne beskrives med Stednavnene i den derved fremkommende Form. Hvorledes man skal forholde sig i Retning af det Tekniske – for at undgaae Kollisioner mellem Navnene og de mange Betegnelser af Relief og Jordbund – derom tør jeg ikke nu foreslaae noget Positivt: det maa afhænge af, hvad der bliver endelig fastslaet for Udførelsen af de nævnte Betegnelser.

2.2.1 Stavseting

Um hetta mundið – í 1890’unum – leikar stríðið um ta fýroysku stav-

4 Uppskot var um at *ll*, *nn* og *m* skuldu skrivast við einum ringi yvir tí fyrra hjálfjóðinum tá ið tað úttalaðist *d*.

setingina sum harðast. Kjakast verður um hvørja stavseting vit skulu velja fyri føroyskt í framtíðini. Hetta kjak speglast eisini aftur í tilmælinum hjá Rimestad:

Et vigtigt Punkt, som ikke explicit er berørt i Indstillingen af 97 (om end det hele Tiden forudsættes), vilde jeg endnu gjerne have Lov til at omtale; det er Valget af Retskrivning for Stednavnene. I dette Punkt gjør der sig mellem de direkte Interesserede forskellige Meninger gjældende, som tildels staae temmelig skarpt overfor hinanden; og jeg har naturligvis under hele mit Arbejde havt Spørgsmaalet for Øje, særlig benyttet mit Ophold paa Færøerne til ved Samtale med Mænd af de modsatte Partier at høre Andres Opfattelse og klare min egen.

Ved Bogstaveringen af de færøiske Stednavne kan man benytte een af følgende Metoder:

- 1 en *Lydskrift* (se særlig Prof. Jespersens Afhandling i „Dania“ I, 33-80). Dette vil ikke være hverken praktisk eller heldigt; Danias Lydskrift indeholder 100 Tegn, delvis med saa mange Prikker, Streger og Snaller, at de let forveksles med de topografiske Tegn – og man har ingen Fonetiker til at stave Navnene med Lydskrift; og selv om man havde, hvem af Kortenes Brugere kunde saa læse dem?
- 2 en *fonetisk Skrivemaade* med Anvendelse af de almindelige Bogstaver. Heller ikke dette kan ansees for godt; jeg har – i det Grove – forsøgt at bruge denne Methode i Bilagene 3 og 4: men alene et Blik paa de i Bilagenes 2den Kolonne staaende Misfostre vil vist være nok til at udelukke Tanken om at anvende noget Saadant paa Kortene! (Noget andet er, at denne Maade har været overordentlig god ved Maalernes – og senere mine – Optegnelser paa Stedet „*efter Gehør*“);
- 3 en „*broyting*“ ɔ : en nylig paa Færøerne opkommen, halvt fonetisk, halvt etymologiserende Skrivemaade; *mig* forekommer den kun at forene i sig begge disses Ulemper – den er konventionel m.H.t. Tegnene ligesaa vel som, om end ikke i saa høj Grad som den fonetiske, og den staaer konventionelt overfor Lydene som den etymologiserende, skjøndt i ringere Grad. (Naar f. Ex. dansk „*hvad*“ ikke gives paa Færøisk ved „*hvat*“ (efter Opr.) eller ved „*kvæat*“ (efter Udt.) men efter broytingen ved „*kvät*“, saa seer jeg ikke ret Fordelen derved). Afgjørende er det for vor Stilling til den, at den kun er antagen af en ringe Minoritet af Færingerne, ikke engang af den yderligere Del af dem (se Bilag 2, som staves etymologiserende⁵)

5 Sum áður nevnt er hetta *Fuglaframi*, har Sverre Patursson var blaðstýrari.

- 4 en helt *etymologiserende Retskrivning*. Og her er der da det Heldige, at der foreligger et fuldt udarbejdet, fortrinligt System, *det hammershaimbske*; efter dette er stavet det Første og Meste af, hvad der hidtil er fremkommet paa Tryk i Færømaal, og Fordelene ved det ere betydelige i enhver Henseende – jeg skal her kun nævne, at ved at bruge det befinder Afdelingen sig i Overensstemmelse med den vigtige Del af sit Grundprincip: at henhøre til Oprindelsen.

Det foreslaaes derfor at slaae fast, at ved Kortenes Beskrivning staves Stednavnene *efter den hammershaimbske Retskrivning*.

K. Rimestad

Fýra fylgiskjøl eru við. Tað fyrsta er skrivið frá árinum fyri (1. mars 1897). Nr. 2 er *Fuglaframi* frá 12. juli 98. Nr. 3 er „Artsord, fundne i navnelisterne 95-97“, ein listi við 134 navnliðum (frá *á* til *vík*) við úttalu, danskari umseting, navnadømunum og viðmerkingum. Fylgiskjal 4 minnir um 3, men hesin listin inniheldur 73 „Etledsord“ úr somu navnalistum (frá 1895-97), orð frá *argir* til *sugga*.

Nakrar dagar seinri sendir Rimestad aftur eitt bræv til sama mót-takara:

Navnekontoret

Kjøbenhavn den 9de December 1898

Til

Generalstabens topografiske Afdeling.

I Fortsættelse af Kontorets Skrivelse af 22de f. M. og i Henhold til Afdelingens mundtlige Ordre af 28de f. M. indberettes, at nævnte Skrivelse med Bilag har været tilstillet Provst Hammershaimb, fra hvem D.D. er modtaget vedlagte Brev af G.D., hvilket Brev, som det vil sees, indeholder en fuldstændig Tilslutning til det af Navnekontoret foreslaaeede Princip for Behandling af færøiske Stednavne. Navnekontoret tillader sig nu at udbede sig Afdelingens Resolution i Sagen.

K. Rimestad

Her er brævið frá Hammershaimb til Rimestad (sí mynd):

København d. 8. December 1898

Velbaarne

Herr Kaptain i Generalstaben K. Rimestad R af Db pp.

Efter Herr Kaptainens Anmodning har jeg gennemgaaet Planen for Navnene paa Generalstabskortet over Færøerne; jeg finder den vel motiveret og tiltræder den derfor som vellykket efter mit bedste Skøn. Skønt det muligt ved første Øjekast kan synes stødende, at der er danske og færøske Stednavne opførte paa Kortet om hinanden, vil dette dog befindes at være vel begrundet som hensigtsmæssigt

København d. 8. December 1898

Efter Herr Kaptainens Anmodning har jeg gennemgaaet Planen for Navnene paa Generalstabskortet over Færøerne; jeg finder den vel motiveret og tiltræder den derfor som vellykket efter mit bedste Skøn. Skønt det muligt ved første Øjekast kan synes stødende, at der er danske og færøske Stednavne opførte paa Kortet om hinanden, vil dette dog befindes at være vel begrundet som hensigtsmæssigt ved den ejendommelige Forstilling, disse Her indtage i Kongeriget. - Jeg kan derfor fælt ud anbefale Ordningen og tilraade Forslaget, som det her fore ligger, taget til Følge efter Indstillingen af 22de f. M.

Til Herr Kaptainens Behøring og mulige Afbenyttelse vedlægger jeg 2 Billeder med foreslaaede Rettelser og Tilføjelser paa Navnefortegnelserne. Jeg tillader mig ligeledes at bemærke at den d. Spalte2 opførte færøske Udtale af g og d foran en anden Konsonant her findes gentagen med k og t; - jeg foreslaar at betegne disse Lyd med gg og dd, hvilket falder den danske Tunge svært at udtale; saaledes bliver Høgni i dansk Udtale enten Høgni eller Højne, bygget til Økt, fjall (fjædd) til fjæll, o. s. v.

Velbaarne

Herr Kaptain i Generalstaben K. Rimestad
R af Db pp. -

Højagtelse Herr Kaptainens
Østliged kongirne
V. Hammershaimb

Bræv frá V.
U. Hammers-
haimb til K.
Rimestad. Her
góðkennir
Hammers-
haimb ta valdu
loysnina.

ved den ejendommelige Særstilling, disse Øer indtage i Kongeriget. Jeg kan derfor fuldt ud anbefale Ordningen og tilraade Forslaget, som det her foreligger, taget til Følge efter Indstillingen af 22de f. M.

Til kaptainens Betænkning og mulige Afbenyttelse vedlægges jeg 2 Bilag med foreslaaede Rettelser og Tilføjelser paa Navnefortegnelserne. Jeg tillader mig ligeledes at bemærke, at den i Spalte 2 opførte færøske Udtale af *g* og *d* foran en anden Konsonant her findes gengiven med *k* og *t*; jeg foreslaar at betegne disse Lyd med *gg* og *dd*, hvilket falder den danske Tunge svært at udtale; saaledes bliver Høgni i dansk Udtale enten Hø*k*ni eller Hø*t*jne, bygd til bi*k*t, fjall (fjaddl) til fjall, o.s.v.

Jeg forbliver med Højagtelse Herr Kaptainens ærbødigst hengivne

V. U. Hammershaimb

Sum vit sóu, so bað Navnaskrivstovan ta topografisku deildina um eina avgerð í spurninginum um navnaformarnar. Tað fær hon nýggjársaftan hetta árið:

Generalstabens topografiske Afdeling.
Kjøbenhavn, den 31. December 1898.

Til Navnekontoret.

Efter Modtagelsen af Kontorets Skrivelse af 9. ds. vil Afdelingen herved – i Fortsættelse af sin mundtlige Tilkjendegivelse af 28. f.M. – bestemme, at Behandlingen af de færøske Stednavne skal foretages paa Grundlag af Navnekontorets Indstilling af 22. f.M.

Begge Kontorets Skrivelser med Bilag ville blive nedlagte i Afdelingens Arkiv for i kommende Tider at kunne tjene til at dokumentere de for Behandlingen af de færøske Stednavne udførte Forarbejder.

Louis le Maire⁶

3 Hjálparmenn

Luturin hjá V. U. Hammershaimb í viðgerðini av staðanøvnunum á

6 Hann var stjóri í teirri topografisku deildini, og tað var hann eisini í 1893 tá ið farið varð undir at fyrireika uppmátingina. Hann vitjaði eisini Føroyar í sambandi við uppmátingina. Danskí búnaðarfrøðingurin Feilberg (1900: 24) greiðir frá at tá ið hann í 1899 gisti í prestagarðinum í Todnesi, gistu le Maire oberstur og Rimestad kapteynur eisini har. Rimestad stóð á odda fyri uppmátingini hetta summarið.

kortunum hefur ekki verið alment kendur, og það er tí ekki av leið at taka hann við her.

Av skjalatilfarinum frá navnaviðgerðini sæst at heilt fitt av samskifti hefur verið millum Rimestad og Hammershaimb. Í tilfarinum er ein langur listi við nøvnum og navnliðum, sum Hammershaimb ger viðmerkingar til. Hann greiðir frá hvat orð, sum koma fyri í nøvnum, merkja, roynir at tulka trupul nøvn og noyðist í fleiri førum at geva frá sær. Hetta eru leys bløð og dupultørk í kvartstødd, og skrivað er á 12 síður. Listin er skipaður alfabetiskt (A-Ø) og sendur til Rimestad. Hann er ekki sendur í einum, men so við og við, tí partarnir eru undirskrivaðir við skiftandi dagfestingum:

Havehuset 16.11.99

Havehus 24.11.99 (viðm.hjá Hmb: Mere udbedes)

Havehus 4.12.99

Kbhvn 8.12.99

Listin byrjar við *Aarstúggjur*, tað næsta er *á Fjørð* (*inni á Fjør* í Vestmanna, har Hammershaimb sigur seg ivast í um tað hefur við *fjørð* ella *fjør* at gera). Bygdarnavnið *Arge*, *á Argjum* sigur hann seg ekki vita upprunan til o.s.fr. Summastaðni skrivar Rimestad viðmerkingar, t.d. at okkurt er tikið til eftirtektar og rættað.

Eisini er eitt dupultark við nøvnum í Mykinesi. Yvirskriftin er *Mikineshólmur* (men nøvnini eru ikki bara úr hólminum). Umtalaði verða nøvn sum *Hólmgjógv*, *Píkarsdrangur*, *Bøli*, *í Lamba* og eisini sjálvt oyggjarnavnið. Skrivið er stílað til Herr Kaptain Rimestad, og Hammershaimb hefur undirskrivað 9.1.1900.

Eitt stakt blað er við viðmerkingum til nøvn (í stavrað, sí mynd). M.a. sigur hann her um *Argir*, at tað kemur ikki av *argur*, men *ærgerði* ella *áargerði*, og annars umtalar hann nøvn sum *Frælsi*, *Grógv*, *Heltn*, *Kapulin*, *Saksun* og *Sjeyndir*. Eitt annað stakt blað er við yvirskriftini *Artsord*, har sum Hammershaimb lýsir ymsar navnliðir í (næstan) alfabetiskari røð (frá *bakki* til *vatn*, alfabetiseringin verður brotin í støðum). Sama ger hann á einum leysum lepa (*bøur* – *urð*), sum eisini hefur másligar viðmerkingar.

Á einum leysum folioarki, undirskrivað av Hammershaimb í Havehuset 22.9.00, ger hann viðmerkingar til nøvn í St. Dímun, Skúgvoy og Sandoy. Her umtalar hann nøvn sum *Munnløg*, *Lokloysi*, *Søltuvík*, *Soyla*, *Tvífaldará*, *Taðabarmur*, *Sellátrafles* o.o. Fleiri ferðir hefur KR (t.e. K. Rimestad) viðmerkingina „tiltrædes“. Eisini skrivar hann

við a. (Annars kann fyri rættleika sakir nevast at tað ikki er rætt at navnið ikki finst aðrastaðni í Suðuroy).

Rimestad hevur eisini navnalistar við ivasomum nøvnum, har pláss er í einum serligum viðmerkingarteigi fyri „Hammershaimbs Decision ang. Formen“. Í listum fyri Eysturoy og Norðoyar (við nøvnum ið standa eftir

Rigsdagen, Kjøbenhavn d. 21/2 1901.

Kære Hr. Rimestad!

„Hu ha!“ siger jeg ikke, mere jeg siger, at det er grumme kedeligt at jeg ikke er i stand til at maade de Gaader, til hvis Løsning de har ment at jeg kunde hjælpe.

Indtætte af de andrandede Navne har jeg hørt for og tænkt lidt over, - idet at det er lykkeligvis mig at få nogen bestemt Opfattelse af deres Oprindelse - indtætte har jeg først lagt at kende igennem deres uendlige Række - de Forklaringer, jeg forudsætter at give, man derfor for en stor del opfatter som Henstillinger til Ordsprog.

1, Mr. Spidemann af Syderø har jeg aldrig hørt Kvaliteter kalde andet end det og ret „Nyspan“, saa jeg er ikke i stand til at sige, hvad det er rettet at skrive: „Fruanyspan“ (Hr. „Fruanyspan“ paa Tindholte) eller „Opyruanyspan“ (Hr. Opyruafiall)

2, Navnet „Kryabalska“ har jeg ikke

Byrjan og
endi á brævi
frá Fríðriki
Petersen prósti
til Rimestad.

2. Hood „Arve“ (= „Arve“, Nom. ellv. Aeg)
er, har jeg ingen mening om

For Diebløkke kan jeg
kun give lidt oplysende
Oplysninger, men ved at kende
Løysforhold og nogle fornøftige
Kvaliteter kunde jeg maaske i
den kommende Sammen se
mig i Stædet til paa enkelte
Punkter at give mere tilfreds-
levende Fortællinger, men saa er
det for sent.

At jeg ikke har kunnet gøre
den den hjælp, de ønskede, haaber
jeg, de tilgiver, huskende paa, at
„ultra posse nemo obligatur“, altsaa
heller ikke - trods sin bedste Vilje -

Deres hengivne

Fr. Peterseu.

at viðgera: „Stednavne paa Østerø, som ønskes tagne med paa Kortet
udover de alt vedtange“ og „Stednavne, der endnu „henstaae“ fra
Navnebehandlingen af Norderøerne“) hefur Hammershaimb skrivað
viðmerkingar í henda teig. Eitt blað við nøvnum í Vágum (yvirskrift
„Efterslæt Vaagø“) hefur Rimestad sent Hammershaimb, sum skrivar
viðmerkingar upp á blaðið, undirskrivar 28/1 1900 og viðmerkir „Und-
skyld hastværk“.

Sum nevnt, hefur Rimestad eisini spurt Fríðrik Petersen til ráðs í navnasurningum. Rimestad hefur sent Fríðriki ein lista við yvirskriftini „Stednavne, der endnu henstaa fra Navnebehandlingen af Syderø“. Fríðrikur hefur skrivað viðmerkingar í teigin „FP’s Decision“ og sent tað aftur í skundi: „Besvarelsen sket i største Hast paa Falderebet. De venligste Hilsner fra Deres ærb. heng. Fr. Petersen“. Tað kundi bent á at hann hefur skrivað hetta meðan hann hefur verið í Keypmannahavn í ríkisdagsørindum, og áðrenn hann skal heim aftur til Føroya. Viðmerkjast kann at Fr. Petersen sat í Landstinginum 1894-1902 (og aftur seinri).

Eitt bræv frá Fríðriki Petersen til Rimestad er til skjals (sí mynd). Tað er skrivað í Keypmannahavn á brævpappír hjá Ríkisdegnum tann 21. februar 1901. Í brævinum ger hann viðmerkingnar til nøkur nøvn í Suðuroy: *Oyrnanípan* (hann skrivar *Ørnanýpan*), *Grísabólsá*, *Æðusker*, *Bokka*, *Hentlur*, *Lýsjá*, *Prestskorar*, *Soyðistangi*, *Arvin*. Hann endar við hesum orðum:

For Øjeblikket kan jeg kun give disse lidet oplysende Oplysninger; men ved at holde Krydsforhør over nogle fornuftige Kvalbinger kunde jeg maaske i den kommende Sommer se mig i Stand til paa enkelte Punkter at give mere tilfredsstillende Forklaringer; men saa er det for sent.

At jeg ikke har kunnet yde Dem den Hjælp, De ønskede, haaber jeg, De tilgiver, huskende paa, at „ultra posse nemo obligatur“, altsaa heller ikke – trods sin bedste Vilje –

Deres hengivne / Fr. Petersen

[Rimestad skoytir uppí: Gl. Kongevej 21]

4 Samanumtøka og niðurløga

Sum vit síggja, so arbeiðir Rimestad í fleiri ár við teimum føroysku staðanøvnunum. Frá hesum arbeiði hansara eru til skjals serligir navnalistar, skrivaðir á oyðibløð ið eru prentaði til endamálið. Listarnir eru í goymsluni á Føroyamálsdeildini, har tað eisini finst ljóstak (í litum) av teimum hondteknadu kortunum sum vit umrøddu frammanfyri.⁷ Hetta er sera virðismikið skjalatilfar og fróðligt at leita til tá ið okkurt navnið skal kannast, tí har ber til at fylgja gongdini í arbeiðinum við navnaformunum. Vit síggja at listarnir verða skrivaðir umaftur, rættað er í teimum og viðmerkingar gjørdar viðvíkjandi úttalu, uppruna og merking,

7 Tilfarið hefur Føroyamálsdeildin fingið frá Kort- og Matrikelstyrelsen (fyrr Geodætisk Institut), Keypmannahavn.

og nevnt er hvussu navnið hefur verið skrivað á eldri kortum (t.d. Lucas Debes og Born). Vit síggja at Rimestad kapteynur hefur verið hyggin maður og hefur ráðført seg við V. U. Hammershaimb, Jakob Jakobsen og Fríðrik Petersen, tí í viðmerkingunum verður viðhvørt víst til hvat teir hava upplýst ella hvat teir halda um hetta og hatta navnið. Her í greinini verður serliga leikluturin hjá Hammershaimb umrøddur og skjøl frá hansara hond við hjálp og ráðgeving drigin fram, og hartil tilfar frá Fríðriki Petersen. Einku tilfar beinleiðis frá Jákup Jakobsens hond finni eg í hesum skjalatilfari, men vit síggja frá viðmerkingunum hjá Rimestad til fleiri av nøvnunum at eisini hann hefur verið við í ráðum. Og so hava vit áðurnevndu útsøgn í innganginum hjá Nørlund.⁸

Tað kann viðmerkjast at úr einum navnafrøðiligum sjónarmiði skulu nógvar av frágreiðingunum takast við stórum fyrivarni. Mangt verður gitt. Men sætt sum liður í granskingarsøguni kann tað vera báði stuttligt og áhugavert.

Í hesi grein er dentur serliga lagdur á at lýsa tvímælisspurningin, sum teir ið skuldu framleiða kortini, noyddust at taka støðu til, og hvussu teir loystu hann í hesi 1. útgávuni av máliborðsbløðunum, sum kom út í 1901. Tann loysnin ið her varð vald, var ein neyðsemja, ið tók atlit at báði føroyskum og donskum áhugamálum, og hon er eisini grundreglan í 2. útgávu av kortunum, tá ið tey vórðu endurskoðaði í 1938 (útg. 1941-43, rættað útgáva 1972-74). Tað er ikki fyrr enn við 3. útgávu, sum kom út 1987-98, at teir donsku navnaformarnir vórðu strikaðir og farið varð yvir til bara at brúka føroysk nøvn.

Óneyðugt er at siga at kjakið um danskar mótvegis føroyskum navnaformum á kortum og í almennum høpi helt fram. Víst kann verða til m.a. greinina „Hitt føroyska Studentafelagið og arbeidet for færøyske stedsnavn“ eftir Tom Schmidt (2002).

Óprentaðar keldur:

Skjøl í staðanavnasavninum á Føroyamálsdeildini á Fróðskaparsetri Føroya

8 Í einum útvarpsfyrilestri 21. apríl 1994 segði høvundurin at hesi grein soleiðis: „Eisini Dr. Jakobsen hefur verið uppi og hefur havt allar navnalistar til at lesa ígjøgnum, áðrenn sett er á kortini.“ Eg dugi ikki at siga í dag hvaðani eg havi hetta. Spurningurin er um hetta bara er ein tulkning av orðunum hjá Nørlund. Nevnt kann eisini verða at í bókmentalistanum í *Fróðskaparrítum* 13, ið var minnisrit um Dr. Jakobsen, stendur (s. 268) at „Hann (...) hefur veitt hjálp við stavsetingini av staðarnøvnunum á Føroyakortinum 1895-99.“

Bókmentir:

P. Feilberg. 1900: *Fra Lier og Fjelde. Breve til Hjemmet 1899*. København.

Fróðskaparrit 13., s. 268. Tórshavn 1964.

Fuglaframi 7. juli 1898.

N. E. Nørlund. 1944: *Færøernes Kortlægning. En historisk Fremstilling*. Geodætisk Instituts Publikationer VI. København.

Reglement for Skydsvæsenet paa Færøerne. [U.á.]

Tom Schmidt. 2002: „Hitt føroyska Studentafelagið og arbeidet for færøyske stedsnavn“. *Eivindarmál*, s. 327-38. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.

2007 Staðanøvnini á teimum fyrstu máliborðsbløðunum. *Varðin* 74. Rítstj. Poul Andreasen. Tórshavn, 135-158.

Skúvanes, Skúvisnøs, Nøsín ella Vesturi í Nøs

Skúvanes, Skúvisnøs, Nøsín or Vesturi í Nøs

Úrtak

Tá ið máliborðsbløðini (Føroyar 1:20 000) komu út á fyrsta sinni umleið 1900, stóð *Skúvanes* á kortinum sum navn á einum forbergi í Vági. Vágbingar hava tó ongantíð viljað kenst við henda navnaform og siga at soleiðis hevur staðið ongantíð itið. Í greinini viðger høvundurin navnið og setur fram eina navnatolking. Niðurstøðan er at plássið hevur itið *Skúvisnøs* (kundi eins væl verið skrivað *Skúvusnøs*). Eftirlíðurin *nøs* er orð fyri ávísan lendisform og lýsir staðið. Forlíðurin er fuglaheitið

Mynd tikin á Vágseiði niðan móti Eggjunum. Í erva dagar Rútafelli upp heilt til vinstru, og til høgru er Vesturi í Nøs (Skúvisnøs). Skúvisgjøgv sker seg inn í bergið nakað til vinstru (liggur í skugga). Tær fýra antennumeistrarnar á loranstøðini síggjast, eins og hús ið hoyrdu til støðina. Úti í sjónum niðast til høgru eru Heltarnar (sbr. Fróðskaparrit 54, s. 21). Mynd: Ellen Dahl.

skúgvur (*Stercocarius skua*) í hvørsfalli eintali, upprunaliga *skúvs*, men víðkað við stuðulsljóði. Í nærumhvörvinum hefur formurin *Vesturi í Nøs* tó verið tann vanligari. Generalstaburinn sum gjørði kortini, hefur uppfatað eftirlíðin sum *nes* (da. *næs*). Teir hava hildið formin *skúvis* verið grammatiskt óregluligan og tí valt formin *Skúva-*, t.e. hvørsfall fleirtal, til eftirlíð. Tá ið eingilsmenn í 1943 bygdu eina loranstöð á staðnum, fekk hon navnið *Skúvanes*, og soleiðis gjørdist hesin navnaformur alment kendur.

Abstract

When the Faroese topographical maps (Føroyar 1:20 000) were issued for the first time around 1900, *Skúvanes* was given as the name of a headland in Vágur. However, the inhabitants of Vágur have never recognised this form and insist the place concerned was never called thus. In the article the author discusses the name and suggests an interpretation. He concludes that the original name was *Skúvisnøs* (which can as easily be written *Skúvusunøs*). The second element, *nøs* ‘nose’, is a descriptive term for a particular landscape feature. The first element is the bird-name *skúgvur* (*Stercocarius skua*) in the genitive singular, originally *skúvs*, but with the addition of a svarabhakti vowel. Locally, however, the form *Vesturi í Nøs* has been the more common appellation. The Danish ordnance survey, who made the maps, construed the second element as *nes* (Danish *næs*). They deemed *skúvis* a grammatically irregular form and replaced it with *Skúva-*, the genitive plural. When in 1943 the British army built a LORAN (long range navigation) station at the spot, it was given the name *Skúvanes*, and as a result this form became the one generally used.

Inngangur

Í hesi grein er ætlanin at siga nøkur orð um staðnavnið *Skúvanes* og um onnur nøvn á staðnum. Hetta navn hefur í meira enn eina øld staðið á kortum sum navn á einum forbergi suðuri í Vági. Men vágbingar hava ongantíð reiðiliga viljað kenst við navnið og hava mangan kjakast um tað.¹

Her verður greitt frá hvørjir navnaformar hava verið og verða brúktir um staðið, og roynt verður at greina hvør upprunin til navnið er.

1 Misnøgd við navnaformin *Skúvanes* sæst m.a. av onkrum royndum at broyta navnið, eitt nú til *Skúvanøs*, sum sæst í navnalistanum í bókini *Úr Vágs søgu* (Andreassen, 1977: 318) og á kortinum *Føroyar 1:100 000* frá 1986 (við seinri uppfaturprentingum). Í tí seinra førinum má høvundurinn at hesi grein siga seg vera samsekan.

Støðin við Eggjarnar

Í 1943, meðan seinri heimsbardagi leikaði sum harðast, bygdu eingilskmenn eina loranstøð (viðhvørt eisini nevnd radarstøð) uppi við Eggjarnar í Hamrahaga í Vági. Í tí sambandi gjørdist staðanavnið *Skúvanes* víða gitið, tí tað var tað almenna navnið á støðini. Erling Poulsen, ið sum ungur arbeiddi við Eggjarnar, hevur greitt frá støðini í bókini *Loranstøðin við Eggjarnar*. Har kemur hann eisini inn á staðanavnið har sum støðin er.² Erling (Poulsen 2004: 9-10) tekur soleiðis til:

Eingilskmenn róptu loranstøðina Skúvanes, og gudarnir skulu vita, hvaðani teir hava hetta navnið, tí talumál hevur tað ongantíð verið í Vági. Í Faradali er ein gjógv, sum eitur Skúvisgjógv. Ilt er at siga, um eingilskmenn hava fingið hugskot til navnið haðani, men sum áður nevnt, í Vági visti eingin um navnið Skúvanes.

Staðið eitur sum nevnt *Uppi við Eggjarnar* ella *Við Eggjarnar* (ella bara *Eggjarnar*, um fyrisetingin er løgd burturúr). Tað kann eisini verða nevnt óbundið, t.d. *Uppi við Eggjar*, og sum partur av nøvnunum *Fløttin við Eggjar*, *Gjógvin við Eggjar* og *Nøsin við Eggjar*. Skilt verður millum *Ovaru Eggjar* og *Niðaru Eggjar*. *Ovaru Eggjar* eru frá *Gjónni við Eggjar* upp í Rútafelli (sum er 356 m høgt), *Niðaru Eggjar* eru haðani og vestureftir. Tann flati parturin av Niðaru Eggjum nevnist eisini *Flateggjar*, og har – í 204 metra hædd – var støðin og tær fýra antennumeistrarnar, ið eyðkendu staðið. Tað vestasta nevið í Niðaru Eggjum eitur *Vesturi í Nøs*, onkuntíð nevnt *Nøsin við Eggjar* (hæddin er umleið 160 m yvir sjóvarmálanum).

Navnið Skúvanes

Eitt ið eyðkennir føroyskan navnasið, er at sjálvt um navnið er óbundið tá ið hjáorð og fyriseting standa frammanfyri (*Vesturi í Nøs*), so hoyrist tann bundni formurin tá ið onkur vil nevna staðið við navnorðinum einsamøllum (serliga í hvørfalli): *Nøsin*. Tá ið Johan O. Djurhuus, táverandi fyrstilærari, seinri skúlastjóri,

2 Eisini aðrir vágbingar hava alment sagt sína hugsan um navnið, eitt nú Torleif Augustinussen í *Dimmalætting* 26.03.1994. Hann vísir m.a. til grein hjá Erlingi Poulsen í *Dimmalætting* 25.11.1993, har sagt verður: „Støðin fekk navnið Skúvanes eftir staðanavni skamt frá.“

beint eftir krígslök (1945-47) skrifvar staðanøvn í Vági upp fyri Staðanavnanevndina hjá løgtinginum, skrifvar hann soleiðis: *Nøsin = Vesturi í Nøs = Skúvanes*.³ Her brúkar hann navnið *Skúvanes*, og tað stóð eisini á kortinum (máliborðsblaðnum) sum hann brúkti í sínum arbeiði.

Hvør er so komin við navninum *Skúvanes*? Sum tað sæst, hava summir hug at geva eingilskmonnum skyldina. Tað kann eisini væl vera at loranstøðin hevur gjørt sítt til at gera navnið *Skúvanes* kent millum manna. Men at eingilskmenn skulu hava funnið uppá tað, er heilt burturvið. Navnið er eldri enn so. Og hví skuldu teir eisini funnið uppá tað? Nei, teir hava heilt einfalt hugt at kortinum, eitt nú generalstabskortinum frá 1901. Har eitur staðið *Skúvanes*.

Men hvaðani er tað navnið so komið, tá ið nú vágbingar ikki vilja kennast við tað?

At eitt staðanavn hevur verið har, sum hevur innihildið navnið *Skúv-*, er uttan fyri allan iva. Beint heiman fyri Nøsin er *Faradalur*, sum er dalurin undir vegnum til Eggjarnar og røkkur oman móti eggini sunnan fyri Vágseiði. Frá eggini og langt inn í dalin sker seg ein gjógv, sum eitur *Skúvisgjógv*. Tað lögna er at á generalstabskortinum nevnist hon *Faradalsgjógv* (báði í 1. útgávu frá 1901 og í 2. útgávu frá 1943), tó at vágbingar eru samdir um at hon eitur *Skúvisgjógv* (og tað navnið hevur hon so fingið á kortinum í 3. útgávu frá 1998). Um hon eisini hevur kunnað verið nevnd *Faradalsgjógv*, ella um tað navnið bara er íkomið av misgáum tá ið teir gjørdur kortini, er ilt at siga.

Tá ið generalstaburin ger sínar uppmátingar í Suðuroy í 1899, skriva teir navnið upp, og í fyrsta umfari skriva teir *Skuvenæs*, men tá ið navnið kom á kortið eftir at hava verið viðgjørt á Navnaskrivstovu teirra, fekk tað báði ein danskan og ein føroyskan form, tann føroyska í parentes: *Skuvanæs (Skúvanes)*.⁴ Í sjónum beint niðuriundir er ein fles, og hana skrivaðu teir *Skuvenæs Flese*. Tað bleiv á tí prentaða kortinum til *Skúvaness Fles*. Soleiðis hava hesi nøvn verið kend millum almenningin síðan umleið 1900. Tá ið kortið (máliborðsblaðið) kom út í 2. útgávu í 1943, vóru formarnir hesir: *Skúvanes* og *Skúvanesfles* (tann danski formurin *Skuvanæs* var nú strikaður). Á kortum í øðrum máti, sum eru útgivin upp gjøgnum 20. øld, hevur somuleiðis staðið *Skúvanes*.⁵

3 Sum frágreiðing við navnið setur JOD báði formin „Radarstøð“ og „Radarstøða“.

4 Um manngongdina í hesum arbeiði, sí Weyhe, 2007b..

5 Heldur ikki navnið *Skúvanesfles* tykist vera kent. Vágbingar nevna tað *Suðuri á Tanga*.

Nú er so spurningurinn: Hvaðani stava hesi nøvn? Hava teir í generalstabinum sjálvir funnið uppá nøvnini?

Aðrir formar: *Skúvisnøs* og *Vesturi í Nøs*

Sjálvur havi eg hoyrt eldri fólk í Vági, og eisini í Fámjin og Sumba, grannabygdunum fyri vestan, siga at tað gamla navnið á hesum forberginum var *Skúvisnøs*. Tað undarliga er at eg ongantíð havi sætt henda formin á skrift, heldur ikki í nakrari av staðanavnauppskriftunum vit hava. Hyggja vit at kortinum sum kommandanturin á Skansanum, Born kapteynur, teknaði í 1791, sæst at navnið á flesini útfyri er skrivað *Skuesnæs Flees*. Fyrri liður í hesum daniseraða navni man endurspegla navnið *Skúvisnøs*. Navnið hjá Born var tað sum generalstaburinn setti á kortið sum kom út í 1901, men í forminum *Skúvaness Flees* (í 2. útgávu 1943 stavað *Skúvanesfles*). Í handritinum frá navnaviðgerðini endurgeva teir formin hjá Born (*Skuesnæs Flees*), men velja av onkrari ókendari grund at broyta *Skues-* til *Skúva-*, og við teirri viðmerking at tað er hvørsfall fleirtal av *skúgvur*, og at staðið er eitt *nes* („Beskrives som Næs“). Tað kann undra ein at teir báði seta danskan og føroyskan form av hesum navni á kortið, tí tað gera teir annars vanligar bara tá ið talan er um serliga týðandi nøvn sum bústaðarnøvn og nøvn á oyggjum og størri fjarðum og sundum o.tíl. (Weyhe 2007b). Men viðvíkjandi tí danska forminum *Skuvanæs* á kortinum siga teir: „Den danske Form af Hensyn til Søkortet“. Staðið má onkursvegna hava verið hildið at vera týðandi, og møguliga hevur tað við skipaferðslu at gera. Skoytt kann verða uppi at um somu tíð kemur navnið at standa á sjókortunum.

Rimestad kapteynur, sum hevði viðgerðina av nøvnunum um hendur, var málkønur maður og ikki púra sørur í føroyskum.⁶ Óivað hevur hann hildið formin *Skúvis-* vera óregluligan eftir mállæruni og broytir tí til *Skúva-*, sum hann veit er regluligur hvørsfalsformur í fleirtali av *skúgvur*, og sum hann veit er rættiliga vanligur í føroyskum staðanøvnum (sbr. *Skúvabøli*, *Skúvadalur*, *Skúvafjall*, *Skúvagjógv*, *Skúvaskarð* o.s.fr.). Vit vita eisini at Rimestad ráðførði seg við V. U. Hammershaimb, Jakob Jakobsen og Fríðrik Petersen (sí Weyhe 2007b).

Hann tykist útiloka møguleikan at forliðurin kann vera hvørsfall eintal. Í mállæruni læra vit at *skúgvur* eitur *skúvs* í hvørsfalli eintali. Skulu

6 Tað sæst í skjalatilfarinum at tann topografiska deildin hjá generalstabinum skipaði fyri skeiði í føroyskum máli veturin 1896-97 (Weyhe, 2007b: 137). Tað sæst ikki hvør hevði skeiðið.

vit royna at greiða ein form sum *skúvis* ella *skúvus* (munur millum *i* og *u* hoyrist ikki í hasi stöðuni), kunnu vit hugsa okkum tveir móguleikar.

Vanligur framburður av *skúvs* er í nútíðarføroyskum [skyss], men í suðuroyarmáli er tað einki avgjørt krav at tvíljóðið styttest í slíkum bendingarformi (t.d. kundi mann hoyra eldri fólk úttala lýsingarorð sum *brúnt* og *ljótt* við tvíljóði, ávikavist [ʰu] og [ɔu] heldur enn einljóðunum [y] og [ɔ], tá ið hjáljóð kom aftrat sum bendingarending). *Skúvs* kann eins væl eita [skʰus], har sum gongdin hefur verið: [skʰuvs] > [skʰuws] > [skʰus]. Í 1. ella 2. stigi í tilgongdini er móguleiki fyri at eitt herðingarveikt sjálvljóð kemur inn sum stuðulsljóð (swarabhakti): [skʰuws-] ella [skʰuws-], kanska serliga tá ið orðið stendur sum fyrri partur í samanseting og seinri partur byrjar við hjáljóði. At tílíkt stuðulsljóð ikki hefur verið óvanligt í suðuroyarmáli, hava vit dømir um í orðformum sum *kvínni* og *oynni* (bundnir hvørjumfalsformar í eintali av *kvíggj*, *oyggj*), sum kunnu hoyrast úttalaðir sum trístavilsisorð: /kvuy:dene, oi:dene/. Tað langa tvíljóðið framman fyri hjáljóðabólk ger stavilsíð „yvirlangt“, so at tað so at siga brotnar av í tvey.

Hin móguleikin er tann, sum vit fáa váttaðan í eldri keldum, at hvørsfalsformar av sama slag sum *skúvus* ella *skúvis* hava verið til í eldri føroyskum, sbr. eldri hvørsfalsformar sum *boðus*, *guðus* (og *guðis*), *heraðus*, *liðus*, *umboðus* av *boð*, *guð*, *herað*, *lið*, *umboð* (Sørli 1936: 22; Matras 1960).

Undir øllum umstøðum má roknast við at forliðurin er hvørsfalsformur í eintali av fuglaheitinum *skúgvur* (*Stercocarius skua*, norr. *skúfr*), og at navnið tí hefur verið *Skúvisnøs* (ið eins væl kundi verið skrivað *Skúvusnøs*). Sama forlið hava vit varðveitt í navninum *Skúvisgjógv* (*Skúvusgjógv*), ið er einar 200 m heimari. Forliðurin man sipa til at har hefur skúgvur átt, sbr. at í grannabygdini Sumba eitur ein heilur hagi *Skúvabøli* (eisini í Lamba er eitt *Skúvabøli*).

Seinra lið í navninum tolka teir í generalstabinum sum *nes* (”Beskrives som Næs“, siga teir sum nevnt), og har styðja teir seg móguliga til formin av navninum á flesini hjá Born: *Skuesnæs Flees*. At útlendingar (danir fyrst og fremst) fata navnliðin *nøs* sum ‘næs’, er væl skiljandi. Tað áhuga-verda er at vit hava eina upp aftur eldri heimild til navnið enn kortið hjá Born.

Á einum føroyakorti, sum tann danski kartografurin Johannes Mejer teknaði onkuntíð um 1650 (Nørlund 1944, talva 7-8), síggja vit á vestursíðuni á Suðuroynni navnið *Westerness*. Tað skal sigast at kortið er sera óneyvt, sum gomul kort ofta eru, og nøvnini eru illa bronglaði. Men

eg ivist onga løtu í at *Westernness* skal lesast sum *Vesturi í Nøs*. At tann føroyski navnliðurin *nøs* kann verða endurgivin sum ‘nes’, síggja vit eisini á sama korti longri norðuri á vestursíðuni á oynni, tí har stendur *Wilerness*, og tað er uttan iva *Villinganøs* í Hvalba. Navnorðið *nøs* er í *Føroyskari orðabók* (1998) lýst sum ‘eitthvørt ið stendur fram úr kletti, lendi, bergi o.tíl., nasi, kneysi, snøs, (stn.) Úti á Nøsini’. Í staðanøvnum er orðið ikki óvanligt og hevur líknandi merking sum *nøv*.

At enda kunnu vit so nevna formin *Nøsin*, sum m.a. var nevndur í staðanavnauppskriftini hjá J. O. Djurhuus. Hetta er tann bundni formurin av tí ósamansetta navninum og skal helst síggjast sum ein nýggjari variantur, sprottin úr einum tørvi at nevna nøvn isolerað (uttan syntaktiskt samanhang), og tá í hvørfalli (kundi verið freistandi at nevnt tað „listaform“ ella „skrásetingarform“), og at nevna støð í bundnum formi. Hetta, at nevna alternativar formar av slagnum *Nøsin*, *Vesturi í Nøs* er sera vanligt í føroyskum staðanavnauppskriftum.⁷

Skúgvur og skúvur í staðanøvnum

Frammanfyri eru nevnd nøkur dømir um staðanøvn við forliðinum *Skúva-*, t.e. í hvørfalli fleirtali. Eisini kundu formar við skerping verið nevndir, eitt nú *Skúgvaflatur*, *Skúgvalágdin*, *Skúgvalið*, *Skúgvamýra*. Ein eftirkanning á máliborðsbløðunum vísir eisini at forliður í hvørfalli fleirtali (*Skúva-* ella *Skúgva-*) er tann mest brúkti. Eitt dømi um stovnssamanseting (t.e. við orðstovninum sum forliði) er *Skúvdalur* (og *Skúvdalsgjógv*). Um eftirliðurin byrjar við sjálvljóði ella við *h* (t.d. *Skúvoy*, *Skúgvoy*, *Skúgvheyggjurin*, *Skúgvhæddin*, *Skúgvoyrin*), ber ikki til at siga við vissu um formurin upprunaliga er hvørfsfall fleirtal ella stovnur (-*a* í hvørfsalsendingini dettur burtur í støðuni framman fyri sjálvljóð ella *h*). Öyggjarnavnið, norr. *Skúfey*, er tó uttan iva stovnssamanseting.

Tolkingin í hesi grein av navninum *Skúvisnøs* byggir sum nevnt á at forliðurin er hvørfsfall eintal, upprunaliga *Skúvs-*. Ikki eru dømini mong um forliðin *Skúvs-* í staðanøvnum, men nøkur eru. Í Tjørnuvík er *Skúvsberg*, í Kaldbak *Skúvsheyggjur*, í Svínoy *Skúvseið*, og í Hovi eru *Skúvsheygar*. Dømi um tann víðkaða hvørfsfalsformin *Skúvis-* finna vit, umframt í *Skúvisgjógv* og *Skúvisnøs*, um vit fara til Sumbiar, grannabygdina fyri sunnan. Har eru tey trý nøvnini *Skúvisá*, *Skúvisgerði* og *Skúvislað*, nøvn á ávikavist einari á, einum gerði og einum gomlum

7 J. H. Schrøter nevnr staðið *Nøsin* (Weyhe 2007a: 18).

torvlaði, alt í sama øki, og hóast økið er heldur tætt við mannabústað, so siga heimildarmenn at skúgvur hevur átt við *Skúvislað*.

Niðurstøða

Niðurstøðan í hesi grein er – fyrri nú at taka samanum – at umrødda stað hevur kunnað verið nevnt annaðhvørt við tí samansetta navninum *Skúvisnøs* (*Skúvusunøs*) ella við tí ósamansetta *Vesturi í Nøs* (við staðarhjáorði og fyriseting frammanfyri). Í staðanøvnum er tað ofta so at tað ósamansetta navnið er tað vanligara hjá fólki á sjálvum staðnum, í nærumhvørvinum (og tí eisini nevnt „nærnavn“). Tann sonevndi høvuðsliðurin (tann staðlýsandi liðurin) í navninum, *nøs*, lýsir staðið væl, men er fyrri útlendingum, og tá fyrst og fremst danskarum, helst ikki so eyðsýndur navnliður sum *næs/nes*. Tí er tað hesin sum er komin at standa á kortunum. Tann eyðkennandi forliðurin (ávísingarliðurin) er fuglanavnið *skúgvur* í hvørsfalli eintali, eisini varðveittur í navninum *Skúvisgjógv* í grannalagnum, og sum eisini fær stuðul í forminum *Skuesnæs* hjá Born. Hvørsfalsformurin *skúvs* er onkursvegna víðkaður við einum herðingarveikum stuðulsljóði til *skúvus-* ella *skúvis-*.

Navnaformin *Skúvanes*, sum í eina øld hevur staðið á kortum, munnu teir hava gjørt sum fingust við føroyska kortgerð um aldaskiftið 1900. Men serliga kent gjørdist navnið og festist í almennum brúki tá ið eingilskmenn bygdu sína loranstøð har á staðnum. At tað bleiv tað navnið teir valdu til støðina, var, tí tað var tað sum stóð á kortinum sum navn á hesum sermerkta og ásyniliga forbergi. Men vágbingar hildu fram við at kalla staðið, har loranstøðin var, *Uppi við Eggjarnar* og ta vestastu nøsina fyrri *Vesturi í Nøs*.

Greinin kann eisini lesast sum eitt dømi um hvussu umbroytiligt navnið á einum staði kann vera. Navn og navnaformur kann skifta (variera) í livandi málbrúki og sum úrslit av ávirkan frá normerandi myndugleikum.

Óprentaðar keldur:

Staðanavnasavnið á Føroyamálsdeildini, Fróðskaparsetur Føroya.

Bókmentir:

Andreasen, P. 1977. *Úr Vágs søgu*.

Augustinussen, T. 1994. Viðmerkingar til navnið Skúvanes. *Dimmalætting* 26.03.1994.

Føroyar 1:20 000 (Máliborðsbløð). 1. útg. 1901, 2. útg. 1943, 3. útg. 1987-98. Geodætisk Institut/Kort- og Matrikelstyrelsen. København.

- Føroyar 1:100 000*. Geodætisk Institut, 1986 (við seinri uppafturprentingum). København.
- Føroysk orðabók*. 1998. Tórshavn.
- Matras, C. 1960. Færøsk sprog. *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder* V. København.
- Nørlund, N.E. 1944. *Færøernes Kortlægning. En historisk Fremstilling*. København.
- Poulsen, E. 1993. Yðjandi lív um Rútafelli, Tvøruna og Beinivørð. Fimmti ára minni um Loranstøðina við Eggjarnar í Vági. *Dimmalætting* 25.11.1993.
- Poulsen, E. 2004. *Loranstøðin við Eggjarnar*. Tórshavn.
- Sørlie, M. 1936. *Færøysk tradisjon i norrønt mål*. Oslo.
- Weyhe, E. 2007a. Rafn, Schrøter og føroysk staðanøvn. *Varðin* 74.
- Weyhe, E. 2007b. Staðanøvnini á teimum fyrstu máliborðsbløðunum. *Varðin* 74.
- 2008 *Skúvanes, Skúvisnøs, Nøsin* ella *Vesturi í Nøs*. *Fróðskaparrit* 56. Ritstj.: Dorete Bloch og Firouz Gaini. Tórshavn, 121-127.

Akrar ella Agrar?

Akrar or Agrar?

Úrtak

Í greinini diskuterar hövundurinn bygdarnavnið *Akrar*. Hann tekur í prínippinum undir við eini tolking sum fyrr er sett fram: at navnið ikki inniheldur navnorðið *akur* m., men tað fornnorrøna navnorðið *øgr* n. ‘lítill vík’. Hövundurinn setur fram nýggjar málsligar og sakligar grundgevingar fyri hesi tolking. Niðurstøðan er at rættari hevði verið at stavað navnið *Agrar*.

Abstract

In this article the author discusses the village name *Akrar*. In principle he accepts an earlier interpretation, which sees the name as deriving not from *akur* ‘cornfield’, but Old Norse *øgr* ‘small bay’. The author adduces fresh linguistic and topographical evidence in support of this interpretation. He concludes that a more appropriate spelling of the name would be *Agrar*.

Royndir at nýtolka bygdarnavnið *Akrar*

Bygdarnavnið *Akrar*, *Á Økrum* hevur javnan verið havt til uppikipsan, og tað ikki av ongum.

Í fleiri førum hevur ivi verið sáddur um hvørt tað var rætt at skriva navnið við *k* og harvið seta tað í samband við navnorðið *akur*, tí nakað tiltikið kornpláss hevur plássíð ikki verið ta tíðina síðan fólk búsettust har stutt eftir 1800 (sb. handriti hjá Schrøter í 1814, sb. Elsebeth Vestergaard (1975: 9) í 1818), og stórt øðrvísi man ikki hava verið har fyrr, um so er at búseting hevur verið har í eldri tíð. Tí plássíð hevur hoyrt og hoyrir til markatalsbygdina Sumba, sum var gott kornpláss. Elsebeth Vestergaard (1975: 10, 12-13) sigur at lítið og onki korn varð dyrkað á Øgrum (soleiðis stavar hon tað), tí plássíð er ikki sólpláss, so kornið mátti dyrkast í Sumba. Av hesum sama hava staðkend fólk hugsað nógv um hetta navnið og roynt at funnið aðrar frágreiðingar til upprunan at tí. Og eitt hugskotið hevur verið at navnið skuldi koma av einum øðugrunni ella eini øðugrynna, sum skal vera innan fyri *Akrar* og ganga inn móti Lopra. Víst kann vera til bókina hjá Elsebeth Vestergaard

(1975: 10), sum sigur navnið koma av *Øðugrynnu* á Lopransfjørði, og Poul F. Joensen (1963: 38), sum sigur seg hava hoyrt at „navnið er komið av Øðugrunni, eitt sindur innan fyri Agrar“. Tey bæði, Elsebeth og Poul F., brúka sostatt ávikavist *Øðugrynna* og *Øðugrunn* sum staðanavn.

Málfrøðingurin N. Djurhuus kemur í greinini „Færøske inkolentnavne“ inn á navnið, og hann góðtekur ta seinru av hesum frágreiðingum og heldur at *Á Øðugrunninum* er samandrigið til *Á Øgrunum*, sum so „i de omkringliggende bygder er blevet omtydet til *á Økrum*“ (Djurhuus, 1960: 144 f.).

Í eini grein í heiðursriti til undirritaða tekur Hanna Absalonsen navnið *Akrar* til viðgerðar og skjýtur har upp at seta tað í samband við eitt gamalt norrønt orð, nevnliga hvørkikynsorðið *oqr* (Absalonsen, 2002, tikið upp aftur í Absalonsen, 2003). Eisini hevur Jákup Olsen, fyrrv. lærari í Vági (slektaður av Økrum), ført henda tolkingarmøguleika fram, munnliga og í bløðum. Hanna Absalonsen metir um hvussu broytingin í navninum frá norrønum til nútíðarføroyskt kann hava farið fram, og harumframt hvussu navnið samsvarar við natúrviðurskiftini. Hetta skulu vit venda aftur til. Jákup Olsen hevur sagt mær at hann fekk hugskotið til navnatolkingina einaferð hann sá eitt líknandi navn á einum gomlum íslandskorti í Vágs skúla afturi í 60' unum, og merkingina av orðinum fann hann í eini gamlari orðabók. Hann prátaði ofta við starvsfelagan Jákup Berg, sum vildi hava hann at skriva um hetta, men tað varð tó av ongum.

Í útgangsstøðinum hugsji eg at hugskotið er rætt, men eg fari í hesi grein at gera nakrar viðmerkingar til ta málsligu greiningina av navninum og somuleiðis til tey sakligu (topografisku) viðurskiftini ið kunnu hugsast at liggja til grund fyri navninum.

Eldri heimildir um navnið

Skrivligar heimildir um navnið tykjast at ganga aftur í 18. øld. Á føroyakortinum hjá Rasmus Juel frá 1709-10 (Nørlund, 1943, talva 13) stendur navnið *Agre*, men tað er sett skeivumegin Lopransfjørð, uppi á landi har sum Núpur er. Og hetta er helst atvoldin til at navnið eisini er komið upp á eitt ónavngivið kort frá 18. øld (Nørlund, 1943, talva 20), eisini her sett oman fyri Núp, men nú í forminum *Ager*. Hetta kundi sætt út sum royndir at endurgeva tað føroyska orðið *akur* á donskum.

J. Chr. Svabo nevnið ikki *Akrar*, men hann nevnið *Akratanga*, tá ið hann tekur til at „I Lobra seer man Tegn til Bøe ligesaa sønden for Agratengji; som skal være nedlagt for Vinds Skyld“ (Svabo, 1959: 365).

Helst sipar hann til Ærgibyrgi (Ergibyrgi) tá ið hann umtalar „Bøe“ og niðurlagða búseting sunnan fyri Akratanga. Har síggjast fleiri toftir, og staðið man vera gamalt ærgi, sum navnið eisini sigur.

Í eini staðfrøðiligari lýsing sum J. H. Schrøter prestur hevur skrivað (prentað í Weyhe, 2007), og sum er til í handriti í savninum hjá Kongliga danska Fornritafelagnum í Keypmannahavn, nevnr hann Akratanga og Akrar á henda hátt:

Agra Tengji, hvorved er anlagt en Bye 1814, som nu kaldes efter en Eeneboelig i Oldtiden, som der fandtes Spor til, å *Ogrum*. Ogsaa i Bugten *Lobbra* sees Spor til Dyrkning og fordums Huus Tofter, dog kun 2 a 3 Boeliger.

Lýsingin hjá Schrøter er gjørd í sambandi við føroyakortið, sum fylgdi við føroyingasøguútgávuni hjá C. C. Rafn (1832), men navnið *Akrar* kom ikki við á kortið, kanska tí pláss ikki hevur verið fyri tí. Tað er heldur ikki við á kortinum sum Born kapteynur teknaði í 1791. Men løgið er tað at hann á sjónum stutt norðan fyri Akraberg, út fyri Lambafles, hevur skrivað *Øgrund*. Tað er ilt at siga hvat býr undir hesum navnaformi, men tað kundi verið hvørjumfalsformurin *Øgrum*, sum er komin at standa á skeivum stað (og kanska er hugskotið um „øðugrunn“ ikki heilt nýtt?).

Uppmátararnir hjá generalstabinum, sum arbeiddu har á leiðini á sumri í 1899, hava á tað hondteknaða kortið sum kom burturúr, skrivað *Agra* (!) sum navn á bygdini, og so *Agratangdjen*. Áðrenn kortið kom út, vórðu nøvnini viðgjørd á teirri serligu navnskivstovuni hjá generalstabinum, og í listanum frá navnaviðgerðini hevur navnið á tanga-num fingið óbundnan form og er skrivað *Akratangi*, meðan bygdarnavnið er skrivað *Øgrum* (*Akrar*). Teir siga at staðið er „udflytterbygd“, og síðan kemur henda málsliga viðmerking:

Akrar er Nom Plur af akur = Ager (Syderø-Maal: aggra) og den danske Form er en (syderødialektudtalt) Dativ Plur: = (i) økrum.

Í 1901 kom hetta kortið út á prenti, og har eru nøvnini sett uppá í tí formi tey høvdu fingið við navnaviðgerðina, t.e. *Øgrum* (*Akrar*) og *Akratangi*. Soleiðis hava nøvnini so verið skrivaði á málborðsbløðunum (1. útg. 1901, 2. útg. 1943), tvs. navnið er sett í samband við akur, navnið á tanga-num er endurgivið á føroyskum og bygdarnavnið í daniseraðum formi av tí føroyska hvørjumfalsforminum (t.e. *Øgrum*, svarandi til „Økrum“ á føroyskum), sett sum høvuðsformur, men ein føroyskur hvørfalsformur

(*Akrar*) settur í parantes. *Listi yvir staðanøvn í Føroyum* frá 1960, sum er ein „autorisation“ av føroyskum staðanøvnum, hevur formin *Akrar* og sigur tann danska formin av bygdarnavninum vera *Øgrum*. Í 3. útg. (1998) av máliborðsbløðunum er tann „danski“ formurin strikaður og bygdarnavnið skrivað *Akrar* (og tangin *Akratangi*).

Tað sæst ikki um Svabo og Schrøter seta navnið í samband við akur. Um Svabo hevði sett tað í samband við akur, kundi tað hugsast at hann (sambært síni málsligu bakgrund) hevði skrivað *Eakra*. Men tað er tó ikki vist. Tað kann jú vera at hann bara endurgevur suðuroyarúttaluna so sum hann hevur hoyrt hana, tá ið hann skrivar *Agra*- í *Agratengji*. Men hjá teimum ið standa aftan fyri útgávuna av generalstabskortunum, er eingin ivi. Teir seta navnið í samband við akur. Tí á suðuroyarmáli verður *akrar* (flt. av *akur*) úttalað /ag:rar/.

Fornorrønt øgr

Navnorðið *øgr* n. er sum sagt til í fornnorrønnum máli, eisini sum staðanavn. Sum felagsnavn (appellativ) er tað sagt at merkja ‘lítill vík, vík millum klettar, hav’ (sbrt. Blöndal Magnússon, sum endurgevur íslenska formin *ögur* og forn málsformin *øgr* n. ‘smávogur, vík milli kletta, haf’). Magnússon heldur ta upprunaligu merkingina møguliga vera ‘fleyglaga vík’, t.e. ‘lítill kílaformað vík’. Tann endurgjörði frumgermanski formurin skal sambært honum hava verið **agura*-, sum við regluligari ljóðtilgongd gevur *øgr* á norrønnum formáli, og hildið verður at orðið er skylt við *acer* ‘hvassur’ á latíni (eisini skilt við okkara kvennkynsorð *egg*).

Finnur Jónsson nevur *Ögr* sum staðanavn á Ísafirði í Íslandi (Jónsson, 1911-15: 1025), og sum fyrra lið í *Ögrhreppr*, *Ögrþingsókn* og *Ögrsbúð*. Í Landnámabók (1968: 191-92) er ein vík í Ísafirði nevnd *Ögrvík* og *Ögrsvík*. Vit leggja merki til at Finnur Jónsson endurgevur nøvnini í forn málsformum, t.e. uttan stuðulsljóð (nýisl. *Ögur*).

Vit síggja í hesum dømum at í Íslandi er navnliðurin brúktur í eintali. Føroyska navnið vísir at her hevur hann verið brúktur í fleirtali. Tað man óivað komast av at navnið sipar til meira enn eina vík. Hanna Absalonsen vil hava hesar víkar at vera fleiri víkar við Vágssfjørð og eystantil í Sumbiarhaganum: Ónavík, Lopransfjørð, Víkarfjørð og Mýrarfjørð. Spurningurin er um hetta ikki er at fara um áanna eftir vatni, tí hví skulu hesar víkar hava givið bygdini Økrum navn? Nei, best man vera at halda seg á Økrum og leita har um tey staðfrøðiligu viðurskiftini fáast at sampakka við navnið. Og tað fæst væl at bera til.

Saklig viðurskiptir

Innan fyri Akratanga er ein lítil vík, sum teir helst vanligu nevna *Víkina*. Jákup Olsen sigur mær tó at hann minnst eldri akramenn kalla hana *Agravík* og *Víkina* hvørt um annað. *Agravík* kann kortini væl hugsast at vera sekundert navn, avleitt av bygdarnavninum. Hvørki navnið er kortini skrivað upp í teimum staðanavnauppskriftum vit hava. Uttan fyri Akratanga er eisini ein lítil vík, nevnd *Rekavík*, ella ofta í bundnum formi, *Rekavíkin*. Hon er komin við í staðanavnauppskriftirnar, og har verður viðhvørt skilt millum *Vestaru Rekavík* og *Uttaru Rekavík*.

Eg fari at halda at tað eru hesar smáu víkar, Víkin (Akravík?) og Rekavík (Vestara og Uttara) sum eru grundarlag undir bygdarnavninum. Av tí at sipað hevur verið til hesar smávíkar, hevur staðanavnið upprunaliga verið hvørkikyn fleirtal **Qgr* (sum seinri regluliga kundi verið blivið til **Øgur*) í hvør- og hvønnfalli, í hvørjumfalli *Qgrum*, seinri *Øgrum*. Ein hvørsfalsformur skal so av fyrstan tíð hava verið *Qgra*, sum seinri kundi blivið **Øgra*.

Tann føroyski navnaformurin

Spurningurin er so hvussu hvørsfalsformurin *Agrar* er íkomin, og somuleiðis *Agra* í hvørsfalli (higartil vanligu skrivaðir *Akrar* og *Akra*).

Frágreiðingin man vera at finna í eini tilgongd ið var væl kend í forn máli, og sum Oluf Rygh umrøður í *Norske Gaardnavne*. Henda tilgongd vísir seg á tann hátt at staðanøvn sum innihalda eitt hvørkikynsorð, hava lyndi til at fáa kvennkynsform í fleirtali. Vit hava onnur dømir í Føroyum: Staðanøvnini *Gerðar*, *Giljar*, *Glyvvar*, *Húsar*, *Klivar* innihalda hvørkikynsorðini *gerði*, *gil*, *glyvur*, *hús*, *kliv* (hetta síðsta kann so eisini gerast kvennkyn). Í innganginum til NG roknar Rygh upp hópín av tilíkum navnaformum úr norskum og íslenskum: *Bergar* (sbr. *berg*), *Eiðar* (sbr. *eið*), *Grjótar* (sbr. *grjót*), *Naustar* (sbr. *naust*), *Vatnar* (sbr. *vatn*) og mong onnur (Rygh, 1898: 12). Nøvnini verða umgjørd til kvennkynsformar og verða uppfataði sum kvennkyn.

Tað man vera tann sama broytingin ið er farin fram í navninum *Agrar*. Staðið hevur helst av fyrstan tíð hitið **At Qgrum*, t.e. ‘við tær lítlu víkarnar’. Fleirtalsformurin *qgr* kundi við kynsskiptinum hugsast at givið hvørsfalsformin *Øgrar* (uppfataður sum kvennkyn). Men her virkar analogi í bendingarskipanini. *ø* í hvørjumfalli fleirtali er vanligu umljóð av einum *a* í hvør- og hvønnfalli. Og harvið er latið upp fyri teirri nýggju bendingini av navninum: *Agrar*, *Agrar*, *Øgrum*, *Agra*. Í suðuroyarmáli

bendist kallkynsorðið *akur* á sama hátt í fleirtali, og hartil er í hesi dialekt ljóðligt samanfall millum orðini *Agrar* og *akrar*. Hetta kann hava stuðlað upp undir ta analogisku broytingina og umtalkingina av merkingini av navninum, so tað hevur verið sett í samband við *akur*.

Sambært hesi tolking av bygdarnavninum hevði tað verið rætt at skrivað navnið *Agrar*, og tað hava summi fólk við tilknýti til bygdina eisini gjørt.

Onnur *Akra*-nøvn

Ein áhugaverdur spurningur er so um henda nýtolking av *Akra*-navninum letur upp fyri nýtolking av øðrum *Akra*-nøvnum. Sjálvsagt mugu summi teirra, og kanska tey flestu, innihalda orðið *akur* og setast í samband við kornvelting, eitt nú *Akrabyrgi* (nú nevnt *Akraberg*), har vit í teirri brøttu brekkuni oman móti sjónum eystantil síggja tær týðiligu „deildirnar“ frá velting. Norðan fyri Suðuroyarfjørð átti framburður við (longum) tvíljóði [ea] framman fyri *kr* at stuðlað tolkingina ‘*akur*’. Men taka vit nøvn sum *Akratanga*, *Akraleiti* og *Akralíð* í Froðba (út ímóti sjónum norðan fyri Froðbiarbotn) og *Akraskor* í Trungisvági (beint innan fyri Hvannahólm), so er ikki eyðsýnt at korn skal hava verið velt har. Tó eru frásagnir um at korn skal hava verið velt í støðum sum liggja avsíðis og ofta í brattlendi. Eitt dømi ið hevur verið nevnt, er staðið í Skorini (eisini nevnd *Akraskor*) á Norðoyri, sum nevntist *Akrar* ella *Norð(ur) á Akri* (sí Matras, 1932: 8, 61; Svabo, 1959: 1110; Føroyar 1:20 000, kortblað 611, 1991). Nevntast kann at í líðini sunnan fyri Skæling er *Akragjógv*. Í brattanum norðan fyri Heltnina í Svínøi er ein *Akrarók*. Í brattanum vestantil í Neshaga í Vestmanna er *Akraberg* (beint norðanfyri er Hoyberg!). Í Bø er *Akranes*, í Gásadali *Akrastaðir*. Vestan fyri Hálsavøtn á Sandi er ein *Akrinatjørn*, sum kundi verið eitt upprunaligt **Akrannatjørn*, men tað er nú heldur ivasamt.

Í nøvnum har sum forliðurin er *Akur*-, skuldi ivi ikki verið um *akur*-talkingina: *Akurgerði* (í Froðba), *Akurgil* og *Akurtangi* (syðst á Kunoyinni), *Akurskor* (á Hælinum í Hesti, sí Jóan Chr. Poulsen, 1947: 179), *Akursteinur* (í sjónum í Árnafirði).

Endamálið við hesi greinini var einans at viðgera bygdarnavnið *Akrar* (*Agrar*). Spurningurin um hini nøvnini ið síggja út til at innihalda orðið *akur*, eigur at verða betur eftirkannaður og tikin upp sum eitt evni fyri seg.

Óprentaðar keldur:

Staðanavnasavnið á Føroyamálsdeildini á Fróðskaparsetri Føroya.

Bókmentir:

Absalonsen, H. 2002. Tvey bygdanøvn í Suðuroyinni. *Eivindarmál. Heiðursrit til Eivind Weyhe á seksti ára degi hansara 25. apríl 2002*. Tórshavn: 15-28.

Absalonsen, H. 2003. Bygdarnavnið á Økrum/á Øgrum. *Varðin* 70: 59-63.
Djurhuus, N. 1960: Færøske inkolentnavne. *Ti Afhandlingler. Udgivet i anledning af Stednavneudvalgets 50 års jubilæum*. København.

Føroyar 1:20 000 (Máliborðsbløð). 1. útg. 1901, 2. útg. 1943, 3. útg. 1987-98. Geodætisk Institut/Kort- og Matrikelstyrelsen. København.

Joensen, P. F. 1963: *Seggjasøgur úr Sumba*. Tórshavn.

Jónsson, F. 1911-15. *Bæjanöfn á Íslandi*. Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmenta að fornu og nýju. Kaupmannahöfn.

Landnámabók 1968. Íslenzk fornrit I. Hið íslenzka Fornritafélag. Reykjavík.

Listi yvir staðanøvn í Føroyum. Útgivið hefur Stednavneudvalget. Keypmannahavn 1960.

Magnússon, Á. B. 1989. Íslensk orðsifjabók. Reykjavík.

Matras, C. 1932: *Stednavne paa de færøske Norduroyar*. Kjøbenhavn.

Nørlund, N. E. 1944. *Færøernes Kortlægning. En historisk Fremstilling*. København.

Poulsen, J. C. 1947. *Hestsøga*. Tórshavn.

Rafn, C.C. 1832: *Færeyínga saga eller Færøboernes Historie*. Kjøbenhavn.

Rygh, O. 1898. *Norske Gaardnavne. Forord og Indledning*. Kristiania.

Svabo, J. C. 1959: *Indberetninger fra en Reise i Færø 1781 og 1782*. Udg. ved N. Djurhuus. København.

Vestergaard, E. 1975. *Feðgarnir Miðgerða Poul og Poul Johannes*.

Weyhe, E. 2007. Rafn, Schrøter og føroysk staðanøvn. *Varðin* 74.

2008 *Akrar ella Agrar? Fróðskaparrit* 56. Ritstj.: Dorete Bloch og Firouz Gaini. Tórshavn 116-120.

Tilnavne af stednavne i færøsk

1 Indledning

Overskriften knytter i virkeligheden an til en artikel som fødselsdagsbarnet skrev for en del år siden og hvor han behandlede norske tilnavne afledt af stednavne med grundlag i materiale fra Hardanger (Helleland 1983). I denne fødselsdagshilsen har jeg valgt at tage tråden op, denne gang i færøsk sammenhæng.

Jeg skal undlade at begive mig ind på teoretiske diskussioner om terminologi og afgrænsning af begrebet tilnavn, men bare nævne at Botolv Helleland bruger termen „selvstændigt tilnavn“ om f.eks. en form som norsk *Haugo* ‘hun som bor på Haugen’ og „tilnavnselement“ om *Hauge-* (som forled i sammensætning), *Haugen* og *på Haugen*. Jeg kan tilføje at *Føroysk orðabók* (1998) bruger synonymerne „viðurnevni“ og „hjánevni“, som defineres som ‘navn aftur at sjálvvum navninum’ (navn tilføjet selve navnet) og eksemplificeres med *Grímur Kamban*, hvor *Kamban* er „hjánevni (viðurnevni)“.

Jeg vil i denne artikel fokusere på en gruppe tilnavne i færøsk som falder ind under det Botolv Helleland kalder „selvstændige tilnavne“, nemlig tilnavne som er afledt af stednavne (bebyggelsesnavne) og er blevet brugt i daglig tale i stedet for personens rigtige navn, men ikke sammen med dette. Jeg holder almindelige inkolentnavne uden for denne behandling, selv om de jo også kan fungere som tilnavne, især for personer der kommer andenstedsfra og bosætter sig i en færøsk bygd (*Danskarin, Norsken, Leyningurin, Suðring*). De fleste af de tilnavne som jeg behandler her, er afledt af stednavne under bygdeniveau, dvs. navne på huse, gårde eller såkaldte „bylinger“ (afdelinger af en bygd). De optræder alligevel ikke som inkolentnavne, men denoterer individer fra vedkommende sted (eller med en eller anden tilknytning til stedet). Jeg vil understrege at denne navneskik ikke står stærkt i dag. Den virker snarere en smule „altmodisch“. Måske vil moderne mennesker snarere opfatte flere af de navneeksempler, jeg kommer til at nævne, som øgenavne. Der er dog ingen tvivl om at navnene blandt den ældre generation har kunnet bruges, ikke bare i omtale af personerne, men også i tiltale, uden at virke stødende. I færøsk sammenhæng er denne navneskik, så vidt jeg ved, ikke blevet behandlet før i faglitteraturen.

2 Dagligdags benævnelse af personer

Som baggrundsorientering for min fremstilling vil jeg først kort skitsere hvordan personer i al almindelighed er blevet identificeret i daglig tale på Færøerne. Jeg kan i den sammenhæng henvise til en artikel af Bente Holmberg (2002), hvor hun fremlægger et fyldigt færøsk eksempelmateriale fra Jakob Jakobsen fra 1898 (se også Johansen 1995: 141).

Den langt almindeligste måde, når man benævner en person, har været, og er fortsat, at bruge fornavn + præpositionsled. Præpositionsleddet kan udtrykke personens tilknytning til et sted, enten hvor vedkommende bor eller stammer fra, f.eks. *Regin í Toftum*, *Niklas undir Fossi*, eller en familierelation, og da altid udtrykt ved præpositionen *hjá*. Det familiemedlem som personen nævnes i relation til, er typisk faderen eller moderen (*Óli hjá Óla*, *Palli hjá Binu*), men kan også være ægtefællen (*Fía hjá Sanduri*, *Sofía* var gift med Alexander), og i særlige tilfælde andre personer som vedkommende har haft tilknytning til (*Petur hjá presti*, en dreng opfostret hos præsten). I stedet for en persons fornavn kunne man selvfølgelig godt bruge en erhvervsbetegnelse. Filologen Jakob Jakobsen blev i almindelighed omtalt som *Jákup hjá Bókbindaranum* (faderen var bogbinder og omtaltes almindeligvis som *Bókbindarin*).

I stedet for præpositionsled kunne man også lave sammensætninger, hvor enten navnet på det sted eller den person man blev sat i relation til, kunne stå som forled i genitivsform (evt. en genitivserstatning): *Tofta-Regin*, *Sumbiar-Marin*, *Dímunar-Tummas* (fra henholdsvis *Toftir*, *Sumba*, *Dímun*), *Biritu-Lias* (Lias, søn af Birita), *Sandurs-Fía* (Fía, Sandurs kone), *Gretu-Pauli* (Pauli, Gretas mand). Jakobsen nævner eksemplet *Prest-Jógvan*, der nedstammede fra en præst (Holmberg 2002: 150). En lidt mere påfaldende, og i vore ligestillingstider iøjnefaldende, konstruktion er den hvor hustruen ikke nævnes ved eget navn, men med en sammensætning med *-kona* som efterled og mandens navn som forled, f.eks. *Ólakona*, *Ebbekonan* (*Ólakona* var gift med Óli, og pudsigt nok kunne han så omtales som *Óli hjá Ólakonu*). Denne navneskik kendes især fra romanen *Fedðgar á ferð* (Brú 1940), hvor ingen kvinde nævnes ved sit rigtige navn, men f.eks. *Ketilskona* og *Klávusarkona*. I særlige tilfælde kunne børn nævnes i relation til bedsteforældre, f.eks. *Abba-John*, *Ommu-Jakku* (*abbi* 'bedstefader', *omma* 'bedstemoder'), men den slags navne blev vist af mange opfattet som øgenavne.

De ovenfor nævnte udtryk har kunnet udbygges ved at man inddrager flere slægtled. På den måde kan man få en både indviklet og særegen

hypotaktisk struktur. Hos Jakobsen finder man disse eksempler (her med moderne retskrivning): *Óli hjá Mikkjali hjá Óla hjá Eiríks-Hanusi*, alternativt: *Óli hjá Mikkjali hjá Eiríks-Hanusar-Óla* (Holmberg 2002: 149). Lovlig ekstremt, og man kan tvivle på hvor meget dette er blevet anvendt.

3 Materiale

Min behandling af navnegruppen „selvstændige tilnavne“ er ikke baseret på systematisk indsamlet materiale, men på tilfældige optegnelser som jeg har gjort gennem årene, mest fra mundtlige meddelelser, i enkelte tilfælde fra skriftlige kilder. Disse sidste er dog ret begrænsede idet disse navneformer kun sjældent har fundet vej til skriften. Min metode kan derfor med en vis ret beskrives med det færøske udtryk: „Sum høna pikkar korn“. Materialet bærer nok også præg af min geografiske baggrund, som er Suðuroy.¹

4 Gennemgang af navnematerialet

4.1 Stednavn i nominativ som tilnavn

I daglig tale bruges bebyggelsesnavne så godt som altid med præposition. Præpositionsleddet kan, som vi har set, bruges som tilnavn sammen med personens fornavn (*Regin í Toftum*). Men i mit materiale er der en del eksempler på at man ganske enkelt tager styringen og giver den (ubestemt eller bestemt) nominativsform for at nævne personen:

Bebyggelsesnavn	Selvstændigt tilnavn
	(mænd)
Á Bakkanum (Porkeri)	Bakkin
Við Brunn (Nólsoy)	Brunnur
Við Brunn (Skálafjørður)	Bruður
Í Dímun	Dímun
Á Fløtti (Syðrugøta)	Fløttur
Á Fløttinum (Porkeri)	Fløtturin
Í Geilini (Leirvík)	Geil
Í Gloppi(num) (Fámjin)	Gloppið
Í Kerinum (Sumba)	Kerið
Á Kletti/Klettum (Norðragøta)	Klettur

¹ Jeg skylder Anfinnur Johansen tak for oplysninger om og drøftelse af enkelte navneformer.

Á Mýri (Vágur)	Mýri
Við Ósagarð (Vágur)	Ósagarðurin
Í Skálanum (Porkeri)	Skálin
Í Skorti (Vágur)	Skortur
Á Skúr (Nólsoy)	Skúrur

(kvinder)

Á Fløtuni (litterært eksempel)	Fløtan ²
Í Koytu (Sandur)	Koytan
Í Mosakulluni (Sandur)	Mosakullan

Bemærk at man til stednavnet *Við Brunn* både kan have formen *Bruður* og *Brunnur*. Man lægger også mærke til at blandt ovenstående mandstilsnavne består de to af neutrumsord (*Gloppið*, *Kerið*) og to af femininum-ord (*Geil*, *Mýri*), men det har åbenbart ikke forhindret at de har kunnet fungere som mandstilsnavne. Substantivet *mýri* er historisk set femininum, men er som stednavn næppe blevet opfattet som femininum. De feminine former *Fløtan*, *Koytan* og *Mosakullan* (med feminin bestemt nominativs-endelse) har betegnet kvinder, men også maskulinumsformen *Streymurin*, som omtales i det følgende, er blevet brugt om en kvinde (og hendes søn blev kaldt *Streymasonurin*).

4.2 Nydannet elliptisk form i nominativ som tilnavn

I en del tilfælde hvor stednavnet er sammensat og derfor tilsyneladende lidt uhåndterligt som selvstændigt tilnavn, har man valgt, med udgangspunkt i forleddet, at danne et nyt navn og give det nominativsform.³ *Streymurin* minder om de foregående navne, blot med den forskel at man bruger forleddet alene (*Streym*-, og i bestemt form). Eksemplerne er:

Bebyggelsesnavn	Selvstændigt navn
	(mænd)
Í Dunsatoftum (Nes, Suðuroy)	Dunsin

2 Eksemplet er fra et skuespil af Ejdesgaard (1937), der stammede fra Oyndarfjørður. Replikken udtrykker foragt.

3 Et parallelt eksempel har man i det kendte efternavn *Brattaberg*, hvis indehaver ofte i daglig tale blev omtalt som *Brattin*. Eksempler på forlede elliptiske former finder vi også hos Jakob Jakobsen: *Palli í Boyggjastovu* og *Óli í Boyggjastovu* kunne alternativt omtales som *Boyggja-Palli* og *Boyggj-Óli* (i stedet for **Boyggjastovu-Palli* og *Boyggjastovu-Óli*) (Holmberg 2002: 150).

Við Hvanndalsá (Vágur)	Hvassurin
Á Oddafløtti (Vágur)	Oddur
Í Sakarisstovu (Sumba)	Sakin
	(kvinde)
Í Streymoy	Streymurin

Sakin forekommer i forvejen som (bestemt) kortform for *Zacharias* (jfr. Weyhe 1996: 349). Også *Oddur* findes jo i forvejen som mandnavn, og forleddet i stednavnet *Oddafløttur* er vel blevet identificeret med det. Senere er navnet blevet brugt som navn på en båd der tilhørte huset *Á Oddafløtti*. Forleddet i stednavnet *Dunsatofir* er muligvis af sprogbrugeren blevet opfattet som et mandnavn, og det er ikke usandsynligt at det indeholder mandnavnet *Dunaldur* (personen med tilnavnet *Dunsin* hed iøvrigt Peter Jensen). Tilnavnet *Hvassurin* er lidt specielt. Det synes at have være båret af mere end én person i „bylingen“ *Við Hvanndalsá*, og det kan næppe være andet end afledt af dette bebyggelsesnavn. Det har dog også kunnet benyttes sammen med fornavn som *Óla Hvass* (kendt fra 1800-tallet), og skal måske forklares som en forvrænget udtale (barnesprog?) af *Óli við Hvanndalsá*. *Streymurin* kaldtes en kvinde i Sandur der stammede fra Streymoy.

4.3 Stednavn i akkusativ

Jeg har noteret enkelte eksempler på at man har valgt akkusativsform (eller stammeform) og ikke nominativsform. Dermed minder disse navne om moderne efternavne, hvor man netop synes at foretrække former uden nominativsendelsen *-ur* (*Gásadal* forekommer også rent faktisk som efternavn, men ikke hos de personer jeg refererer til, nemlig to personer fra bygden Gásadalur der var bosat i henholdsvis Vágur og Sumba på Suðuroy).⁴

Bebyggelsesnavn	Selvstændigt navn
Í Gásadali (nom. <i>Gásadalur</i>)	Gásadal
Í Kálgarði (nom. <i>Kálgarður</i>) (Sumba)	Kálgarð

4.4 Konverterede navne

⁴ Som sjældne undtagelser kan nævnes efternavnene *Herdalur*, *Ranndalur* og *Skálafossur*.

Det kan dog ikke altid lade sig gøre at anvende præpositionsleddets styrelse uden videre, f.eks. når den har flertalsform. Det kan da blive nødvendigt at konvertere den til et nyt ord, i disse tilfælde i bestemt entalsform.⁵ Bemærk at til stednavnet *Við Kráir* dannes det maskuline *Kráurin* og det feminine *Kráan*:

Bebyggelsesnavn	Selvstændigt navn
	(mænd)
Við Kráir (nom. pl. <i>Kráir</i>) (Vágur)	Kráurin
Í Smillum (nom. pl. <i>Smillar</i>) (Vágur)	Smillurin
Í Bøkkum (nom. pl. <i>Bakkar</i>) (Porkeri)	Bøkkurin
	(kvinder)
Við Kráir (nom. pl. <i>Kráir</i>) (Vágur)	Kráan
Í Típpinum (nom. sg. <i>Típpið</i>) (Vágur)	Típpan

Formelt falder *Bøkkurin* sammen med substantivet *bøkkur* m., men stednavnet indeholder substantivet *bakki* m. (plur. *bakkar*, *bøkkum*). Til neutrumsformen *Típpið* dannes femininumformen *Típpan* (jfr. at det ikke var nødvendigt med konversion til maskulinum ved mandstilnavnene *Gloppið* og *Kerið*, se 4.1).

4.5 Suffikserne *-ar*, *-ari* og *-ing*

Man kan aflede tilnavn af stednavn ved hjælp af et suffiks. Særlig suffikset *-ar* ser ud til at have haft denne funktion, i hvert fald i den sydlige del af landet (Suðuroy og måske Sandoy). Det kan føjes til styrelsens rod (i tilfældet *Kvíggjar* til forleddet) for at danne maskuline tilnavne:⁶

Bebyggelsesnavn	Selvstændigt navn
-----------------	-------------------

5 Jeg bruger termen *konversion* i overensstemmelse med Kristoffersen et al. (2005: 284) om afledning uden afledningsformativ.

6 At suffikset *-ar* har været produktivt på Suðuroy (og måske også andre steder), ses også af andre personnavneformer. Mandsnavnet *Høgri* kan på øen have formen *Høgnar*. Det udenlandske slægtsnavn *Hentze* kan anvendes som fornavn i formen *Hentsar*. Det fra Danmark indporterede slægtsnavn *Tausen* har i kirkebøger fra begyndelsen af 1800-tallet kunnet få sideformen *Tausar*, og det har i talesproget fået formen *Tausar*, som også har kunnet optræde som „selvstændigt“ tilnavn. I Porkeri gav en mand sine børn det tyske efternavn *Klüver*. Selv blev han derefter af bygdens befolkning kaldt *Klivar* (der godt kunne henlede tanken på naturnavnet *Klivarnar* i samme bygd).

Á Brúgv (Hovi)	Brúar
Í Hólinum (Porkeri)	Hólar
Við Kvíggjá (Sumba)	Kvíggjar
Í Líðini (Ørðavík)	Líðar
Í Líðini (Vágur)	Líðarin
Uppi í Stovu (Vágur)	Stovar
? (Sandur)	Teigar

Til navnet *Brúar* knytter der sig en særlig historie. I folkevisen Olgars kvæði (*Føroya kvæði* VI, nr. 213) som er digtet forholdsvis sent efter en dansk folkebog, optræder en person, der i den ældste opskrift vi har (fra omkring 1820) skrives *Bruheer*, i lidt yngre opskrifter f.eks. *Bruer*, *Breuur*, *Brúur*). Men når visen synges, hedder han *Brúar*. En informant fra Hov fortæller at folk i Hov troede at han stammede fra „bylingen“ *Á Brúgv*. Så selv om ingen virkelig person på stedet har båret navnet *Brúar*, så er det blevet opfattet som en navneform dannet efter samme mønster som de andre på listen. Og navnet er blevet brugt som navn på en båd der ejedes af folkene på Brúgv. *Teigar* er lidt tvivlsomt idet jeg ikke er i stand til at knytte det til et bestemt sted. Navnet forekommer i en nidvise, Sanda tåttur (*Føroya kvæði* VI, nr. 204, her skrevet *Teiar*), der sandsynligvis er digtet i slutningen af 1700-tallet, som navn på en person i bygden Sandur (om visen og dens alder se Clementsen 1981: 169 f.). Ganske vist hedder en bebyggelse i denne bygd *Á Teiginum*, men den ser ud til at være af nyere dato. Ser vi bort fra dette eksempel, synes navneskikken med suffikset *-ar* at være særegen for Suðuroy.

Et af navnene i sidstnævnte liste har bestemt form (*Líðarin*) og kan både opfattes som bestemt form af *Líðar* (jfr. det foregående navn) og af **Líðari*, som da ville være en *ari*-afledning. Hvad der er det rigtige, lader sig ikke afgøre, da vedkommende person altid synes at være blevet omtalt i bestemt form. Men det forhold at de andre på listen aldrig forekommer i bestemt form, kunne måske tyde på at *Líðarin* er en *ari*-afledning.

Suffikset *-ing* er velkendt fra inkolentnavne, f.eks. som betegnelse for indbyggere i forskellige færøske bygder og øer (*strandingur*, *suðuroyingur*), men som nævnt falder disse uden for min behandling. Men *ing*-afledningen *Skemmingur* er jeg stødt på i to tilfælde, i Sumba og Sandur, og i begge tilfælde som tilnavn på mænd fra huse der hedder *Í Skemmini*. Navnet *Skemmingur* er kendt fra folkeviserne som navn på helten Virgar Valintssons hest (se *Føroya kvæði* VII: 189), og som

mandstilnavn har det muligvis havt en vis humoristisk undertone, der kan nærme sig øgenavnet.

Jeg skal tilsidst nævne tilnavnet *Niðastin*. Det indeholder ikke et egentligt stednavn, men er et adjektiv i superlativ (*niðastur*) brugt som tilnavn i bestemt form om en mand der boede nederst ved stranden, neden for de andre huse i bygden, og angår således også geografisk beliggenhed. Det kunne dog også bruges sammen med fornavnet, nemlig som *Niklas Niðastin* (jfr. Weyhe 1996: 354).

5. Funktion

Vi kan i visse tilfælde konstatere at de omtalte tilnavne blev brugt til at skelne mellem nære slægtninge med samme navn (særlig om de var nogenlunde jævnaldrende). De tre navne *Líðarin*, *Ósagarðurin* og *Stovar* blev brugt om tre drenge i Vágur der var søskendebørn og som alle hed *Jákup* (Andreasen 1977: 212). I Porkeri blev *Hólar* og *Skálin* ligeledes brugt om to søskendebørn med samme navn, og det samme gjaldt *Bakk-in* og *Fløtturin* i samme bygd. De to sidste hed begge *Daniel Peter Ludvig Danielsen* (opkaldt efter en fælles bedstefader). Som små mistede den ene sin fader og den anden sin moder. Da så enken og enkemanden giftede sig med hinanden, kom de to navnebrødre til at vokse op som plejebrodre, og for at holde styr på hvem der var hvem, fik de tilnavne efter det hus hvor de var født.

6. Afslutning

I det moderne og i nogen grad urbaniserede færøske samfund synes det at blive mere og mere almindeligt at identificere personer ved at benævne dem med for- og efternavn, ofte også i daglig tale. Benævnelse med præpositionsled lever dog fortsat i bedste velgående og må vel også siges at være den gængse måde at omtale folk på til daglig. Sammensætninger med forled i „genitiv“ er fortsat en almindelig navneskik, men er nok ikke særlig produktiv. De såkaldte „selvstændige tilnavne“, som har været hovedemnet for denne artikel, blev brugt af og om personer der levede for et par generationer siden, og er slet ikke produktive i nutiden. De bruges selvfølgelig fortsat i omtale af de samme personer, men der dannes ikke nye af slagsen.

Litteratur

Andreasen, Poul, 1977: *Úr Vágs søgu*. [Vágur].
Brú, Heðin, 1940: *Fedgar á ferð*. Tórshavn.

- Clementsén Ólavur, 1981: *Søga og skemt á Sandi*. Tórshavn.
- Ejdesgaard, H. M., 1937: *Ein myrking*. Tórshavn.
- Føroya kvæði VI-VII*. København 1972-1996.
- Føroysk orðabók*. [Udg. af] Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn 1998.
- Helleland, Botolv, 1984: Tilnamn av stadnamn. Med grunnlag i tradisjonsmateriale frá Hardanger. I: *Ársmelding 1983*. Institutt for namnegransking. Universitetet i Oslo, s. 55-76.
- Holmberg, Bente, 2002: Færøsk navneskik anno 1898. I: Anfinnur Johansen o.a. (red.): *Eivindarmál*. Heiðursrit til Eivind Weyhe á seksti ára degi hansara 25. apríl 2002. Tórshavn, s. 145-151.
- Johansen, Anfinnur, 1995: Træk af færøsk slægtsnavneskik de sidste 160 år. I: Kristoffer Kruken (red.): *Slektsnamn i Norden*. Rapport frá NORNA's tjuuførste symposium i Oslo 17.-20. september 1992. (NORNA-rapporter 58.) Uppsala, s. 141-151.
- Kristoffersen, Kristian Emil, Hanne Gram Simonsen og Andreas Sveen (red.), 2005: *Språk*. En grunnbok. Oslo.
- Weyhe, Eivind, 1996: Personnavne i bestemt form. I: Kristoffer Kruken (red.): *Den ellefte nordiske navneforskerkongressen. Sundvollen 19.-23. juni 1994*. (NORNA-rapporter 60.) Uppsala, s. 341-357.
- 2010 Tilnavne af stednavne i færøsk. *Botolv – onomastikkens harding*. Veneskrift til Botolv Helleland på 70-årsdagen 9. juni 2010. Red. av Terje Larsen og Tom Schmidt. Oslo, 139-145.

Mansnavnið *Lagi* í Føroyum

The Male Forename Lagi in the Faroes

Úrtak

Tað upprunaliga danska mansnavnið *Lagi* breiðir seg í miðöld til Norra (og Svøríkis). Úr Norra tykist tað vera komið til Føroyar, men eftir øllum at døma bara til Fugloyar, í seinasta lagi í endanum á 16. øld. Í 17. øld kemur navnið aftur til Føroyar, men nú í tí danska sniðinum *Lauge*, seinri skrivað *Lave*. Tað verður í 18. øld brúkt í Tórshavn og Suðuroy sum seinri liður í tvínevnum *Peder Lave*. Í 19. øld gerst *Lave* fast eftirnavn. Í Tórshavn verður tað eisini til húsanavnið *Á Lava*, og fólk í (ella úr) tí húsinum verða nevnd við viðurnevninum „á Lava“. Í 20. øld fáa summi teirra sær „á Lava“ sum eftirnavn. Greinarhøvundurin viðger málsøgulig, ljóðfrøðilig, bendingarlig og dialektal viðurskiftir í sambandi við navnið.

Abstract

The male forename *Lagi*, originally Danish, spreads to Norway (and Sweden) during the Middle Ages. From Norway it seems to have reached the Faroes towards the end of the sixteenth century at the latest, but is only documented on Fugloy. In the seventeenth century the name arrives in the Faroes once more, but now in the Danish form *Lauge*, later written *Lave*. It is used in Tórshavn and Suðuroy in the eighteenth century as the second element of the compound forename *Peder Lave*. In the nineteenth century *Lave* becomes an established surname. In Tórshavn it is also incorporated into the name of a dwelling in the prepositional form *Á Lava* ‘at Lava’, and people living there (or originating from the house) are given the by-name „á Lava“. In the twentieth century some of them take „á Lava“ as a surname. The author treats language-historical, phonetic, morphological and dialectal aspects of the name.

Mansnavnið *Lagi* í Norðurlondum

Lagi er gamalt norðurlandskt mansnavn. Tað er leitt av tí fornnorrøna hvørkikynsorðinum *lag*, sum merkti ‘lag, fylgi, felagsskapur’, og navnið verður hildið at hava merkt ‘lagsbróðir, vinmaður’ (Kruken, 1995: **Lage**), ‘den man deler kaar med’ (NK VII: 202). **lagi* er ikki varðveitt sum

Í teirri gomlu
Havnini hefur
nógv verið
gjørt við at
seta skeltir upp
við gomlum
húsanøvnum.

sjálvstøðugt navnorð (appellativ) í fornnorrønnum, men vit hava tað sum seinra lið í orðinum *felagi*, sum annars merkti tað sama, upprunaliga *félagi*, t.e. ‘ein sum ein eigur fæ saman við, medeigari’.

Sum mansnavn hefur tað ikki verið líka útbreitt um øll Norðurlond. Alt bendir á at tað av fyrstan tíð hefur verið eitt serligt danskt navn, skrivað *Laghi* (NK VII: 131, 202; sí DgP: **Laghi**). Tað er kent úr donskum keldum síðan umleið 1140, men kann vera nógv eldri enn so og sær út til at hava verið eitt sera vanligt navn í Danmark, báði í miðöld og eftir tað. Vit kenna tað m.a. úr fleiri fólkaávísingum (sí **Lave** í DgF XII Registre, har skiftandi skriftformar av hesum navni eru at síggja, somuleiðis í DgP). Einaferð í miðöld broytist *gh* (frikativt ella spirantiskt *g*, eisini nevnt

„bleytt“ *g*) til hálvsvárljvóðid *w* í donskum. Hetta *w* og eitt sjárljvóð sum stendur frammanfyri, renna oftast saman í eitt tvíljvóð. Tí hevur navnið kunnað verið skrivað *Lawe*, *Laughe* o.s.fr., t.e. við tvíljvóðinum *au*: [lau(w)e] (sbr. Skautrup, 1944: 234 f.). Sjálvt um navnið ofta verður skrivað við *g*(*h*), so hevur *g*-ljvóðid ikki kunnað hoyrst, men av tí at stavsetingin er konservativ og ikki broytist í sama mun sum úttalan, verður hildið fram við at skriva hetta *g*. Í donskum ríkismáli verður úttalan við tvíljvóðid stundum slept aftur og tílík orð skrivaði við *v*, sbr. orð sum *have* og *mave* (før. *hagi*, *magi*). Í summum orðum er upprunaligt *g* varðveitt í skrift, sum t.d. í *dag*, *lag* (og harvið er grundarlag lagt fyri lesiúttalu, har sum *g*'ið hoyrist, meðan tann natúrligi talumálsformurin hevur verið *daw*, sbr. eisini *lav*, t.d. *håndværkerlav*). Navnorðið *hagi* hæt á gomlum donskum *haghi* ella *haghæ*. Úttalan broyttist í miðöld til *hawe* [hauwe], sum kann verða skrivað *haughe* ella *hauge*. Henda formin kenna vit jú væl úr donskum máli í Føroyum. Í 1500-talinum, tá ið Christiern Pedersen o.a. royndu at regluskipa og festa danska rættskriving, verður oftast skrivað *haffue*. Men sum frá líður, gerst vanligari at skriva *v*, og serliga er tað *Danska Lóg* (1684) sum leggur seg eftir hesum stavingarhátti. Frá umleið 1600 lá fordeilingin millum *v* og *j* øðrumegin (t.d. í *have* og *øje*) og *g* hinumegin í orðum við upprunaligum bleytum *g* (*gh*) nokkso fóst (Skautrup, 1947: 329). Skrivað verður *lag* ('lag'), men *laug* ('felag av t.d. handverkarum'), og hetta seinra skrivur *Danska Lóg lav*, eins og skrivað verður *lov*, eldri *logh* 'lóg'.

Mansnavnið *Laug* er enn tann dag í dag sera vanligt í Danmark, eisini við skriftformunum *Laue*, *Lave* og *Lau* (Meldgaard, 2004: 104). Í eldri tíð er navnið ofta brúkt í latínskum formi, eitt nú sum *Lagho* og *Lauo* (í hvørsvalli *Laghonis*, eitt nú um 'son Laga').

Úr Danmark hevur navnið breitt seg til Norra, har tað er skjalfest í 1437, og til Svøríkis (skjalfest í Jamtalandi uml. 1476). Møguliga er navnið komið til Norra umvegis Svøríki (NK VII: 131; Kruken, 1995: **Lage**). Henda seinra keldan sigur navnið hava verið nakað í brúki á Upplondum (serliga Valdres) og Buskerud, men at tað annars hevur verið óvanligt í Norra. Tann danski skriftformurin *Laug* hevur eisini verið brúktur (op.cit.). Tann norski navnagranskarin Eivind Vágslid nevnir úr navnauppskriftum frá 1740-unum navnaformar sum *Lage* (á Eysturlandi og Bjørgvins biskupadømi), *Laje* (Telemark og Rogalandi) og harumframt *Lagen* (í Lom í Gudbrandsdali), „som kann henda er same n[avnet]“. Eisini sigur hann navnið finnast í málførunum í Valdres, Robyggelag og Sogn (Vágslid, 1930: 151). Her er vert at leggja merki til

formin *Lagen*, sum má vera bundin formur av navninum. Navnið kemur fyrri í teirri norsku fólkvísuni „Lagi/Lagje liten“ (Landstad, 90).

Til Íslands sæst navnið ikki at vera komið (sbr. *Nöfn Íslendinga*). Men nú skulu vit venda okkum til Føroyar.

Navnið í Føroyum

Í 1638 kom Harra Klæmint til Føroyar at vera prestur í Sandoyar prestagjaldi, og tað var hann til 1688, fyrst sum hjálparprestur í 10 ár (1638-48) og síðan sóknarprestur (1648-88). Hann skrivaðist *Herr Clemens Laugesen Follerup*, í universitetsmatriklinum er hann innskrivaður sum *Clemens Lagonis Vellejus*. Í Føroyum hevur hann verið nevndur *Harra Klæmint* (í Sandoy eisini úttalað *Klæmut*), og hann er kendur báði úr søgu og søgn. Søguligt tilfar ber til at lesa í bókini hjá N. Andersen (1895). Sagnatiltarið er at finna fyrst og fremst hjá J. Jakobsen (FFÆ nr. 21 og 23). Sí eisini grein eftir Ólav Clementsen (1999). Við Harra Klæminti kom eitt nýtt mansnavn inn í føroyskan fólkanavnsið, og tað gjørdist eisini staðanavn (húsanavn) í Havn, og eftirnavn.

Lauge-navnið á Sandi

Faðirsnevnið (patronymikonið) hjá Harra Klæminti, *Laugesen*, vísir at pápin hevur hitið (verið skrivaður) *Lauge*, og Harra Klæmint kallar ein son sín *Lauge* eftir abbanum. Hesin *Lauge* man vera føddur onkuntíð um 1650, og hann doyði í 1730. Eisini hann verður uppkallaður. Lauge átti tvær døtur, Súsanna og Elin (Clementsens, 1999: 12 f.), og tær kalla báðar hvør sín son *Peder Lave*.

Men tíðliga er farið frá at skriva *Lauge* til at skriva *Lave*. Í skiftinum eftir Harra Klæmint, sum er dagfest 4. apríl 1689, er gamli skrivaður *Clemend Laves: Follerup* og sonurin *Lave Clemends*:. Tá ið kirkjubókin í Sandoy tekur við í 1717, er hesin seinri skrivaður *Lave Clemensen* (í 1730, tá ið hann doyir, er fornnavnið skrivað í latínskum sniði: *H: Lago Clemensen*). A. Degn (1945: 218) nevnr hann *Lave Clemendsen* eftir festibrævi frá 1686.

Meðan eg eri um at leggja síðstu hond á hesa greinina, verði eg varur við at í tingbókini 1619 er ein *Rassmus Louwesonn* nevndur í sambandi við eina faðirskapssak í Sandoyinni, sum kemur fyrri á lögtingi (Tingbókin, 1953: 109). Einki verður sagt um hvar Rasmus býr, og enn minni hvar pápin Louwe býr. Navnadømið stendur púra einsamalt, og vit fáa ikki sett tað í samband við aðrar persónar. Tað er ilt at siga um tað umboðar tað danska navnið *Lovi*, sum kemur av frísiskum *Louwe* (ið aftur

kemur av *Laurens*, sí DgP: **Lovi**), ella um tað er eitt skrivligt avbrigdi av okkara *Laga*-navni, sum umframt tann danska formin *Laghi* kann hava *Loghi* sum suðurslesvíkskan síðuform. Tað ger at tað frísiska og tað danska navnið kunnu falla saman (sí DgP: **Lovi** og **Loghi**). Vit fara her at halda dømið *Louwe* frá 1619 uttan fyri okkara viðgerð her, men mugu rokna við tí móguleika at tað danska *Lauge*-navnið kann hava vitjað higjar longu undan Harra Klæmint, men uttan at hava fest røtur.¹

Lava-navnið í Suðuroy

Elin (f. 1703), yngra dóttir Lauge Klæmintsson, giftist til Froðbiar við Mortani Tormanssoni, bónda á Bø. Ein sonur teirra fær navnið *Peder Lave Mortensen* (f. 1732 ella '33). Hann giftist 14. novembur 1758 við Elsebeth Thomas Datter úr Sumba. Tann 11. februar 1761 fáa tey tríburar, sum doyggja við tað sama, tveir sama dag og ein dagin eftir. Tey eru skrivaði: *Jacob Peder Laves Søn, Elsebeth Peder Laves D:* og *Ellen Peder Laves D:*. Tann 12. septembur 1762 fáa tey eina dóttur, sum doyr tólv dagar gomul. Hon er skrivað *Ellen Peder Laves Datter*. Tann 11. mars í 1764 fáa Peder Lave og Elsebeth tvíburar, sum fáa nøvnini Joen og Anna. Sum gumba er nevnd *Ellen Peder Laves Daatter* (!). Hetta fær illa verið annað enn omman Elin, t.e. dóttir Lauge Klæmintsson, hon stendur eisini skrivað gumba 27. septembur 1748 sum *Ellen Laves Dotter* og 13. mars 1754 skrivað *Ellen Lavesdotter*. Ein kann undrast á hví hon í 1764 er skrivað við faðirsnevnum *Peder Laves Daatter* (sí notu 2). Í hvussu so er, síggja vit her at *Peder Lave* er brúkt sum tvínevni, ein navnasiður sum nú var farin at breiða seg (Poulsen, 1985: 64; Joensen 2002: 187 f.), og sum faðirsnevni verður tí brúkt *Peder Laves Søn* og *Peder Laves Datter*.

Tá ið líður út móti endanum á 18. øld, er kirkjubókin fyri Suðuroynna so illa førð, at ilt er at fylgja fólkunum, og tað stendur við nakað eftir 1800. Men í fólkateljningini (ft.) 1801 býr *Peter Lava Mortensen* Oman Tún í Froðba, og inni hjá honum býr sonurin Joen Petersen, og hann eigur sonin *Peter Lave Joensen* (f. 1800). Joen Petersen er í ft. 1828 skrivaður *Joen Peter Petersen*. Sonurin Peder Lave er helst deyður ungur, og inni hjá foreldrunum býr ein inngift systir, Elsebeth Marie Joensdatter, og hon eigur sonin Peter Lave Joensen (f. 1816). Helst hevur systirin kallað beiggja sín upp. Í ft. 1834 er Jógvan skrivaður *Joen Peder Lavesen*, meðan abbasonurin (sum í 1801 og 1828 skrivaðist *Peter Lave Joensen*) er skriv-

1 Í eini grein telur Jóhan Hendrik W. Poulsen (1985: 63) „Louwe“ millum føroysk nøvn av norrønari rót, men tekur fyrivarni við at seta „(< Lagi?)“ aftanfryi.

aður bara *Peder Joensen*, tó í ft. 1840 aftur *Peder Lave Joensen*. Hesin Peder Lave Joensen er nevndur í ft. 1845, 1850, 1855, 1860, 1870, 1880 og 1890. Hann býr Oman Tún, var ógiftur og hevur ikki ført *Lava*-navnið víðari.

Anna (f. 1764), dóttir Peder Lave Mortensen og tvíburasystir Jógvan, sæst at vera gift í Trøngisvági. Í ft. 1801 býr hon í Svalbarði, er skrivað Anne Pedersdatter, er gift við Jacob Poulsen og eigur sonin Peter Lava Jacobsen (f. 1794) og eina dóttur. Í 1834 er Peter Lava Jacobsen inngiftur og eigur triggjar synir: Jacob, Poul Andreas og Daniel Peter, allir skrivaðir *Petersen*. Í ft. 1840 hevur hann fingið ein son aftrat (f. 1838), sum er skrivaður *Peter Lava Petersen* (í ft. 1870 nevndur sum húskallur Við Myllá og skrivaður *Peter Lave Petersen*). Og í 1845 fáa tey sonin Thomas Johan Petersen.

Men í ft. 1860 síggja vit at Daniel Peter Petersen er giftur og búsettur á Brúgv og eigur sonin Jacob Peter Lave (f. 1856) og dóttрина Maren Elisab. Car. Petersen Lave (f. 1860). Her sæst sostatt navnið *Lave* tikið í brúk sum eftirnavn. Nú (í 1860) sæst eisini bróðirinn Thomas Johan skrivaður *Thomas Johan Lave Petersen* (pápin hæt sum nevnt Peter Lava Jacobsen, og tað sær tí út sum at fornavnið *Peter Lave* kann geva faðirsnevnið *Lave Petersen*, soleiðis at *Lave* gerst mestsum millumnavn). Í ft. 1870 eigur Daniel Peter Petersen (sum nú stendur at búgva í Bønhúsi) fimm børn, tað elsta skrivað *Jacob Peter Lave* (f. 1856), hini (dreingir og gentur, f. 1860, '63, '66 og '70) fáa eftirnavnið *Petersen Lave* (hjá fyra teimum yngstu er sama støðan í ft. 1880). Í ft. 1890 búgva tvey av syskjunum í Bønhúsi, og ein systir er gift og býr í „einum húsum“, men eitur framvegis *Petersen Lave* (maðurin eitur *Petersen*). Í ft. 1906 og 1911 sæst bara ein í Trøngisvági at eita *Lave* (*Johan Sigurd Pedersen Lave*, í Syðratoftum, f. 1863).

Venda vit aftur til Froðbiar, so livdi tann ógifti óðalsmaðurin Peter Lave Joensen (f. 1816) enn í Froðba í ft. 1890. Men í somu ft. síggja vit nú at í einum øðrum húsi, Á Gaddi, bera trý børn eftirnavnið *Lave*. Frágreiðingin er hon at áðurnevndi Jacob Peter Lave (f. 1856) á Brúgv í Trøngisvági giftist til Froðbiar við Sunnevu Marie Joensen (f. 1858) í Froðba. Men Jacob Peter doyr í bestu árum (í 1878). Í ft. 1890 stendur Sunneva sum einkja og momma at trimum børnum, sum øll eru skrivaði við eftirnavninum *Lave*: *Daniel Johan Lave* (f. 1878), *Jacobine Mortine Lave* (f. 1883) og *Sigrid Natalie Marie Lave* (f. 1887), hóast Jacob Peter Lave bara er pápi tað elsta (hann doyr sama árið sum sonurin varð føddur). Soleiðis vendir *Lava*-navnið aftur til Froðbiar úr Trøngisvági. Og í Froðba livir tað enn, tí abbasonur Daniel Johan Lave (f. 1878), sum eitur *Per Lave*, býr nú (2011) Undir Skorum í Froðba.

Tað sæst í ft. 1906 at konur, sum eru giftar ella einkjur, framvegis verða skrivaðar við gentunavninum *Lave*. Í ft. 1906 er *Jovine Hansine Cath. Petersen Lave* úr Trøngisvági, men nú búsett á Tvøroyri og nevnd sum sjómanseinkja, framvegis skrivað á sama hátt, og sama er við systirini *Maren Elisab. Car. Petersen Lave*, sum eisini býr á Tvøroyri í 1906 og er gift við Jesper Jespersen vertshúshaldara. Men børn teirra fáa ikki *Lave* til eftirnavn.

Lava-navnið í Havn

Sum nevnt átti Lauge Klæmintsson eisini dóttрина Súsannu (1702-39). Hon giftist við Streymoyar sýslumanni, Hans Nikláasoni Tausen. Tey búðu í Havn (og eitt skifti í Skálavík) og fingtu fýra børn. Ein sonur fekk navnið *Peder Lave Hansen* (f. umleið 1732, er 20 ára gamal í 1752). Í Streymoyar kirkjubók stendur hann nevndur sum gubbi í 1757 og '58, skrivaður *Peder Lave*, men annars er óvist hvat bleiv av honum. Hann varð tó uppkallaður, tí tann eldri bróðirinn, sum hæt Augustinus Hansen (1730-1803), kallaði son sín *Peter Lave Augustinussen* (1761-1837), doyptur í 1761, tá skrivaður *Peter Lave*, og konfirmeraður 1779 og skrivaður *Per Lave Augustinussen*. Hann fekk í 1802 sonin Óla Petersen, sum í ft. 1850 er skrivaður *Ole Peder Lavesen* (t.e. fornnavnið er *Óli*, og eftirnavnið er *Peder Lavesen*). Í hesi ft. bégva hann, konan og fimm av teirra sjeu børnum í „Et Huus“. Ft. nevnið ikki hvussu húsið eitur, men sambært upplýsingum frá Ólavi Clementsen skal hetta vera húsið „Á Lava“ í Havn. Yngsti sonurinn, Jákup Tausen Olsen (1845-1914), giftist inn á Lava og fekk fimm synir. Hetta er tað sonevnda *Lava-fólkið* í Havn, og tey hava verið nevnd við viðurnevninum „á Lava“, t.d. *Dia á Lava*.

Hyggja vit í telefonbókina, síggja vit at summi hava fingið sær „á Lava“ sum fast eftirnavn, onnur bara *Lava* og onkur *Lave*. Fleiri hava *Lava* sum millumnavn, t.d. *Andrias Lava Olsen*.

Vit kunnu ikki lata vera við at seta tann, úr navnafrøðiligum sjónarhorni, áhugaverda spurningin: Hvussu ber tað til at mansnavnið gerst húsanavn? Hetta er eitt sindur sjáldsamt. Eg fari her at nevna tvær møgulegar frágreiðingar.

Onnur er tann at fyrisetingin <á>, sum altíð er knýtt aftrat húsanavninum, upprunaliga hevur verið <at>. Í fýroyskum kann fyrisetingin <at> vikna til <á>, t.d. í staðanøvnum sum *Á Húsum*, sum í eldri tíð hevur hitið *At Húsum*. <at> hevur kunnað merkt 'við, hjá'. Húsið skuldi so hava verið nevnt „At Lava“ (t.e. 'hjá Lava'), sum so er viknað til „Á Lava“. Tað er kortini sera ivingarsamt um <at> hevur verið brúkt í týdn-

inginum „há“ so seint í tíðini. Tað hevur ikki eydnast mær at finna fram til, nær „Á Lava“ fyrstu ferð er brúkt sum húsanavn, men tað fær illa verið eldri enn frá seinru helvt av 18. øld og kann fyrri alt tað vera íkomið í 19. øld. Hvørki í húsaskrásetingini frá 1784 (*Taxations Protocol*) ella 1819 er navnið nevnt. Í 1784 stendur Augustinus Hansen, sonur Súsannu Laugadóttur, at búgva „under Ryg“, og í 1819 stendur sonurin Peder Lave Augustinussen at eiga hús og búgva „under Ryg“, t.e. *Undir Ryggi* (húsið Á Lava er Undir Ryggi). Av málsøguligum grundum er henda frágreiðingin tí lítið hugsandi.

Ein onnur frágreiðing, sum eg haldi vera meira sannlíka, er hon at fatanin av navninum broytist frá at vera navn á ávísum manni, t.e. frá at vera „monoreferentielt“, til at verða brúkt í kollektivari merking. Av tí at fleiri persónar við hesum eyðkenda navni hava verið settir í samband við húsið, er farið at nevna tey *lavamenninar* el. *lavafólkið*. Og tá er lopið ikki so langt frá at hugsa at lavamenninir búgva á Lava, á sama hátt sum eitt nú kákamenninir (sum vóru næstu grannar) búgva á Kák.

Fyribils samanumtøka

Taka vit saman um tað sum higartil er sagt um navnið, so kemur tað danska navnið *Lauge* til Føroyar sum fornavn hjá soni Harra Klæmint. Men at síggja til er tað bara hann sum ber navnið sum einsamalt fornavn, og longu meðan feðgarnir liva, er farið at skriva navnið sum *Lave*. Hjá eftirkomarunum gerst tað fast seinra navn í tvínevninum *Peder Lave*, og tað báði sunnan- og norðanfjørðs (sí eisini Jákupsstovu, 1974: 74), tí tveir javngamlir abbasynir, báðir føddir uml. 1732-33, eru nevndir so.² Tað verður tí eisini brúkt sum faðirsnevnið (patronymikonid) *Peder Lavesen* og *Peder Lavesdatter*, í hendinga føri *Lave Petersen* (*Thomas Johan Lave Petersen* í Trøngisvági 1860, sjálvst um hann í 1855 bara hæt *Thomas Johan Petersen* – kanska er *Lave* her at fata sum millumnavn?). Seinri fara foreldur at geva sínum børnum *Lave* sum eftirnavn uttan at tey sjálvi eita tað (*Daniel Peter Petersen* í Trøngisvági eigur börnini *Jacob Peter Lave* og *Maren Elisab. Car. Petersen Lave*, f. ávíkavist 1856 og 1860). Hetta er ein fylgja av tí nýggja siðinum við føstum eftirnøvnunum, sum kom í við dópskunngerðini frá 1828, sum varð sett í gildi í Føroyum í 1832.

2 Ein kann ikki lata vera við at spyrja um abbin Lauge eisini hevur havt hetta tvínevni, men tað fæst ikki váttað. Og hevði tað verið, hevði hann (f. um 1650) helst verið fyrsti føroyingur við tveimum fornøvnunum. Eisini vekur tað sama illgruna at dóttirin er skrivað báði *Ellen Laves Dotter* og *Ellen Peder Laves Daatter*. (Møguliga er hetta seinna ein feilur).

Í Havn gerst hetta upprunaliga mansnavnið húsanavn við fyriseting frammanfyri, við tað at húsið har sum *Lava*-fólkini búgva, fer at verða nevnt: *Á Lava*. Og har er tað húsanavnið ið gerst eftirnavn (el. millumnavn) hjá fleiri av *Lava*-fólkunum.

Aftur til Sands

Ein áhugaverdur spurningur er hvussu Lauge Klæmintssonur hefur verið nevndur millum manna, eitt nú millum bygdarfólkið á Sandi.

Tað er ein sannroynd at *Lauge* umboðar ein eldri danskan skriftform, og at hann verður broyttur til *Lave* í samsvari við yngri danska rættskriving. At navnið er danskt, fornoktar seg ikki, tí tað verður altíð úttalað við [a:]. Eisini tykist endingin *-a* at festast til navnið hóast tað eisini skrivast við *-e*. Men okkurt kundi tó bent á at tann fyrsti Lauge hefur verið nevndur *Lauwe*, sum skuldi verið í samsvari við genuinan danskan framburð, sum Harra Klæmint hefur havt við sær úr Danmark, ella kanska *Lauwa*. Lauge festi Skarðsgarð á Sandi (var bóndi 1686-1707), og hann skal hava bygt eitt kamar í ovasta parti av sethúsunum Undir Skarði. Hetta kamar hefur til dagin í dag verið nevnt „Laugakamar“. Úttaluna av fyrra liði havi eg fingið uppgivna sum *Lauwa-* og *Lóa-*, hetta seinra við úttaluni [ləuwa], sum man vera yngri tillaging av tvíljóðinum <ó> til sandsmál. Hetta er ikki heilt lætt at greiða. Eitt boð kundi verið at úttalan av /ó:/ og /au/ hava ligið so tætt upp at hvørji aðrari at [au] er gliðið yvir í [ɔu] og víðari til [əu]. Her er kanska vert at minna á at í einum nakað spjaddum miðøki, herundir Sandoyggi, hefur <ó> verið úttalað [au] (kent í Nólsoy, Koltri, Dali og helst eisini Húsavík).³ Og her kundi ein freistast at drigið áðurnevnda skriftformin „Louwesonn“ í tingbókini 1619 inn í myndina.

Undir øllum umstøðum bera navnaformarnir boð um at navnið er komið til Føroyar í donskum sniði og hefur ikki eina úttalu sum vit skuldu væntað av einum føroyskum navni *Lagi*.⁴

Mansnavnið *Lagi* ella *Lagin* í Fugloy

Sum víst hefur verið á frammanfyri, er *Lava*-navnið í Suðuroy og í Havn komið frá Lauga Klæmintssoni. Men nú gera vit eitt rend til Fugloyar, tí

3 Úttalan av <ó> sum [əu] á Sandi er helst ung, frá 1700- ella 1800-talinum? Úttalan „Lóakamar“ hefur givið onkrum heimildarfólki ta fatan at tað var kantór har hann goymdi lógirnar.

4 Ólavur Clementsen og Rannveig Winther eiga takk fyri upplýsingar um Laugakamar. Ólavur eigur eisini takk fyri upplýsingar um slektina hjá Harra Klæminti og um *Lava*-fólkið í Havn, og Jonny Dimon fyri upplýsingar um *Lava*-fólkið í Suðuroy.

alt bendir á at vit eisini har hava havt mansnavnið *Lagi*, har tað sæst at hava verið í brúki í hvussu so er síðan umleið 1600, helst fyrr. Men nakað samband millum tað og *Lava*-navnið annars í Føroyum sæst ikki.

Hyggja vit í *Bóndabókina* hjá A. Degn (1945: 148), síggja vit at ein *Leyon Eriksen* festir í Hattarvík í 1613, og at hann er nevndur í 1617-18 og 1641-42. Eftir hann tekur *Michel Leyonsen* við, sum tí helst er sonurin, nevndur 1649-50 og 1652-53. Tað er sera væl hugsandi at tað aftan fyri skriviháttin „Leyon“ fjalir seg mansnavnið *Lagin*. Og hevur *Leyon* fest garð í 1613, má hann hava verið føddur seint í 1500-talinum.

Í bókini um Fugloyinna í bókarøðini *Tey byggja land* eftir Símun Hansen eru forvitnisligar upplýsingar at finna um navnið *Lagi*, sum hann sigur hevur livað í oygni „í langar tíðir“, báði á Kirkju og í Hattarvík (Hansen 1971, sí Navnaregistarið undir *Læin Hendriksen* og *Læis-Hanus ell. Læins-Hanus*). Um húsið Har niðri suðuri á Kirkju sigur hann at „her búðu í langar tíðir menn við Læa-navni“ (Hansen 1971: 32), og „Gamalt mansnavn í Fugloy er Læin, úttalað við longum æ og j (Læjin)“ (Hansen 1971: 64). Hann nevnr í sama stað at tað „í bókum og skrivum er stavað Lave“, men kortini heldur hann tað vera sama navnið sum tað *Leyon* ið er at finna sum navn á festaranum í Hattarvík, „sum her óivað hevur verið framborið Læjon, Læjin, Læji.“ Símun Hansen (1971: 152) nevnr raðfylgjuna av teimum elstu festaranum, vit vita um í Uttarstovu, á henda hátt (árstølini hjá Símun samsvara ikki heilt við tey hjá Degn):

Michel Harildsen	1584-1588-1590
Erik Michelsen	1601-1616
Leyon Eriksen	1617-1641
Michel Leyonsen	1649-1667 ?

Um ein *Læin* í 1600-talinum sigur Símun at hann møguliga er abbasonur *Leyon*, og hann heldur fram, at „soleiðis róptu fuglingar hann, sjálvt um navnið er skrivað Lave; í Norðoyggjum verður endingin on altíð úttalað *in*, og eg ivist ikki í, at Læin við tí flata æ-num er sama orðið“ (Hansen, 1971: 152).

Eisini í teirri elstu tingbókini (Tingbókin, 1953: 234, 255) finna vit navnið. „Peder Leyonsson i Fugiløø“ er nevndur 1630 og ‘32.

At *Laga*-navnið hevur livað í Fugloy, sæst eisini av at tað kemur fyri sum fyrri liður í staðanøvnum. Í staðanavnauppskriftini „Uptegnili ivir Fugloidna“ frá uml. 1850 eftir Hans David Matras (1819-75) finna

vit *Læjingsuhr*. Navnið má tolkast sum *Laginsurð* (Matras, 1933: 302).⁵ Eftir raðfylgjuni av nøvnunum í listanum er henda urðin eystantil undir Fugloynni, stutt norðan fyri Tangan á Barmi (V.U. Hammershaimb, sum hevur skrivað nøvn upp í Fugloy um somu tíð, hevur ikki navnið, og tað tykist vera ókent í dag). Símun Hansen sigur at „Umframt mansnavnið Læi ella Læin hava vit í Fugloy staðarnavnið Læisurð og Læisjørð“ (Hansen, 1971: 64). Jørðin er nevnd *Lavensjord* í einum skifti á Kirkju í 1746, men eingin veit í dag hvar hon er. Sama fyrra lið hevur Símun Hansen í mansnavninum *Læis-Hanus* el. *Læins-Hanus*, sum var av somu slektini í Fugloy, men giftist til Viðareiðis og varð nevndur so har – húsið, sum var Við Garð, nevndu tey „Hjá Læis-Hanusi“, og tað doyði út stutt eftir 1800 (Hansen, 1975: 63 f.). Pápi Læi(n)s-Hanus hæt *Læin*, t.e. *Lagin*, og hann doyr í 1791 á Kirkju (tá skrivaður *Lave*). Harvið tykist *Lagins*-navnið at doyggja út.

Einki er at ivast í at skriftformurin *Leyon* í heimildum frá tíðliga í 1600-talinum umboðar fugloyarúttalu av mansnavninum *Lagin*. Og vit síggja at hetta navn annars er væl heimilað í eldri keldum haðani í tíðini sum kemur. Hetta vísir somuleiðis at navnið hevur verið í brúki í Fugloy væl áðrenn Harra Klæmint kom til Sandoyar við navninum í tess danska sniði. At navnið, sum Símun Hansen sigur, ofta verður skrivað *Lave*, er einki løgið í, tí skrivararnir munnu hava vitað at hetta var tann danski skriftformurin av navninum.

Ljóðsøguliga er tað áhugavert at *Lagin* so tíðliga sum um 1600 er skrivað *Leyon*. Tað bendir á at tað samanfallið millum herðingarveikt /-in/ og /-un/ sum í seinri tíð hevur eyðkent dialektina Eystan Múla, longu er hent tá.⁶

Vit kunnu so spyrja hvaðani navnið er komið til Fugloyar. Sum vit sóu, halda granskarar navnið hava breitt seg úr Danmark til Svøríkis og Norra í miðøld. Vit leggja til merkis at formarnir, sum navnið hevur í føroyskum keldum, líkjast teimum sum vit finna í norskum (báði í óbundnum og bundnum sniði), og tað ger tað sannlíkt at tað er haðani at navnið er komið til Føroyar. Tað at nevna fólk í bundnum formi er væl kendur navnasiður í pørtum av Norra, fyrst og fremst á Vesturlandinum (Bergen og har á leið), men helst í øðrum landspørtum eisini, og hann

5 Chr. Matras nevnr ikki sína keldu til staðanavnið, men helst hevur hann tað úr listanum hjá H. D. Matras. Orðini hjá CM um *Laginsurð*: „Af Mandsnavnet *Lagin* (af da. *Lave*)“, skulu helst skiljast so, at hann heldur mansnavnið vera komið til Føroyar úr donskum.

6 Björn Hagström (1967: 151) avmarkar dialektøkið til tríggjar tær eystastu oyggjarnar. Sjálvur havi eg hug at rokna eystursíðuna á Borðoyggi við uppi, t.e. økið Eystan Múla.

er annars eisini kendur sunnanfjørðs í Føroyum (Weyhe, 1996 við tilvísingum).

Sambært Símunni Hansen skal navnið í Fugloy hava havt formarnar *Læi* (t.e. *Lagi*) og *Læin* (t.e. *Lagin*). Samansetingarnar *Læisurð* (hjá H. D. Matras: *Læjingsuhr*), *Læisjørð* (á donskum *Lavensjord*) og *Læi(n)s-Hanus* (t.e. *Lagins-*) benda kortini á at tað er *Lagin* sum hefur verið tann vanligari formurin, og hann man sum nevnt eisini bógva undir tí elsta skriftfesta forminum *Leyon*. *Lagi* skuldi í eykaføllum (og í samansetingum) sum kunnugt havt formin *Laga*. Dømini benda heldur á at navnið hefur verið bent: *Lagin*, *Lagin*, *Lagini*, *Lagins*.

Kvæðið Virgar Bekilsson

Í einum føroyskum kvæði, *Virgar Bekilsson* (CCF 105), kemur mansnavnið *Lagin* fyri.

Hetta kvæði er bara til í einari uppskrift, og hon er í Fugloyarbók (AM Acc. 4a, helst skrivað í 1830- og 40-num, sí FK VII: 59). Í kvæðnum er ein „hertug Laðin“ nevndur tríggjar ferðir (í ør. 6, 7 og 8), og hann er í handritinum skrivaður *Leajun* (sbr. samanfallið millum herðingarveikt *-in* og *-un* í fugloyarmáli). Tað er J. Bloch sum normaliserar til *Laðin*, og soleiðis er navnið skrivað í útgávuni av *Føroya kvæðum* (FK IV: 348). Navnið kemur ikki fyri annars í føroyskum kvæðum. Kvæðið ber brá av at vera heldur ungt, málið er ikki tað klassiska kvæðamálið. Kvæðið finst heldur ikki aðrastaðni (sbrt. teirri norðurlendsku kvæðaskrána TSB er tað serføroyskt), og ein tanki ið ikki er fjarur, er tí at hetta kvæðið kann vera yrkt í Fugloy.

Formurin *Leajun* má út frá samanhinginum lesast sum hvørfalsformur, og tí sæst ikki um skrivarin fatar hann sum *Lagi+n*, t.e. bundin formur av *Lagi*, ella sum orðstovnurin *Lagin*.

Niðurstøða

Taka vit nú samanum, so er *Laga*-navnið, sum sigst vera komið úr Danmark til Norra í miðøld (skjalfest í 1400-talinum), komið til Fugloyar í hvussu so er í 1500-talinum. Í Føroyum sær tað út til at hava verið fugloyarnavn burturav. Tað sæst ikki at hava verið tikið í brúk sum mansnavn aðrastaðni í Norðuroyggjum. Í Fugloy hvørvur tað aftur, doyr út stutt fyri 1800, og í ft. 1801 ber eingin navnið. Men tað livir víðari (í hvussu er eina tíð) í oygni í staðanøvnunum *Laginsjørð* og *Laginsurð*, í húsanavninum *Hjá Lagins-Hanusi* á Viðareiði, og tað finst í einum (at

síggja til ungum) kvæði, sum bara er kent í uppskrift úr Fugloy. At hetta kvæðið kann vera yrkt í Fugloy, fær sjálvsagt bara verið ein tilgiting.

Formurin *Lagin* man upprunaliga vera bundin formur av *Lagi*. Siðurin við bundnum fólkanøvnum er kendur í þórtum av Norra, serliga Vesturlandinum. Tað bendir á at navnið er komið til Fugloyar úr einum øki við hesum navnasiði. Og tað man hava verið úr Norra, har navnið hevur verið brúkt í sama sniði sum í Fugloy. Men nýtslan av navninum í Fugloy bendir á at formurin ikki hevur verið fataður og viðfarin sum bundin formur og bendur sambært tí, men at tann upprunaliga bundni formurin er nýtolkaður sum orðstovnur (St = stovnur, BF = bendingar-formativ):

$Lag_{St} + in_{BF} \Rightarrow Lagin_{St}$

Hvat samband kann hava verið millum Fugloyinna og Vesturlandið í Norra (Bergen), er tað helst onkur annar sum dugir betur at greina enn eg.

Ljóðfrøðiliga kunnu vit loyva okkum at gera ta niðurstøðu at tað samanfallið millum /in/ og /un/ í herðingarveikum stavilsi sum hevur eyðkent tey eystastu bygdamálini, longu er hent um 1600.

Í 1600-talinum kemur navnið aftur til Føroya, men nú í tí danska sniðinum *Lauge*. Men burtursætt frá soni Harra Klæmint sæst eingin føroyingur at hava borið hetta navnið sum einsamalt fornavn (her má, sum fyrr er nevnt, fyrivarni takast fyri tí staka døminum „Louwesonn“ í tingbókini 1619). Heldur festist tað sum seinra navn í tvínevnum *Peder Lave*, eisini skrivað *Lava* og úttalað [la:va]. Tá ið føroyingar í 1800-talinum (eftir 1832) fara at fáa sær føst eftirnøvn, verður *Lava* (el. *Lave*) tikið í brúk sum eftirnavn báði í Suðuroy og í Havn. Men í Havn hendir tað heldur sjáldsama at *Á Lava* verður húsanavn. Og harfrá fáa summi av *Lava*-fólkunum sær tað sum eftirnavnið „á Lava“ ella sum millumnavn.

Tað ymiska snið sum navnið hevur havt í Fugloy og aðrastaðni í Føroyum, vísir at talan er um tvær ymiskar traditiónir av sama navni. Í Sandoyinna (og haðani til Suðuroyar og Havnar) er tað komið í einum donskum sniði, sum hevur varðveitt sín fremmenda dóm. Til Fugloyar bendir alt á at navnið er komið úr Norra, og tað somikið tíðliga í tíðini at tað er fallið náúrliga inn í føroyska ljóðskipan, eisini hóast tað í skrift kann hava somu donsku formar sum suðuri á landi.

Bókmentir

- Andersen, N. 1895. *Færøerne 1600-1709*. København.
- Andreasen, P. 1998. *Suðuroyar kirkjubók 1745-1816*. Tórshavn.
- Degn, A. 1945. *Færøske Kongsbønder*. Thorshavn.
- Clementsén, Ó. 1999. Um Harra Klæmint prest. *Kvørnin* 2. Sandur: 3-17.
- CCF = *Corpus Carminum Færoensium* a Sv. Grundtvig et J. Bloch comparatum. København 1872- 1905.
- DgF = *Danmarks gamle Folkeviser XII. Registre*, udarbejdet af Sven H. Rossel – Rikard Hornby – Erik Sønderholm. København 1976.
- DgP = *Danmarks gamle Personnavne*. I. Fornavne. Udgivet af Gunnar Knudsen og Marius Kristensen under Medvirkning af Rikard Hornby. København 1941.
- FFÆ = Jakobsen, J. 1898-1901. *Færøske folkesagn og æventyr*. København.
- FK = *Føroya kvæði* I-VII. Keypmannahavn 1941-96.
- Hagström, B. 1967. *Ändelsevokalerna i färöiskan*. Stockholm.
- Hansen, J.S. 1971. *Tey byggja land* I. Klaksvík.
- Hansen, J.S. 1975. *Tey byggja land* III. Klaksvík.
- Jákupsstovu, J. í. 1974. *Fólkanøvn í Føroyum*. Tórshavn.
- Joensen, H. 2002. Nakrir av navnasiðum suðuroyinga í 19. øld. In: Johansen, A., Hansen, Z.S., Jacobsen, J. í L. and Marnersdóttir, M. (eds). *Eivindarmál*. Ann. Soc. Scient. Færoensis Suppl. 32: 187-198.
- Kruken, K. 1995. *Norsk personnamleksikon*. 2. utg. Oslo.
- Landstad, M.B. 1853. *Norske Folkeviser*. Christiania 1853.
- Matras, Chr. 1933. *Stednavne paa de færøske Norduroyar*. Kjøbenhavn.
- Meldgaard, E. 2004. *Den store navnebog*. 5. udg. 3. opl. København.
- NK VII = *Nordisk Kultur. Personnavne*. København – Oslo – Stockholm 1947.
- Nöfn Íslendinga*. Útg. Guðrún Kvaran og Sigurður Jónsson frá Arnarvatni. 2. útg. Reykjavík 2011.
- Poulsen, J.H.W. 1985. Fólkanøvn í Føroyum. *Studia Anthroponymica Scandinavica* 3: 59-71.
- Skautrup, P. *Det danske Sprogs Historie* I-IV + Registre. København 1944-70.
- Strøm, T. 2006. *Fólkatalið fyri Trongisvág og Tvøroyri. Fólkatalið fyri Sandvík, Froðba og Øravík*. Tórshavn.
- Taxations Protocol for Thorshavn & Fridericksaaag. Virðismeting av húsum og innbúgv í Tórshavn 1784*. Gøta 1991.
- Tingbókin = Einar Joensen (útg.). *Tingbókin 1615-54*. Tórshavn 1953.

TSB = Jonsson, B.R. (ed.). *The Types of the Scandinavian Medieval ballad*. Oslo – Bergen – Tromsø 1978.

Vágslid, E. 1930. *Norsk Navnebok. Døypenovn med tydingar*. Oslo.

Weyhe, E. 1996. Personnavne i bestemt form. Í Kristoffer Kruken (red.): *Den ellefte nordiske navneforskerkongressen. Sundvollen 19.-23. juni 1994*. Uppsala: 341-357.

Aðrar keldur

Kirkjubøkur, fólkateljingar, skiftiprotokollir og húsaskrásetingar (Føroya Landsskjalasavn, sbr. eisini Andreasen 1998 og Strøm 2006)

Staðanavnasavnið á Føroyamálsdeildini

Kvæðahandritið AM Acc. 4b (í ljóstøku á Føroyamálsdeildini)

2011 Mansnavnið *Lagi* í Føroyum. *Fróðskaparrit* 59. Ritstj.: Dorete Bloch og Elin Súsanna Jacobsen. Tórshavn, 63-74.

Navnafrøði sum savns- og granskingaruppgáva á Fróðskaparsetri Føroya

Stutt søguligt yvirlit vvir føroyska staðanavnainnsavning

Fyrsta skipaða innsavningin av føroyskum staðanøvnum er tann innsavning, ið V. U. Hammershaimb ger í 1850-árunum í samráð við Oldskriftselskabet í Keypmannahavn. Umframt at skriva nøvn upp sjálvur fær Hammershaimb eisini aðrar at fara undir at skriva nøvn upp. Í savni hansara eru uppskriftir úr Norðoyggjum, Eysturoy, Suðurstreymoy, Nólsoy, Vágum, Mykinesi og Sandoy.

Sjálvandi er ikki einki gjørt við at savna ella skráseta staðanøvn fyri hansara tíð. Men tá hevur tílík skráseting vanligi tænt onkrum øðrum endamáli og ikki verið gjørd sum skipað staðanavnainnsavning við tí í hyggju at savna staðanøvn við navnagransking í huga. Í jarðabókum og roknskaparbókum eru yvirlit yvir bygdir og garðar. Í gjøgnumgongdini hjá Svabo av føroyskari topografi í samfelagslýsing hansara er ørgrynni av staðanøvnum, og nakað er í øðrum Føroya-lýsingum eisini. Í sambandi við tær ymisku royndirnar at gera kort yvir Føroyar, hevur altíð verið roynt at seta nøkur staðanøvn á kortini. Tey eru oftast fá í tali og mangan í so avbronglaðum formi, at tey illa kennast aftur. Her er tó eitt kortverk, ið bregður frá, nevnliga kortið hjá Born kapteyni frá 1790-unum (hann ger uppmátingar og tekur kortini árinum 1791-95, og tey koma út í 1806). Born hevur gjørt sær stóran ómak við at skráseta nøvn á støðum, meðan hann hevur mált upp, og at fáa tey upp á kortið. Eini 550 í tali eru tey, og um tey ofta eru í daniseraðum formum, so ber væl til at kenna tey aftur. Onnur kort kundu eisini verið nevnd, t.d. kortið ið fylgir við Føroyingasøguútgávuni hjá C. C. Rafn (1832). Allar hesar nevndu keldur, og fleiri aðrar kundu verið nevndar, hava sjálvsagt týðning fyri føroyska staðanavnagransking.

Næsti varðin í føroyskari staðanavnainnsavning og -gransking er arbeiðið hjá Dr. Jakobsen. Á savningarferðum sínum um landið skrivur hann eisini nøvn upp, umframt alt annað, ið hann savnar. Men hann fer víðari. Hann ger eisini slóðbrótandi vísindaligar kanningar í navnatilfarinum. Úrslit av kanningum sínum hevur hann lagt fram í greinum, hann hevur skrivað,

fyrst og fremst í ritgerðini *Strejflys over færøske stednavne*, sum fyrstu ferð stóð í heiðursriti til Ludvig Wimmer frá 1909 (seinni prentað í savninum *Greinir og ritgerðir*, sum Chr. Matras gav út í 1957). Tað er eisini rætt at nevna arbeiði hansara við hetlenskum staðanøvnum, kanningar ið eisini eru við til at kasta ljós á føroyskt navnatilfar. Høvuðsverk hansara í hesum sambandi er verkið *Shetlandsøernes stednavne*, sum kom í 1901. Um onnur verk hansara sí *Færøysk navnebibliografi* eftir Eli Johanne Ellingsve (Oslo 1984).

Í árunum frá 1895-99 verður stór landsumfatandi uppmáting gjørd av Føroyum við tí í hyggju at gera kort í støddini 1:20.000 av oyggjunum, tey sonevndu Generalstabskortini ella málaborðsbløðini, ið komu út um aldaskiftið. Í tí sambandi skriva teir, ið gera uppmátingarnar (teir sonevndu „guidarnir“), eisini staðanøvn upp. Vantandi kunnleiki teirra í føroyskum máli minskar tó nakað um virðið í navnaskráseting teirra, men teir fáa tó hjálp frá málkønum fólki, áðrenn teir seta nøvnini á kortið. Tað tilfar, ið tá varð savnað, hevur Geodætisk Institut seinni latið Føroyamálsdeildini sum gávu. Hetta tilfar er ikki uttan søguligt virði.

Árini eftir fyrra heimsbardaga tók „Sólarmagn“, ungmannaafelag fyri Velbastað og Kirkjubø, stig til at savna staðanøvn um alt landið. Henda innsavning kom tó bert at fevna um summar bygdir í landinum.

Fyrst í 20-unum, ella um somu tíð sum Sólarmagn arbeiðir við síni ætlan, fer „Det danske Stednavneudvalg“ í Keypmannahavn undir eina staðanavnainnsavning í Føroyum. Áheitan varð send øllum lærarum í landinum um at savna staðanøvn, men annars var tað Chr. Matras, sum tá var studentur, ið stóð fyri innsavningini. Úrslitið av hesi innsavning var, at listar og kort vórðu fingin til vega frá lærarum úr fleiri bygdam, og er hetta tilfar goymt í Institut for Navneforskning í Keypmannahavn. Nakað av kapping og misskiljingum kom í ímillum hesar báðar innsavningarætlanir, sum tað skilst av gerðabókini hjá Sólarmagni frá hesum árunum. Henda gerðabók er í søvnunum hjá Føroyamálsdeildini.

Her eigur at verða nevnt, at eitt úrslitið av áhuganum hjá Chr. Matras fyri staðanøvnum og av savning og gransking hansara á hesum øki var doktoraritgerð hansara *Stednavne paa de færøske Norduroyar*, ið kom í 1932.

Undir seinna heimsbardaga verða aftur fyrireikingar gjørdar at fáa eina landsumfatandi innsavning av staðanøvnum í lag. Tað er Páll J. Nolsøe, sum í roynd og veru reisir málið, tá ið hann skrivur inn til tingið og søkir um stuðul til at fara undir staðanavnainnsavning og -gransking í Suðuroynni. Løgtingið samtykkir í december 1943 at seta nevnd at

„gera skipan og reglugerð fyri savnan av staðanøvnum og útgrefstri í Føroyum“. Í nevdina, sum er millumtinganevnd og í fyrstani bert verður kallað „Nevnd viðv. staðanøvnum“ ella tít., velur løgtingið P. M. Dam, Sverra Dahl og Andreas Djurhuus (tað tykist, sum Forngripasavnið eisini er uppií onkursvegna – ein arbeiðsnevnd við Sverra Dahl, Hans Andriasi og Petru Djurhuus verður eisini umtalað). Í 1944 fer nevndin til verka undir heitinum *Fornrannsóknar- og Staðanavnanevnd Føroya Løgtings*. Hon setur seg fyrst í samband við Sólarmagn og fær Sólarmagn at lata sær tað innsavnaða tilfarið hjá felagnum. Í 1945 vendir hon sær til fólk í flestum bygdum, serliga bygdum haðan einki tilfar er fingið, við áheitan um at skriva upp nøvn og at festa tey á kort. Nevndin sendir heimildarfólkunum tilfar, so sum bøkur at skriva nøvn og frásagnir í, kort at seta nøvnini á og vegleiðing at arbeiða eftir. Nøvnini skulu helst skrivast við vanligari stavseting og við ljóðskrift. Tilfarið, ið kemur inn, skal verða varðveitt í einum „staðanavnasavni“ hjá nevdini, ella, um Løgtingið játtar tí, hjá Føroya Forngripagoymslu. Tey næstu árinum fær nevndin tilfar inn aftur frá nógvum fólkum ymsastaðni úr landinum, og hetta tilfar verður savnað í eitt heildarsavn fyri seg, ið vanliga gongur undir heitinum „Staðanavnasavnið hjá Staðanavnanevnd Føroya Løgtings“. Tá ið Føroya Fornminnisavnið var sett á stovn í 1952, varð tað goymt har.

Í løgtingslóg nr. 32 frá 2.5.1952 um fornminnisavnið verður Føroya Fornminnisavnið sett á stovn. Í gr. 2 verður „virkisevni stovnsins“ ásett soleiðis:

- 1) at skráseta, kanna og hava eftirlit við jarðføstum fornminnum, sum lýst er í løgtingslóg um friðan av føstum fornminnum og bygningum,
- 2) at fyrireika og standa fyri útgrevstri av toftum, fornum búplássum og søguligum lendum,
- 3) at savna, skráseta og framsýna fornlutir og lutir frá nýggjari tíð, sum lýsa livihátt, starvslíkindi og mentan Føroyinga til ymsar tíðir ella knýttar til søguligar hendingar,
- 4) at hava í hondum savnan av staðanøvnum og munnliga goymdum søguminnum og hava hetta tilfar greitt til vitskapliga granskan.

Í 1950-unum fer danska staðanavnanevndin í Keypmannahavn (Stednavneudvalget) eisini undir at savna føroysk staðanøvn av nýggjum. Tað er Napoleon Djurhuus magistari, ið stendur fyri innsavningini, og hann ferðast í fleiri ár um landið og skrivar nøvn upp og festir á kort. Í mongum

førum nýtir hann tær eldru uppskriftirnar, m.a. tær hjá Hammershaimb og hjá Staðanavnanevnd Føroya Løgtings, sum grundarlag, men hann ger vanliga ískoytisinsavning, og ikki minst er vert at nevna, at hann leggur stóran dent á at fáa framburðin av nøvnunum skrivaðan við ljóðskrift, soleiðis sum heimildarmenninir hava sagt honum nøvnini. Eisini leggur hann seg eftir at skriva upp nøvn á seyðafylgjum, hendingaferð eisini nøvn á hundum og bátum.

Nevnt kann verða, at Føroyamálsdeildin hevur ljóstak av navnalistunum hjá N. Djurhuus og av onkrum øðrum tilfari, sum Institut for Navneforskning (stovnað 1960) nú eigur, men óvist er um deildin hevur ljóstak av øllum tilfari, ið har er. T.d. eigur INF stórt seðlasavn við føroyskum staðanøvnum og savn av kortum. Tørvur er á einum fullfíggi-aðum yvirliti yvir, hvat finst í Danmark av føroyskum navnatilfari.

Fróðskaparsetur Føroya

Í 1965 verður Fróðskaparsetur Føroya sett á stovn og undir tí Føroyamálsdeildin. Hon fekk sum høvuðsendamál at vera karmur um vísindaligt granskingararbeiði innan føroyskt mál og føroyskar bókmentir.

Av tí at navnagransking vanliga verður roknað sum granskingartáttur innan málvísindi, tók ynski seg brátt upp um at fáa staðanavnagransking gjørdra til ein natúrligan part av tí vísindaliga virkseminum á Føroyamálsdeildini. Í hesum sambandi kann verða nevnt, at Chr. Matras professari frá byrjan var settur leiðari á deildini, og hann hevði, sum longu nevnt, í sínum vísindaliga verki latið eitt høvuðsíkast í arbeiðið við føroyskum staðanøvnum. Eg dugi ikki at síggja, nær hetta ynski er reist á fyrsta sinni, og hvør ið hevur reist tað. Men í eini frásøgn frá fundi í Tjóðlívsnevndini 5.5.1972, har mælt verður til at taka Tjóðlívsnevndina av frá 1.4.1973 at rokna, verður komið inn á, hvussu uppgávor hennara eiga at verða býttar millum Føroyamálsdeildina og Fornminnissavnið í framtíðini (kvæðir o.t. á Føroyamálsdeildini, hini verkevnini á Fornminnissavninum). Fundurin kemur til ta niðurstøðu, at „miðað eigur at verða ímóti, at fáa framt lógarbroying, so at staðanøvnini verða lögð undir Føroyamálsdeildina. Semja er um at fyristøðumenninir fyri stovnunum eiga at hittast regluliga at tala um felags áhugamál.“ Á setursráðsfundi 21.6.1972 varð samtykt at taka Tjóðlívsnevndina av.

Fyrr um várið, tann 16. februar 1972, hevði fundur verið millum umboð fyri Matrikulstovuna, Føroyamálsdeildina og Fornminnissavnið um innsavning av staðanøvnum. Ólávus Danielsen, ið var hann ið hevði fingið fundin í lag, og Ólavur Clementsen umboðaðu Matrikul-

stovuna, Jóhan Hendrik W. Poulsen umboðaði FMD og Arni Thorsteinsson Fornminnissavnið. Endamálið við fundinum var at „fáa gongd aftur á innsavningararbeiðið og fyri at kanna eftir um og á hvønn hátt Matrikulstovan kann vera søvnunum til hjálpar í innsavningararbeiðinum“. Her varð serliga hugsað um „tekniska hjálp við at seta nøvnini á kort og at reinteckna kort.“ Fundurin mælir til, at alt gamalt tilfar (t.e. verandi staðanavnasøvn) verður samskipað og at tey kortini, sum eru, verða reintecknaði. Tað tekniska arbeiðið í hesum sambandi kann Matrikulstovan átaka sær, um hon fær Landsstýrisins samtykt til tess. Á tann hátt skuldi fáast ein mynd av, hvar mestur tørvur var á nýinnsavning.

Síðan varð tosað um, hvussu framtíðarinnsavning kundi skipast sum best. Neyðugt er at fáa til vega kort og loftmyndir, og kann Matrikulstovan átaka sær hetta við loyvi frá Landsstýrinum. Heitt skal verða á Marinustøðina um at taka serligar skrámyndir av björgum við helikoptaranum.

Ymisk uppskot vóru frammi um, hvussu innsavningin kundi fara fram. Frægasti móguleikin at praktisera varð hildin at vera tann, at søvnini skipaðu eitt team av innsavnarum, og varð her fyrst og fremst hugsað um Jóhan Hendrik W. Poulsen, Ulf Zachariasen og Arna Thorsteinsson, og at tann, sum hevði stundir, fór við Matrikulstovuni út á bygd, tá arbeiði, eitt nú marknaávísing, var fyri. Í fyrstu syftu varð mælt til at gera royndarinnsavningar í teimum bygdum, har Matrikulstovan arbeiddi um tað mundið, so tað kundi gerast greitt, á hvønn hátt tað praktiska samstarvið kundi leggjast til rættis. Til hesa royndarinnsavning skuldu bæði Jóhan Hendrik og Arni royna at vera við. Seinri skuldi so verða umhugsað, hvussu gerast skal við tær bygdir, ið eru liðugt matrikuleraðar.

Nevnt skal verða, at umboðið fyri Fornminnissavnið í sambandi við hesa innsavningina skeyt upp, at vit eisini hugsaðu um tey føstu fornminnini og vildi fegin havt tey skrásett og fest á kort í sama viðfangi.

At enda verður nevnt, at hetta bert var „ein fyribils orienterandi fundur, har vit royndu at gera okkum móguleikarnar greitt, og hvat kann spyrjast burturúr, man fara at vísa seg, tá vit fara undir arbeiðið.“

1.1.1973 kom Mortan Nolsøe at starvast á deildini. Tá varð ásett, at arbeiðsøki hansara skuldi vera skaldskapur av manna munn og staðanøvn (sbr. instruks frá 21.11.1972, pkt. 5: Skipan og nýinnsavning av staðanøvnum við útgávu í hyggju (saman við Jóhan Hendriki W. Poulsen og Ulf Zachariasen í samráð við Fornminnissavnið)). Mortan hevði longu frammanundan drúgvar royndir innan savning á hesum

økjum. Sum útbúgvín í fólkamínnum og sum medarbeiðari á Institut for folkemínnévítskap í Oslo hevði hann lagt stóran dent á innsavning av kvæðum og øðrum tilfari innan skaldskap av manna munní, men hann var eísíní tíðlígá farín undír at savna føroysk miðanøvn, ein týðandi tátt innan staðanavnatílfar okkara. Alt hetta savnstílfar hevði hann heim við sær úr Norra og læt tað ganga ínn í søvníní á deíldíní.

2.2.1973 leggur Mortan fyri Setrið eina *Ætlan viðvíkjandi savning-ararbeiði á Føroyamálsdeíldíní í 1973*. Ætlanín er í trimum punktum: Pkt. 1 og 2 viðvíkja framhaldi av kvøðíngarsavning, pkt. 3 eitur *Framhald av mál- og fólkamínnístílfari til Føroyamálsdeíldíná*. Nevnt verður, at aftrat tí málslígá tilfarínú í sambandi við orðabókaarbeiðið, sum er høvuðstátturín í søvnú Føroyamálsdeíldarínnar, „hevur deíldín eísíní fíngíð til varð-veítíngar alt tað føroyska staðanavnatílfarið, sum er savnað, og íkkí sørt av fólkamínnístílfari.“ Deíldín ætlar „at skípa fyri, at hesír tríggír savníngartættír kunnu røkjast enn betur við at fáa í lag eitt víttfevnandi sambandsnet við savnarar og heimíldarmenn um allar oyggjarnar.“ Nevnt verður, at deíldín eísíní hugsar um „at fáa staðanøvn okkara merkt á kort ella loftmyndír við hjálp frá álítísmónnú, sum við kunnleíka frá okkum vílja átaka sær at gera hetta arbeiði í heimbygdum sínú.“

Dagín eftír (t.e. tann 3. mars 1973) er henda ætlan til umrøðu á avgreíðslunevndarfundí á Fróðskaparsetrínnú, og verður tá tosað um, hvussu verða skal við staðanavnasavnínnú í framtíðíní. Í skríví frá Setrínnú dagf. mars 1973 verður víst til gerðabókíná hjá Tjóðlívsnevndíní frá fundí 5.5.1972, har staðanavnasavníð var til umrøðu (sí frammanfyri), og til áðurnevndu ætlan hjá Mortan Nolsøe, og Setrið heítír í skrívínú á Arna Thorsteínsson, Jóhan Hendrík W. Poulsen og Mortan Nolsøe um at umhugsa hetta mál og koma við eínú tilmælí, og verður tá í fyrstu syftu hugsað um broyting í lógíní, haraftrat goymslu, fígging, samstarv við aðrar o.a.

Frá 6.4.1973 fínst eitt notat frá eíní samrøðu við Sverra Dahl, landsantikvar og leíðara á Føroya Fornmínníssavní, um staðanavnasavníð. Arne Thorsteínsson hevur undírskríváð notatíð (men íkkí er nevnt, hvør var við til samrøðuna). Har greíðír Sverrí frá, at Fornmínníssavníð hevur „ínnsavnað staðanøvn fyri at goyma tilfarið til onkur kønur maður kundi nýta tað.“ Sagt verður eísíní, at „Áður er roynt at lata Føroyamálsdeíldíná fáa staðanavnasavníð, men Landsstýríð var íkkí sínnáð at broyta lógíná.“ Slígíð verður fast, at Fornmínníssavníð eígur

- 1) staðanavnasavníð hjá Fornrannsóknar- og Staðanavnanevnd Føroya Løgtíngs og

2) part av savninum hjá Sólar Magn.

Harumframt verður gjørt vart við, at Fornminnissavnið eisini eigur sumt av tí tilfari, ið er farið niður til Institut for Navneforskning í Keyptmannahavn. Hetta er tilfar, sum fólk, ið hava savnað nøvn fyri Staðanavnanevndina hjá Løgtinginum, hava havt liggjandi og ikki fingið latið inn til nevndina, og sum N. Djurhuus hevur fingið, tá ið hann ferðaðist um landið og savnaði nøvn fyri INF, verður sagt. At enda verður sagt í notatinum, at teir „Samdust um, at vit áttu at skriva Landsstýrinum bræv, at tó at lógin áleggur Fornminnissavninum at taka sær av Staðanavnasavninum, halda vit tað vera rættast, at Føroyamálsdeildin, sum hevur sett ynski fram um hetta, átekur sær staðanavnaarbeiði sum ein sjálvsagdur táttur í arbeiði hennara, og at Fornminnissavnið tí ikki er hugað at fáast við staðanavnasavnan í framtíðini. Samstundis biðja vit Landsstýrið um loyvi at lata Føroyamálsdeildini staðanøvn okkara“.

Dagin eftir (7.4.1973) skrivur Fornminnissavnið soleiðis til Fróðskaparsetrið:

Viðv. staðanavnasavninum, j.nr. 45-2-73

Staðanavnasavnan er sbr. lógina fyri Fornminnissavnið latin upp í hendurnar á hesum stovni, men tað er áskoðan Fornminnissavnsins, at staðanavnasavnan er ein sjálvsagdur táttur í arbeiðinum hjá Føroyamálsdeildini, og vilja vit tí mæla Fróðskaparsetrinum til at lata Føroyamálsdeildina fara undir hetta arbeiði av álvara, nú deildin hevur umstøður og fólk at stíla fyri arbeiðinum. Fornminnissavnið skal tí boða frá, at tað letur staðanavnasavnanina frá sær.

Vit kunna viðmæla, at lógin verður broytt, um hetta verður hildið neyðugt, men tað er áður roynt, og var Landsstýrið ikki tá sinnað at fremja so lítt lógarbroyting. Eftir áskoðan okkara skuldi neyvan nakað verið í vegin fyri at Føroyamálsdeildin uttan víðari átekur sær staðanavnainnsavnan, tá semja er stovnanna millum.

Staðanavnasavnið hjá Fornrannsóknar- og Staðanavnanevnd Føroya Løgtings og partur av savninum hjá Sólar Magn eru í varðveitslu Fornminnissavnsins, og vit hava í skrivi, sum er hjálgt í avriti, boðað Landsstýrinum frá áðurnevndu áskoðan okkara og biðið um Landsstýrisins loyvi at lata staðanavnasøvnini til Føroyamálsdeild Fróðskaparsetursins, tó at vit í arbeiði okkara annars hava stórliga brúk fyri upplýsingum úr hesum savni... [Restin av brævinum er um fólkaminnistilfar].

Við heilsan
Arne Thorsteinsson

Nevnda skriv frá Fornminnissavninum til Landsstýrið er dagfest sama dag (7.4.1973, j.nr. 73/4-3). Har stendur:

Føroya Landsstýri
Tinganesi
Tórshavn

Viðv. Staðanavnasavninum

Fróðskaparsetur Føroya hevur vent sær til Fornminnissavnið um staðanavnasavn okkara. Føroyamálsdeildin er sinnað at fara undir staðanavnasavnan, men sbr. løgtingslóg nr. 32 frá 2. mai 1952 um fornminni, hevur Føroya Fornminnissavn skyldu at røkja hesa uppgávu.

Tað er áskoðan Fornminnissavnsins, at staðanavnasavnan er ein sjálvsagdur tátur í arbeiðinum hjá Føroyamálsdeildini, og skulu vit tí boða frá, at vit hava mælt Fróðskaparsetrinum til at lata Føroyamálsdeildina fara undir hetta arbeiði av álvara, nú deildin hevur umstøður og fólk at stíla fyri arbeiðinum, og samstundis gjørt vart við, at Fornminnissavnið tí letur staðanavnasavnanina frá sær.

Staðanavnasavnið hjá Fornrannsóknar- og Staðanavnanevnd Føroya Løgtings og partur av savninum hjá Sólarmagn eru í varðveitslu Fornminnissavnsins, og skulu vit av áðurnevndu orsökum biðja Landsstýrið um loyvi at lata tey til Føroyamálsdeild Fróðskaparsetursins.

Við heilsan
Arne Thorsteinsson

10. apríl 1973 skrivar Setrið til Jóhan Hendrik og Mortan:

Viðvíkjandi staðanavnasavninum

Hjálagt verður sent ljósprent av skrivi dagfest 7. apríl frá Fornminnissavninum til Fróðskaparsetrið og av skrivi dagfest s.d. til Føroya landsstýri.

Vísandi til skriv hiðani 9. mars 1973 verður biðið um ummæli í málinum so skjótt sum til ber.

Fróðskaparsetur Føroya
M. Heinesen

11.4.1973 sendir Føroyamálsdeildin Fróðskaparsetrinum hetta skriv, sum Mortan Nolsøe hevur skrivað undir vegna deildina:

Ummæli viðv. yvirtøku av staðanavnatáttinum undir Fróðskaparsetrinum

Føroya Fornminnissavn hevur í brævi (j.nr. 73/4-3) til Fróðskaparsetrið boðað

frá, at tað letur staðanavnasavnanina frá sær til Setrið at røkja sum tátt undir Føroyamálsdeildini. Fornminnissavnið hevur samstundis vent sær til Føroya Landsstýrið fyri at fáa eina formliga loysn á hesum máli, soleiðis at eisini staðanavnasavnið hjá Fornminnissavninum kann verða latið Føroyamálsdeildini upp í hendur saman við savningaruppgávuni.

Føroyamálsdeildin er samd um at átaka sær hesar báðar uppgávurnar, so skjótt sum heimild er fingin til tess frá Landsstýrinum ella Løgtinginum, og hevur longu gjørt fyrstu fyrireikingarnar til framhald av staðanavnasavnan um oyggjarnar.

f. Føroyamálsdeildina
Mortan Nolsøe, amanuensis

18. apríl 1973 kemur so endaliga góðkenningin frá Landsstýrinum í skrivi til Fornminnissavnið og við kopi til Setrið:

Fróðskaparsetrið
Debesartrøð,
her.

Soljóðandi skriv er í dag sent Føroya Fornminnissavni, Debesartrøð, her:

„Vísandi til skriv savnsins viðvíkjandi staðanavnasavninum verður sagt frá, at landsstýrið góðkennir, at savnið verður latið til Føroyamálsdeild Fróðskaparsetursins.“

Sagt verður frá hesum.

L.v.
J. Djurhuus

Staðanavnasøvnini hjá Sólarmagn og hjá Staðanavnanevnd Føroya Løgtings eru sostatt í dag á Føroyamálsdeildini. Nevnt kann verða, at navnatilfarið í hesum søvnum er skrivað út á seðlar og finst í einum serligum seðlasavni. Eisini nøkur kort, ið hoyra til hesi søvn, eru í goymslunum hjá deildini.

Føroyamálsdeildin hevur, síðan hon tók á seg at røkja staðanavnasavningina, hildið fram við ískoytisinnsvæving til tey søvn, ið eru frammanundan. Her er serliga at nevna avmerkingina av staðanøvnum í bjørgum, ið eru fest á loftmyndir (skákmyndir, tiknar úr helikoptara ella flogfari). Men eisini av øðrum staðanøvnum eru nógvar avmerkingar gjørdar.

Eitt arbeiði, ið skal verða tikið fram her, er samarbeiði við Geo-

dætisk Institut í Keyptmannahavn og við Matrikulstovuna í sambandi við nýgerð av máliborðsbløðunum í støddini 1:20.000. Tá ið GI hevur givið Føroyakort út, hevur vanliga verið heitt á Føroyamálsdeildina um at vera til hjálpar viðvíkjandi navnatilfarinum á kortunum. Fyrst í 1980-unum fór GI undir at fyrireika nýggja útgávu av máliborðsbløðunum, sum nú skuldu teknast heilt av nýggjum og annars gerast við nýggjastu tøkni, ið var til taks. Í tí sambandi varð heitt á FMD um at vera til hjálpar við at endurskoða navnatilfarið á kortunum. Kannast skuldi, um tey nøvn, ið vóru á kortunum frammanundan, vóru røtt og um tey vóru rætt sett á. Roynt skuldi verða at fáa sett fleiri nøvn uppá og kanska at strika okkurt, ið varð hildið at vera óneyðugt.

25.11.1983 var fundur á Føroyamálsdeildini millum umboð fyri deildina og Matrikulstovuna. Fyri FMD vóru: Mortan Nolsøe, Jóhan Hendrik W. Poulsen, Eivind Weyhe og Ulf Zachariasen. Fyri Matrikulstovuna: Ólavus Danielsen, Ólavur Clementsen og Øssur Midjord. Á fundinum varð avtala gjørd um mannagongdina í arbeiðinum og um uppgávubýtið millum stovnarnar. FMD hevur ábyrgd av savnan og stavseting, Matrikulstovan av staðfesting, og báðir partar meta um, hvørji nøvn skulu koma aftrat ella møguliga strikast. Ulf, Eivind og Ólavur gera uppskot til hvørt kortblað sær. Úr tøkum tilfari verður fyrbilsuppskot gjørt. Farið verður við hesum til heimildarmenn, og kannað verður, um nøvn resta ella eru skeivt stavsett. Um høvi býðst, skal úttala heimildarmansins festast á band. Fullfíggið uppskot við avmerking og navnalista verður so gjørt til hvørt kortið og sent GI. Innsavnað tilfar verður goymt á FMD. Tá ið kortini eru liðugt framleidd, verða staðanøvnini við blaðnummari og UTM-koordinatum útgivin av Fróðskaparsetrinum.

Tá ið hetta arbeiði byrjaði fyrst í 1984, vóru tað Ulf Zachariasen og Ólavur Clementsen, ið saman við undirritaða høvdu tað um hendur. Tá ið Ulf í 1985 fór í starv í Danmark, kom Óli Johansen av Matrikulstovuni uppí. Tá ið bandupptøkur hava verið gjørdar, hevur Rannveig Winther verið við og tikið upp fyri FMD. Hesar upptøkur fara inn í bandasavnið á Føroyamálsdeildini sum keldutilfar til føroyska staðanavna- og málføragransking.

Her eigur at verða nevnt, at hetta arbeiðið, sum frá leið, gjørdist meira umfangandi enn av fyrstan tíð ætlað. Í fyrstani varð gjørt á tann hátt, at tey gomlu kortini vórðu send onkrum fólki í viðkomandi bygd, helst onkrum lærara, sum síðan sendi tey aftur við viðmerkingum. Men skjótt varð komið eftir, at fólk vóru ógvuliga varin við at seta nýggj nøvn á kortini. Bert okkurt hendinga navnið kom aftrat. Mannagongdin varð

tí broytt, soleiðis at farið varð út á bygdina, og kortið varð so gjøgn-umgingið saman við staðkendum fólki. Nú fekst betri høvi til at práta saman um nøvnini og staðfesting teirra og ikki minst um framburð og nýtslu. Skjótt sóu vit, at her var upplagdur kjansur til nýinnsavning og nýggja og neyvari staðfesting. Roynt hevur verið at fáa sum mest við av nøvnum upp á kortini, og meðan teir á Geodætisk Institut í fyrstani vóru heldur varnir við at velja nøvn burturúr og royndu at seta ikki ov nógv nøvn uppá, so eru teir so við og við vorðnir nógv lagaligari við at góðtaka nøvn, og nú verða so at siga øll nøvn, ið vit skjóta upp, tikin við upp á kortini. Hetta meta vit veksur munandi um virðið á teimum nýggju kortunum, men tað setur samstundis stór krøv til arbeiðið at savna, avmerkja og annars at greiða kortini til prentingar. Eftir ætlanini, ið løgd er, skal arbeiðið við at endurskoða málaborðsbløðini vera liðugt í 1995-96.

Í sambandi við lesturin á FMD hevur verið roynt at fáa studentar at velja sær navnafrøði til ritgerðarevni, tá ið teir hava skulað valt sær evnið til serritgerðir. Fleiri ritgerðir um staðanøvn eru vorðnar til á henda hátt, har studenturin hevur avmerkt nøvn, annaðhvørt við nýinnsavning ella eisini við støði í eldri listum og harumframt gjørt neyvari lýsingar av navnatilfarinum.

Savns- og granskingaruppgávur nú og í framtíðini

Hvørjar eru so uppgáurnar hjá føroyskari navnagransking í komandi tíð?

Sum tað sæst, liggur longu stórt tilfar í søvnunum á deildini. Best hevði sjálvsagt verið, um alt tilfar var savnað á einum stað. Tá hevði tað verið lættari at fingið yvirlit yvir tað og at gjørt neyðugar skrásetingar og kanningar av tilfarinum. Sum nevnt hevur deildin ljóstak av nógvum av tí tilfari, ið er at finna aðrastaðni, fyrst og fremst í Keypmannahavn. Men helst er tilfar har, sum ljóstak ongantíð er gjørt av, og fyri tað næsta so eru ljóstøk mangan ring at arbeiða við. Tí hevði frægasta loysnin verið at fingið alt upprunatilfar savnað í staðanavnasavninum á Føroyamálsdeildini. Tá fyrst kundi Fróðskaparsetrið gjørst tann natúrligi miðdepilin í føroyskari staðanavnagransking. Letur hetta seg ikki gera, er neyðugt at skipa fyri betri og meira fullfíggaðum ljóstøkum av tilfari, ið aðrir stovnar eiga.

Í royndunum at menna Føroyamálsdeildina sum miðdepil í føroyskari staðanavnagransking (og navnagransking yvirhvørvur) eigur spurningurin um áðurnevndu lógarbroying sjálvsagt at verða tikin upp aftur, so at

tey formligu viðurskiftini verða í lagi. Tað er eingin meining í, at Fróðskaparsetrið nýtir munandi part av síni fíggar- og arbeiðsorku og somuleiðis sínum hølum til savns- og granskingarskyldur, sum landsins lógir áleggja øðrum stovni at røkja. Og hetta somikið meira, sum allir partar eru samdir um, hvar hesar skyldur mest natúrliga eiga heima.

Stórar arbeiðsuppgávur liggja fyri framman í føroyskari staðanavna-gransking. Tað er framhaldandi neyðugt at gera nýinnsavningar, so at navnatilfarið kann verða gjølligari lýst. Her verður hugsað um at fáa til vega neyvvari staðfesting av hvørjum navni, annaðhvørt á fotomynd ella korti, at fáa betri og gjølligari staðlýsing til hvørt navnið og hvørjum luti ella natúrfyribrigdi navnið er navn á. Somuleiðis hvat slag av navni talan er um (búsetingarnavn, natúrnavn, navn í bø, haga, fjøru, bjørgum o.s.fr.). Tað kann verða neyðugt at reintekna eldri kort og á nýggjum kortum at avmarka økið betur, hvat vídd viðvíkur. Dentur eigur at verða lagdur á at fáa skrásett, hvussu navnið verður framborið og hvussu tað verður nýtt í syntaktiskum samanhangi (bending, fyrisetingar, hjáorð). Eisini er umráðandi at fáa fatur á frásagnum av ymiskum slag í sambandi við nøvnini (sagnir ella aðrar frásagnir um hendingar, ið eisini kunnu vera við til at kasta ljós á upprunan til navnið). Í bandasavninum hjá deildini er stórt tal av bondum við staðanavnatilfari, sum alt eigur at verða útskrivað skjótast til ber. Eisini eigur deildin at fáa gjørt avtalu við Útvarp Føroya um at fáa kopi av øllum upptøkum, sum útvarpið eigur, har sum fólk greiða frá staðanøvnum, so at eisini tað tilfarið kann verða útskrivað og koma staðanavngranskingini til góðar.

Í sambandi við frásagnir um staðanøvn eigur ikki at verða gloymt at nevna tær bókmentir, har upplýsingar eru at finna um staðanøvn. Her hugsi eg ikki bara um vísindaligar ritgerðir (prentaðar eins væl og óprentaðar próvtøkuritgerðir), ið viðgera ávís nøvn ella navnabólkar, men eisini um tær nógvu bygdasøgnar og aðrar topografiskar bókmentir, sum, umframt at tær mangan hava skráir yvir staðanøvn, eisini hava hópini av upplýsingum um staðanøvn og frásagnir um ella í sambandi við nøvnini. Tað er ein sera umráðandi, men eisini tíðarkrevjandi arbeiðsuppgáva at fáa alt hetta tilfar útskrivað og skrásett.

Eisini ein onnur stór uppgáva liggur og bíðar. Tað er at fáa skrásett navnaformar, ið koma fyri í ymiskum eldri heimildum, sum nert varð við í fyrstani. Her verður hugsað báði um óprentað tilfar, sum liggur í teimum ymisku skjalagoymslunum, so sum jarðabøkur, tingbøkur, skifti-protokollir, grannastevnubøkur, og um prentað tilfar (Føroya-lýsingar eftir eldri høvundar, gomul kort o.s.fr.). Týðandi heimild til nøvn á jarð-

um er Taxatiónsprotokollin, ið kom í 1873. Hon eigur at verða gjøgn-umgingin og jarðanøvnini útskrivaði, og ikki bara tann prentaða útgávan, men eisini tað tilfar, ið útgávan byggir á, t.e. prenthandritið og forarbeiðini, tí í teirri prentaðu útgávuni eru nøvnini í mongum førum „umbøtt“.

Í tí framhaldandi arbeiðinum við at skipa navnatilfarið og einaferð í framtíðini at fáa tað gjørt greitt til útgávu eigur nútíðar teldutøkni at verða tikin í nýtslu. Alt navnatilfarið eigur at verða koyrt inn á databasu við so nógvum upplýsingum um hvørt navnið sum gjørligt. Á tann hátt verður gjørligt lættliga at finna fram til hvar og hvussu ofta tann og tann navnaformurin kemur fyri í landinum og í hvørjum sambandi hann kemur fyri, hvørjar keldur og heimildir ið eru til hansara o.s.fr.

Eisini eiga navnaliðirnir í samansettum nøvnum at verða skrásettir, so tað ber til at draga teir burtur úr tilfarinum. Í hesum sambandi eigur at verða nevnt, at ein ætlan er sett í verk av NORNA (norðurlenska felagsskapinum fyri navnagransking, sum Fróðskaparsetrið eisini hevur nevndarumboð í) um eitt felags norðurlenskt leksikon yvir staðanavnaliðir. Henda verkætlan varð sett í gongd nú um ársskiftið. Tað er eitt ynski frá teimum, ið standa fyri hesi ætlan, at hon eisini kemur at umfata føroyskt tilfar, og tí er neyðugt sum skjótast at fara undir fyrireikingar til at skráseta navnaliðir í føroyskum staðanavnatilfari. Fyrstøðumaðurin fyri verkætlanini hevur longu boðað frá, at hann ætlar sær runt til teir ymsu norðurlensku staðanavnastovnarnar at tosa um ætlanina og at fáa sett ferð á arbeiðið.

Sum nevnt frammanfyri, eigur Føroyamálsdeildin eitt stórt savn av miðanøvnum, sum Mortan Nolsøe savnaði í síni tíð, meðan hann var í Norra. Hetta savn, ið fyllir fleiri skuffur í einum stálskápi á deildini, hevur ligið órørt, síðan tað kom á deildina. Ein av orsökunum til, at miðanøvnini hava verið so hulisliga viðfarin, man standast av, at heimildarmenninir viðhvørt hava lagt treytir á, so at tilfarið ikki hevur skulað komið øðrum upp í hendurnar. Miðanøvnini eru ein sera áhugaverdur partur av føroyskum staðanavnatilfari og ógvuliga týðningarmikið granskingarøki innan føroyskan navnasið. Tað er eyðvitað, at hetta tilfar eigur ikki at verða goymt burtur, sum frá líður, men eigur at verða viðgjørt vísindaliga saman við øðrum navnatilfari, tó við neyðugum atlitum at áløgðum treytum, so leingi tær eru galdandi.

Her hevur bert verið røtt um staðanavnagransking (herundir miðanøvn). Men aðrir tættir eru eisini innan navnafrøðina. Her er fyrst at nevna fólkanøvnini. Í grannalondum okkara er stórir áhugi júst í hes-

um árum fyri fólkanavnagransking, báði úr søguligum sjónarmiði og úr samtíðarsjónarmiði. Nakað er longu gjørt á hesum øki innan føroyskt. Her er at nevna arbeiðið hjá Jákupi í Jákupsstovu, sála, og somuleiðis magistararitgerðir eftir Jóhan Hendrik W. Poulsen og Anfinn Johansen í sambandi við universitetspróvtøku í norrønari málfrøði (tær eru ávikavist um fólkanøvn í Sandoyar og Eysturoyar sýslu). Eisini í sambandi við lestur á Føroyamálsdeildini er onkur ritgerð um fólkanøvn latin úr hondum. Men nógv er framvegis at taka hond í innan hetta granskingarøkið.

Onnur sløg av nøvnum, ið navnafrøðingarnir eisini plaga at hava áhuga fyri, kunnu verða nevnd: nøvn á dýrum (hundum, kettum, neytum, rossum o.ø.), nøvn á bátum og skipum, nøvn á seyðafylgjum, eyknevnir, ja tað er í grundini einki mark fyri, hvørji sløg av nøvnum tað ber til at taka upp í hesa frøðigrein (nøvn á orkestrum og sangbólum, handlum, vørusløgum osfr.).

Hvussu eru so umstøðurnar hiá Føroyamálsdeildini at røkja hesar granskingaruppgávur?

Her má viðgangast, at deildin ikki hefur nakað starvsfólk, sum burturav kann fáast við navnafrøði og sum harvið burturav kann røkja tey søvn, ið har undir hoyra. Arbeiðið við navnafrøði hefur altíð verið nakað, sum onkur á deildini hefur havt framíhjá aftrat øðrum arbeiðs- og undirvísingarskyldum. Mortan Nolsøe varð settur í starv við skaldskapi av manna munni sum høvuðsarbeiðsøki og var so biðin um at røkja staðanøvnini framíhjá. Jóhan Hendrik W. Poulsen hevði og hefur framvegis orðabókararbeiði sum høvuðsarbeiðsøki, og eisini hann hefur fingist við navnafrøði framíhjá. Haraftrat hefur hann havt undirvísingina í navnafrøði um hendur. Tá ið undirritaði varð settur í starv á deildini, varð hann biðin um at hava høvuðsábyrgd av føroyskari mállæru. Umframt at skula undirvísa og granska innan føroyska mállæru, málføri og málsøgu (umframt ljóðfrøði og almenna málfrøði), fekk hann, sum frá leið, eisini høvuðsábyrgdina av staðanøvnunum.

Tá ið hugsað verður um tær arbeiðsuppgávur, ið liggja og bíða eftir at verða tiknar upp innan føroyska navnagransking og sum roynt hefur verið at vísa á frammanfyri, so skuldi nógv mikið verið at gjørt hjá minst einum fólki við fullari akademiskari útbúgving. Hetta fólk eigur sjálvsagt helst at hava serútbúgving innan navnafrøði og eigur at kunna taka sær av navnagranskingartáttinum á Føroyamálsdeildini burturav, fyrst og fremst savning og gransking, og helst skuldi tað eisini

kunnað havt undirvísing innan navnafrøði um hendur. Aftrat sær má hetta fólk hava neyðuga savnshjálp til skrásetingararbeiði, útskriving av bondum við staðanavnatilfari og annars til at røkja sambandið út- eftir við heimildarfólk úti um landið. Her er eisini vert at nevna, at júst staðanavnaarbeiði hevur nógva ferðing við sær og setur stór krøv til samskipti við heimildarfólk.

Tí skal at enda verða mælt Fróðskaparsetrinum og Føroyamálsdeildini til sum skjótast at koma til sættis við seg sjálvt um, hvussu verða skal við øllum hesum stóra granskingarøki, ið stovnurin hevur á tíkið sær at røkja – og sum øll tykjast vera samd um at hann eigur at røkja. Støða má verða tikin til, hvussu farast kann av álvara undir at fremja hesar uppgávur betur enn higartil og hvussu nógva arbeiðs- og fíggarorku stovnurin vil nýta til endamálið. Og sjálvsagt mugu stig verða tikin til at fáa tey formligu viðurskiptini millum Fróðskaparsetrið og Fornminnissavnið í rættlag við neyðugari lógarbroyting.

Á Føroyamálsdeildini, tann 3. apríl 1990.

Óprentað.

Føroysk staðanøvn

Í trimum sendingum er ætlanin at siga nøkur orð um staðanøvn og um tað at arbeiða við staðanøvnum – staðanavnagransking plaga vit at kalla tað. Tað verða tó ikki so nógv staðanøvnini í sjálvum sær sum verða umrødd, sum arbeiðið ið hefur verið og verður gjørt innan hetta øki, tó at trivið verður í okkurt navnið á vegnum.

Staðanavnaarbeiði fellur natúrliga í tveir partar. *Annar* er innsavningin, hetta at leggja seg eftir at skráseta nøvnini, annaðhvørt tey so eru at finna í gomlum keldum, landafrøðiligum lýsingum ella skjølum av ymiskum slag, ella at royna at fáa fatur á teimum nøvnum ið liva í huganum á fólki meðan tað enn ber til. *Hin parturin* í arbeiðinum er tað vísindaliga rannsóknararbeiðið ið lagt verður í tað innsavnaða tilfarið. Eisini ein triði táttur kundi verið skoyttur uppí henda seinra: tað at gera tey vunnu úrslitini atkomilig hjá fólki, annaðhvørt sum granskingarúrslit ella sum praktisk kunning um navnatilfarið. Hetta seinasta er kanska tað ið hefur størstan áhuga hjá almenninginum, men er ofta tað ið mest liggur á láni.

Men fyrst hevði kanska ikki verið av leið at spurt hví orka verður løgd í tílíkt arbeiði, ið kann tykjast fáfongt og neyvan er at rokna upp í tey verkevnir ið eru við til at fáa ein tóman landskassa at bólgna. Henda sama spurning setti ein norskur navnafrøðingur, Tom Schmidt av Navnagranskingarstovninum á Universitetinum í Oslo, í einum fyrilestri hann helt í fjør heyst á Fróðskaparsetrinum. Onkur orsök mátti vera – helt hann – til at summi nýta meginpartin av lívinum til at granska staðanøvn, skriva bókur og greinir um tey ella halda fyrilestrar sum fólk tíma at brúka tíð uppá at lurta eftir. Og onkur orsök mátti vera til at teir ið játta pengar til slíkt ið fyri summum kann tykjast nyttuleyst, halda tað vera vert at offra pengar uppá. Hansara svar uppá henda spurning kunnu fólk lesa í máltíðarritinum *Máltingi* 7 (1993), ið javnan hefur greinir um navnafrøði eins og um onnur máslig evnir. Vónandi fer hesin fyrilestur mín at geva onkrum eina ábending um hvør nytta ið liggur í tílíkum arbeiði.

Navnafrøðingar fáast, eins og aðrir frøðingar, nógv við teori, og eitt ið teir brúka nógv tíð og orku til, er spurningin um hvat eitt navn í grundini er fyri nakað.

Tað kann í almannaeygum tykjast ónyttugt og kanska beinleiðis fjákut

at skapa sær hövuðbrýggj av sovorðnum sum hvat eitt navn er. Og her skal eisini verða farið skjótt um tílíkar – skulu vit siga – luksusspurningar. Fyri fólk flest er eingin ivi um at *Føroyar* ella *Klaksvík* ella *Jógvan* ella *Grani* eru nøvn meðan orð sum *land*, *býur* og *drongur* og *hestur* ikki eru nøvn. Í mállæruni plaga vit at nevna tey fyrru *sernøvn* og tey seinru *felagsnøvn*. Ella lýst betur við fleiri dømum: *hundur* er felagsnavn, *Floyur* ella *Heykur* (ella hvat hundar nú kunnu eita) eru sernøvn. *Hestur* er felagsnavn, men *Grani* er sernavn. Tað kann vera eitt sindur ørkymlandi at tað eitur *felagsnavn*, tí talan er strangt tikið ikki um nøvn. Á sama hátt verður tosað um *fuglanøvn* og *plantunøvn*, men hvørki *ravnur*, *smyril* ella *dúgva* ella *sólja* ella *hvonn* eru verulig nøvn, tey eru sokallaði felagsnøvn, sum altsó ikki eru nøvn. Verður harafturímóti ein maður nevndur *Ravnur*, so er tað eitt veruligt navn, og á sama hátt tá ið eitt skip verður nevnt „Ravnur“, „Smyril“ ella „Dúgvan“, ella ein genta verður nevnd „Sólja“ ella „Hvonn“. Nú eru hesi felagsnøvn blivin til sernøvn, eru blivin til verulig nøvn. Eisini eykanøvn koma upp í part her, tí um onkur hevði verið eyknevndur *Ravnurin* ella okkurt líknandi, so hevði tað eisini verið veruligt navn, í hvussu so er úr navnafrøðiligum sjónarmiði, sjálvt um tað ikki hevði verið hansara kristiliga navn.

Fyri at siga tað stutt og uttan at fara út í teoretiskar fløkjur kunna vit siga at navnið er *einvíst*, skilt á tann hátt at tað vísir til einstaklingin og ikki til tað slag sum hesin einstaklingurin er av. *Grani* er navn tí tað vísir til ein einstakan hest meðan orðið *hestur* vísir til eitt heilt slag av dýrum. *Heykur* er felagsnavn so leingi tað verður brúkt um fuglin, men navn tá ið tað er givið einum hundi, tí tað útpeikar tann ávísar hundin millum aðrar hundar.

Staðanavnafrøðin er bara *ein* táttur innan navnafrøðina, og sum tað skilst av tí ið eg longu havi sagt, so eru nógv sløg av nøvnum til, og navnafrøðin er í grundini ikki avmarkað til at granska ella viðgera *eitt* navnaslag, men kann fáast við øll sløg av nøvnum. Men tað skerst ikki burtur at tað eru staðanøvnini og fólkanoðvnini sum navnagranskararnir hava sýnt størstan áhuga. Men onnur navnasløg eru hundanoðvn, kettunoðvn, hestanoðvn, nøvn á bátum og skipum, á handlum og fyrítøkum, ja hvør musikkbólkur hevur navn. Summi hava eisini nøvn á neytum, og nógv fólk hava nøvn á sínum kelidýrum, børn hava viðhvørt nøvn á heimalombum, men annars hevur tað ikki verið vanligt her á landi at hava nøvn á seyði. Tað er nógv vanligari í Íslandi. Tað er í grundini lítið mark fyri hvat ið kann hava navn. Tað er vælkent at ávís svørð kundu hava nøvn, eitt nú *Dýrindal*. Nógvastaðni hava tok ella í hvussu so er

lokomotiv havt nøvn. Eisini bilar kunnu hava nøvn, men tað hevur kanska ofta verið sum eyknevni. Sama er við bátum.

Eg kann í hesum sambandi nevna at í Norðurlondum er ein felagskapur sum ber heitið NORNA og er sambindingarlið millum navna-granskarar og skipar fyri fundum og ráðstevnum um navnagransking. Hesar ráðstevnur snúgva seg sum vera man mest um staða- og fólk-nøvn. Men nú eitt árið tóku teir í Svøríki stig til ein tílíkan fund um øll onnur nøvn enn staða- og fólk-nøvn. Og á hesi ráðstevnu komu granskarar saman og lögdu síni granskingarúrslit og sínar hugsanir fram um gransking av øllum hesum øðrvísi nøvnum ella navnasløgum. Sum dømi kann eg nevna at onkur var ið greiddi frá hvussu seyðafylgir kundu verða nevnd, og onkur tosaði um heitini á seyðamarkum. Og mangt annað kundi verið nevnt.

Men hví hevur alt hetta áhuga?

Staðanøvnini eru – eins og øll hini navnasløgini – partur av málinum, og málið er ein partur av, fyri ikki at siga berari av, eini mentan. Staðanøvnini eru ein av teimum móguleikunum sum málið hevur í sær, hetta at orð í málinum kunnu nýtast sum nøvn á lutum og fyrbrigdum av ymiskum slag. Staðanavnið er navn á einum landafrøðiligum luti ella fyrbrigdi – tað kann vera eitt punkt, ein linja ella eitt øki við størri ella minni vídd – ið tað ber til at vísa á úti í natúrini ella at peika á á einum korti og sostatt avmerkja.

Nú kann tað vera so ymiskt hvat týdningur ið liggur í einum navni. Tað er verri enn so altíð at eitt navn sigur nakað um tann ella tað ið ber navnið. Tað at ein maður eitur *Mikkjal*, sigur í grundini einki um henda mann, hvussu hann er ella sær út. Líka so lítið sigur tað nakað um eginleikarnar hjá einum báti at hann eitur *Lundin* ella okkurt tílíkt, ella um ein hest at hann eitur *Grani* ella *Napoleon*. Men tað kann harafturímóti siga eitt sindur um tann ið hevur givið navnið, hevur sett navnið á. Og ikki minst: Tað sigur nakað um navnasið. Tí navnasiður, hann kann skifta sum tíðir og støð skifta.

Hóast nøvn sostatt í mongum førum bara eru sum eitt spjaldur ið bara nevnir okkurt við navni uttan at siga meira um tað, so er aloftast øðrvísi við staðanøvnum. Sum vit vita, so sigur staðanavnið í mongum førum, ja kanska í flestum førum nakað um staðið ið tað er navn á, hvussu staðið er vorðið, hvat tað verður ella hevur verið brúkt til, við øðrum orðum hvat virksemi hevur verið á staðnum o.tíl. Tað liggur so at siga onkur týdningur í navninum, navnið lýsir staðið. Men tað er minni enn so altíð so lætt at siggja hvør týdningurin í einum navni er. Tí navnið

kann vera givið fyr langari tíð síðan, fleiri hundrað, ja kanska fleiri túsund árum síðan, og tað orðið sum navnið inniheldur, er kanska ikki til longur sum vanligt orð í málinum, ella tað kann hava skift týðning við tíðini. Ella navnið kann vera blivið so nógv broytt í sniðið gjøgnum tíðina at upprunaformurin kennist ikki aftur. Og her er tað at ein av uppgávuunum hjá navnagranskarinum liggur, at royna at leita seg fram til hvønn form og hvørja merking eitt navn kann hava havt tá ið tað kom í sum navn. Fyri navnafrøðingin er hetta ein málslig uppgáva, men tað sigur seg sjálv at her nærkast navnagranskarin øðrum vísindagreinum, eitt nú búsetingarsøgu, fornfrøði og fólkalívsfrøði. Áhugamálini hjá ymsum vísindagreinum kunnu renna saman, tí tær kunnu fáa brúk fyri úrslitunum hjá hvørji aðrari. Har sum ivi kann vera um tolkingina av einum staðanavni, kunnu úrslitini av fornfrøðiligum útgrevsti hjálpa til við at avgera ivamál um okkurt navnið. Og hinvegin kann navnið og tann málsliga tolkingin av tí geva søgumanninum ella fólkalívsfrøðinginum eina ábending um hvat slag av virksesemi hevur verið á einum ávísium stað. Vísindagreinirnar samstarva og kunnu, um væl vil til, gera nýtslu av úrslitunum hvør hjá aðrari.

Sløg av staðanøvnum

Sum eg havi nevnt, so eru sløgini av nøvnum so mong umframt staðanøvn. Men eisini staðanøvnini ber til at býta sundur aftur ella skipa í staðanavnaflokkar, alt eftir hvørjum fyribrigdi navnið er navn á.

Eitt sundurbýti sum hevur vunnið sær ávísa hevd, er eitt sundurbýti í *bústaðarnøvn* og *natúrnøvn*. Bústaðarnøvnini eru so nøvn á búplássum, t.e. bygðum, býum, býlingum og stundum einstøkum húsum. Hin høvuðsbólkurin ið eg nevndi, vóru so natúrnøvnini, og tað eru nøvnini á øllum teimum mongu natúrfyribrigðum ið vit kenna: fjøll, dalar, hamrar og líðir, áir og vøtn, gjáir o.s.fr.

Sum vera man, kann tað vera trupult at býta alt so skarpt sundur, tað má sjálvsagt geva trupulleikar. Nógv er sum hvørki kann sigast at vera annað ella annað, og tí eru nógvir ið rokna við øðrum sundurbýtingum ella við serligum navnaþólum. Ein tunnil, ein brúgv ella ein fótþótsvøllur kann hava navn, men tað ber illa til at flokka tað undir bústaðarnøvn ella natúrnøvn.

Ein navnaþólur ið granskarar hava víst stóran áhuga, eru *jarðarnøvn*, t.e. nøvn á stykkjum, teigum og tílíkum í bønum. Oftast hava teir talt jarðarnøvnini við undir natúrnøvnini, men tað skerst ikki burtur at tey ikki altíð eru so „natúrlig“ um eg so má siga, men merkt av mannahond

og hennara viðgerð. Tí gera nógvir granskarar tað at teir lata tey vera ein bólk fyri seg.

Nøvn eru ikki bara uppi á landi, tey eru eisini á sjónum. Ein serligur bólkur her eru miðanøvnini, ið sjálvsagt koma undir staðanøvn, men sum á mangan hátt eru í serstøðu við sínum serliga navnagávusiði.

Tað kann sum sagt vera trupult at seta nøvn í ávísar bólkar ella básar. Taka vit navnið *Vágur*, so sigur tað seg sjálvt at tað hevur verið fjørðurin ið hevur borið hetta navnið av fyrstan tíð. Tað er sostatt upprunaliga eitt natúrnavn. Men so skjótt sum búseting tekur seg upp við fjørðin, so yvirtekur búsetingin, bygdin, hetta natúrnavnið, og hetta upprunaliga natúrnavnið gerst til eitt bústaðarnavn. Og fyri so at gera greitt at talan er um fjørðin sjálfan, kann tað gerast neyðugt at gera tað týðiligt við at skoyta *-fjørður* uppí, og vit fáa *Vágsfjørður* sum navn á fjørðinum. Og búsetingin kann verða nevnd *Vágsbygd* fyri at undirstrika at tað er bygdina meint verður við.

Ein av høvuðsuppgávunum hjá navnagranskingini verður tí at staðfesta hvat navnið merkti tá ið tað gjørdist navn og hvat síðan kann vera hent við hesum navni, t.e. søguna hjá navninum.

Men áðrenn tú fær fatur á einum navni fyri at granska tað, ja so kann tað verða horvið, útdeytt. Tí tað er við nøvnum sum við øðrum málsligum tilfari, tað hevur sína tíð: verður til, livir – og doyr kanska tá ið brúk ikki er fyri tí longur. Navnið er ein brúkslutur sum vit mangan ikki fáa verið fyruttan. Og tørvurin kann gerast so stórur at neyðugt verður at seta staðanøvn á. Tað er tað sum teir gera ið seta gøtunøvn á, og gøtunøvn eru jú ikki annað enn staðanøvn. Men onnur nøvn fána burtur og doygja, tí tað virksema ið gjørdi brúk av teimum, dettur burtur. Seyðamaðurin, neytakonan, bjargamaðurin ella útróðrarmaðurin, øll høvdu brúk fyri staðanøvnunum í sínum dagliga yrki. Tey finga snøgt sagt ikki røkt sítt arbeiðið uttan, og tey hava soleiðis verið berarar av hesum mentanararvi. Tað er ein royndur lutur at stórt staðanavnatilfar hvørvur tá ið gamal arbeiðsháttur broytist ella hvørvur. Neytagongdin datt burtur, seyðarøktin broytist ella dettur burtur, nýtt og øðrvísi jarðarbrúk tekur seg upp, bjargarøkt og útróður fer í søguna, alt hetta tekur nógv navnatilfar við sær, í bø, haga, bjørgum og á sjónum, tí brúk er ikki fyri nøvnunum í sama mun. Eisini tað at búsetingarmynstrið broytist, ger at tey gomlu nøvnini yvirliva ikki, t.d. har sum stórbygdin ella býir veksa fram, har sum frammanundan vóru bygdasamfeløg. Í soverðnum førum hevur viðhvørt verið roynt at fjálga um nøvnini ella nýggja tey uppafur við at taka tey upp sum nøvn á gøtum og vegum og festa

tey á skeltir, men tá er tað ofta í meira ella minni broyttum líki. Eisini tílíkar broytingar royna navnagranskararnir at eygleiða og lýsa, men ein høvuðsuppgávan er kortini at bjarga tí gamla tilfarinum áðrenn tað er blivið søga.

Eldri keldur

Áhugin fyri at granska staðanøvn tekur seg av álvara upp í 19. øld. Og hervið meini eg tað at granska staðanøvn sum sjálvstøðug vísindagrein. Tí sjálvsagt hevur áhugin fyri staðanøvnum verið til fyrri ta tíð. Nógv kenna frásagnirnar úr norrønum fornbókmentum sum siga frá hví tey og tey støðini fingur tey og tey nøvnini, vanligu eftir onkrum landnámsmanni ið har skuldi seta búgv ella sum gjørði tað og tað hówverkið á staðnum, frásagnir sum navnagranskarar mangan seta stór spurnartekin við, tí teir halda at søgurnar mangan eru gjørdar aftaná fyrri at geva nøvnunum onkra meining. Søgagan verður gjørd aftaná fyrri at fáa skil í navnið. Og navnið kann enntá vera tilbronglað so tað passar til søguna. Ikki er neyðugt at fara til tær íslensku fornsøgurnar fyrri at finna dømir. Nógv dømir eru her á landi, sum tá ið sagt verður at *Kolli* skuldi búgva í *Kollafjørði*, og bróðirin *Rúni* í *Runavík*, ella at *Vallajørð* í *Vági* eitur so tí har búið landnámsmaðurin *Valli*.

Tær ymsu froyalýsingarnar frá eldri tíð (t.d. Lucas Debes og Svabo) innihalda fitt av navnatilfari hóast tað ikki ber til at siga at høvundarnir savnaðu nøvn fyrri at savna nøvn og við navnagransking fyrri eyga. Teir nevna nøvnini sum ein natúrligan part av sínum lýsingum av landinum. Ella sagt øðrvísi: Endamál teirra er meira tað at nevna og umrøða støðini, og so sleppa teir ikki undan at nevna tey á navni. Men teir gera tað á ymiskan hátt og gera ymisliga nógv burturúr. Men fyrri navnagranskararnar seinri í tíðini hava hesar umrøður stóran týdning.

Lucas Debes nevnrir fitt av staðanøvnum í bók síni. Hon er sum mong vita, frá 1673, og longu tá er tað vorðið siður at geva froyiskum staðanøvnum eitt danskt snið ella í hvussu so er eitt onkursvegna danskað snið. Í tílkum sniði eru nøvnini – bæði staða- og fólkanøvn – endurgivin í almennum ella umsitingarligum skjølum so sum tingbókum og jarðarbókum og kirkjubókum frá hesi tíðini og seinri, ja í mongum førum heilt upp til nútíðina. Men í flestum førum ber til at hóma tann froyiska navnaformin aftan fyrri tann umgjørda danska ella dansk-froyiska formin. Tí hava eisini hesar keldur stóran áhuga fyrri navnagranskararan.

Svabo nevnrir hópin av staðanøvnum í síni froyalýsing frá 1781-82. T.d. roknar hann meginpartin av teimum støðum upp har fólk búgva ella

hava búð, t.e. bygdir og býlingar, tað sum vit í áðni nevndu bústaðar-
nøvn. Men hann hevur harumframt ørgrynnu av natúrnøvnum. Og hann
nevnr altíð (ella næstan altíð) nøvnini á føroyskum, endurgivin á skrift
í hansara serligu stavseting – í mótsetning til teir eldru høvundarnar
ella skrivararnar ið vanligu góvu nøvnunum tey donsku ella hálvdonsku
sniðini.

Aðrar gamlar ella eldri keldur um staðanøvn kundu verið nevndar,
men stundir eru ikki til tað her.

Innsavning og granskning

Tað fyrsta átakið til eina skipaða innsavning av staðanøvnum fór fram
miðskeiðis í 19. øld, og tað var V. U. Hammershaimb ið stóð fyri tí. Hann
stóð tá mitt í sínum másliga savningararbeiði, hevði í 1847-48 ferðast um
landið og skrivað kvæðir, sagnir og annað másligt tilfar upp sum hann
fann á mannamunni. Hann arbeiðdi við at búa sumt av hesum tilfari til
útgávu. Og hann hevði funnið skriftmálinum ein hóskandi búna. Hann
gav um hetta mundið tvey bind við kvæðum út og eina mállæru.

Í endurminningum hjá Hammershaimb, sum komu á prent fyri fáum
árum síðani í skriftrøðini *Fra Færøerne – Úr Føroyum*, og sum Dansk-
Færøsk Samfund gav út (í 1983), sigur hann at hann á síni føroyaferð
hevði skrivað hópín av staðanøvnum upp. Eitt ógvuliga íðið felag um
hetta mundið var Det kongelige danske Oldskriftselskab, har granskarar
við áhuga fyri norrønari fornøld og hennara mentan komu saman.
Meðan Hammershaimb tókst við sítt virki, føroyskum máli at
frama, hevði C. C. Rafn professari (hann ið nøkur ár frammanundan
hevði givið *Føroyingasøguna* út) syrgt fyri at fáa Hammershaimb inn-
limaðan (ella innballoteraðan, sum hann nevnr tað) í hetta kongliga
norrøna fornritafelagið. Tað var ikki av ongum at felagið bar kongligt
heiti, tí Fríðrikur VII var sonevndur præses ella forseti í felagnum, og
limafundirnir vórðu ofta hildnir heima hjá kongi. Hammershaimb sigur
at hann javnan plagði vera á fundi, og heitt varð á hann um at halda fyrir-
lestur um føroysk staðanøvn.

Eftir samanhanginum í endurminningunum tykist tað sum tað er á
ferðini í 1847-48 at hann hevur gjørt sínar staðanavnauppskriftir. Men av
tilfarinum ið liggur eftir hann, sær tað mest út til at tilfarið er fingið til vega
á ferðunum ið hann gjørði fyrst í 1850-unum. Í hvussu so er, finst millum
pappírini hjá Fornritafelagnum eitt upprit ið sigur frá hvat Hammershaimb
hevur gjørt og hvussu hann hevur hugsað sær at arbeiðið skuldi halda
fram. Hetta skjal kundi sætt út til at verið ein kladda av onkrum slag, og

kanska hefur Hammershaimb sjálvur skrivað, eg eri ikki heilt vísur í tí – men av tí at hetta skjal sigur so nógv um arbeiðið hjá Hammershaimb við staðanøvnum, skal eg endurgeva meginpartin av tí her:

I Sommeren 1853 foretog V. U. Hammershaimb atter en Reise til Færøerne for at fuldstændiggjøre sine Samlinger af Kvæder, Sagn og lignende. Efter Opfordring af Selskabets Bestyrelse erklærede han sig beredvillig til at optegne Stedsnavne der paa Øerne, og til den Hensigt medgaves ham syv Specialkort over de enkelte Præstegjæld deroppe, copierede paa Lærred efter Capt. Borns Kort. Da H. kun opholdt sig et par Maaneder deroppe, havde han ikke Leilighed at bereise alle Øerne. Paa Selskabsmødet i Efteraaret 1853 fremlagde han som prøve en Fortegnelse af en betydelig Mængde Navne paa Bjerge, Høje, Dale, Elve, Kilder o.s.v., som findes paa Vaagø (eller Vágar, som Indbyggerne kalde Øen). Denne Ø havde H. nemlig opholdt sig saa længe paa, at han havde havt Tid til at besøge alle Bygderne der, og saaledes faae en vist temmelig fuldstændig Stedfortegnelse fra hele dette Syssel. Fremdeles har han optegnet Stedsnavnene paa den sydlige Deel af Strømø og Østerø, de fleste af Norderøerne, samt noget af Sandø; men da han ikke har faaet noget af disse sidstnævnte Syssele fuldstændigt endnu, har han ikke hidtil indsendt de Optegnelser, han har fra dem i Haab om at faae dem fuldstændiggjorte. Da han nemlig ikke selv kunde reise overalt, fik han ved sin Afreise flere ansete Mænd der paa Øerne til at interessere sig for dette Foretagende og at love efter Leilighed paa deres Reiser at arbejde i samme Retning. Disse vare Pastor Krog paa Syderø, Sysselmand M. Vinther paa Sandø, Sysselmand H.C. Müller paa Strømø, Sysselmand A. Matras paa Norderøerne, og Lagtingsmand H.D. Matras paa Fuglø, hvorfor hver af dem modtog det Kort, som hørte til hans Syssel, for at afsætte de vigtigste Steder paa disse. Fra den sidstnævnte (og tað vil so siga H.D. Matras) indløb i Sommeren 1854 en Fortegnelse paa 4-500 Stedsnavne over den lille Fuglø. Da Færøerne ere saa ringe i Omfang, vil det blive et overkommeligt Arbeide at faae alle Stedsnavne der optegnede, hvilket upaatvivlelig maa have almindelig Interesse, især naar dertil føiedes topographiske Skildringer. Desuden ere de færøiske Stedsnavne hidtil skrevne paa en saa vildle[de]nde Maade, at man har Møje med at gjenkjende Ordet;

og síðan koma nøkur dømir um føroysk nøvn í donskum (og harvið eftir hansara hugsan „vildledende“) sniði, t.d. *Vaay*, *Vaai*, *Sands*, *Opsalon*, *Østvig* og *Viderø*:

saaledes er der to Bygder, som skrives Vaay eller Vaai, d.v.s. Vaag („Vágur, í Vági“); ved lignende Misforstaaelser bliver bygden „á Sandi“ (Sandur) til Sands

(Sand), í Uppsølum (el. Ussølum, som det lyder i daglig Tale) til Upsalon f. Uppsalir el Upsale; Qvannesund, Qvalbø, men derimod Hvidenæs; Eiðisvík til Østvig; både Øen Viðoy og Bygden Viðareiði kaldes nu Viderø.

Skjalið er forvitnisligt, tað sigur eitt sindur um tann eldhuga og tær ætlanir ið Hammershaimb, saman við Fornritafelaganum, gav til kennar, eisini á hesum øki sum so mongum øðrum. Men ongantíð vórðu hesar djørvu og vælmeintu ætlanir fullfórdar, tíanverri. Í staðanavnasavninum sum liggur eftir Hammershaimb, eru nøvn úr fleiri pørtum av landinum, nevnliga teimum ið nevndar vórðu skjalinum. Tað mesta tilfarið – og tað best úr hondum greidda – er úr Vágum og úr Mykinesi og úr Norðoyggjum. Men annars eru meira ella minni fullfíggaðar uppskriftir av nøvnum úr Eysturoynni, nakað úr Suðurstreymoy (av Sundi, úr Hoyvík, Havn og av Argjum) og eitt sløð úr Nólsoynni og heiman av Sandi. Meginpartin av øllum hesum hevur Hammershaimb skrivað upp sjálvur, og hetta man so vera tað ið hann náddi at gera í 1853. Men millum uppskriftirnar hjá honum eru eisini listar sum aðrir hava skrivað og latið honum, helst í 1856. Hesar uppskriftir eru úr Norðoyggjum, og helst eru tað teir báðir Hans David Matras og Absalon Matras ið skrivað tær hava. Um hinir hjálparmenninir ið hann heitti á, nakrantíð hava latið nakað frá sær, síggja vit ikki í dag. Einkil tilfar er til skjals. Men hetta er so tann fyrsta verkætlanin fyri eina skipaða staðanavnainnsavning í øllum landinum. Nú var tíðin búgvin til at taka staðanøvn upp sum vísindaligt granskingarevni og ikki bara at líta at teimum sum neyðugir brúkslutir.

II

Royndin hjá Hammershaimb saman við Det kongelige danske Oldskriftselskab at fáa í lag eina skipaða innsavning av føroyskum staðanøvnum longu umleið 1850 datt tíanverri niðurfyri. Í tí endurgivna skjalinum sást at drívmegin aftan fyri ætlanina var báði av reint granskingarligum og av málpolitiskum slag. Eitt høvuðsendamálið var at fáa nøvnunum sítt rætta føroyska snið aftur. (Sum eg skal venda aftur til í eini triðju sending, so var Schrøter prestur inni á hesi somu leið tá ið føroyakortið til Føroyingasøgu-útgávuna bleiv gjørt).

Hammershaimb kendi seg neyvan sum staðanavnagranskara, hann er skrásetarin, uppskrivarin, ið savnar tilfar til aðrar at arbeiða víðari við. Og sum frá líður og hann eldist, tykist tað sum presta- og próstageringurin

tekur alt meira av hansara tíð, og minni verður eftir til málsligt starv. Til útgávuna av høvuðsverki sínum, *Færøsk Anthologi* (1886-91), fær hann hjálp frá Dr. Jakobsen, ið enn var ungur tá, men sum var málførðingur og millum mangt annað eisini hevði stóran áhuga fyri staðanavnafrøðini og kom at seta sær eftirmæli sum staðanavnagranskari.

Men áðrenn vit sleppa Hammershaimb heilt, skal verða nevnt at hann í inngangi sínum til Anthologiina í ávísan mun kemur inn á staðanavnasurningar í tí landafrøðiliga yvirlitinum sum hann hevur fremst í bókini. Hann viðger m.a. merkingina í navninum *Føroyar* og nevnir hvat aðrir undan honum, t.d. Lucas Debes, Jørgen Landt og Peder Claussøn Friis, hava gjørt sær av tonkum um hetta navn. Hann kemur til ta niðurstøðu at navnið merkir ‘seyðaoyggjar’, ein áskoðan ið man vera einaráðandi í dag. Men annars er hann sum vera man serliga áhugaður í nøvnum sum søgur og sagnir eru knýttar aftrat. Hetta vísir hann longu í frásøgnini frá ferðini í 1847-48. T.d. nevnir hann nøvnini *Sigmundarspor*, *Øssursspor* og *Øssursdrang* í Dímun, *Tróndarstein* og *Tórðarenni* í Skúgvoy, *Stevnuvól* í Eysturoynni, *Íslendingarbúðir* og *Íslendingatofir* í Norðoyggjum, *Gullheyggjar* og *Ketilsheyggjar* fleiristaðni, m.a. í Sumba, og *Kyrjarheyggjar*. *Akraberg* umtalar hann saman við sagnunum um frísarnar og *Víkarbyrgi* og *Hamrabyrgi* í sambandi við sagnir um Sóttina svørtu, Mannafeldal og søgnina um bardagan har. Og fleiri onnur nøvn av søguligum áhuga verða tikin fram. Í ferðafrásøgnini frá 1847-48 sæst at summir av monnunum ið hann seinri heitir á í sambandi við ta ætlaðu staðanavnainnsavningina, hava verið honum til hjálpar sum vegleiðarar longu á hesi fyrstu innsavningarferðini. Hann nevnir soleiðis sýslumenninar báðir, Mads Andrias Winther á Sandi og Absalon Matras í Norðuroyggjum.

Her skal eisini verða nevnt tað brotið í innganginum til Anthologiina, har hann umtalar *Taxatiónsprotokollina* og nøvnini í henni. Hann vísir til „det store værk „Ny Matrikel for Færøerne“, Kbhvn. 1873, hvor samtlige bygder og alt hvad der hører under dem, ere opførte med de nuværende navne.“ Hann undirstrikar ta ørgrynnu av nøvnum ið eru at finna í matriklinum í Taxatiónini. Ella sum hann sigur: „Da næsten hver plet, i det mindste af den opdyrkede jord, har sit særegne navn, vil man i den foran nævnte matrikel blive bekendt med en stor mængde stedsnavne.“

Men tað sum hann serliga leggur dent á í umrøðuni av nøvnum í Taxatiónini, er at her finnur tú nøvnini endurgivin í *føroyskum* formum. Og hetta heldur hann vera eitt framstig í mun til tey eldru jarðaryvirlit-

ini: „Medens man før i jordefortegnelserne ofte havde ondt ved at genkende de forvanskede navne, forefinder man her de rette færøske benævnelser.“ Aftur her ilnast Hammershaimbs inn á tann siðin (ella kanska tað er rættari at siga harmast um tann siðin) ið hevði fest seg gjøgnum øldirnar at endurgeva føroyskt navnatilfar í onkrum blandingi av føroyskum og donskum, og sum tí mangan hvørki var føroyskt ella danskt. Soleiðis hevði eisini verið gjørt í tí eldra „jarðarfortegnilsinum“, sum Hammershaimb nevnir.

Henda jarðarskrá, ella *jarðarfortegnili*, sum tað hevur verið nevnt, var ein skráseting av jarðum sum varð gjørd í 1840-unum og sum sorinskrivaraembætið skuldi brúka sum grundarlag undir skeyti- og pantiprotokollunum. Og tað er eisini hetta yvirlit sum er grundarlagið undir *Taxatiónsprotokollini*. Men sum Hammershaimb ger vart við, so er tað stóra framstigið tað at nøvnini nú hava fingið føroyskan búna. Hóast Hammershaimb í umtalu síni av Taxatiónini ikki sigur tað, so hevur hann átt sín stóra lut í at greiða navnatilfarið til prentingar og geva tí tann føroyska formin ið tað har hevur fingið.

Í tí sambandi skal tað kortini verða nevnt at hann í síni roynd at gera nøvnini meira føroysk í mongum førum fer í hina veitina, nevniliga at gera summi nøvnini íslensk heldur enn føroysk, helst út frá teirri misskiljing at jú meira íslenskt tað var, jú betri føroyskt, eitt villfarils ið hann ikki hevur verið einsamallur um. Men hóast tað, so er Taxatiónin, saman við jarðarfortegnilsinum hjá sorinskrivaranum, okkara týðningarmesta kelda til føroysk jarðarnøvn. Tí hóast alt, so er prenthandritið til, so har sæst hvørjar rættingar eru gjørdar.

Eg nevndi at Hammershaimb hevði Jákup hjá Bókbindarinum, ella Dr. Jakobsen, sum føroyingar seinri fóru at nevna hann, sum sín hjálparmann í arbeiðinum við Anthologiini. Jákup savnaði málsligt tilfar av manna munni á sama hátt sum Hammershaimb hevði gjørt, kvæðir og serliga sagnir skrivaði hann upp og gav út, hann skrivaði orðatilfar upp, og ikki minst staðanøvn. Men sum málfrøðingur legði hann seg í nógv størri mun eftir at gera vísindaligar rannsóknir í tí innsavnaða tilfarinum. Og ikki bara í føroyskum tilfari, men í eins stóran mun – ella størri – í tí tilfari í Hetlandi sum tað eydnaðist honum at bjarga frá gloymsku. Tíánverri untust honum ikki so mong arbeiðsárini, men við verkum sínum leggur hann støði undir føroyska staðanavngransking.

Tá ið talan er um Dr. Jakobsen og staðanøvn, kemst ikki uttan um at nevna hansara avrik í grannalondunum fyri sunnan. Stóran part av sínum alt ov stutta lívi vígdi hann til málsligt innsavningar- og granskingarstarv

í Hetlandi og Orknoyggjum. Hesin partur av lívi og virki hansara varð gjølla umrøddur í sendingum her í útvarpinum í fjør tá ið tað vóru 100 ár síðan hann fyrstu ferð steig fótin á land í Hetlandi. Báði í Hetlandi og eisini á norðurlendskari navnaráðstevnu í Keypmannahavn í fjør varð gjørt burtur úr arbeiði hansara í fyrilestrum og á annan hátt.

Vit kunnu spyrja hví hann valdi at leggja so nógva orku í at savna og granska staðanøvn og annað málsligt tilfar í hesum grannaoyggjum okkara. Chr. Matras, sum hevur útgivið bókina við *Greinum og ritgerðum* eftir Dr. Jakobsen, nevnr í innganginum til útgávu sína at tað var lyndi hansara at hann altíð hevði hug at fara undir at greiða másligar fløkjur. Men eisini munnu lagnurnar hjá hesum smáu oyggjamálum, lagnur ið á sín hátt vóru líkar, men samstundis so ólíkar, hava kveikt hansara áhuga. Og hann man eisini hava dugað at sett at í hesum málum sum vóru um at hvørva og fyri ein part longu vóru farin, mundi nógv málsligt tilfar vera sum kundí vera við til at kasta ljós eisini yvir føroyskt máltifar. Einaferð hava málini hjá hesum grannatjóðum verið sum eitt mál, og mentan og siðir verið lík. Meira skal ikki verða gjørt burtur úr hesum parti av virki hansara her, uttan tað at hann greiddi úr hondum stórverkið *Shetlandsøernes stednavne*, sum kom í 1901. Og í viðgerð síni dregur hann javnan føroysk staðanøvn og føroyskt orðatilfar inn til samanburðar, eins og hann ger í øðrum av arbeiðum sínum. Í gransking síni letur hann allatíðina grannamálini kasta ljós hvørt á annað.

Umframt at Dr. Jakobsen er maðurin sum leggur lunnar undir rannsóknir av staðanøvnum og øðrum másligum minnum í Hetlandi og fyri ein part í Orknoyggjum, so er tað hann sum leggur støði undir føroyska staðanavngransking.

Ein tann kendasta greinin frá hansara hondum er hon ið nevnr „Strejflys over færøske stednavne“ frá 1909. Men í fleiri øðrum smærri greinum viðger hann føroysk staðanøvn.

Nú ið vit beint hava tosað um hansara áhuga fyri grannamálinum sunnan fyri Føroyar, so er helst rætt at nevna hansara umrøðu av gæliskum staðanøvnum í Føroyum.

Tað er alkunnugt at tað samskipti ið verið hevur millum norðbúgv-ar og tey keltisku fólkasløgini í teimum bretsku oyggjunum, hevur havt málsligt árin báðar vegir. Gælisk orð, harímillum staðanøvn, funnu sær veg inn í tey norrønu málini fyri vestan. Hetta er sjálvsagt mest galdandi fyri tað norrøna málið ið varð talað í teimum norrønu búsetingunum í teimum bretsku oyggjunum, herundir Hetlandi og Orknoyggjum, men eisini longri norðuri (t.e. í Føroyum og Íslandi) merkist hetta árin (í

einstøkum fòrum funnu tey gælisku orðini sær leið eystur um hav, til teir vestaru partarnar av Norra). Jákup kemur í sínum skriftum fleiri ferðir inn á hesi lán. Og eftir hann hava aðrir, serliga Chr. Matras, kannað hesi lánorð, teirra ferðaleiðir og søgu.

Í *Shetlandsøernes stednavne* viðger Dr. Jakobsen alt tað staðanavnatiltfarið ið hann fær hendur á har í oyggjunum og roynir at rekja upprunan, annaðhvørt hann er norrønur ella gæliskur. Í fleiri greinum og ritgerðum tekur hann so tey fòroysku dømuni fram. *Dímunar*-navnið er eitt. Í greinini „Keltisk indflydelse på Færøerne“ (í *Tingakrossi* í 1902) sigur hann sína hugsan um hetta navn. Tað er at finna í Hetlandi, Føroyum og Íslandi, ikki í hinum Norðurlondunum. Við at kanna hesi stød kemur hann til ta niðurstøðu at øll støðini hava tað í felag at tey onkursvegna eru tvíbýtt, eru í tveimum, t.d. tvær oyggjar, tveir drangar, ein oyggj við tveimum tindum o.s.fr. Tvíbýtið er tað eyðkenda, og hetta setur hann í samband við ein serligan írskan navnasið, hetta at nevna okkurt tvíbýtt við einum felags heiti. Fyrri liðurin *di* (á fòr. *Dí-*) er kvennkyn av orði ið merkir ‘tvey’ á írskum, seinri partur *-mun* (á fòroyskum) gongur aftur til eitt orð ið merkir okkurt ið dagar upp, toppur ella ryggur. Landnámsmenninir mugu hava hildið hesar báðar fòroysku grannaoyggjarnar líkst og nevnt tær við tvínevninum *Dímun*.

Onnur orð ið Dr. Jakobsen og aðrir hava víst á mugu vera komin sunnaneftir, eru orð sum *knokkur*, sum kemur fyri sum navn á skerjum og heyggjum, *drunnur*, ið onkustaðni er brúkt sum miðanavn. Tvey orð ið hava verið sett í samband við írskar einbúgvar, eru *papar* og *baglar*. *Papar* var tað orðið sum norðbúgvar brúktu um hesar munkar ella einbýlismenn og verður hildið at vera varðveitt í staðanøvnum *Paparøkur*, og *Papurshálsur* í Føroyum eins og í staðanøvnum í Íslandi og Hetlandi. *Bagal*, í flt. *baglar* merkti biskupsstavur, og tað halda teir seg hava funnið í navninum *Baglhólmur*. Hví hesin hólmur so man hava fingið hetta navn, kunnu vit bara gita um.

Eg nevndi greinina við heitinum „Strejflys over færøske stednavne“, sum Dr. Jakobsen skrivaði í 1909. Hon er, sum heitið sigur, skrivað á donskum og stóð í einum heiðursriti til Ludvig Wimmer professara. Hon er við sínum góðum tjúgu síðum tann fyrsta royndin at geva eitt heildaryvirlit yvir fòroysk staðanøvn, sum her verður lagt fram fyri tann lærda heimin. Ella nøkulunda heildaryvirlit, tí í so stuttari grein fæst ikki alt við. Hann velur serliga at leggja dent á bygda- og oyggjanøvn, eisini áarnøvn ger hann nógv burturúr og skoytir nakað uppí um nøvn á vøtnum og fjarðum. Hann leggur í innganginum til greinina dent á tann

málsliga og navnafrøðiliga felagsskapin við alt hitt norðurlandska økið, men eisini á tey serkennir ið føroyskt hevur mótvegis upprunaheimlandinum Norra og mótvegis grannaoyggjunum fyri sunnan. Og hann vónar at hann við okkurt annað høvi skal fáa høvi til at gera „en samlet behandling af de færøske stednavne“.

Sum tað hevur verið havt á munn, báði í hesi sending og so marga aðrastaðni, var tað ein dyggur smeitur fyri føroyska gransking at Jákup Jakobsen doyði í bestu árum, mitt meðan hann stóð í lívsverki sínum. Í „Strejflys“, har hann so at siga setur á ella leggur støði, sigur hann seg vóna at hann eina aðru ferð kann fáa høvi at koma við eini meira fullfíggaðari viðgerð av teimum føroysku nøvnunum. Tað náddi hann ikki.

Dr. Jakobsen var ein av teimum monnum og kvinnum sum í 1909 skrivaðu undir eina áheitan á tað danska kirkju- og mentamálaráðið („Kultusministerið“, sum tað hæt tá) um at taka stig til at farið kundi verða undir skipaðar rannsóknir í donskum staðanøvnum. Áheitanin førði til at Det danske Stednavneudvalg varð sett á stovn longu árið eftir, t.e. í 1910. Væl eru føroysk nøvn ikki nevnd í áheitanini á Kulturministerið, men lítið man vera at ivast í at tá ið Jákup Jakobsen var við sum undirskrivari til áheitanina, so hevur hann eisini havt tey føroysku nøvnini í huganum. Men hann doyði sum kunnugt longu í 1918. Men í 1921 fer Stednavneudvalget undir innsavning av føroyskum staðanøvnum sum lið í eini landsumfatandi danskari innsavning. Tann danska staðanavnannevndin tekur sostatt í 1921 føroysk staðanøvn við sum ein part av sínum arbeidsøki, ja, ger (eftir uppskoti frá einum ungum student, Chr. Matras) so at siga eina føroyska deild. Chr. Matras kemur uppí hetta arbeiði og fær henda føroyska partin sum sítt virkisøki. Áheitan verður send út til lærarar í bygdunum um at skriva nøvn upp og senda inn til tann danska staðanavnastovnin.

Men nú tekur klandur og stríð seg upp um hvør ið skal eiga rættin til at savna føroysk staðanøvn. Nøkur ár frammanundan (helst í 1912) hevði ungmannaafelagið „Sólarmagn“ (í Kirkjubø og Velbastað) tikið stig til at savna tey føroysku staðanøvnini. Sum tað skilst av skrivning í bløðunum og úr fundarbókum hjá Sólarmagni, hevur Dr. Jakobsen onkursvegna eggjað teimum til. T.d. heldur hann í 1915 fyrilestur um staðanøvn í felagnum (í eini blaðgrein verður sagt at felagið „av fyrstan tíð var studdað til hetta verk av dr. J. Jakobsen“). Hesin tvídráttur millum danska og føroyska innsavning kemur fram í blaðskrivning og í brævaskifti millum oddamenninar í Sólarmagni (Sverra og Páll Paturs-

son í Kirkjubø og Jóannes Danielsen í Búðini á Velbastað) og umboð fyri Stednavneudvalget. Sólarmagn heitir beinleiðis á tann danska stovnin um at taka áheitan sína á teir føroysku lærararnar aftur og gevast við at fáast við føroysk staðanøvn:

De vil forstaa at det under disse omstændigheder ikke har været nogen udelt glæde for os at erfare, at der nu ogsaa fra anden side begyndes et arbejde af netop samme art som vort.

Vi frygter desværre at et saadant foretagende fra Deres side saa langt fra at gavne selve sagen vil skabe saa megen uro og splittelse at det vil forringe indsamlingsresultatet saa vel for os som eventuelt for den danske komité.

For selve den gode sags skyld og for at arbejdet kan gøres under fuldt neutralt og rolige forhold henstiller vi derfor til Deres sammenslutning om velvilligt at tage anmodningen om bistand til indsamling af færøske stednavne tilbage.

Teir halda seg hava betri fortreytir fyri at gera arbeiðið, „idet vort lokale kendskab til personer og forhold paa Færøerne retleder os til at finde kvinder og mænd, der i lige grad besidder evne, energi og vilje til at udføre et saadant samlerarbejde.“

Umboðini fyri ta donsku staðanavnanevndina (Chr. Matras og Gunnar Knudsen) vilja hinvegin einki hoyra um at teir ikki skulu fáast við føroysk nøvn. Fyri tað fyrsta hava teir longu frammanundan eitt fitt savn av føroyskum staðanøvnum (teir nevna t.d. eitt staðanavnasavn eftir A.C. Evensen sála og haraftrat „en meget stor historisk Navnesamling fra Færøerne“). Fyri tað næsta hevur teirra arbeiðið eitt vísindaligt endamál og skal síggjast í størri norðurlenskum høpi, nøvnini verða skipaði sum best til vitskapliga nýtslu, og – sigur Chr. Matras í einum aftursvari – „Nøvnini hava tá fingið eina slíka goymslu, sum tey onga aðrastaðni kunnu fáa. Av øllum norrønum staðanavnaverkstøðum – har nú er komið í lag fínasta samarbeiði – er skrivstova nevndarinnar donsku hin best organiseraða. Her eru einans vitskapligar interessur – alt persónligt ella nationalt má her benda seg fyri vitskapinum,“ sigur hann. Men annars skjóta Chr. Matras og danir upp at fáa samarbeiði í lag um innsavningina, men hetta vilja Sólarmagns-menninir ikki hoyra talan um. Teir halda fast við at „starvið við føroyskum staðanøvnum í odd og egg verður eitt føroyskt verk.“ Teir fara í bløðini at greiða frá síni støðu og heita á landsmenn um at standa saman um hetta føroyska tiltak.

Eg veit ikki í hvussu stóran mun hesin tvídráttur kom at seta fót

fyrir arbeiðið, men stöðgur kom so í. Eftir onkrum brøvum at døma, kendu fleiri lærarar seg at vera komnar í eina tvístøðu og vistu ikki reiðiliga hvønn partin teir skuldu samstarva við, onkrir royndu at lata tilfar til báðar partar. Hvussu varð og ikki, tilfar fekst bara úr einum lítlum parti av landinum, og í 1930 tykist Sólarmagns-innsavningin at vera stöðgað upp, og roynt verður at fáa gongd á aftur, m.a. við at fáa Chr. Matras at koma upp í innsavningina hjá felagnum. Annars helt hansara staðanavnaarbeiðið, ið sum nevnt byrjaði við samstarvinum við Stednavneudvalget, fram og førði sum kunnugt til at hann í 1932 varði doktoraritgerð sína um staðanøvn í Norðoyggjum. Hetta verk er framvegis tað størsta og djúptøknasta einstaka vísindaverkið innan føroyska navnafrøði, og hana slepst ikki undan at hava við hondina hjá honum ið arbeiðir við føroyskum staðanøvnum.

Eftir søvnunum at døma hefur Sólarmagn fingið staðanavnatilfar úr bygdunum: Kirkjubø, Velbastað, Hesti, Miðvági, Fuglafjørði, Klaksvík og av Viðareiði. Stednavneudvalget hefur fingið tilfar úr: Sumba, Vági, Nesi, Porkeri, Hovi, Fámjin, Miðvági, Bø, Gásadali, Kvívík, Leynum, Skælingi, Kollafjørði, Strondum, Skála, Selatrað, Morskranesi, Svínoy.

Staðanavnaútvalgið danska sleppir ongantíð sínum ætlanum um at gera nakað munagott fyri at savna og fáa fram í ljósið tað føroyska staðanavnatilfarið. Mær er sagt at í 1935 lá ein ætlan á borðinum um at fara undir eitt stórverk um føroysk staðanøvn. Arbeiðið skuldi Chr. Matras gera í samvinnu við Stednavneudvalget, sum við hesari ætlan legði stóran dent á hvussu átrokandi neyðugt tað var at fáa eitt sovorðið verk útgivið, „da de særlige forhold på Færøerne, øernes isolerede beliggenhed ude i Atlanterhavet, havde betydet, at der her var bevaret en mængde ældgammelt navnestof i temmelig uforvansket form, der ville kunne kaste lys over gammel skandinavisk navneskik og naturligvis i første række over forholdene i moderlandet Norge, men også for studiet af Island og vikingebygderne på de britiske øer ville det sikkert få meget stor betydning.“ Stednavneudvalget vildi – verður sagt – seta eina æru í at kunna gera sítt til at fáa hetta framt. Men henda stórt hugsaða ætlan datt sum so mangt annað niðurfyri. Vantandi játtan skuldi vera orsøkin, sigst.

Heilt slept varð ætlanin ongantíð, og í 1950'unum tók Stednavneudvalget aftur stig til eina landsumfatandi innsavning og skráseting, hesaferð við Napoleon Djurhuus sum innsavnara. Hann ferðaðist um landið alt tey árinum í 50'unum (1953-58) og skrivaði upp har ið einki var uppskrivað frammanundan, og eisini við at brúka tær uppskriftirnar ið fyrr vóru gjørdar, og royndu at fáa gjørt tær meiri fullfíggaðar.

Men tað tykist sum innsavning av staðanøvnum í Føroyum hevur havt lyndi til at gingið í tveimum bólkum, einum ið danir hava rikið og einum ið føroyingar hava rikið. Tí undir 2. heimsbardaga varð aftur borið upp á mál at fáa ta føroysku innsavningina uppafurtikna, har sum Sólarmagn slepti ella ikki náddi á mál.

Málið um staðanavnainnsavning varð beinleiðis fyri sum eitt mál á Føroya løgtingi í 1943-44 og endaði við at ein serlig nevnd varð sett, ið fekk tað heldur drúgva heitið „Fornrannsóknar- og staðanavnanevnd Føroya Løgtings“, eitt heiti ið vísir at hon ikki bara skuldi arbeiða við staðanøvnum, men eisini við fornminnum. Hvat staðanøvnum viðvíkti, skuldi henda nýggja nevndin taka um endan har sum Sólarmagn slepti. Ein starvsnevnd við Sverra Dahl, Hans Andriasi og Petru Djurhuus varð sett, og tað fyrsta ið henda nývalda nevndin ger, er at hon yvirtekur savnið hjá Sólarmagni og leggur út frá tí framtíðararbeiðið til rættis. Sverri Dahl man hava verið høvuðskraftin í arbeiðinum, og árin eftir krígslok og inn í 50-ini kemur ein bókin fyri og onnur eftir við tilfari inn til Staðanevnd Føroya løgtings, sum hon ofta verður nevnd.

Hetta staðanavnasavn, ið sum nevnt báði inniheldur tilfarið hjá Sólarmagni og tað hjá løgtingsnevndini, er eitt ríkt og umfatandi savn við nøvnum úr stórum parti av landinum. Tað var í nøkur ár í varðveitslu hjá Føroya Fornminnissavni (av tí at hesin stovnur í sínum lógum m.a. eisini hevði fingið álagt at savna staðanøvn), men nøkur ár eftir at Fróðskaparsetur Føroya var sett á stovn og vit harvið høvdu fingið ein vísindaligan depil fyri gransking av føroyskum máli, gjørði landsstýrið av at lata Fróðskaparsetrinum staðanavnasavnið. Og tá ið Fróðskaparsetrið í 1990 fylti 25 ár, gjørði Keypmannahavnar Universitet av at lata Fróðskaparsetrinum alt sítt føroyska staðanavnasavn ið har hoyrði heima og var fingið til vega í teimum innsavningum hjá Det danske Stednavneudvalg ið eg havi umrøtt. Sostatt er alt føroyskt staðanavnatilfar av týðningi nú savnað á einum stað og man innihalda meginpartin av teimum nøvnum ið eru her á landi.

Her kundi so verið hóskaði at skoytt uppí at tá ið innsavningar hava skrivað staðanøvn upp, hava summir teirra eisini lagt seg eftir at fáa miðanøvn við í tann mun tað hevur borið til. Men tann maður ið fram um aðrar hevur lagt seg eftir at royna at fáa til vega eina so fullfíggaða skráseting av okkara miðanøvnum og teimum síðum og skikkjum ið at teimum eru knýtt, er Mortan Nolsøe sáli, ið báði var málfrøðingur og fólkaminnifrøðingur. Í 1950'unum savnaði hann miðanøvn um allar Føroyar, og tað skuldi ikki sørt av snildi til, tí alkunnugt er hvussu hulisligir

menn mangan hava verið tá ið tað kom til tað at lata miðanøvn og serliga ýtini frá sær. Ætlanin hjá Mortani mundi vera at brúka tað innsavnaða tilfarið til sína magistararitgerð í sambandi við lestur á universitetinum í Oslo, men eitt sovordið evni er ógvuliga víðfevnt og víðført. Hann valdi tí í fyrstu syftu at brúka tær upplýsingar hann í sínum savningararbeiði av miðum hevði fingið um siðir og pátrúgv í sambandi við útróður, til sína verkætlan til magistaraútbúgvingina. Og helst hevur hann ætlað at goymt miðanøvnini til eina seinri og drúgvari viðgerð. Hetta fekk hann tíanverri ongantíð høvi til. Og síðan hevur eingin hættað sær undir hetta áhugaverda granskingarevni, ið so nógv spennandi siðsøga hongur uppivið, hóast fleiri hava almannakunngjørt miðanavnatilfar úr summum plássum í landinum. Seinast er at nevna miðasavnið undir heitinum *Hovsrivan*, sum hovbingurin Hans Pauli Luid gav út fyri góðum ári síðan (í 1992). Hesa bók – og í sambandi við hana arbeiðið hjá Mortani Nolsøe – havi eg umrøtt gjøllari í tíðarritinum *Máltingi* í fjør vár (nr. 7, 1993).

Í eini triðju og seinastu sending skal eg siga eitt sindur um nøkur ítøkilig úrslit ið staðanavnagranskarar hava lagt fram, og annars um arbeiðið við at gera føroyakort og tað at seta nøvn á hesi kort.

III

Í tveimum sendingum hevur verið farið ígjøgnum søguna hjá føroyskari staðanavnainnsavning frá tí at hon tók seg upp sum skipað innsavning um miðjuna á 19. øld við innsavningini hjá Hammershaimb, og upp til okkara tíð, nú øll tey ymsu søvnini eru fingin undir eina lon á Fróðskaparsetri Føroya, báði tey sum eru fingin til vega við føroyskum og við donskum innsavningarátøkum, og við nøvnum báði á sjógv og landi.

Í endanum á seinastu sending nevndi eg at í teimum søvnum ið eru, man meginparturin av føroyskum staðanøvnum vera at finna. Men harvið er ikki sagt at føroysk staðanavnainnsavning er at enda komin, tíansheldur føroysk staðanavnagransking.

Hvussu góðar ið nógvur av teimum gomlu staðanavnauppskriftunum enn eru, so kemst ikki uttanum at tær mangan eru ónøktandi fyri tann ið úr teimum vil hava upplýsingar um okkurt navnið. Tað sum serliga er ein saknur við teimum, er at uppskrivararnir mangan bara skriva nøvnini upp í listar. Men so fullfíggaðir listarnir enn kunnu tykjast, so er tað avmarkað hvat teir siga um navnið og serliga um staðið. Tað er lítil dugur í at kenna navnið um vit ikki vita hvar staðið er. Tí tað at kunna staðfesta navn-

ið, hevur í hvussu so er tvinnanda týdning: Fyri tað fyrsta fyri at kunna varðveita navnið fyri eftirtíðina sum livandi navn á staðnum. Fyri tað næsta hevur tað avgerandi týdning fyri eina vísindaliga tolking av einum navni at fáa uppspurt hvar staðið er, so mann fær kannað hvat eyðkent ið er við staðnum. Tað er neyðugt at vita hvussu staðið sær út.

Av somu grund kemur tað tí væl við um frágreiðing fylgir við uppskriftini av einum staðanavni, har sum heimildarmaðurin ella uppskrivarin greiðir frá hvat hann heldur vera tað eyðkenda við staðnum, og kanska hvørjar frásagnir ið eru knýttar at staðnum, og hvussu staðið liggur í mun til onnur støð. Tílíkar lýsingar í góðum og nýtum orðum kunnu enntá mangan vera fult so nyttigar sum tað at navnið er fest á eitt kort. Tí tað er nú einaferð ikki alt ið sæst á einum korti. Tílíkar góðar frásagnir ella lýsingar sakna vit mangan í tí eldra tilfarinum, har sum bara eitt kollut navn stendur og so einki meir. Hetta veri sagt til leiðbeiningar hjá fólki ið hava áhuga fyri at skriva staðanøvn upp.

Í dag verður ofta roynt at avmerkja staðanøvn á góðar fotomyndir. Serliga hent er tað í bjarglendi. Eg kann soleiðis nevna at fyri nøkrum árum síðan vórðu nøvnini í fleiri av teimum føroysku fuglabjörgunum avmerkt á tílíkar litmyndir ið vóru tiknar úr helikoptara og umvaksnar upp í hampiliga stóra stødd. Har ber til at eygleiða ta ótrúligu mongd av nøvnum á rókum, spíldum og eygum, mjógvum, skriðum, skorum og torvum, sum hvørt ber sítt navnið, tí bergið var arbeiðspláss hjá bjargmanninum, og hann fekk ikki røkt sín gerning har uttan hesi nøvn. Nettupp her er tað serliga stórur vandi fyri at nøvnini hvørva tí at bjargarøktin í mongum førum er blivin søga.

Eisini innangarðs í eini bygd, t.e. í bønnum og í sjálvari bygdini og eisini í fjøruni, kann navnatilfarið vera øgiligt og staðanøvnini so tætt at besta loysnin hjá honum ið vil avmerkja tey, er at hava serliga teknaði kort til tað. Eisini í hesum støðum er vandin stórur fyri sonevndum navnadeyða, serliga tá ið útskipting av jørð fer fram, ella við at búsetingarmynstrið broytist í bygdini.

Ein annar nútímans hentleiki er bandupptakarinn, sum innsavnarar gera nógv brúk av, tí tá ber til at fáa tær frásagnir, sum eg nevndi í áðni, festar á band. Og haraftrat fylgir tann ágóðin við at tú fær úttaluna ið verður brúkt á staðnum, festa á bandið, og annars hvussu navnið kemur fyri í málsligum samanhangi, t.d. um munur verður gjørdur á nøvnum sum *Úti á Heyggi* og *Norðuri á Heyggi*. Í onkrari bygd eru t.d. trý *Leitir*, og munur verður gjørdur við navnaformum sum *Inni á Leiti*, *Úti á Leiti* og *Norðuri á Leiti*. Her hevur hjáorðið frammanfyri alt at

siga. Upplýsingar av hesum slag er tað m.a. ið innsavningararbeiðið í nútíðini roynir at fáa hendur á, tá ið eg fyrr havi nevnt at roynt verður at gera søvnini meiri fullfíggaði.

Sum eg havi verið inni á fyrr, so sigur navnið nakað um tað stað ið tað er navn á, hvussu staðið sær út frá natúrinnar hond, ella hvat slag av virkseimi ið har kann hava verið. Og av tí at staðanøvnini jú eru blivin til alla tíðina, summi elligomul, onnur heilt ung, ja so liggur ein søga goymd í teimum, og tað er ta søguna ið staðanavnafrøðingurin roynir at finna fram til.

Vit vita at víða hvar í haga, bjørgum og á fjøllum eru ymsar leivdir av virkseimi hjá fólki frá farnum tíðum, sumt verður kanska fyri ein part nýtt enn, men annað liggur bara har sum ein grótrúgva ella ein toft ella onkur annar farvegurin sum minni um at har hevur okkurt einaferð verið. Tak t.d. øll tey mongu vaktarhúsini og skýlini frá sjórænaratíðini (fransatoftir eru fleiri, og eisini nøvn ið sipa til onglendingar, írar, hollendingar og íslendingar, ella danskarar fyri alt tað, men tað kann vera so ymiskt hvat slag av sambandi ið verið hevur við hesi fólkasløg). Seyðastøður og kráir av ymiskum slag, báði torvkráir, seyðakráir og enntá kráir til korn og til fugl. So eru oksahús, gimbrahús, svínatippir, purkugerðir o.s.fr., kvíggjar, støðlar og lambhagar, alt samalt siðsøgulig vitnir um eldri virkseimi.

Sum eitt dømi um ein mann ið hevði stóran áhuga fyri føroyskari siðsøgu og fyri hvat staðanøvn kundu siga um hana, kann eg nevna E. A. Bjørk, sum m.a. í eini grein í *Fróðskaparriti* 18 skrivaði um staðanøvn ið sipaðu til svínahald í Føroyum í eldri tíð. Hann gjøgnumgongur har staðanøvn ið innihalda orð sum *svín*, *grísur*, *súgv*, *galtur* og *purka*. Nøvn sum *Svínadalur*, *Svínabotnur*, *Svínáir*, *Svínhólmur*, *Svínarøkur*, *Svínaskor*, *Svínajørð*, *Grísafloftar* og *Purkugerði* (seinri broytt til *Porkeri*, báði sum navn á bygðini og í navninum á *Porkerisvatni* í Kirkjubøhaganum). Og mong onnur kundu verið nevnd.

Nú vit hava *eina* grein eftir Bjørk á munni, kundu vit kanska eisini nevnt eina aðra um jarðarnøvn, har hann út frá nøvnunum ger sær hugsanir um serliga ognarviðurskiftir (eitt nú í nøvnum sum *Kirkjújørð*, *Greivansjørð*, *Junkarinsmørk* og *Riddarateigar*) ella um nýtslu av jørðini.

Eitt navn ið völdi nógv høvuðbrýggj tann tíð tað var, var *Argjanavnið*, í hvussu so er, inntil Chr. Matras í eini ritgerð í 1956 fekk greitt hesa gátu. Samstundis er hetta staðanavn eitt gott dømi um hvussu vísindagreinirnar kunnu gera sær til góðar av úrslitunum hvør hjá aðrari.

Hammershaimb mundi gera sær sínar tankar um týðningin av hesum navni, tí tá ið hann skrivar tað upp (og tað ger hann fleiri ferðir), skrivar hann tað sum um tað er sett saman av *ær* og *gerði*: *ærgerði*.

Dr. Jakobsen hinvegin var so nær við sum hann kundi vera, at finna ta rættu loysnina. Tí tá ið hann í síni viðgerð av nøvnunum í Hetlandi kom til hetta navnið, tolkaði hann tað rætt við at týða tað sum eitt gæliskt orð fyri summarbeiti hjá neytum. Men í Føroyum setti hann *Argja*-navnið í samband við orðið *ørg* ella *ørga*, ið merkir grýttut ella egrut lendi (og tað hóskar jú ikki heilt).

Chr. Matras legði úrslitið av sínum rannsóknum fram í tí svenska tíðarritinum *Namn och bygd* í 1956. Hann var komin til ta niðurstøðu at í gomlum føroyskum máli hevur orðið *ærgi* verið til í merkingini ‘summarbeiti hjá neytum’, nakað sum *setur* hjá norðmonnum. Hetta orðið er tað sama sum Dr. Jakobsen fann í sínum hetlensku staðanøvnum (honum vantaði bara at víðka frágreiðingina eitt vet longri norður so hon eisini umfataði Føroyar), og Christian vísir á at hetta er tað orðið sum vit hava í øllum teimum mongu nøvnunum her á landi sum eita okkurt við *argi*- ella *ergi*- (hetta seinra er úttalan í Suðuroynni). Tey eru um alt landið, og eg kann nevna *Ergibyrgi*, *Ergidal* og *Ergifoss* í Suðuroynni, *Argisá* í Skúgvoy (og hon er aðrastaðni við), *Argisfløtt*, *Argisgrósá* og *Argisfoss* í Sandoyinni, *Argishamar* í Sandavági, *Argisbrekku* báði í Mykinesi og á Eiði, o.fl., t.d. bygðanavnið *Argir*. Á fleiri av hesum støðum ber til at síggja smáar toftir ið mugu vera eftir hús ið fólk hava búð í um summarið meðan hava verið hjá neytunum. Hesi „ærgini“ eru ofta hugnalig, væl vallaði støð, oftast tætt við eina á ella áarløk. Stutt frá toftini sæst stundum ein grótrúgva, ið man hava verið (neyta)støðul.

Sum tey nevndu dømini vístu, eitur orðið ella navnliðurin *ergi* í Suðuroynni, men *argi* (ella *argir*) aðrastaðni í Føroyum. Og tað skuldi so sambært føroyskari rættskriving borið í sær at *Ærgja*-navnið átti at verið stavsett við *æ*. Hetta verður eisini gjørt nú á teimum nýggju føroyakortunum, sum eg skal koma til um eina løtu. Bygðanavnið *Argir* er tó enn skrivað við *a* á kortunum. Siðurin at skriva hetta bygðanavnið við *a* man vera so fastgrógvin at tað er ringt at koma afturum aftur har.

Eitt annað staðanavn sum nógvur ivi hevur staðist av, hvat uppruna viðvíkir, er *Velbastað*-navnið. Ein svenskur granskari, Karl Gustav Ljunggren, skrivaði í 1955 eina grein í *Fróðskaparriti*, har hann tolkar navnið sum eitt upprunaligt *Vébólstaðr*, samansett av tí forna orðinum *vé* ‘heiðin halgidómur’ og seinra liðnum *bólstaður*. Tílíkt navn hevur funnist

fleiristaðni í Norra. Hetta upprunaliga *Vébólstaður* skal so við ymsum söguligum ljóðbroytingum verða blivið til nútíðarnavnið *Velbastaður*. Hugsanin aftan fyri hesa útlekking av navninum er tann at á Velbastað skal ein miðdepil fyri heidnari gudadyrkan hava verið. Men navnagranskarin fær samstundis drigið nøvnini *Kirkjubø* og *Tórshavn* uppí. Tí hann hugsar sær at tað hjá fólki úr teimum norðaru og eystaru pørtunum av landinum, ið hava verið á veg til Tórs-dyrkan í halgidóminum á Velbastað, hevur ligið best fyri at lent í Havnini og so farið til gongu um Velbastaðháls. Sostatt skal, sambært hugsanini hjá Ljunggren, *Tórshavn* hava fingið navn sítt, tí har hevur verið lendingarpláss hjá Tórs-dyrkarunum á veg til Velbastaðar. Tá ið kristindómurin kom, valdu teir at leggja tann kristna miðdepilin ikki langt haðani sum tann heidni hevði verið – staðið var frammanundan at fata sum ein miðdepil – men kortini ikki nett í sama stað, nevniliga í *Kirkjubø*. Hetta – at tann kristna kirkjan fær sín fyrsta stóra miðdepil nær heidnum halgistaði – ber eisini til at vísa á í kendum dómkirkjustøðum sum Lund, Roskilde, Uppsala og Viborg. Og hesin svenski granskarin tekur samanum á henda hátt at hesi trý nøvnini minna á týðningarmiklan part av Føroya søgu, har aðrar keldur einki hava. Ein miðstöðuhalgidómur, vígdur – í hvussu er í fyrstu atløgu – Tóri, hevur sostatt verið í útsynningshorninum á Streymoyggi. Ferðasambandið hagar hevur verið stórus stuðul fyri at Tórshavn hevur ment seg og hevur sermerkt sjálvstøðugt navnið. **Vébólstaðr* mátti víkja fyri *Kirkjubø*, men Tórshavn lá líka høgliga fyri sum miðstöða hjá kristnini og hevur ment seg meir og meir, endar henda áhugaverda útlekking av trimum staðanøvnum og teirra tilknýti aftrat landsins søgu.

Eitt dømi ið kanska átti at verið tikið fram aftrat, er doktoraritgerðin hjá Chr. Matras frá 1932 um staðanøvnini í Norðoyggjum. Her kann eg vísa til tann drúgvu inngangin til bókina har sum hann gjøgnumgongur hvat hann út frá staðanøvnunum heldur seg kunna siga um eitt nú gamla trúgv (t.d. út frá nøvnum sum *Heljareyga*, *Halgafelli* og *Lokkafelli*) um eldri kristnan sið (nøvn sum *Kyrjarheyggjur* og tær mongu vígdu keldurnar, *Keldan Vuda* sum tað vanliga eitur). Sbr. eisini allar teir mongu *Líksteinarnar* og *Líkhellurnar*. Hann dregur fram nøvn ið hava samband við eldri neyta- og seyðahald ella jarðarbrúk, sólarmerkir og mangt, mangt annað. Men fram um alt eru nøvnini fyri hann málslig minnismerkir ið siga frá málsøguni og bygdamálunum.

Staðanøvn og kortgerð

Eitt er at savna staðanøvn, og eitt er at royna at troyta ta vitan burtur úr

teimum ið tað ber til at fáa. Men hvussu gera hetta tilfar almannakunnugt ella atkomilig hjá áhugaðum fólki?

Henda spurning hava staðanavnafrøðingarnir eisini stundum til viðgerðar. Eitt nú var ein norðurlendskur staðanavnafundur hildin á Fróðskaparsetrinum fyri tveimum árum síðani um júst hetta evnið, har sum fólk úr øllum Norðurlondum lögdu sjónarmið síni fram í fyrilestrum. Hesir fyrilestrar vórðu í fjør givnir út í bók við heitinum *Útgáva og atgongd* (1993). Men annars koma, sum eg havi nevnt dømir um, greinir av og á sum viðgera føroysk staðanøvn um enn stundir ikki eru til at taka meira fram her.

Men ein hátturin at tryggja nøvnunum framhaldandi lív er at fáa tey sett á tey kort ið koma út millum manna. Men tað vil so vera at á kort fæst bara ein partur av tí navnatilfari ið til er, høvuðsnøvnini kanska, ikki hvørt smánavnið, og serliga ikki har ið tættast er við nøvnum, eitt nú innangarðs, í sjálvari bygdini, í bønnum og í fjøruni, sama við fuglabjörgunum. Men kortini ber til at fáa sett væl fleiri nøvn á kort enn tey sum hava verið á teimum gomlu kortunum, tí har var mangan tunnligt við nøvnum. Tað er sera ymiskt í hvussu stórum tali nøvn hava verið sett á kortini, og harumframt kemur so spurningurin um hvønn form tey tá hava fingið. Eg fari tí her at siga nøkur orð um spurningin: staðanøvn í sambandi við kortgerð.

Gomul kort eru altíð ein góð heimild hjá navnagranskarunum. Men ymiskt er sum virðið er í tílíkum kortum.

Tað elsta kortið har sum Føroyar eru nevndar á navni, er tað sonevnda Hereford-kortið sum er teknað í Onglandi umleið 1280. Og upp gjøgnum tíðirnar verða fleiri kort gjørd har sum Føroyar eru við uppiá. Mangan sæst lítið skil á oyggjunum, og nøvnini – tey fáu sum eru – eru mangan illa bronglaði. Nakað av søguni um hesi gomlu kort ber til at lesa í innganginum til tað stóra verkið *Færøernes kortlægning*, sum Geodætisk Institut í Keypmannahavn gav út í 1944.

Her kann verða nevnt at Lucas Debes læt gera eitt føroyakort sum hann setti inn í bók sína um Føroyar. Tey fáu nøvn ið har eru tikin við, eru endurgivin í danskaðum líki eins og staðanøvnini í sjálvari bókini. Og eisini ein annar kunningur, ella tveir rættari sagt, Jens Chr. Svabo og Nicolaj Mohr, vóru í 1780-árunum við í eini roynd at fáa bøtt um tey føroysku kortini.

Eitt stórt stig framá í føroyskari kortgerð var, tá ið Born kapteynur, ið var kommandantur á Skansanum, eftir áheitan frá Rentukamari-num í Keypmannahavn setti sær fyri at máta upp og gera nýggj og

neyvari kort av Føroyum enn tey ið høvdu verið. Hann hevði longu frammanundan, í 1783, gjørt eitt serligt kort yvir Havnina. Árin frá 1791 til 95 gjørði hann so sína uppmáting og korttekning: eitt kortverk í 8 kortum (ella máliborðsbløðum) í kortstøddini 1:60 000, ið varð latið Sjókortasavninum.

Born máldi sostatt alt landið upp einsamallur maður í 5 ár. Minnið um arbeiði hansara livir í onkrum staðanøvnum, sum *Kapteynsvarði* og *Bornsvarði* (hetta eru varðar frá uppmáting hansara, eins og *Dansk-aramerki* situr eftir frá Generalstabs-uppmátingini 100 ár seinri). Men Born legði seg eisini eftir at fáa fatur á staðanøvnum at seta á kortið. Tilsamans setti hann eini hálv settu hundrad nøvn á, og sum siður var blivin, í meira og minni donskum sniði.

Nevnast kann at í føroyalýsingini hjá Jørgen Landt frá árinum 1800 var eitt føroyakort sum sonur kapteyn Born hevði gjørt eftir kortinum hjá pápanum, men minkað niður í støddina 1:430 000. Kortini hjá Born vóru givin út í 1806 í støddini 1:188 000. Arbeiðið hjá Born var grundarlag undir øllum føroyakortum í 1800-talinum. Her kann eg minna á tað sum eg segði í teirri fyrstu sendingini, at teir sum skuldu vera hjálparmenn hjá Hammershaimb í staðanavnainnsavningini fingi kort sum vóru „copierede paa Lærred efter Capt. Borns Kort“. Ein annar ið brúkti Bornsa kort, var jarðfrøðingurin Forchhammer professari, sum var í Føroyum í 1821 og gjørði jarðfrøðiligar kanningar, sum hann gav út í 1826 við heitinum „Om Færøernes geognostiske Beskaffenhed“. Við ritgerðini fylgja tvey kort, annað eitur „Geognostisk Kort over Færøerne“, hitt „Geognostisk Kort over Suderøen“. Bæði eru tey sum sagt gjørd við støði í tí minkaða kortinum hjá Born. Staðanøvnini eru yvirhøvur tey somu, eini 200, í meiri og minni donskum formum. Tað serliga suðuroyarkortið hjá Forchhammer hevur eini 70 nøvn, tað eru dupult so nógv sum Suðuroyggin hevur á føroyakortinum hjá honum. Á hesum korti (tí av Suðuroynni) mugu fleiri av navnaformunum sigast at vera føroyskir, aðrir meira ella minni danskir.

Tá ið eg havi umrøtt hesi kort so gjølla sum eg havi, so er tað tí at tann næsti ið fær brúk fyri einum føroyakorti, C. C. Rafn professari, brúkar kortini hjá Born og Forchhammer tá ið hann letur gera kort sum skal fylgja útgávu av *Føroyingasøgu*, sum kom í 1832. Endamál við tí kortinum tykist hava verið tvinnanda: Annað var at vísa hvar hendingarnar í *Føroyingasøgu* vóru farnar fram og at nevna hesi søgu-støð í sínum norrøna formi. Men Rafn hevði eisini ta ætlan at fáa eitt føroyakort við føroyskum nøvnum, ikki bara teimum søguligu nøvn-

unum, men eisini øðrum nøvnum. Hann ásannar at her dugir ikki við verandi kortum. Og hann vendir sær tí til teir báðar J. H. Schrøter og Jens Davidson. Um tey eldru kortini sigur hann:

men da Navnene paa disse Kortere ere ofte paa forskjellig Maade omformede paa Dansk, foretrak jeg at omvexle dem med de ægte færøiske Navne, hvormed Stederne endnu benævnes paa Øerne, og jeg bad derfor DHrr. Schrøter og Davidson at meddele mig en Fortegnelse i den færøiske dialect af disse Navne. Fra dem modtog jeg derefter en saadan Fortegnelse, til hvilken de endvidere havde føjet adskillige flere Navne, som ere benyttede til Kortets Fuldstændiggjørelse, saa vidt de passende kunde faae Plads paa samme.

Á hesum korti fáa vit so fyrri fyrstu ferð alt navnatilfarið sett upp á føroyskum máli, og, sum nevnt, við nøvnunum á søgustøðunum settum í parantes á forn máli – ella sum viðmerkingin á kortinum er orðað: „Navnene ere i den færøiske Dialect; de indklamrede ere gamle nordiske.“

Í 1890-árunum fer so tann stóra kortleggingin av Føroyum fram, hon sum førði til at tey sonevndu máliborðsbløðini vóru gjørd, eisini nevnd Generalstabskortini, í kortmátinum 1:20.000. Allar Føroyar vórðu uppmáldar frá 1895 til 99. Og í 1901 vóru tey øll kortini útkomin, 75 í tali. Hetta var eitt megnaravrik og sum kortarbeiði greitt úr hondum á fyrimyndarligan hátt, og tað grundleggjandi arbeiðið hevur verið brúkt til dagin í dag tó at útgávan varð endurskoðað grundleggjandi í 1938, tá ið talið á kortum var minkað niður í 53.

Men nógv høvuðbrýggj stóðst av nøvnunum. Tí hvussu skuldu tey endurgevast í skrift? Møguleikin at umseta øll nøvnini til danskt hevur helst verið havdur á lofti. Av forarbeiðinum sæst hvussu teir hava sitið og roynt at leita seg fram til hvat nøvnini mundu merkja, at greiða upprunan til teirra og so royna at umseta tey til ein danskan ella hálvdanskan form. Men tað sæst eisini á viðmerkingunum at teir hava dugað at sætt tað láturliga í hesum. Eitt sjónarmið ið verður ført fram, er at tað ikki einans er órímlig diskriminátión móti føroyskum máli at royna at umseta hvørt føroyskt staðanavn til danskt. Tað verður í royndum eisini hildið at vera ógjørligt, um ikki annað so tí at danskt mál ikki hevur orð fyrri øllum tí serliga í tí føroyska landslagnum. Tann topografiska deildin gekk tí í høvuðsheitum inn fyrri at lata alt navnatilfarið vera føroyskt. Og hetta kom eisini at vera galdandi fyrri meginpartin av nøvnunum, serliga teimum úti í natúrini, í haga, í bjørgum og við strendur. Men hinvegin varð

hildið at eftirsum kortini vórðu givin út av einum statsligum myndugleika og fyri ein landspart sum síðan trúbótina hevði havt danskt umsitingar- og kirkjumál, var tað óheppið heilt at sleppa teimum donsku navnaformunum, ið høvdu fest seg í donskum umsitingarmálbrúki. Funnið varð tí fram til eina neyðsemju, eitt kompromis, sum hevur verið tann síðvenja ið hevur verið at sætt á teimum gomlu máliborðsbløðunum, t.e. við øllum týðandi nøvnum, so sum á oyggjum, bygdum, fjarðum og sundum, í donskum sniði (t.d. *Myggenæs, Midvåg, Skålevig, Ørdevig, Vaag Fjord*) – tó ofta við tí føroyska navninum í parantes. Tað sæst at henda loysn ella uppskot til neyðsemju hevur verið lagt fyri Hammershaimb, sum í einum skrivi sigur uppskotið vera „velbegrunnet og hensigtsmæssigt ved den ejendommelige særstilling, som Færøerne indtager i kongeriget, hvorfor jeg fuldt ud kan tiltræde det.“ Eisini Dr. Jakobsen hevur verið uppií og hevur havt navnalistarnar til at lesa ígjøgnum áðrenn sett er á kortini.

Tá var skilið verri við tí føroyakortinum sum varð útgivið í 1916. Tað var í støddini 1:100 000 (tað er henda støddin sum verður hongd upp á bróstið í skúlastovuni). Har var beinleiðis roynt frá hond at umseta nøvnini til danskt. Henda útgáva skapti so stóra gølu at kortið nøkur ár seinri varð tikið aftur úr handlunum og sòlan støðgað umleið 1925. Atfinningarnar vórðu fòrdar fram á tingi og í bløðunum. Hon hómast eisini aftan fyri mótstøðuna hjá felagnum Sólarmagni móti at lata danir fáast við føroysk staðanøvn. Sverri Patursson vísir tá til akkurát hetta kortið fyri at vísa hvussu danir kundu spilla okkum nøvnini (hóast tað mær vitandi ikki bara vóru danskarar uppií).

Tá ið máliborðsbløðini blivu endurskoðaði í 2. útgávu í 1938, vórðu fleiri nýggj nøvn sett á, hesaferð við M. A. Jacobsen sum ráðgevara og góðkend av Stednavneudvalget.

At gera føroyakort er ein uppgáva sum liggur hjá tí stovni ið fyrr hæt Geodætisk Institut, men sum fyri nøkrum árum síðan (1989) skifti navn til Kort- og Matrikelstyrelsen. Hesin stovnur arbeiðir í hesum árum við at endurskoða og nýtekna øll tey føroysku kortini í máliborðsútgávuni. Í teirri nýggju útgávuni verður talið á kortbløðum minkað úr 53 niður í 37. Farið varð undir arbeiðið fyri 10 árum síðan, og hiðartil eru eini 18 kort, tvs. helvtin, komin í handlarnar. Um eini 2 ár ella so skuldi henda nýútgáva verið liðug.

Um hesa nýggju kortútgávu er í stuttum at siga at her er alt arbeiði gjørt heilt av nýggjum frá grundini. Uppmátning og korttekning verður alt gjørt við nútímans elektroniskum hentleikum. Eisini staðanavna-tilfarið er grundleggjandi endurskoðað. Mangan varð fýlst á hvussu

tunnligt tað var við nøvnum á teimum gomlu kortunum. Úti í haganum sløddist mangastaðni bara okkurt hissini navnið. Meðan talið á nøvnum fyri alt landið á teimum gomlu kortunum mundi liggja um eini 2-3.000, so verða á teimum nýggju kortunum kanska eini 15.000 nøvn til samans tá ið av tornar. Alt tað gamla navnatilfarið verður eftirkannað fyri at vita hvussu rætt tað er, um formurin er rættur og um staðfestingin er bein. Hetta verður gjørt báði við at leita til tær staðanavnauppskriftir ið eru til taks í okkara søvnum, og við at fara út til fólk á staðnum at fáa hjálp frá teimum. Á henda hátt verður roynt at fáa meginpartin av nøvnunum við upp á tey komandi kortini, í hvussu so er um vit síggja burtur frá nøvnum innangarðs og í bjørgunum, ið tað sum sagt er praktiskt ómøguligt at fáa við.

Tá ið so nógv nýtt navnatilfar verður sett á kortini, slepst ikki undan at ymiskt kemur skeivt fyri. Tað vil eisini altíð vera so at ymsar meiningar kunnu vera um hvussu støðini eita. Vit sum fáast við at seta nøvnini á, eru sjálvsagt altíð glaðir fyri viðmerkingar frá brúkaranum um hann heldur at okkurt átti at verið øðrvísi.

Vónandi fær hann so afturfyri eitt kort ið hann kann fáa gleði av. Tí sjálvt um nøvnini neyvan nakrantíð koma at fáa ta funktión aftur ið tey høvdu í tí gamla samfelagnum, so kunnu tey framvegis vekja áhugan hjá nútíðarmenniskjanum, í hvussu so er sum málslig og søgulig minnir í landslagnum.

Óprentað. Útvarpsfyrilestur hildin 7., 14. og 21. apríl 1994.

Keldur til føroysk staðanøvn

Inngangur

Her skal verða givið eitt yvirlit yvir keldur ið kunnu hava týdning tá ið vit skulu granska føroysk staðanøvn. Vit kunnu hóskandi skipa tilfarið í nakrar bólkar: rúnainnskriftir, søguskriving (í víðastu merking), bræv (diplom), jarðabøkur og roknskapir, aðrar lögfrøðiligar-búskaparligar keldur, kort, ymsar skráir, staðanavnauppskriftir og at enda staðanøvn sum liður í øðrum málsligum støddum. Yvirlitið skal takast sum ein vegleiðing og ikki sum nøkur fullfíggað skráseting av keldum.

Rúnainnskriftir

Í rúnainnskriftum í øðrum Norðurlondum koma einstøk staðanøvn fyrri, um enn tey ikki eru nógv í tali. Í tí sindri av rúnainnskriftum ið vit eiga her á landi, eru eingi føroysk staðanøvn (á Sandavágssteininum kemur tað norska staðanavnið *Rogaland* fyrri).

Søguskriving

Søguskriving kann vera av sannsøguligum eins væl og av meira skaldakendum slag. Ymiskt er sum eldri keldur, eitt nú norrønar søgukeldur, eru at meta hesum viðvíkjandi. Úr okkara sjónarmiði hevur tað tó minni at siga, og vit skulu her taka søgu í sera víðari merking. Vit kunnu býta tilfarið upp í 1) norrøna søguskriving, 2) føroyalýsingar, bygdalýsingar og annað siðsøguligt tilfar, og at enda 4) skaldskap av manna munni.

1) *Norrøn søguskriving*

Í norrønnum verkum úr miðöld finna vit nakað av føroyskum staðanøvnum. Navnið *Føroyar* kemur, sum vera man, fyrri fleiristaðni, men tað er fyrst og fremst í Føroyingasøgu at føroysk staðanøvn eru at finna. Tey føroysku staðanøvni í søguni – 14 í tali – eru *Eysturoy*, *Føroyar*, *Gøta*, *Hov*, *Lítla Dímun*, *Norðuroyar*, *Sandoy*, *Sandvík*, *Skúgvoy*, *Stóra Dímun*, *Streymoy*, *Suðuroy*, *Svínoy* og *Tórshavn*. Føroyingasøga er ikki varðveitt sum sjálvstøðugt verk til okkara tíð, men sum partar av øðrum søguligum norrønnum verkum. Men hon hevur verið til sum sjálvstøðug søga, helst skrivað av íslenskum høvundi stutt eftir 1200. Hann ið mest gjølla hevur granskað Føroyingasøgu, íslendingurin Ólafur Halldórsson, heldur høvundin at søguna byggja á munnligar frásagnir úr Føroyum,

men at hann ikki sjálvur hevur verið í Føroyum og tí ikki hevur verið staðkendur her (sí inngang eftir Ólaf Halldórsson til *Færeyinga sögu*, 1978).

2) Føroyalýsingar, bygdasøgur, siðsøguligar lýsingar og tít.

Tað slagið av keldum ið her eru settar saman í bólk, kunnu skiftast sundur so sum yvirskriftin bendir á: a) lýsingar av Føroyum og føroyskum viðurskiftum sum heild, b) lýsingar av einstøkum bygdum (bygdasøgur) ella c) av staðbundnum viðurskiftum (siðsøguligt tilfar, minningarrít osfr.).

a) Føroyalýsingar

Fyrsta føroyalýsingin vit hava, er parturin um Føroyar í verkinum *Norriges Oc Omliggende Øers sandfærdige Bescriffuelse* eftir norðmannin Peder Claussøn Friis. Ole Worm gav verkið út í 1632. Pettið um Føroyar stendur í partinum „Om nogne Lænes oc Landes første bygning, som ligge oc ligget hafue under Norrigis Krone“, sum (sambært Gustav Storm) upprunaliga hevur verið eitt sjálvstøðugt verk, og sum í hvussu so er í varðveittum líki er skrivaður í 1613-14. Tað Peder Claussøn hevur um Føroyar, byggir á upplýsingar hann hevur skrivað upp eftir ein føroyskan student, Jacob Oudensøn, í 1592, fyri ein part eisini á listar lántar úr lógbókum (sí Storm 1881: LXVI-LXVII, Debes 1963: 18, Resen 1972: XX). Tey føroysku staðanøvnini hjá PCl er í fleiri førum bronglaði.

Eisini í einum øðrum verki um Norra frá hesi tíðini, *Norrigia illustrata* eftir Jens Lauritzson Wolff frá 1651, er nakað um Føroyar (sí Debes 1963: 18).

Í *Ferøers Beskrivelser* eftir Thomas Tarnovius frá 1669, men sum ikki er givin út fyrr enn í okkara tíð (Jákup Dahl í 1908, Håkon Hamre í 1950), kemur fitt av staðanøvnum fyri (sí staðanavnalista hjá Håkon Hamre, s. 96-97). Tey eru yvirhøvur í danskaðum sniði, so sum nú er vorðið vanligt. Sama er hjá Lucas Debes í hansara *Færoæ et Færoa reserata* frá 1673, men her eru staðanøvnini munandi fleiri í tali (sí listan s. 168-174 í útgávu hjá Jørgen Rischel frá 1963; eisini gav Jákup Dahl hana út í 1903 og Einar Joensen í 1950).

Um føroyalýsingina hjá Peder Hansen Resen, samtíðarmanni hjá Lucas Debes, í hansara *Atlas Danicus*, og hansara nýtslu av báði varðveittum og horvnum keldum um Føroyar, skal verða víst til inngangin til útgávuna hjá Jørgen Rischel og Povl Skårup (Debes 1972). Meginparturin

av verki hansara brann í 1728, eisini parturin um Føroyar, sum vit tí bert kenna frá avskriftum (og umskrivað) á latíni ella danskari umseting.

Føroyalýsingin hjá Jens Chr. Svabo, *Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782*, er øðrvísi enn hinar á tann hátt at hon ofta endurgevur staðanavnatilfarið á føroyskum máli, við stavsetingini ið Svabo sjálvur evnaði til og nýtti tá ið hann skrivaði føroyskt, men eisini ofta í danskaðum sniði. Hartil er navnamongdin ovurhonds stór. Í 1924 gav M. A. Jacobsen partar av verkinum út, men í 1959 gav N. Djurhuus alt verkið út, og har er navnatilfarið, saman við øðrum føroyskum orðatilfari í verkinum, savnað í yvirlitinum s. 419-480.

Tann danski presturinn Jørgen Landt gav í árinum 1800 út bókina *Forsøg til en Beskrivelse over Færøerne*. Lýsingin sigst í ávísan mun at styðja seg við handritið hjá Svabo. Staðanøvnini eru tó nógv færri í tali hjá Landt, og hann endurgevur tey oftast í donskum formi, viðhvørt tó eisini á føroyskum.

Eisini skal nevast ritgerðin „Om Færøernes Geognostiske Beskaffenhed“ eftir danan G. Forchhammer frá 1824. Hon hevur nakað av staðanøvnum, ofta í bronglaðum líki, og hartil føroyakort og eitt serligt kort yvir Suðuroynna (sí um kort).

Ein føroyalýsing ið eisini eigur at verða nevnd, er hon sum er at finna í verkinum *Trap, Danmark*, sum er komið í fimm útgávum, á fyrsta sinni í 1858-60 (við heitinum *Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark*, grundlagt og stjórnað av J. P. Trap, kabinetsskrivara). 5. útgáva (1953-72) í 31 bindum hevur eitt bind um Føroyar, bd. XIII, 1968, sum eisini hevur navnalistar (í 2.-4. útg. stóð navnatilfarið, sum hoyrði til tann føroyska partin, í tí felags navnalistanum fyri alt verkið).

b) Bygdasøgur

Í bygdalýsingunum í teimum ymsu bygdasøgunum sum vit hava, koma sum vera man nógv staðanøvn fyri. Og júst av tí at staðanøvnini her verða flættaði inn í bygdalýsingina og soleiðis innganga í ein natúrligan kontekst, eru hesar lýsingar við til at kasta ljós á navnatilfarið og brúkið av nøvnunum. Harumframt hava fleiri bygdasøgur lista við staðanøvnunum í bygdini, summar eisini kort. Her skulu vit ikki rokna allar tær mongu bygdasøgurnar upp, men sum dømi kunnu vit nevna stórverkið *Tey byggja land* I-VII eftir J. Símun Hansen (1971-81).

c) Siðsøga

Eisini kunnu nevast ymisk siðsøgulig verk ið viðgera staðbundin

viðurskiftir. Eyðvitað finst eisini her ørgrynni av spjaddum greinum í bløðum og tíðarritum, ið tað kann vera trupult at finna fram til ella fáa yvirliit yvir. Sum dømi um tilíkt tilfar kann nevast bókaverkið um tær føroysku kirkjurnar eftir J. P. Gregoriussen (1995-1999).

3) Sagnir, kvæðir og tættir

Sagnir eru skaldskapur av manna munni, men eyðkenni teirra (samanborið við ævintýrini) er at sagnirnar geva seg út fyri at vera frásagnir um hendingar ið eru farnar fram á ávísum kendum støðum. Sagnirnar nevna tí hópin av staðanøvnum. Týdningarmesta savnið vit hava, er í *Færøske folkesagn og æventyr* (1898-1901) eftir Jakob Jakobsen, sum hevur ein navnalista á s. 512-542, og eisini mugu vit nevna sagnirnar sum V. U. Hammershaimb og J. H. Schrøter skrivaðu upp (sí *Savn*, 1969, og *Færøsk anthologi*, 1886-91). Men eisini aðrastaðni er sagnatílfar at finna, ofta spjatt í greinum ella bókum, eitt nú í bygðasøgnum.

Kvæðini hava ikki tann stóra týdningin sum kelda til føroysk staðanøvn. Í onkrum eldri kvæði, sum Sigmundarkvæði eldra og Finnboga rímu, koma nøkur føroysk staðanøvn fyri, somuleiðis í onkrum av teimum yngri. Tættirnir harafturímóti, sum jú eru yrktir um staðbundin føroysk viðurskiftir, nevna javnan staðanøvn. Kvæðir og tættir eru at finna í *Føroya kvæðum* I-VII og í ymsum øðrum kvæðaútgávum.

Bræv og diplom

Í londum har sum bræv og diplom eru varðveitt í stórum tali, hava tey alstóran týdning fyri staðanavngranskingina. Serliga er hetta galdandi fyri bræv við rættargildi (tey veruligu diplomini). Minni týdning hava privat bræv, bæði tí at tey eru eitt ungt fyrbrigdi og tí at tey sjáldan hava serliga nógv staðanøvn. Her hjá okkum eru eingi privatbræv varðveitt frá gamlari tíð. Harafturímóti eru ikki einki til av rættarskjølum ið viðvíkja Føroyum, um enn lítið samanborið við eitt nú Noreg.

Í norskum brævum eru Føroyar av og á nevndar, uttan at brævini viðvíkja Føroyum í nakran serliga mun, men nøkur bræv eru eisini ið eru um føroysk viðurskiftir beinleiðis ella viðvíkja føroyskum viðurskiftum í størri mun. Tað mesta hevur Jakob Jakobsen givið út í *Diplomatarium Færoense* (1907). Nevast kunnu „Skipan um tingfarartoll nevndarmanna í Føroyum“ (tíðarfest til 1350-1400), sum stendur í Kongsbókini, ið eisini inniheldur Seyðabrævið. Í skjalinum er fitt av staðanøvnum. Sama er at siga um „Hundabrævið“, sum somuleiðis stendur í Kongsbókini, men sum tað ikki hevur verið gjørligt at lesa alt sum tað er. Tað er prentað

í grein eftir Jón Helgason í *Útiseta* VI frá 1951. Har eru eisini aðrir styttri tekststubbbar ella viðmerkingar í Kongsbókini prentaðir; onkustaðni í teimum kemur okkurt staðanavnið fyri (t.d. í stykkinum um skúvoyarsystrarnar). Jón heldur Hundabrævið vera frá uml. 1350-1400, aðrar tekststubbbar heldur hann vera frá um 1400 og yngri. Týdning sum staðanavnakelda hava eisini „Brøv um Húsavíkar góðs og arvafæ eftir Guðruna Sjúrdardóttur 1403-1407“, tey sonevndu „Húsavíkarbrøvini“, hóast staðanøvnini í teimum eru heldur færri. Upprunabrævini eru frá 1403-05, men bert varðveitt í transskriftabrævi (vitnisfastari avskrift) frá 1407. Eisini í brævi „Um Jóan biskup í Kirkjubø og Harald Kálvsson løgmann“ frá 1412 (bert varðveitt í transskrift frá 1479, ið aftur inniheldur transskrift frá 1443 av brævinum frá 1412) eru fleiri staðanøvn, harímillum eitt jarðarnavn. Bræv frá 1323 og 1447 (Dipl.Fær. s. XXXIV f. og 53) hava eisini hvør sítt føroyska staðanavnið umframt navnið *Føroyar*, ið sjálvsagt kemur fyri fleiristaðni í norskum fornbrævum.

Í teimum elstu miðaldarbrævunum er málið fornføroyskt (ella fornnorrønt við føroyskum málmerkjum), men sum út líður í 15. øld, verður málið alt meira blandað við danskt. Bræv, diplom og annað líknandi tilfar frá 16. øld ið viðvíkir Føroyum, hevur A. C. Evensen givið út í *Savni til Føroyinga søgu í 16. øld* (1908-09). Nú er málið danskt (tá ið tað ikki er týskt ella latín). Síggja vit burtur frá navninum Føroyar, sløðast onkur føroysk staðanøvn í brævunum, men ikki eru tey mong í tali.

Jarðabøkur, roknskapir o.a.

Ein týðandi staðanavnakelda er jarðabøkurnar og (tær í tí sambandi førdu) roknskaparbøkur. Ein jarðabók er ein staðfrøðiliga skipað, búskaparlig lýsing av inntøkuevandi ogn ella rættindum.

Jarðabøkurnar og roknskapir teirra taka við í 1584. Tær flestu av teimum eldru teirra eru í Ríkisskjalasavninum í Keypmannahavn, einstakar í Ríkisskjalasavninum í Oslo. Matrikulbøkurnar taka við í 1722.

Undir jarðabókum er helst rætt at nevna jarðabókina hjá Munkalívs kleystri í Bergen. Hon er frá 1427, men í seinru helvt av 15. øld og mitt í 16. øld er nakað skrivað aftrat sum viðvíkir Føroyum. Í hesum uppískoytum finna vit nøkur føroysk staðanøvn (sí Evensen 1908: 64 f.).

Í eini roknskaparbók fyri Bergenhus len fyri 1567-68 finnast nakrir roknskaparupplýsingar ið viðvíkja Føroyum: „Register po hues som er solt wdj Phærøenn anno 1567“. Tað er útgivið í *Norske lensrekneskaper 1548-1567*, Oslo 1943. Sí annars Djupedal (1964: 145), sum heldur at „Det

kan ikkje vera ein færing som har skriva dei, og for språkhistoria er her ingenting á henta.“

G. H. Tillisch, sum var sorinskrivari í tíðarskeiðnum 1841-49, fekk í embætistíð síni gjørt eitt sokallað jarðafortegnili, yvirliit yvir jarðir í øllum landinum, skipað sýslu fyri sýslu og bygd fyri bygd og við nøvnum á stykkjum í tí gamla bønnum. Endamálið var at fáa til vega eitt registar til skeyti- og pantiprotokollirnar (sí t.d. Clementsen 1981: 717 og Andreassen 1981: 679). Hóast nøvnini ofta eru endurgivin í føroyskum-donskum blandingsmáli, er jarðafortegnilið ein rík kelda til føroysk jarðanøvn.

Í 1873 kom tann sonevnda *Taxationsprotokollin* ella *Protokol over den i Henhold til Lov angaaende en ny Skyldsætning af Jorderne paa Færøerne af 29de Marts 1867 foretagne Taxation af bemeldte Jorder*, sum tað stendur á titulblaðnum. Grundarlagið undir jarðanøvnum í Taxatiónini er áðurnevnda fortegnili, men nú eru nøvnini flutt yvir í føroyskan form, eitt rættingararbeiði ið V. U. Hammershaimb man hava havt um hendur.

Frá 1837 er eitt yvirliit yvir torvheiðar hjá havnarfólki: „Delings-Forretning over Tørvehederne omkring Thorshavn, afholdt i Mai 1837“. Har er ein hópur av staðanøvnum. Ljóstikið eintak er á Føroyamálsdeildin (upprunaskjalið á Landsskjalasavninum).

Ein kelda við nógvum staðanøvnum er yvirliit yvir hagamørk í Suðuroy frá uml. 1870, sum finst á Landsskjalasavninum, men er prentað í Varðanum bd. 21, s. 101-120 (tíverri í normaliseraðum sniði).

Aðrar lögfrøðiligar-búskaparligar keldur

Men eisini aðrar keldur av lögfrøðiligum ella búskaparligum slag enn fornbræv og jarðabøkur kunnu hava áhuga. Vit kunnu skifta hetta slag av keldum í lóggávutilfar, keldur ið viðvíkja rættargongdini hjá umsitingini og bøkur yvir kirkjuligar handlingar.

Miðaldarlógirnar sjálvar hava lítlan og ongan týdning sum staðanavnakeldur, heldur ikki tann serliga rættarbótin fyri Føroyar ið nevnd er Seyðabrævið. Størri týdning hava aðrar smærri samtyktir sum gjørdar eru á lögtingi, og sum eru umrøddar undir fornbrævum, so sum Skipan um tingfaratoll og Hundabrævið, í ávísan mun smáar viðmerkingar settar aftrat í lógbókini Kongsbókini (sí Helgason 1951).

Seinri í tíðini fáa vit grannastevnu- ella bygdaprotokollir, ið ofta skipa fyri viðurskiftunum í bygdini og tí mangan nevna støð í bygdini.

Sera týðandi sum staðanavnakelda eru tingbøkurnar, t.e. rættar-

protokollir ið innihalda frásagnir frá fundum báði á lögtingi og á teimum lokalu vartingunum. Lögtingbøkurnar taka við í 1615 og vartingsbøkurnar í 1655. Einar Joensen (1953-) hefur útgivið tingbøkurnar fram til 1690.

Skiftiprotokollir innihalda yvirlit yvir skiftir eftir fólk ið eru deyð. „Geistlighedens Skifteprotocol“ er fyri tíðarskeiðið 1679-1813. Skiftiprotokollirnar fyri aðrar borgarar taka við í 1701.

Skeyti- og pantiprotokollirnar taka við í 1708 og ganga upp til 1939.

Í kirkjubókunum eru skrásettar kirkjuligar handlingar við yvirlitum yvir fødd, doypt, vígd og deyð. Tær hava tí mestan týdning fyri gransking av fólkanøvnum og ættarsøgu. Men bústaðurin hjá fólki er stundum nevndur, og tí kunnu tær eisini hava ávísan týdning fyri staðanavnagranskan. Ymiskt er hvussu gamlar kirkjubøkurnar eru runt um í landinum, og eisini hvussu væl tær eru fýrdar (glopp er í fleiristaðni). Fyri Suðuroynna eru kirkjubøkur frá 1745. Fyri Sandoyar prestagjald taka tær við í 1719, fyri Vágur í 1797, fyri Suðurstreym í 1757, fyri Norðstreymoy í 1817. Kirkjubøkurnar fyri Eysturoynna eru tær elstu vit hava, tær taka við í 1687. Fyri Norðoyggjar ganga tær aftur til 1760.

Fólkateljningar

Sum framhald av teimum keldum ið nevndar eru beint frammanfyri, er kanska eisini hóskandi at nevna fólkateljningar, tann fyrsta frá 1801. Summir av skrivarunum nevna býlingar og hús, og kunnu hesar keldur tí hava ávísan áhuga fyri staðanavnfrøðina.

Kort

Upp í henda bólkin av keldum rokna vit ikki einans kort, men eisini teksttilfar, ið er blivið til í sambandi við kortgerð ella sum natúrliga hoyrir saman við kortunum.

Hvat ið eldri kortum viðvíkir, skal verða víst til tað søguliga yvirlitið í *Færøernes Kortlægning* (Nørlund 1944). Tey gomlu kortini eru sum vera man óneyv, og tað sindrið av staðanøvnum ið er á teimum, er í mongum førum illa bronglað. Sum staðanavnakeldur hava tey lítið virði.

Fyrstu ferð Føroyar eru nevndar á einum gomlum korti, er á Hereford-kortinum, sum er teknað í Onglandi uml. 1280. Har eru tær nevndar *fareie*. Tann danski kortteknarin Claudius Clavus hefur á tveimum kortum Føroyar við. Í tekstinum til tað eldra (frá 1427) er landið nevnt *Fareø*, á tí yngra kortinum hjá honum finna vit tað latíniseraða navnið *Ferensis* og í tilhoyrandi teksti *Farreøø*. Á einum suðureuropeiskum

heimskorti frá uml. 1506 eru tvær oyggjar vestan og sunnan fyri Ísland nevndar *ferensis* og *feronsis*.

Á Carta marina frá 1539 eftir Olaus Magnus, eru Føroyar (her nevndar *Fare*) fyri fyrstu ferð teknaðar sum fleiri oyggjar, 9 í tali, summar við navni. Og á europakortinum hjá Gerhard Mercator frá 1554 eru oyggjarnar eisini við, og við nøkrum fleiri nøvnum enn hjá Clavus, sum Mercator annars er ávirkaður av. Við støði í kortunum hjá Olaus Magnus og Mercator verða Føroyar tiknar við á fleiri øðrum eldri kortum.

Eitt stórt framstig er kortarbeiðið hjá Lucas Jansz Waghenaer frá 1592, ið inniheldur tað fyrsta serkortið fyri Føroyar. Tað byggir á uppmátingar og hevur væl av nøvnum í meir og minni bronglaðum líki, deils á kortinum sjálvum, deils í lýsingini ið hoyrir til.

Danski kortteknarin Johannes Mejer hevur í 1650-unum teknað nøkur kort av Føroyum ið ikki vórðu givin út, men eru at finna á kongliga bókasavninum. Hann byggir á Waghenaer, men hevur eisini arbeitt við tilfarinum sjálvur. Hann hevur sett hópín av staðanøvnum aftrat, men tey eru illa bronglaði og skeivt sett.

Danin Bagge Wandel máldi upp í Føroyum á sumri 1650 og gjørði eitt føroyakort einaferð eftir tað. Báði í dagbókini frá uppmátingarferðini og á kortinum hevur hann væl av nøvnum í donskum formum við (hjá Waghenaer og Mejer høvdu nøvnini ofta hollendskan ella týskan form).

Í bók síni frá 1673 hevur Lucas Debes eitt føroyakort sum hann sigur seg hava gjørt. Líkleikin millum kortið hjá honum og tað hjá Wandel vísir at okkurt slag av samstarvi hevur verið teirra millum, t.d. hevur Wandel á sínum korti rættað sínar navnaformar eftir Debes (í mun til formarnar í dagbókini). Men annars hevur Debes fleiri nøvn enn Wandel, og hann hevur rættað onkrar av staðfestingunum hjá Wandel.

Frá 1684 finst eitt føroyakort, teknað til Peder Resens *Atlas Danicus*, men ongantíð prentað. Tað byggir á Wandel og Debes. Til kortið hoyrir ein føroyalýsing í Ny kgl. Saml. 1087-88 fol. (Sí Resen 1972).

Upp gjøgnum 18. øld verða fleiri føroyakort gjørd. Nevnast kunnu Rasmus Juel (uppmáting frá 1709-10), van Keulen (byggir mest á Debes), Gerhard Schøning, Thomas Bugge (1770), Lohse (helst frá 1780-unum), Flor (frá somu tíð), Nicolai Mohr og J. C. Svabo (1784, uppskot til rættingar í kortinum hjá Juel), Pontoppidan (endurskoðan frá 1789 av kortinum hjá Juel eftir Mohr, Svabo og Born). Síðst í øldini (1791-95) fara uppmátingarnar hjá Christian Ludvig Ulrich Born, kapteyni á Skansanum, fram, ið eru grundarlag undir hansara føroyakortum, 8 kortum í mátinum

1:60 000 og einum felagskorti í minni máti. Serliga á teimum 8 kortunum í stórum máti eru nógv staðanøvn (uml. 550), men sum vant í danskaðum sniði. Árið eftir deyða Borns, í 1807, gav Sjókortasavnið kort hansara út í mátinum 1:188 000 saman við eini lýsing eftir Poul Løwenørn. Annars varð kortið hjá Born fyrstu ferð givið út saman við føroyalýsingini hjá Landt í 1800, og tað gjørdist grundarlag undir fleiri kortútgávum í 19. øld. Serligan áhuga hevur kortið ið fylgir við útgávuni av *Føroyingasøgu* frá 1832. Her eru ikki einans staðanøvnini sum koma fyri í søguni, sett uppá (í norrønum og føroyskum formi), men eisini hópurnin av øðrum staðanøvnum í sínum føroyska formi. Um hetta kortið og nøvnini á tí, og um kortini ið fylgdu við ritgerðini hjá G. Forchhammer (føroyakort og eitt serligt kort yvir Suðuroynna), sí inngangin til *Føroyingasøgu*-útgávuna (Rafn 1832: XXVII-XXVIII og Weyhe 2007a). Í sambandi við kortið til *Føroyingasøgu* finst eitt topografiskt yvirlit frá Schrøtersa hond (Oldskriftselskabets Arkiv). Sí Rafn 1832: XXVIII-XXX og Weyhe 2007a. Øll nøvnini á kortinum og tann topografiska lýsingin hjá Schrøter eru endurgivin í *Varðanum* bd. 74 (Weyhe 2007a).

Í tíðarskeiðnum 1895-99 fór tann stóra uppmátingin hjá tí sonevnda generalstabinum fram í Føroyum. Í sambandi við uppmátingina varð stórur dentur lagdur á at fáa til vega navnatilfar at seta á kortini. Í 1901 kom kortverkið út í 75 kortbløðum í mátinum 1:20 000, tey sonevndu málíborðsbløðini. Eisini varð eitt kort gjørt í mátinum 1:5 000 yvir Havnina og traðirnar rundan um hana. Í tí søguliga yvirlitinum í *Færøernes Kortlægning* (Nørlund 1944: 43) verður sagt, at „Navnebehandlingen er udført med Bistand af Dr. phil. Jakob Jakobsen“. Viðgerðin av nøvnunum verður lýst av E. Weyhe (2007b), sum vísir á at eisini V. U. Hammershaimb og Fríðrikur Petersen hava verið til hjálpar. Tilfarið frá arbeiðinum, so sum hondteknaði kort við nøvnum og navnalistar, eru í staðanavnasavninum á Føroyamálsdeildini, partvíst í upprunalíki, partvíst í ljóstaki.

Í 1938 fór ein størri endurskoðan av málíborðsbløðunum fram, sum grundarlag undir 2. útgávu, ið kom í 1941-43, nú í 53 kortbløðum. Nørlund (1944: 44) sigur at „Navnebehandlingen foregik saaledes, at indsamlede Navne først blev gennemgaaet med Egnens Præst eller Lærer, derefter blev samtlige nye Navne gennemgaaet af Bibliotekar i Torshavn M. A. Jacobsen. Sluttelig blev Navnene revideret af og godkendt af Stednavneudvalget.“

Ein rættað útgáva av hesi 2. útgávu kom í 1972-74 (kanningar frá 1971). Í *Færøernes Kortlægning* (Nørlund 1944) er listi við nøvnunum á

kortunum. Eitt seðlasavn hjá Geodætisk Institut við øllum staðanøvnnum á kortunum varð (saman við ymiskum øðrum skjalatilfari viðvíkjandi staðanøvnnum) latið Føroyamálsdeildini í 1990.

Fyrst í 1980'unum varð farið undir at fyrireika eina nýtekning frá grundini av máliborðsbløðunum. Nýggjasta tøkkin varð tikin í brúk. Kortbløðini, sum í hesi 3. útgávuni fóru at verða 37 í tali, vórðu teknaði fotogrammetriskt eftir flogmyndum (myndir tiknar úr flogfari) frá 1982, 83 og 84, og eftirkanning av hvørjum kortblað fór fram í markini. Í sambandi við hesa útgávu fór ein stór og djúptøkin endurskoðan av staðanøvnunum fram í samstarvi millum Føroyamálsdeildina og Matrikulstovuna. Talið á nøvnum varð fleirfaldað, soleiðis at tá ið útgávan var at enda komin í 1998, var tað samlaða talið 13 814. Málsliga er eisini tað hent við hesi nýggju útgávuni at meðan nøvn á bygdum, oyggjum, fjarðum og einstøkum øðrum støðum á teimum eldru útgávuunum hava verið á báði føroyskum og donskum (sí dømið í *Topografisk Atlas Færøerne*, s. 110-111), so eru staðanøvnini nú einans í føroyskum formi. Tilfarið ið inn er savnað í hesum arbeiði, verður varðveitt í staðanavnavnnum á Føroyamálsdeildini.

Viðvíkjandi teimum týðningarmestu kortútgávuunum hjá Geodætisk Institut og Kort & Matrikelstyrelsen skal verða víst til yvirlitið í *Topografisk Atlas 1996*, s. 106-108.

Serligan áhuga úr staðanavnasjónarmiði hevur eitt kort í mátinum 1:100 000, sum varð útgivið í 1916 (við støði í máliborðsbløðunum frá 1901 og endurskoðað í markini í 1915). Her var roynt at danska teir føroysku navnaformarnar, meira enn áður hevði verið. Eftir harðar atfinningar, báði í lögtinginum (í 1920) og í bløðunum, varð kortið tikið av marknaðinum aftur í 1926 (sí Nørlund 1944: 44). Í 1983 kom kortmátið 1:100 000 út við einans føroyskum nøvnum (her er tó rætt at nevna at kort við einans føroyskum nøvnum hava verið givin út áður, sum dømir síggjast um hjá Nørlund (1944)).

Tá ið generalstaburin fór undir sínar mátingar í 1895, gjørdur teir sum eina byrjan eitt serkort í mátinum 1:5.000 yvir Havnina og traðirnar rundan um hana. Tað kom út í 1900 (sí Topogr. Atlas 1996: 108) saman við máliborðsbløðunum. Eisini gjørdur teir serkort í mátinum 1:5.000 fyri innangarðsjørðina á Sandi og á Tvøroyri. Nørlund (1944: 44) nevnr bert at sandskortið varð útgivið, nevnliga í 1910 í mátinum 1:4.000 sum „Tillæg til den færøske Landbokkommissions Betænkning“. *Topografisk Atlas* (1996: 108) sigur tó at bæði komu út í 1910 í mátinum 1:4.000, „Begge blade baseret på bordmåling i 1:5.000 fra 1899“. Viðvíkjandi

innangarðskortinum av Sandi kann annars verða víst til „Tillæg til Forslag og Betænkninger afgivne af Den færøske Landbokommission“ (1911), s. 463 ff.: „Tillæg V: Ejendomsforholdene i Bygden Sand (med 1 Kort) af C. Bærentsen“. Sambært Bærentsen (s. 464) hevði kortið verið prentað fyrr, men varð nú í endurskoðaðum og umbøttum líki tikið við í nevnda „Tillæg“. Mátið er 1:4000, og tey einstøku stykkini eru merkt við tølum sum vísa til staðanavn í Taxatiónini (og navn á eigara í 1899).

Í sambandi við útskifting og matrikulering eru serkort í stórum máti gjørd fyri einstakar bygdir. Í tann mun nøvn eru sett á, eru tílík kort týðandi keldur til jarðanøvn og onnur nøvn innangarðs.

Færøernes Kortlægning (Nørlund 1944: 44) nevnir matrikulkort í mátinum 1:2.000, í serliga tættbygðum øki í 1:500, fyri Havnina (1925-26), Fámjin (1928-29), Trugisvág (1929-31), Froðba og Tvøroyri (1929-32), Hvalba og Sandvík (1930-34), Vestmanna (1927-32) og fyri Vág, Nes og Porkeri (1933-35). Seinri eru kort gjørd fyri flestar bygdir.

Umframt Havnina hava aðrir býir og bygdir fingið sær veganøvn (gøtunøvn) og hava fingið gjørt kort í tí sambandi. Síðan er tað ásett við lóg at allar bygdir skulu hava veganøvn.

Frá uml. 1865 er eitt kort eftir Johan Carl Poulsen, blikkinsláara, yvir hús í Havn. Eftir einum kopii av kortinum (sum annars er horvið) hevur Verland Johansen nýteknað eitt kort, sum Estra í Gøtu gav út í 1982. Upplýsingar til kortið hevur Verland fingið til vega frá ymsum fólkkum.

Sjókortini eiga eisini at verða nevnd. Í grundini kom uppmátingin hjá generalstabinum í lag tí at Marinuministerið eftir áheitan frá Sjókortasavninum í 1893 setti fram ynski um at fáa gjørt eina betri uppmáting av Føroyum, sum skuldi vera grundarlag undir einum nýggjum sjókorti. Við mátingunum hjá generalstabinum frá 1895-99 sum grundarlag gjørði Sjókortasavnið uppmátingar í 1899-1903 og í 1908. Í 1900 kom eitt fyribils kort í mátinum 1:140 000 yvir føroyskt land- og sjóøki, 5 ár seinri komu nýggj sjókort í mátinum 1:300 000 og 1:100 000, og av hesum kortum eru eisini útgávur frá ávikavist 1908 og 1932. Harumframt hevur Sjókortasavnið givið út serkort yvir havnir og akkerspláss í mátum frá 1:5.000 til 1:40 000.

Í 1978 gav Føroya landsstýri út „Fiskikort Føroya US“, eitt kortverk í 6 bløðum í mátinum 1:150 000, sum Farvandsdirektoratets nautiske afdeling hevur gjørt.

Skráir

Tá ið staðanavngranskarin skal loysa ávísar uppgávur, kann tað verða

hent hjá honum at kunna leita í yvirlitsverkum og skrásetingum av ymiskum slag eftir ávísum navnliðum og hvussu teir koma fyrri í einum ávísum øki. Fleiri tílkar skráir eru longu nevndar, eitt nú navnalistar í *Trap* og í *Færøernes Kortlægning*. Eisini kann nevast *Listi yvir staðanøvn í Føroyum*, sum Stednavneudvalget gav út í 1960 og var góðkendur (autoriseraður) av forsætismálaráðnum. Sbr. eisini heftið *Føroysk staðanøvn (Uppskot til stavsetingar av føroyskum staðanøvnum)*, sum Hitt føroyska Studentafelagið gav út í 1924. Yvirlit yvir nøvn á høgum finna vit í heftinum *Hagarnir í Føroyum. Navnalisti og kort hjá Matrikulstovuni* (1997). Í tí sambandi kann eisini verða nevnt at í 1910 gav Geodætisk Institut eitt føroyakort út í mátinum 1:200 000 við heitinum „Oversigt over Sogne og Havger paa Færøerne“, sí *Topografisk Atlas* 1996, s. 108, og prent frá 1943 í *Færøernes Kortlægning*. Tað vísir allar hagarnar, so sum teir eru førdir upp í Taxatiónini frá 1873.

Fyri nøvn á sjónum er vert at nevna *Den færøske Lods*.

Staðanavnauppskriftir

Í teimum verkum sum eru nevnd frammanfyri, eru staðanøvnini at finna sum ein natúrligur partur av arbeiðum ið hava okkurt annað endamál enn akkurát tað at savna staðanøvn. Men tíðliga vaknar áhugin fyri at savna staðanøvn við tí endamáli at varðveita tey og granska tey (ofta eru tílkir staðanavnalistar tó tiknir við upp í áðurnevndu bygdasøgur). Av tí at føroysk staðanavnasøvn eru lýst gjølligari aðrastaðni, skulu tey bert verða umrødd heilt stutt her (sí Weyhe 1993 og 1999).

Tey føroysku staðanavnasøvnini eru úrslit báði av føroyskum og donskum, fyri ein part eisini av norskum, innsavningartilteknum.

Um miðja 19. øld savnaði V. U. Hammershaimb føroysk staðanøvn fyri Det Kongelige danske Oldskriftselskab. Umleið 1920 setti Det danske Stednavneudvalg eina innsavning í gongd, sum Chr. Matras stóð fyri. Henda innsavning (við hjálp frá skúlalærarum um landið) steðgaði tó upp stutt eftir, men varð uppafurtikin í 1953 tá ið N. Djurhuus ferðaðist um landið alt og skrivaði nøvn upp (1953-59). Tó eigur at verða nevnt at Chr. Matras helt fram við sínum staðanavnaarbeiði (sbr. doktoraritgerð hansara frá 1932).

Umframt at savna staðanøvn í Hetlandi fekk Jakob Jakobsen til vega savn av føroyskum staðanøvnum. Men um tað mundið tá ið fyrri heimsbardagi byrjaði, setti ungmannaafelagið Sólarmagn sær fyri at fara undir staðanavnainnsavning um alt landið. Heldur ikki hetta savn gjørdist fullfíggað, men umleið 1945 tók Staðanavnanevnd Føroya

Løgtings táttin uppaftur og fekk tey komandi árin til vega stórt savn av staðanøvnum úr stórum parti av landinum.

Í tíðarskeiðnum 1952-62 savnaði Mortan Nolsøe í samarbeiði við universitetið í Oslo, har hann las og starvaðist, stórt savn av føroyskum miðanøvnum. Hetta savn hevði hann við sær á Føroyamálsdeildina tá ið hann kom at starvast har.

Eftir at Fróðskaparsetur Føroya varð sett á stovn, er staðanavna-savning serliga farin fram á hesum stovni. Mestur dentur hevur verið lagdur á ískoytisinsavning, so sum avmerking av nøvnum á loftmyndir og kort. Eisini eru bandupptøkur gjørdar.

Hvat upptøkum viðvíkir, eigur eisini at verða nevnt tær mongu upp-tøkurnar sum Útvarp Føroya gjøgnum árin hevur gjørt við staðkendum fólki, og í ávísan mun eisini Sjónvarp Føroya.

Tey føroysku staðanavnasøvnini sum fyrr hava verið á øðrum stovnum, báði innan- og uttanlands, eru nú øll á Føroyamálsdeildini á Fróðskaparsetri Føroya.

Í summum førum hava menn sjálvir greitt til prentingar og givið út staðanøvn ið teir hava savnað, sumt í greinum, sumt í sjálvstøðugum bókum. Nevnt kann grein í *Varðanum* bd. 22 eftir A. Degn: „Staðanøvn fram við sjónum frá Kirkjubønesi til Hoyvíkar“, *Staðarnøvn í Fugloy* eftir Mikkjal Miðalberg (1996) og somuleiðis fleiri miðabøkur (t.d. P. J. Nolsøe 1947, R. Joensen 1958, M. Joensen 1987, H. P. Luid 1992, O. Joensen 1996).

Staðanøvn sum liður í øðrum másligum støddum

Nógv av staðanøvnum sum vit kenna, kunnu vit finna aftur í øðrum másligum støddum. Hesar kunnu vera onnur staðanøvn ella aðrar másligar støddir enn staðanøvn. Hesar keldur hava eyðvitað størstan týðning í teimum førum tá ið tær innihalda nøvn ið annars ikki eru kend.

Vit vita at staðanøvn ofta standa sum liður í øðrum staðanøvnum (t.d. *Porkeri í Porkerisnes*). Tað kann koma fyri at tað upprunaliga (primera) staðanavnið av onkrari orsök er horvið og bara livir eftir sum partur í einum øðrum samansettum navni. Víst kann verða til ta sera gjølligu viðgerðina av hesum spurningum hjá Christensen og Kousgård Sørensen í *Stednavneforskning* 1 (1972: 70-91).

Staðanøvn kunnu vera liður í viðurnevnum á fólki, sbr. *Svínoyar-Bjarni*, *Uppsala-Pætur*, *Nólsoyar-Páll*, *Tofta-Regin*, men tann siður hevur eisini verið at seta staðanavnið óbroytt afturat navninum á fólki fyri at siga frá, hvaðan tað er (*Poul Poulsøn Nolsøe*). Hesi staðanøvn kundu

síðan gerast fóst ættarnövn. Dømi er um at persónur ættaður úr Gásadali, kundi verða nevndur *Gásadal* millum manna.

Eisini í íbúgvanoðnum finna vit staðanoðvn, við tað at íbúgvanoðnið er avleitt av staðanoðvni, t.d. *vágbingar*. Íbúgvanoðvn kunnu eisini brúkast sum viðurnevni, t.d. *Einar Suðuroyingur*, *Gøtuskeggi* (sbr. eisini *Sjúrdur Hjaltur* í einum av Húsavíkarbrævunum). Viðvíkjandi íbúgvanoðnum kann verða víst til Djurhuus (1960: 138-148).

Í nøvnunum á seyðafylgjum innganga staðanoðvn sera ofta sum partur av navninum, ja fylgini kunnu stundum verða nevnd við staðanoðvni einsamøllum. Í navninum *Spovulseyður* mugu vit hugsa okkum staðanoðnið *Spáafelli* sum fyrra lið, og í *Roggutuón* fjalir seg helst eitt horvið staðanoðvni *Reiðgøta* (Weyhe 1994: 149 f.; 1997: 337).

Tilvísingar

- J. Andreassen. 1981: Fra tinglæsning til tinglysning. *Landinspektøren* 30. bd., 10. hefti. S. 679-685.
- A. Degn. 1941: Hagamark í Suðuroy. *Varðin* 21. S. 101-120.
- . 1942: Staðanoðvn fram við sjónum frá Kirkjubønesi til Hoyvíkar. *Varðin* 22. S. 164-169.
- Ólavur Clementsen. 1981: Matrikulering på Færøerne. *Landinspektøren* 30. bd., 10. hefti. S. 717-727.
- Vibeke Christensen og John Kousgård Sørensen. 1972: *Stednavneforskning* 1. København.
- Lucas Debes. 1963: *Færøernes Beskrivelse 1673 . I Facsimileudgave. II Indledning og noter*. Útg. J. Rischel. København.
- Reidar Djupedal. 1964: Litt om framvoksteren av det færøyske skriftmålet. *Skriftspråk i utvikling. Tårsskrift for Norsk Språknemd*. Oslo. S. 144-186.
- N. Djurhuus. 1960: Færøyske inkolentnavne. *Ti afhandlinger. Udgivet i anledning af Stednavneudvalgets 50 års jubilæum*. København. S. 138-148.
- A. C. Evensen. *Savn til Føroyinga søgu í 16. øld*. 1. hefti (1908), 2. hefti (1909).
- G. Forchhammer: Om Færøernes Geognostiske Beskaffenhed. [1824]. *Det Kgl. Danske Vidensk. Selskabs naturvid. Afh. 2den D. Kbh.* 1826. S. 161-206.
- Peder Claussøn Friis. 1632: *Norriges Oc Omliggende Øers sandfærdige Be-scriffuelse*. Útg. Ole Worm. Eisini í Gustav Storm: *Samlede Skrifter af Peder Claussøn Friis*. 1881.

Den færøske Lods.

Føroya kvæði I-VI. Útg. N. Djurhuus og Chr. Matras. København 1941-72. Volume VII: *History. Manuscripts. Indexes.* Ed. Michael Chesnutt & Kaj Larsen. Copenhagen 1996.

Føroysk staðanøvn (*Uppskot til stavsetingar av føroyskum staðanøvnum*). Hitt føroyska Studentafelagið, Keypmannahavn 1924.

J. P. Gregoriussen. 1995: *Tær gomlu trækirkjurnar*. Tórshavn.

-. 1997: *Eldru hválvkirkjurnar*. Tórshavn.

-. 1998: *Yngru hválvkirkjurnar*. Tórshavn.

-. 1999: *Nýggjaru kirkjurnar*. Tórshavn.

Hagarnir í Føroyum. Navnalisti og kort. Matrikulstovan, 1997. Tórshavn.

Ólafur Halldórsson. 1978: *Inngangur til Færeyinga saga*. Reykjavík.

V. U. Hammershaimb. 1891: *Færøsk Anthologi* I-II. København. Sí eisini *Savn*. Tórshavn 1969.

J. Símun Hansen. 1971-81: *Tey byggja land* I-VII. Klaksvík.

Jón Helgason. 1951: *Kongsbókin úr Føroyum. Útiseti* VI. S. 101-122.

Jakob Jakobsen. 1898-1901: *Færøske folkesagn og æventyr*. København.

-. 1907: *Diplomatarium Færoense*. Tórshavn.

Einar Joensen. 1953: *Tingbókin 1615-54*. Tórshavn.

-. 1958: *Løgtings- og Vártingsbókin 1655-66*. Tórshavn.

-. 1961: *Løgtingsbókin 1666-77*. Tórshavn.

-. 1969: *Vártings- og Løgtingsbók 1667-1690*. Tórshavn.

Marius Joensen. 1987: *Mið og menn*. Miðvági.

Otto Joensen. 1996: *Søgusmettan*. Klaksvík.

Robert Joensen. 1958: *Bøleiðin*. Klaksvík. 2. útg. 1974.

Ib Rønne Kejlbo. 1981: *Den kartografiske opfattelse af Færøerne fra 1200-tallet til vore dage. Landinspektøren* 30. bd., 10. hefti. S. 618-36. Umsett til føroyskt í *Hvussu Føroyar eru teknaðar á kort frá 1200 talinum og fram móti okkara døgum*. Matrikulstovan 1985 (serhefti í sambandi við kortframsýning í Norðurlandahúsinum 1.-10. november 1985).

Kortframsýningin í Norðurlandahúsinum 1.-10. november 1985. Matrikulstovan. [Framsýningarskrá]

J. Landt: *Forsøg til en Beskrivelse over Færøerne*. 1800.

Listi yvir staðanøvn í Føroyum. Det danske Stednavneudvalg. 1960.

Norske lensrekneskaper 1548-1567. Oslo 1943.

Hans Pauli Luid. 1992: *Hovsrivan*. Tórshavn.

Mikkjal Miðalberg. 1996: *Staðarnøvn í Fugloy*. Tórshavn.

Páll J. Nolsøe (og J. M. Magnussen). 1947: *Mið, ýti og plinkar*. Tórshavn.

- N. E. Nørlund. 1944: *Færøernes Kortlægning*. København.
- C. C. Rafn. 1832: *Færeyínga saga*. Kjöbenhavn.
- Peder Hansen Resen. 1972: *Atlas Danicus, Færøerne*. Útg. J. Rischel & P. Skårup. *Færoensia* IX. København.
- J. Chr. Svabo. 1959: *Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782*. Útg. N. Djurhuus. København.
- Th. Tarnovius: *Ferøers Beskrivelser*. Útg. Håkon Hamre. *Færoensia*. 1950.
- Taxatíonsprotokoll = *Protokol over den i Henhold til Lov angaaende en ny Skyldsætning af Jorderne paa Færøerne af 29de Martis 1867 foretagne Taxation af bemeldte Jorder*. Tórshavn 1873.
- Tillæg til Forslag og Betænkninger afgivne af Den færøske Landbo-kommission*. 1911. (Tillæg V: Ejendomsforholdene i Bygden Sand (med 1 Kort) af C. Bærentsen“).
- Topografisk Atlas Færøerne*. Ritsj. Rolf Guttesen. København 1996.
- J. P. Trap: DANMARK. 5. udg. 1968. Bd. XIII Færøerne. 1. útg. 1858-60, 2. útg. 1879, 3. útg. 1898-1906, 4. útg. 1930.
- T. Wenzel-Petersen: Færøernes topografiske kortlægning. *Landinspektøren* 30. bd., 10. hefti. S. 637-52.
- Eivind Weyhe. 1993: Færøske stednavnesamlinger – tilblivelse og tilgængelighed. *Útgáva og atgongd*. NORNA-rapportur 52. Uppsala. S. 9-18.
- . 1994: Færøske fåreflokkar. *Övriga namn*, NORNA-rapportur 56. Uppsala. S. 139-155.
- . 1997: *Reiðgøtur í føroyskum staðanøvnum. Ord och några visor tillägnade Kurt Zilliacus 21.7.1997*. Helsingfors. S. 334-339.
- . 1999: Færøsk stednavneforskning. En oversigt. *Den nordiska namnforskningen – I går, i dag, i morgon*. NORNA-rapportur 67. Uppsala. S. 141-160.
- . 2007a: Rafn, Schrøter og føroysk staðanøvn. *Varðin* 74. S. 7-38.
- . 2007b: Staðanøvnini á teimum fyrstu máliborðsbløðunum. *Varðin* 74. S. 135-158.
- Jens Lauritzson Wolff. 1651: *Norrigia illustrata*.

Óprentað. Fjølritað undirvísingartilfar 1997-98. Endurskoðað 2008.

Staðarnavnafrøði – nøkur hugtøk og heitir

Um at bólka nøvn

Saman við nøvnum á eitt nú fólkkum (*fólkanøvnum*), dýrum (t.d. *hundanøvnum*, *hestanøvnum* o.s.fr.) og nøvnum á skipum og bátum hoyra staðarnøvnini upp í orðaflokkinn *sernøvn* (lat. *proprium* í eintali, *propria* í fleirtali, av summum roknað sum undirdeild av navnorðum, av øðrum sum serligur orðaflokkur). Staðarnøvn eru nøvn á landafrøðiligum stöðum av øllum handa slag.

Sjálvt heitið *staðarnavn* ella *staðanavn* (stavsetingin skiftir nakað)¹ er ikki so gamalt í føroyskum. Fyrstu ferð eg havi funnið tað, er í inn-ganginum hjá Jakob Jakobsen til *Diplomatarium Færoense* frá 1907 (s. XXV: „órætt listun staðanøvnun“). Ikki er óhugsandi at Dr. Jakobsen er upphavsmaðurin at orðinum, og tað er týðiliga smíðað við fyrimynd í grannamálunum: Í donskum eitur tað *stednavn*, eldri eisini *stedsnavn* – formarnir við og uttan *-s-* kappast upp ígjøgnum 19. øld, til formurin uttan *-s-* verður við yvirlutan; í norskum bókmáli sigrar harafturímóti formurin við *-s-* (í nýnorskum brúka teir *stadnamn*). V. U. Hammershaimb skrivur í 1853 uttan á eitt hefti við staðarnøvnum: *Növn á stöðum*. Hann tykist tí ikki at kenna nakað serstakt føroyskt orð (á donskum brúkar hann *stedsnavn*). Íslendingar brúka heitið *örnefni* og sviar *ortnamn*.²

Í staðarnavnafrøðini er siður at flokka staðarnøvnini á ymsan hátt. Litið kann verða at staðarnøvnunum úr ymsum málsligum og ikki-málsligum sjónarhornum. Hvussu avmarkingin av tilfarinum verður gjörd og somuleiðis flokkingin av tí, veldst tí um hvat ætlanin er at brúka tilfarið til.

Siður er at flokka staðarnøvn eftir hvørjum fyrirbrigdum tey eru nøvn á. Grundarlagið undir sundurbýtinum av nøvnunum eru teirra denotata, t.e.

1 FDO týðir **staðanavn** ‘stednavn’ og **staðarnavn** ‘navn på et sted, stednavn’. FO lýsir **staðarnavn** sum ‘navn á staði (t.d. fjalli, dali, heyggi, firði, á), staðanavn’, og **staðanavn** vísir bara til **staðarnavn**.

2 Um heitini á ymsum málum sí Christensen & Sørensen 1972: 13-14. Sambært teimum kemur Rasmus Rask við orðinum *stedsnavn* í 1813, og nøkur ár seinri, í 1819, finna vit *stednavn* fyrstu ferð brúkt hjá Werlauff í *Det danske Sprogs Historie i Slesvig*.

tey slög av stöðum sum navnið vísir til (denoterar). Við at bólka tey stöð ið nøvnini vísa til, kunnu vit fáa navnabólkar so sum oyggjanøvn, bygda-ella býarnøvn, býlinganøvn, áarnøvn, nøvn á fjøllum, nøvn á vøtnum o.s.fr. Í norðurlandskari staðarnavnagransking hevur tað verið siðvenja at býta tilfarið upp í tvinnar høvuðsflokkar, alt eftir um navnið er navn á manna-bústaði ella á natúrfyribrigdi. Vit hava tá fingið eitt sundurbýti í **bústaðarnøvn** og **natúrnøvn**, eitt sundurbýti ið er vanligt at síggja í staðarnavnaútgávum í Norðurlondum, t.d. í donskum *bebyggelsesnavne* og *naturnavne*, í norskum *bustadnamn/bostednavn* og *naturnamn/naturnavn* og í svenskum *bebyggelsenamn* og *naturnamn*. Ymiskt kann tó vera hvat ið verður koyrt í hesar bólkar.

Hóast vansar hava víst seg at vera við hesi flokking, hevur staðarnavnagranskingin kortini hildið fram við at brúka hana í stóran mun, og so er framvegis.

Bústaðarnøvn (bebyggelsesnavne) fata eftir hesi siðvenju um nøvn á mannabústøðum so sum bygdum og býum, býlingum, gørdum og húsum, meðan natúrnøvn eru nøvn á natúrfyribrigdum so sum fjøllum, dølum, áum, vøtnum o.s.fr., men eisini á dyrkaðum lendi og øðrum sum er úrslit av mannavirksemi og sum ikki beinleiðis kemur undir bústaðir.³ Undir natúrnøvnini koma eisini miðanøvn.

Jarðarnøvn, nøvn á jarðum (serliga veltari jørð), hava vanliga verið roknaði sum ein undirdeild av natúrnøvnunum. Í donskum er tað vanliga heitið *marknavne*, í norskum *teignamn*, í svenskum *ägonamn* ella *marknamn*. Nýtslan er tó ikki altíð eintýdd, hvørki landanna millum ella í sama landi. Ymiskt er hvussu trong ella við avmarkingun verður gjørd. Summir vilja avmarka heitið til velta jørð (akur og ong) einans, aðrir vilja taka meira við, so sum lendi til beiti og slóttur í útmarkini.

3 Í grein í *Nordisk Kultur* V (1939) flokkar Chr. Matras føroysk staðarnøvn í „Naturnavn“ (við undirbólkunum „ønavne“, „fjordnavne“, „ånavne“, „fjeldnavne“, „forbjerg- og næsnavne“ og „navne på skær og klipper“) og „Bebyggelsesnavne“ (har hann umtalar „gårdnavne“ og „bygdenavn“). Í innganginum til doktararitgerð sína (Matras 1933) víðger hann eisini „Bebyggelsesnavne“ fyri seg, við undirbólkunum „Bygdenavn“, „*býling*-Navn“ og „De yngste Gaardnavne og Husnavne“. Onnur nøvn (og tað eru so natúrnøvnini) víðger hann í serligum bólkum við yvirskriftum sum „Elvenavn“ (herundir „Navne paa Vandfald“), „Navne paa Fjælde og høje Pynter“, „Navne paa Skær- og Klippeholme o.lign.“, „Navne paa Indmarksstykker“. Tíðliga í innganginum (undir umrøðuni av vantandi fjølbroytni í nøvnunum í Norðoyggjum) nevnir hann tó eisini „Navneled og Navne, som betegner Virksomhed af en eller anden Art (f.Eks. *Váða(r)*-, *Glaðingarsteinur*, *Líkhella*)“. Hann víðger eisini nøvn undir yvirskriftum sum „Gamle Trosforestillinger“, „Minder fra den første kristne Tid“, „Berøring med fremmede Nationer“, „Vidnesbyrd om gamle Former for Kvægavl og Faareavl“, „Vidnesbyrd om gamle Former for Agerdyrkning, Høslæt og Havekultur“, „Valkning“ og „Dagsmærker el. Solemærker“.

At avmarka fyrirbrigdini og flokka nœvnini hareftir gerst kortini ikki uttan vansar. Tað gevur ofta høvuðbrýggj tá ið gerast skal av hvønn flokk eitt navn skal setast í. Hetta gevur tí eisini trupulleikar í nýtsluni av frøðiheimum.

Omanfyri nevndu trupulleikar við at flokka navnatilfarið hava gjørt at summir navnagranskarar hava roynt at nýta aðrar flokkingar. Her verður serliga hugsað um eitt sundurbýti í **natúrnœvn** og **kulturnœvn**.

Kulturnœvn eru tá nœvn á fyrirbrigdum sum eru skapt av manna-hondum ella onkursvegna eru úrslit av ella treytaði av mannavirksemi. Kulturnœvnini ber so til at býta sundur aftur í trinnanda undirflokkar. **Bústaðarnœvn** eru nœvn á bústøðum av øllum slag. Upp í kulturnœvnini rokna teir eisini nœvn á veltum bø (**jarðarnœvn**). Tað sum eftir er av kulturnœvnunum er ein fjølbroyttur blandingur av nœvnum á fyrirbrigdum frá manna-hond so sum gøtum og vegum, brúgvum, (minnis)varðum, vitum, kirkjum, ítróttarvøllum o.ø. Eftir svenskari fyrimynd hava summir tikið eftir heitinum **artefaktnœvn** (av tí latínska *arte factum* ‘gjørt við list ella við handaligum virki’) um nœvn á tílíkum fyrirbrigdum.

Natúrnœvnini eru tá nœvn á natúrfyrirbrigdum.

Primer og sekunder nœvn

Trupulleikin við at flokka nœvn stendst mest av at nœvn so við og við kunnu fáa eitt annað og øðrvísi nýtluøki enn tey høvdu tá ið navnið varð givið. Sum kunnugt eru nógv nœvn á bústøðum av fyrstan tíð natúrnœvn, t.d. *Nes* og *Vágur*. Somuleiðis við nógvum jarðarnœvnum, sum kunnu varðveita natúrnarvið eftir at økið er tikið í nýtlu sum jørð. Tá ið vit skulu seta tílík nœvn í flokkar, verður spurningurin um vit skulu flokka eftir tí upprunaliga merkingarinnihaldinum (sum navnið hevði, tá ið tað varð givið) ella eftir teirri nýtlu ið tað seinri hevur fingið.

Merkingarlíga (semantiskt) verður skilt ímillum **primer** og **sekunder nœvn** (eisini nevnt týdningsprimer og týdningssekunder nœvn, samanber við formlíga primer og formlíga sekunder nœvn, ið er nakað annað). Primert í einum semantiskum sundurbýti er eitt navn um tað staðnevnandi høvuðsorðið í navninum vísir til og lýsir staðið ið ber navnið. Sekundert er tað um høvuðsorðið ikki lýsir sjálvt staðið, men eitt annað. *Bláaberg* (í Sumba) sum navn á einum bergi er eitt primert navn. Tá ið tað verður brúkt sum navn á haganum við hetta bergið, er navnið sekundert.

Navnabygnaður

Skilt verður ímillum **samansett** og **ósamansett** nœvn. Ósamansett eru eitt nú *Bður, Dalur, Nes, Vágur, Borgin*. Undir ósamansett nœvn plaga vit eisini at rokna avleidd nœvn, t.e. nœvn ið eru gjörð við onkrum avleiðslueftirfesti (suffiksi), t.d. *-ing* í *Funningur* og *Grýting*. Stórir partur av nœvnum eru samansett nœvn, eitt nú nœvn sum *Havnardalur, Porkerisnes, Seyrvágur, Knúkaborg*. Í samansetingini tala vit um **forlið** og **eftirlið** (stundum eisini nevnt **fyrri liður** og **seinri liður**). Í samankomingini millum báðar liðirnar í samansetingini stendur ofta eitt sokallað **samansetingarklípi** (eisini nevnt fuguformativ ella kompositiónsfuga). Har sum fyrri liður er eitt bent orð, eru hesi klípir bendingarendingar (ella hava sín uppruna í ávísnum bendingarendingum). Í navnorðum eru tey soleiðis upprunaliga hvørsfalsendingar (t.d. *-ar, -s, -a, -u* í ávikavist *Havnará, Vágseiði, Knúkaborg, Gøtunes*), ella kunnu tey hava tílika hvørsfalssamanseting sum fyrmynd (t.d. *-s* í *Sandvíkshagin, Tjaldavíkshólmur* og *-ar* í *Flatnarhagi, Høvdarhagi, Sandarhagi, Moldbakkarenni*). Í lýsingarorðum eru tað endingarnar í teirri veiku bendingini ið standa sum samansetingarklípi (t.d. *-i, -a* og *-u* í *Svartifossur, Hvítanes, Longuteigar*). Stundum er einki tílíkt samansetingarklípi, t.d. í *Sandvík, Hvalbður, Hvíthamar*. Hetta kann vera annaðhvørt tí einki hevur verið (har sum vit hava gamla stovnessamanseting), ella tí at eitt endingarsjálvljóð er horvið í hiatusstøðuni framman fyri sjálvljóð ella *h* fremst í seinra liði (*Breiðá > Breiða, Hvíthamar > Hvíthamar, Gøtuhamar > Gøthamar*).

Heitini **forliður** og **eftirliður** siga bert hvar í samansetingini hesir liðir standa. Líta vit harafturímóti at navninum úr innihaldsligum ella merkingarligum sjónarmiði, kann tørvur vera á einum heiti á tí yvirskipaða partinum av navninum ið sigur frá hvat slag av staði vit hava við at gera. Í áarnavninum *Svartá* sigur seinri liðurin, sum er *-á*, at talan er um eina á. Henda partin av navninum fara vit at nevna **høvuðslið** ella **høvuðsorð**. Ofta er tað sama sum seinri liður (eftirliðurin) í samansettum nœvnum, t.d. í *Bláhamar, Grímsfjall, Bessavatn, Grandatangi*, men ikki altíð. Í nœvnum sum *Mýrin Svarta, Tippi Meggjuna* ella *Brekkan á Fjøllum* stendur høvuðsliðurin (høvuðsorðið) frammanfyri. Í teimum ósamansettu nœvnum sóu vit at ein tílíkur høvuðsliður einsamallur kundi vera navn (*Nes* ella *Nesið*). Men ofta inniheldur navnið okkurt meira, okkurt ið lýsir høvuðsliðin og umstøðurnar við honum nærri (viðvíkjandi legu, eginleika ella funktión). Henda partin av navninum nevna vit **ávísingarlið**. Í nœvnum *Svartá, Grímsfjall, Mýrin Svarta, Tippi Meggjuna* og *Brekkan*

á *Fjöllum* er ávísingarliðurin ávikavist *Svart-*, *Gríms-*, *Svarta*, *Meggjuna* og á *Fjöllum*.

Ofta kann eitt staðarnavn vera gjört á tann hátt at tað inniheldur navnið á einum stað ið tað stendur ið onkrum sambandi við. *Støðulaðið undir Hesti* og *Vágseiði* innihalda staðarnøvnini *Hestur* og *Vágur* og seta støðini í samband við ávikavist fjallið *Hest* og bygdina *Vág*. Í tí fyrra forinum er tað gjört við einum fyrisetingarliði, í tí seinra við samanseting. Eitt staðarnavn ið soleiðis inniheldur eitt annað staðarnavn, verður sagt at vera **formliga sekundert**. Eisini verður tað nevnt **relatiónsnavn** (ella **relativt navn**). Tá ið tað upprunaliga natúrnarvið *Vágur* er bliðið navn á bygdini *Vágur*, kann tørvur kennast á einum ískoytisliði ið ger tað týðuligt um vit meina við fjørðin ella bygdina, og vit kunnu fáa nøvn sum *Vágsfjørður* og *Vágsbygd*. Ískoytið fær tá dóm av tí ið nevnt verður epexegeisa ella epexegetiskt ískoyti (eitt høvudsorð ið nevnir hvat fyrirbrigðið er).⁴

Hinvegin kunnu vit eisini hava stytta (elliptiskar) navnaformar. Um vit uppfata *Tórshavn* sum tað upprunaligara navnið á høvuðsstaðnum, er *Havn* ella *Havnin* dømi um tílíka navnstytting (ellipsu). Onnur dømir um navnstytting eru *Á Trøðni* < *Á Debesartrøð*, *Í Nesinum* < *Í Tinganesi*.

Ikki er altíð lætt at gera av hvør ið er upprunaligari, tann longri ella tann styttri formurin. Ofta hava vit ein stuttan form ið brúktur verður millum fólkið á staðnum, og ein longri ið verður brúktur í einum víðari høpi. Góð dømir eru *Stakkurin* ella *Tjørnuvíksstakkur*, *Eiðið* ella *Vágseiði*. Tann stutta formin kunnu vit nevna **nærnavn** og hin **fjarnavn**.

Stakkurin og *Eiðið* eru eyðvitað einliðaði (monotematisk) nøvn meðan *Tjørnuvíksstakkur* og *Vágseiði* eru tvíliðaði (ditematisk) nøvn. Tað einliðaða navnið er tað sama sum stendur sum seinri liður í tí tvíliðaða. Eitt eyðkenni fyri tað einliðaða navnið er júst tað at tað minnir um typiskar eftirlíðir í samansettum nøvnum við tað at tað inniheldur eitt appellativ (felagsnavn) ið nevnir hvat slag av stað ið tað er. *Fjallið* er eitt fjall, *Múlin* er ein múli, *Hólmurin* er ein hólmur, *Ryggurin* er ein ryggur,

4 Christensen og Sørensen (1972:228) siga at epexegeisa vanligar verður nýtt um tað fyrirbrigdi at eitt staðnevnandi element verður lagt aftrat einum staðarnavn, sum ongantíð hevur havt eitt slíkt, ella tí at eitt sovorðið upprunaligt element við broytingum ikki longur verður kent ella uppfatað sum staðnevnandi. Tey nevna eisini at summir brúka hetta frøðiorð í nakað víðkaðum týðningi, við tað at teir eisini nevna liðir ið ikki eru staðnevnandi, men ávísandi, fyri epexegetiskar (t.d. *Västra* í *Västra Långholm*, *Munk* í *Munktorp*, uppr. *Torp*). Veruliga epexegeisu skuldu vit so havt í eitt nú upprunaliga ósamansettum árnøvnum sum (sambært J. Jakobsen) seinri hava fingið *-á* skoytt uppí (t.d. *Ørará* < **Ør*), Somuleiðis tá ið *Hestur* og *Vágar* verða nevndar *Hestoyggin* og *Vágoyggin*.

Blotin er ein bloti, og *Sodnhúsið* er ella hefur verið eitt sodnhús. Tað vil so vera at nøvn av hesum slag ið innihalda vanlig livandi felagsnøvn (appellativ) og framvegis vísa til sítt upprunaliga denotatum, kennast at standa onkustaðni á markinum ímillum felagsnøvn (appellativ) og sernøvn (propria). Eftir hesum kann eitt staðarnavn sum *Sodnhúsið* roknast upp í tey einliðaðu nøvnini.

Eitt serligt slag av einliðaðum nøvnum eru tey sonevndu elliptisku nøvnini. Tað sermerkta við teimum er at tey eru gjørd av orðum ið annars einans standa sum forliðir í samansettum nøvnum, t.d. fólkannøvn og heitir á dýrum. Serliga í nøvnum á miðum hava vit hópin av tílkum nøvnum, t.d. *Sjúrdurin* (t.e. mansnavnið *Sjúrdur* í bundnum formi brúkt sum miðanavn), *Longan*, *Brosmurnar*, *Krunkurin*, *Nátin*.⁵ Í Sumba finst jarðarnavnið *Gunnurim*, við *rim* (smalt stykki) sum høvuðsliðið og kvinnunavninum *Gunnu* sum ávísingarliði. Tað er eisini uppskrivað í forminum *Á Gunnuni* (kvinnunavnið í bundnum formi). Sbr. eisini jarðarnavnið *Stavningur*, á *Stavningi* og *Stavningstrøðin* (sipandi til Thorvald Stauning).

Tá ið eitt stað fær eitt navn, er tað ikki avgjørt neyðugt at tað fær eitt nýgjørt navn. Staðið kann so at siga lána eitt navn ið frammanundan finst á einum øðrum staði ið tað einki landafrøðiligt samband hefur við. Hetta slag verður nevnt **uppkallingarnøvn**. Nakar líkleiki millum eginleikarnar hjá tí staðnum ið fær navnið, og tí ið upprunaliga átti tað, nýtist ikki at vera. Navnagávan hefur ikki til endamáls at lýsa staðið landafrøðiliga, er ikki staðlýsing í vanligari merking. Men undir tílkari uppkalling kann kortini liggja onkur meir ella minni fjald lýsing, ein roynd at fáa fram onkun líkleika ið ein heldur seg hóma. Vit kunnu nevna nøvn sum *Grønland*, *Hamborg*, *Kina*, *Meksiko* ella *Sibirien* sum nøvn á økjum, húsum ella býlingum her á landi, sbr. eisini *Afrika* í haganum heima á Sandi.

Undir uppkalling mugu vit eisini rokna tað fyrbrigdið at staðarnøvn kunnu flyta við fólk. Sum dømi kunnu vit nevna húsanøvnini *Á Bø* og *Á Selatrað* (í Skopun) og *Í Skorti* (í Trongisvági). Áðurnevnda uppkallingarnavnið *Í Kina* var fyrst úti á Reyni í Havn, men flutti seinri við fólkum hagar tað nú er.

Eitt stað kann hava fingið navn eftir hvørjum staðið líkist, oftast í útsjónd. T.d. kann eitt jarðarpetti ella eitt sker verða nevnt *Válgarin*, tí

5 Um elliptisk nøvn sí m.a. Bengt Pamp (1988: 9-10). Dømini við miðanøvnum eru frá Mortan Nolsøe (1977: 116f.), sum tó setur spurnartekin við, um tað er rætt at uppfata hetta sum ellipsu.

tað líkist einum válgara. Tílik nœvn kunnu vit kalla **samanburðarnœvn**. Hesin navngávuháttur er sera vanligur í natúrnœvnum og nœvnum á jarðarteigum. Vit kunnu rokna upp nœvn sum *Talvbord*, *Kerlok*, *Sneis*, *Prædikastólur*, *Knæið*, *Hestur* o.s.fr.

Hvat bygnaði viðvíkir, kunnu samanburðarnœvnini vera av tvinnanda slag. Ein steinur ið líkist eini kettu, kann eita *Kettan*. Hetta er sjálvandi eitt einliðað (ósamansett) staðarnavn. Tílik nœvn standa teimum elliptisku nœvnunum nær. Men steinurin kann eisini fáa ein eftirlið skoyttan uppí, ið sigur frá hvat fyri fyrbrigdið tað er ið ber navnið, og vit kunnu sostatt fáa staðarnavnið *Kettusteinur* við einum staðnevnandi seinra liði.

Fyrisetingarnœvn eru nœvn sum eru fyrisetingarheildir, t.d. *Við Gjógv*, *Millum Gilja*, *Undir Hamri*, ella sum hava eina fyrisetingarheild sum part av navninum, t.d. *Brekkan á Fjøllum*, *Støðulaðið undir Hesti*. Her undir mugu vit eisini rokna nœvn við einum staðarhjáorði við *-an* framman fyri navnorðið, t.d. *Handan Á*, *Eystan Borg*, *Innan Tvørá*, somuleiðis nœvn við báði fyriseting og hjáorði, t.d. *Fyri handan Eið*.

Fyri at vit kunnu góðtaka eina fyrisetingarheild (fyriseting + stýring) sum eitt navn, mugu vit krevja at fyrisetingin er ein fastur og neyðugur partur av navninum. Í syntaktiskum samanhangi kunnu øll staðarnœvn sjálvandi verða brúkt við fyriseting, og ilt kann vera at gera av nær fyrisetingin skal roknast sum fastur partur av navninum. Serliga við *á* og *í* kann ivi vera um annaðhvørt tær eru partur av navninum ella ikki. Vanligt er í Føroyum at nevna bygdir og býlingar við fyriseting (*Á Skála*, *Á Húsum*), men ofta verður roynt at gera hvørfalsformar burturúr (*Skáli*, *Húsar*). Bygdanavnið *Við Gjógv*, haganavnið *Eystan Borg* og jarðarnœvnini *Vestan Glyvur* og *Úti við Garð* nevna støðini í mun til okkurt stað sum tey eru í nánd av. Tey eru sostatt relatiósnœvn (formliga sekunder nœvn). Men tey hava ongan høvuðslið ið nevnir slagið av staði (staðnevni, ávikavist bygd, hagi, býur).⁶ Summir vilja tí rokna tey sum eitt serligt slag av elliptiskum nœvnum.

Eins og jarðarnavnið *Úti við Garð* er eitt relatiósnavn, er tað sama at siga um jarðarnavnið *Uppi á Garði* (bæði í Vági). Av tí at fyrisetingin *á* báði kann hava uppruna í norr. *á* og *at*, kann tað vera ringt at gera av nær hon hevur relaterandi funktiún og nær ikki (sí t.d. nœvn sum *Á Húsum*, *Á Skála*, uppr. *At Húsum*, *At Skála*. Sbr. *Við Norðskála*).

At enda skulu vit nevna haganœvnini *Fyri Innan* og *Fyri Uttan* (á

6 Sí hjá Christensen & Sørensen (1972: 18) um svensk heitir sum *ideell förkorming* ella *ideell ellips* og somuleiðis heitið *prepositionssekundærer*.

Skarði), *Fyri Sunnan* og *Fyri Norðan* (í Haraldssundi) og húsanavnið *Har Niðri Suðuri* (á Kirkju), sum ongan staðnevnanandi høvuðslið hava og heldur onga stýring.

Bókmentir

Christensen, Vibeke & John Kousgård Sørensen. 1972: *Stednavneforskning* I. København.

FDO = M. A. Jacobsen & Chr. Matras: *Føroysk-donsk orðabók*. Tórshavn 1961.

FO = *Føroysk orðabók*. Tórshavn 1998.

Jakobsen, Jakob. 1907: *Diplomatarium Færoense*. Tórshavn.

Matras, Chr. 1933: *Stednavne paa de færøske Nordøuroyar*. Kjøbenhavn.

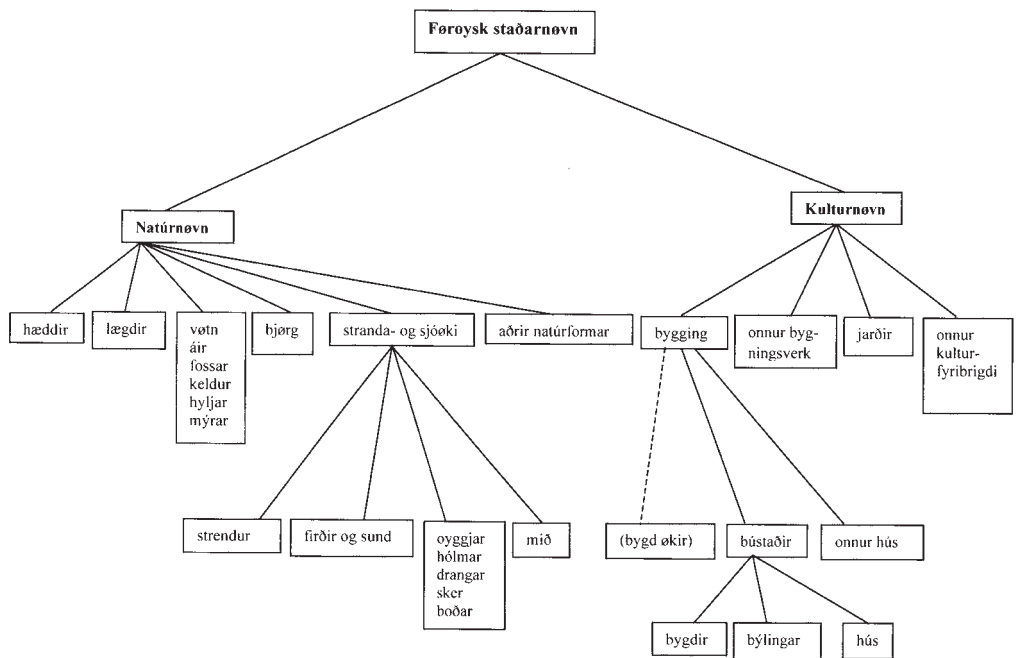
-. 1939: *Færøerne. Nordisk Kultur* V.

Nolsøe, Mortan. 1977: Navnagávan á føroyskum miðum. *Fróðskaparrit* 25.

Pamp, Bengt. 1988: *Ortnamnen i Sverige*. Lund.

Óprentað undirvísingartilfar.

Ein roynd at flokka føroysk staðarnavn

Málføri

Dialekt og standard i færøsk

Da Carin Sandqvist for nogle år siden (i 1980) udgav sit værk „Studier över meningsbyggnaden i färöiskt skriftspråk“, skrev prof. Michael Barnes en anmeldelse i *Scandinavica*. Hans afsluttende bemærkning lød således (idet han refererer til Sandqvists omtale af bisætninger med udeladt konjunktion):

This is doubtless, as Lockwood suggests a „local usage“. But is there a standard usage in Faroese? Ah! Yet another virgin topic for the sociolinguist.

I dette foredrag, som jeg har givet titlen „Dialekt og standard i færøsk“, vil jeg forsøge at kaste lys over nogle af disse problemer i moderne færøsk sprog. Nu har jeg på fornemmelsen, at færøske dialektforhold er et forholdsvis lidet kendt område uden for selve øerne, også blandt nordiske lingvister og dialektforskere. Så jeg vil først fortælle lidt om, hvad man ved om dialektforskelle på Færøerne, derefter redegøre for nogle af de vigtigste af disse forskelle, og endelig vil jeg komme ind på spørgsmålet skriftsprog/standardsprog/dialekt i færøsk sammenhæng, sådan som det tegner sig i det moderne færøske samfund.

I sit store værk om *Vestnorske målføre* inddrager Marius Hægstad som bekendt færøsk i sin behandling og regner det med til de sørvestlandske mål. I denne grundige behandling tager han færøsk under ét, og vi får ikke nogen systematisk behandling af dialekterne. Men kendsgerningen er jo, at færøsk (trods landets ringe størrelse) har delt sig op i en lang række dialekter. Så at sige hver bygd har sin dialektale egenart, som lokalkendte folk kan skelne fra hinanden.

Men hvor gammel er dialektspaltningen, og hvilke vidnesbyrd har man om den fra ældre tider?

I ORBIS (1964, med tillæg fra 1965) giver Otmar Werner en oversigt over udforskningen af det færøske sprog under titlen „Die Erforschung der färingsischen Sprache. Ein Bericht über Stand und Aufgaben“. Den indledes med en indholdsfortegnelse over de 10 kapitler, som behandlingen omfatter. Her lægger vi straks mærke til, at der ikke er noget kapitel, der omhandler dialektologi¹. Og vi får straks en fornem-

1 Dialektale forhold berøres dog i kapitlet „Allgemeine Charakteristiken der fär. Sprache“.

melse af, hvor svagt denne side af det færøske sprogs udforskning står, set i forhold til den opmærksomhed, der ellers er blevet vist dette sprog gennem de sidste 150-200 år. Ganske vist er der i de godt 20 år, der er gået, siden Orbis-oversigten udkom, fremkommet arbejder, der har behandlet dialektale forhold. Her bør især nævnes B. Hagström: *Ändelsevokalerna i färöiskan* (1967), en grundig behandling og kortlægning af endelsesforholdene i færøsk (herfra er dialektkortet s. 347 taget). Også Ulf Zachariasen har i tidsskriftet *Fróðskaparrit* publiceret artikler om dialektale forhold. Men stort set må man sige, at færøsk dialektologi er en forskningsgren, som kun lige er påbegyndt. Det betyder ikke, at vi i de fremstillinger af færøsk sprog, vi kender, ikke finder oplysninger om dialektale varianter. Men de spiller en meget underordnet rolle, nævnes ligesom en passant som afvigelser fra den sprognorm, man søger at beskrive og måske etablere.

Dette forhold skal nok ses i sammenhæng med det færøske sprogs stilling i samfundet, såvel historisk som i nyere sammenhæng. Det færøske sprogs svage stilling overfor det danskes dominans gjorde, at man indenfor færøsk målstræv anså det for nødvendigt at mobilisere alle kræfter på at befæste sprogets rettigheder og stilling. Interessen var større for det der samlede end for det der skilte.

Som skriftsprog er færøsk ungt. De første alvorlige forsøg på at iklæde færøsk en skriftlig form stammer fra 1770'erne, dvs J. C. Svabos folkeviseoptegnelser og ordbogsarbejder. Den egentlige optegnelsesperiode fortsætter de følgende ca. 100 år. I første halvdel af denne periode har man ingen fælles skriftsprogsnorm, men hver optegner anvender sin egen ortografi, som i udstrakt grad afspejler optegnerens egen dialektale sprogform. I 1846 udarbejder V. U. Hammershaimb sin retskrivning, der som bekendt bygger på det etymologiske princip, og det er denne skriftform, der – med nogle justeringer i endnu mere arkaiserende retning – omkring midten af 1800-tallet skulle blive det moderne færøske skriftsprog.

Det ældste direkte udsagn om dialektforskelle på Færøerne har vi fra 1673, nemlig fra Lucas Debes: *Færoæ et Færoa reserata*, hvori han om indbyggernes sprog ganske kort siger:

Deris Spraack er Norsk / dog udi disse Tjder meest Dansk / dog hafve de endnu beholdne mange gamle Norske Ord / oc er der ellers stoer Forskiel mellem deris

Tale hos det Folck som boer Norden i Landet / oc hos dem udi Suderøerne (p. 253)²

Svabo er vor første virkelig udførlige kilde til viden om nyere færøsk sprog. I flere af sine håndskrifter, indeholdende ordsamlinger, har han en slags indledning eller „Forerindring“, hvor han kort omtaler sproget.³ Han koncentrerer sig mest om at konstatere sprogets forfald fra den ædle norrøne stamme til samtidens fordærvede „Miskmask“, som han siger skyldes „Omgang med fremmede“ og „Forsømmelse at skrive i Sproget“. I et par af sine forerindringer giver han en grov inddeling af færøsk i 3 dialekter. Således i et ordbogshåndskrift, dateret 1773 på Regensen i København:

Naar man betragter Færøes lidet Begreb, skulde man snart ikke vente at finde Mundarter, som dog virkelig gives, og er læt begribeligt, naar man betænker dets Beliggenhed. At bestemme dem er vanskeligt; dog turde jeg sige der vare 3, den *Suderøiske*, *Norderøiske* og den *Thorshavnske* eller den fordærvede. De 2de første ere reenerne, og ou istædet for êu synes at være noget eget i den Thorshavnske.

Samme 3-delning gentages andre steder hos ham, og i det såkaldte Jena-håndskrift siger han:

der ere *Mundarter* i Sproget, men deres Mængde og Forskiæl haaber jeg med Tiden at kunne nøjere bestemme, og tilligemed meget andet hidhen hørende legge for Dagen.⁴

2 Hvad angår færøske dialektforskelle i ældre tid, bør jeg nævne den konklusion Mikjel Sørli drager af sine undersøgelser af håndskriftet Lund 15 og af Marius Kristensens undersøgelser af „Nokkur blöð úr Hauksbók“, der begge dateres til ca. 1300 (Sørli, 1965, p. 69): „Mulig har sørfærøysk (Sandøy-mål), som vår skriver må være utgått fra, skilt seg mer merkbart ut fra sørvestlandsk talemål enn nordfærøysk. „Nokkur blöð“ er mulig prov for det. Jeg tror Marius Kristensen har rett i at også dette håndskriftet er skrevet av en færøying; det viser i viktige lydforhold så påfallende samsvar med Lund 15 at det må være nær dialektsammenheng mellom skriversne. Men „Nokkur blöð“ ligger nærmere heimenorsken i sin vokalbruk; det har således regelfast *o* for *ø*-lyd. Denne skilnad på de to håndskriftene kan avspeile en gammel dialektisk ulikhet mellom sørfærøysk (Sandøy-mål) og nordfærøysk. At Lund 15 i motsetning til „Nokkur blöð“ viser overg. *p, t, k* til *b, d, g* tyder også på gammel dialektiskilnad mellom nord- og sørfærøysk.“

3 Ordbogshåndskrifterne er udgivet i J.C. Svabo: *Dictionarium Færoense I-II* ved Chr. Matras, 1966-77.

4 Dette håb når han beklageligvis aldrig at opfylde, såvidt vi kan se i dag.

Denne 3-delning er som sagt grov og ufuldstændig. Man spørger sig selv, hvor grænsen går mellem den sydlige og den nordlige dialekt, og ikke mindst undrer man sig over, hvorhen han regner hele det centralfærøske område, der ligger uden for *Tórshavn* – herunder bl.a. hans egen dialekt på *Vágar*. Det er nemlig uklart, på hvilke sproglige kriterier han bygger inddelingen.

Men i sin Færø-beskrivelse fra rejsen rundt på øerne i årene 1781-82 anvender han lidt flere ord på sproglige forhold, og her er han nået frem til en inddeling i 4 dialektområder. Han præciserer den „Suderøiske“ nærmere ved at lade den omfatte både *Suðuroy* og *Sandoy*. Den „Norderøiske“ afgrænser han ikke nærmere, men nævner specielt dialekten på *Fugloy* og *Svínoy* (de nordøstligste øer) og karakteriserer den ved at sige, at den udskiller sig „foruden nogle egne Ord, afvigende fra den almindelige, i sær ved en besynderlig udtrækkende Tone og Udtale, endog af de Almindelige Ord“. Den „Thorshavnske“ omtales fortsat kun som „den mest fordervede“. Men den nye, som er kommet til, kaldes kun kort og godt „Den Almindelige“ – uden anden tilføjelse. Den sættes endda på første plads. Og der er al mulig grund til at antage, at han med denne vil betegne en central færøsk udtale (altså incl. sin egen), beliggende mellem den sydlige og den nordlige, men hvor det „fordervede Thorshavnske“ søges holdt udenfor. Og det er som sagt denne udtaleform, han lægger til grund for sine optegnelser ortografi. Han kommer dog ikke ind på konkrete udtaleforskelle, lige bortset fra en enkelt, nemlig forskellen *Tangji-Tengji* og *rangt-rengt*, altså udtalen af skriftsprogets *a* foran *ng/nk*. I sine ordbogshåndskrifter anfører han kun undtagelsesvis, at en ordform tilhører en speciel dialekt, som når han om *Okur* pron.1.pers.pl. siger, at det bruges af indbyggerne på *Suðuroy* og *Sandoy* i stedet for *Viit* (i dag bruges *okur* kun på *Suðuroy*).

Det skal også anføres her, at den danske præst Jørgen Landt i *Forsøg til en Beskrivelse over Færøerne* (1800) helliger sproget et afsnit (p. 436 -40) , men at han dér ikke nævner dialektforskelle. Det gør han derimod i afsnittet „Om Folkets naturlige Beskaffenhed“ (p. 430), hvor han omtaler forskellen i taletempo, som han kæder sammen med forskel i „Naturbeskaffenhed“:

Man skulde neppe troe, at en Distance af 15 Miile, som er Færøernes største Strækning fra Syd til Nord, skulde kunne afgive nogen Forskjel paa Folkenes Natur-Beskaffenhed, og dog er denne Forskjel ret kjendelig; thi Suderboerne ere mindre af Vext, rundladne af Ansigt, deres Sprog er hastigt, ligesom og deres

Legemsbevægelser forekomme mig meere fyrige; derimod ere Nordenfjordsøernes Beboere almindelig højere af Statur, deres Ansigts Dannelse falder meere i det langagtige, deres Sprog langsommere og deres heele Adfærd adstadigere.⁵

Den grammatiske fremstilling af færøsk, der skulle komme til at få praktisk betydning for fremtiden, blev Hammershaimbs grammatik. Den kom i 1854, men blev i omarbejdet skikkelse optaget i hans hovedværk *Færøsk Anthologi* I-II (forkortet FA) (1886-91). Begge versioner indledes med en oversigt over dialekterne. Der er dog stor forskel på de to fremstillinger, både i selve inddelingen af dialekterne og i udførlighed. Den ældre udgave opererer med 3 dialektområder. Hammershaimb regner med en såkaldt Strømø-dialekt af temmelig stor udstrækning og ret uhomogent sammensat. Den omfatter hele det midtfærøske område nord for *Skopunarfjørður* – indbefattet hele *Streymoy* og størstedelen af *Eysturoy* (bortset fra dennes nordligste del, der henregnes til Norduroy-ar-dialekten). Han anfører som grundlag for inddelingen kun to isoglosser af betydning: det nordlige område med udiftongeret opr. *á*, det sydlige med /a/ foran *ng/nk*, jf. ovenfor.

Som nævnt reviderer Hammershaimb denne fremstilling i sin senere version af grammatikken, og der er vel ingen tvivl om, at han her har fået hjælp fra filologen Jakob Jakobsen, som han siger var ham behjælpelig ved udarbejdelsen af Anthologien, især ordsamlingen i 2. bd. og ikke at forglemme et afsnit med dialektprøver – de består af lydskrevne tekstprøver, de samme tekster i forskellige dialekter.

Det ser ud til, at en hovedopdeling i dialektområder har voldt besvær. Og det skyldes nok, at selv om man har mange isoglosser, så er det sjældent, at de samler sig i tilstrækkelig klare bundter, og dermed bliver det et spørgsmål, hvilke isoglosser man skal udvælge som de mest relevante. Og resultatet i Anthologiens inddeling bliver dermed, at man foretrækker en hovedinddeling i 2 dialektområder: „Søndenfjordsmålet“ og „Nordenfjordsmålet“ – adskilt fra hinanden ved *Skopunarfjørður*. Hver for sig kan de så inddeles i underdialekter.

Jeg skal – uden at komme ind på alt for mange detaljer – nævne nogle af

5 Og lidt længere henne, i et afsnit „Om deres Sæder, Dyder og Lyder“ (p. 432), siger han, at „... Beboerne paa Nordenfjords-Øerne fortjene meere at roeses for deres fredelige Sindelag end Suderøeboerne.“

de vigtigste isoglosser, der kan komme i betragtning ved inddeling af de færøske dialekter. Se kort s. 346.

Der er ingen tvivl om, at der i alle færingers bevidsthed er en tydelig adskillelse mellem sønden- og nordenfjordsmål, og der er også en forholdsvis klar fornemmelse af, at det er Skopunarfjørður, der skiller (som den jo også gør det rent geografisk). Her går også flere isoglosser, som de fleste opfatter som afgørende for forskellen mellem sproget i nord og syd: forskellen mellem /a/ – /e/ foran *ng/nk* og forskellen mellem /o/ – /ø/ som udtale af (senere forkortet) *ó* i ord som *bóndi* og *stórt* (i denne henseende hører også Nólsoy til det sydlige område).⁶

Inden for det søndenfjordske område er der dog ret så markante forskelle, så markante, at det er blevet hævdet, at det er her vi har det skarpeste skel, nemlig mellem Sandoy og Suðuroy (det er også en forskel, som indbyggerne på Suðuroy er sig meget bevidst).⁷ Vi noterer os udtaleforskelle som /rogva/ – /regva/ af „rógvá“ (altså *ó* foran *gv*) og /le:ra/ – /leara/ af „læra“. Også anvendelsen af *okur* og *tykur* i nom.pl. af 1. og 2. pers. pron. er karakteristisk for Suðuroy (mod de øvrige øers *vit*, *tít*, jf. dog Svabo ovenfor), samt /je:/ for /e:/ som 1.pers.pron. i nom.sg. (skr. *eg*).

Forskellen /le:ra/ – /leara/ er et af udtrykkene for, at den i færøsk så udbredte diftongering ikke er gennemført i lige stor udstrækning over hele området. Foruden dette eksempel fra Suðuroy skal nævnes to andre fra et andet yderområde, nemlig Norduroyar og den nordlige Eysturoy. Som berørt ovenfor er det opr. lange *á*, som ellers er blevet diftongeret til /oa/, her i større eller mindre grad bevaret som /a:/; og de norr. lyd *æ*, *é*, *a*, der i det øvrige område (bortset fra Suðuroy) er faldet sammen til diftongen /ea/, er i samme (eller et lidt mindre) område forblevet en monoftong /æ:/.

En anden isogloss, der opfattes som et markant skel, er den der skiller den nordlige og den sydlige del af Streymoy. De tre norr. dift. *ei*, *au*, *ey* er i færøsk blevet til /ai/ – /ei/ – /oi/ (skr. *ei*, *ey*, *oy*), men oppositionen mellem de tre er kun opretholdt syd for nævnte grænse tværs gennem Streymoy. Nord for grænsen er der sammenfald mellem *ei* og *oy*, der begge realiseres som /oi/.

Også en anden isogloss deler Streymoy på omtrent samme sted, nemlig den der er udtryk for forskellen mellem udtalen /ou/ og /eu/ (evt.

6 Også i Hammerhaimbs *Meddelelser fra en reise på Færøerne i 1847-48*, trykt i *Antiquarisk Tidsskrift* 1846-48, er der en ret udførlig redegørelse for de sprogræk, hvorved øerne syd for Skopunarfjørður adskiller sig fra de øvrige øer.

7 Se ORBIS 1964, p. 494 f.

/øu/) af skriftsprogets lange *ó*. Men iøvrigt er forholdene med hensyn til udtalen af denne diftong ret komplicerede og skal forbigås her. Ellers er klusilsvækkelsen, der findes i hele søndenfjordsområdet, også til stede i Syd-Streymoy, og den dukker op igen i de nordlige og østlige dialekter.

Den Hammershaimbske oversigt i Anthologien er den kilde som de fleste senere fremstillinger af færøske dialektforhold har bygget på.

Vi vil nu gå over til spørgsmålet, om der findes nogen form for standard-sprog, rigs-/landsfærøsk, eller hvad man nu foretrækker at kalde det.

Da jeg kom i gymnasiet i Tórshavn, der var øernes eneste og hvortil elever fra hele landet søgte, blev vi af vores færøsklærer gjort opmærksom på, at vi ved oplæsning af færøske tekster burde holde os til en „normal-færøsk“ udtale – et begreb, som vi ikke var blevet konfronteret med tidligere. Der må altså findes en forestilling om et færøsk normalsprog eller standardsprog, selv om der ikke synes at eksistere nogen officiel bestemmelse om et sådant. Tværtimod bliver det ofte fra sprogfolks side hævdet, at dialekterne er ligestillet. Hvorfra stammer så denne forestilling om en standardudtale, og hvad er det for en udtale, der hentydes til?

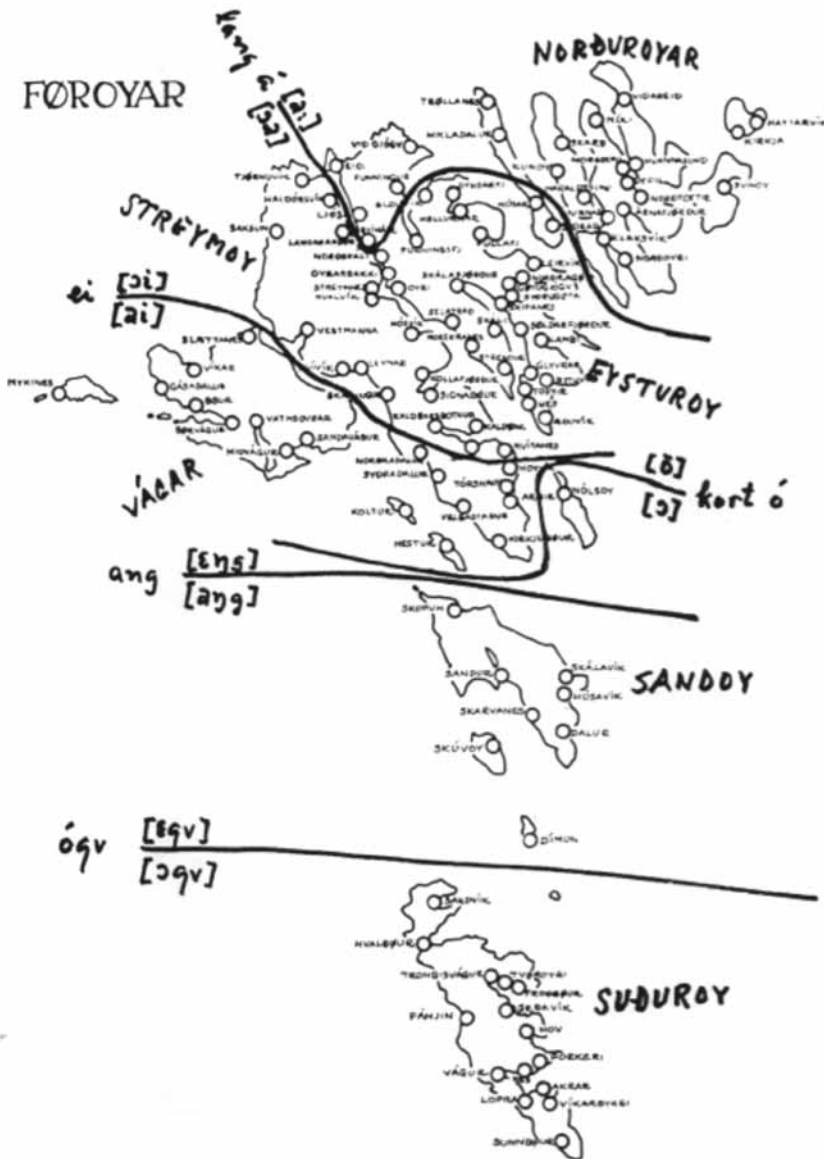
Omkring Reformationen overtog dansk rollen som øernes hoved-sprog, det officielt anerkendte sprog – kirkens og administrationens sprog, og denne stilling beholdt det i princippet helt op i vort århundrede, idet færøsk i 1938 officielt anerkendtes som undervisningssprog og med Hjemmestyreløven af 1948 som øernes hovedsprog. Bare dette historiske faktum må have været nok til at stå i vejen for udviklingen af et færøsk standardsprog. Tidligere – inden færøsk blev anerkendt som øernes officielle sprog – kan man sige, at dansk fungerede som standard-sproget på øerne, jf. B. Hagström: *Tvåspråkigheten på Färöarna*,⁸ p. 35:

Det färöiska uttalet av danska utvecklades tidigt till ett regionalt standardspråk, som karakteriseras av att det är baserat på färöiskans fonologiska system, med andra ord danska på färöiskt substrat.⁹

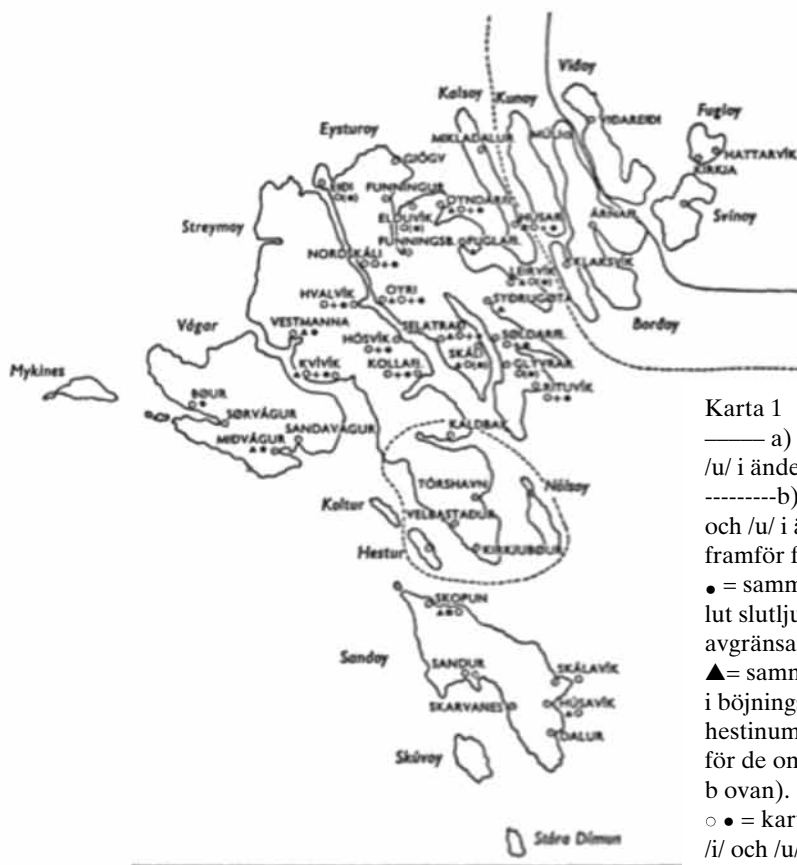
Da Hammershaimb i 1846 skabte et fælles skriftsprog, valgte han som

8 Foredrag trykt i årsberetning for 1981-82 fra Selskab for nordisk filologi, København.

9 Landt (p. 440) omtaler dette sprog med disse ord: „I øvrigt fortjener det at mærkes, at omendskjønt Færøboerne stedse tale deres eget Sprog, hvis Accent falder noget i det Norske, saa forstaae de dog næsten alle meget vel det Danske, i hvilke Sprog ogsaa Kristendommen læres og Gudstjenesten forrettes, ja mange af dem tale endog ret got dansk, og da er dette Sprog i deres Mund langt tydeligere og nettere, end hos Almuesfolk i de øvrige danske Provintser.“

nævnt det etymologiske retskrivningsprincip, hvad der medførte stor afstand mellem retskrivning og udtale. Han undgik dermed at lægge sig fast på – eller favorisere – én bestemt dialekt. Hans ortografi er ofte blevet karakteriseret som en slags fællesnævner, der højt hævet over dialekterne ligesom skulle kunne forene disse. Hammershaimbs retskrivning lægger altså ikke éntydigt op til en bestemt udtalenorm.

Karta 1

— a) gräns för sammanfall av /i/ och /u/ i ändelse i alla positioner.

-----b) gräns för sammanfall av /i/ och /u/ i ändelse i alla positioner utom framför finalt /n/.

● = sammanfall av /i/ och /u/ i absolut slutljud (utanför de områden som avgränsas av a och b ovan).

▲ = sammanfall av /i/ och /u/ i levissimus i böjningsändelser som i hestinum : hestunum har noterats (utanför de områden som avgränsas av a och b ovan).

○● = kartläggning av distributionen av /i/ och /u/ i ändelserna „-il“ och „-ul“.

Ofylld symbol = i-fonem

Fylld symbol = u-fonem

○● = viss fördelning av i- och u-fonem på olika ord.

○● = vacklan mellan i- och u-fonem.

●(○) = u-fonem helt dominerande.

Kort fra B. Hagström: Ändelsevokallerna i färöiskan

Men da Hammershaimb i 1880'erne udarbejdede sin Anthologi, fik han som tidligere nævnt hjælp fra Jakob Jakobsen ved udarbejdelsen af 2. bind, dvs. ordsamlingen, og lydskriftprøverne i 1. bd. Hvert opslagsord i ordbogen blev efterfulgt af udtaleangivelse i lydskrift. Her vælges i al

stiltfærdighed og uden nogen diskussion „Sydstrømødialekt“ som udtaleform – det angives kun i en fodnote til bogstavet A således: „Hvert ord er gengivet med lydskrift i Sydstrømødialekt“. Hermed kan man sige, at grunden er lagt til en færøsk standardudtale. Og det er denne udtale, der overtages af den kommende ordbog ved Jacobsen og Matras (1927-28), ligeledes i dens 2. forøgede udgave (1961), hvor denne udtalenorm lægges til grund for beskrivelsen af *den færøske udtale* i J. Rischels indledning. Den grammatiske fremstilling af færøsk, som er blevet en slags klassisk standardværk, især når det gælder undervisning af udlændinge i færøsk, nemlig W. B. Lockwood: *An Introduction to Modern Faroese* (1. udg. 1955), lægger også sydstrømømålet til grund for udtalebeskrivelsen.

Der er dog én vigtig undtagelse: endelserne. Da Hammershaimb udarbejdede retskrivningen, stod han over for alle dialekternes højst forskellige systemer af endelsesmorfer. Hans salomoniske afgørelse var at holde fast ved det norrøne system med 3 endelsesvokaler og med omtrent samme distribution som i norrønt. Og det er just denne afvigelse fra sydstrømømålet, som Jakobsen indfører i sin ordbog til FA. Og det interessante er, at også i lydskriftprøverne med sydstrømøsmål følger han skriftsprogets anvendelse af endelsesvokaler. Det er tankevækkende at læse hans kommentarer til lydskriftprøverne (FA I, p. 443), hvor han siger:

Ved siden af endelserne -ò og -ór træffes også -i og -ir (særlig tilhørende Torshavn), hvilket ikke anføres særskilt i teksten på grund af disse endelsers hyppighed.

Heller ikke sydstrømømålets klusilsvækkelse kommer til udtryk i hans lydskriftprøver eller i ordbogsudtalen. På disse punkter distancerer han sig altså tydeligt og bevidst fra sydstrømøudtalen og følger i stedet retskrivningen, ligesom hans ovenfor nævnte efterfølgere gør.

Vi konkluderer altså, at den udtale, som Jakobsen angiver i FA-ordbogen, er en *idealiseret (skriftsprogsnær) udtale af sydstrømødialekten*.

Disse forhold har givet denne udtale karakter af en slags standardiseret norm, skønt dette som nævnt er udtalt og den ikke kan siges at have fået noget blåt stempel fra officielt hold. Men som Lockwood siger i *Introduction* p. 23: „This pronunciation may well one day become the recognised standard.“ Og Rischel udtaler sig således i sin Indledning p. XV:

En vanskelighed, når det gælder færøsk udtale, er det, at der ikke foreligger en absolut normgivende færøsk udtale i lighed med f.eks. rigsdansk. Den udtale, der angives i ordbogen og i denne redegørelse, bruges (med mindre, lokalt bestemte modifikationer) i et centralt område, som bl.a. omfatter den sydlige del af Streymoy med Tórshavn. Den har til en vis grad fået karakter af en „rigs“færøsk udtale, men er ingenlunde almindeligt anerkendt som sådan.

Og i en fodnote tilføjer han: „Denne sprogform er alm. blevet lagt til grund for beskrivelser af den færøske udtale.“ Jævnfør i denne forbindelse også Hagström: *Ändelsevokalerna* p. 39 f., hvor disse forhold drøftes og hvor han om denne udtale siger: „Även i foreliggende arbete har denna uttalsnorm valts som *referensram*.“

Vi skal prøve at se lidt på forholdet mellem standard og dialekt på Færøerne og herunder stille spørgsmålet, hvor stærkt dette tilløb til et „rigs“færøsk står i folks bevidsthed.

Oskar Bandle skitserer situationen på Færøerne kort i sin afhandling *Sociolingvistiska strukturer i de nordiska språken* (Talspråksforskning i Norden, p. 33 ff.):

Standard/dialekt utgör väl fortfarande den viktigaste sociolingvistiska strukturen på Färöarna. Vid sidan av det för skriftlig kommunikation konstruerade arkaiserande standardspråket talas mest ortens dialekt (i huvudstaden Tórshavn en rad blanddialekter), men därutöver förekommer också ett bara delvis lokalt färgat muntligt högspråk med centrum på Syd-Streymoy.

Om dette højsprog med Syd-Streymoymålet som mønster siger han, at

det undviker extrema dialektala drag men er i øvrigt åbnet for regionala variationer. Tills vidare er detta doch bara en ansats till rikstalspråk och det har därför ännu inte kunnat hota dialekterna på allvar.

Der er ingen tvivl om, at denne karakteristik er ret dækkende for situationen i dag. Men vi trænger til flere undersøgelser for at illustrere og belyse disse forhold tilbunds. Og det er just her, vi står overfor et forholdsvist lidt udforsket og behandlet område inden for færøsk sprogforskning.

På Føroyamálsdeildin (Afdelingen for færøsk sprog og litteratur) ved Fróðskaparsetur Føroya forsøger man i disse år at opbygge en dialekt-

samling, som man håber med tiden kan blive rammen om empirisk udforskning af sproglig variation i færøsk. Gennem undervisningen prøver man f.eks. at opmuntre studenterne til i specialeopgaver at påtage sig at behandle forskellige dialekter, beskrive deres særpræg og undersøge holdninger til spørgsmålet dialekt contra en eventuel standard. Disse arbejder har givet værdifulde bidrag til belysning af problematikken. Eksempelvis kan nævnes arbejder om sproget på den nordlige del af Suðuroy, på Vágar, Kalsoy samt forholdet omkring den (tidligere) sporadiske forekomst af bagtunge-R.

I min undervisning i efteråret 1984 rejste jeg for studenterne, i forbindelse med en skriftlig opgave, spørgsmålet, om man kunne tale om en færøsk standarddialekt. Det viste sig at volde betydelige vanskeligheder at besvare dette spørgsmål, netop fordi problemet er så dårligt belyst. Men spørgsmålet inspirerede to af studenterne til at gå i gang med en undersøgelse af nogle af disse forhold i forbindelse med deres specialeskrivning. De gav sig i kast med at belyse, hvor stærk tendensen til standardisering er, dels i et afgrænset geografisk område (på Suðuroy), dels blandt oplæsere i den færøske radio.¹⁰

På Suðuroy koncentreredes undersøgelsen om børns og unges udtale, samt om hvilken udtale færøsklærerne lærte børnene at anvende i skolen.

I løbet af de sidste 20-25 år er udviklingen i skolestrukturen gået i retning af centralisering på regionalt plan, idet der er blevet oprettet fællesskoler (centralskoler) for de forskellige landsdele, især for de større øer. De mindre børn går i skole i hjembygden, mens de større transporteres til fællesskolerne. Denne udvikling har tydeligvis ført til en udjævning af dialekterne på lokalt plan, de unge opgiver hurtigt hjembygdens mest markante dialekttræk og går over til en fælles udtale for området. Vi mærker med andre ord en tendens til regionalisering.

Med hensyn til, hvilken udtale de lærer i skolen, er der dog stor forskel fra lærer til lærer, hvilken praksis man følger. Nogle lærere søger bevidst (i hvert fald til en vis grad, og det lykkes ikke altid lige godt) at opretholde den lokale udtale, også ved læsning, altså en slags regional udtale, mens andre lægger sig nærmere en central-færøsk læseudtale. Interessant nok var der noget, der tydede på, at det netop var de yngre lærere, der viste sig at være mest tro mod den lokale udtale.

¹⁰ Magni Arge og Kári Jespersen: Hvørva føroysku dialektirnar? Studenteropgave på Fróðskaparsetur Føroya, 1985 (utrykt).

Med hensyn til radiosproget stilles der ikke fra radioledelsens side krav om en bestemt udtale; det står i princippet alle frit at bibeholde deres lokalsprog. Alligevel er der stor forskel fra den ene radiomedarbejder til den anden, i hvor høj grad de udnytter denne frihed. Mens nogle bevidst søger at indrette sig på en centralfærøsk skriftsprogsudtale, søger andre at bevare deres dialektpræg, de fleste dog ved at opgive sine mest markante dialekttræk (og det gælder selvfølgelig først og fremmest de træk, der har begrænset geografisk og befolkningsmæssigt underlag). Stærkest står de dialektale drag, som sprogbrugeren mener at finde støtte for i ortografien. Eksempelvis når folk fra de sydlige øer opretholder udtalen /ganga/ og /rogva/ af skriftsprogets „ganga“ og „rógva“. Man kan med andre ord tale om dels en tendens til regionalisering, dels til standardisering på landsplan. Mindst tendens til at opgive sin egen dialekt mærkes karakteristisk nok hos medarbejdere fra Tórshavn-området; de nøjes stort set med at standardisere endelserne så nogenlunde i overensstemmelse med retskrivningen, men vistnok næsten kun ved oplæsning. I det hele taget skulle det ikke være nødvendigt at påpege, at standardiseringen slår tydeligst igennem ved oplæst tekst, mens der ved frit interview er en større tendens til at „falde tilbage“ til dialekten. Det kan selvfølgelig heller ikke undre, at denne tendens er særlig klar, når interviewereren står overfor personer med samme dialektale baggrund som han selv.

I sept. 1985 fik vi et officielt sprognævn, svarende til de andre nordiske landes sprognævn (inden da havde man et privat udnævnt nævn med delvis de samme medlemmer). I bestemmelserne for det færøske nævn anføres som dets primære opgave (her frit gengivet på dansk) „at samle og registrere nye ord i færøsk og være behjælpelig ved udvælgelse og dannelse af nye ord“. Nævnet skal være på vagt overfor fejlagtig sprogbrug (málspilla), som er ved at opstå, og prøve at forhindre den i at fæstne sig.“ Derimod nævner bestemmelserne ikke spørgsmålet standard/dialekter. Og der er nok heller ingen tvivl om, at netop det er et ømt punkt eller en varm kartoffel. Jeg stillede derfor de 5 medlemmer i sprognævnet nogle spørgsmål, hvor jeg bad dem hver for sig udtale sig om *deres* stilling til problematikken. De stillede spørgsmål kan i korthed sammenfattes således: Har vi et færøsk standardsprog? og i givet fald da både som skriftsprog og udtalenorm? Et eventuelt standardsprogs vigtigste kendetegn til forskel fra dialekterne? Din personlige holdning til anvendelse af standardsprog/dialekt i a) massemedier og b) skolen? Endelig blev der spurgt, om sprognævnet kunne siges at have et fælles standpunkt i disse spørgsmål.

3 af de 5 medlemmer reagerede med (skriftlige) svar af meget forskellig længde (fra 6 linjer til 3-4 sider), mest i form af generelle betragtninger, uden at svare konkret på de enkelte spørgsmål. Det er ikke meningen (og heller ikke plads) her til at gengive svarene. Men jeg vil forsøge ved et par udpluk at indfange nogle af de synspunkter, der rører sig i dette sprog-normerende organ. Svarene er nemlig ikke altid entydige, f.eks. „Vi er så heldige at have et standardskriftsprog, der tillader alle dialekter.“(!)

Der synes at være en udtalt vilje til at ville bevare dialektale udtaleforskelle, i hvert fald inden for visse rimelige grænser, og her henvises der som regel til den „rummelighed“, som den etymologiske retskrivning frembyder ved oplæsning („den rummelige ortografi frembyder mulighed for at oplæse så at sige enhver tekst med lokaludtale“).

Men medens der synes at foreligge en vis tolerance over for *lydlige* udtaleforskelle, så synes der at være en ret udbredt enighed blandt „sprogrogterne“ om, at der bør stræbes mod en mere standardiseret sprogform, hvad angår ordforråd og udtryksmåde. Her slår den puristiske tendens i høj grad igennem. Jfr. følgende passage fra en af reaktionerne: „Mens der således ikke er udviklet en landssproglig standardudtale, kan man på den anden side konstatere, at der som resultat af den bevidste og målrettede dyrkelse af skriftsproget m.h.t. stil og ordvalg efterhånden er fremvokset et ret ensartet udtrykssæt, når det gælder plejet tale, først og fremmest foredrag, prædiken, offentlig tale, f.eks. politisk o.s.v., men efterhånden også i uforberedt tale som diskussion og undervisning.“ Samme svar understreger også vigtigheden af at medarbejdere ved radio og fjernsyn mestrer et „godt og levende sprog“. Og der er næppe tvivl om, at der med udtrykket „godt og levende“ hentydes til et røgtet, skriftsprogsnært sprog af puristisk tilsnit. Samtidig fremhæves det, at „den indstilling (...), at alle former for lokaludtale principielt er jævnbyrdige, kunne måske underlette blodoverførelsen fra et godt folkeligt talesprog til det mere *officielle fælles talesprog, som vi har brug for* (min kursivering), og som så igen kunne virke positivt på den opvoksende generations sprog.“

Uden tvivl er der blandt sprogrøgttere en tendens til at ville etablere et færøsk standardsprog, især med den normative skolegrammatik som middel. Man plæderer således i høj grad for anvendelse af genitiver, især i det skrevne sprog og i „røgtet talesprog“, skønt disse genitiver har minimal anvendelse i daglig tale. Endvidere kan nævnes bestræbelserne på at håndhæve perf.part.-former uden *-i* i neutr.pl., f.eks. i *skipini*

eru málað over for de i talesproget udbredte former med *i* (*málaði*). Ligeledes plur.-former uden *-r* i neutrumsord som *kvæði*, *hjörtu*, skønt *r*-formerne (*kvæðir*, *hjörtur*) er almindelig udbredt, for ikke at sige gennemført, i daglig tale over hele det færøske sprogområde. Sprogrensningsarbejdet på det leksikalske område er nævnt i det foregående.

Jeg har i denne oversigt forsøgt at skitsere nogle af de spørgsmål og opgaver, vi står overfor i færøsk dialektforskning og sprogforskning i det hele taget. Andre ting kunne have været taget med, f.eks. „tosprogethedsproblematikken“, som kun lige er blevet antydet i forbifarten. Som nævnt har der af det danske højsprog udviklet sig en særlig slags færøskfarvet dansk (populært kaldet „gøtudanskt“), som dog ikke nåede at vinde fodfæste som talesprog, men som har vist sig meget anvendbart som en slags lingua franca, ikke kun mellem danskere og færing, men også, og måske især, i internordisk sammenhæng.

I bestræbelserne på at opnå et dybere indblik i sproglig variation inden for færøsk, har vi brug for inspiration og erfaring fra sprogforskningen i vore nabolande. Det opnår vi bl.a. ved at deltage i konferencer som denne.

Litteratur

- Bandle, Oskar: Sociolingvistiska strukturer i de nordiska språken. Mats Thelander (red.): *Talspråksforskning i Norden*, 1982.
- Debes, Lucas: *Færoæ et Færoa reserata*, 1673.
- Hagström, Björn: Tvåspråkigheten på Färöarna. *Årsberetning 1981-82 for Selskab for nordisk filologi*, København.
- Hagström, Björn: *Ändelsevokalerna i färöiskan*, 1967.
- Hammershaimb, V. U.: *Færøsk Anthologi I-II*, 1886-91.
- Hammershaimb, V. U.: *Færøisk sproglære*, 1854.
- Hægstad, Marius: *Færøymål. Vestnorske målføre fyre 1370*, 1917.
- Jacobsen, M.A og Chr. Matras: *Føroysk-donsk orðabók*, 1927-28, 2. udg. 1961, indledning v. J. Rischel.
- Kristensen, Marius: *Nokkur blöð úr Hauksbók. Et færøsk håndskrift fra o. 1300*, 1925.
- Lockwood, W. B.: *An Introduction to Modern Faroese*, 1. udg. 1955.
- Sandqvist, Carin: *Studier över meningsbyggnaden i färöiskt skriftspråk*, 1980. Anmeldelse af M. P. Barnes i *Scandinavica* 21, 1982.
- Svabo, J. C.: *Dictionarium Færoense I-II*, udg. Chr. Matras 1966-70.

Svabo, J. C.: *Indberetninger fra en Reise i Færø 1781 og 1782*, udg. N. Djurhuus 1959.

Sørli, Mikjel: *En færøysk-norsk lovbok fra omkring 1310*, 1965.

Werner, Otmar: Die Erforschung der färingschen Sprache. Ein Bericht über Stand und Aufgaben. *Orbis* 1964 og 1965.

1987 Dialekt og standard i færøsk. *Proceedings of the Seventh Biennial Conference of Teachers of Scandinavian Studies in Great Britain and Northern Ireland held at University College London March 23-25 1987*. Ed.: R. D. S. Allan & M. P. Barnes. London, 298-312.

Pluralis af nomina agentis på *-ari* i færøsk

Jeg vil i det følgende behandle en dialektal forskel, der gør sig gældende i flertalsbøjningen af nomina agentis på *-ari* i færøsk. Men indledningsvis vil jeg kort belyse forholdet mellem nom. og akk. pl. i de nominale ordklasser, da disse problemer til en vis grad hænger sammen.

I norrønt sprog har maskuline substantiver af *a-* og *an-*stammerne endelsen *-ar* i nom.pl. (*hestar, bogar*) og *-a* i akk.pl. (*hesta, boga*). Denne forskel mellem nom. og akk. er i moderne færøsk (i modsætning til islandsk) blevet ophævet, idet det *r*, der oprindeligt hørte hjemme i nom., også er trængt ind i akk. (Det samme gælder for maskuline *i-* og *u-*stammer, altså *vinir, synir* i både nom. og akk.pl.). Også i adjektiver, pronominer og talord, og dermed også i substantivernes bestemte former, får vi et *r* tilføjet i akk. Vi får altså dette system:

nom.	hestar	spakir	mínir	tríggir	hestarnir
akk.	hestar	spakar	mínar	tríggjar	hestarnar

(I substantivernes bestemte form falder *r* i den ubestemte endelse bort i genuin færøsk udtale, når bestemthedsendelsen tilføjes. Det hedder altså /hestanir/ og /hestanar/).

Mangelen på sprogligt kildemateriale sætter os ude af stand til at konstatere, hvornår denne innovation er opstået og hvordan spredningen er forløbet. Noget kunne dog tyde på, at denne udvikling ikke er blevet fuldbyrdet før op mod vor tid. Hammershaimb (1854 og 1891) oplyser, at på Suðuroy har man, i modsætning til andre steder i landet, bevaret de gamle akkusativformer i plur. af subst., adj., pron. og num. Vi får ikke at vide, hvor stærkt disse former står. Om adjektiverne siger han i 1854, at „Den rette gf. flt. af hank. på a bruges kun på Syderø, men heller ikke der stadig“. I 1891 omtaler han slet ikke denne forskel under adjektiverne.

Rasmus Rask, hvis kendskab til færøsk især bygger på Svabos viseoptegnelser, konstaterer i sin *Vejledning til det Islandske eller gamle Nordiske Sprog* (1811), at „Gjenstandsformen (Akk.) i Flert. af Hankjønnsord tilføjer et *r*, saa at den i Navneord bliver aldeles lig Nom. i Flert., og i Tillægsord lig Hunkjønns Gjenstandsform“ (Skårup 1964: 27).

Jacob Nolsøes utrykte grammatik fra ca. 1830 gør opmærksom på, at der ikke er nogen forskel mellem nom. og akk. pl. i substantivernes ubestemte bøjning. Det kan derimod undre, at Nolsøe, der jo ikke var fra Suðuroy, men fra den centralfærøske ø Nólsoy, i bøjningsmønstrene for adj., pron. og num. opstiller de ældre former uden *r* (fx. *tunga, hina*).

Der er næppe nogen tvivl om, at de oprindelige akkusativformer uden *r* har overlevet længere på Suðuroy end i den øvrige del af landet og at de stadig har eksisteret i 1800-tallet. Det er vanskeligt at sige, hvor stærkt de har stået på det tidspunkt. I viseoptegnelser støder man tit på dem, ikke kun i optegnelser fra Suðuroy, men f.eks. også hos Svabo (der var fra Vágar). Forekomsten er dog kun sporadisk og aldrig konsekvent. I Schrøters oversættelse af *Færeyínga saga* (Rafn 1832) forekommer mange eksempler på ældre akkusativer, men heller ikke dér med nogen gennemført systematik. Schrøter var fra Tórshavn, men var præst på Suðuroy, og han kan have fået kendskab til disse ældre former under sin embedsperiode dér, men desuden kan det vel også have spillet en rolle, at den tekst han oversætter, er norrøn. De gamle Suderø-former har sikkert tiltalt romantikeren Hammershaimb. Og hvad angår Nolsøes forkærlighed for dem, så bør man have i tankerne, at just Nolsøe er den første, der i færøsk sprogpolitik går ind for en mere islandsk linie. Han var, om end selvlærd, kyndig i islandsk grammatik. Rask synes ikke at værdige disse akkusativformer nogen større interesse, selv om de jo optræder sporadisk hos Svabo, hans hovedkilde til færøsk. Men måske har han netop bedømt dem som arkaiske reminiscenser i visesproget.

Vi vil nu vende blikket mod den ordgruppe, der skulle være hovedemnet for denne fremstilling, nemlig nomina agentis-ordene på *-ari*. Typen anses jo som bekendt for at være indlånt fra latin til nordisk (ifølge Skautrup i urnordisk tid, selv om der ikke er overleveret eksempler), hvor den er blevet stærkt produktiv til dannelse af nomina agentis, ældst især til substantiver som grundord, senere overvejende til verber (Skautrup 1944: 58,151). Ifølge de gængse håndbøger har disse ord sluttet sig til ija-stammernes bøjning (med *-ir* i nom.sg. og *-is* i gen.sg.), men i klassisk norrønt var de gået over til an-stammerne og havde antaget disses endelser, altså nom.pl. *-arar* og akk.pl. *-ara*. (Af praktiske grunde nævner jeg i denne fremstilling som regel aflednings- og bøjningsendelse under ét).

Det kan her være på sin plads at nævne Brøndum-Nielsens opfattelse, der går ud på, at an-stammerne oprindeligt ikke skulle have haft endelsen *-ar* i nom.pl., men *-a*. Han henviser til den arkaiske norrøne

form *samfeðra* og fornsv. *granna* o.fl. i de ældste håndskrifter og mener at de repræsenterer et ældre sprogtrin. I ældre middeldansk finder vi næsten undtagelsesløst former på *-a* (der anføres eksempler som *drag-hara*, *fiskara*, *mæstara*, *riddara* o.fl.), og „efter de i Haandskriftsproget fremtrædende Forhold maa NomPl. antages at have haft samme Form som AccPl. (i Modsætning til Vestnordisk og Gammelsvensk, hvor den analogiske Endelse *-ar* tidligt er bleven raadende)“. I vno. og fsv. er *-ar* i nom.pl. ifølge Br.-N. overført fra *a*-stammerne, og han afviser Wimmers modsatte opfattelse, at *-ar* er oprindeligt i nom. og at der er tale om *r*-bortfald i glda. ligesom i de rene *a*-stammer) (Brøndum-Nielsen 1935: 196 f., 200, 205 f.). Jeg vil ikke drøfte dette problem nærmere.

I færøsk skolegrammatik opstilles bøjningen af *ari*-ordene i overensstemmelse med klassisk norrøn grammatik, nemlig med nom.pl. *-arar*, men med samme endelse på *-arar* i akk.pl., i erkendelse af ovennævnte sammenfald af de to kasus i moderne færøsk (altså *riddarar*, *bakarar* i nom./akk.pl.).

Den opmærksomme lytter vil, hvadenten han lytter til medarbejdere i radio og TV eller til andre, der optræder i disse medier, fx. politikere fra de forskellige dele af landet, hurtigt bemærke, at disse ord på *-ari* i langt de fleste tilfælde slet ikke følger den bøjning, som grammatikken foreskriver. Sammenfaldet mellem nom. og akk. er der rigtignok (det er som sagt gennemført), men sammenfaldsproduktet er ofte et helt andet end skolegrammatikkens *-arar*. Der optræder nemlig følgende 3 former i nom./akk.: *riddarar*, *riddarir* og *riddara*. Den første af disse synes ikke at kunne tilskrives noget bestemt geografisk område, men synes at afspejle skriftsprogets grammatik. Den høres hos folk, der læser op eller bestræber sig på at tale i overensstemmelse med skriftsproget. En undersøgelse jeg har foretaget i forskellige bygder synes at vise, at formerne geografisk fordeler sig således, at *-arir* (*riddarir* osv.) hører hjemme i landets sydlige og vestlige dele (Suðuroy, Sandoy, Vágur og Streymoy samt de småøer, der ligger ved disse hovedøer), mens *-ara* (*riddara* osv.) hører hjemme i de nordlige og østlige egne (Norðoyar og Eysturoy). Det er ingen let sag at undersøge disse forhold ved direkte forespørgsler til informanterne. Man er nødt til at aflure dem deres udtale, og det kan være tidkrævende, da disse ord ikke er så frekvente. Formerne på *-arir* synes dog at være forholdsvis lette at konstatere, idet folk i det pågældende område stort set synes at vedkende sig dem, selv om de nok skyn-der sig at gøre opmærksom på, at de nok er „forkerte“, men at „sådan siger vi nu engang“. Den anden form, *riddara* osv., synes at være noget

mindre accepteret, det kan være vanskeligt at få folk nogen steder at vedkende sig den, når man spørger dem direkte. Men inden for dette geografiske område synes der dog at gøre sig en vis forskel gældende. I dele af Norðoyar (fx. Klaksvík) og østsiden af Eysturoy synes folk stort set at vedkende sig udtalen på *-ara*, og journalister og politikere fra de nævnte områder bruger den jævnligt, fx. når de i sportsudsendelser taler om *fótbóltsspælara*, eller når politikere appellerer til deres *veljara*.

Den geografiske grænse mellem de to bøjningsformer kunne man så fristes til at tro gik gennem sundet mellem de to største øer, Streymoy og Eysturoy. Men jo længere mod vest på Eysturoy man kommer, desto vanskeligere er det at få folk til at vedkende sig udtalen på *-ara*. De foreløbige undersøgelser, jeg har foretaget i de bygder på Eysturoy, der ligger ved sundet, viser, at folk dér vedkender sig formen på *-arir*. Isoglossen ser altså ud til at dele Eysturoy på den måde, at bygderne langs østsiden af sundet (Selatrað, Oyri, Oyrarbakki og Norðskáli, måske også Svínáir) hører til det vestlige område (se kortet). Dette er ret interessant, da en sådan isogloss ikke falder sammen med andre isoglosser. I de fleste andre henseender hører den nordlige del af Streymoy dialektalt set nær sammen med Eysturoy, mens der går markante dialektstel mellem Streymoy's nordlige og sydlige del (jf. Weyhe 1987 og 1988).

Vi vender nu tilbage til de ældre beskrivelser af færøsk for at se, hvad de siger om bøjningen af denne ordgruppe.

Hverken Rask eller Nolsøe udtaler sig specielt om den. Heller ikke Hammershaimb nævner disse ords bøjning, hverken i 1854 eller i grammatikken i 1. bind af sin *Færøsk Anthologi* (Hammershaimb 1891). Går vi derimod til ordsamlingen, der udgør 2. bind af Anthologien, men er udarbejdet af Jakob Jakobsen, finder vi en række *ari*-ord (ialt 42) blandt opslagsordene. Han opfører flertalsformen af disse ord i hvert enkelt tilfælde efter opslagsordet (undtagen ved 5 af ordene). Allerede dette viser, at han opfatter dem som uregelmæssige, og leder vi med lys og lygte, så finder vi bagest i bogen en tilføjlet anmærkning. Den nævner først et par lydlige forhold, men har dernæst en bemærkning om bøjning og endelig en mere ortografisk. Om bøjning siges bl.a.: „Ved trestavelsesord af hak. efter den svage bøjning veksle i reglen endelserne *-ar* og *-ir* i nf. flt., skønt undertiden blot den sidste som den nu almindeligste findes angiven, f. eks. *lærarir*.“ (Hammershaimb 1891: II,462).

Går vi til eksemplerne i ordbogen, ser vi, at 4 af dem er ord, der oprindeligt har tilhørt a-stammerne, men som havde trykssvag andenstavelse på *-ar*. Disse ord er i færøsk tilbøjelige til at gå over til *ari*-gruppen. Det

drejer sig om *hamar*, *hemar*, *jaðar* og *navar*, der alle kan have sideformerne *hamari*, *hemari*, *jaðari* og *navari*. Disse sideformer nævnes (for det sidstes vedkommende dog kun *navari*, ikke *navar*), men som flertalsformer opføres de oprindelige fra a-st.: *hamrar*, *hemrar*, *jaðrar* og *navrar*. Ved 5 af ordene (*málmari*, *manndrápari*, *skapari*, *skúlalærari*, *ætlari*) opføres ikke nogen flertalsform. Tilbage har vi 33 ord. For de 25 angives flertalsendelsen at være *-ir* (*bismarir*, *dálarir*, *dómarir*, *falsarir*, *fríggjarir*, *jagarir*, *keisarir*, *kjallarir*, *klokkarir*, *klyvberir* (opr. *klyfberar*, sg. *klyfberi*, idag udt. *klibbari*), *leikarir*, *ljóarir* (opr. *ljórar*, sg. *ljóri*, nu *ljó(gv)ari*), *lærarir*, *meistarir*, *mortarir*, *nevnarir*, *njósna-
rir*, *pílarir*, *pillarir*, *rennarir*, *riddarir*, *skeinkjarir*, *skiparir*, *skyttarir*, *snikkarir*). I 8 tilfælde anføres alternative former på *-ir* eller *-ar* (i 3 af tilfældene nævnes alternativerne i rækkefølgen *ir/ar*: *gangarir/ar*, *svikarir/ar*, *svíkjarir/ar*; i 5 tilfælde er rækkefølgen omvendt: *hjálp-
parar/ir*, *uppsitarar/ir*, *uppstandarar/ir*, *válgarar/ir*, *vallarar/ir*). I Anthologiens bd. 1 (tekstbindet) ser vi dog, at Hammershaimb i teksterne praktiserer endelsen *-arar*. I værket foreligger der således et skisma mellem (Hammershaimbs) bd. 1 og (Jakobsens) bd. 2. Den sidste forsøger at beskrive forholdene som de er, den første vælger en form, som han synes at ville udpege til norm. Det bør dog tilføjes, at også Jakobsen i andre værker vælger denne form, fx. i *Færøske folkesagn og æventyr*. I M. A. Jacobsen og Chr. Matras: *Føroy-sk-donsk orðabók* (1927-28) angives flertalsformen af *ari*-ordene konsekvent med endelsen *-ar*.

Endelig kan vi citere Marius Hægstad (1917: 135):

Ord på *-are* fær i plur. *-arir*: *hummare*, *kaisare*, *læarare*, *pæntare*, skrønemakar, i nom. og akk. plur. *hummarir* osfr., i bundi form nom. plur. *hummare-
nir*, akk. plur. *hummarenar*.

På kortet har vi altså to dialektområder: et forholdsvis stort område med *-ara* i nordøst og et endnu større med *-arir* i syd og vest. Endvidere har vi så det som vi kan kalde en slags standardudtale med *-arar*, som det ikke i dag synes muligt at henføre til noget bestemt geografisk område. Og vi må konstatere det besynderlige faktum, at trods *ara*-formens store udbredelse, så omtales den ikke i den grammatiske litteratur. Det kunne derfor være interessant at se, hvad sprogmindesmærkerne, først og fremmest viseoptegnelserne fra 17- og 1800-tallet, har for nogen former i disse tilfælde. Da det er et møjsommeligt arbejde at slæbe sig igennem disse kilder for at pille nom. og akk. i plur. ud, har jeg foreløbig nø-

jedes med at foretage nogle stikrøver. Enkelte kilder er dog gennemgået i deres helhed.

I 2 visehåndskrifter fra 1. halvdel af 1800-tallet, det såkaldte „Reventlowske håndskrift“ og „Folihåndskriftet“ (fra Nordøyar, begge muligvis fra Fugloy), har jeg fundet flere eksempler på *-ara* i nom. og akk. pl. Dette er jo hvad vi kunne vente, med dialektkortet foroven in mente. Men i et andet Fugloy-håndskrift (Fugloyarbók fra før 1854) har jeg også ved en flygtig stikprøveundersøgelse konstateret formen *vallarar* (akk.) 2 gange. Vi ved dog, at mange af viserne i Fugloyarbók er afskrifter af optegnelser fra andre dele af landet (vistnok især fra Sandoy, jf. senere).

Vi vil nu se lidt grundigere på Svabo, som jeg har undersøgt i sin helhed (det er vort ældste visehåndskrift af betydning og stammer fra 1770-erne og 80-erne). Svabo har sandsynligvis fået viseopskrifter fra folk, men det meste har han utvivlsomt selv optegnet på sin Færø-rejse i 1781-82. Desværre opgiver han aldrig sine kilder, så vi er afskåret fra at vide, hvilke dele af landet de forskellige optegnelser stammer fra. Han har desuden iført optegnelserne sin egen ortografi (som han udformede til bl.a. dette formål). Sprogformen er derfor til en vis grad uniformeret (hen mod hans egen Vágar-dialekt), men også kun til en vis grad. Den sproglige uniformering en nemlig ikke lykkedes helt (heldigvis, må vi vist sige), så mange steder skinner det dialektale underlag igennem.

Skønt Svabo kommer fra det område, hvor man i dag siger *-arir*, så finder vi i hans viseoptegnelser alle de tre omtalte flertalsformer, nemlig på *-ara*, *-arir* og *-arar*. I alt 18 gange støder vi på *ari*-ord i nom. eller akk. pl. To forkortede former på *-ar* (*pillar*, *hálandar*) ser jeg bort fra i denne sammenhæng. I ét tilfælde (omkvædelinjen *Lêat têar ai Raagjevara vanda*) kan *Raagjevara* både være sg. og pl., så det udelukker jeg også. I de 15 resterende eksempler forekommer *-arar* 1 g (*Riddarar* nom.), *-arir* 3 g (*Riddarir* nom., alle 3 g i samme kvad), og i 11 tilfælde har vi *-ara* (*Riddara* 8 g, *Resriddara* dvs. „reystriiddara“ 1 g, *Maalmara*, *Gengara* – 8 af eksemplerne er nom., 3 akk.).

Ved en gennemgang af dele af visehåndskriftet Sandoyarbók (fra 1821-31) har jeg stødt på *-arar* 4 g (*riddarar* akk., *gangarar* akk., *kaisarar* nom., *stolsriddarar* nom.) og *-ara* 2 g (*gangara*, *strippara* akk.). *-arir* har jeg ikke fundet, hvad der selvfølgelig kan skyldes, at jeg ikke har været igennem hele håndskriftet. Derimod har jeg i et andet visehåndskrift fra Sandoy (fra 1873 ved skolelærer Kristian Joensen) noteret både *Gangara* (akk.) og *Vallarir* (nom.). I J. H. Schrøters optegnelser

fra 1817 af *Sjúrdar kvæði* (Matras 1951) har jeg ikke fundet eksempler. Men en gennemgang af hans Matthæus-oversættelse (trykt 1823), hvor det vrimler men *ari*-ord (i bibeltekster optræder som bekendt masser af toldere, syndere, røvere, frådserer, vekselerere og vindrankere) har afsløret en højst ejendommelig anvendelse af de omtalte endelser. Schrøter anvender nemlig *-arir* i nom. pl. og *-arar* i akk. pl.! Og det gøres konsekvent (eksemplerne er i nom. pl. *Fiskarir*, *Toldarir*, *Sindarir*, *Veilajarir* (2g); i akk. pl. *Fiskarar*, *Makkarar*, *Manndraabarar*, *Røvarar*, *Sindarar*, *Veilajarar*, *Væktarar*). Det kan illustreres med et par eksempler. I kap. 4 står der i vers 18: *thui tair vouru Fiskarir*, og i vers 19: *so vil Ee giera Tikun til Menniskja-Fiskarar*; i kap. 9, vers 10: *taa kómu aisini mengjir Toldarir o Sindarir*, men i vers 13: *á kadla . . . Sindarar til Umvendilsí*. Jeg ved ikke rigtig, hvordan dette skal tolkes, men jeg må indrømme, at jeg tvivler stærkt på, om det bygger på nogen sproglig realitet, selv om man aldrig kan vide. (Om en mulig forklaring, se nedenf.). I sin oversættelse af *Færeyínga saga*, der er foretaget lidt senere (trykt 1832), følger han heller ikke denne praksis. Her forekommer der 2 eksempler på nom. pl.: *Rågjevara* og *Ajara*.

Mine undersøgelser i kildematerialet er som sagt foreløbig kun sporadiske. Inddragelse af flere tekster ville muligvis belyse problemet yderligere, jf. de forholdsvis mange eksempler på *-arar* fra Sandoy.

Hvordan skal vi forklare dette sproghistorisk?

Som allerede nævnt gør bristen på ældre kilder det vanskeligt at give en tilfredsstillende og sikker forklaring på udviklingen. I kilderne før Svabo finder vi ingen sikre holdepunkter. Med Svabo træder disse bøjningsformer ud af sproghistoriens mørke.

Eksemplerne fra såvel Svabo som fra Sandoy og fra Schrøter (Tórshavn/Suðuroy) kunne tyde på, at *-ara* – altså den tilsyneladende mest stigmatiserede form – har haft betydelig større udbredelse, end den har i dag. En mulig, og tilsyneladende nærliggende, forklaring kunne jo være, at det i disse ord er akkusativformen der har erstattet nominativen, idet denne har tabt sit udlydende *r*. Men dette strider i så fald mod den almindelige udvikling, hvor reglen jo er, at det er nominativen der går af med sejren og erstatter akkusativens, der får tilføjet *r*, som vist foran.

At gå ind på Brøndum-Nielsens tanke og regne disse *r*-løse former for oprindelige, altså førnorrøne, ville nok være for dristigt. For det første er hans teori (der forøvrigt angår alle an-stammer) næppe bevist, og jeg ved ikke, hvor stor tilslutning den i det hele taget har fået. For det andet skulle man så postulere en særudvikling for færøsk inden

for det vestnordiske sprogområde. Man står sig nok bedst ved at tage sit udgangspunkt i klassisk norrønt sprog, når man vil forklare færøsk sprogudvikling. Og gør vi det, så ved vi, at bortfald af udlydende *r* er en udvikling, der er velkendt fra norsk. I sin sproghistorie siger D. A. Seip om *r*-bortfald i nom. pl. i norsk, at det „rammer mest nordnorske og vno. dialekter. – I større udstrækning synes *r* bortfaldt i nomina agentis på *-are*“ (Seip 1955: 310), hvorpå han anfører et par eksempler fra gammel-norske lovttekster. Det der er særlig interessant i denne forbindelse, er, at et af eksemplerne (*skjaldara* nom. pl. „skjoldmagere“) er fra lovhåndskriftet Lund 15 (NgL 111,15), som man mener er skrevet af en færing (Sørli 1936 og 1965). Man skal selvfølgelig være forsigtig med at lægge alt for meget i dette, da der ellers forekommer en lang række andre *r*-bortfald i dette håndskrift, *r*-bortfald, der ikke er typiske for færøsk i dag. Men det kunne muligvis tages som tegn på, at dette *r*-bortfald i *ari*-ord er gammelt i færøsk, og de senere kilder tyder da som sagt også på, at det har været temmelig udbredt i færøske dialekter.

Sørli's undersøgelser af Lund 15 gør det ikke utænkeligt, at der allerede i ældre færøsk har været en vis tendens til bortfald af udlydende *r* (det færøske *r* kan som bekendt være særdeles svagt artikuleret) (Sørli 1936: 111 f.). Denne tendens til bortfald kan så tænkes at være blevet erstattet af en modsatrettet tendens til reetablering af *r* ved en slags systemtvang. Det førromtalte *r* i akk.pl. kan da også tænkes at være et resultat af denne proces. Jf. også den udbredte tendens til at indsætte *r* i gen. pl., fx. *til orðar, til húsar, til bjargar* (for *orða, húsa, bjarga*).

Jeg vil her fremsætte den opfattelse, at den tendens til bortfald af udlydende *r*, som gør sig gældende i norske dialekter i slutningen af gammelnorsk tid, også har ramt færøsk. Ud fra *ara*-formernes store udbredelse i de yngre kilder, synes dette bortfald at have været særlig gennemgribende i *ari*-ordene, ja muligvis har det været helt gennemført i disse ord i færøsk. Det kan så skyldes de særlige trykforhold eller ordrytmen i disse trestavelsesord. Muligvis kunne man forklare det som en slags dissimilation.

Tilbage står så at forklare de former på *-arar*, som vitterlig forekommer, samt de nye *arir*-former.

Man kan selvfølgelig ikke afvise, at endelsen *-arar* kan have overlevet fra norrøn tid, måske dialektalt (jf. eksemplerne fra Sandoy). Men på grundlag af *ara*-formens store udbredelse i dag og i endnu større grad i kilder fra 1700- og 1800-tallet, er jeg mere tilbøjelig til at forklare såvel *arar*- som *arir*-formerne som udtryk for yngre analogi. En flertalsen-

delse på *-a* falder uden for systemet. Den bøjningsmæssige systemtvang søger at presse ordene ind i de mere almindelige bøjningsskemaer. Det vil for de maskuline substantivers vedkommende sige plur.-former på *-ar* og *-ir*. Dermed skulle det nuværende nordøstlige område opvise en ældre form, der har haft betydelig større udbredelse for bare 100-200 år siden. I det øvrige område har der så udviklet sig to konkurrerende former på *-ar* og *-ir* med støtte i de gængse flertalsformer. Måske kan vi endda herudfra forklare Schrøters ejendommelig anvendelse af *-arir* og *-arar* i Matthæus-oversættelsen. På grund af usikkerhed over for disse to former, vælger han en lidt fortænkt praksis med nom. *fiskarir* og akk. *fiskarar*, måske under indflydelse fra endelserne i de bestemte former */fiskaṛnir/* og */fiskaṛnar/*. I Færingesagaen få år senere opgiver han så dette igen og vælger *-ara*. Da man senere i århundredet ville etablere et færøsk skriftsprog, modtog man *arar*-formen med kyshånd i den tro, at den repræsenterede en fra norrønt overleveret form. Som vi har set, er det *-arir*, der i det sydlige og vestlige område har sejret i talesproget i dag. Senest har den krydset sundet mellem Streymoy og Eysturoy og fået fodfæste langs sundets østside. Og i retfærdighedens navn skylder jeg at tilføje, at også i det nordøstlige nuværende *ara*-område var der ved min undersøgelse i enkelte bygder folk der kun ville vedkende sig *-arir*. Men som de plejer at tilføje: „Vi er ikke så gode til grammatik, så det har vi aldrig rigtig tænkt over.“

Utrykte kilder

- Folihåndskrift, Hammershaimbs samling, AM Acc. 4.
Fugloyarbók, Hammershaimbs samling, AM Acc. 4.
Nolsøe, Jacob: Færøsk sproglære, AM 973, 4to.
Reventlowske håndskrift, Ny kgl. Saml. 1929 folio.
Visehskr. ved K. Joensen, Hammershaimbs saml., AM Acc. 4.

Litteraturliste

- Brøndum-Nielsen, Johs. 1935: *Gammeldansk Grammatik*. III.
Hammershaimb, V. U. 1854: *Færøisk Sproglære*.
Hammershaimb, V. U., 1891: *Færøisk Anthologi*. I-II.
Hægstad, M. 1917: Færøymål. *Vestnorske målføre fyre 1350*.
Jacobsen, M. A., og C. Matras, 1927: *Føroysk-donsk orðabók*.
Jakobsen, Jakobsen 1901: *Færøske folkesagn og æventyr*.
Króki, Jóannes í, 1968-82: Sandoyarbók. I-II.
Matras, C. 1939: *Svabos færøske Visehaandskrifter*.

- Matras, C. 1951: *J. H. Schrøters optegnelser af Sjúrdar kvæði*.
- Rafn, C. C. 1832: *Færeyínga saga* (fær. overs. ved Schrøter).
- Schrøter, J. H. 1823: *Evangelium Sankta Matthæussa*.
- Seip, D. A. 1955: *Norsk språkhistorie*, 2. utgave.
- Skårup, P. 1964: *Rasmus Rask og færøsk*.
- Sørli, M. 1936: *Færøysk tradisjon i norrønt mål*.
- Sørli, M. 1965: *En færøysk-norsk lovbok fra omkring 1310*.
- Weyhe, E. 1988: Færøske dialekter og deres stilling i dag. *Nordiske studiar*. Skrifter frå norsk målførearkiv.
- Weyhe, E. 1987: Dialekt og standard i færøsk. *Proceedings of the Seventh Biennial Conference of Teachers of Scandinavian Studies in Great Britain and Northern Ireland*.
- 1991 Pluralis af nomina agentis på -ari i færøsk. *Danske folkemål* 33. 4. Nordiske Dialektologkonference Askov Højskole 12.-16. august 1990. København, 263-275.

Nøkur orð um bendingarmun í føroyskum bygdamálum

Eldri og yngri bygdamálsmunur

Hóast føroyskt mál bert verður talað av fámentum fólki, so er alkunnugt, at stórir bygdamálsmunur er í hesum lítla máløki.

Tann fyrsti, ið ger vart við, at stórir munur er, er Lucas Debes, sum í *Færoæ et Færoa reserata* (1673) sigur: „... oc er der ellers stoer Forskiel mellem deris Tale hos det Folck som boer Norden i Landet, oc dem som boe udi Suderøerne.“

Málfrøðingar, ið hava granskað føroyska málsøgu, hava eisini hildið seg kunnað víst á gamlan bygdamálsmun í føroyskum, eitt nú norðmaðurin Mikjel Sørli, ið serliga hevur gjørt kanningar í tí gamla handritinum á Universitetsbókasavninum í Lund, sum hann heldur vera skrivað av føroyingi onkuntíð umleið 1310, og sum m.a. inniheldur Seyðabrævið. Eisini ein annar norðmaður, Håkon Hamre, hevur kannað føroyska málsøgu, um enn út frá yngri keldum, men eisini í teimum heldur hann seg kunna hóma farvegin eftir gamlan bygdamálsmun í føroyskum.

Munurin í teimum føroysku bygdamálunum ger serliga vart við seg í málsins ljóðskipan, hetta at sama ljóðið kann verða borið fram ymisliga í ymsum pørtum í landinum.

Tú hevur varhugan av, at munur í ljóðskipan verður lættari góðtikin í almennari málnýtslu enn munur í bendingarlag. Eitt av høvuðseyðkennunum við teirri føroysku stavsetingini er júst tað, at hon er somikið víð, at hon uttan stórvegis trupulleikar kann rúma ymiskum bygdamálsmoni. Heldur ikki ber til at siga, at ein ávísur framburður er góðkendur sum tann einasti rætti. Eingin viðtøka er nakrantíð gjørd um ein „landsframburð“, ein norm, sum svarar til ríkismálini í summum øðrum málum.

Men tá ið tað kemur til bendingarlagið, tykist sum krøvini um ein góðtiknan norm eru munandi sterkari. Tann munin ber jú ikki so væl til at fjala í rættskrivingini sum tann ljóðliga munin. Tað vekur størri mótstøðu, um orð verða bend øðrvísi enn tað sum vanligt er í góðkendum skriftmáli. Reglurnar fyri bendingum hava altíð verið settar upp á ein meira avgjørdan og ófrávikiligan hátt í mállærubókunum til skúlabrúks.

Ikki er tað tað nógva, ið hevur verið skrivað um bygdamálsmun í tí

føroyska bendingarlagnum. Og tann illgrunin stingur seg upp, at evnið er heldur enn ikki merkt av tabu, kanska beinleiðis eldfimt.

Tó so, nakað finst. Sviin Björn Hagström hevur skrivað væl og virðiliga um endingasjálvljóðini í føroyskum, og hóast hansara verk snýr seg um ta ljóðligu síðuna av málinum, so vil so vera, at endingarnar eru partur av málsins bendingarsíðu. Og hann vísir í kanningum sínum á, hvussu endingar falla saman í summum pørtum av landinum, men ikki í øðrum. Í 17. bók í Fróðskaparritum hevur Ulf Zachariasen grein um serlig bendingarviðurskiftir í Norðoyamáli. Týski málførðingurin Otmar Werner hevur eisini í grein í somu ritum (18. bók) lýst, hvussu ymiskliga hjálparsagnorðini *kunna* o.fl. kunnu bendast í føroyskum.

Í *Mállæru til skúlabrúks* (1908) setur J. Dahl strangar bendingarreglur upp, uttan at frávik verða nevnd, og sama er at siga um aðrar mállæru, ið eru komnar síðan. Men Hammershaimb, ið skrivaði tvær føroyskar mállæru í farnu øld, ta fyrru gav hann út í 1854, ta seinru í Anthologiini 1891, ger ofta í viðmerkingum til tær ymsu bendingarnar vart við frávik í bygdamálunum.

Alkunnigur er tann bygdamálsmunur, ið er í bendingini av persónsforðingum. Hesum greiðir Hammershaimb eisini frá. Ein annar málmunur, ið hann nevnir, er í hvønnfalli í fleirtali av kallkynsorðum. Í fornmálinum er tað so, at navnorð, lýsingarorð, forðing og talorð høvdu ikki *r* í endanum í nevnda falli. Tað hæt í hvørf. *hestar*, *vinir*, *svartir*, *mínir* og *þrúir*, men í hvønnf. *hesta*, *vini*, *svarta*, *mína* og *þría*. Føroyskt fær *-r* skoytt upp í hvønnfallið: *hestar*, *vinir*, *svartar*, *mínar*, *tríggjar*. Í kvæðauppskriftum úr 18. og 19. øld eru teir eldru hvønnfalsformarnir við ongum *r*-i ofta at síggja, og Hammershaimb nevnir, at teir vóru framvegis í brúki í Suðuroy. Jákup Nolsøe, sum skrivaði eina mállæru uml. 1830 (ið ongantíð er prentað), setur teir beinleiðis upp sum reglur fyri teimum føroysku bendingunum av lýsingarorðum, forðingum og talorðum, og í bundnum navnorðum í kallkyni bendir hann soleiðis: *høvdingarnir*, *høvdingana*. Í dag eru hesir fornu hvønnfalsformar horvnir úr føroyskum, men eitt skifti hevur so tann bygdamálsmunur verið, at formar *uttan r* hava verið í brúki summastaðni og formar *við r* aðrastaðni.

ari-orðini

Í føroyskum er ein bólkur av navnorðum, ið enda við *-ari*, t.d. *bakari*, *lærari*, *skipari*. Tey verða á latíni nevnd *nomina agentis*, sum merkir orð ið nevna tann ið útinnir onkun gerning (*at baka*, *læra*, *skipa*). Á forn-

máli vórðu tey bend so í fleirtali, at hvørfall endaði við *-ar* (*skiparar*), hvønnfall bara við *-a* (*skipara*).

Í fýroyiskum mállærubókum verður bending teirra sett upp við fyrmynd í fornmálinum, tó við tann muni, at frammanfyri nevnda *r* verður sett aftrat í hvønnfalli. Tað eitur sostatt sambært mállæruundirvísingini í skúlunum *skiparar* í hvør- og hvønnfalli.

Hvussu siga føyoyingar?

Men fara okur at kanna eftir, hvussu vorðið er við bendingini av hesum orðum í livandi talumáli, so kemst skjótt eftir, at bendingin fylgir minni enn so altíð tí, ið fyriskrivað er í mállærubókunum. Tað vísir seg, at tríggr ymiskir fleirtalsformar eru at hoyra: 1) *skiparar*, 2) *skipara* og 3) *skiparir*.

Tað tykist ikki sum endingin *-ar* (*skiparar* o.s.fr.) hoyrir til nakað ávíst øki í landinum. Hesa ending brúka fólk, ið leggja seg eftir at tosa sambært skriftmálinum. Endingin *-a* (*skipara*, *trolara*, *politikara*, *fótbóltsspælara* o.s.fr.) verður brúkt í landnyrðingspartinum av landinum (Norðoyggjum og Eysturoy). Endingin *-ir* verður brúkt í syðra og vestara parti av landinum. (At endingin *-ir* í Suðuroy verður framborin við *o-* ella *ø-*kendum ljóði í staðin fyri *i* er bara staðbundið frábrigdi av endingini *-ir* og broytir einki í býtinum millum frammanfyri nevndu endingar).

Tú spyr teg sjálvan, um markið millum *-a* og *-ir* so ikki gongur gjøgnum Sundalagið. Men fert tú at kanna eftir bygd úr bygd, sæst, at so er ikki. Í bygdunum í Eysturoynni, ið liggur við Sundalagið, siga tey eisini *skiparir*, *trolarir*. Tær hoyra sostatt, hvat hesum viðvíkir, til tað vestara bygdamálsøkið.

Her skal verða nevnt, at tað als ikki er sum at siga tað at kanna hesi viðurskiftir. Formar sum *skipara* tykjast mangastaðni at vera lítið viðurkendir, tykjast hava *lágan status*. Spyrst tú fólk beinleiðis, vilja tey ikki altíð vera við, at tey siga soleiðis. Vilja halda upp á, at tey siga *skiparar*, ella kanska enntá *skiparir* (ið tykist hava hægri status enn *skipara*). Tú noyðist mestsum at „lúra tey av“, og tá ið tey ikki halda seg verða eygleidd, siga tey hesar *a-*formar ferð eftir ferð.

Formarnir við *-ir* (*skiparir* o.s.fr.) hoyra sum sagt heima í stórum parti av landinum, og teir tykjast vera meira viðurkendur millum tey, ið nýta teir. Teir koma eisini stundum fyri í skrivaðum máli, serliga í eldri tíð, t.d. eru teir heilt vanligir í Føringatíðindum frá 1890-unum og aðrari eldri blaðskrivning. Spyrst tú fólk beinleiðis, um tey brúka hesar formar, er nøkulunda lætt at fáa tey at játta, um enn tey ofta skunda sær at leggja aftrat, at „tað er helst skeivt, men soleiðis siga vit nú einaferð“.

Hvat siga eldri mállærur?

Jákup Nolsøe nevnir ikki bendingina av hesum orðum. Tað ger Hammershaimb heldur ikki, hvørki í mállæruni frá 1854 ella í mállæruni í Anthologiini. Men leita okur í 2. bindi av Anthologiini, orðasavninum, sum Dr. Jakobsen hevur greitt úr hondum, sæst, at millum leitorðini eru nógv *ari*-orð (42 tilsamans). Við hvørt av orðunum nevnir hann, hvussu tað eitur í fleirtali. Tað ger hann annars ikki, tá ið orð fylgja regluligari bending, so tað vísir, at hann hevur mett tey at hava serliga (óregluliga) bending. Og aftast í hesum bindi hevur hann hesa viðmerking:

Ved trestavelsesord af hak. [t.e. hankøn] efter den svage bøjning veksle i reglen endelserne *-ar* og *-ir* i nf. flt. [t.e. nævnefald (= hvørfall) flertal], skønt undertiden blot den sidste som den nu almindeligste findes angiven, f.eks. *lærarir*. På samme måde veksle ved ik.-ordene [t.e. intetkønsordene] på *-i* endelsen *-i* og den nu almindeligste *-ir* i nf. flt., f.eks. *kvæðir*.

Millum tey 42 orðini eru tey 4 *hamar*, *hemar*, *jaðar* og *navar*. Hesi orð hava í føroyskum lyndi til at fara yvir í veika bending (*hamari*, *hemari*, *jaðari* og *navari*), og Dr. Jakobsen nevnir eisini teir veiku síðufornarnar, men sum fleirtalsformar eru settir teir eldru *hamrar*, *hemrar*, *jaðrar* og *navrar*. Við 5 av orðunum (*málmari*, *manndrápari*, *skapari*, *skúlalærari*, *ætлари*) nevnir hann ikki fleirtalsformin. Eftir eru 33 *ari*-orð. Í 25 av teimum sigur hann fleirtalsendingina vera *-ir*, nevnliga í: *bismarir*, *dálarir*, *dómarir*, *falsarir*, *fríggjarir*, *jagarir*, *keisarir*, *kjallarir*, *klokkarir*, *klyvberir* (!), *leikarir*, *ljóarir*, *lærarir*, *meistarir*, *mortarir*, *nevnarir*, *njósningarir*, *pílarir*, *pillarir*, *rennarir*, *riddarir*, *skeinkjarir*, *skiparir*, *skyttarir* og *snikkaarir*. Í 8 fòrum nevnir hann, at endingin kann vera annaðhvørt *-ir* ella *-ar*: *gangarir/ar*, *hjálpjarir/ar*, *svikarir/ar*, *svíkjarir/ar*, *uppsitarir/ar*, *uppstandarir/ar*, *válgjarir/ar*, *vallarir/ar*.

Norski málførðingurin Marius Hægstad sigur í verki sínum *Vestnorske målføre*, ið eisini hevur ein part um føroyskt (frá 1917), at orð við *-ari* (hann nevnir dømini *keisari*, *lærari*, *pentari*, *hummarir*) fáa endingina *-ir* í fleirtali (t.d. *hummarir*).

Nevnt skal verða, at í *tekstunum* í 1. bindi av Anthologiini skrivur Hammershaimb altíð *-ar* (*gangarar* o.s.fr.). Sama ger Dr. Jakobsen í sínum verkum (eitt nú *Færøske folkesagn og æventyr*).

Tá ið orðabókin hjá M. A. Jacobsen og Chr. Matras kemur út í 1927-28, fáa øll *ari*-orð fleirtalsendingina *-ar*.

Hvat siga kvæðahandritini o.a. heimildir?

Eitt er so hvat málfyrðingarnir siga. Men hvat siga teir, ið meir og minni ólærdir hava fest føroyskt mál á blað í kvæðauppskriftum og øðrum eldri skrivaðum heimildum?

Í kvæðauppskriftum úr Fugloy úr fyrru helvt av 19. øld eru fleiri dømir um, at tað eitur *riddara* og *gangara* í fleirtali. Og tað er jú í fullgóðum samsvari við tað, ið sagt er frammanfyri um bygdamálsbýtið. Nøkur dømir:

„Nú lisstur me sum earur *Riddara* / Haim til Hadlar eat ruia“

„Sum *Riddara* plea-a eat struia“

„Tólv vouru toir *Riddara*“

„Haire [t.e. Hoyrið] tea adlur resste *Riddara*“.

Áhugaverdur er Svabo, í hesum sum í so mongum øðrum. 15 ferðir hevur hann *ari*-orð í annaðhvørt hvørfalli ella hvønnfalli í fleirtali (styttrar formar sum *pillar* og *hálandar* havi eg ikki talt við, og heldur ikki dømið *ráðgevara*, sum báði kann vera eintal og fleirtal). Hóast Svabo er úr tí økinum, sum tey í dag siga *-ir*, so finna okur í kvæðauppskriftum hansara allar teir triggjar nevndu formarnar: *riddarar*, *riddara* og *riddarir*. Tíanverri sigur Svabo ikki, hvar á landi hann hevur skrivað kvæðini upp. Og eitt sindur ymiskt kann vera, hvussu nógv hann hevur lagað stavsetingina eftir sínum egna máli.

Bara einans ferðina nýtir hann endingina *-ar*:

„Têa véuru êarir *Riddarar* / o ikkji sjaalvur tû“.

3 ferðir skrivur hann *-ir* (allar ferðirnar í sama kvæði):

„Riu tajr um Borgjina / *Riddarir* o so Jadlar“

„*Riddarir* o so høviskjir Svajnar / skulu me Géalian nevna“

„*Riddarir* o so høviskjir Svajnar / tajr fudlu honun tiil Féut“.

Men ikki færri enn 11 ferðir nýtir hann formar við *-a*, t.d.:

„Nujggju Menn o *Maalmara* tølvi / Têaka nu adlir à verja Borg“

„Aatta gudlborgjir o *Riddara* nuj / têa seti Ee têar tiil Festar“

„Grimar kongur . . . brendi . . . / Nujggju hundra *Riddara*“

„sum *Riddara* aa Êaru sova“

„sum *Riddara* plêää à strujä“

„vor *Gengara* gjerast méuir“
„Trujsins hundra *Riddara* / tajr genga o troä ajn Dans“.

Við at leita ígjøgnum partar av Sandoyarbók havi eg funnið 4 dømír um *-ar* og 2 dømír um *-a*:

„Truj hundra raskar *ridðarar* skal tu vi tar hava“
„han skuar tair *gangarar* adlar“
„*Kaisarar* tvair uj hadlini ganga“
„Adjan hundra stols*ridðarar* sida ivir mojdna bori“
„ad gjera vora *gangara* mouar“
„Han fæk itkji flajri dravulsmæn in danskar *strippara sæx*“.

Dømi um *-ir* havi eg ikki funnið í Sandoyarbók, men í einum øðrum kvæðahandriti úr Sandoyinni (eftir Kristian í Búðini frá 1873) havi eg funnið báði *Gangara* og *Vallarir*:

„Hon skuar tajr *Gangara* allar“
„Um in *Vallarir* vóru flajri“.

Í týðing J. H. Schrøters av Matteusar Evangelium (1823) er hópur av *ari-*orðum (í bíbliutekstum yður sum kunnugt í tollarum, syndarum, røvarum, vekselerarum o.ø.). Tað, sum er serliga forvitnisligt hjá Schrøtari, er, at hann nýtir *-ir* í hvørfalli (*Fiskarir, Toldarir, Sindarir, Veilajarir*), men *-ar* í hvønnfalli (*Fiskarar, Makkarar, Manndraabarar, Røvarar, Sindarar, Veilajarar, Væktarar*). Tak til dømis kap. 4! Har stendur í 18. versi: „thui tair vouru *Fiskarir*,“ og í 19. versi: „so vil Ee gjera Tikun til Menniskja-*Fiskarar*.“ Ella kap. 9,10: „taa komu aisini mengjir *Toldarir* o *Sindarir*,“ men í 9,18: „... á kadla ... *Sindarar* til Umvendilsí.“ Nøkur ár seinri (í 1832) kemur týðing hansara av Føroyingasøgu út. Har sleppur hann hesum háttalag og skrivar í hvørfalli í fleirtali *Rågevara* og *Ajara*. Onnur dømír eru ikki.

Tann málsøguliga gongdin

Trupult er mangan at greiða ta málsøguligu gongdini í føroyskum. Heimildartilfarið er so tunnligt, at mangt er hult í myrkri. Tí er mangan neyðugt at royna at fáa sær eina hóming av gongdini við at bera nýggjari heimildir saman við forn-mál og soleiðis royna at miða seg fram til tað, ið liggur ímillum.

Dømini frá Svabo, Schrøtari og úr Sandoyinni, ið nevnd vórðu, benda á, at formarnir við *-a* (*skipara* o.s.fr.) hava verið nógv vanligari, enn teir eru í dag. Spurningurin er so, hvussu henda ending er íkomin. Eg skal her royna at lýsa eina møguliga gongd.

Eg havi varhugan av, at vanlig hugsan millum málfrøðingar hefur verið og er, at í fleirtalsformum sum *skipara* er *r*-ið í endanum dottið burtur í nýggjari tíð. Út frá teimum kanninum eg havi gjørt, loyvi eg mær at ivast. Gongdin í føroyskum er jú annars tann, at tað er hvønnfallið ið fær *r* skoytt uppí eftir hvørfallinum (hvørfallið vinnur á hvønnfallinum so at siga). Yngri føroyskt hefur nettupp lyndi til at skoyta *r* uppí, har tað ikki hefur verið frá gamlari tíð, sbr. formar sum *til orðar, til húsar, til bjargar, til landannar* (hetta seinasta m.a. úr Bróka tátti hjá Svabo), *eldri til orða, húsa, bjarga, landanna*.

Kendi danski málfrøðingurin Johs. Brøndum-Nielsen helt, at orð sum *skiparar* upprunaliga als ikki høvdu havt nakað *r* í hvørfalli í norrønum, men at hetta *r* var skoytt uppí við ávirkan frá øðrum kallkynsorðum, t.d. *hestar*. At tað er ein sovorðin *eldri* formur, ið er varðveittur í føroyskum, er tó eftir mínum tykki í so djarvt at halda. Eg veit heldur ikki, hvussu stóra undirtøku sjónarmið Brøndum-Nielsens hefur fingið.

Hinvegin er tað ein sannroynd, at *r* lættliga kundi falla burtur í endanum á orðum í *eldri* norskum. Norski málfrøðingurin D. A. Seip sigur í málsøgu síni um *r*-burturfall, at „det rammer mest nordnorske og vestnorske dialekter. – I større udstrækning synes *r* bortfalt i nomina agentis på *-are*.“ Hann nevnið síðan eini trý dømir longu úr fornmalinum (gomlum norskum lógartekstum). Tað sum er serliga forvitnisligt við hesum dømum, er, at eitt teirra (*skjaldara* hvørf. flt. av *skjaldari* „skjaldasmiður“) er úr fyrrnevnda handriti í Lund, sum føroyingur verður hildin at hava skrivað. Hóast ein skal ansa sær ikki at leggja ov stóran dent á tilíkt stakdømi, so er ikki óvist, at hetta kann vera tekin um, at *r*-burturfall í *ari*-orðum kann vera gamalt í føroyskum, og sum dømini frammanfyri benda á, so hava hesir formar verið nógv vanligari í føroyskum bygdamálum, enn okur hugsu okur.

Eg fari tí at seta ta hugsan fram, at tað *r*-burturfallið, ið hefur verið so vanligt í *ari*-orðum í vesturnorskum dialektum í endanum á fornorskari tíð, eisini hefur gjørt vart við seg í føroyskum (sum jú ikki er annað enn ein vesturnorsk dialekt). Ja, møguliga hefur tað verið gjøgnumført í *ari*-orðunum í føroyskum.

Men so krevst ein frágreiðing til teir formar við *-ar* (*ridðarar* o.s.fr.),

ið – sum okur sóu – eisini koma fyri í føroyskum heimildum (sbr. dømini úr Sandoyarbók og stakdømið hjá Svabo).

Sjálvsagt ber ikki til at nokta fyri, at formar við *-ar* kunnu hava livað í onkrum føroyskum bygdamálum síðan norrøna tíð. Men tað er eftir mínum tykki líka so trúligt, at *r-ið* í endingini *-ar*, og somuleiðis endingin *-ir*, eru innkomin í yngri tíð við ávirkan frá øðrum navnorðum í kallkyni, har endingarnar jú frammanundan eru nettupp *-ar* og *-ir* (t.d. *hestar* og *vinir*).

Um hetta er rætt, so skuldu formarnir *skipara*, *riddara* o.s.fr., sum nú eru at finna í Norðoyggjum og Eysturoy, umboðað eldri formar, ið hava havt munandi størri útbreiðslu fyri bara einum 200 árum síðan, enn teir hava í dag. Men *-a* sum fleirtalsending hevur kenst óvanligt, hevur víkt ov nógv frá restini av bendingarskipanini. Í tí vestara og syðra økinum hevur henda *a*-ending tí fingið kapping frá teimum vanligaru kallkynsendingunum *-ir* og *-ar*. Tá ið menn so lögdu teir tiltiknu lunnarnar undir eitt føroyskt skriftmál, hava teir tikið *ar*-formarnar til sín í teirri trúgv, at teir umboðaðu ta upprunaligu norrønu endingina.

Í talumálinum í dag er tað *ir*-endingin, ið hevur verið við yvirlutan í *ari*-orðunum í suður- og vesturpartinum av Føroyum. Seinast er hon farin um Sundalagið og hevur fingið sær fótafesti í bygdunum í Eysturoynni, ið liggja við Sundalagið. Og sum eg nevndi, so eru eisini fólk í landnyrðingsøkinum, ið hava lyndi til at velja *-ir* fram um *-a*. Men sum tey plaga at taka til, tá ið tey verða spurð: „Vit eru ikki so køn í grammatikkini, so tað hava vit ongantíð hugsað so nógv um.“

1991 Nøkur orð um bendingarmun í føroyskum bygdamálum. *Málting* 1. Tíðarrit um føroyskt mál og málvísindi. Ritstj.: Zakaris S. Hansen, Jógvan í Lon Jacobsen, Anfinnur Johansen, Kaj Larsen, Kristin Magnussen, Vár í Ólavsstovu, Hjalmar P. Petersen, Marjun Simonsen og Marius Staksberg. Tórshavn, 16-22.

Bendingarmunur í føroyskum málførum

0. Inngangur

Tá ið føroyskt mál er borið saman við íslenskt, er munurin millum málførini (bygdamálini, dialektirnar) í føroyskum ofta tikin fram (sí t.d. Karlsson 1993: 23-24). Hann er sum kunnugt eisini ásýniligur, og vanlig hugsan er jú, at í føroyskum er hesin munur stórur av so lítlum landi at vera. Vanlig man helst eisini tann fatanin vera, at mesti munurin er innan ljóðskipanina, og mest hevur verið gjørt burtúr at lýsa tann munin. Minni hevur verið gjørt burtur úr muni innan bendingarskipan og setningsbygnað.

Ein hevur eisini tann varhugan, at munur í ljóðskipan (sum tað í stóran mun ber til at fjala innan karmarnar á eini etymologiskari stavseting) betur verður góðtíkin og er meira viðurkendur enn munur í bendingarlag (sbr. Weyhe 1991b: 16).

Í eldri lýsingum av føroyskum, m.a. eldri mállærum, verður málføramunurin ofta nevndur og stundum eisini lýstur, herundir eisini munur í bending. Vit skulu í hesi grein hyggja at hesum lýsingum og taka fram málføramunir í bendingum ið nevndir eru í mállærunum í 19. øld, og knýta tað saman við, hvussu vordið er við hesum viðurskiftum í dag.

Vit fara fyrst í einum kapitli at hyggja at, hvat teir gomlu høvdu at siga um málføramun í føroyskum og hvussu teir hava roynt at flokka bygdamálini. Í øðrum kapitli skulu vit seta upp eitt yvirlit yvir teir týðningarmestu málføramunirnar, hvat bending viðvíkir. Í einum triðja og seinasta kapitli skulu vit so taka samanum.¹

1. Málførasundurbýti í eldri mállýsingum

Í 18. og serliga í 19. øld hava lærdir menn roynt at lýsa føroyskt mál og koma tá eisini inn á málførini. Bæði Jens Christian Svabo (1746-1824), Venceslaus Ulricus Hammershaimb (1819-1909) og Jakob Jakobsen (1864-1918) royna í umrøðum sínum av føroyskum máli at býta Føroyar upp eftir málførum. Framman undan teimum hevði presturin Lucas Jacobsøn Debes (1623-1675) í síni froyalýsing, *Færoæ et Færoa reserata*, eisini havt málføramunin í føroyskum á munnin, men hann er stuttorðaður og sigur bara: „oc er der ellers stoer Forskiel mellem deris Tale hos det

1 Höskuldur Práinsson, ritstjóri, eigur tøk uppiborna fyri góð ráð.

Folck som boer Norden i Landet / oc hos dem udi Suderøerne“ (Debes 1673: 353). Hann sigur einki um, hvør munurin er.

1.1 J. C. Svabo

Jens Christian Svabo, sum savnaði orð, skrivaði kvæðir upp og gjørði eina lýsing av Føroyum (*Indberetninger fra en Reise i Færø 1781 og 1782*), umtalar í skrivligu verkum sínum (sum annars ikki eru komin út á prenti fyrr enn í okkara øld) eisini málið og býtir føroyskt upp í málføraðkir. Í sínum fyrstu skriftum roknar hann við einum trúbýti, trimum „Mundarter“, ið hann nevnir „den Suderøiske, Norderøiske og den Thorshavnske“ (soleiðis í orðabókahandriti frá 1773, sí Svabo 1970: XVII). Seinri, í føroyalýsingini (Svabo 1959: 265), er hann komin fram til eitt býti í fýra málførir. Tí umframt tey trý nevndu hevur hann nú eina „Mundart“ aftrat, sum hann setur á fyrsta pláss (undan teimum trimum áðurnevndu) og kallar „Den Almindelige“, tó uttan at siga beint fram, hvar hon verður talað.

Svabo sigur greitt, at „Den Suderøeske“ verður talað í Suðuroy og Sandoy og at málið har skilur seg frá „den Almindelige“ m.a. við at hava *a* (og ikki *e*) í t.d. *Tangji* og *rangt*. Her er við øðrum orðum talan um tað væl kenda markið gjøgnum Skopunarfjørð (sí kortið av Føroyum). Men norðureftir verður einki týðuligt mark nevnt. Um „Den Norderøeske“ verður bara sagt, at „Fornemmelig paa Udøerne Fugløe og Svinøe, adskiller Mundarten sig, foruden nogle egne Ord, afvigende fra den Almindelige, især ved en besynderlig udtrækkende Tone og Udtale, endog af de Almindelige Ord“ (Svabo 1959: 265). Av hesum skilst, at tað málføri, ið Svabo kallar „Den Almindelige“, er eitt miðføroyskt mál millum „Den Suderøeske“ og „Den Norderøeske“, men kortini við havnarmálinum (málinum í Tórshavn) hildnum uttanfyri.² Helst roknar hann sítt egna mál (vágamál) upp í „Den Almindelige“, men annars er ógreitt, hvussu langt norður (og eystur) „Den Almindelige“ røkkur. Spurningurin er, um „Den Norderøeske“ bara umfatar Norðoyggjar og norðurendan av Eysturoynni, ella um øll Eysturoyggjin og Norðstremoy hoyra við uppi.³

Tað seinasta vit frætta um Svabo og sundurbýti av føroyskum málførum, er óbeinleiðis gjøgnum H. C. Lyngbye, tá ið hann í 1822 sigur, „at den gamle og sproglærde Svabo adskiller 4 Dialekter: den Strømøeske,

2 Svabo umtalar havnarmál heldur vanvirðisliga sum „Den Thorshavnske, som er (og bør saa være) den mest fordervede“ (1959: 265).

3 Eg eri ikki samdur við Djupedal (1964: 152), sum heldur, at „Av sammenhengen skjønar vi at Svabo med det „almindelige“ mál meiner dansk“ (sbr. eisini Weyhe 1987: 300, 1988: 142).

Vaagøeske, Norderøeske og Suderøeske“ (endurgivið í fótnotu til Møller 1827). Heldur ekki her er býtið greitt, tí hvat fevnir „den Strømøeske“ um? Og hvussu við Eysturoynni?

1.2 V. U. Hammershaimb

Venceslaus Ulricus Hammershaimb, ið var prestur og seinri próstur, gav sum tann fyrsti eina føroyska mállæru út í 1854, *Færøisk sproglære* (her stýtt Hmb 54), tó at hann ekki var tann fyrsti at skriva eina.⁴

Í yvirlitinum, sum hann hevur yvir málførini, roknar hann við trimum „hoveddialekter“. Alt sunnan Skopunarfjørð nevnir hann „Søndenfjordsdialekten“. Í hinum endanum av landinum hevur hann „Norderødialekten, indbefattende den nordlige og østlige del af Østerø, samt alle Norderøerne“. Harímillum liggur „Strømødialekten“, eitt reiðiliga stórt øki, ið ekki einans umfatar Streymoynna, men eisini Vágar og „en del af Østerø“. Tað má so vera tann parturin av Eysturoynni, sum ekki hoyrir til „Norderødialekten“. Hann sigur ekki, hvar í Eysturoynni markið gongur – í dag hava vit vanliga lyndi til at rokna málið í trimum teimum norðastu bygdunum í Eysturoy (Eiði, Gjógv og Funningi) upp í norðoyamál, men tað kann hava broytst við tíðini. Hammershaimb ger vart við ljóðligan líkleika millum norðoyamálið („Norderødialekten“) og málið í Norðstreymoy („ei lyder således også her som *oj*“). Men hann nevnir munin í framburði av *á* og í einum meira dragandi tónalag í norðoyamáli („ligesom tonefaldet i det hele er meget slæbende“) (Hmb 54: 235-36).

Hammershaimb tekur sum nevnt báði Vágar og ein part av Eysturoynni við upp í streymoyarmálið, hóast „nogle afvigelser i lydforholdene, idet tvellyden *ei*, som på Sydstrømø og Vågø lyder som *aj*, på Nordstrømø og Østerø udtales som *oj*“. Sum heild hevur hann lítið gott at bera streymoyarmáli og serliga havnarmáli, tí „i det hele findes her en plattere, stærkere bondeagtig udtale af selvlydene og en større indflydelse af dansk, udgående fra Thorshavn, som er midtpunktet for dette distrikt“ (Hmb 54: 236).

Í sama inngangi gremur hann seg um afturgongdina hjá málinum. Tí

4 Tann ungi føroyski studenturin Johan Hendrik Weyhe (1706-1770), ið seinri gjørdist prestur í Føroyum, skrivaði í studentatíð síni eina føroyska mállæru, helst ímillum 1725 og 1728, men hann náddi ekki at fáa hana givna út, áðrenn handritið fórst í eldsbrunanum í Keypmannahavn í 1728. Rasmus Rask hevði í *Vejledning til det Islandske eller gamle Nordiske Sprog* (sum kom í 1811) eitt kapitull við heitinum „Den færøiske Sprogart“, men tað er ekki ein fullfíggið mállæra, mest eitt yvirlit yvir hvussu føroyskt víkir frá forn málinum, og einki er um málførir. Um mállærur hjá J. Nolsøe, ið verður umrødd seinri, og um royndirnar at fáa eina mállæru gjørda umleið 1846, sí Weyhe 1996: 311-13.

hóast tað eru kvæðini sum serliga eiga heiðurin fyri, at málið ikki er verri farið enn tað er, og hóast tað verður yrkt „på færøsk af bønderne endnu den dag i dag, og ikke sjældent i et temmelig rent sprog og ret net,“ so er støðan kortini tann, at (Hmb 54: 235):

Mange former ere nu for tiden i en opløsningstilstand (f. ex. den best. ejef. af hunkønsordene, ejef. af tillægsordene), og ungdommen begynder nu mange steder at undse sig ved at bruge de gamle former (f. ex. *vær høvum* for *vit hava*, hvilket sidste mere ligner det danske: *vi have*), især når de komme til Thorshavn, hvor man i mange år har haft en dansk skole, hvor sproget er noget jammerligt mismask og hvor man derfor gør nar ad det rette gamle færøiske. Når derfor bonden i landsbygden vil lade Thorshavns indbyggere give tonen an, hvorledes han skal tale – og der ere ikke få eksempler, endogså fra de nordligste afsides liggede øer, derpå – da vil sproget snart være fuldkommen opløst og ikke have anden interesse end betragtningen af, hvorledes det lidt efter lidt ved afslibning af bøjningsformerne går over til dansk, dog med enkelte ejendommeligheder i lydlæren; derimod vil det ikke så let miste ordforrådet, som grammatikken, hvilket de norske dialekter vise os.

1.3 Jakob Jakobsen

Árini 1886-91 gav Hammershaimb *Færøsk anthologi* út í tveimum bindum (FA I-II). Í fyrra bindi av hesum høvuðsverki hansara frá seinri árum verður mállæran frá 1854 givin út aftur (undir yvirskriftini „Sproglære“, s. LVII-CXVI, her stytt Hmb 91), men nú hevur Jakob Jakobsen, ið tá las málførði í Keypmannahavn, endurskoðað hana (sí Weyhe 1996: 313).

Her er eitt annað sundurbýti av málførunum enn í 1854. Jakob Jakobsen roknað við tveimum meginøkjum ella høvuðsmálførum. Alt sunnan fyri Skopunarfjørð nevnið hann „Søndenfjordsmålet“ (eins og Hmb 54 gjørði), og alt norðan fyri henda fjørð fyri „Nordenfjordsmålet“. Tey verða síðan býtt sundur aftur í undirøkir. Sunnanfjørðsmálið býtir hann sundur í „Suderøsmål og Sandøsmål“ (hóast hann ikki sigur tað beinleiðis, so roknað hann helst málið í Skúgvoy og Stóru Dímun við upp í sandoyarmálið, sbr. FA I: 460). Norðanfjørðsmálið skiftir hann sundur í „Sydstrømdialekten og Norderødialekten“. Suðurstreymoyarmálførið (í víðari merking) fevnir um Suðurstreymoy, Vágar, Mykines, Nólsoy, Hest og Koltur. Innan fyri tað aftur roknað hann við suðurstreymoyarmálføri í trongari merking, t.e. málið í sjálvari Suðurstreymoy (og tann framburðurin er lagdur til grund fyri ljóðskriftina í orðasavninum í FA

II). Norðoyamálførið í víðari merking fevnr um Norðoyggjar, Eysturoy og Norðstreymoy. Hann sigur um „Østerø- og Norderømålet“, at tað „udgør denne dialektgruppes egentlige bestanddel“ (Hmb 91: LIX), og um norðstreymoyarmálið, at tað „danner et slags bindeled imellem de sidstnævnte to dialekter“, t.e. millum suðurstreymoyarmál og norðoyamál (FA II: 464).⁵ Vit merkja hjá Jakob Jakobsen ta somu óvissuna sum hjá Svabo og Hammershaimb, tá ið mørk skulu dragast innan hetta økið í Norðoyggjum, Eysturoynni og Norðstreymoy (sbr. eisini FA I: 443).

Høvudsbroytingin, sum Jakob Jakobsen ger í Hmb 91 samanborið við Hmb 54, er, at tað stóra málføraøkið, sum Hammershaimb kallaði „streymoyarmál“, býtir hann sundur, soleiðis at málið í Norðstreymoy og í allari Eysturoynni fer upp í norðoyamálførið ella „Norderødialekten (i videste forstand)“, sum hann nevnr tað. Og málið í Suðurstreymoy fer, saman við málinum í Vágum og í hinum smáoyggjunum har á leið, saman í tað hann kallar suðurstreymoyarmál, ið so verður eitt slag av miðfjør- oyskum.

Hammershaimb nevnr í innganginum til ta fyrru mállæruna (og tað verður tikið upp aftur í bygdamálsyvirilitinum í seinru útgávu), at tað serliga er í ljóðviðurskiftunum at munur er millum tey føyroysku málførini, „i formlæren, den egentlige sprogbygning, er der enhed imellem dem,“ sigur hann so vakurt. Tað einasta, ið skilur, sigur hann er nýtslan av persónsfornavninum í 1. og 2. pers. (Hmb 54: 236, Hmb 91: LIX). Sum vit skulu síggja í hesi grein, so er ikki fult samsvar millum tað sum verður sagt í innganginum og tað sum kemur fram í mállærunum sjálvum.

Vit skulu her seta eitt grovt yvir lit yvir málførini í Føroyum, soleiðis sum Jakob Jakobsen lýsir tey í *Færøsk anthologi* (sí eisini kortið av Føroyum):

A Sunnanfjørðsmál

1 Suðuroyarmál (Suðuroy)

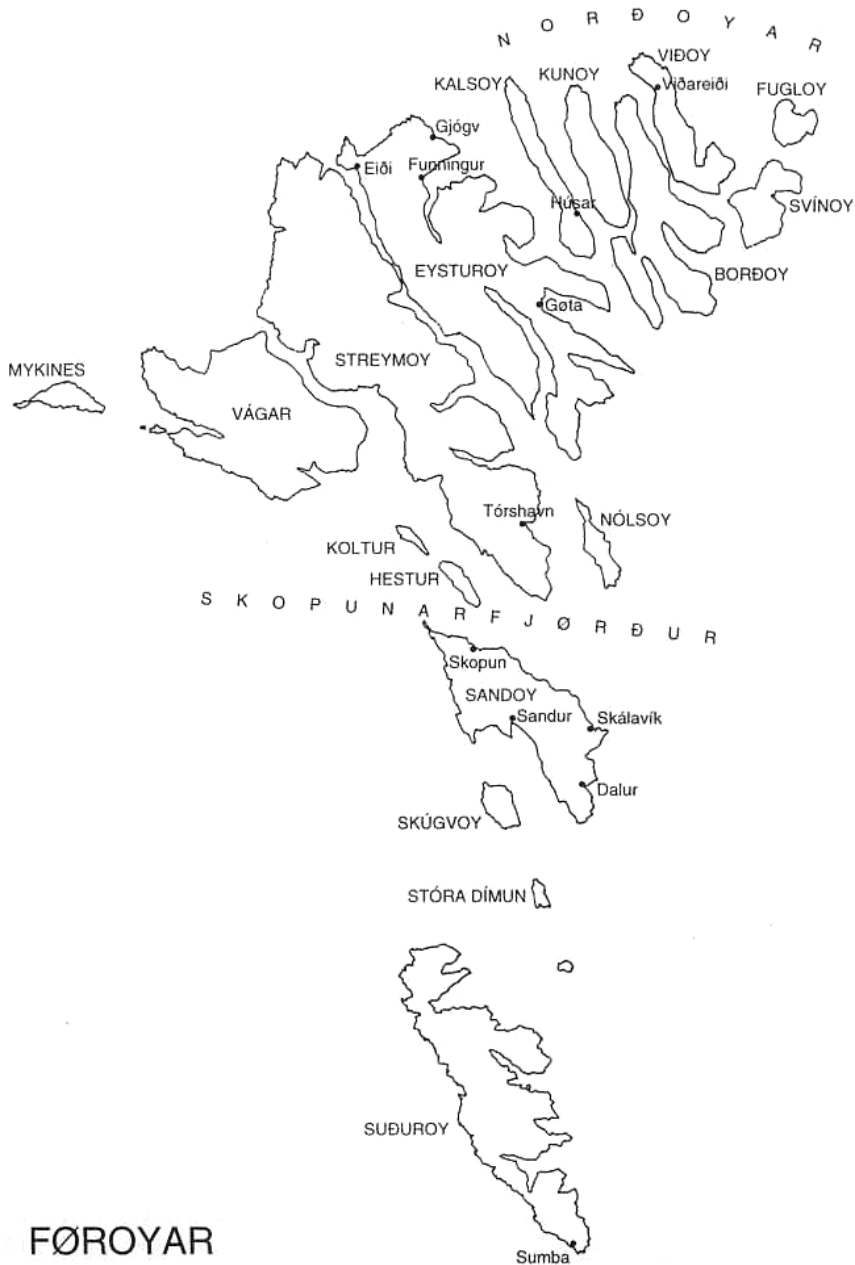
2 Sandoyarmál (Sandoy, Skúgvoy, Dímun)

B Norðanfjørðsmál

1 Suðurstreymoyarmál (Suðurstreymoy, Nólsoy, Hestur, Koltur, Vágar, Mykines)

2 Norðoyamál (Norðstreymoy, Eysturoy, Norðoyar)

5 Yvir litið finst báði fremst í mállæruni í FA I, s. LVII ff. og – í styttri líki – aftast í FA II (orðabókini), s. 464. Annars er tað at síga, at her í Anthologiini verður fyrstu ferð roynt lýsa føyroyskan framburð (herundir málførini) á hollum ljóðfrøðiligum botni. Serliga kann verða víst til s. 439-460 (Lydskriftprøver) í FA I og ljóðskriftina í orðabókini í FA II.

1.4 Jákup Nolsøe

Umframt hesar báðar gerðir av mállæruni hjá Hammershaimb finst ein triðja føroysk mállæra frá 19. øld. Tí umleið 1830 skrivaði Jákup Nolsøe

(1776-1869), sum starvaðist við tann kongliga handilin í Tórshavn, fyrst sum bókhaldari, seinri sum handilsforvaltari, eina mállæru („Færøsk sproglære“), sum tó ongantíð varð prentað, men finst í handriti í AM 972 4to.

Mállæra hansara hefur einki skipað yvirlit yvir málförini, men í umrøðuni av føroyskum máli verður málføramunur fleiri ferðir havdur á orði.

Um Jákup Nolsøe kann annars stutt verða sagt, at hann hevði stóran áhuga fyri máli (dugdi umframt livandi mál eisini latín) og fyri norrønum fornbókmentum. Meginpartin av málkunnleikanum mundi hann hava fingið sær sjálvur. Um mállæruna og um føroyska stavseting hevði hann brævaskifti við Rasmus Rask (Matras 1935: 46-48; Skårup 1964: 63; Weyhe 1996: 311).

2. Málføramunir

Vit skulu í hesum kapitli taka tað týðningarmesta fram av tí, sum mállæruhøvundarnir í farnu øld høvdu at siga um bendingarmun í málførunum, og royna at bera saman við, hvat vit vita í dag um henda mun. Tá koma vit eisini at draga okkurt fram, ið seinri høvundar hava lagt afturat, og vit fara eisini at umrøða málføramun, ið vit kenna í dag, men sum ikki er nevndur hjá teimum eldru høvundunum.

Av tí at endingasjálvljóðini hava týðning fyri fleiri bendingasløg, skulu vit fyrst umrøða tey og hyggja at, hvat hent er við teimum samanborið við fornmálið og hvørjar fylgjur tað hefur fingið fyri ymiskar bendingar. Harnæst fara vit at røða um viðurskiftini í fallbendum orðaflokkum, fyrst um hvør- og hvønnfall í fleirtali í óbundnum og bundnum navnorðum og í lýsingarorðum, fornøvnnum og talorðum í kallkyni. Síðan um nýggjar fleirtalsendingar í hvørkikynsorðum og um serlig viðurskiftir í hvørjum-falsendingum í norðoyamáli. Fornøvnini verða viðgjørd í einum parti fyri seg. At enda í hesi gjøgnumgongd skulu vit taka nakrar munir fram í sagnorðabending.

Høvuðsreglan í gjøgnumgongdini er tann, at roynt verður at lýsa broytingar ið henda í bendingarskipanini, heldur enn at umrøða einstøk orð ið kunnu hava skift bending. Okkurt frávik ið frá hesi meginreglu verður tó gjørt, treyðugt so.

2.1 Endingasjálvljóð

Eitt ásyniligt drag í nútíðarføroyskum er tann munur ið er millum ta skipan í endingasjálvljóðum sum skriftmálið hefur, og tær skipanir ið

eru at finna í teimum ymsu bygdamálunum⁶. Skriftmálið heldur uppi eini skipan við trimum sjálvljóðum, *a*, *i* og *u*, eftir norrønari fyrmynd. Hetta veldur nógvum føyroyingum rættskrivingartrupulleikar, tí eingin í landinum kennir skriftmálsskipanina aftur í sínum talumáli.

Støðan í føyroyskum í dag er tann, at í þórtum av landinum eru tey herðingaveiku sjálvljóðini *i* og *u* í endingum fallin saman. Samanfallið vísir seg í endingapørum sum *-i* og *-u*, *-ir* og *-ur*, *-in* og *-um* (<-m> í hvørjum-falsendingini verður framborið sum [n]), *-il* og *-ul*, t.e. í herðingarveikum endastavils (levis), og í *-i-* og *-u-* í næstsíðsta stavils (penultima), har stavilsíð er heilt herðingaleyst (levissimus). Av tí at samanfallið tekur seg ymiskliga upp, alt eftir um herðingin er levis ella levissimus, verður umrøðan í tveimum. Ljóðliga úrslitið av endingasamanfallinum kann skifta eftir málføri og eftir slag av endingum (Hagström 1967).

2.1.1 /i/ og /u/ í levis

Økir við samanfalli millum endingasjálvljóðini *i* og *u* eru Suðuroyggjin, meginparturin av Norðoyggjum (Kunoy, Borðoy, Viðoy, Svínoy og Fugloy) og miðøkið í landinum (Suðurstreymoy við Tórshavn). Summastaðni, og tað er galdandi fyri miðøkið og stóran part av Norðoyggjum (Kunoy, Borðoy og eyðvitað Kalsoy, sí niðanfyri), verður andstøðan kortini hildin uppi framman fyri nasaljóð (t.d. hoyrist munur millum *bátin* og *bátum*). Fullkomið samanfall í øllum ljóðumstøðum, eisini framman fyri nasaljóð, finna vit bert í Suðuroynni og teimum eystastu av Norðoyggjunum (Fugloynni, Svínoynni og Viðoynni).

Í hinum partinum av landinum, t.e. Sandoynni, Vágum, Norðstreymoy og Eysturoynni (partvíst saman við Kalsoynni, teirri vestastu av Norðoyggjunum), er andstøðan millum tey trí endingasjálvljóðini varðveitt, men ongastaðni við sama skifti (somu distributiún) sum í skriftmálinum. Taka vit sum dømi *-ir* og *-ur* sum fleirtalsending í hvør- og hvønnfalli av navnorðum (t.d. *vinir*, *bygdur*, *konur*, *bøtur*, *eygur*) og sum nútíðarending í 2. og 3. persóni í eintali av sagnorðum (t.d. *bøtir*, *siglir*, *torir*, *bítur*, *krevur*), so er gongdin tann, at bygdamáli í hesum øki velja at brúka */-ir/* til at marka fleirtal í navnorðum (*/vi:nir*, *bigdir*, *ko:nir*, *bø:tir*, *ei:jir/*) og */-ur/* sum nútíðarmerki í sagnorðum (*/bø:tur*, *siglur*, *to:rur*, *bí:tur*, *kre:vur/*).

6 Djúptøknastu kanningar av hesum viðurskiftum hava teir báðir Björn Hagström (1961, 1967) og Otmar Werner (1964) gjørt. Tað ið eg sigi her, byggir tí fyri tað mesta á teir.

Hetta er meginrákið í hesum stóra øki, men frávik frá hesi skipan eru eisini í økinum, og tey eru sambært Hagström mest at finna í Eysturoy, Kalsoy og partvíst í Norðstreymoy, tí har eru rótorðini (t.d. *bøkur*) oftast enn borin fram við /-ur/ í fleirtali, hóast meginrákið at brúka /-ir/ sum fleirtalsending. Í nútíð av sagnorðum eru viðurskiftini meira fløkt, tí bæði /-ir/ og /-ur/ kemur fyri í Eysturoynni og Kalsoynni, men verri enn so altíð í fullum samsvari við skriftmálið. Rannsóknirnar hjá Hagström kundu tó bent á, at vit í Eysturoynni hava tey bygdamálini, ið koma næst skriftmálinum, hvat endingum viðvíkir. (Um Kalsoynna, sí Staksberg 1991).

Í opnari ending tykjast *-i* og *-u* at hava lættari við at falla saman, enn tá ið tey standa í vardum útljóði (framman fyri hjáljóð, so sum í dømunum beint frammanfyri). Hagström staðfestir soleiðis, at í slíkum endingum finna vit eisini samanfall í pørtum av Sandoyinni (Skopun) og Kalsoynni (á Húsum) (Hagström 1967: 150,156; Staksberg 1991: 34-35). Sjálvur havi eg varhugan av, at samanfall eisini er í hesum endingum á suðurendanum á Sandoyinni (í Dali) og norðarlaga í Norðstreymoy. Hagström tykist ikki hava kannað málið í hesum plássum.

Tað er mangt sum bendir á, at tað nýggja skiftið av /ir/ og /ur/, sum vit síggja í Sandoy, Vágum, Norðstreymoy og Eysturoy, als ikki er serliga gamalt í føroyskum. Teir elstu kvæðauppskrivararnir (fyri og eftir 1800) greiða í flestum førum sera væl at skilja millum <-ir> og <-ur> á ein hátt ið minnir um skriftmálið, serliga Jóannes í Króki (1794-1869) úr Sandoy, sum m.a. skrivaði kvæðahandritið Sandoyarbók 1821-31 (Jóannes í Króki 1968), í stóran mun eisini Jens Christian Svabo, sum var úr Vágum, í nógv minni mun Johan Henrik Schrøter (1771-1851), ið var úr Havn og var prestur í Suðuroy. Nógv bendir á, at samanfallið ímillum /i/ og /u/ í Suðuroynni, í Norðoyggjum (t.e. í útryðjunum) og í miðøkinum (Tórshavn) er hent fyrst, og hevur helst verið gjøgnumført longu fyri 1800. Harafturímóti tykist broytingin í hinum partinum av landinum, burtur frá einum skriftmálslíknandi kervi til tað núverandi, at vera farin fram seint í tíðini, kanska innan fyri tey síðstu 100-200 árin. Eysturoyggjin (saman við Kalsoynni) tykist sostatt at vera bráðpannan, har bardagin framvegis stendur millum eina eldri og eina yngri skipan.

2.1.2 /i/ og /u/ í levissimus

Tær kanningar, ið gjørdar eru av endingasjálvljóðum í føroyskum, tykjast benda á, at mótsetningurin millum /i/ og /u/ í næstsíðsta stavilsi (penultima) er burtur og at hann helst longu hevur verið horvin um tað mundið, tá ið nútíðarføroyskt fyrst verður fest á blað uml. 1800 (sí t.d.

Hagström 1967). Hetta ber í sær, at ljóðliga hoyrist eingin munur millum tann bundna eintalsformin *hestinum* og fleirtalsformin *hestunum*. Sama er við næstsíðsta stavilsi í bundnum endingum sum *-ini/-uni* í t.d. *bygdini*, *konuni* (vanliga framborin /bigdini, ko:nini/) og *-irnar/-urnar* í t.d. *bygdirnar*, *konurnar* (vanliga framborin /bigdinar, ko:ninar/). Fonetiskt kann samanfallsúrslitið liggja millum schwa og eitt *i*-kent ljóð.

2.1.3. Morfologiskar avleiðingar

Sama um broytingarnar í endingunum verða tolkaðar sum fonetiskt samanfall ella sum analogiskar útskiptingar (sbr. Hagström 1967: 169-171), hava tær við sær fylgjur fyri ta grammatisku skipanina. Vit nevndu í 2.1.2, at í *hestinum* – *hestunum* er munurin eintal/fleirtal neutraliseraður í øllum bygdamálum. Í bygdamálum við samanfalli millum /-ir/ og /-ur/ og millum /-i/ og /-u/ hoyrist sjálvsagt ikki munur millum eintal og fleirtal í formpørum sum *vinur* og *vinir*, *stórir* og *stórir*, *stóri* og *stóru*, *lýsti* og *lýstu*.

Her eigur kortini at verða nevnt, at í navnorðum og lýsingarorðum, har sum stovnurin endar við *k* (*drykkur/drykkir*, *klókur/klókir*), *gg* (*leggur/leggir*, *gløggur/gløggir*) ella hjáljóði + *g* (*ungur/ungir*), hoyrist munurin millum eintal og fleirtal framvegis, hóast *u* og *i* eru fallin saman. Tí munurin er fluttur yvir á hjáljóðið frammanfyri, við tað at hjáljóðið (*k/g*) framman fyri upprunaligum *i* (og harvið skrivaðum *-i*) er affrikerað. Soleiðis er støðan í málinum í Suðuroy, í Suðurstreymoy og í (meginpartinum av) Norðoyggjum.

Har sum endingarnar /-i/ og /-u/ í opnum útljóði falla saman, líkist støðan teirri í vardum útljóði. Munurin millum eintal og fleirtal hvørur í formpørum so sum *tann stóri* – *teir stóru*, men kann vera fluttur yvir á frammanfyri standandi hjáljóðið í pørum sum *tann klóki* – *teir klóku*, *tann ungi* – *teir ungu* og harvið vísa seg í affrikeringini. Men her tykist ein nýggj analogisk útjavning at gera vart við seg, soleiðis at eisini tann munurin kann hvørva. Vit kunnu lýsa hesa gongd sum trý stig:

(1)	I	II	III
	(tann) klóki [-tʃʌ]	klóki [-tʃʌ]	klóki [-tʃʌ]
	(teir) klóku [-kʊ]	klóku [-kʌ]	klóki [-tʃʌ]

Støðan, sum nevnd er undir III, er vanlig í málinum í Suðuroy, í Suðurstreymoy og (meginpartinum av) Norðoyggjum, men hon tykist at kappast við støðu II (við affrikeraðum *k* í eintali og bakmæltum (velarum) *k* í fleirtali).

Líknandi gongd kunnu vit síggja í sagnorðum. Í tátíð av veikt bendum sagnorðum, har *-i* og *-u* er tað einasta ið ger mun á eintali og fleirtali í tátíð, er hesin munur sjálvsagt burtur í økjum, har sum hesar endingar falla saman (sbr. dømið *lýsti – lýstu* frammanfyri). Sagnorðið *kalla* eitur í tátíð eintali *kallaði* (framborið /kadlaji/) og í fleirtali *kallaðu* (framborið /kadlavu/). Eftir at endingasjálvljóðini eru fallin saman, kann munur framvegis hoyrast, við tað at endingin í eintali er /-aji/, í flt. /-avi/. Ella við øðrum orðum: Munurin er fluttur frá endingasjálvljóðinum yvir á hjáljóðið (hiatus-innskotið) frammanfyri (tað ið vit framvegis skriva sum <ð>). Men eisini her kunnu vit í dag í áðurnevndu samanfallsøkjum síggja eina framhaldandi útjavning av muninum millum eintal og fleirtal, soleiðis at fólk siga bæði *eg kallaði* og *vit kallaði* (við /-aji/). Eisini hesa gongd kunnu vit lýsa í trimum stigum:

(2)	I	II	III
Eint.	kallaði [-ajɹ]	[-ajɹ]	[-ajɹ]
Flt.	kallaðu [-avɔ]	[-avɹ]	[-ajɹ]

2.2 Fallbending og talbending

Føroyskt hevur varðveitt fallbending og talbending. Munurin millum tvítal og fleirtal, sum fornmálið hevði í bendingini av persónsfornavninum, er burtur, men tað koma vit til undir umrøðuni av teirri bendingini (2.3.1). Men einaferð á leiðini millum fornnorrønt og nútíðarføroyskt er hvørsfall hildið uppat at vera virkið morfo-syntaktiskt drag í málinum, í hvussu so er uttan fyri fornøvnini. Traditionelt føroyskt (heitið er frá Trygve Skomedal), t.e. føroyskt, ið hevur sloppið at livað sítt egið lív, hevur funnið sær aðrar útvegir fyri at orða tað, ið hvørsfallið segði, men tað fellur uttan fyri karmarnar um hesa grein. Hini trý føllini eru eftir, og tey nevna vit á føroyskum hvørfall (nominativ), hvønnfall (accusativ) og hvørjumfall (dativ). Tá ið føroyskt varð endurreist sum skriftmál í 19. øld, varð roynt at nýggja hvørsfallið upp aftur við fyrimynd í fornmálinum (og íslenskum), við tað at hvørsfallsformar vórðu tiknir við í mállærunar í størri ella minni mun (Weyhe 1996). Hvørsfall er tí ofta brúkt í skrivaðum máli og kann tí eisini koma fyri í skriftdæmdum talumáli. Um vit skulu tala um málføramun í tí sambandi, so verður tað millum eitt sokallað „háamál“ og gerandismál, heldur enn staðbundin munur.

2.2.1 Hvønnfall fleirtal í kallkyni

Sum kunnugt skoytir nútíðarføroyskt *-r* upp í hvønnfallið í fleirtali

í kallkyni í teimum fallbendu orðaflokkunum og setur somuleiðis hvørfalsformarnar *teir* og *tveir* í staðin fyri teir eldru hvønnfalsformarnar *tá* og *tvá*, norr. *þá* og *tvá* (um hvønnfalsformin *tóa* ella *tógva*, sí niðanfyri):

- (3) hvrft.ft. hestar vinir spakir teir mínir tríggir hestarnir
 hvnf.ft. hestar vinir spakar teir mínar tríggjar hestarnar

Her ger Hammershaimb í 1854 vart við dialektmun á tann hátt, at Suðuroyggjin skilur seg frá restini av landinum. Um *a*-stovnar sum t.d. *drangur*, *snigil* sigur hann (Hmb 54: 272):

Genstandsformen [t.e. hvønnfall] i flertallet er nu almindelig lig nævneformen af hankønsordene, ligesom i hunkønsordenes bøjning, undtagen på Syderø, hvor den gamle endelse på *a* har holdt sig; her siger man da stedse: nf. *drangar*, (*sniglar*)⁷ gf. *dranga*, *snigla*, o.s.v. i alle hankønsord, både af den stærke og den svage bøjning.

Um *i*-stovnar (t.d. *bekkur*, *drongur*) stendur, at „Gf. ft. endes på Syderø på *i*, men er ellers overalt bleven lig nf.“ (Hmb 54: 275). Um tey veiku kallkynsorðini er tað sama galdandi („gf. *risar* for *risa*“ (Hmb 54: 286)). Undir teirri bundnu navnorðabendingini nevnir hann „gf. *akrar-nar* (eller rettere *akra-na*, den syderøiske form)“ (Hmb 54: 290). Undir bendingini av lýsingarorðinum *spakur* verður hetta sama havt á munni: „Den rette gf. ft. af hank. på *a* bruges kun på Syderø, men heller ikke der stadig; den er da sammenblandet med hunkønnet, så man nu siger *stórar* (for *stóra*) *menn*, ligesåvel som *stórar konur*“ (Hmb 54: 292-93).

Undir fornøvnunum (Hmb 54: 303) verður hetta sama endurtikið: *teir* eitur í Suðuroy *tá* í hvønnf. Og um *hin* sigur hann: „på Syderøen har man også her og i de følgende stedord den rette form på *a* for gf. hank. ft. (ikke *ar* = hunkønnet); altså *hina*“ (Hmb 54: 304).

Um talorðið *tveir* sigur Hammershaimb, at tað í hvønnfalli hevur formarnar *tveir* og *tvá* (og *tógva*): „Formerne *tvá* og *tógva* (for *tóa*) findes ligeledes ofte i kvæderne, især som de synges på Syderøen“ (Hmb 54: 300).

Tað kann vera forvitnisligt at bera hetta saman við ta endurskoðaðu útgávuna í *Færøsk anthologi*. Har orðar Jakob Jakobsen seg nakað knappari: „På Suderø træffes endnu en gf. ft. hak. på *-a*, som: *arma* (ellers

7 Dømið í klombrum havi eg sett inn; orðið man vera gloymt hjá Hmb.

armar“ (Hmb 91: LXXII). Og „Anm. På Suderø træffes en gf. flt. hak. på *-i (liti)*“ (Hmb 91: LXXIII).

Undir lýsingarorðunum (Hmb 91: LXXXIV ff.) verða hesir gomlu hvønnfalsformar als ikki nevndir. Tað kann nú eisini vera av misgáum.

Hvønnfalsformurin *tá* (kk. flt. og kvk. eint.) verður eisini nevndur her. Í bendingardøminum stóð hesin formur í 1854 sum fullgildigur síðuformur, her í 1891 er hann settur í klombur, og sagt verður um hann: „Formen *tá* í gf. huk. ent. og gf. hak. flt. træffes kun på Suderø“ (Hmb 91: XCI). Meira verður røtt um hetta í 2.3.2. Um *hin* sigur Jakob Jakobsen: „på Suderøen træffes også her og i de følgende stedord den ældre form på *-a* i gf. flt. hak. (*hina*)“ (Hmb 91: XCI).

Um talorðini verður í 1891 sagt tað sama sum í Hmb 54 („Formerne *tvá* og *tógva* (for *tóa*) findes ligeledes ofte i kvadene, især som de synges på Suderøen“ (Hmb 91: XCIV).

Sum nevnt hevði Jákup Nolsøe longu fyri Hammershaimbs tíð skriv- að sína mállæru. Nú var Jákup nólsoyingur (Nólsoyggin er í miðøkinum, uttan fyri Tórshavn), og tí vænta vit heldur ikki at finna hesar fornu hvønnfalsformarnar hjá honum. Tað gera vit heldur ikki undir navn- orðabendingunum ella í umrøðuni av navnorðunum. Tá ið hann umtalar tey bundnu kallkynsorðini, sigur hann nevniliga soleiðis (Nolsøe: 59-60):

nom.plur. fær overalt Endelsen *-nir*, hvorfor maa mærkes, at acc. der ellers i den ubestemte Form bestandig er lig nom., faar Endelsen *-nar*, og mister sit *r* af den ubestemte Form, nemlig istedetfor *Bitarnar*, *Kongarnar*, *Äkrarnar*, faar man *Bitanar*, *Konganar*, *Äkranar*.

Tá ið hann so setur bendingarmynstrið upp, ger hann tað á henda hátt (Nolsøe: 66):

(4)	hvf.flt.	Hövdingarnir	Äkrarnir	Sinirnir
	hvnf.flt.	Hövdinganar	Äkranar	Sininar

Hann sigur í roynd og veru, at bundið og óbundið eitur tað so:

(5)	hvf.flt.	Hövdingar	Hövdingarnir
	hvnf.flt.	Hövdingar	Hövdinganar

Jákup Nolsøe fær tað at síggja út sum at tað fyrra *r*-ið í hvørfalsendingini <-arnir> framvegis hoyrist (hvat tað jú ikki ger í nútíðarføroyskum),

meðan einki tílíkt *r* er í hvønnfalli <-anar>. Tað er tó lítið trúligt, at *r*-ið í teirri óbundnu endingini í hvørfalli hevur verið varðveitt, tá ið tann bundna endingin er lögð aftrat. Kanska endurspeglar skrivihátturin <Hövdingarnir> eina roynd at liva upp til norrøna ella íslenska skriftfyrirmynd (sbr. tað ið niðari í hesi grein er sagt um máláskoðan hansara).

Meira undranarvert er tað, at hann í lýsingarorðunum ger mun millum hvørfall og hvønnfall við at seta upp formar uttan *r* í hvønnfalli, og uttan nakra viðmerking um, hví hann ger tað:

(6) hvrf.flt. tungir móvir fagrir lítir bengnir galnir frómastir
 hvnf.flt. tunga móva fagra lítla bengna galna frómasta

Eisini í fornabendingunum hevur hann hesar fornu hvønnfalsformar: *hina, hesa, hása, kvörja, näkra, kvörga, onga, aðra, baa* (svarandi til nútíðarføroyskt: *hinar, hesar, hasar, hvørjar, nakrar, hvørgar, ongar, aðrar, báðar*). *Pajr* eitur tað tó báði í hvør- og hvønnfalli hjá Jákupi Nolsøe. Tað sama er við talorðinum *tvajr*, meðan *þríðjir* í hvønnfalli eitur *þríðja*.⁸

Tað kann neyvan verða ivi um, at so sum hesir eldru hvønnfalsformar verða umrøddir í mállærunum í 19. øld, mugu teir hava livað longur í Suðuroynni enn aðrastaðni í Føroyum og hava ið hvussu so er eitt skifti verið dialektalt eyðkenni fyri suðuroyarmál. Men tað er ilt at siga, hvussu sterkir teir hava staðið. Í kvæðum síggja vit teir ofta, eisini hjá Svabo (men vit vita ikki, hvaðan hann hevði sínar uppskriftir). Men nýttslan er ongantíð reglulig. Helst hevur skipanin ridlað eisini í Suðuroy, longu um hetta mundið, sbr. tað ið tikið varð upp eftir Hammershaimb um endingina í lýsingarorðum: „*a* bruges kun på Syderø, men heller ikke der stadig“ (Hmb 54: 292), og at Jakob Jakobsen leggur hesa viðmerking heilt burturúr undir lýsingarorðunum í 1891. Í týðingini hjá J. H. Schrøter av Føroyingasøgu (Rafn 1832) eru teir eldru hvønnfalsformarnir ofta at síggja, men heldur ikki regluliga har. Schrøter var sum nevnt havnarmaður, men prestur í Suðuroy. Har kann hann hava hoyrt leivdirnar av hesum fornu formum, men tað kann eisini hava styðjað uppundir, at teksturin hann umsetti, var ein norrønur tekstur. Og teir gomlu hvønnfalsformarnir hava uttan iva fløvað hjartað í Hammershaimb. Sum longu nevnt, undrar tað ein kanska meira, at Jákup Nolsøe brúkar hesar formar (um ikki

8 Jákup Nolsøe brúkar í stavseting síni báði <þ> og <ð> eftir norrønari ella íslenskari fyrirmynd, hóast ljóðini, ið tey upprunaliga umboðaðu, ikki longur vóru í føroyskum. Lýsingarorðið *tungur* í (6) skrivar hann tó (helst av misgáum) við <t>. Nýttslan av <ð> er heldur sermerkt (t.d. skrivar hann <móvir> og ikki <móðir>).

í navnorðum, so í lýsingarorðum, fornøvnum og talorðum). Men hann kann hava vitað, at teir framvegis livdu (vit skulu minnst til, at hann var 50 ár eldri enn Hammershaimb og næstan 100 ár eldri enn Jakob Jakobsen). Og so skulu vit eisini minnst til, at hann er tann fyrsti sum í føroyskum málstrevi er inni á tí vit kunnu kalla eini „íslendskari“ kós, eitt ið týðiliga kemur fram í mállæru hansara.

Sum eina niðurstøðu kunnu vit í tveimum talvum (*talvurnar 1 og 2*) seta tað upp, ið vit hava fingið at vita um hvønnfalsformar í flt. kk. í teimum trimum mállærunum í farnu øld samanborið við nútíðarføroyskt. Her er myndin tó einfaldari enn veruleikin:

Kelda:	Sunnanfjørðs		Norðanfjørðs	
	Suðuroy	Sandoy	Suðurstreym.	Norðoyar
Hmb 54	arma, vini, akrana	armar, vinir, akrarnar	armar, vinir, akrarnar	armar, vinir, akrarnar
Hmb 91	arma, vini	armar, vinir, akrarnar	armar, vinir, akrarnar	armar, vinir, akrarnar
Nolsøe			hövdingar, hövdinganar	
Nýfjør.	armar, vinir, akrarnar			

Talva 1: Hvønnfall flt. kk. (navnorð)

Kelda:	Sunnanfjørðs		Norðanfjørðs	
	Suðuroy	Sandoy	Suðurstreym	Norðoyar
Hmb 54	stóra, hina, tá, tvá, tríggja	stórar, hinar, teir, tveir, tríggjar	stórar, hinar, teir, tveir, tríggjar	stórar, hinar, teir, tveir, tríggjar
Hmb 91	hina, tá, tvá	stórar, hinar, teir, tveir, tríggjar	stórar, hinar, teir, tveir, tríggjar	stórar, hinar, teir, tveir, tríggjar
Nolsøe			stóra, hina, þeir, tveir, þríggja	
Nýfjør.	stórar, hinar, teir, tveir, tríggjar			

Talva 2: Hvønnfall flt. kk. (lýsingarorð, fornøvn, talorð)

2.2.2 Gerðarnavnorð (nomina agentis)⁹

Tá ið vit viðgera endingarnar í hvør- og hvønnfalli í fleirtali, man tað vera hóskaði at nevna somu endingar í teimum sokallaðu gerðarnavnorðunum við *-ari*, orðum sum *klokkari* og *riddari*.

Í fornmáli fylgdu tey teirri veiku bendingini hjá kallkynsorðum (t.d. *risi*, *tími*) og hitu *riddarar* í hvørfalli og *riddara* í hvønnfalli. Í fýroyskari mállæru læra vit, at endingin er *-ar* í hvør- og hvønnfalli (sum í øðrum veikum kallkynsorðum). Men í talaðum máli finna vit heilt aðra bending av hesum orðum, ella rættari: vit finna tvær bendingar. Tí gjøgnum landið gongur eitt mark umleið millum Streymoynna og Eysturoynna. Eystan fyri markið siga tey *riddara* báði í hvør- og hvønnfalli, vestan- og sunnanfyri siga tey *riddarir* í hesum báðum føllum. Formar sum *riddarar* eru ringir at staðfesta, og tað er ikki óhugsandi, at teir eru skriftmálsformar (standardiserað skriftmál viðurkennir vanligar bara *-ar*). Hóast ongar mállærur nevna fleirtalsformar við *-ir* av hesum orðum, so hevur orðabókin í *Færøsk anthologi* hesar fleirtalsformar við *-ir* í teimum flestu av hesum orðunum, og teir vóru eisini vanligir í eldri blaðskrivning. Men hin talumálsformurin, tann við *-ara*, verður aldrin tikin upp á tungu, hvørki í mállærum ella aðrastaðni, og tað hóast hann er sera vanligur í kvæðauppskriftum, eitt nú hjá Svabo, har 11 av 15 dómum í hvør- og hvønnfalli hava *-ara*). Eg havi viðgjørt hetta evnið áður og vísi til tað (Weyhe 1991a, 1991b).

Talva 3 vísir við einum dømi munin millum bendingina av hesum báðum føllum í 1) fornmáli, 2) í nútíðar skriftnormi (t.e. í mállærubókum, skriftmáli og skriftmálsdæmdum talumáli) og í vanligum talumáli í ávikavist 3) landnyrðingspartinum av Føroyum (Norðoyar/Eysturoy) og 4) aðrastaðni í Føroyum. Tó kann verða lagt aftrat, at formurin *riddarir* eisini hoyrist í landnyrðingsøkinum í kapping við *riddara* og tykist onkursvegna at vera betur góðtíkin av málbrúkaranum.

	Fornmál	Skriftnormur	Talumál	
			Norð.-Eyst.	Aðrastaðni
hvf. flt.	riddarar	riddarar	riddara	riddarir
hvnf. flt.	riddara	riddarar	riddara	riddarir

Talva 3: Gerðarnavnorð

⁹ Heitið *gerðarnavnorð* er helst óheppið, skuldi kanska heldur verið *gerara-*.

2.2.3 Nýtt samanfall av hvør- og hvønnfalli fleirtali í kallkyni

Meðan navnorðini í kallkyni í óbundnum sniði finga sama form í hvør- og hvønnfalli í fleirtali, tá ið tey finga *-r* skoytt uppí (*hestar*, *vinir*), so hoyrdist framvegis munur, tá ið tær bundnu endingarnar komu aftrat: hvørf. /hestanir, vi:ninir/ (skrivað <hestarnir, vinirnir>), hvønnf. /hestanar, vi:ninar/ (skrivað <hestarnar, vinirnar>), t.e. *-nir* í hvørf., *-nar* í hvønnf., eins og hesin munur kom fram í lýsingarorðum, fornøvnum og talorðum (hvørf. *spakir*, hvønnf. *spakar* osfr.), hóast *-r* var komið aftrat í hvønnfalli (t.e. *-ir* í hvørf., *-ar* í hvønnf.). Sbr. (3).

Men her hevur ein nýgerð tikið seg upp á nútíðarføroyskum, og tað er lyndi til samanfall í kallkyni av føllunum báðum, hvør- og hvønnfalli í fleirtali, ikki bara í óbundnum, men nú eisini í bundnum formi av navnorðunum, og somuleiðis í lýsingarorðum, fornøvnum og talorðum. Stundum hoyrist hvørfalsformurin brúktur báði í hvør- og hvønnfalli í øllum hesum fallbendu orðaflokkunum:

- (7) a. Eg sá hestarnir.
b. Eg eigi allir hesir hestarnir.
c. Eg sá nakrir hvítir fuglar.
d. Hevur tú nakrir pengar?
e. Eg skal keypa einir skógvar.

Tað er ilt at siga neyvt, hvar á landi hetta verður brúkt, tað tykist vera eitt alment rák ymsastaðni. Eg havi so verið varigur við tað ikki bara í Tórshavn, men eisini í Suðuroy og í Norðoyggjum (tað eru jú eisini tey økini har sum endingasjálvljóðini *i* og *u* falla saman, sbr. 2.1). Spyrst tú fólk um hetta, svara tey ofta, at tað er barnamál ella havnarmál (t.e. málið í Tórshavn). So einfalt er tað tó ikki.

Og undir liðini á hesum ráki, ella saman við tí, finst lyndið til at brúka tann bundna hvønnfalsformin báði í hvør- og hvønnfalli. Men hetta rakar bara navnorð. Hetta fyribrigdið tykist hava ein útbreiðsludepil í norðaru helvt av Suðuroy, haðani tað breiðir seg suður eftir oygni. Men tað er eisini væl kent í Norðoyggjum, ið hvussu so er í Fugloy. Tú kann hoyra dømir sum hesi:

- (8) a. Menninar eru útrógva.
b. Hagamenninar fóru burtur í haga.
c. Skipsmenninar skuldu fara avstað.
d. Hestarnar eru svartir.

e. **Hesir** bátarnar eru nýggir.

f. **Allir** menninar eru ungir.

Men ikki: g. ***Allar** menninar eru ungir.

h. ***Allir** menninar eru ungar.

Tað tykist sostatt, sum bæði tey nevndu rákini (tað at brúka hvørfalsformar í hvør- og hvønnfalli í fallbendum orðaflokkum og tað at brúka hvønnfalsformar í somu føllum í bundnum navnorðum) gera um seg í Suðuroy og í Norðoyggjum (sí *talvu 4*).

Tað eg veit, er fyrbrigdið ikki kannað ella viðgjørt í álvara nakra-staðni, og tað verður aldrin umrøtt í mállærunum, hvørki yngri ella eldri. Sum málsligt fyrbrigdi tykist tað vera ikki so lítið stigmatserað („Tey duga ikki at benda,“ verður sagt).

	Suðuroy	Suðurstreymoy	Norðoyggjar
Einans hvørfalsformar brúktir	allir , hesir , nakrir , hvítir , hestarnir	allir , hesir , nakrir , hvítir , hestarnir	allir , hesir , nakrir , hvítir , hestarnir
Einans hvønnfalsformar brúktir	hestarnar , menninar		hestarnar , menninar

Talva 4: Nýtt samanfall av hvør- og hvønnf. flt. kk.

2.2.4 Fleirtal av *ija-* og *an-*stovnum í hvørkikyni

Fleirtalsendingin í hvør- og hvønnfalli av orðum sum *kvæði* og *eyga* hevur mangan verið evni í føroyskum málkjaki. Í eldri føroyskum (eins og í fornnorrønum) hava *ija-*orðini (*kvæði* osfr.) hitið tað sama í eintali og í fleirtali í hesum báðum føllum (*eitt kvæði*, *fleiri kvæði*), meðan *an-*stovnarnir finga *u* í fleirtali (*eyga*, *eygu*; *hjarta* eisini *u-*umljóð: *hjørtu*). Í nýggjari føroyskum hava hesi orð fingið *-r* skoytt uppí til at marka fleirtalið: *kvæðir*, *eygur*, *hjørtur*. Hóast hetta man vera gjøgnumført um alt landið í dag og sostatt ikki elvir til bygdamálsmun, so hevur í føroyskari málrøkt vanliga verið hildið fast um teir *r-*leysu formarnar. Í 1954 kom ein rættskrivingarnevnd við úrskurði um, at fólk kundu velja frítt, hvønn formin tey vildu skriva, við ella uttan *r*. Í Føroysku-donsku orðabókini (FDO) frá 1961 er *r* sett í klombur, soleiðis at t.d. *kvæði* og *eyga* í flt. eita: *kvæði(r)* og *eygu(r)*.

Um *kvæði* sigur Hammershaimb í 1854, at tað „får nordenfjords nu almindelig i flt. *kvæðir*, som om det var et hankønsord“ (Hmb 54: 286), og um *eyga* sigur hann: „Istedenfor flt. *eygu* bruges nu overalt i Strømødialekten og tildels også på Norderøerne *eygur*, *hjørtur*, som om det var flt. af hankønsord på -a“ (Hmb 54: 289). Men í bendingamynstrinum hevur hann bert teir *r*-leysu upprunaformarnar, t.e. *kvæði*, *eygu*. Sambært hesum, so er hetta *r* nakað sum finst í Streymoyarmáli og fyri ein part í Norðoyggjum, ella við øðrum orðum stórt sætt norðan Skopunarfjørð, meðan upprunaformarnir eru varðveittir sunnanfjørðs. Kvæðauppskriftir sunnanfjørðs, eitt nú Sandoyarbók (skrivað 1821-31) vátta tó ikki hetta, tí har koma formar við *r* javnan fyri.

Hmb 91 sigur einki um tað geografiska býtið, men setur í bendingamynstrinum báðar formar upp lið um lið (*klæði*, *-ir* og *eygu*, *-ur*). Um orðini, ið bendast sum *eyga*, stendur, at „I nf. og gf. flt. bruges både formerne på -u og -ur, dog hyppigere endelsen -ur ved enkelte ord end ved andre, hyppigst ved *eygur* og *hjørtur*“ (Hmb 91: LXXVI, LXXXII). Aftast í orðasavninum til Anthologiina (FA II: 462) stendur henda viðmerking:

På samme måde [sum *-ar* og *-ir* í gerðarnavnorðum] veksle ved ik.-ordene [t.e. intetkønsordene = hvørkikynsorðini] på *-i* endelsen *-i* og den nu almindeligere *-ir* i nf. flt., f. eks. *kvæðir*.

Í orðabókini (FA II) skiftir atferðin nakað frá orði til orð, tá ið fleirtalsformurin skal nevast. Ofta hevur hon dupultformar, stundum bert formar við *-r*.

Tað eigur her at verða nevnt, at Jákup Nolsøe, sum annars var so feigin um teir íslensku formarnar, einans hevur formar við *-ir* í fleirtali, altso *Spennir* eins væl og *Ojrir*, *Ejir* og *Hjørtir*. Og tað hóast teir íslensku formarnir *Eyru*, *Augu* standa við síðuna av (Nolsøe: 36-37). So hann tykist hava góðtikið hesa nýgerð.

Kelda:	Sunnanfjørðs	Norðanfjørðs	
		Streymoyarmál	Norðoyamál
Nolsøe		<i>kvæðir</i> , <i>eygur</i>	
Hmb 54	<i>kvæði</i> , <i>eygu</i>	<i>kvæðir</i> , <i>eygur</i>	<i>kvæðir</i> , <i>eygur/eygu</i>
Hmb 91		<i>kvæðir</i> (<i>kvæði</i>), <i>eygur</i> (<i>eygu</i>)	

Talva 5: Fleirtal av *ija*- og *an*-stovnum í hvørkikyni.

2.2.5 Hvørjumfalsendingar

Har sum norrønt í hvørjumfalli í hvørkikyni eintali hevði endingina *-u* (í lýsingarorðum, fornøvnum, kenniorðinum og bundnum navnorðum, t.d. *stóru, einu, mínu, húsinu, barninu*, hevur nútíðarføroyskt fingið *-um* (framborið við [-n]): *einum, mínum, húsinum, barninum*. Tað merkir, at endingin í kallkyni og hvørkikyni verður tann sama (*manninum, barninum*), og hesi bæði kynini standa saman mótvegis kvennkyni (*einileinari, míni/mínari, bygdini, konuni*).

Í teimum eystastu oyggjunum hevur gongdin tó verið ein onnur enn í landinum annars, í hvussu so er í teimum bundnu navnorðaendingunum.¹⁰ Eftir at /i/ og /u/ í herðingaveikari støðu (sbr. 2.1) eru fallin saman her norðuri (og í framburði blivin til okkurt *i*-kent ljóð ella schwa), hava hvørkikynsorð sum *húsinu* og *barninu* fingið sama form sum kvennkynsorð sum t.d. *bygdini, konuni* (um samanfallið av /i/ og /u/ í næstsíðsta stavilsi, sí 2.1.2). Kvennkyn og hvørkikyn eru so at siga farin í samgongu og eru komin at standa so sterk, at tey hava ávirkað kallkynið, soleiðis at eisini tað hevur fingið hesar endingar: *bátini, sonini* (t.d. *Hann bað heilsa konuni og sonini*).

Hetta hendir ikki í fleirtali. So meðan vit í meginpartinum av landinum hava fingið samanfall millum hvørjumfallið í eintali og hvørjumfallið í fleirtali í bundnum formpørum sum *hestinum – hestunum* og *skipinum – skipunum* (sbr. 2.1.2), so heldur málið her í teimum eystastu oyggjunum uppi einum muni millum eintal *hestini, skipini* og fleirtal *hestinin* <hestunum>, *skipinin* <skipunum> í bundnum formi í hvørjumfalli (Hagström 1967: 160; Zachariassen 1969: 13).

Meira ivasamt er, hvussu gongdin hevur verið í hvørjumfalli eintali av øðrum fallbendum orðaflokkum enn teimum bundnu navnorðunum, t.e. lýsingarorðum og fornøvnum. Her norðuri eitur tað *einum góðum báti* og *einum góðum skipi* eins og aðrastaðni í Føroyum. Ulf nevnir tó eitt (skrivligt) stakdømi (*Hanus við síni rotna læri*), sum kundi bent á formaruttan *m* í nýggjari føroyskum (Zachariassen 1969: 13).

Vit seta her eitt yvirlit yvir bundnar hvørjumfalsformar í navnorðum, 1) so sum teir vóru í fornmáli, 2) sum teir eru í tí mesta av Føroyum í dag, og 3) sum teir eru (ella kanska heldur vóru) í einum parti av Norðoyggjum:

10 Chr. Matras nevnir fyribrigdið í doktararitgerð síni um staðanøvn í Norðoyggjum (1932: 48). Ulf Zachariassen viðger evnið gjølla í Fróðskaparritum (1969: 9-15). Sambært teimum er hetta máleyðkennið at finna í Fugloy, Svínøi og Kunøi.

(9)		Fornmál	Núttíðarføroyskt	Norðoyggjar
	hvmf. kk.	eint. hestinum	hestinum [-tɪŋ]	hestini [-tɪt]
	“ “	flt. hestunum	hestunum [-tɪŋ]	hestunum [-tɪtɪ]
	hvmf. hvk.	eint. skipinu	skipinum [-tɪŋ]	skipinu [-tɪt]
	“ “	flt. skipunum	skipunum [-tɪŋ]	skipinum [-tɪtɪ]
	hvmf. kvk.	eint. konunni	konuni [-tɪt]	konuni [-tɪt]
	“ “	flt. konunum	konunum [-tɪŋ]	konunum [-tɪtɪ]

Í somu grein nevnir Ulf eisini eitt annað serfyrbrigdi í norðoyamáli, har sum *-um* í hvørjumfalli fleirtali í teirri veiku bendingini av lýsingarorðum er varðveitt:

- (10) a. Eg havi verið yvir hjá teimum gomlum.
 b. Hann er í teimum nýggjum klæðunum.
 c. Hann er av størstum monnum.
 d. Hann var uppi í teimum bestum at fiska.

Sjálvur hoyrði eg í útvarpinum í mars 1997 gamla konu úr Fugloy, sum býr í Havn, siga: *Abbin plagdi at fara við teimum smáum børnunum*. Her hevur føroyskt annars endingina *-u* (*gomlu*, *nýggju* osfr.) í hvørjumfalli fleirtali, t.e. sama form sum í hinum føllunum í fleirtali (Zachariasen 1969: 14). Ulf veit seg ikki við vissu hava hoyrt hetta málførafrávik aðrastaðni enn í fugloyarmáli. Sjálvur havi eg (í 1997) hoyrt mann av Viðareði, sum er føddur 1921 og hevur búð meginpartin av ævini í Keypmannahavn, brúka hesar orðingar:

- (11) a. Á sínum gomlum døgum.
 b. Hjá teimum gomlum.
 c. Nógv av teimum gomlum staðanøvnunum.
 d. Ein av teimum gomlum sálmabókunum.

Her kunnu vit so eisini seta eitt yvirlit ið ber saman hesa bending 1) í norrønum, 2) í vanligum núttíðarføroyskum og 3) einum parti av Norðoyggjum:

(12)		Fornmál	Núttíðar- føroyskt	Norðoyggjar
	hvr. flt.	gømlu	gomlu	gomlu
	hvnf. flt.	gømlu	gomlu	gomlu

hvmf. flt.	gömlum	gomlu	gomlum [-un]
hvsf. flt.	gömlu	-	-

2.3 Serligur bendingamunur í fornøvnum

Innan fyri flokkin av fornøvnum er tað serliga bendingin av persónsfornavninum sum hefur áhuga í hesum sambandi, men fyri ein part eisini ávísingarfornavnið *tann*. Vit fara her fyrst at hyggja at teimum heldur fløktu viðurskiftunum í persónsfornavninum og síðan at viðgera ávísingarfornavnið fyri seg.

2.3.1 Persónsfornavnið

Í farnu øld, tá ið mállærurnar vórðu skrivaðar, hefur bendingin av persónsfornavninum á mangan hátt verið í bráðpannuni. Bygdamálsmunurin tykist hava verið stórus, og hóast nakað er broytt síðan, so er hann framvegis ásynligur og kanska tann bendingamunur, ið føroyingar hefta seg mest við, eisini í dag. Men hin vegin man tað neyvan vera nakar ivi um, hvat kervi stendur sterkast í dag og helst verður við yvirlutan, sum frá líður. Tí er kanska skilagott at hyggja at tí fyrst:

(13)		1.p.	2.p.	2.p. (høvískt)
Eint.	hvr. f.	eg	tú	tygum
	hvn. f.	meg	teg	tygum
	hvm. f.	mær	tær	tygum
	hvs. f.	mín	tín	tygara
Flt.	hvr. f.	vit	tit	
	hvn. f.	okkum	tykkum	
	hvm. f.	okkum	tykkum	
	hvs. f.	okkara	tykkara	

Í dag er hetta mynstur einaráðandi norðan fyri Skopunarfjørð, og tískil eisini í tí fjølbygdsta økinum, Suðurstreymoy, sum er tað ið stýrir norminum. Og hóast suðuroyingar og sandoyingar kunnu vera treiskir, so man vera ivasamt, hvussu leingi teir megna at stremba móti broddinum. Tí fyri einum 100-200 árum síðan var henda skipan ikki einaráðandi norðanfjørðs heldur. Hon hevði so at siga ikki fingið tíð at fest seg. Tað hefur hon nú, og sostatt trokað aðrar skipanir, t.d. í Eysturoynni og Norðoyggjum, burtur.

Í mállæruni hjá Jákupi Nolsøe verður persónsfornavnið bent í eintali, tvítali og fleirtali, eins og gjört varð í fornmáli. Tað sama verður gjört hjá Hammershaimb í 1854. Vit skulu seta bendingar teirra upp lið um lið:

(14)		Nolsøe		Hmb 54	
		1.p.	2.p.	1.p.	2.p.
Eint.	hvr. f.	E	þú	eg	tú
	hvn. f.	me	þè	meg	teg
	hvm. f.	mär	þär	mær	tær
	hvs. f.	mín	þín	mín	tín
Tvít.	hvr. f.	vid	þid	vit	tit
	hvn. f.	okkur	þikkur	okkur	tykkur
	hvm. f.	okkun	þikkun	okkum	tykkum
	hvs. f.	okkara	þikkara	okkara	tykkara
Flt.	hvr. f.	vär	þär	vær	tær
	hvn. f.	os	þiur	os	(yður)
	hvm. f.	osun	þiun	osum	(ydrum)
	hvs. f.	osara	þiara	osara	(ydra)

Tað er ikki ætlanin í hesi grein at viðgera spurningin um sjálvt tvítalið og nær og hví tað fall burtur í føroyskum. Um tann spurningin kann verða víst til Helga Guðmundsson (1972), sum viðger tvítal í íslenskum og øðrum málum og eisini tekur føroyskt við inn í umrøðuna (sambært honum er føroyskt tað málið, ið longest varðveitir tann gamla munin millum tvítal og fleirtal í persónsfornavnum).

Nolsøe ger lítið við at greiða frá nýtslu (og muni í nýtslu). Hann nevnir tó stutt frábregðandi formar í Suðuroy og Sandoy („Formene¹¹ *vør, þèr, mèr, sèr, ogur* for *okkur, þigur* for *þikkur, ogra* for *okkara, þigra* for *þikkara* udtales paa Suderøen og for en Del paa Sandøen“ (Nolsøe: 90)). Beint aftaná nevnir hann samanblanding millum hvønnfall og hvørjumfall í tvítali og fleirtali av báði 1. og 2. persóni. Tey verða brúkt „i Fleng, nemlig *okkun* for *okkur*, *osun* for *os* etc., og omvendt“ (Hetta man sipa til málið norðanfjørðs og ikki í Suðuroy og Sandoy). Og skoytt

11 Formarnir *mèr, þèr, sèr* standa í bendingamynstrinum sum síðuformar í hvmf.eint. av ávikavísi 1.p., 2.p. og tí afturbenda fornavninum og mugu vera suðuroyarformar. *Vør* afturímóti er ikki við í bendingamynstrinum, men skal helst fatast sum síðuformur til *vär* í flt.

verður uppí um fleirtalsformin sum hæviskan form: „Som Høflighedstiltale til Overmænd og dem man har Agtelse for, bruges anden Persons Flertal, ligesom *De* i Dansken; ja endog *þiur* og *þiun* bruges ofte som Nævneform. I Fortrolighed bruges *þú*“ (Nolsøe: 90-91).

Nolsøe nevnir ikki á hesum stað nakað um hóttafall á muninum millum tvítal og fleirtal (hann kemur inn á tað undir sagnorðunum! sbr. 2.4.1.2), og tað kann undra ein. Harafturímóti umtalar hann samanfallið millum hvønnfall og hvørjumfall. Og í roynd og veru fær hann eisini sagt, at tann hæviski formurin „ofta“ er:

(15)	hvr̥f.	tyður, tyðum
	hvn̥f.	tyður, tyðum
	hvm̥f.	tyðum
	hvs̥f.	tyðara

Formarnir *tyðum* í hvør-, hvønn- og hvørjumfalli og *tyðara* í hvørsfalli (her við etymologiskari stavseting) eru teir ið eru í brúki í dag sum hæviskir formar í 2. persóni eintali, nú skrivaðir <tygum, tygara>, sbr. seinri.

Soleiðis sum Jákup Nolsøe setur bendingamynstrið fyri persónsfornavnið upp, fært tú ikki stórvegis fatan av, at hóttafall er ákomið. Og bendingamynstrið hjá Hammershaimb í 1854 líkist merkiliga nógv tí hjá Jákupi (um vit síggja burtur frá 2.p.fl.¹²). Men hyggja vit at viðmerkingunum til bendingarnar, fáa vit serliga hjá Hammershaimb eina heilt aðra mynd av upploysn. Vit hóma gjøgnum tað hann sigur, at tað kervið, sum í dag er ráðandi, er um at festast, nevniliga tá ið hann sigur (Hmb 54: 302):

i Strømødialekten er derimod hele flertallet bortfaldet, og man bruger der kun totalsformerne *vit, tit*; gf. *okkur, tykkur* er næsten ganske tabt her og bliver erstattet ved hensynsformen *okkum (okkun), tykkum (tykkun)*, hvilket også gælder om Norderødialekten.

Báði Jákup Nolsøe og Hammershaimb ganga út frá, at teir eldru hvørj-

12 Fleirtalsformarnar í klombrum (*yður, yðrum, yðra*) sigur Hammershaimb vera „forsvundet af talesproget og kun findes i kvæderne“ (Hmb 54: 302-303, Hmb 91: XC). Hann uppfatar teir sum leivdirnar av tí gamla fleirtalinum. Eftir orðalagnum at døma tykist hann ikki at uppfata teir nýggju hævisku formarnar *tyðum* og *tyðara* sum komnar av norr. *yðr* og *yðar*, og tað er kanska ein grundin til, at hann stavsetur teir (etymologiskt skeivt) við <g> fyri <ð>. Jakob Jakobsen ger onga broyting í hesum í 1891.

umfalsformarnir *okkur, tykkur, os* og *tyður* eru burtur norðanfjørðs og at *-um* (ella *-un*) er komin inn sum nýggj hvørjumfalsending (*okkum, tykkum, osum, tyðum*).¹³ Eitt skifti hevur so munur verið gjørdur á hvønn- og hvørjumfalli, so sum bendingamynstrini (14) vísa. Men tann munurin er um at hvørva, og viðmerkingarnar siga okkum, at *okkum, tykkum* og *tyðum* verða brúktir í hvønn- og hvørjumfalli norðan fyri Skopunarfjørð eins og í dag. Hinvegin fáa vit at vita, at tað onkustaðni framvegis verður skilt millum tvítal og fleirtal, tí „*Vit, vær* og *tit, tær* bruges endnu på Norderøerne og nogle bygder på Østerø som total og flertal, ligesom i oldsproget“ (Hmb 54: 302).

Tað kann vera, at Hammershaimb hevur lyndi til at romantisera teir arkaisku formarnar. Men eingin ivi man kortini vera um, at nakrar restir liva eftir og at tær hava hildið sær longst í Norðoyggjum og Eysturoy. Og vit fáa eisini tað at vita, at í hesi broytingartíð er ein annar tendensur her í Norðoyggjum og Eysturoynni, tí „andre steder på Østerø og Norderøerne er nf. af totallet forsvunden, og man bruger da kun *vær, tær*, hvad enten der tales om to eller flere“ (Hmb 54: 302).

Tað merkir, at eitt ávíst rák hevur í støðum verið tann øvuta vegin, nevniliga at brúka gamlar fleirtalsformar um báði tvítal og fleirtal, í hvussu so er í hvørfalli. Upplýsingarnir hjá Hammershaimb her eru óneyvir ella í hvussu so er ikki nóg fullfíggjaðir. Soleiðis sum bendingin er sett upp í Anthologiini (Hmb 91: LXXXIX), gevur hon kanska eina ábending um støðuna:

(16)		1.p.	2.p.
	hvr.	vær, vit	tær, tit
	hvnf.	os(s), okkum	tykkum
	hvmf.	osum, okkum	tykkum
	hvsf.	osara, okkara	tykkara

Lagt verður aftrat sama stað, at fleirtalsformarnir (*vær, os(s), osum, osara* og *tær*)

høre kun Norderø-Østerø-dialekten til, hvor de imidlertid mere og mere fortrænges af formerne *vit, okkum, okkara* og *tit* ... Enkelte steder på Norderøerne

13 Eingin ivi man vera um, at endingin *-um* er innkomin analogiskt frá navnorða- og lýsingar-ordabending sum ein meira markaður hvørjumfalsformur (sbr. eisini *teimum* fyri eldri *teim* í hvørjumf. flt. av ávísingarfornavninum og 3 pers.). Um hetta og annað viðvíkjandi persónsfornavninum kann verða víst til nýútkomna bók eftir Stephen Howe (1996).

og Østerøen kan man endnu træffe *vit* (*okkum*) og *tit* brugt som total i modsætning til *vær* (*os, osum*) og *tær*, der er flertal.

Kjarnin í tí, sum sagt verður, tykist vera, at fleirtalsformarnir, ið hava livað, og sum tað framvegis eru leivdir eftir av í hesum øki, eru um at dvína fyri tvítalsformunum. Við øðrum orðum er munurin millum tvítal og fleirtal yvirhøvur burtur og tvítalsformarnir verða brúktir báði um tvítal og fleirtal, soleiðis at vit í føroyskum fáa eina líknandi gongd sum hana ið vit kenna úr íslenskum (sbr. Guðmundsson 1972). Tó tykist tað at ana sum leivd onkustaðni, at ein ávísur munur verður gjørdur millum tvítal og fleirtal í hvørfalli, t.e. *vit, tit* í tvítali og *vær, tær* í fleirtali. Pástandurin hjá Hammershaimb í 1854 um, at summastaðni í Eysturoy og Norðoyggjum er „nf. af totallet forsvunden, og man bruger da kun *vær, tær*, hvad enten der er tale om to eller flere“ (Hmb 54: 302), skal tí síggjast í ljósinum av hesum reimingum, har tað nýggja roynir at vinna sær fótafesti.

Øll hesi frávikini hava sum áður nevnt javnast út, og tað núverandi kervið norðanfjørðs, sum víst er í (13), hevur nú fest seg púra eintýtt.

Sunnan fyri Skopunarfjørð er støðan nakað øðrvísi. Fyrst skulu vit nevna tann reint ljóðliga høvuðsmunin, at meðan norðanfjørðsformarnir hava *kk* í t.d. *okkum, tykkum*, so hava teir sunnanfjørðs bara *k* (*okur, okum, tykur, tykum*). Men tá ið tað er sagt, so er fittur munur annars innan hetta syðra økið.

Vit mugu hugsa okkum, at eitt kervi sum hetta onkuntíð man hava funnist sunnanfjørðs, helst allastaðni sunnanfjørðs:

(17)		1.p.	2.p.	2.p (høv.)
	hvr.f.	vit	tit	tær
	hvnf.	okur	tykur	tyður
	hvmf.	okur	tykur	tyður
	hvsf.	ok(a)ra	tyk(a)ra	tyð(a)ra ¹⁴

Tað er ilt at siga, nær munurin millum tvítal og fleirtal er horvin og fleirtalsformarnir vorðnir høviskir formar, tí útsagnirnar í mállærunum eru ikki eintýddar, men tær tykjast benda á, at bara tvítalsformar verða brúktir sum fleirtal. Tí er ivi um støðuna hjá formunum longst til høgru. Gjølari kanningar í kvæðahandritum úr Suðuroy og Sandoy kundu

14 Um *a* í klombrum, sí niðanfyri (og notu 16).

kanska givið betri ábendingar. Vit skulu síggja burtur frá tí í hesum umfari. Her skal eg seta eina skipan upp, sum finst í Suðuroy í dag, har hon hevur verið vanlig hjá tí eldra ættarliðnum. Enn verður hon hildin uppi so nøkulunda í Sumba sunnast á Suðuroynni:

(18)		1. p.	2. p.
	hvf.	okur	tykur
	hvnf.	okur	tykur
	hvmf.	okur	tykur
	hvsf.	okra	tykra

Hetta er ein skipan, har sum upprunaligt hvønn- og hvørjumfall (við *-ur* < *-r*) er varðveitt og enntá er komið inn í hvørfallið. Men harumframt kunnu vit eygleiða ta somu gongdina sum norðanfjørðs, nevnliga at endingin *-um*, sum tók seg upp í hvørjumfalli, trokar seg víðari inn í hvønnfall.¹⁵ Sostatt fáa vit hesar bendingar í Sandoy og í meginpartinum av Suðuroy í dag:

(19)		(a) Sandoy:		(b) Suðuroy:	
		1. p.	2. p.	1. p.	2. p.
	hvf.	vit	tit	okur	tykur
	hvnf.	okum	tykum	okum	tykum
	hvmf.	okum	tykum	okum	tykum
	hvsf.	ok(a)ra	tyk(a)ra	okra	tykra

Í sandoyarmáli havi eg her – eins og í (17) – valt at seta *a* í hvørsfallinum í klombur. Báði stuttir og langir formar (*okra/tykra* og *okara/tykara*) tykjast vera til í Sandoy.¹⁶

15 Eins og norðanfjørðs mugu vit her rokna við einum millumstigi, har sum tað eitt skifti hevur verið gjørdur munur á hvønnfalli (*okur, tykur*) og hvørjumfalli (*okum, tykum*).

16 Teir longru formarnir í sandoyarmáli kundu hugsast at verið uppkomnir við ávirkan frá teimum longu norðanfjørðsformunum *okkara, tykkara* (og *tyðara*). Hinevgis kundu vit eisini hugsað okkum, at teir longu formarnir eru teir eldru og íkomnir við at *-a* analogiskt er skoytt upp í upprunaformarnar *okkar, (t)ykkar* (og *(t)yðar*), og at stuttformarnir *okra, tykra* (og *tyðra*) eru yngri samandrignir formar.

Annars bera viðurskiptini í Sandoyinni og somuleiðis í Skúgvoy merki av, at oyggjarnar liggja ímillum norðurøkið og Suðuroynna. Í orðasavninum á Føroyamálsdeildini eru frásagnir úr Skálavík í Sandoy um, at *okur, tykur* hava verið brúktir sum hvørjumfalsformar har í bygdini. Um *okur* sigur Svabo (1966), at tað í Suðuroy verður brúkt í hvørfalli fyri *vit*, men í onkrum orðabókahandriti sigur hann hetta eisini vera galdandi fyri Sandoyinna. Hinevgin sigur Hammershaimb, at *okur* og *tykur* verða brúktir í hvørfalli „på Suderø og tildels også på Skuvø“ (Hmb 54: 302, Hmb 91: LXXXIX-XC).

Frammanfyri havi eg nevnt, at bendingin av tí høviska forminum í 2. persóni nú er henda um alt landið (úr etymologiskum sjónarmiði mis-skrivað við <g> í staðin fyri <ð>):

- (20) hvr. tygum
 hvnf. tygum
 hvmf. tygum
 hvsf. tygara

Vit leggja merki til, at bendingin av tí høviska forminum samsvarar ikki við mynstrið í fleirtali í dag í 1. persóni og vanligum 2. persóni av persónsfornavninum nakrastaðni í landinum. Tí sum vit síggja, so hevur endingin *-um*, ið tók seg upp í hvørjumfalli, trokað seg inn ikki bara í hvønnfall, men eisini í hvørfall (fyri tað upprunaliga *tær*), eisini í Suðuroynni, har vit kundu væntað okkum *tyður* (sbr. *okur*, *tykur*). Sum vit minnst, so kendi Jákup Nolsøe hesa bending (15), og Hammershaimb sigur, at tað at brúka *tygum* í hvørfalli í høviskari talu við ein persón, verður brúkt norðanfjørðs, serliga í streymoyarmáli, men at tað í norðoyamáli tó er heilt vanligt at brúka *tær*, og so annars *tygum* og *tygara* (Hmb 54: 302, Hmb 91: XC), sbr. (21 III).¹⁷

Gongdin norðanfjørðs skuldi tí teoretiskt kunnað verið sett upp í hesum fyra stigum frá I til IV (av hentleikagrundum síggja vit her burtur frá, nær *t-* er komið inn sum framljóð og nær *-a* er skoytt uppí í hvørfsfallinum):

(21)		I	II	III	IV
	hvr.	tær	tær	tær	tyðum
	hvnf.	tyður	tyður	tyðum	tyðum
	hvmf.	tyður	tyðum	tyðum	tyðum
	hvsf.	tyðara	tyðara	tyðara	tyðara

Fara vit suður um Skopunarfjørð, so skuldu vit í Sandoyinni væntað okkum somu gongd sum í I-III, kanska við *tyðra* sum síðuforni til *tyðara*,

¹⁷ Svabo (1966) hevur í orðabókahandritum sínum *Tæar*, *Tiur* og *Tiun* sum hvørfalsformar, og teir verða týddir til danskt ‘I, De’ og latínskt ‘vos’. Hann sigur um *Tiun*, at tað „er fornemmere end Tiit“. Hann sigur einki um, hvar hvat verður brúkt. Vert er at geva gætur, at hann sigur *tyðum* vera „fornemmari“ enn *tii* (og ikki *tú*).

um vit bera saman við 1. og vanligan 2. persón í fleirtali, sbr. (19a). Men eisini í Sandoyinni hava vit í dag fingið mynstrið í (21 IV).

Taka vit so suðuroyarmál og taka støði í 1. og (vanligum) 2. persóni, sum tað er sett upp í (18) (sumbiarmál og eldri suðuroyarmál), so skuldu vit har væntað okkum eina tilgongd sum í (22 I-II) (her er sami ivi sum frammanfyri viðvíkjandi hvørfsfallinum). Og møguliga kundu vit eisini hugsað okkum, at gongdin helt fram til støðu III, sbr. (19b).

(22)	I	II	III
hvf.	tær	tyður	tyður
hvnf.	tyður	tyður	tyðum
hvmf.	tyður	tyður	tyðum
hvsf.	tyð(a)ra	tyðra	tyðra

Men sum longu nevnt, er tað ikki so. Í tí høviska forminum hava vit í suðuroyarmáli hvørki støðuna í II ella III, men harafturímóti somu bending sum alla aðrastaðni í Føroyum, nevniliga hana í (20 og 21 IV). Eg fari tó at halda, at mynstrið í II hevur verið brúkt í Suðuroy, sjálvt um tað kann vera ringt at føra sannleikaprógv fyri tí.

Í dag kunnu vit bara staðfesta, at í bendingini av tí høviska forminum av persónsfornavninum hava allir føroyingar yvirtikið mynstrið, sum í farnu øld sambært Hammershaimb var brúkt norðanfjørðs, serliga í streymoyarmáli (21 IV). Tað løgna er bara, at eisini norðanfjørðs er henda bending í serstøðu við at hava *tyðum* í hvørfalli. Bendingin av tí høviska forminum av persónsfornavninum er sostatt um allar Føroyar farin aðra leið enn bendingin av persónsfornavninum annars, ein tilgongd ið kanska hevur samband við skiftið frá fleirtali til (høviskt) eintal. Tí vert er at strika undir, at í nútíðarføroyskum kann *tyðum* (*tygum*) bara verða sagt við ein persón, tó at sagnorðið stendur í fleirtali, t.d. *tygum lesa* (sbr. annars Jacobsen 1996).

Vit kunnu enda hesa gjøgnumgongd av persónsfornavninum við at taka samanum og staðfesta, at skipanin í (13) er galdandi allastaðni norðanfjørðs, (18) finna vit í einum parti av Suðuroynni (serliga Sumba), (19a) í Sandoyinni og (19b) í Suðuroynni. Fyri tann høviska formin er (20) tikið í brúk um alt landið.

2.3.2 Ávísingarfornavnið *tann*

Eisini hetta fornavnið við sínum mongu og skiftandi formum hevur volt trupulleikar, ið hava ført til ymsa gongd í teimum ymisku landspørtunum.

Sum vit longu hava nevnt (í 2.2.1), so søgdu mállæurnar í 19. øld okkum, at tann eldri hvønnfalsformurin *tá* í kallkyni fleirtali (norr. *þá*) livdi framvegis í Suðuroynni, og somuleiðis í hvønnfalli eintali í kvennkyni (*um tá konuna*) (Hmb 91: XCI). Hvørgin teirra er til longur. Nú eitur tað *um teir menninar* og (vanliga) *um ta konuna*.¹⁸

Tann broyting, ið vit best kunnu eygleiða í dag, er hon sum hendir í øllum hvørjumfallinum í eintali og í hvønnfalli eintali í kvennkyni. Tann eldra skipanin í hvørjumfalli hevur verið:

(23)	Fornmál			Eldri føroyskt			
	kk.	kvk.	hvk.	kk.	kvk.	hvk.	
	hvmf.eint.	þeim	þeirri	því	teim	teirri	tí

Her er ein gongdin tann, at hvørkikynsformurin trokar seg inn í hini bæði kynini, og vit fáa hetta:

(24)	kk.	kvk.	hvk.	
	hvmf.eint.	tí	tí	tí

Hammershaimb sigur (Hmb 91: XCI), at „Hf. [t.e. Hensynsfald = hvørjumfall] ent.) synes efterhånden at ville antage formen *tí* for alle køn; *teim* er sjældent (man siger *tí manni*); *teirri* bruges dog endnu overalt af ældre folk og i afsides bygder“ (so at siga tað sama stendur í Hmb 54: 303). Mynstrið, ið sett er upp í Hmb 91, er hetta:

(25)		kk.	kvk.	hvk.
Eint.	hvr.	tann	tann	tað
	hvnf.	tann	ta (tá)	tað
	hvmf.	tí (teim)	teirri, tí	tí
	(hvsf.)	tess	teirrar	tess)
Flt.	hvr.	teir	tær	tey
	hvnf.	teir (tá)	tær	tey
	hvmf.	teim, teimum		
	hvsf.	teirra		

18 Tað er ikki óhugsandi, at hetta <ta> (fyri tað eldra *tá*) í hvønnf. kvk. er flutt úr hvk. inn í kvk. og at tað tí er formurin <tað> vit hava her. <ð> hoyrist ikki, og tí ljóða <tað> og <ta> eins. Tí hevði kanska skil verið í at skrivað <tað> í kvk. eisini, og vit høvdu sloppið undan einum stavsetingartrupulleika.

Hetta er – burtursætt frá formunum í klombrum og stuttforminum *teim* í hvørjumfalli fleirtali – í roynd og veru galdandi víða um landið í dag (hvørjumf. flt. eitur í dag altíð *teimum*, tann stutti formurin *teim* kemur mestsum bara fyri í skaldskapi, helst av rytmiskum grundum. Sí eisini notu 13). Sunnanfjørðs hevur formurin *tann* verið brúktur í hvørjumfalli eintali í kallkyni (fyri tann eldra *teim*¹⁹) og livir enn hjá eldri fólki (t.d. *hjá tann manninum*. Í 4. kap. í Føroyingasøgu (Rafn 1832: 17) týðir J. H. Schrøter „á þeim bæ, er heitir at Hofi“ til „uj tan Bujlingjinun sum ajtir uj Howi“, við nútíðarstavseting: „í tann býlinginum sum eitur í Hovi“). Forminum *teim* stendur ikki til lívs, og somu lagnu man *tann* í hvørjumfalli skjótt fara at fáa. Vit noyðast at viðganga, at *tí* hevur sigrað í kallkyni.

Í kvennkyni eru ikki allar súðir syftar. *Teirri* er reiðiliga vanligur at hoyra, ja sunnanfjørðs man hann vera tann vanligi formurin enn. Og tað tykist sum hann eisini hevur lyndi at koma inn aftur sum ein meira markaður formur enn *tí*, eisini aðrastaðni í landinum. Vit mugu tí ásanna, at formarnir *teirri* og *tí* í kvennkyni enn kappast um valdið²⁰. Støðan í eintali, sum hon er eftir hesa gongd, kann tí setast upp á henda hátt:

(26)	kk.	kvk.	hvk.
hvf.	tann	tann	tað
hvnf.	tann	ta	tað
hvmf.	tí (sj. <i>tann</i>)	teirri, tí	tí

Síggja vit burtur frá kallkynsforminum í klombrum, kunnu vit siga, at hetta er tann bending ið er „viðurkend“ og tann vanliga í almennum høpi.

Men harvið er ikki alt sagt. Eins og vit í persónsfornavninum hava eygleitt eina gongd, har sum hvørjumfalsformar ota seg inn í hvønnfall (t.d. *okum* fyri *okur*), so síggja vit nakað líknandi her í kvennkynsbendingini av ávísingarfornavninum *tann*. Summastaðni í tí partinum av landinum, har

19 *Tann* sum hvørjumfalsformur kann hava tikið seg upp sum viknaður framburður av *teim*, kanska eisini styðjaður av hvør- og hvønnfalsforminum. Um gamla hvørfalsformin *sá* sigur Hammershaimeb: „den gamle nf. *sá* bruges ikke længer i daglig tale, skønt man meget ofte træffer den i kvæder og gamle talemåder“ (Hmb 54: 303). Í bendingamynstrinum setur hann *sá* upp sum síðuform til *tann* báði í kk. og kvk., og Jakob Jakobsen sigur eisini í FA: „Den gamle nf. *sá* er nu ganske forsvunden af daglig tale og træffes kun undertiden i kvæderne, hvor den da både er hak. og huk. nf.“ (Hmb 91: XCI).

20 Summir málbrúkarar norðanfjørðs tykjast halda, at *teirri* hevur hátíðarligari dóm enn *tí*. Í tí sambandi er vert at nevna, at *teirri* er formurin ið nýttur verður í bíbliumáli.

sum *tí* er vanligt í hvørjumfalli (t.d. *hjá tí konuni*), t.e. norðanfjørðs, eru fólk eisini farin at brúka *tí* í hvønnfalli (t.d. *um tí konuna*). Serliga í Eysturoynni havi eg verið varigur við hetta. Og somuleiðis kanst tú sunnanfjørðs, har sum hvørjumfall eitur *teirri* (t.d. *hjá teirri konuni*), hoyra fólk siga *teirri* eisini í hvønnfalli (t.d. *um teirri konuna*). Henda tilgongdin tykist vera heldur nýggj, og hon verður, tað eg veit, ikki umtalað í mállærunum.

Vit fáa tí, umframt omanfyri nevndu „viðurkendu“ skipan í (26), hesar báðar alternativu skipanirnar, (27a) at hoyra norðanfjørðs, kanska einamest í Eysturoynni, (27b) í Suðuroynni:

(27) (a)	kk.	kvk.	hvk.	(b)	kk.	kvk.	hvk.
	hvf.	tann	tann	tað	tann	tann	tað
	hvnf.	tann	tí	tað	tann	teirri	tað
	hvmf.	tí	tí	tí	tí (sj. <i>tann</i>)	teirri	tí

Í notu 18 nevni eg tann móguleikan, at formurin *ta* í hvønnfalli í kvennkyni kanska hevur sín uppruna í hvønnfallinum í hvørkikyni (*tað*). Kanska skal hetta, sum hendir í Suðuroy og Eysturoy, at brúka hvørjumfalsformin í hvønnfalli í kvennkyni, síggjast sum ein mótgerð fyri at halda uppi muni millum kvennkyn og hvørkikyn.

2.4. Sagnorð

Afturímóti fornnorrønum so er tann føroyska sagnorðabendingin blivin nakað einfaldari, um enn ikki eins nógv og í norðurlandamálunum fyri eystan.

Høvuðsbroytingin man vera tann, at innan formdeildina modus er tann gamla konjunktivsbendingin burtur, og eftir livir bara ein óbendur formur við *-i*, ið verður brúktur sum ynskisháttur (optativ). Hetta er gjøgnumført og elvir sostatt ikki til bygdamálsmun.²¹

Endingarnar *-ar*, *-ir* og *-ur* í 2. og 3. persóni nútíð eintali hava fyrr eyðkent ymiskar bendingarflokkar av sagnorðum og gera tað framvegis í skriftmáli, sbr. Lockwood (1955: 76) um veikt bend sagnorð: „These are divided into three classes, according to whether the termination of the Pres. Sg. 2, 3 is *-ar*, *-ir*, *-ur*“. Og hóast nakað av hesi skipan framvegis

21 Onkur stakformur sløðist eftir í kvæðamáli. FDO nevni *væri* úr kvæðamáli sum „præt conj“ av *vera*. Eisini *gævi* og *gávi*, sum eru livandi orð í føroyskum, roknar FDO sum „præt conj“ (av *geva*). Í dag man tað vera rættari at rokna hetta sum sjálvstøðug orð, ið hava loyst frá sagnorðinum *geva* (sum í ynskishátti eitur *gevi*).

tykist liva eftir í eitt nú Eysturoynni, so hefur rákið lagið tann vegin, at /-ir/ og /-ur/ er fallið saman sum nútíðarending, so sum nevnt er í 2.1.1.²²

Talbendingin av sagnorðum er varðveitt í nútíðarføroyskum, men í orðum har sum /-i/ og /-u/ einsamøll gera mun millum eintal og fleirtal, er hesin munur sjálvsagt burtur í teimum bygdamálum, ið hava samanfall millum hesi endingasjálvljóð (sbr. 2.1.3).

Vit skulu her fyrst viðgera persónsbendingina. Har gera mállærurnar í farnu øld vart við bygdamálsmun bæði í eintali og fleirtali, og hóast sumt er javnað út síðan tá, so er framvegis munur í dag. Av tí at gongdin ikki hefur verið tann sama í eintali og í fleirtali, skulu vit viðgera tey hvørt fyri seg.²³

Í føroyskum ber til at flokka sagnorðini í nøkulunda somu flokkar sum í fornmáli, tó at samjavnaður (analogi) av ymiskum slag hefur gjørt og ger um seg flokkanna millum. Vit skulu nevna dømir um samjavnað, ið ger vart við seg í bendingini í nútíð av orðum sum t.d. *velja* og í tátíð av 1. flokki av sterkt bendum sagnorðum, t.d. *bíta*, í nútíðini av sagnorðinum *leypa* og í tátíð av teimum trimum sagnorðunum *hava*, *leggja* og *sigja*.

2.4.1 Persónsbending av sagnorðum

2.4.1.1 Eintal

Í skúlanum læra vit, at í 2. persóni eintali fáa summi sagnorð endingina *-st* ella *-t*, og tað kann henda bæði í nútíð og tátíð. Tað eitur sostatt:

- (28) tú ert, fert, fært, býrt, doyr, rørt, smyr, spyr, skalt, vilt, kanst, mást, vart, fórt, beyðst, datst, slapst osfr.

Høvuðsreglan er, at í tátíð fáa øll sterkt bend sagnorð *-st* í 2. persóni eintali (t.d. *slapst*), uttan tey sum í stovninum enda við *r*, tí tey fáa *-t* (t.d. *fórt*).²⁴ Í nútíð hava tey sterku sagnorðini (og *ja*-orðini, sbr. 2.4.2) vanligu *-ur* í 2. persóni eintali. Men endar stovnurin við *-r* (sum í *bera*, *skera*, *vera*, *spyrja*), verður endingin *-t* í 2. persóni (hetta er eisini galdandi fyri tað veikt benda *gera*, og somuleiðis fáa *skula* og *vilja -t* í 2. persóni, meðan

22 Hóast endingasamanfallið so hoyrist kortini munur millum nútíðarformar sum *tekur* (av *taka*) og *tekir* (av *tekja*) og millum *søkkur* (av *søkka*) og *søkkir* (av *søkkja*), við tað at *k* í stovninum er affrikerað framman fyri upprunaligum *i*, sbr. 2.1.3.

23 Tey serligu viðurskiftini í teimum nú-tálgu (preterito-presentisku) sagnorðunum, har formarnir í nútíð skifta bygd úr bygd (t.d. *skulu/skula/skulja*), skulu ikki umrøðast her, men víst skal verða til Werner 1970.

24 Orð við *-s* í stovninum (t.d. *lesa*) fáa sjálvsagt bert *-t* lagt aftrat (*tú last*).

kunna og *muga fáa -st*, sí (28)). Orð, har sum stovnurin upprunaliga endaði við sjálvljóði (men seinri kann hava fingið skerping, t.d. *búgva*, *doyggja*, norr. *búa*, *deyja*) og sum hava „sterkar“ nútíðarformar, fáa *-rt* í 2. persóni (í 3. pers. *-r*).²⁵

Másligi veruleikin, báði sum vit kenna hann í talumálinum í dag og sum hann er lýstur í eldri mállærum, er tó ein annar. Og hann er ikki tann sami um alt landið (sbr. eisini Werner 1970; Zachariassen 1977).

Eyðkent fyri málið í syðra parti av Føroyum er, at har verður *-t* ella *-st* nógv minni brúkt í 2. persóni enn norðanfryi. Hann ið lesur Heðin Brú, ið var slektaður úr Skálavík í Sandoyinni, sær í heilum tílíkar endingaleysar formar verða brúktar. Tí sunnanfjørðs eitur tað í somu orðum sum í (28):

(29) tú er, fer, fær, býr, doyr, rør, smyr, spyr, skal, vil, kann, má,
var, fór, beyð, datt, slapp

Tær eldru mállærunar umtala eisini henda mun sum ein staðbundnan mun. T.d. sigur Hammershaimb (Hmb 54: 270):

De stærke go. [t.e. gerningsord] have nordenfjords almindelig *st*, for *t* alene, i 2 pers. ent. dat. undtagen de ord, hvis stamme i dat. endes på *r*; derfor siger man her: *tú tókst*, *tú drapst*, men *tú bart*, *fórt* o.s.v. På Sandø høres dette *st* meget sjælden, idet de her enten lade 2 pers. ende på *t* eller være lig 1 pers., som *tú tókt* eller *tú tók*.

Í 1891 verður hetta orðað á henda hátt (Hmb 91: XCVI):

Fortids fremsætt. måde éntal er éns i 1. og 3. pers. (*eg, hann tók*); 2. pers. dannes ved tilføjelse af *t* el. almindeligst (nordenfjords) *-st* (*tú tókt* el. *tókst*), *tú drapt* el. *drapst*). Ender stammen på *ð* el. *t* el. lang vokal, så enten bortfalder 2. persons *-t* (søndenfjords, Sandoy) eller også tilføjes *-st* (ikke *-t*) ... På Sandoy høres *st* meget sjælden, idet her 2. pers. enten ender på *-t* eller også er lig 1. pers., som *tú tókt* el. *tú tók*. Ender stammen på *r*, tilføjes i 2. pers. ent. kun *t*, som: *tú bart*, *tú fórt* (af *bera*, *fara*).

25 Í hesum bólki eru bæði orð, sum framvegis eru sterkt bend burturav (*fáa*, *síggja*, *sláa*), og orð sum hava fingið nýggja tátíð við *-ði* (*búði*, *doyði*, *goyði*, *gróði*, *læði*, *róði*, *snúði*, *spýði*, *trúði*), ella móguliga *-ddi* (*náa*, *nært*, *náddi*). Eitt staðbundið frávik viðv. fleirtalimum nevniir Hmb 91 (s. CX): „På Viderø, Svinø og Fuglø høres ofte *ð* i fortidsendelsen hærdet til *d*, som: *doydi*, *trúdi*.“

Reglurnar, sum settar eru upp hjá Hammershaimb (í 1854 og 1891) tykjast ikki serliga greiðar ella fullfíggaðar (hann umtalar bara tátíð her, men onkustaðni, t.d. s. CX, nevnr hann nútíðarformar í 2. persóni eintali). Samanumtikið kundu orðingarnar í Hmb 54 og 91 bent á, at *-t* sum ending í 2. persóni hevur verið vanligari í farnu øld enn í dag, eisini sunnanfjørðs. Men burtursætt frá tí, so tykist støðan at minna um tað, vit kenna í dag.

Her skal verða lagt aftrat, at í dag virkar skipanin stundum á tann hátt, at ending (*-st* el. *-t*) verður nýtt, tá ið *tú* stendur aftan á sagnorðið, men ikki tá ið tað stendur frammanfyri. Tað kann tí eita *tú slapp*, men *slapst tú*. Hetta er vanligt í suðuroyarmáli í dag, men tykist heldur ikki vera ókent norðanfjørðs (sbr. eisini Werner 1970: 341).

Í *talvu 6* kunnu vit seta upp eina skipan, ið er vanlig í dag, hóast hon í veruleikanum ikki altíð er so einføld:

Sunnanfjørðs		Norðanfjørðs
Suðuroy	Sandoy	
tú er, tú slapp	tú er, tú slapp	tú ert, tú slapst
ert tú, slapst tú	er tú, slapp tú	ert tú, slapst tú

Talva 6: Sagnorð í 2. pers. eint.

2.4.1.2 Fleirtal

Vit hoyrdu, at Hammershaimb gramdi seg um, at tey ungu vóru farin at aftra seg við at brúka gamlar formar so sum *vær høvum* og valdu heldur at siga *vit hava*, serliga tá ið tey komu til Havnar (sí 1.2).

Í dag er støðan tann, at sagnorðini verða ikki persónsbend í fleirtali. Sambært mállærunum hjá Hammershaimb er persónsbendingin varðveitt longest í norðoyamáli. (Hmb 54: 270):

Det er kun i Norderørdialekten, 1 pers. flt. har beholdt formen *um* (*un*) og 2 pers. *ið*, *uð*; på de øvrige øer har flertallet nu almindelig i daglig tale (dog ikke i kvæderne) tabt disse endelser, så at det endes i nutiden flt. overalt på *a*, og i datiden på *u*; derved forsvinder også omlyden i 1 pers. flt. nut., f. ex. *vit hava* f. *vær høvum*. For øvrigt er omlyden her, selv på Norderøerne, på veje til at bortfalde, da man nu ofte siger: *vær kallum*, vi kalde, *vær valdum*, vi valgte ... I enkelte bygder på Østerøen, fornemmelig i Gøte (Gata), endes 2 pers. flt. på *un*, f. ex. *tær høvun*, f. *tær havið*, I have; *tær góvun* f. *tær góvuð*, I gave; hermed kan sammenlignes den tilsvarende form i svensk på *en* eller i oldsvensk *in*, som *I hafven*.

Hetta verður endurtikið næstan óbroytt í 1891. Aftan á orðini „kun i Norderøerne“ er tó hetta innskot sett: „og dér mest hos den ældste slægt“ (Hmb 91: CXII). Hetta er undir umrøðuni av teirri veiku bendingini. Longri frammi, undir innganginum til ta sterku bendingina, sigur hann um søguhátt í nútíð: „Flertal er nu alm. helt igennem lig navneform; dog forefindes i Norderødial. endnu endelserne: 1) *-un* (for *-um*), 2) *-ið* el. *-un*, 3) *-a*“ (Hmb 91: XCVI). Um søguhátt í tátíð.: „Frem. fort. flt. ender i alle 3 personer på *-u* (undertiden i Norderødial. på *-um* el. alm. *-un*, *-ið* (*-un*), *-u*)“ (Hmb 91: XCVII).

Tað er eisini vert at geva gætur, at í teimum uppsettu bendinga-
mynstrunum hevur Hmb 54 ta gomlu persónsbendingina, meðan Hmb 91 setur teir nútíðarføroysku formarnar sum høvuðsformar og teir gomlu í klombur. Til samanberingar kunnu vit seta fleirtalsbendingina í nútíð og tátíð av *kalla*, ávikavist í 1854 og 1891:

	Nútíð		Tátíð	
	Hmb 54	Hmb 91	Hmb 54	Hmb 91
1. p.	køllum	kalla (køllum, kallum, -un)	kallaðum	kallaðu (-um el. -un)
2. p.	kallið	kalla (-ið)	kallaðuð	kallaðu (-uð)
3. p.	kalla	kalla	kallaðu	kallaðu

Talva 7: Sagnorð (persónsbending í flt. hjá Hammershaimb og Jakobsen)

Jákup Nolsøe umtalar (s. 100-101) sagnorðaðendingar í nútíð á henda hátt:

Alle færøiske gjerningsord endes i Nutidens første Person på *i* (nogle Hjelpeord undtagen), og i anden og tredje Person paa *r*. Flertallets tredje Person er stedse lig den upersonlige Maade [t.e. navnháttur]; den første Personendelse dannes ved at forandre infinitivi Endeselvlyd *a* til *um* eller, som ofte udtales, *un*, den anden, ved at ombytte samme Endelse med *i* eller rettere *ið*, naar kun agtes, at dette *ð* er meget blødt og flyder sammen med *i*.

Tá ið hann setur sagnorðabendingarnar upp, skilur hann millum eintal, tvítal og fleirtal! Fyri at taka eitt dømi, kunnu vit hyggja at bendingini av *inda* (í dag skrivað <ynda>) og *banna*, ið hoyra til tann flokkin ið hann kallar „Første Forandringsmaade, første Klasse“ (Nolsøe: 104-105). Í eintali bendir hann, sum vit gera í dag:

(30)		Núttíð	Tátíð
Eint.	1.p.	E indi/banni	indaji/bannaji (-ði)
	2.p.	þú indar/bannar	indaji/bannaji
	3.p.	hann indar/bannar	indaji/bannaji

Í tvítali (sum bara hefur 1. og 2. persón) er endingin *-a*, t.e. sum fleirtal í nútíðarförroyskum (ella sum í 3. persóni í tí gamla fleirtalinum):

(31)		Núttíð	Tátíð
Tvít.	1./2. p.	vid/þid inda/banna	indavu/bannavu (-du)

Men í fleirtali bendir hann í persónum eftir norrønari fyrimynd (tó utan umljóð):

(32)		Núttíð	Tátíð
Flt.	1.p.	vär indum/bannum	indavum/bannavum (-dum)
	2.p.	þär indið/bannið	indavuð/bannavuð (-duð)
	3.p.	þajr inda/banna	indavu/bannavu

Vit síggja, at Jákup Nolsøe bendir sagnorðið *øðrvísi* í tvítali enn í fleirtali, við það at hann knýtir ta gomlu persónsbendingina í fleirtali av sagnorðinum saman við teir gomlu fleirtalsformarnar (pluralis) av persónsfornavninum (*vær yndum*, *vær yndaðum*), t.e. tvey fyrbrigdir ið bæði eru á veg út úr málinum og tí fyri honum mugu umboða okkurt eldri stig, meðan það nýggja, ið er á veg inn: tvítalsformarnir (*vit*, *tit*) og tann óbendi fleirtalsformurin av sagnorðinum (*ynda*, *yndaðu*) verða settir saman (*vit/tit ynda*, *vit/tit yndaðu*).

Til stuttleika kann verða nevnt, at teir tilsvareandi formarnir av tví- og fleirtalinum í miðalsøgn (medio-passiv) av *bannast* eru hjá Jákupi Nolsøe hesir (s. 106):

(33)		Núttíð	Tátíð
Tvít.	1./2. p.	vid/þid bannast	bannavust
Flt.	1.p.	vär bannunst	bannavunst
	2.p.	þär bannist	bannavust
	3.p.	þajr bannast	bannavust

Her hefur hann eina frágreiðing um tvítal og fleirtal, sum kann vera

heldur ring at fáa eyga á, har hon stendur fjald undir umrøðuni av „Den lidende Form /passivum/“ (s. 101 f.). Hann sigur um endingina í formum sum t.d. *bannunst* í 1. persóni fleirtali (Nolsøe: 102):

Flert. første Person faar *nst* i stedet for *m* i act., dog høres undertiden ikke *n*, ja man forveksler som oftest denne Person med anden og tredje i Enkelttallet, f. Ex. istedet for *vår alskunst*, siger man *alskust* eller *alskast*. Denne Ubestemthed kan vel komme deraf, at Total (dualis) og Flertal (pluralis) efterhaanden vil løbe sammen, ti Totallets passiv i den første Forandringsmaade [t.e. veik bending] er ligt tredje Person i sing., ligesom det i activo altid er ligt infinit. og tredje Person i plur.

Tað ljóðar heldur fløkt, men kjarnin er, at tvítalið hevur sama form sum 3. persónur av fleirtalinum og at ein óvissa er íkomin, tí at tvítal og fleirtal fara at renna saman. Og hetta er júst tann upplýsingur vit sóknaðust eftir undir persónsfornavninum (sbr. 2.6).

Sambært Hammershaimb og J. Jakobsen liggja tær síðstu leivdirnar av teirri gomlu persónsbendingini á deyðastrá og ana bert eftir í Norðoyggjum og Eysturoynni. Men hóast Jákup Nolsøe er úr miðøkinum, ið ikki skuldi havt hesa bending, so er tað kortini ta bendingina hann roynir at lýsa. Her kundu vit sett somu viðmerking sum vit høvdu um teir gomlu hvønnfalsformarnar hjá honum (sí endan á 2.2.1).

2.4.2 Nýggir nútíðarformar av *ja*-orðum

Sagnorðini av *ja*-stovnunum (*krevja*, *dylja* o.fl.) høvdu í 2. og 3. persóni nútíð endingina *-r* í fornmáli, sum í føroyskum regluliga bleiv til *-ur* (t.d. *krevur*, *dylur*), t.e. bendust „sterkt“ í nútíð. Lyndið til at handfara tey „veikt“ og lata tey fáa *j* í allari nútíðini er kortini ikki heilt nýggjur. T.d. eitur tað í dag altíð *hann berjir* og *hann verjir*²⁶ (fornm. *berr*, *verr*), eins og vit longu hjá Svabo finna regluna *Adlar vekjir han Baatmenninar* (Svabo 1939: 411), í útgávuni av Føroya kvæðum normaliserað til *Allar vekir hann bátmenninar* (FK VI, s. 314). Sbr. eisini *flekir*, *klekir* og *tekir* (av *flekja*, *klekja* og *tekja*).

Her er kanska vert at minna á, at næstan øll føroysk sagnorð (øll uttan tey nú-táligu) hava fingið *-i* í 1. persóni nútíð eintali og at orðini

26 Hmb 91: CVII sigur „*berjir* og *verjir* (for *berur* og *verur*); dog høres undertiden formen *verur*.“ Nevnast kann, at miðalsøgnin (*hann*) *berst* enn er at hoyra saman við tí nýggjara *hann berjist*.

í hesum flokki hava *-ji* (t.d. *eg krevji, dylji*). Teirra nútíðarbending er tí vanliga henda:

(34)	Eint.	eg	krevji
		tú	krevur
		hann	krevur
	Flt.	vit	krevja
		tit	krevja
		teir	krevja

Tann tilgongdin, ið vit sóu var hend um alt landið í *berja, verja* og *vekja*, tykist í suðuroyarmáli í dag at hava lyndi til at breiða seg til onnur orð í hesum flokki, soleiðis at tú kann hoyra nútíðarformar sum eitt nú:

(35)	tú/hann	seljir, teljir, veljir, venjir
------	---------	--------------------------------

Tað er ilt at siga, hvørja lagnu henda nýgerð fær, um hon breiðir seg (til fleiri orð og størri landaøki), ella um hon fer aftur í mommu sína. Tað fer tíðin at vísa.

Lagt kann verða aftrat, at í summum orðum í hesum flokki hevir *j* lyndi til at hvørva heilt, t.d. *flysa, flyta, seta, tysa* (sbr. Hmb 91: CVIII).

2.4.3 Tátíð eintal av 1. flokki í sterkari bending

Í sterkt bendum sagnorðum av 1. flokki (t.d. *bíta*) hevir tátíð eintal tvíljóðið *ei* í skrift, eins og tað hevði í forn máli (*beit*). Hetta tvíljóð verður í sunnara og vestara parti av Føroyum (Suðuroy, Sandoy, Vágum, Suðurstreymoy) úttalað sum [ai], norðuri og eysturi á landi sum [ɔi]. Í nútíðarføroyskum hava vit her ofta formar við *ey* (t.d. *beyt*), t.e. við sama ljóði sum í sterkum sagnorðum í 2. flokki (t.d. *breyt, seyp*, tátíð av *bróta, súpa*). Hetta skal helst skiljast sum samjavnaður millum hesar báðar flokkar, kanska stuðlað av ljóðsamanfallinum í nútíð eintali, sbr. *bítur – brýtur, klívur – klývur, líður – lýgur, sígur – sýgur* (tátíðin av hesum báðum síðstu orðapørnum, ávikavist *leið – leyg* og *seig – seyg*, gerst tá einsljóðandi).

Mállærurnar vita einki um hesa broyting at siga, og hon tykist ikki at gera vart við seg í teimum elstu kvæðahandritunum (hetta átti tó at verið betur kannað). Í dag er hon vanlig um landið, men formar við [ai] eru enn vanligir at hoyra í vágamáli. Í tí sokallaða *oy-økinum* (Norðstreymoy,

Eysturoy, Norðoyggjar) er hetta fyribrigdi ikki nóg væl kannað, men *eyformar* (*beyt*) tykjast eisini vera komnir inn har undir liðini á formum við [ɔi].

2.4.4 Sagnorðið *leypa*

Sagnorðið *leypa* (norr. *hlaupa*) hevði í fornmáli sermerkta bending, hoyrði til tey sonevndu tvíaldingarsagnorðini, men líktist í vissan mun 2. flokki av sterkum sagnorðum. Í føroyskum hevur tað lagað seg upp aftur meira til 2. flokk og hevur í standardiseraðum skriftmáli hesar høvuðsformar:

(36) leypa loypur leyp lupu lopin

Til samanberingar kunnu vit her seta høvuðsformarnar av *súpa* í 2. flokki:

(37) súpa sýpur seyp supu sopin

Í nútíð er bendingin av hesum orðum henda (og vit tosa framvegis um eitt slag av standard-máli):

(38)	Eint.	1.p.	eg	leypi	súpi
		2.p.	tú	loypur	sýpur
		3.p.	hann	loypur	sýpur
	Flt.	1.p.	vit	leypa	súpa
		2.p.	tit	leypa	súpa
		3.p.	teir	leypa	súpa

Vit síggja, at *leypa* í navnhátti og nútíð framvegis víkir frá 2. flokki, og tað ger orðið trupult hjá málbrúkararanum at handfara. Fyri at lætta um hevur talumálið valt at hava sama tvíljóð í stovninum í navnhátti og nútíð, annaðhvørt *oy* allan vegin, so sum vanligt er suðuri á landi (*at loypa, eg loypi, hann loypur, vit loypa*), ella *ey* allan vegin, sum vanligt er norðanfyri (*at leypa, eg leypi, hann leypur, vit leypa*).

Men í Eysturoynni hoyra vit í dag ofta ein form við *y* í 2. og 3. persóni nútíð eintali, soleiðis at høvuðsformarnir verða hesir:

(39) leypa lýpur leyp lupu lopin

Her er tillagingin til 2. flokk færd eitt stig longri, og bendingin verður sostatt henda í nútíð:

(40)	Eint.	1.p.	eg	leypi
		2.p.	t	lýpur
		3.p.	hann	lýpur
Flt.	1.p.	vit	leypa	
	2.p.	tit	leypa	
	3.p.	teir	leypa	

Í *talvu 8* síggja vit so, hvussu orðið kann verða bent í ávikavist standardiseraum skriftmáli og í talumáli ymsastaðni í landinum:

Skriftmál	leypa	loypur	leyp	lupu	lopin
Sunnanfj.	loypa	loypur	leyp	lupu	lopin
Noranfj.	leypa	leypur	leyp	lupu	lopin
Eysturoy	leypa	lýpur	leyp	lupu	lopin

Talva 8: Sagnorðið *leypa* í hvusformum (skriftmál og talumál)

2.4.5 *Hevði, legði, segði*

Í innganginum til sagnorðini nevndi eg, at konjunktivsbendingin er horvin í føroyskum. Tað lgna er, at í bendingini av sagnorðunum *hava*, *leggja* og *siga* liva teir upprunaligu konjunktivsformarnir *hevði*, *legði* og *segði* eftir í ntídarfroyskum, men nú sum vanligur sguhttur (indikativ) í ttí, og bert í eintali. Tí í fleirtali eitur tað *hvdu*, *lögdu*, *sgdu* í samsvari við upprunaligan søguhátt (sbr. norr. *höfðu*, *lögðu*, *sögðu*). Vanliga bendingin í ttí er tí henda (og borin saman við 3. p. í formáli):

(41)		Føroyskt		Fornmál (3. p.)
				indik. konj.
	Eint.	eg/t/hann	hevði legði segði	hafði hefði
	Flt.	vit/tit/teir	hvdu lögdu sgdu	höfðu hefði

Her hevur tann nýgerð tikið seg upp summastaðni at brúka eintalsformarnar báði í eintali og fleirtali:

(42)	Eint.	eg/tú/hann	hevði	legði	segði
	Flt.	vit/tit/teir	hevði	legði	segði

Mállæruhvundarnir nevna ikki hetta, og kanska er tað ikki serliga gamalt heldur, men tað hoyrist víða hvar, eisini hjá gomlum fólki. Tað er vanligt at hoyra í Suðuroy og í Suðurstreymoy, helst eisini í Norðoyggjum og pørtum av Sandoy (t.d. í Skopun), og tað tykist sostatt at hava fótafesti, har sum samanfall er millum /-i/ og /-u/ í opnari ending. Men upplýsingar eru um hetta eisini úr øðrum plássum, t.d. av Sandi, so ilt er at avmarka hetta málsliga fyrbrigdið heilt neyvt landafrøðiliga. Í skúlunum verður eisini barst móti tí av øllum alvi.

3. Orð at enda

Fyri nú at taka samanum, so kunnu vit staðfesta, at hóast Hammershaimb í 1854 sigur um tey føroysku bygdamálini, at í bending er „enhed imellem dem“, burtursætt frá persónsfornavninum, so vísa mállærurnar, at ikki heilt sørt av bendingamuni hevur verið. Men tað kann jú eisini hugsast, at munurin ikki hevur verið so stórir, sum mállærurnar gera hann til. Nógv bendir á, at fyrbrigdir, ið hava endurspeglað norrønan og eldri føroyskan bygnað, hava verið á veg út úr málinum um hetta mundið (sbr. Barnes 1978). Tey hava í ávísan mun livað í kvæðamáli og sum staðbundið málbrúk, og Hammershaimb og Jákup Nolsøe hava uttan iva lyndi til at romantisera teir eldru strukturarnar, sum liggja á deyðastrá. Uttan iva kundu kanningar í føroyskum handritum (kvæðahandritum serliga) hjálpt til við at kasta ljós á fleiri av teimum spurningum, ið umrøddir eru í hesi grein.

Hóast uniformeringin er stór og hevur javnað fleiri av nevndu drøgum út, so eru onnur frábrigdir framvegis livandi, og vit síggja sanniliga eisini, at nýgerðir (innovatiónir) hava tikið seg upp í nýggjari tíð, ið liva partvíst staðbundið, men tykjast boða frá nýggjum tendensum í málsøggugongdini. Hvørja lagnu hesar nýgerðir fara at fáa, er ilt at spáa um. Vit hava fingið eitt skriftmál og skipaða móðurmálsundirvísing í skúlunum. Normkravið er strangt, serliga tá ið tað kemur til bending. Eisini hava vit fingið eina almenna málnevnd, ið hevur sum sítt fremsta endamál „at hava eyguni eftir málspillu, sum er um at taka seg upp, og royna at forða fyri, at hon festist“, sum tað stendur í reglugerðini fyri Føroysku málnevndina.

Styttingar:

- FA = V. U. Hammershaimb: *Færøsk anthologi* I-II, 1891
Hmb 54 = V. U. Hammershaimb: *Færøisk sproglære*, 1854.
Hmb 91 = *Sproglære*. Í FA.

Heimildir

- Barnes, Michael. 1978. Grammatical instability in Faroese ballads and written Faroese. *Tradisjon og samfunn. Festskrift til professor Olav Bø på 60-års dagen 19. mai 1978*, s. 209-235. Universitetsforlaget, Oslo-Bergen-Tromsø.
- Debes, Lucas. 1673. *Færoæ et Færoa reserata*. København.
- Djupedal, Reidar. 1964. Litt om framvoksteren av det færøyske skriftmålet. *Skriftmål i utvikling. Tiårsskrift for Norsk Språknemd*. Oslo.
- FDO = Jacobsen, M.A. og Chr. Matras: *Føroysk-donsk orðabók*. 2. útgáva. Føroya Fróðskaparfelag, Tórshavn, 1961.
- Føroya kvæði* VI. Herausgegeben von N. Djurhuus. Akademisk Forlag, København, 1972.
- Guðmundsson, Helgi. 1972. *The Pronominal Dual in Icelandic*. Institute of Nordic Linguistics, Reykjavík.
- Hagström, Björn. 1961. Um herðingarveiku sjálvljóðini *i* og *u* í føroyskum máli nú á døgum. *Fróðskaparrit* 10: 77-107.
- . 1967. *Ändelsevokalerna i färöiskan*. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Hammershaimb, Venceslaus Ulricus. 1854. *Færøisk sproglære*. *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1854, s. 233-316.
- . 1891. *Færøsk Anthologi* I-II. København, 1891.
- Howe, Stephen. 1996. *The Personal Pronouns in the Germanic Languages*. *Studia Linguistica Germanica* 43. Walter de Gruyter, Berlin, New York.
- Jacobsen, Jógvan í Lon. 1996. Tygum. *Málting* 17: 30-33.
- Jóannes í Króki. 1968. *Sandoyarbók*. Samskipað útgávuna hevur Rikard Long. Ljóðsøguligur inngangur eftir Mikjel Sørli. Tórshavn.
- Karlsson, Stefán. 1993. Samanburður á færeysku og íslensku máli. Magnús Snædal og Turið Sigurðardóttir (ritstj.): *Frændafundur. Fyrirlestrar frá íslensk-færeyskri ráðstefnu í Reykjavík 20.-21. ágúst 1992*, s. 20-31. Háskóli Íslands, Reykjavík.
- Lockwood, W. B. 1955. *An Introduction to Modern Faroese*. København.
- Matras, Christian. 1932. *Stednavne paa de færøske Norduroyar*. Kjøbenhavn.
- . 1935. *Føroysk bókmentasøga*. Føroya Málfelag, Keypmannahavn.

- Møller, Jens. 1827. Bidrag til Kundskab om de tvende færøiske Mundarter. *Nordisk Tidsskrift for Historie, Literatur og Konst*, s. 553-561. Ljósprentað í *Evangelium Sankta Matteusar II*, s. 49-58. Emil Thomsen, Tórshavn, 1973.
- Nolsøe = AM 972 4to. Handrit í Árnasavni [Føroysk mállæra eftir Jákup Nolsøe].
- Rafn, Carl Christian. 1832. *Færeyínga saga*. Kjöbenhavn.
- Skårup, Povl. 1964. *Rasmus Rask og færøsk*. Færoensia VI. Kjöbenhavn.
- Staksberg, Marius. 1991. Eitt sindur um framburðin í Kalsoynni. *Málting* 3: 30-38.
- Svabo, Jens Christian. 1939. *Svabos færøske Visehaandskrifter*. Udgivet for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur ved Chr. Matras. Kjöbenhavn 1939.
- . 1959. *Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782*. Udgivet af N. Djurhuus. Selskabet til Udgivelse af færøske Kildeskrifter og Studier, Kjöbenhavn.
- . 1966-70. *Dictionarium Færoense I-II*. Udgivet efter håndskrifterne af Chr. Matras. Færoensia VII. Munksgaard, Kjöbenhavn.
- Werner, Otmar. 1964. Zu den schwachtonigen Endungsvokalen im Färingischen. *Arkiv för nordisk filologi* 79: 247-255.
- . 1970. Die Präteritopräsentien im Färoischen. *Fróðskaparrit* 18: 333-346.
- Weyhe, Eivind. 1987. Dialekt og standard i færøsk. *Proceedings of the Seventh Biennial Conference of Teachers of Scandinavian Studies in great Britain and Northern Ireland held at University College London March 23-25 1987*, s. 298-312. University College London.
- . 1988. Færøske dialekter og deres stilling i dag. *Nordiske studiar. Innlegg på den tredje nordiske dialektkonferansen 1986*, s. 139-150. Skrifter frå Norsk målførearkiv XL. Universitetsforlaget, Oslo.
- . 1991a. Nøkur orð um bendingarmun í føroyskum bygdamálum. *Málting* 1: 16-22.
- . 1991b. Pluralis af nomina agentis på -ari i færøsk. *Danske Folkemål* 33: 263-275.
- . 1996. Genitiven i færøske grammatikker – et problembarn. *Studier i talesprogsvariation og sprogkontakt. Til Inger Ejekjær på halvfjerdingsdagen den 20. maj 1996*, s. 309-320. Institut for dansk Dialektforskning, Kjöbenhavn.
- Zachariassen, Ulf. 1969. Fornir bendingarformar av kenniorðinum og

lýsingarorðinum í hvørjumfalli, varðveittir í Norðuroyamáli.
Fróðskaparrit 17: 9-13.

—. 1977. Eitt sindur um ljóðvirvlyting í føroyskum. *Fróðskaparrit* 25:
101-104.

Summary

In earlier works on Faroese, the authors frequently mention dialectal differences (e.g. Debes, Svabo, Nolsøe, Hammershaimb, Jakobsen). Some of them also try to divide the Faroes into dialect areas and describe the characteristics of the various dialects. This is especially true of Hammershaimb and Jakobsen, who emphasize in the introduction to their works that the dialectal differences are pretty much restricted to phonological variation and the differences in the inflectional system only show up in the inflection of the personal pronouns.

This paper first investigates what the existing linguistic descriptions of 19th century Faroese (i.e. the published ones by Hammershaimb (1854) og Jakobsen (1891) and the unpublished one by Nolsøe (around 1830)) actually say about inflectional differences in Faroese. It seems that the differences described are in fact larger than, say, Hammershaimb's introduction indicates.

The paper first briefly describes how earlier authors draw the isoglosses between Faroese dialects. Then the inflectional differences pointed out in earlier linguistic descriptions are discussed and the variations compared to Modern Faroese. The topics discussed include the merger of the vowels /i/ and /u/ in inflectional endings, various kinds of analogical changes and merger in the nominative and accusative plural in masculine words, new plural endings in the nominative and accusative in the neuter *ija-* and *an-*stems, and the endings of the dative singular. There is also a separate discussion of the complex changes of the inflection of the personal pronouns from Old Norse to Modern Faroese. Considerable dialectal differences are involved here, e.g. with respect to the distinction between dual and plural and various analogical changes in the inflection. The inflection of the demonstrative pronoun *tann* is also discussed in this context. Finally, changes in the verbal inflection are pointed out and several kinds of simplifications and analogical changes discussed. The loss of the subjunctive is mentioned but the main emphasis is on changes in the person and number inflection.

The paper also mentions other kinds of inflectional differences that

have not been discussed in linguistic descriptions or textbooks so far but show up in the modern language and seem to indicate tendencies towards further simplification of the Faroese inflectional system.

1996 Bendingarmunur í føroyskum málførum. *Íslenskt mál og almenn málførði* 18. Ritstj.: Höskuldur Þráinsson. Reykjavík, 71-118.

John Milton på færøsk dialekt

Fra begyndelsen af 1800-tallet har vi på færøsk et religiøst digt med titlen Púkaljómur (PL – titlen kunde på dansk gengives med „Djævekvaedet“). Det bygger på John Miltons Paradise Lost (1667), et epos blandt mange om menneskets fald og genrejsning. Det færøske digt bygger dog ikke direkte på den engelske tekst, men på den danske oversættelse ved Joh. Henr. Schønheyder fra 1790, Det tabte Paradiis.

PL er dog ikke nogen oversættelse, men en stærkt forkortet gendigtning af dele af Miltons værk. Til sammenligning mellem de to værkers form og omfang kan nævnes, at mens Miltons epos består af blankvers i et antal af ca. 11 000, består det færøske digt af 56 10-linjede strofer, dvs. 560 verslinjer.

Forfatteren af det færøske digt er Jens Chr. Djurhuus (1773-1853), bonde på kongsgården Við Sjógv i Kollafjørður, hvorfor han ofte omtales som Sjóvarbóndin. Han er ellers kendt som fornyer og viderefører af balladetraditionen på øerne. Og set i relation til den indsats er dette digt lidt usædvanligt, også set i forhold til hvad der ellers forelå af tekster på færøsk på det tidspunkt.

I denne periode var der for alvor ved at komme gang i bestræbelserne på at tage færøsk i anvendelse i skrift, efter at det i nogle århundreder kun havde levet som hverdagens talesprog og som det sprog man fremførte de gamle ballader på. Det var også først og fremmest ved optegnelse fra folketraditionen at sproget først fandt sin anvendelse i skrift. Men man udvidede hurtigt anvendelsesområdet. Jfr. Lyngbyes viseudgave fra 1822 og Schrøters oversættelser af Matthæus evangeliet (1823) og af Færingesaga (Rafn 1832).

Men noget fælles skriftsprog havde man ikke fundet frem til. Det skete jo først i 1846 med Hammershaimbs etymologiske retskrivning. Foreløbig skrev man efter udtalen, således at de forskellige visehåndskrifter i større eller mindre grad kom til at bære præg af optegnerens dialekt.

Som nævnt viser den fornyede sproglige aktivitet sig bl.a. ved optegnelse af ballader. Men den gamle visetradition føres også videre ved nydigtning af ballader i den overleverede balladestil, herunder viser i den særlige nidvisegenre. De nye viser indgår i visehåndskrifterne side om side med de gamle og selvfølgelig iført samme ortografiske klædedragt.

Selv om der nok var overleveret enkelte legendeviser, så kan man ikke

sige at der længere fandtes nogen religiøs digttradition på færøsk, f.eks. i form af salmedigtning. Man var forlængst gået over til dansk salmebog, ligesom hele kirkesproget jo var blevet dansk. Det bør dog nævnes, at det islandske religiøse digt Ljómur (ifølge traditionen digtet af Islands sidste katolske biskop Jón Arason) levede i folkemunde på Færøerne, og at det just var fra dette digt at Djurhuus hentede det metriske forbillede til sit epos (jfr. også titlen!).¹

Vi er så heldige at have PL bevaret i et håndskrift fra digterens egen hånd (i Landsbiblioteket i Tórshavn). Håndskriftet, der også indeholder en af hans nydigtede ballader („Loiv Øxirssons Qvæje“, jfr. CCF 218 Leivur Øssursson) i gammel balladestil og med emne fra Færingesaga, afsluttes med et personligt brev til Hammershaimb (tiltalt som „Højst-ærede Ven“), underskrevet af digteren den 2. maj 1842 i Kollafjørður. Brevet er skrevet på den resterende plads på håndskriftets bagside. Det er dog ikke til at sige, om dateringen gælder hele håndskriftet eller kun brevet. I hvert fald er såvel PL som balladen blevet til længe før. Den (tilsyneladende) ældste optegnelse af PL, vi har (der dog kun omfatter den første af digtets to dele), stammer fra omkring 1824, og den ældste optegnelse af Leivur Øssursson er fra 1819 (begge skrevet af andre optegnere).² Hvorvidt vort håndskrift er fra 1842 eller om det er ældre, får foreløbig stå hen.

Da Svend Grundtvig og Jørgen Bloch i slutningen af forrige århundrede udarbejdede Føroya kvæði el. Corpus Carminum Færoensium (CCF) over den færøske viseskat, tog de af en eller anden grund PL med, selv om digtet ikke har så forfærdelig meget til fælles med de traditionelle folkeviser. Men det skal siges, at også Ljómur, det nævnte islandske digt og PL's metriske forbillede, er taget med (CCF 220), samt nidvisen Símunar táttur (CCF 232), der parodierer PL (denne nidvise har Djurhuus forresten været med til at digte, ifølge hans egne oplysninger i en notits i et andet visehåndskrift fra hans hånd i Landsbiblioteket).

Men Grundtvig og Bloch har åbenbart ikke kendt Djurhuus' egenhændige optegnelser. Ved udarbejdelsen af CCF anvender de som grundlag for PL's første del nævnte optegnelse fra ca. 1824, og for digtets anden del

1 Angående det interessante problem omkring verseformen og melodien kan jeg henvise til Hj. Thuren, *Folkesangen paa Færøerne*, København 1908, s. 237-244.

2 Håndskriftet med PL, et lille hæfte på 8 s., findes i J. Jakobsens samlinger i Landsbiblioteket og er vistnok skrevet af Jens Davidsen. Digtet bærer titlen „Púka-Ljournur“, og nedenunder står „af J. Kr. Djurhuus“. Dateringen støtter sig til, at der efter teksten står forskellige avisnotater fra 1824-26. Leivur Øssursson er optegnet af J. Clemensen i 1819 (Hentzes samling, N.kgl.S. 1954,4to).

en optegnelse fra 1853 af A. Wentzel Poulsen.³ I CCF VI (1972) er digtet trykt i normaliseret retskrivning.

Vort håndskrift er altså skrevet med før-hammershaimbsk retskrivning (se teksteksempler). Og som andre færøske håndskrifter fra den tid afspejler det i høj grad digterens egen dialekt.⁴

Kort over Færøerne, samt Streymoy i forstørret gengivelse. Dialektgrænserne for de fire dialekttræk, der omtales i artiklen, er indtegnet på Streymoy-kortet. Grænserne for træk nr. 1 og 2, hhv. 3 og 4, falder sammen. Her er der ikke taget hensyn til grænsernes videre forløb på andre øer.

Bygden Kollafjørður ligger omtrent midt på Streymoy's østkyst. Øen opdeles ofte i Norðstreymoy (NStr) og Suðurstreymoy (SStr), også i

3 Også dette håndskrift findes i Landsbiblioteket. Vort digt indledes med notitsen „Denne Sang, som herefter følger, kaldes Puvkaljoumenar. Digtede og samensat af Jens Christian Dyrhuus ved Sjøv a Kollefjord“.

4 I normaliseret retskrivning er håndskriftets PL-tekst trykt i bladet Várskot (nr. 7-8, 1905, udgivet af Færøsk forening i Kbh.). Efter digtets tekst står denne anmærkning: „Sum „Púkaljómur“ nú finnst her i „Várskoti“, er hann niðurskrivaður av yrkjarinum, Jens Christiani, sjálvum; einans stavsetingin er broytt. Saman við „Leiv Øssursons kvæði“ er ljómurin sendur til próst (tá student) V. U. Hammershaimb i 1842.“

sproglig henseende. Kollafjørður hører til NStr, og kort syd for bygden går der ret markante dialektskel, der skiller den nordlige del fra SStr, hvor Tórshavn udgør den dominerende bebyggelse. De vigtigste dialektforskelle her (som vi kender dem i dag) er følgende:

1. Grænsen mellem udtalen [ai] og [ɔi] af diftongen „ei“.
2. Grænsen mellem udtalen [ɔu] og [əu] af den lange variant af diftongen „ó“.
3. Grænsen mellem lenisering i SStr og mangel på samme i NStr.
4. Grænsen mellem et område i SStr med sammenfald af endelsesvokaleme *i* og *u* (i alle positioner undt. foran nasal, dvs. endelserne /-in/ og /-un/) og NStr med opretholdelse af opposition mellem de to endelsesvokaler.

<p>[1] Fraa Bretland hojrdist Songur, Slujgt hojrist ikkje longur, Um Aandirs Sindafadl. Michael stou uj Strujun Vi Ajnglun sujnun blujun, Ujmout tan Himmal Tradl. Almagt han uj svæelande Dujpe rende Vi sujnun Ajnglun han tiil Pølin sende Evig Vraje ettur tajmun brænde Slijin laa uj Helvit qvør ajn Fjende</p>	<p>2 Nirre uj Svaavuls Hæve Laae Ajngla Herur bræeve, Sum trodsaje Harrans Magt Uj nujdgiu Dæears Stundar Tæe dvæela tojr Helvits Hundar So hevur tæe Qvæeje sagt; Raknar han Saatan sjolvur fist ur Dvæela So tekur ønda Tunga tiil at tæela Mist hæve E nu Himmerikje sæela Han eer Høvur u E man vera tiil Hæela</p>
<p>3 Belsabub up han higgur Sum han uj Pøle liggur Han nastur væer uj Kraft Tu Ajnglars Høvding gjeve Tæe Struj væer okkun streve Nu hæeva viit Himmal tabt Gløande Rujkje hæeva viit attur fingje Helvit koom u Himmerikje eer gjingje Kadla tujn Heer tiil Raa u Ajnla (!) Tingje Liggje aj heer! men up aa Lande svingje</p>	<p>4 Tajr rajstist up ur Pøle, U Saatan skæer tæe Brøle So Helvits Hola skjolv Mujnir Strujdsmænd djarvir Heer eer oj Himla Arvir Viit bigva vi Afgrunds Galv. Svaavul Bilgja touk taa tiil at brouta Dundrar hart sum Gotur-Stikjir sjouta Up flej outaligt Tæel, taa tiil at njovta Sujt Helvete, u see aa Lande fouta.</p>

Tekst eksempel fra Púkaljómur. En gengivelse af digtets 4 første vers.

Det skal bemærkes, at disse isoglosser ikke falder fuldstændig sammen. 1 og 2 går syd for Kaldbak-fjorden, som på de punkter hører med til det nordlige område. Hvad 3 og 4 angår, hører Kaldbak sammen med SStr. Se kortet.⁵ Vi skal se på, i hvor høj grad vort håndskrift afspejler Kolla-fjørð-målet, hvad de 4 punkter angår.

1. Det fonematiske sammenfald mellem skriftsprogets „ei“ og „oy“, begge realiseret som [ɔi], i den nordlige del af landet giver et fonem mindre end i den øvrige del, hvor de realiseres som henholdsvis [ai] og [ɔi], jfr. at ordpar som *rein – royn*, *breitt – broytt* lyder ens nord for denne grænse.

Skriveren følger gennem det meste af teksten sin dialekt på dette punkt ved at gengive begge diftonger med *oj*. Dog har han i de første 4 strofer en del eksempler, hvor han skriver *aj* svarende til Hammershaimb-normalens „ei“, men han opgiver denne praksis fra og med 5. strofe. Også låneordet *feilur* skrives således *fojl* (akk.), ligesom han skriver *spojja* (der må svare til det danske verbum *spejle*).

Det skal i forbindelse med diftongen „oy“ nævnes, at det danske låneord *nøje* (adv.) hos Djurhuus altid skrives med *øj* (*nøjja*) og at denne skrivemåde sandsynligvis repræsenterer en anden diftong end den der skrives med *oj* (selv om diftongen i „eingil“ også en enkelt gang skrives med *Øj* i stedet for *Oj*). Der er i hele området nord for Skopunarfjørður opposition mellem de to diftongfonemer /oi/ og /øi/. Sidstnævnte forekommer kun i en del indlånte ord, i vor nuværende retskrivning alm. også skrevet med „oy“, fx. *floyal*, *floyta*, *skoyta*, *toy* (da. ‘fløjle, fløjte, skøjte, tøj’). Vi kan således sige, at til retskrivningens „ei“ og „oy“ svarer diftongfonemerne /oi/ og /øi/ i det nordlige område (NStr, Eysturoy og Norduroyar), /ai/ og /oi/ syd for Skopunarfjørður, hvorimod vi i det mellemliggende centralfærøske område (SStr og Vágar) må regne med tre, nemlig /ai/ (fx. i *skeita* ‘skele’), /oi/ (fx. i *skoyta* ‘sammenføjte’) og /øi/ (fx. i *skoyta* ‘skøjte’).

2. Udtalen af (lang og kort) „ó“ tegner i de færøske dialekter et broget billede. En udtale [ou] bruges i SStr (Tórshavn), på Suðuroy og i en vis udstrækning på Sandoy. I den øvrige del af landet har man forskellige andre varianter, især i retning af [əu] (jfr. at Svabo konsekvent skriver *êu*). Men Djurhuus holder sig konsekvent til *ou* (enkelte gange *ov*), selv

5 Det kan være en smule usikkert, hvordan man skal trække dialektgrænserne i området her kort nord for hovedstaden, da de små bygder, især Hvítanes, Sund og Syðradalur, er præget af blandet bosættelse.

Evu Fadl

1

O vee! tan Jøør bedrijin
 Tuj nu eer Saatan stijin
 Aa Jærerarujkjis Grund
 Han stoura Vroje hevur
 U Mannamoov kan krevur
 Æev sujnun Øndskæeb's Fund
 Uj Øma Lujkje sæet uj Harrans Hæea
 Menneskjan kan vera viil æet Skæea
 Tej uj Sinda Fadl vi sæer at dræea
 Himmerikje viil han ødlun bæea

Tekstseksempl fra Púkaljómur. Begyndelsen af digtets anden del, med digterens hånd og i afskrift.

om det (tilsyneladende) ikke stemmer overens med dialekten i NStr. Men det samme gør flere andre skrivere fra denne periode. Der synes allerede tidligt at være opstået en vis tradition for at gengive diftongen på denne måde, måske ved påvirkning fra de foran omtalte trykte værker (af hvilke Færingesaga-overs. dog gengiver denne diftong med *ow*).

Den korte variant af „ø“ gengives i hskr. altid med *ö* (her i artiklen gengivet ved *ø*) i overensstemmelse med dialekten i hele området nord for Skopunarfjørður (Nólsoy følger i denne henseende det sydlige område). Den korte variant af dette fonem falder altså sammen med kort /ø/ i denne del af landet. Jfr. i vor tekst formerne *størt* 'stórt' og *stoure* 'stóri' (af *stórir* adj.).

3. SStr har i modsætning til NStr „lenisering“ – grænsen går endda meget tæt på Kollafjørður, idet også nabobygderne i syd og vest, Kaldbak og Norðradalur, har den.

I inter- og postvokalisk position gennemfører skriveren stort set *p t k*. Der en nogle få eksempler på *b d g* (eksemplerne er følgende:⁶ *Øndskæeb*, *udhongde*, *udslap*, *udrikjin*, *Skolkasned*, *udkorne*, *udvalde*, *toug*,

⁶ Som det ses, er her også medtaget *ud-* som første led i løse sammensætninger, hvor klusilen strengt taget ikke står inter- eller postvokalisk. Også i konsonantgrupper skrives der ofte leniseret konsonant, fx. *skabt* (dvs. 'skapt'), men *skæepa*; *tabt* (dvs. 'tapt'), men *tæepa*; *vujgte* (dvs. 'víkti'), men *vujkja* o.fl. eksempler.

aad), der ikke kan repræsentere hans dialekt, men må skyldes påvirkning udefra, måske fra dansk skriftradition.

Her kan jeg lige indskyde, at vi i teksten også finder eksempler på lenisering i initial stilling, nemlig i *dou* (skriftsprogets „tó“, én gang skrevet *Tou*, jfr. da. *dog*).

4. Den grundigste undersøgelse af endelsesforholdene i færøsk har vi i Björn Hagströms afhandling fra 1967. Han påviser nogle såkaldte „sammenfaldsområder“, hvor endelsesvokalerne *i* og *u* falder sammen, mens *a* bevares som eget fonem. Andre steder (på Sandoy, Vágar, NStr, Eysturoy og en del af Norðoyar) skelnes der mellem 3 vokalfonemer i endelser (ligesom i norrønt og i det af Hammershaimb konstruerede skriftsprog), men deres distribution følger dog ingensteder skriftsprogets (der jo følger det norrøne system).

Ser vi på præsensformerne i de verber, der i skriftsproget får *-ur* og *-ir* (de på *-ar* har ikke interesse i denne forbindelse), ser vi, at skriveren med én undtagelse skriver *-ur*. *-ur* gennemføres i stærke verber og *ja*-verber (og ligeledes i „eigur“, skr. *ojjur*). Bortset fra det enlige eksempel *spennir* skriver han også *-ur* i *ia*- og *e*-verber (eksemplerne er: *vendur*, *torur*, *drojmur*, *forglojmur*, *møtur*), som i vort nuværende skriftsprog har *-ir*. Dette er i god overensstemmelse med den lokale dialekt i vore dage, hvor man bruger *-ur* som præsensendelse i 1. og 2. pers.sg. Vi kan ud fra de forskellige visehåndskrifter se, at denne overgang enten er gennemført eller er i fuld gang her i tiden før og efter 1800.

Men medens tendensen i området (og her taler jeg kun om området med 3 endelsesvokaler) er, at *-ur* overtager rollen som eksponent for præs.sing., så er tendensen for plur. af substantiverne den modsatte: man indfører *-ir* som flertalsendelse i de klasser, der i norrønt havde *-ur* eller *-r* (med senere svarabhakti-lyd), dvs. svage femininer (fx. *vikur*) og i rodstammer (fx. *bøkur*). Men her synes vor skriver ikke at vakle. Han skriver *Flammur*, *Gaavur*, *Sjødnur* (‘stjerner’), *Tungur*, *Hændur*, *Tennur*.⁷ Lidt overraskende er dog flertalsformen *Snildur*, der forekommer 2 gange, mens han 1 gang skriver *Snildir*, som vi ville forvente. I ental hedder ordet i færøsk i alm. enten *snild* f. eller *snildi* f. el. n., men vi finder i vor tekst også formen *Snildu* i dat.sing. Digteren synes at vakle mellem stærke og svage former af dette ord.

Medens tendensen henimod at markere plur. af substantiverne med *-ir* på bekostning af *-ur*, så står *-ur* som udpræget eksponent for nom.

⁷ Den almindeligste flertalsform af *tonn* er *tenn*, men *tennur* forekommer også.

sing.mask. af stærke substantiver og adjektiver. Dette praktiserer vor skriver også, hvorfor formen *Arvir* nom.sing, ('arv') i linjen „Her eer øj Himla Arvir“ kan undre. Vi skulle jo vente *Arvur*. Formen med *-ir* leder tanken hen på hovedstadsområdet (SStr).

I forbindelse med kasusendelser kan jeg også nævne, at ordet „móðir“ optræder to gange, i nom.sing. og i akk.sing., begge gange i formen *Mouvur*. Ingensteder på Færøerne opretholdes længere forskellen mellem nominativen og de øvrige kasus i ental af slægtskabsordene, sådan som skriftsproget gør.

Sammenfaldet mellem *i* og *u* i SStr viser sig også i verbernes plur.-former, hvor NStr markerer sing, ved *-i* og plur. ved *-u*. Dette system forsynder vor skriver sig imod en del gange, idet vi finder en del eksempler med *i* el. *e* i plur., nemlig: *Tajr rajstist; vilde tojr; Tojr mæktuastu fildist; hinir sundur sjildist; viit nejjut fadla vilde; skulle tej; Tojr raddist; Ojnglanir tan Ønda munde kojra; Taarar munde strejma; Longje munde bæeje sæeman meta.*

Selv om sprogformen altså stort set repræsenterer digterens dialekt (hvad der er en selvfølgelighed, da der endnu ikke var etableret nogen ortografisk norm, langt mindre en udtalenorm), så ser vi alligevel en del tegn, der peger bort fra dialekten og hen mod landets nærliggende kulturelle centrum Tórshavn. Som anerkendt digter og kulturpersonlighed stod Djurhuus i kontakt med hovedstadens miljø. Traditionen vil vide, at han har gået i latinskolen i Tórshavn, men det kan så vidt jeg ved ikke verificeres. At afvigelser fra egen dialekt i højere grad viser sig i begyndelsen af teksten end senere hen, kan man så fundere over.

Men savnet af en sproglig norm og en litterær tradition på modersmålet kommer også til udtryk i andre sider af digtets sprog. Ved fortsættelsen af balladetraditionen havde man trods alt de ældre ballader som sprogligt og stilistisk forbillede (for færingerne var de fortsat en levende realitet), men også den tradition var, som især Michael Barnes (1978) har påvist, behæftet med stor ustabilitet med hensyn til morfologi og syntaks. Så meget desto større måtte usikkerheden blive, når det gjaldt et religiøst digterisk sprog, hvor traditionen havde været afbrudt i århundreder.

Fraværet af en litterær tradition viser sig ikke kun i morfologi og syntaks, men også i høj grad i det leksikalske. Det var nok bl.a. sådanne ting der satte en (foreløbig) stopper for yderligere bibeloversættelser. Og set i lyset af den senere etablerede litterære tradition, bliver dommen

over sproget i disse tidlige forsøg som regel hård. Om vort digt siger Chr. Matras (1935: 40) således: „Málið er vánaligt í teimum [dvs. PL], fult av donskum orðum, og heldur ikki er tann skaldsliga kraftin so mæt allastaðni.“

Men hvad er det der er „galt“, målt med senere tiders alen og set i bagklogskabens lys? Jeg vil trække nogle ting frem, der især stikker af imod den senere skriftradition.

Af ord der forekommer i digtet, og som sjælden (eller aldrig) ses i færøske litterære tekster fra senere tid, kan en del eksempler nævnes (tilsvarende danske ord og udtryk sættes i parentes, hvor det skønnes nødvendigt. Det kan nævnes, at kun ca. en femtedel af ordene findes optaget i FDO, og da ofte i mere specielle betydninger):

Substantiver: *Almagt*, *Brøl*, *Dræeka* (da. *drage*), *Era* (da. *ære*), *uj Høgdu* (da. *i højde*), *uj Ordin* (da. *i orden*, i færøsk talesprog i dag hedder det *i ordan*), *Ordra* akk., *Ræesaruj* (da. *raseri*), *Rojsa* (da. *rejse*), *Sjeel*, *Søøn* (i nominativ! Da. *søn*, fær. *sonur*, – i teksten rimer det på *Løøn*), *til Spot u Spee*, *Tvujvl* (da. *tivl*), *Uprøør*, *Vaaning* akk.

At fremmedord som *Elementir* og *Planetir* optræder i en tekst af denne art, er der ikke noget underligt i (om flertalsendelsen *-ir* i det førstnævnte, som må være et neutrumsord, jfr. senere). Mere bemærkelsesværdig er anvendelsen af ordet *hagi* om Paradisets have. I færøsk bruges *hagi* kun i betydningen ‘udyrket udmark’, men her i digtet bruges det tydeligvis i samme betydning som da. *have*.

Adjektiver: *Bræeve* (da. *brave*), *dum* (da. *dum*, her nok i betydn. ‘umælende’), *evigt*, *Haanavur* (da. *hånet*), *helligt*, *skjønu* (da. *skønne*, rimer på *grønu*). Adjektivet *leiður* er godt nok færøsk, men udtrykket *hiin Lojje* om Satan har vel dansk forbillede.

Verber: *beva* (da. *bæve*), *bøør* (da. *bør*), *fenga* (da. *fange* i den ældre betydning ‘få’), *hevar* (da. *hæver*), *krujdgja* (da. *krige*, på færøsk bruges ordet altid i reflexiv form *kríggjast*), *krydsar*, *lempa*, *nejja* (da. *neje*), *paatæeka* (da. *påtage sig*), *snakka*, *snikjin* (da. *sneget*), *spojja* (da. *spejde*), *standsar*, *strejja* (da. *stræbe?*), *svevar* (da. *svæver*), *sujslar* (da. *sysler*), *trosdaje* (da. *trosede*), *veta* (da. *væde*; fær. *væta* har diftongisk udtale, jfr. *Era* og *evigt* foran, hvor de tilsvarende færøske former – i hvert fald

i det dialektområde vi befinder os i – har diftongisk udtale, der i skrift gengives med *æ*).

Adverbier og præpositioner: *blandt, fordum, grant, ujmens, uj midlartuj, nøjja, snart*.

Præ- og suffixer: Færøsk sprogrøgt har som regel været på vagt over for ord med præfikser på *an-*, *be-*, (tryksvagt) *for-*, *ge-*, *und-* o.lign. og suffikser på *-heit* og *-ilsi*.

I digtet vrimler det med den slags former: *bedrijin, Begjerlighojt, besvera, betaka, betikjin, bevæere, forbej/forbodna, forbrejt/forbrote, Forfærdeliur, forførde, forgjørde, Fornuft, Forratning, forsaka, forsmaa-a, forsvorna, fortera, forøgte; gjelinga; undgjalda, Doilihojt, Evighojt, Gouhojt, Harlihojt, Saalighojt, Sannhojt; Frojstilse, Verilse; Gudinda, Manninda*.

I et digt med en fast metrisk form er der altid fare for konflikt mellem metrik og grammatik. Af metriske hensyn vælger vor digter mange gange former og konstruktioner, der øver vold mod den gængse færøske grammatiks opfattelse. Den såkaldte digteriske frihed tillader vel fortsat visse afvigelser fra grammatikkens strenge regler. Men vor digter synes at tillade sig større friheder i den henseende, end hvad der er almindeligt anerkendt i dag og hvad man sædvanligvis møder i skreven færøsk fra senere tider.

Der er mange eksempler på endelsesløse former (stammeformer), hvor de grammatiske regler kræver en bøjningsendelse, men hvor der ikke er plads for den i versfoden. Ex.: *Høvding* (nom.), *Saatans Træel* (nom.), *Skapning dujre* (nom.), *svarte Øndskæep* (nom.), *tiil evig Tuj* (akk.), *Fraa Bretland* (dat.), *Ujmout tan Himmal Tradl* (dat.), *ur hans Anliit* (dat.), *kjaa tuj Oukrut* (dat.), *pruja Frelsarin u Skæeparin tuj vujsa* (dat.), jfr. også den endelsesløse nominativsform *Skæepar* ('skapari') og gen. *Skæepars*. Utallige andre eksempler kunne anføres, fx. de mange eksempler på den forkortede form *Helvit* (for *helviti*), fx. *uj Helvit, ut æev Helvit*.

I verslinjerne „E fir væer stum, sum Djovr um Vørild rekur / Men nu vi Viit at snakka eer oj trekur“ savner vi (sikkert dikteret af metriske krav) både dativsendelsen „-i“ i *Viit* og „-i“ i *eer* („E ... eer“, alm. færøsk „eg eri“). *-i* er obligatorisk i 1. p. præs.sg. af færøske verber med undta-

gelse af modalverbeme (og *vita*). Dog optræder der sporadisk i visesproget former som *eg sær* i stedet for *eg siggi*. Formen *bøør* i 1. og 3. pers. („gjera sum E bøør“ og „Tuj bøør qvørt sindigt knæe for honun nejja“) må opfattes som dansk lån, og det er ikke utænkeligt, at også *E ... eer* skal forklares som danisme.

Den slags forkortelser for at tilfredsstille metrikken krav rammer ikke kun bøjningsendelser, men det sker også, at en stavelse, der hører med til stammen, skæres bort. Således anvendes den forkortede form *Port* (i *Helvits Port*) for *portur* (denne normalform optræder ellers tre gange lige i nærheden, 2 og 4 linjer før og 3 linjer efter, men da passer den ind i rytmen). Også i udtrykket „Uj gjøgnum Mirk u Gruus“ har vi en forkortet form af *myrkur*, hvor *-ur* også er en del af ordets stamme.

På den anden side finder vi konstruktioner, hvor det ikke er „pladsmangel“ der gør sig gældende, snarere tværtimod. Vi finder således linjen „Hann svevar Hæev u Landar“, hvor det grammatisk set deforme *Landar* i stedet for „land“ (sg.) eller „lond“ (pl.) synes at være valgt for at fylde ud. Og bedre bliver det ikke, når digteren, for at få det til at rime, i næste linje skriver „U krydsar Bugt u Strandar“ (hvor man ud fra et sprogrigtighedssynspunkt skulle forvente „strendur“ eller evt. i ental „strond“). Det er nærliggende at tænke sig, at der bag sådanne konstruktioner spøger danske former som „lande“ og „strande“.

At „element“ får flertalsformen *Elementir*, behøver ikke at tages som udtryk for forsøg på udfyldning af versfoden med en ekstra stavelse. Tendensen til at tilføje *-ir* som flertalsendelse i neutrum, især i fremmedord, er også kendt i færøsk. Også innovationen med *r* i flertal af neutrale *ija*-stammer har vi et eksempel på i *Gotur-Stikjir* ‘goturstykkir’, mens *Eepli* (pl.) ‘epli’ er uden *-r*. Ifølge Hammershaimb (1854: 286) får de neutrale *ija*-stammer „nordenfjords nu almindelig“ *-r* i flertal.⁸

Genitiv som levende kasusfunktion er i færøsk stort set opgivet for flere århundreder siden, men de ældre genitivsformer findes bevaret i en del faste udtryk og selvfølgelig i sammensætninger. Vor tekst har mange eksempler, hvor digteren forsøger sig med forskellige slags genitivkonstruktioner. Der råder dog stor usikkerhed. Stort set præges brugen af mere eller mindre korrekte „citater“ af ældre sprogbrug (især kvadspro-

8 Om de neutrale *an*-stammer bruger Hammershaimb i samme værk denne formulering: „Istedenfor *eygu* bruges nu overalt i Strömørdialekten og tildels også på Norderøerne *eygur*, *hjørtur*.“ Og når Hammershaimb taler om „Strömørdialekten,“ så inkluderer han i den „Vågø samt en del af Østerø“ (1854: 236).

get), analogiske konstruktioner og fri overførelse af danske konstruktioner til færøsk.

Når han „rammer rigtigt“, som fx. i *Lujvsins Boukun og Ljovsins Ojngjil*, kan vi vist godt tale om citater fra ældre sprogbrug. De er så udgangspunkt for analogiske konstruktioner som *Aandirs Sindafadl, nujdgju Dæears Stundar, Tu Ajnglars Høvding, Verdins Sind, Sindins Afkoom, Sindsins Løøn, Soulines Ojngjil, Soulines Fyrste, Djevlars Helvit, Vørilds Drotning, Verins Frua* osv. Men forbilledet for konstruktionerne synes i de fleste tilfælde at være danske formuleringer direkte overført til færøsk og med tilføjelse af postpositionen *-s* som klitisk element.

Af sammensætninger, hvor *s* indsættes som fugeformativ, uanset hvilken genitivsændelsen ordet ville have haft på ældre sprogtrin (og har i skolegrammatikken) kan eksempelvis nævnes: *Avgrunds Galv, Kundskæbs Træe, Øndskæps Tonkun*.

Side om side med sammensætningerne med *Helvits* som første led (fx. *Helvits Port*) finder vi mange eksempler uden *-s*: *Helvit Vevur, Helvit Kongur* osv. Også dette leder tanken hen på dansk praksis.

Vor tekst er et i flere henseender interessant sprogligt dokument. Ikke bare fordi vi her er så heldige at have en tekst fra digterens egen hånd. Men i de to digterværker i dette håndskrift, sammen med tre nydigtede ballader i digterens andet håndskrift i Landsbiblioteket, har vi en kærkommen lejlighed til at studere en færøsk dialekt, der forresten ikke er særlig veldokumenteret iøvrigt fra denne kvadenes optegnelsesperiode. Desuden frembyder den her omtalte tekst interessante muligheder for andre sproglige undersøgelser, fordi den repræsenterer et djærvt forsøg på at tage færøsk i anvendelse som digtersprog i en genre, hvor der ikke fandtes nogen levende tradition, og før man gennem den senere sprogrejsning havde nået at udstikke linjerne for, hvad man ville opfatte som acceptabelt sprog. Med den nationale sprogrejsning har man fået skabt et nyt ideal for litterært færøsk sprog, og man kan så spørge, om en sprogform der ligner den i vor tekst, ikke længere findes. Svaret er både-og.

Hvad ordforrådet angår, kan stort set alt hvad vor tekst indeholder, genfindes i færøsk talesprog. Det er i den forbindelse tilstrækkeligt at henvise til Lockwood's ofte citerede udtalelse: „It is hardly an exaggeration to say any Danish verb, noun, adjective, even adverbs and prepositions, could be heard in spoken Faroese in the Faroes“ (1950: 106). Og dette leksikalske stof, iført en syntaktisk og morfologisk dragt

der minder om vor teksts, har ikke været usædvanligt i religiøs sprogbrug i vort århundrede, især blandt lægprædikanter fra tiden før man fik Bibelen på færøsk, og i en vis udstrækning også senere. Det er dette sprog, som forfatteren Heðin Brú parodierer i sin roman *Feðgar á ferð* fra 1940, hvor han lader Klávus tale på denne måde.

Før jeg sætter punktum, kan jeg også lige nævne digtet eller sangen „Sang til Hjemmet“, som en færing, der som ung udvandrede til Australien, digtede i 1915 og lod trykke i *Dimmalætting* i 1921, nr. 93. Dette digt er således blevet til, efter at man havde knæsat det nye litterære stildeal, men på grund af udlændigheden har digteren ikke haft lejlighed til at tilegne sig dette nye ideal, og han kan dermed på en måde siges at have videreført vort digts stil ind i vort århundrede.

Jeg citerede, hvad Matras mente om sproget og de digteriske kvaliteter i PL. Det har ikke været min hensigt her at tage stilling til digtets litterære kvaliteter. Men når det også i litterær henseende bedømmes lidt negativt, så har man en fornemmelse af, at det just skyldes den omstændighed, at man ikke er tilfreds med sprogformen. Og man kunne så stille det spørgsmål, om det er retfærdigt mod digteren at dømme hans sprogform ud fra et sprogligt og stilistisk ideal, som ikke eksisterede på hans tid.

Litteratur

- Barnes, Michael, 1978: „Grammatical instability in Faroese ballads and written Faroese“. I: Tradisjon og samfunn. Festskrift til Olav Bø. Oslo.
- Brú, Heðin, 1940: *Feðgar á ferð*. Tórshavn.
- CCF = Føroya kvæði I-VI, udg. af Napoleon Djurhuus og Christian Matras. København 1941-1972.
- FDO = M. A. Jacobsen og Chr. Matras: *Føroysk-donsk orðabók*. Tórshavn 1961.
- Hagström, Björn, 1967: *Ändelsevokalerna i färöiskan*. Stockholm.
- Hammershaimb, V. U., 1854: *Færøisk sproglære*. Kjøbenhavn.
- Lockwood, William B., 1950: „Notes on the Faroese Language To-day“. I: *Transactions of the Philological Society*, s. 88-111.
- L yngbye, Hans Christian, 1822: *Færøiske Qvæder om Sigurd Fofnersbane og hans Æt*. Randers.
- Matras, Christian, 1935: *Føroysk bókmentasøga*. Keypmannahavn.
- Milton, John. 1667: *Paradise Lost*. Dansk overs. ved Joh. Henr. Schønheyder, *Det tabte Paradiis*, Kjøbenhavn 1790.

Rafn, Carl Christian, 1832: Færeyínga saga (med fær. overs. ved J. H. Schrøter). Kjøbenhavn.

Schrøter, Johan Henrik, 1823: Evangelium Sankta Matthæussa. Randers.

1997 John Milton på færøsk dialekt. *Nordiska dialektstudier. Föredrag vid Femte nordiska dialektologkonferensen. Sigtuna 17-21 augusti 1994.* Utgivna av Maj Reinhammar. Skrifter utgivna av Språk- och folkminnesinstitutet genom dialektenheten i Uppsala. Ser. A:27. Stockholm, 313-323.

Føroyskur málføramunur sambært Schrøter og Sørensen

Faroese dialect differences as seen by Schrøter and Sørensen

Úrtak

Høvundurin viðger í greinini eina týðing hjá tí danska prestinum í Norðuroyggjum, Søren Sørensen, av einum kapitli í Matteusar evangelium til føroyskt. Tað danska Bíbliufelagið hevði í 1823 útgivið týðingina hjá suðuroyarpresti J. H. Schrøter av Matteusi til føroyskt. Men av tí at Schrøter hevði brúkt sunnanmál í síni týðing, vildi Sørensen vísa Bíbliufelagnum hvussu ein umseting kundi sætt út á norðanmáli, og sendi felagnum týðing sína í 1826. Í greinini verða týðingarnar hjá Sørensen og Schrøter samanbornar. Víst verður á at Sørensen mest sum bara umskrivar tekstin hjá Schrøter, ikki bara við at leggja málið nærri upp at norðanmáli, men eisini við at leggja týðingina nærri upp at donskum. Víst verður á at tekstirnir eru millum fyrstu royndirnar at skapa føroyskan prosatekst, men at týðararnir velja hvør sína málsligu leið.

Abstract

In this article the author deals with a translation into Faroese of a chapter of the Gospel according to St Matthew, made by the Danish pastor, Søren Sørensen, incumbent in the Northern Isles of the Faroes. In 1823 the Danish Bible Society had published a Faroese translation of the whole of Matthew by J. H. Schrøter, pastor on Suðuroy, the most southerly island in the group. However, Schrøter had used a southern dialect in his translation, and Sørensen wanted to show the Bible Society what a translation into a northern type of Faroese would look like. He therefore sent the Society his rendering in 1826. In the article Sørensen's and Schrøter's translations are compared. It is shown that Sørensen does little more than amend Schrøter's text. However, he not only gives it a more northern flavour but also brings it into closer harmony with Danish. These texts are among the first attempts to write Faroese prose, although the two translators take different linguistic paths.

Inngangur

Eftirnøvnini í yvirskriftini sipa til teir báðar prestarnar J. H. Schrøter (1771-1851) og Søren Sørensen (1790-1864). Schrøter var prestur í Suðuroy 1797-1826 og Sørensen í Norðuroyggjum (við sæti á Viðareiði) 1817-31. Leikluturin hjá Schrøter í sambandi við føroyskt mál er væl kendur (sí Matras, 1973a; 1973b), so hann skulu vit ikki siga so nógv um her. Minni kent man tað vera at Sørensen hevur fingist við føroyskt mál, men eina ferð krossast teirra vegir á tí málsliga vígvøllinum, og tað var í sambandi við týðingina hjá Schrøter av Matteusi.

Í tíðarritinum *Nordisk Tidsskrift for Historie, Literatur og Konst*, sum tann danski filologurin Chr. Molbech ritstýrði, stóð í 1827 ein grein um týðingina hjá J. H. Schrøter av *Evangelium Sankta Matthæussa*, sum var komin á prent í 1823, og um føroyskan bygdamálsmun. Greinin er endurgivin í ljósprenti í útgávuni hjá Chr. Matras (1973a: 49-58). Hann ið skrivað hevði greinina, var Jens Møller professari, skrivari hjá Tí danska Bíbliufelagnum. Tað var hetta felag sum hevði givið Matteus-týðingina út, og frá útgávuáriðinum kendi Møller handritið hjá Schrøter, soleiðis eisini „For-Erindring til danske Læsere“, sum Schrøter hevði sett fremst í handritið, men sum ikki kom við í útgávuna (formælið er prentað hjá Matras, 1973a: 19-21). Í hesum formæli greiðir Schrøter frá teimum báðum høvuðsmálførunum („Hoved Dialecter“) í Føroyum, sum hann nevnir „Noran Maali“ og „Sunnan Maali“, og tað venda vit aftur til seinri í hesi grein. Men eftir at bókin var komin út, hevði Jens Møller frætt frá norðuroyapresti Søren Sørensen um móttøkuna sum týðingin hjá Schrøter hevði fingið millum manna. Tí 3. juli í 1824 (árið eftir sum bókin kom út) hevur viðareiðsprestur skrivað honum bræv um hetta, og í greinini citerar Møller burtur úr hesum brævi. Frásøgnin er væl kend, tí javnan hevur verið tikið til hana, og hon lýsir væl tvímælisstøðuna í einum landi við donskum sum háamáli og føroyskum sum lágmáli (um móttøkuna av Matteus-týðingini sí annars Matras 1973b: 13 f.). Prestur hevur fingið fólk, báði í Norðuroyggjum og í Eysturoynni, at lesa upp úr týðingini fyri sær, og væl at merkja fólk ið duga væl at lesa („en eller anden god Læser“). Men tað fell ongum lætt. Kortini vil hann ikki kolldøma týðingina soleiðis uttan nakað. Hann vísir á, sum rætt er, at hetta at hoyra Guds orð á føroyskum var so nýtt og óvanligt, at fólk dugdu ikki við tí – vit eiga heldur ikki at gloyma at bara tað at lesa upp úr einum føroyskum teksti og við stavseting ið tey ongantíð høvdu sætt fyrr, hevur ikki bara verið sum at siga tað. Men tað skilst eisini at ein orsøkin er tann dialektmunur sum er millum málið fyri norðan og fyri

sunnan. Hann sigur tað ikki beinleiðis, men hann nevnr at fólk hildu summi orð vera „ikke almindelig forstaaelige“. Hann lovar at senda Jens Møller „et eller andet Capitel i Nordringernes Dialect“. Hetta lyfti helt Sørensen. Á stýrisfundi í BÍbliufelagnum 30. novembur 1826 varð bræv frá honum lagt fram sum hann hevði sent saman við týðingini (Matras, 1936: 186). Týðingin hjá Sørensen, sum er av 4. kapitli hjá Matteusi, er sostatt gjørd einaferð í tíðarskeiðnum 1824-26.

Tað sæst ikki reiðiliga hvat Sørensen hevur ætlað við síni týðingarroynd. Nakað positivt árin á framhaldandi føroyska bíbliutýðing fekk hon so ikki, men hon gav Jens Møller høvi til at hugleiða um munin millum norðanmálið og sunnanmálið í Føroyum og at bera tey saman.

Møller leggur fyri við at staðfesta at føroyingar tosa „en egen Dialect af Nordens gamle Sprog“, sum hann tekur til. Hann vísir til Svabo og hansara innsavning av orðum og kvæðum og til dømir um føroyskt mál sum eru endurgivin í føroyalýsingini hjá J. Landt (1800: 436-440). Og hartil nevnr hann, sum tað nýggjasta, Matteus-týðingina hjá Schrøter (1823) og kvæðabókina hjá Lyngbye (1822) sum dømir um størri verk við tekstum í óbundnum og bundnum máli sum komin eru á prent í teirri føroysku dialektini („i denne Dialect“). Somuleiðis sigur hann at tað er gjøgnum Matteus-týðingina at hann hevur fingið kunneika um „den Dialektforskjellighed, der finder Sted imellem de nordlige og de sydlige Færingers Sprog. Hr. Pastor Schrøter, Præst paa Suderøen, har nemlig oversat i den Mundart, som tales paa de sydlige Øer; hans Oversættelse blev sendt til alle Øerne (hver Familie fik sit Exemplar) og kan vistnok allevegne forstaaes; dog læses den med mindre Lethed af Nordringerne,“ og tað er í hesum sambandi at hann vísir til brævið frá Sørensen presti.

Her kann leggjast aftrat at hetta at uppfata føroyskt sum eina dialekt av norrønum (íslenskum) er ikki ókent um hetta mundið. Henda áskoðan sæst skína ígjøgnum hjá Rasmusi Rask (Skårup, 1964: 3, 5) og seinri eisini hjá N. M. Petersen (Matras, 1951: 16). Heldur ikki eigur ein at leggja so nógv í at føroyskt verður umtalað sum ein dialekt, tí tað var ikki óvanligt at siga so um mál ið ikki høvdu nakað fast skriftmál. Føroyskt verður alt hetta tíðarskeiðið umtalað upp á skift sum *sprog*, *sprogart*, *dialekt* og *mundart*.

Viðvíkjandi málmuni í Føroyum vísir Jens Møller til tað kenda citatið hjá Lucasi Debes um hvussu stórur munurin var millum málið sunnanfyri og norðanfyri í Føroyum. Henda sama mun sigur hann seg fáa váttaðan gjøgnum sítt samband við handritið hjá Schrøter og sítt

samband við Sørensen, og tí gevur hann grein síni heitið „Bidrag til Kundskab om de tvende færøiske Mundarter“.

Vit venda aftur til „umsetingina“ hjá Sørensen. Við at bera tekstirnar saman (teir standa jú lið um lið, so tað er lætt gjørt), sæst beinanvegin at talan ikki er um nakra sjálvstøðuga umseting. Fyri tað mesta fylgir hann Schrøter orð fyri orð, og somuleiðis er stavsetingin í stóran mun tann sama. Tað fellur tí beinleiðis í eyguni tá ið hann velur at víkja frá og ganga aðra leið, sum jú eisini var ætlanin.

Eitt sum vit eiga at hava í huga tá ið vit meta um munin millum málformin hjá Sørensen og Schrøter, er teirra ymiska málsliga bakgrund. Sørensen var danskari og hevur havt danskt sum fyrstamál og føroyskt sum annaðmál. Schrøtersa málsliga bakgrund skal sambært honum sjálvum hava verið heldur skurvut, men hann sigur seg hóast alt vera uppvaksnan við føroyskum talemáli millum børnini í Havn (sí Matras, 1973b: 62). Tað ymiska útgangsstøðið kann hava týdning í tvímælisstøðuni og kann hugsast at síggjast aftur í úrslitinum ið spyrst burturúr. Um slíkar spurdómar kann verða víst til greinina „Føroyskt-danskt málámót“ eftir Hjalmar P. Petersen (2009).

Annars skal tað undirstrikast at tað er teksturin hjá Sørensen sum er høvuðsevnið, og tann hjá Schrøter sum er brúktur til samanburðar. Ein samlað lýsing av málforminum hjá Schrøter kann bara gerast við at viðgera alla umsetingina hjá honum.

Tilfar og mannagongd

Ljósprent av tekstunum báðum er sett inn í hesa grein (s. 437-41). Vit fara her at lýsa týðingina hjá Sørensen og bera hana saman við tann prentaða tekstin hjá Schrøter (stytt Schr.). Í tí sambandi er rætt at nevna at smávegis munur (sum helst stavar frá rættlesaranum) er millum handritið hjá Schrøter og tann prentaða tekstin. Munurin vísir seg serliga í nýtslu av diakritiskum teknum (kílum o.tíl. yvir bókstøvunum). Men av tí at tað er tann prentaða tekstin sum Sørensen hevur kent og byggir á, skulu vit samanbera við hann, og bara í undantaksföri verður sipað til handritið hjá Schrøter.¹ Talið aftan á hvørt dømið vísir til ørindi í 4. kapitli.

Fyrst skulu vit hyggja at ljóðfrøðiligum viðurskiftum. Her taka vit ikki alt við, men halda okkum til sovorðið sum hevur samband við málføramun. Síðan umrøða vit morfologi og syntaks, og vit skulu bera saman orðaval og orðalag. At enda taka vit samanum og siga nøkur orð um málformin

1 Av tí varðveitta handritinum til Matteus-týðingina (Ny kgl. Samling 37, 4to) eru bara kap. 1-5 við Schrøtersa egnu hond. Hitt finst bara í reinskrið hjá Lyngbye (Matras, 1973: 17).

hjá Sørensen samanborið við tann hjá Schrøter. Í oddklombrum (<...>) standa ljóð og orð í nútíðarstavseting tá ið tað er hildið at vera neyðugt.

Gjøgnumgongd av málforminum hjá Sørensen

Ljóðfrøði

Vit hyggja fyrst at sjálvljóðum í herðingarsterkum stavilsi, síðan at sjálvljóðum í herðingarveikum stavilsi og at enda at hjálvjóðum.

Sjálvljóð í herðingarstavilsi

<a, æ>

Har sum nútíðarstavseting hevur *a* ella *æ*, skrivar Schrøter *eâ*, og tað ger Sørensen eisini, t.d. *avleâji* 8, *eârar* 21, *eâv* 1, 4, 5, *feârin* 24, *heâr* 25, *meâr* 19, *neâr* 17, *Peâdur* 18, *preâdika* 17, *seâr* 5, 8, *seâd* 16, *skeâl* 6, 7, 10, *sveâraje* 4, *teâ* 4, 6, *teâla* 14, *teâr* 9, *teâna* 10. Tað merkir at hann roynir at endurgeva framburð við tvíljóði og ikki einljóðsframburðin sum hevur eyðkent norðuroyamál (Hammershaimb, 1891 I: 453 ff.). Í einum føri skrivar hann kortini *Stâjin* 5 (Schr.: *Steâjin*).

Eisini framman fyri hiatus við herðingarveikum *a* aftaná verður skrivað *eâ*: *Deâar* 2, *heâane* 12, 21.

Vit leggja merki til at subjunktiónina *at*, sum Schrøter skrivar sum *á* (eina ferð sum *â* 17), skrivar Sørensen oftast *eât* 3, 6, 12, 14, 17, 21. Tvær ferðir fylgir hann kortini Schrøteri og skrivar *á* 1, 17, báðu ferðirnar framman fyri navnhátt.

Har sum ljóðið er stutt, skrivar hann *a*: *frattist* 24, *larde* 23, *sat* <sætt> 16, *tantu* 11. Sama ger Schrøter.

Einki gott dømi er um orð við *a* framman fyri *ng* ella *nk* uttan tað hálvdanska *lengs vi* (Schr.: *fram vi*, danski parallellteksturin: *langs*). Annars skrivaði Schrøter eisini *e* framman fyri *ng* og *nk* og fylgdi í tí føri norðanfjørðsframburði, sí t.d. *genga ûd* 14, sum Sørensen broytir til *fuldkomast*.

<á>

Schrøter og Sørensen skriva báðir *aa* fyri langt *á*. Dømir hjá Sørensen eru eitt nú: *aa* 5, 6, *fraa* 17, 22, 25, *Maanasjúg* 24, *Paaba* 21, 22, *saa* 18, 21, *taa* 1, 2, 5, 6. Soleiðis endurgóvu skrivarar vanliga <á>, sama hvaðani úr landinum teir vóru, t.d. Svabo og Jóannes í Króki, sum vanliga endurgeva <frá> sum *fraa* (sí Matras, 1939: LXXVIII; Króki,

Matthæi Cap. 4 í den syð-
færøiske Mundart, efter Hr.
Pastor Schrøters Dversæt-
telse.

1. Taa blaiv Jesus förður
eäv Aandini ui Ojina, á fruis-
tast eäv Devlenun.

2. O taa-ui han heje fasta
fjöríti Deaar o fjöríti Neatur,
hungraje han umsujur.

3. O Fruistarin gjæk til
hansara o seje: ér tú Sónur
Guds, taa sji, á Stainanir he-
sir bluiva Brei.

Matthæi Cap. 4 í den nord-
lige færøiske Mundart, efter
Hr. Pastor Sørensens Dver-
sættelse.

1. Taa bloiv Jösus förður
eäv Aandine ui Örkjina, á
fruistas eäv Develin.

2. O taa-ui han heje fasta
ui fjöríti Deaar *), svongdist
han umsujur.

3. O Fruistarin gjæk til han-
sara o seje: ér tú Guds So-
nur, taa sii, eät hesir Stoi-
nanir bluiva Brei.

*) Her er ved en Uffkrivningsfeil udeladt i Manuscriptet "o fjöríti
Neatur."

4. Men han sveáraje o seje:
só ér skriva: Menniskjan livur
ikkje beára eäv Breji, men vi
qvört Oor, ui gengur úd gjög-
num Munn Guds.

5. Taa toug Develin han vi
seär til tan hellia Steájin, o
sedti han up aa Tindin aa
Templinun, o seje vi han:

6. Eer tú Sónur Guds, taa
sturta té sjolvur hér niur, thui
só ér skriva: han skeál giéva
Onglun suinun Befalning um
té, o tair skullu bæra té aa
Hondunun, á tú skeál ikkje
stoida Foudin moudi nögrun
Staini.

7. Taa seje Jesus vi han:
só ér upattur skriva: tú skeál

4. Men han sveáraje o seje:
teä ér skriva: Menniskjan li-
vir ikkje alloine eäv Breie, men
vi qvört Oor, som udgangur
uigögnum Guds Munn.

5. Taa toug Develin han vi
seär til tan heilija Stájin, o
setta han up aa Tindingjin eäv
Templinun, o seje vi han:

6. Er tú Guds Sonur, taa
kasta te siolvur her niur, thui
teä ér skriva: han skeál giéva
suinun Onglun Befalning um
te; o toir skullu bera té aa
Haandenun, eät tú ikkje skeál
stoida tuin Foud aa nögrun
Stoin.

7. Taa seje Jösus vi han:
teä ér upattur skriva: tu skeál

íkkje fruísta Harran tuin.

8. Attur toug Develin han vi seâr up aa ait avlaie högt Fjadr, o vuiste honun ödł Versins Ruigjir o taira Harli-haid, o seje vi han :

9. Alt hetta vil Ee giéva teâr, um tú fedlur niur, o tilbijur mé.

10. Taa seje Jesus vi han : vuig burtur Satan! thui só ér skriva: tú skeâl tilbija Harran Gud tuin, o teâna honun alaina.

11. Taa flutti Develin fraa honun, o sui, Onglanir gingu til hans, o teânavu honun.

12. Men taa-úi Jesus fratti, á Jouhannis veâr kastavur úi Fongsil, vaig han heâane til Galilaia.

13. O han flutti fraa Naza-reth, o kóm o bùi úi Capernaum, sum liggur vi Sjegvin úi Sebulons o Naphthalis Gran-naleâ ;

14. á teâ skjildi genga úd, úi ér teâla eâv Próphetanun Esaisse, sum sijur :

15. Sebulons Land o Naphthalis Land fram vi Sjounun hesi Minni Jordanin, Haiduin-ganas Galilaja :

16. teâ Fölkje, sum seâd úi Mirkri, hevur sat ait stourt Ljous, o tei, sum soudu úi Dejans Landi o Skugga, taj-mun ér ait Ljous upgingje.

17. Fraa tan Tui begjinte Jesus á prædika o á sija: um-vendi Tikun, thui Himmerig-jis Ruigje ér kómi neâr.

íkkje fruísta Harran tuin Gud.

8. Attur toug Develin han vi seâr up aa oit avleâji högt Fiadr, o vuiste honum ödł Verdins Ruigjir o toirra Harli-hoid, o seje vi han :

9. Alt hetta vil Ee giéva teâr, um tú vil fadla niur o tilbija me.

10. Taa seje Jösus vi han : vuig burtur Saatin! thui teâ ér skriva: tú skeâl tilbija Har-ran tuin Gud, o teâna honun alloina.

11. Taa forlout Develin han, o sui, Onglanir gjingu til han-sara, o tantu honun.

12. Men taa-úi Jösus hoirdi, eât Jouanis veâr kastavur úi Fængsul, voig han heâane til Galilæia.

13. O han forlout Naaza-reth, o kóm, o bue úi Capernaum, sum liggur vi Sjegvin úi Sebulons o Naphthalis Grandsir.

14. Eât teâ skulde fuldko-mast, sum ér teâla vi Prou-phetanun Esaijarse, sum sijur :

15. Sebulons Land o Naphthalis Land lengs vi Sjounun hesuminni Jordanin, Hoidnin-ganir Galilæia :

16. Teâ Fölkje, sum seâd úi Mirkri, hevur sat oit stört Ljous, o tei, sum sauðu úi Dejans Land o Skugga, toim ér upgingje oit Ljous.

17. Fraa tan Tui begjinte Jösus á prædika o eât sija: umvendi Tikun, thui Himmerig-jis Ruigje ér komi neâr.

18. Men sum Jesus vandraje fram vi tui Galilajiska Sjou-nun, saae han tveir Badjar, Suimin, sum kadlast Petrus, o Andreàs, Badja hansara, sum drouvu Noud ui Sjouun; (thui tair youru Fiskarir.)

19. O han seje vi tair: filgji meâr ettur, so vil Ee gjéra Tikun til Menniskja-Fiskarar.

20. Men tair fouru strax fraa Noudunun, o filgdu honun.

21. O sum han gjæk fram heâana, saae han tvair eârar Badjar, Jacobus Són Zebedæussa, o Jouhannis Badja hansara ui Skjibenun vi Zebedæusse, Paaba taira, á tair bödtu Noud suina; og han roubtaje tair.

22. Men tair fouru strax fraa Skjibenun o Paaba suinun, o filgdu honun.

23. O Jesus gjæk um hails Galilaja, larde ui Synagougun taira, o prædikaje Evangelium um Ruigje, o lekti adlar Sjúgur o adla Skroi bilihaid kjaa Folkjinun.

24. O Sögnin um han fratist ivur hails Syria; o tei fördu til hans ödl tei, sum idla youru feârin, sum vi imistun Sjúgun o Puinun youru befongd, Besætt o Maanasjúg o Værkbrodin; og han giördi tei hailbrji.

25. O teâ filgdi honun Mongd eâv Folkje fraa Galilaja, o Decapolis, o Jerusalem o hini Minni Jordanin.

18. Men taa- ui Jösus vandraje vi tan galilejiska Sjegvin, saa han tvoir Brövr, Suimin, sum kadlast Peâdur, o Andras, hoidje hansara, sum drouvu Noud ui Sjegvin (thui toir youru Fiskara).

19. O han seje vi toir: filgji ettur meâr, so vil Ee gjera Tikkun til Menniskji-Fiskara.

20. Men toir fouru strax fraa Noudunun o filgdu honun.

21. O taaje han gjæk fram heâane, saa han tvoir eârar Brövr, Jaakub Zebedæusa Són, o Jouanis, hoidje hansara ui Skjibenun vi Paaba toira Zebedæusse, eât toir bödtu Noud suina, o han roubaje toir.

22. Men toir fouru strax fraa Skjibenun o Paaba suin, o filgdu honun.

23. O Jösus gjæk um hoila Galileia, o larde ui toira Suinagongen, o prædikaje Ruigjits Evangjillium, o lekti adlar Sjúgur o adla Skroi belihoid uiblant Fölkje.

24. O Sögnin um han fratist ivur adla Syria, o tei fördu til hansara ödl tei, sum idla youru feârin, sum vi eâdskjiliun Sjúgun youru befongd, Besætt o Maanasjúg o Værkbrodin, o han helbrijaje tei.

25. O heâr filgdi honun migje Fölk fraa Galileia o Decapolis o Jerusalem o Judæia o hini minni Jordan.

1968: XV), so hesin skriviháttur sigur einki um hvørt ljóðið er tvíljóð ella einljóð.

Vit leggja merki til at eisini í nøvnum av fremmandum uppruna verður skrivað *aa*: *Jaakub* 21 (Schr.: *Jacobus*), *Naazareth* 13 (Schr.: *Nazareth*), *Saatin* 10 (Schr.: *Satan*). Sørensen identificerar sostatt tað fyrsta sjálvljóðið í hesum nøvnum við langt <á> í føroyskum orðum.

Einki dømi er í tekstinum um orð við stuttum <á>, men *aa* verður skrivað í *Aandine* <ondini> 1 og *Haandenun* <hondunum> 6, t.e. sum í donskum (Schr.: *Aandini*, men *Hondunun*). Tað kann hugsast at *udgangur* 4 er villa fyri *udgaangur*, t.e. *útgongur* (Schr.: *gengur úd*). At skrivarar brúka *aa* og *o* hvørt um annað til at endurgeva báði stutt <á> (t.d. í *gátt*) og stutt <o> (t.d. í *gott*), kemst av at andstøðan millum fonemini /á:/ og /o:/ er burtur (neutraliserað) tá ið tey koma fyri í stuttari støðu.

<ei>

Har sum nútíðarstavseting hevur *ei*, skrivar Sørensen regluliga *oi*, báði tá ið tvíljóðið er langt (sum í *toir* <tair>), og tá ið tað er stutt (sum í *oit* <eitt>), og tá ið tað er stytt til einljóð (sum í *boidje* <beiggi>). Óneyðugt skuldi verið at sagt at hann eisini skrivar *oi* har sum nútíðarstavsetingin hevur *oy*). Schrøter skrivar *ai*, framman fyri skerping tó *a* (t.d. *Badjar*), har Sørensen skrivar *oi*. Dømini hjá Sørensen eru hesi: *alloina* 10, *alloine* 4, *bloiv* 1, *boidje* 18, 21, *Harlihoid* 8, *Hoidninganir* 15, *hoila* 23, *oit* 8, 16, 16, *Skroibelihoid* 23, *Stoin* 6, 16, 16, *Stoinanir* 3, *toim* 16, *toir* 6, 18, 19, 20, 21, 22, *toira* 21, 23, *toirra* 8, *tvoir* 18, 21, *voig* 12.

Eina ferð hevur Sørensen *ei*, og tað er í *heilija* 5, har sum Schrøter forrestin skrivar *hellia*, tann dansktávirkada formin sum hevur verið vanligur í føroyskum talumáli (tann danski teksturin: *hellige*). Hin vegin hevur Sørensen *e* í fyrsta stavilsí í sagnorðinum *helbrijaje* 24 (dansk: *helbredede*), har Schrøter brúkar lýsingarorðið *hailbrji*, t.e. <heilbrigð>.

Í navninum *Esaijarse* 14 (hvørjumfall) er skrivað *ai*. Navnið *Esaias* hevur ikki fingið norðanframburð við /oi/.

Eitt sindur ivasamt er hvussu skriftformurin *Grandsir* 13 skal tulkast. Hann svarar til *Grændser* í tí danska (hjá Schr.: *Grannaleâ*) og skal móguliga endurgeva danismuna *greinsur*, sum ið hvussu so er norðuri á landi hoyrist sum /groinsir/.

<o> av eldri *ei*

Sørensen skrivar *o* í *Onglanir* 11, *Onglun* 6 (sama sum Schr.), *svongdist*

2, somuleiðis í *befongd* 24 (sama hjá Schr., sbr. *feingja* – *fongdur*). Skrifformurin *udgangur* 4 man helst vera ætlaður at endurgeva sagnorðaformin <útgongur>. Í hesum orðum er *o* ljóðrætt við teirri søguligu broytingartilgongdini: *eng* > *eing* > *ong*.

Her kann tað vera hóskandi at nevna tøkuorðið *Fængsul* 12. Hjá Schrøter hava vit tann vanliga nútíðarføroyska formin *Fongsil* (í *Føroyskari orðabók* skrivað *fongsul*), sum er ein formur ið hevur lagað seg at føroyskum ljóðviðurskiftum.² Sørensen lagar sjálvljóðið í rötstavlisminum eftir tí danska tekstinum, sum hevur *Fængsel*, men ein formur sum *fongsil* hoyrist eisini í føroyskum, í hvussu so er hevur hann verið livandi í havnarmáli.

Sum nevnt frammanfyri verður stutt /o/ í øðrum førum skrivað *aa*: *Aandine* 1, *Haandenun* 6, óivað eftir danskari skrifffyrmynd.

<ó>

Tvíljóðið *ó* verður – tá ið tað er langt – næstan altíð skrivað *ou*, sum hjá Schrøter, t.d. *drouvu* 18, *fouru* 19, 22, *Ljous* 16, *Noud* 18, 21, *Noudunun* 20, *roubaje* 21, *Sjounun* 15, *toug* 5, 8, *vouru* 18, 24, 24. Eisini í innlántum orðum og nøvnum: *forloud* 11, 13, *Jouanis* 12, 21, *Suinagougen* 23, *Prouphetanum* 14 (Schr. skrivur *Próphetanun*, har *ó* helst stendur fyri *o* og ikki tvíljóðinum *ó*).

Eittans undantak er við *au*: *saudu* 16 (Schr.: *soudu*). Hesin formur kann vera ein roynd at endurgeva [əu]-framburð, t.e. framburðin har sum tað fyrra ljóðið í tvíljóðinum er centraliserað). Eisini J. Landt, prestur í Norðurstreymoy, endurgevur onkuntíð <ó> á henda hátt, t.d. „ojn Baug, en Bog“ (Landt, 1800: 436). Hví Sørensen bara brúkar *au* hesa einu ferðina, dugi eg ikki at siga. Men hetta eina dømið fær Møller til at staðfesta dialektmunin: *soudu* sunnanfyri – *saudu* norðanfyri (Matras 1973a: 57).

Stutt *ó* verður endurgivið við *ø*: *størt* 16 (Schr.: *stourt*), *Følkje* 16, 23 (Schr.: *Folkje*, *Folkjinun*), *Følk* 25 (Schr.: *Folkje*).

Framman fyri *gv* skrivur Sørensen *e*: *Sjegvin* 13, 18, 18. Eisini Schrøter valdi at skriva *e* framman fyri *gv* og fylgdi sostatt ikki teirri úttaluna av <ógv> sum er serlig fyri suðuroyarmál. Í øðrum førum heldur Schrøter seg til sunnanfjørðsframburðin av stuttum *ó* sum /o/. Men tað er áhuga-

2 Gamalt tøkuorð. Norr. *fangelsi*, tillagað eftir miðlágtyískum *veng(e)nisse*, *fangnisse* (sí Norsk ordbok: *fengsel*). Tann føroyski formurin við *fong-* sær út til at fylgja ljóðbroytingini *eng* > *eing* > *ong* (í t.d. *ong* og *drongur*). Somu tillaging síggja vit í orðum sum *longsul*, *stongsul*.

vert at mann eisini hjá Schrøter kann síggja ein suðuroyarform sum *stour* við tvíljóði, ein formur ið hevur verið at hoyrt upp í okkara tíð.

Her er eitt yvirlikt yvir sjávljóð í herðingarsterkum stavilsi hjá Schrøter og Sørensen samanborið við nútíðar rættskriving (Hmb.) – dømini í parantes koma fyri bara hendingaferð:

Hmb.:	Schrøter:	Sørensen:
Langt <i>a, æ</i>	eâ	eâ (â)
Stutt <i>a, æ</i>	a	a
<i>ang</i>	eng	eng
Langt <i>á</i>	aa	aa
ei	ai	oi (ei, ai)
o (< ei < e)	o	o (æ)
langt <i>ó</i>	ou	ou (au)
stutt <i>ó</i>	o (ou)	ø

Sjávljóð í herðingarveikum stavilsi

Í umrøðu av herðingarveikum stavilsum er neyðugt at hyggja at stavilsi síðst í orði og stavilsi inni í orði hvørt fyri seg. Stavilsir sum standa síðst í orði, t.d. *-i í lesi, -ur í bátur, -um í bátum*, verða í málfrøðini ofta nevnd levis-stavilsir (latín *levis* = lættur). Stavilsir sum standa inni í orði (í innstøðu), t.d. mittasta stavilsi í *bátinum* og *bátunum*, verða nevnd levissimus-stavilsir (*levissimus* = hástíg av *levis*). Hesi seinru hava minni herðing enn tey fyrru og vikna tí lættari (sí Hagström, 1967: 48 f.). Í nútíðarføroyskari úttalu hoyrist ikki munur á *i* og *u* í levissimus-stavilsi (uttan í týðiligari lesiúttalu). Í levis-stavilsi skilja summar dialektir heldur ikki millum *i* og *u*, t.d. skilur suðuroyar-, suðurstreymoyar- og norðuroyamál ikki millum endingarnar í orða-pørum sum *eri* – *eru* og *vinur* – *vinir*, meðan aðrar dialektir gera tað (Hagström, 1967: 149 ff.).

Levis-stavilsi

Teksturin hjá Sørensen skilur týðiliga millum *i* og *u* í endingum í levis-stavilsum. Hyggja vit at endingum har hesi ljóð standa í útljóði (t.e. *-i* og *-u*), síggja vit at í sagnorðum verður skrivað *-i* ella *-e* í eintali og *-u* í fleirtali. Eintal: *begjinte* 17, *bue* 13, *filgdi* 25, *heje* 2, *helbrijaje* 24, *hoirdi* 12, *larde* 23, *lækti* 23, *preâdikaje* 23, *roubaje* 21, *seje* 2, 4, 5, 7, 8, 10, 19, *skulde* 14, *sveâraje* 4, *vandraje* 18, *vuiste* 8. (Í *setta* 5 man *-a vera villa*). Fleirtal:

bødtu 21, *drouvu* 18, *filgdu* 20, 22, *fouru* 20, 22, *førdu* 24, *gjingu* 11, *saudu* 16, *skullu* 6, *tantu* 11, *vouru* 18, 24, 24.

Eisini í øðrum førum, har vit í dag skriva *-i* ella *ið* (annaðhvørt tað er bendingarending ella annað herðingarveikt útljóð), hefur teksturin *-i* ella *-e*: *Aandine* 1, *avleaji* 8, *boidje* 18, 21, *Breie* 4, *Esaijarse* 14, *filgji* 19, *fjøríti* 2, *Følkje* 16, 23, *heâne* 12, 21, *hiniminni* 25, *hesuminni* 15, *ikkje* 6, 7, *komi* 17, *migje* 25, *Mirkri* 16, *Ruigje* 17, *umvendi* 17, *upgjingje* 16, *Zebedæusse* 21.

Í tekstinum hjá Sørensen markar endingin *-ur* hvørfall eintal í sterkari nominalari bending, meðan *-ir* markar fleirtal. Eintal: *førdur* 1, *kastavur* 12, *siolvur* 6, *Sonur* 3, 6. Fleirtal: *hesir* 3.

Í nútíðarstavseting er *-ur* fleirtalsending í eitt nú skyldskaparorðum (*brøður*) og veikum kvennkynsorðum (*sjúkur*). Tað sama síggja vit hjá Sørensen (og Schrøter hefur tað sama): *Brøvur* 18, 21, *Sjúgur* 23 (flt. av *sjúka*).

Men vit leggja samstundis merki til at í danismuni *Grandsir*, sum óivað skal uppfatast sum veikt kvennkynsorð, og sum hann ikki hefur frá Schrøter, skrivar Sørensen *-ir* sum fleirtalsending. Og tað er í samsvari við ta gongd ið vit kenna frá nútíðarføroyskum, at *-ir* tekur yvir sum fleirtalsending, eisini í veikum kvennkynsorðum (Hagström 1967: 157).

Í sagnorðum í nút. eint. síggja vit at *-ur* og *-ir* verður brúkt nett so sum vit skriva í dag: *hevur* 16, *liggur* 13, *livir* 4, *sijur* 14, *udgangur* 4. Tað er enntá vert at geva gætur at har sum Schrøter skrivar *livur* (í veikum sagnorði), broytir Sørensen tað til *livir*! Onkursvegna tykist Sørensen at hava havt ein málførleika sum ger hann føran fyri at skriva so, tí hetta skuldi ikki verið tað hann kendi úr norðuroyamáli, har báði *-ur* og *-ir* verður úttalað /ir/ (Hagström, 1967: 159-152).

Eitt eyðkent drag fyri bygdamálini í tí partinum av Norðuroyggjum sum vit nevna Norðan Fjall (Fugloy, Svínoy, Viðoy og eystantil á Borðoyggi) hefur verið samanfall millum *i* og *u* framman fyri /n/ (t.e. í endingunum <-in> og <-um>). Hetta síggja vit einki til hjá Sørensen (hann búði á Viðareiði, og skuldi tí kent tað). Bendingarendingin <-um> verður næstan altíð skrivað *-un*: *eadskjillun* 24, *Haandenun* 6, *honun* 10, 11, 25, *Noudunun* 20, *nøgrun* 6, *Onglun* 6, *Sjounun* 15, *Sjúgun* 24, *Skjibenun* 21, 22, *Templinun* 5, *Tikkun* 19, *Tikun* 17. Harafturímóti hava vit *-in* sum ending í hesum dømum sum vit eisini í dag skriva við <-in>: *Develin* 5, 8, *feârin* 24, *Fruistarin* 3, *Jordanin* 15, *Sjegvin* 13, 18, *Stâjin* 5, *Søgnin* 24, *Tindingjin* 5.

Í roynd og veru skrifvar Sørensen *-um* (og ekki *-un*) í tveimum fœrum: *honum* 8, *Prouphetanum* 14. Óvist er hvaðani hann hefur henda skrivihátt (Schr. hefur *-un* í báðum fœrum). Orðið (*i*)*gjögnum* (4) skriva báðir við *-um* í endanum (Schr.: *gjögnum*, Sørensen: *uigögnum*), og tað kann vera ávirkan frá tí danska *igennem*, og endingin í *honum* kann vera ávirkan frá tí eldra danska skriftforminum *hannem*.

Eina einastu ferð síggja vit kortini at Sørensen brúkar *-en* sum ending í hvørjumfalli fleirtali: *ui toira Suinagougen* 23. Tað kundi líkst einum norðuroyaformi (*-um* úttalað sum *-in*), um tað væl at merkja ikki bara er ein villa.

Tvey dœmir eru um orð har vit hava herðingarveikt *-il* ella *-ul*. Sørensen skrifvar *-ul* í *Fængsul* 12 (Schr.: *Fongsil*). Í *Develin* 1, 5, 11 stendur stavilsíð næstaftast og hefur tí levissimus-herðing, sí niðanfryi.

Hjáorð og fyrisetingar

Í hjáorðum og fyrisetingum skrifvar Sørensen *-ur*, báði har sum vit í dag skriva *-ir*, og har vit skriva *-ur* (og tað sama ger Schr.): *attur* 8, *burtur* 10, *ettur* 19, *ivur* 24, *niur* 6, 9, *umsujur* 2, *upattur* 7. Eisini hetta er kent úr mongum bygdamálum, sbrt. Hagström (1967: 158) finst tað allastaðni uttan í Suðurstreymoy og tí mesta av Norðuroyggjum (øllum uttan Kalsoy).

Levissimus-stavilsí

Vit kunnu ikki vita um skriftformurin *Develin* 1, 5, 11 stendur fryi <devilin> ella <devulin> (sum báðir eru til sambært FO), tí í hasi stœðuni (sum næstseinasta stavilsí, nevnt penultima) hoyrist ikki munur millum *i* og *u* í nútíðarfœroyskum. *Aandine* 1 og *Ørkjina* 1 hava *i*, so sum vit eisini skriva í dag.

Taka vit tær endingarnar sum í nútíðarstavseting verða skrivaðar <-inum> og <-unum>, síggja vit at Sørensen í einum fœri skrifvar *e*, har sum vit í núverandi stavseting skriva *u* (t.e. í fleirtali), nevniliga *Haandenun* 6 (Schr.: *Hondunun*). Annars hefur teksturin *i* ella *e* har sum vit skriva *i*, og hann hefur *u* har sum vit í dag skriva *u*: *Skjibenun* 21, 22, *Templinun* 5 er hvørjumfall eintal, *Noudunun* 20 er hvørjumfall fleirtal. Vit skulu minnast til at tað ofta ber til hjá skrivarum at rokna hetta út út frá eintalinum (sbr. *skipi* – *skipinum*, *skipum* – *skipunum*) hóast munurin ikki hoyrist.

Av øðrum dœmum um skrivning av herðingarveikum sjálvljóðum

kunnu vit nevna *hesuminni* 15, men *hiniminni* 25 (Schr.: *hesi Minni* og *hini Minni*).

Tá ið Sørensen hefur formin *Menniskji-Fiskara* 19, við *-i* sum ending í fyrra samansetingarliði, kundi tað bent á at fyrri liður er *menniskju*-, t.e. „hvørfsfall“ eint. av kvennkynsorðinum *menniskja* (sbr. *Menniskjan* 4, sum eisini er kvennkyn). Schr.: *Menniskja-Fiskarar*.

Samanumtøka um endingarsjálvljóð

Vit síggja at fordeilingin av *i/e* og *u* í herðingarveikari støðu er sum heild tann sama hjá Sørensen og Schrøter, og tað kann ikki vera av tilvild. Einastu týðandi frávikini hjá Sørensen eru í navnorðunum *Fængsul* og *Haandenun* og sagnorðinum *livir*. Báðir leggja seg eftir at gera mun á *i* og *u* í ending.

Hjáljóð

Undir hjáljóðum skulu vit einans umrøða tvinni fyrbrigdir: lokljóðsviknan og palatalisering.

Lokljóðsviknan

Í hjáljóðaskipanini er tað fyrst og fremst lokljóðsviknan (eisini nevnd lenisering, t.e. broytingin av *p, t, k* til *b, d, g* aftan á langt sjálvljóð) sum hefur áhuga úr einum bygdamálssjónarmiði (ein neyvvari útgreining av fyrbrigdinum er at finna hjá Weyhe, 1997b). Síggja vit burtur frá orðinum *at* og nøvnum av fremmandum uppruna, so hefur teksturin gjøgnumfórda lenisering: *eáðskjilliun* 24, *forloud* 11, 13, *Foud* 6, *Himmerigjis* 17, *Maanasjúg* 24, *migje* 25, *Noud* 18, *Noudunun* 20, *nøgrun* 6, *Paaba* 21, 22, *Peâdur* 18, *roubaje* 21, *Ruigje* 17, *Ruigjits* 23, *saudu* 16, *seâd* 16, *Sjúgun* 24, *Sjúgur* 23, *Skjibenun* 21, 22, *Skroibelihoid* 23, *toug* 5, 8, *udgangur* 4, *voig* 12, *vuig* 10, *Værkbrodin* 24.

Tað at subjunktióin <at> verður skrivað *eât* 3, 6, 12, 14, 21 (t.e. við *t*), kann vera tí hon á donskum verður skrivað *at*. Tá ið Sørensen skrivar *k* í *Jaakub* 21, *t* í *Prouphetanum* 14, *Saatin* 10, men *g* í *Suinagougen* 23, so er tað eisini í samsvari við tað hann kennir úr donskum og sigur einki um lenisering ella ikki-lenisering í føroyskum.

Schrøter hefur eisini yvirhøvur lenisering í sínum máli. Hendingaferð koma formar við „hørðum“ ljóði fyri hjá honum. Eitt dømi er her í 4. kapitli, tí í 2. ørindi skrivar hann *Neâtur* <nætur>, men hjá Sørensen er hetta orðið dottit burturúr.

Palatal affriking

Palatalisering (og affriking), t.e. úttaluna av *gj*, *kj* og av *g* og *k* í orðum sum *gjörð*, *genta*, *kjóli*, *keypa*, vísir Sørensen við at skriva *gj* og *kj*. *ggj*-skerpingin, t.e. úttalan av *ggj* í eitt nú *beiggi*, *beiggja*, er skrivað *dj*: *boidje* 18, 21. Í øllum hesum fylgjast hann og Schrøter (í orðinum *uigøgnum* 4 man Sørensen bara hava gloymt *j* – Schr. skrivar *gjøgnum*). Eitt vit leggja til merkis, er at Sørensen hevur formin *Evangjillium* 23 meðan Schrøter skrivar *Evangelium* (aðrastaðni brúkar Schrøter tó *Evangjilium*, sí Matras 1973a: 23). Her endurgevur Sørensen helst ein føroyskan talumálsform, sum Schrøter eisini tykist hava kent.

Eitt sum kann vísa bygdamálsmun í føroyskum, er úttalan av *dj* og *tj* (t.d. í *djór*, *tjúgu*, *vitja*): Tey kunnu hava varðveitt sína eldri úttalu sum /dj/ og /tj/ ella hava fingið somu úttalu sum *gj* og *kj*. Av tí at einki dømi kemur fyri, fáa vit einki sagt um hesi ljóðsambond.

Bending

Navnorð og navneildir

Ikki eru bendingarformarnir altíð í samsvari við tað ið vit skuldu væntað í einum føroyskum teksti. Soleiðis til dømis *Develin* 1 (vit vænta hvørjumfall, Schr.: *Devlenun*), *Grandsir* 13 (vit vænta hvørjumfall), *Land* 16 (hvørjumfall, Schr.: *Landi*), *Sjegvin* 18 (meiningin krevur helst hvørjumfall eintal, Schr.: *Sjounun*), *Stoin* 6 (hvørjumfall, Schr.: *Staini*), *Paaba suin* 22 (hvørjumfall eintal, Schr.: *Paaba suinun*). Tað dansktdæmdu orðalagið *Fraa tan Tui* 17 finna vit báði hjá Sørensen og Schrøter. Mann spyr seg sjálfvan um Sørensen ikki er nóg stinnur í føroyskari fallbending.

Hvørjumfalsformin *Prouphetanum* 14, sum Schrøter eisini hevur (men skrivar við *ó*), fellur í eyguni. Schrøter ger annars í sínum viðmerkingum eitt sindur burtur úr bendingini av hesum orði og dialektmuni í tí sambandi. Hansara frágreiðing kundi bent á at føroyingar hava bent hetta orðið veikt, men at tað hevur verið kvennkyn fyri norðan og kallkyn fyri sunnan (sí Matras, 1973a: 19, 37). Her í tekstinum brúkar Sørensen tað á sama hátt sum Schrøter: sum veikt kallkynsorð.

Hjá Sørensen finna vit í navnorðinum *fiskari* ta bendingina av *-ari*-orðum sum vit í dag kenna úr Norðuroyggjum og Eysturoynni (Weyhe, 1991),³ nevnliga við endingini *-ara* í hvør- og hvønnfalli fleirtal:

3 Heimildirnar benda á at henda bending hevur havt størri útbreiðslu fyrr (Weyhe, 1991).

	Sørensen:	Schrøter:
Hvrf. flt.	Fiskara 18	Fiskarir (?)
Hvnf. flt.	Fiskara 19	Fiskarar

Í tí prentaða tekstinum hjá Schr. stendur í ør. 18 *Fiskarir*. Men í handriti hansara er ein rætting gjørd í tí síðsta sjálvljóðinum, annaðhvørt $a > i$ ella $i > a$, helst tað fyrra. Tað kann vera ilt at gera av hvør formur hefur verið tann natúrligi hjá Schrøter, og formar hansara kunnu virka heldur enn ikki ørkymlandi (sí Weyhe, 1991: 20-21, har víst verður á at hann eisini í øðrum orðum av hesum slag skrivar *-ir* í hvørfalli og *-ar* í hvønnfalli).

Fleirtal av hvørkikynsorðinum *ríki* eitur í báðum tekstum *Ruigjir* 8. Eldri føroyskur formur hefur verið *ríki*. J. Nolsøe hefur í síni óprentaðu mállæru (frá uml. 1830) bara formar við *-r*, og sambært Hammershaimb (1854: 286) vóru formar við *-r* vanligir norðanfjørðs. *Færøsk Anthologi* sigur einki um bygdamálsbýtið, men staðfestir at *-ir* er tann vanligara endingin (Hammershaimb, 1891 II: 462). Víst kann verða til gjøgn-umgongd og yvirilit hjá Weyhe (1996: 90-92).

Vit kunnu í hesum sambandi eisini vísa á tann bundna „hvørsfalsformin“ *Ruigjits* 23 hjá Sørensen. Hann er myndaður beint eftir donskum *Rigets* (Schr. umskrivar við fyriseting: *um Ruigje*). Annars kann verða nevnt at eisini Jákup Nolsøe í síni mállæru hefur bundnan hvørsfalsform *Ejaðs* av hvørkikynsorðinum *eyga*. Eisini formurin *Verðins* man vera gjørdur eftir donskum *Verdens*, og kann eisini vera ein roynd at endurgeva tann føroyska formin *verðins* (bundið hvsf. av *verð*). Schrøter hefur her formin við endingini *-sins*: *Versins* (sí *verð* í FO, sum báði hefur *verðins* og *verðsins* sum „bundið hvørsfall“).

Ein eyðsýndur trupulleiki tá ið ein tekstur sum er skrivaður (ella hugsaður!) á donskum, skal flytast yvir í føroyskt, er hvørsfallið. Fleiri dømir verða nevnd seinri í greinini. Sum víst hefur verið á, hefur hvørsfall ikki longur verið til sum livandi morfologisk funktiún í føroyskum (uttan í perónsfornevnum) um hetta mundið, og tí síggjast í ymsum tekstum meira og minni væleydnaðar royndir at finna útvegir fyri at orða tað sama sum fyrr hevði kunnað verið sagt við hvørsfalskonstruktiónum, sum t.d. meira og minni rætt endurgáva („citatformar“) av eldri máli, serliga kvæðamáli, analogiskar konstruktiónir og danskar konstruktiónir fluttar rátt yvir í føroyskt (Barnes, 1978: 214; Weyhe, 1996: 318; 1997a: 321).

Fornøvn

Í „For-Erindring“ nevnir Schrøter sum eitt høvuðseyðkennið við norðanmáli at tað skilur millum tvítal (dualis) og fleirtal (pluralis) í persónsforðnununum, og hann nevnir formarnar *vjid*, *Veâr*, *Tjid*, *teâr*, men ikki aðrar bendingarformar av hesum orðum (Matras 1973a: 19). Út frá okkara stutta teksti ber einans til at staðfesta at Sørensen brúkar gamlan tvítalsform við fleirtalsmerking á sama hátt sum Schrøter tá ið hann í hvønnfalli fleirtali í 2. pers. skrivar *Tikun* 17 og *Tikkun* 19 (Schrøter skrivar í báðum førum *Tikun*, sum skal lesast sum *tykkum*).

Um hvørsfall av *hann* er at siga at í tveimum førum hefur Schrøter tann styttra (og eldra) formin *hans* 11, 24 (báðu ferðirnar eftir fyriset-ingina *til*), men aðrastaðni *hansara* 3 (eftir *til*), 18, 21 (undirliður til navnorð). Sørensen brúkar bara *hansara*, t.e. tann nýggjara formin.

Sørensen brúkar tann stutta formin *toim* 16 í hvørjumfalli fleirtali, meðan Schrøter hefur hann longra formin *tajmun*. Hvørsfalsformin skrivar Sørensen antin *toirra* 8 ella *toira* 21, 23. Schrøter skrivar *taira*, og skriftformurin við einum *r* hjá Sørensen kann vera tikin frá honum.

Sagnorð

Sum annað eyðkennið fyri norðanmál nevnir Schrøter at tað hefur persónsbending í fleirtali av sagnorðum. Hann sigur at endingarnar eru *-um*, *-un* og *-a* og nevnir dømini *veâr lesum*, *teâr lesun*, *tei lesa* (í sunnanmáli: *Vjid lesa*, *Tjid lesa*, *Tei lesa*). Heldur ikki um hetta ber til at siga nakað út frá okkara teksti.

Um tát. eint. av sterkum sagnorðum av 1. flokki kunnu vit staðfesta at báði Schrøter og Sørensen hava teir eldru formarnar. Tát. eint. av *blíva* og *víkja* eitur hjá Schrøter *blaiv*, *vaig* og hjá Sørensen *bloiv* 1, *voig* 12. Teir brúka ikki formar við /ei/ (t.d. *bleyv*), sum seinri hava verið og enn eru kendir um stóran part av landinum. Tann yngri formurin við /ei/ verður vanligi hildin at vera íkomin í analogi við 2. flokk av sterkum sagnorðum, t.d. *bróta*, *brýtur*, *breyt* (orsakað av einsljóðandi *i* og *y* í nútíð):

brýtur : breyt

blívur : x

x = bleyv

Sagnorðið *rópa* hefur í nýfðroyskum fingið sokallaða blandaða bending: nút. *rópar* – tát. *rópti*. Sørensen hefur tátíðarformin *roubaje* 21. Í tí

prentaða tekstinum hjá Schrøter stendur *roubtaje*, men tað kemst av mislestri av handritinum: Schrøter hevur fyrst skrivað *roubte*, men hevur rættað tað til *roubaje*. Sagnorðið *tæna* hevur í føroyskum vanliga ia-bending, t.e. *tænir*, *tænti*. Hjá Sørensen kemur tað fyrri í navnhátti og tátíð: *teâna* 10 – *tantu* 11. Men tað er vert at leggja til merkis at hjá Schrøter eitur tátíðarformurin *teânavu*, og at Sørensen broytir tað til *tantu* (eisini aðrastaðni í Matteusi hevur Schrøter tátíðarformarnar *tænaði/tænaðu*, men í lýsingarhátti hevur hann báði *tænað* og *tænt*, hetta seinra skrivað *teânt*, sí Matras, 1973a: 119). Tað tykist sum málbrúkið onkursvegna ridlar millum *ō*-stovna-bending (*-aði*) og blandaða bending (*-di*, *-ti*).

Víst kann annars verða til viðgerðina hjá Helge Sandøy av teirri „blandaðu bendingini“ í norðurlandamálum og serliga føroyskum (Sandøy, 2001: 137-139). Hann heldur hana hava tikið seg upp í føroyskum eftir norska heldur enn danska ávirkan.

Sunnarlaga í Føroyum hevur tátíð av sagnorðinum *skula* (*skulla*) kunnað hitið *skyldi*, aðrastaðni – og nú helst allastaðni – *skuldi*. Formurin hoyrist neyvan í dag, men vit síggja hann hjá Schrøter, sum skrivur *skjildi* 14, meðan Sørensen skrivur *skulde*. Annars hava báðir formin *skullu* 6 í 3. pers. nút. flt.

Sagnorðið *ganga* hevur lyndi til at fáa analogiskar útjavnningar. Í tekstinum koma hesir formar fyrri: *udgangur* 4 (Schr.: *gengur ûd*), *gjæk* 3, 21, 23 (Schr.: *gjæk*), *gjingu* 11 (Schr.: *gingu*), *upgjingje* 16 (Schr.: *upgingje*). Um vit *ganga* út frá at skriftmyndin *udgangur* umboðar formin *útgongur*, so er tað tann ljóðrætti formurin, meðan Schrøter brúkar tann yngra analogiska formin *gengur* (sbr. *halda* – *heldur*). Í tát. eint. skriva báðir *gjæk*, t.e. við palatal-affrikeraðum framljóði. Eisini í tát. flt. og í lýsingarhátti gjøgnumførir Sørensen palatal-affrikerað framljóð (skrivað *gj*), har sum Schrøter hevur velart *g*.

Í 2. pers. eintali finna vit hesar formar:

Sørensen:	Schrøter:
tû (tu) skeâl 7, 10	tû skeâl
tû vil 9	
ér tû 3, Er tû 6	ér tû, Eer tû

Sum vit síggja, brúkar Sørensen ikki ending í 2. persóni, hvørki tá ið sagnorðið stendur aftan ella framman fyrri fornnavnið. Hetta minnir um tað ið vit annars kenna sunnaneftir úr landinum. Schrøter hevur heldur

ikki ending í sínum tilsvarendi dømum (í 9 hefur hann kortini aðra orðing, nevniliga *fedlur* har sum Sørensen hefur *vil fadla*). Alt bendir á at Sørensen bara fylgir Schrøter.

Í miðalsøgnini *fruistas* man *t* í endanum vera gloymt av misgáum, tí í øðrum førum er endingin *-st* (*frattist* 24, *fuldkomast* 14, *svongdist* 2).

Syntaktiskur munur

Tað kemur javnan fyri at Sørensen broytir orðaraðið í mun til tað hjá Schrøter. Vit skulu serliga hyggja at orðingum við navnorði saman við ognarfornavni ella øðrum navnorði í hvørsfalli, onkrum dømum um apposition og einum dømi um orðarað í eykasetningi.

Navnheildir

Í fleiri lýsingum av føroyskum verður nakað gjørt burtur úr raðfylgjuni í navnheildum við navnorði sum yvirliði (kjarna) og ognarfornavni ella hvørsfalsformi sum undirliði, og royndir hava tá verið gjørdar at orða reglur fyri hesari raðfylgju. Spurningurin skal ikki viðgerast her, men víst kann verða til grein eftir Michael Barnes (2002) við tilvísingum. Her skulu vit hyggja at hvussu Schrøter ger og hvat Sørensen broytir:

Sørensen:

suinun Onglun 6

tuin Foud 6

tuin Gud 7, 10

toirra Harlihoid 8

toira Suinagougen 23

Schrøter:

Onglun suinun

Foudin

Gud tuin

taira Harlihaid

Synagougun taira

Schrøter velur oftast at seta ognarfornavnið aftan á navnorðið. Eina ferð setur hann tað frammanfyri, og eina ferð velur hann bundið navnorð uttan ognarfornavn. Sørensen harafturímóti velur at seta ognarfornavnið frammanfyri. At hann kortini ikki altíð ger tað, vísa tey næstu dømini:

Sørensen:

Noud suina 21

Paaba toira 21

Paaba suin 22

boidje hansara 18, 21

Schrøter:

Noud suina

Paaba taira

Paaba suinun

Badja hansara

Her fylgir Sørensen Schrøter. Út frá dømum beint frammanfyri høvdu

vit væntað at hann broytti *Noud suina* til *suina Noud*, men kanska hefur hann gloymt tað. Hini trý dømuni nevna skyldskaparviðurskiftir, og tá er henda raðfylgjan framvegis tann kravda (ella í hvussu er natúrliga) í føroyskum.

Í nøkrum navneildum er undirliðurin eitt annað navnorð, sum tá hefur sokallaðan „hvørsfalsform“ ella okkurt ið kemur ístaðin fyri (genitivssubstitutt):

Sørensen:

Guds Sonur 3, 6
Guds Munn 4
Zebedæusa Son 21
Dejans Land o Skugga 16
Himmerigjis Ruigje 17
Verdins Ruigjir 8
Ruigjits Evangjillum 23
Hoidninganir Galilæia 15

Schrøter:

Sonur Guds
Munn Guds
Son Zebedæussa
Dejans Landi o Skugga
Himmerigjis Ruigje
Versins Ruigjir
Evangelium um Ruigje
Haidninganas Galilaja

Í trimum teimum fyrstu dømum brúkar Schrøter hvørsfall ella *sa*-possessiv í undirliðinum, og tað tykist at falla honum natúrligt at seta undirliðin eftir yvirliðin. Sørensen brúkar somu formar, men flytur undirliðin framum, eisini har sum talan er um skyldskaparviðurskiftir, nevnliga í *Guds Sonur*. Orðingin *Dejans Landi o Skugga* hjá Schrøter fylgir beinleiðis tí danska tekstinum (*Dødens Land og Skygge*), og Sørensen brúkar hana so gott sum óbroytta (*land* í staðin fyri *landi*). Sama er at siga um tær báðar næstu. *Ruigjits Evangjillum* hjá Sørensen hefur beinleiðis fyrmynd í tí danska *Rigets Evangelium*, har sum Schrøter velur at umskriva við fyriseting (*Evangelium um Ruigje*). Tann danska navneildin *Hedningernes Galilæa* hefur volt trupulleikar tá ið hon skuldi flytast yvir í føroyskt. Schrøter kopierar ta dansku konstruktiónina við at skoyta *-s* uppí sum possessivt eftirfesti. Sørensen tykist at hava verið í døpurhuga og hefur valt eina orðing sum lítið grammatiskt høpi er í (undirliðurin *Hoidninganir* í hvørfalli fleirtali).

Loysnin ið tykist at liggja næst fyri, er hon at skoyta *s*-eftirfesti uppí eftir danskari fyrmynd til at marka „ogn“ ella „tilknýti“. Umframt dømuni omanfyri, so sum *Himmerigjis Ruigje*, *Ruigjits Evangjillum*, *Verdins Ruigjir*, kunnu vit nevna: *Sebulons o Naphtalis Grandsir* 13, *Sebulons Land* 15, *Naphtalis Land* 15.

At Schrøter dæmar at seta undirliðin aftan á yvirliðin, síggja vit eisini dæmi um í *Stainanir hesir* 3. Og tað undrar ein heldur ikki at Sørensen broytir tað til: *hesir Stoinanir*.

Annars síggja vit at í hvørsfalsumskrivningini *Tindingjin eáv Templinun* 5 hevur Sørensen broytt tað meira natúrliga *aa* hjá Schrøter (*Tindin aa Templinun*) til *eáv*, sum líkist tí danska, ið hevur *af* (*Tindingen af Templet*).

Appositión

Hetta hevur onkuntíð á føroyskum verið nevnt „atseting“. Á donskum hevur tað verið lýst sum „forklarende parentetisk nominal tilføjelse til et nominalt led“ (Cramer, 1996) ella „det Forhold, at to substantiviske Benævnelser for den samme Genstand forenes til een Genstandshelhed, hvori det ene Led som regel er beskrivende, det andet benævrende“ (Diderichsen, 1962: 226). Lie (1991: 19 f.) roknar tann seinra liðin sum appositión (og sum undirlið í teirri tvíliðaðu konstruktiónini). Vit skulu hyggja at einari broyting sum Sørensen ger í mun til Schrøter:

Sørensen:

Paaba toira Zebedæusse 21

Schrøter:

Zebedæusse, Paaba taira

Schrøter nevnr fyrst persónin við navni (nevvarin) og setur so eina appositión aftrat sum lýsir persónin (lýsarin). Sørensen býtir um og setur lýsaran fyrst og navnið sum appositión. Men í teimum dæmum sum her koma, er raðfylgjan tann sama hjá báðum:

Sørensen:

Prouphetanum Esaijarse 14

Andras, boidje hansara 18

Jaakub Zebedæusa Son 21

Jouanis, boidje hansara 21

Schrøter:

Próphetanun Esaiasse

Andreas, Badja hansara

Jacobus Son Zebedæussa

Jouhannis Badja hansara

Har sum Schrøter og Sørensen hava somu raðfylgju, er hon tann sama sum í donskum. Í tí fyrsta dæminum velur Schrøter ta øvutu raðfylgjuna av teirri donsku, men Sørensen vendir aftur til ta donsku raðfylgjuna.

Orðarað í setningum

Tey seinru árinum hevur stórir áhugi verið millum granskarar fyri orðaraðnum av sagnorði og setningshjáliði (sagnorð + hjáorð ella hjáorð + sagnorð?) í føroyskum eykasetningum. Ta fyrru raðfylgjuna hava vit í

norrønum og íslenskum, tann seinra er í dag tann vanliga í skandinaviskum málum. Granskararnir eru forvitnir eftir at vita hvar føroyskt stendur í mun til hini málini, og eitt nú um til ber at staðfesta bygdamálsmun (sí eitt nú Heycock, 2010). Her skulu vit bara vísa á eitt dømi í tekstinum har sum munur er á raðfylgjuni hjá Schrøter og Sørensen av finittum sagnorði og setningshjálíði í eykasetningi:

Sørensen:

eât tû ikkje skeâl stoida tuin Foud 6 á tû skeâl ikkje stoida Foudin

Schrøter:

Tann danski teksturin hevur ta nýggjaru raðfylgjuna: *at du ikke skal støde din Fod paa nogen Steen*. Men Schrøter vrakar hana og brúkar ta raðfylgjuna sum er kend úr norrønum: finitt sagnorð + hjáorð (*skeâl ikkje*), og Sørensen broytir raðfylgjuna aftur til hjáorð + finitt sagnorð (*ikkje skeâl*). At Schrøter (tilvitað?) velur annað orðarað enn tann danski teksturin hevur, kann illa skiljast øðrvísi enn at tað fellur honum natúrligari í føroyskum. Hin vegin kann tað vera ilt at siga hví Sørensen velur at broyta: um tað er tí at hann kennir hitt orðaraðið betur úr norð-anmáli, ella um tað fellur honum natúrligari við síni donsku bakgrund.

Tær nýggjastu kanningarnar hesum viðvíkjandi tykjast ikki at benda á nakran dialektmun, men hann kann hava verið, og mangt bendir á at tað gamla orðaraðið hevur hildið sær longur í sandoyarmáli enn aðrastaðni (væl kent frá tekstum eftir Heðin Brú).

Í setninginum *O heâr filgdi honun migje Følk... 25* hevur Sørensen sett *heâr* inn í staðin fyri *teâ* hjá Schrøter, sum skrivur *O teâ filgdi honun Mongd eâv Folkje*. Tað sum vit síggja, er at Schrøter setur *tað* sum fyriligrundlið á plássíð hjá grundliðinum, meðan tann veruligi grundliðurin (*mongd av fólki*) stendur afturi á ávirkisplássinum. Har sum *tað* stendur á føroyskum, plagar dansk mál at seta *der* (stundum nevnt „formelt situativ“), og tað hevur tann danski Matteus-teksturinn eisini (*Og der fulgte ham meget Folk*), so kanska hevur Sørensen hildið *har* svara betur til *der* á donskum.

Tvey dømir aftrat um at Sørensen broytir orðarað, skulu verða nevnd:

Sørensen:

toim er upggingje oit Ljous 16
filgji ettur mear 19

Schrøter:

tajmun er ait Ljous upggingje
filgji mear ettur

Í tí fyrra døminum hevur Schrøter grundliðin (*ait Ljous*) á grundliðs-

plássinum, og eisini her flytur Sørensen tað longri aftur í setningin, aftur á ávirkisplássið, so sum tann danski teksturin hevur: *dem er opgaet et Lys*. Eisini í hinum døminum vrakar Sørensen orðaraðið hjá Schrøter og velur – sum tað danska – at hava fyrisetingina framman fyri stýringina.

Í staðin fyri orðingina *gengur ud* (t.e. *sagnorð* + *hjáorð*) hjá Schrøter setur Sørensen ta leysu samansetingina *udgangur*, sum samsvarar betur við *udgaar* í tí danska. Ein onnur smávegis broyting er tað at Sørensen broytir ta finittu høvuðsumsøgnina *fedlur* til samansetta umsøgn: *vil fadla*, eisini her í samsvari við tað danska *vil falde*.

Taka vit samanum, síggja vit at Sørensen so at siga uttan undantak broytir orðaraðið so tað er í betri samsvari við tann danska tekstin.

Orðaval og orðalag

Ein samanbering av tekstunum báðum vísir at Sørensen tilvitað skiftir summi orð hjá Schrøter út við onnur orð. Viðhvørt velur hann at seta eitt heilt annað orð, viðhvørt ein annan form av sama orði. Vit síggja eisini at tað hevur nakað at siga hvat stendur í tí danska tekstinum (ið jú stóð prentaður sum parallell-tekstur hjá Schrøter). Tí ofta velur Sørensen eitt orð, ein orðform ella eitt orðalag ið liggur nærri tí danska. Men undantøk eru har sum Sørensen tykist at vera „føroyskari“ enn Schrøter. Serliga vísir hetta seg í fólkanøvnunum (sí Nøvn). Annars undraðist Møller á at Sørensen vrakaði orðið *hungraje* hjá Schrøter og setti *svongdist* í staðin (tann danski teksturin hevur *hungrede*), og somuleiðis at *fratti* varð broytt til *hoirdi* 12, tí hann roknaði øll fyri góð gomul orð, men hann kom til ta niðurstøðu at *hungradi* og *frætti* kanska hava verið minni brúkt norðanfyri uttan kortini at hava verið heilt ókend (Sørensen brúkar annars *frattast* í 24) (Matras, 1973: 56). Niðurstøðan hjá Møller man tó vera ivasom.

Vit skulu seta upp eitt yvirlit yvir frávik hjá Sørensen í mun til Schrøter og í tí sambandi eisini vísa hvat stendur í tí danska tekstinum. Dømini eru sett í teirri raðfylgju sum tey koma fyri í tekstinum (tá ið fleiri dømir eru um tað sama, standa tey har sum tað fyrst kemur fyri).

Sørensen:	Danskt:	Schrøter:
Jøsus 1	Jesus	Jesus
Ørkjina 1	Ørken	Ojina
á <at> 1, 17	at	á
taa-ui 2, 12	der	taa-ui
taa-ui 18	der	sum
taaaje 21	der	sum

svongdist 2	hungrede	hungraje
eât <at> 3, 6, 12, 14, 17, 21	at	á (â 17)
alloine 4	alene	beara
udgangur 4	udgaar	gengur úd
heilija 5	hellige	hellia
Tindingjin eáv Templinun 5	Tindingen af Templet	Tindin aa Templinun
kasta (boðsh.) 6	kast	sturta
teâ ér skriva 4, 6, 7, 10	der er skrevet	só ér skriva
aa (Stoin) 6	paa (Steen)	moudi (Staini)
Verdins 8	Verdens	Versins
vil fadla 9	vil falde	fedlur
forloud 11, 13	forlod	flutti
hoirdi 12	hørte	fratti
Jouanis 12, 21	Johannes	Jouhannis
Fængsul 12	Fængsel	Fongsil
Grandsir 13	Grænsler	Grannaleâ
skulde 14	skulde	skjildi
fuldkomast 14	fuldkommes	genga úd
sum (afturb. subj.) 14	som	ui
vi 14 (teâla vi Prophetanun)	ved	eav
lengs vi Sjounun 15	langs Søen	fram vi Sjounun
vi tan ... Sjegin 18	ved den ... Sø	fram vi tui ... Sjounun
(tvoir) Brøvdur 18, 21	Brødre	(tveir) Badjar
boidje hansara 18, 21	hans Broder	Badja hansara
Peâdur 18	Petrus	Petrus
Andras 18	Andreas	Andreas
Jaakub 21	Jacobus	Jacobus
Ruigjits Evangjillium 23	Rigets Evangelium	Evangelium um Ruigje
uiblant Følkje 23	iblandt Folket	kjaa Folkjinun
adla Syria 24	al Syria	haila Syria
eâdskjillium 24	adskillige	imistun
helbrijaje 24	helbredede	giørði ... hailbrji
heâr 25 (forml. grundl.)	der	tea
migje Følk 25	meget Folk	Mongd eav Folkje

Tað er ikki lætt at siga hví Sørensen broytir „so er skrivað“ til „tað er skrivað“ (4, 6, 10). Tann danski teksturin hevur „der er skrevet“, og móguliga hevur hann hildið *tað* samsvara betur við *der*.

Fremst av øllum bítur ein merki í at Sørensen setur orð inn ið líkjast meira tí tilsvandi í tí danska tekstinum: *aa* 6, *alloina* (*alloine*) 4, *eâdskjillium* 24, *forloud* 11, 13, *fuldkomast* 14, *Fængsul* 13, *Grandsir* 13, *helbrijaje* 24, *hoirdi* 12, *kasta* 6, *lengs* (*vi*) 15, *migje* 25, *udgangur* 4, *uiblant* 23, *Verdins* 8, *Ørkjina* 1.

Nøvn

Tá ið tað kemur til fólkanøvn, leggja vit til merkis at Sørensen velur føroyskar navnaformar (*Andras, Jaakub, Jouanis, Peådur*) har sum Schrøter leggur seg nærri upp at teirri útlendsku fyrimyndini (*Andreas, Jacobus, Jouhannis, Petrus*). Báðir brúka *Suimin*. Meðan Schrøter brúkar formin *Jesus*, velur Sørensen *Jøsus*, ið er kendur úr talumáli, ikki bara norðanfyri. Møller nevnr eisini at formurin við *ø* er vanligur hjá teirri donsku almúguni, og hann ger ta (ivasomu) niðurstøðu at hann í Føroyum er ein norðanformur (Matras, 1973: 57). Eitt sindur óvæntað brúkar Sørensen formin *Saatin* (Schr.: *Satan*, í hdr. *Sathan*).

Um tey bíbilsku staðarnøvnini er ikki so nógv at siga, annað enn at tey yvirhøvur fylgja teimum donsku formunum. Onkur smávegis munur kann vera, sumt kanska bara stavsetingarmunur. Schrøter brúkti formin *Galilaia/Galilaja*, Sørensen skrivar *Galilæia*. Schrøter skrivar *Nazareth*, Sørensen *Naazareth*, t.e. við *aa*, skrivað eins og <á> í norðuroyamáli. Schrøter nevnr *haila Syria* (í hvnf.), sum vísir at hann uppfatar *Syria* sum hvørkikynsorð. Sørensen broytir til *adla Syria*, har sum *adla* er kvennkyn (í tí danska: *al*), men hann broytir ikki *Syria* til *Syriu*. Schrøter brúkar áaravnið *Jordan* í bundnum formi: *Jordanin*. Tað kemur fyri tvær ferðir í tekstinum (15, 25), í tí fyrra førinum (15) tekur Sørensen tann bundna formin upp eftir Schrøter, men í tí seinra (25) broytir hann til óbundnan form.

„Dialektin“ hjá Sørensen?

Sørensen hevði lovað Møller eina umseting í „Nordringernes Dialect“ ella, sum Møller skrivar, „i den nordlige færøiske Mundart“.

Hetta at føroyskt fellur sundur í tvinnanda høvuðsmálførir, var ikki óvanlig fatan. Sum eg nevndi fyrst í hesi grein, hevði Schrøter í handritinum til Matteus-týðingina skrivað eitt formæli til danskar lesarar. Har sigur hann at hann „anseer det Færøiske Sprog at bestaae af 2de Hoved Dialecter, hvilke Indbyggerne selv adskille ved Benævnelsen af *Noran Maali* og *Sunnan Maali*.“ Schrøter heldur norðanmálið vera fornari, t.e. standa fornmálinum nærri enn sunnanmálið ger (orðarætt sigur hann: „Af disse er *Noran Maali* mærkeligen liigere med det ældste Islandske saavel i Sprogets Organisation, som formodentlig ogsaa i Udtale“). Tað ið eyðkennir norðanmálið, sigur hann, er at tað skilur ímillum *vjid* (<vit>) sum persónsfornavn í tvítali og *Veâr* (<vær>) í fleirtali, at tað hevur persónsbending í fleirtali av sagnorðum, og at summi orð hava øðrvísi úttalu enn í øðrum dialektum, eitt nú at *faaa* og *slaaa* (t.e. *fåa*, *sláa*) úttalast

sum *fäa*, *släa* (í handritinum standa prikkarnir mest sum oman fyri hvør sítt *a* – og í hesum liggur helst tað at sjálvljóðið í rótstavilsinum er [a:], t.e. [fa:a], og ikki [ɔ:]). Eisini nevnir hann at í sunnanmáli verður sagt *til tes* og í norðanmáli *til teâ* (tað er ógreitt hvat liggur í hesum). Vit kunnu undrast á at hann ikki nevnir *oi*-framburð av *ei*, ið annars skuldi verið ein tann mest ásyniligi munurin.⁴ Norðanmálið, sigur hann, finst í sínum reinasta formi „paa den nordostlige Deel af Stromøen (sic), og af Osterøen samt endeel af Norderøerne.“ Hvat Schrøter meinir við „endeel af Norderøerne“, er ilt at siga. Men tað tykist nøkulunda greitt at norðanmál í hansara hugaheimi umfatar málið í økinum norðan fyri Suðurstreymoy, t.e. í Norðurstreymoy, Eysturoy og Norðuroyggjum. Nú er tað ikki vist at vitanin hjá Schrøter um útbreiðsluna hjá teimum ymsu bygdamálsdrøg-unum hevur verið so fullkomin, men í tí hann sigur, liggur sjálvsagt kortini at norðan- eins lítið og sunnanmál er nakað eintýtt hugtak. Málformurin hjá Schrøter er ikki eitt ávist bygdamál. Hann kann helst best lýsast sum miðføroyskt við íblandi av suðuroyarmáli, men hann roynir eftir førimumi at skilja ímillum *i* og *u* í endingum, nakað sum hvørki suðurstreymoyar- ella suðuroyarmál ger. Vit kunnu kortini ikki uttan nakað ganga út frá at formar sum koma fyri í tí prentaða tekstinum hjá Schrøter, veruliga eru frá Schrøter, tí rættlesarin (sum var H. C. Lyngbye) hevur rættað í prenthandritinum og roynt at gjørt stavsetingina meira einsháttaða (sí „Efterskrift af Correcteuren“ í Matras, 1973a: 22-28). Ein samanburður millum handrit og prent av 4. kapitli vísir kortini ongan mun hvat ið endingum viðvíkir.

Sum vit hava nevnt, so er „umsetingin“ hjá Sørensen ikki nøkur verulig nýggj umseting. Sørensen skrivar Schrøter av og heldur fast við sumt í málformi hansara. Endingasjálvljóðini eru í høvuðsheitum tey somu sum í tí prentaða tekstinum hjá Schrøter, ið sum nevnt roynir at skilja millum *i/e* og *u*. Tí er málformur hansara ikki tað vit kunnu kalla norðuroyamál í trongari merking (t.e. málið í Norðuroyggjum). Tað kann tykjast sum at báðir skrivarar halda samanfall av *i* og *u* vera eitt málsligt lýti, at tað onkursvegna er stigmatiserað í teirra eygum. Eisini tvíljóðið *eâ* vísir burtur frá norðuroyamáli í trongari merking. Men hann heldur fast við lokljóðsviknanina sum teksturin hjá Schrøter hevði, og sum málið í Norðuroyggjum hevur, men ikki málið í Eysturoynni og

4 Sbr. Erik Petersen (1935): „Færingers skelner i Almindelighed mellem to Hovedmaal: „Norðan-“ og „Sunnanmál“. Det er sikkert ogsaa den naturligste Inddeling. Den vigtigste Faktor til Bestemmelse af Grænserne er diftingen ei.“

Norðurstreymoy. Sígja vit burtur frá lokljóðsviknanini, avspeglar málið hjá Sørensen helst líka nógv eysturoyar- og norðurstreymoyarmál sum tað avspeglar norðuroyamál.

Tey mest eyðsýndu norðanmálsdrøgini hjá Sørensen munnu vera at hann setur *oi* fyri *ai* hjá Schrøter, og so fleirtalsformurin *fiskara*. Eisini úttalan av stuttum *ó* sum /ø/ í staðin fyri /o/ (ella /ou/) hjá Schrøter er eitt norðanmálsdrag, sum hevur útbreiðlu um alt landið norðan fyri Skopunarfjørð (burtursætt frá Nólsoy).

Annars er tann størsta broytingin hjá Sørensen tann at hann gevur tekstinum eitt danskari dæmi, serliga viðvíkjandi orðavali og orðalag. Eitt undantak sæst í fólkanøvnunum, har sum Sørensen heldur seg til meira føroyskar navnaformar. Eisini tað at hann skrivur *Jøsus* í staðin fyri *Jesus*, kann vera eitt dømi um at hann roynir at velja formar ið liggja nærri gerandismálinum.

Á sama hátt sum Schrøter tykist Sørensen at rokna við tveimum høvuðsmálførum, men hann sigur einki beinleiðis um hvør munurin er ella hvar hann heldur markið ganga. Hann tosar bara heldur óneyvt um „Nordringernes Dialect“ í mótsetning til málið hjá Schrøter. Tað kann væl vera at hann í hugtakið „Nordringernes Dialect“ leggur nakað tað saman sum Schrøter leggur í hugtakið „norðanmál“. Men eins lítið og umsetingin hjá Schrøter er umboð fyri nakra eintýdda suðurføroyska dialekt, eins lítið umboðar teksturin hjá Sørensen nakað eintýtt norðanmál. Í summum fylgir hann norðuroyamáli í trongari merking (málinum í Norðuroyggjum), í øðrum fylgir hann heldur onkrum ið kann kallast norðanmál í breiðum týðningi.

Hvussu væl Sørensen hevur dugað føroyskt, veit eg ikki (hann hevði búð í Føroyum í eini átta ár), men tey mongu dømini um skeivar bendingarformar falla í eyguni. Teir hava ikki verið norðanmál, og teir undra ein somikið meira sum hann má hava sætt teir (oftast) rættaru formarnar hjá Schrøter og kundi tí bara tikið teir haðani. Ein kann ikki lata vera við at spyrja seg sjálvan um hansara royndir at laga sín tekst at tí danska tekstinum í orðalag, eisini umfatar eina roynd at gera bendingina einfaldari.

Sætt úr eftirtíðarljósi er tað áhugavert at í samtíðini tykjast fólk at hava hildið Schrøter verið ov fornan. Hann sigur sjálvur í brævi til Jens Davidsen í 1828: „Jeg har af de fleeste her faaet last for Mathæus, fordi den er i et ældre Sprog end nu almindelig tales, og jeg tilstaaer det er ikke usandt, men just de som bruge det nyere Sprog have allerede saa meget

beblandet samme med halvdansk, at det næsten er ingen af Deelene meere“ (Jacobsen, 1932: 11).

Heldur ekki Sørensen og tey fólk sum hann hevði til at lesa upp úr bókini og at lurta, vóru nøgd við tekstin hjá Schrøter. Eitt var at hann var á føroyskum, men „Endelig vilde de ogsaa kritisere enkelte Ord iblandt som ikke almindelig forstaaelige“ (Matras, 1973a: 13). Tað er ikki óhugsandi at Sørensen hevur hildið málið hjá Schrøter verið ov fornt, og at hann hevur roynt at lagt sín málform nærri upp at talumálinum, fult so nógv sum at hann hevur lagað hann til norðanmál. Tí kundu útlendingar sum Møller o.a. fáa ta fatan at norðanmál hevði verið fyri størri donskum árinum enn sunnanmál. Vansin er at vit vita lítið um hvussu talumálið ítøkiliga hevur verið. Vit fáa bara javnan at vita at tað hevur verið nógv blandað við danskt.

Í greinini hava vit serliga havt eyguni eftir hvat teir báðir tekstirnir kunnu siga um málføramun í føroyskum. Men hesir báðir tekstirnir eru meira enn tað. Teir eru millum fyrstu royndir at skapa føroyskan prosatekst. Her var Schrøter undangongumaður. Sørensen velur eina málsliga leið ið liggur nærri donskum. Men tað kann eisini hugsast at hann hevur viljað valt ein málform ið hevur ligið nærri talumálinum.⁵

Uppískoyti: Viðmerkingarnar hjá Møller

Í grein síni ber Møller báðar umsetingarnar saman, og hann heldur seg síggja at „den nordlige Mundart nærmer sig baade i Ordformer og Construction, ja tildeels endog i Ordene selv, mere det danske Sprog, medens den sydlige Dialekt har bevaret mere af det Islandske, d. e. Nordens gamle Sprog“ (Matras, 1973: 54). Hann tekur her til orðini hjá Rasmusi Rask, sum sigur at broytingar sum eru farnar fram í „Udtale, Ord og Grammatik“, hava gjørt at føroyskt er blivið „plattere og har nærmet sig Dansken betydeligt“, og hansara niðurstøða er tí, at hesi orðini hjá Rask um føroyskt yvirhøvur hóska serliga til „den nordlige Mundart.“ Hann spyr seg sjálvan hvussu tað kann bera til at danskt árin hevur verið størri norðanfyri enn sunnanfyri, men sær seg ikki føran fyri at svara hesum spurningi. Vit síggja eisini at tað ikki er í samsvari við tað sum Schrøter segði í formæli sínum, sum Møller jú kendi. Tá ið Schrøter hevur hildið norðanmál verið fornari enn sunnanmál, man hann helst

5 Eg takki javnlíkametara fyri góðar og viðkomandi viðmerkingar, sum hava bøtt munandi um greinina.

hava fest seg við sovorðið sum persónsfornvini, sagnorðabendingina og úttaluna av *á*, sum jú eisini er tað hann nevnir beinleiðis.

Tað sæst av viðmerkingunum at Møller lítlan og ongan kunnleika hevur til føroyskt, annað enn tað hann sluttar sær til út frá tekstunum hjá Schrøter og Sørensen. Hansara kunnleiki til forn málið er heldur einki at reypa av, tí hann heldur „norðanformarnar“ „Hoidninganir“ (v. 15) og „til hansara“ (v. 24) vera teir fornaru. So út frá teimum fortreytum ið nevndar eru frammanfyri, er einki løgið í at hann kemur til ta niðurstøðu at norðan málið líkist meira donskum enn sunnan málið ger.

Bókmentir:

- Barnes, M. 1978. Grammatical instability in Faroese ballads and written Faroese. *Tradisjon og samfunn. Festskrift til Olav Bø*. Universitetsforlaget. Oslo: 209-235.
- Barnes, M. 2002. Head + modifier or modifier + head? Word-order in Faroese possessive adjective constructions. *Eivindarmál. Heiðursrit til Eivind Weyhe á seksti ára degi hansara 25. apríl 2002*. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn: 59-66.
- Cramer, J., et al. 1996. *699 varme termer. Leksikon til sprogkundskab*. Aarhus Universitetsforlag. Århus.
- Diderichsen, P. 1962. *Elementær Dansk Grammatik*. 3. udgave. København.
- FO = *Føroysk orðabók*. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn 1998.
- Hagström, B. 1967. *Ändelsevokalerna i färöiskan. En fonetisk-fonologisk studie*. Stockholm.
- Hammershaimb, V. U. 1854. *Færøisk Sproglære*. Kjøbenhavn.
- Hammershaimb, V. U. 1891. *Færøsk Anthologi I-II*. Kjøbenhavn.
- Heycock, C., Sorace, A, og Hansen, Z. 2010. V-to-I and V2 in subordinate clauses: an investigation of Faroese in relation to Icelandic and Danish. *Journal of Comparative Germanic Linguistics*.
- Jacobsen, M. A. 1932. Rafns Føroyingasøga. *Varðin* 12: 1-22.
- Króki, J. í. 1968. *Sandoyarbók I*. Tórshavn.
- Landt, J. 1800. *Forsøg til en Beskrivelse over Færøerne*. Kjøbenhavn.
- Lie, S. 1991. *Innføring i norsk syntaks*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Lyngbye, H. C. 1822. *Færøiske Qvæder*. Randers.
- Matras, Chr. 1936. Tá ið Schrøter ætlaði at týða nýggja testamenti. *Varðin* 16: 181-187.
- Matras, Chr. 1939. *Svabos færøske Visehaandskrifter*. Kjøbenhavn.

- Matras, Chr. 1951. Det færøske skriftsprog af 1846. *Scripta Islandica*: 5-23.
- Matras, Chr. 1973a. *Evangelium sankta Matteusar II*. Bókagarður. Tórshavn.
- Matras, Chr. 1973b. Johan Henrich Schrøter. *Nøkur mentafólk*. Tórshavn: 60-66.
- Nolsøe, J. Óprentað føroysk mállæra í AM 972 4to (í Árnasavni í Keypmannahavn).
- Norsk ordbok*. Det norske Samlaget. Oslo 1978.
- Ny kgl. Samling 37, 4to. *Sankta Matthæussa Evangelium* (handrit).
- Petersen, Erik. 1935. *De færøske Dialekter i Nutiden*. Óprentað høvuðsritgerð.
- Petersen, H. P. 2009. Føroyskt-danskt málamót. *Varðin* 76: 7-42.
- Sandøy, H. 2001. Færøysk i vestnordisk språkhistorie. Braunmüller, K. og Jacobsen, J. í Lon (eds): *Moderne lingvistiske teorier og færøsk*. Nordisk Språkråds skrifter. Oslo: 125-154.
- Skårup, P. 1964. *Rasmus Rask og færøsk*. Færoensia VI. København.
- Weyhe, E. 1991. Nøkur orð um bendingarmun í føroyskum málførum. *Málting* 1: 16-22.
- Weyhe, E. 1996. Genitiven i færøske grammatikker – et problembarn. *Studier i talesprogsvariation og sprogkontakt. Til Inger Ejkskjær på halvfjerdsårsdagen den 20. maj 1996*. København: 309-320.
- Weyhe, E. 1997a. John Milton på færøsk dialekt. *Nordiska dialektstudier. Föredrag vid Femte nordiska dialektologkonferensen Sigtuna 17 – 21 augusti 1994*. Stockholm: 313-323.
- Weyhe, E. 1997b. Ljóðfrøðilig viðmerking til eitt jólabræv. *Málting* 3: 26-27.
- 2010 Føroyskur málføramunur sambært Schrøter og Sørensen. *Fróðskaparrit* 58. Ritstj.: Dorete Bloch og Elin Súsanna Jacobsen. Tórshavn, 41-64.

Málfrøði

Færøsk grammatisk litteratur

Når man skal beskæftige sig med færøsk sprog i tiden før slutningen af det 18. århundrede, dvs. tiden før J. C. Svabo (1746-1824), så er den største anstødssten den fatale mangel på skriftlige kilder der kunne kaste lys over sprogets udvikling i de forløbne århundreder. En anden vanskelighed er manglen på beskrivelser og omtaler af færøsk og dets særpræg i forhold til nabosprogene.

De Færø-beskrivelser vi har, kommer enten slet ikke ind på sproglige forhold, eller de berører emnet kun ganske flygtigt og i forbifarten. Ganske vist dukker der i disse beskrivelser enkelte ordformer op, i enkelte tilfælde hele sætninger på færøsk. Men dette sker kun tilfældigt, i tilfælde hvor forfatterne ikke kan komme uden om særlige færøske gloser ved deres omtale af mere specifikke færøske forhold, og ikke som led i en skildring af sproget som sådant. Desuden foreligger disse sporadiske vidnesbyrd ofte i mere eller mindre forvansket form.

Lucas Debes er i sin Færø-beskrivelse, *Færoæ et Færoa reserata*, fra 1673 yderst ordknap i sin omtale af indbyggernes sprog. Han nøjes med at fastslå at deres sprog er norsk, en udtalelse som der ikke er noget besynderligt i. Ud over dette konstaterer Debes kun at der er store dialektale forskelle på sproget på de nordlige og på de sydlige øer (Debes 1673: 253).

Når Debes oplyser at han har gjort sig store anstrengelser for at opspore det religiøse digt *Ljómur*, som har levet i folkemunde på Færøerne, så er det ikke fordi han er på jagt efter sproglige mindesmærker på færøsk, men snarere af teologiske eller religiøse grunde. Også hans omtale af *Sigmundskvadet* grunder sig mere på interesse for det historiske stof end på sproglig interesse.

Som nævnt er det først når vi kommer helt frem til slutningen af det 18. århundrede at vi får et mere fyldigt og dybtgående kendskab til færøsk sprog. Den første der giver os virkelig grundige oplysninger om sproget, er J. C. Svabo. Det sker dels gennem hans ordsamlinger, dels gennem hans optegnelser af færøske kvad. Hans viseoptegnelser stammer dels fra 1770'erne, mens han opholdt sig i København som student, men især fra hans rejse på Færøerne i 1781-82, hvor han samlede stof til sin store Færø-beskrivelse: *Indberetninger fra en Reise i Færøe i 1781 og 1782* (først trykt i sin helhed i 1959).

Svabos arbejde med at samle og optegne færøsk ordstof starter allerede da han i begyndelsen af 1770'erne bor på Regensen, og det fortsætter så længe han lever, også efter at han år 1800 vender tilbage til Færøerne, hvor han dør i 1824. Det fortælles om ham at han var en lidenskabelig kortspiller, men midt i det hele, mens snakken gik over kortene, kunne han standse op og tage en lille papirlap frem som han noterede et ord eller udtryk på, hvorpå han puttede lappen i en lille pose som han bar på sig. Frugten af hans ordbogsarbejde er en lang række ordbogshåndskrifter der indeholder forskellige redaktioner af en færøsk ordbog. De er alle udgivet i *Dictionarium Færoense* I-II (1966-70).

Det er et ejendommeligt træk ved Svabos arbejde med det færøske sprog at han aldrig kommer ind på mere sprogvidenskabelige og grammatiske betragtninger over det sprog han beskæftiger sig med, endside gør noget forsøg på at opstille en systematisk grammatik. Hans arbejde består ene og alene i møjsommeligt at notere glose for glose og ordne dem alfabetisk i sine ordsamliger. Dette skal nok ses på baggrund af hans særlige holdning til det færøske sprog og dets mulighed for at overleve. Velkendt er Svabos pessimistiske holdning til det færøske sprogs fremtid. Denne holdning fremgår klart af hans forord til de forskellige ordbogsredaktioner. F.eks. kan vi tage den der er dateret på Regensen den 18. juni 1773, iøvrigt det eneste der er dateret og muligvis hans ældste ordbogshåndskrift (Ny kgl. Saml. 1952, 4to). Dette forord er det længste af dem alle og er næsten at betragte som en afhandling over det færøske sprogs situation, dets fortid, nutid og fremtid (Svabo 1970: XIII-XVII).

Han taler om hvordan sproget fra at have haft samme renhed som det gamle norrøne sprog, er blevet fordærvet af fremmed påvirkning. Han fremhæver Reformationen som et særlig hårdt slag mod sproget, uagtet den lutherske religion, som han siger, burde have været en større fordel for det nationale sprog end katolicismen. Som en anden kilde til fremmed påvirkning af sproget nævner han den lektur som almuen har fordrevet tiden med:

Hertil kunde man legge dette, at Bønderne paa mange Stæder ligesaavel som i Island, pleie at fordrive enlige og kjædsomme Vinteraftener med Historiers Læsning, og da de ingen Færøeske har haft har de brugt danske; Saxo Grammaticus, Olger Danske, og Keiser Karls Krønnike har i saa Fald været meget i Mode tilligemed fleere; og herved har det gamle Sprog ikke vundet.

Videre siger han:

En anden større Kilde til Fordærvelse for Sproget har været denne: de fleste af dem som enten ere fødte i Landet, og have opholdt sig en liden Tid i Danmark, eller og indfødte Danske, som have sat sig ned eller haft Embeder her, tale for det meste dansk naar de komme til Færøe; de første tale det som oftest ikke saa ret, som de burde, fordi de ikke har havt Tid eller gjort sig Umage for at lære det; de sidste om de end, som indfødte kan Sproget, tale de det dog slet i Færøe enten det saa skeer af Glemsomhed eller for at gjøre sig forstaaelige for Bonden; hine hører man da at tale halv dansk, naar de skal tale færøesk, og disse halv færøesk naar de skal tale dansk; og ved begge disse har det Færøeske tabt meget.

Svabo konstaterer at sproget som følge af alt dette i dag må betegnes som „et Miskmask, en Blanding af Fleere, ja gandske fordærvet“. Som en udvej af denne forvirring nævner han derpå to muligheder: enten at udrydde al fremmed påvirkning og gengive sproget dets tabte renhed eller helt af opgive det færøske sprog og indføre dansk. Om den første udvej siger han:

Ihenseende til den første, blev det igjen Spørgsmaal, hvor man skulde flye hen for at kalde de gamle Ord tilbage? Man kom vist nok at knæle for den gamle Islandske litteratur og bede om Hielp, og dette medførte Vanskeligheder og unødvendig Møye, og om man end havde dette overvundet, var det endda et Tvilsmaal tilbage, om Kolonien vilde modtage dem.

Den anden vej, nemlig at afskaffe færøsk og indføre dansk i stedet, forekommer ham ulige lettere og mere praktisk. Og her bliver den ellers pragmatisk anlagte Svabo for én gangs skyld helt højstemt (han er bidt af tanken om rigsenheden):

Jeg kan desuden ikke andet end forestille mig det som en langt større Fuldkommenhed, at Kolonien, saalænge den med Danmark tilbeder en Gud, knæler for en Konge, ogsaa talte med samme Tunge som det. Man regner det til en Fuldkommenhed i blant Fremmede, at Danmark, fremfor andre Riger, har det samme Maal i alle sine Provintzer; skulde det ikke være ligesaa stort en, at Borgeren, ihvor han end kom hen, altid kunde tale med sin Medborgere, og at det Sprog som taltes i Hiertet af Hoved-Staten, blev med samme Strengthed talt i alle Afkroge og de yderste Grændser af Riget.

Svabos hensigt er altså ikke at grundlægge en udforskning af det færøske sprog eller sprogrøgt med henblik på at styrke dets stilling i fremtiden gennem forskning og undervisning i sproget. Hans arbejde skal ses som folkemindeforskerens, der forsøger at redde de sidste rester af hvad der er ved at forsvinde, for, som han siger, „at ikke en Efterverden skulde savne Svar, naar den spurde om Sprogets Tilstand i vor Tid, ligesom vi nu forgiæves spørge om Formaals-Tiden. En Skam desuden for Færøe, at dets Sprog skal ligge saa dybt i Forglemmelse, og en bestandig Nat, da endog det Grønlandske og Lappiske fremviise Prøver!”

Han bestræber sig altså i hele sit sproglige arbejde kun på at gengive så mange ord som muligt i en „lydskrift“ der så nøjagtigt som muligt skal gengive ordenes udtale idet han som sin ledestjerne gang på gang fremhæver „Qvintilians simple og naturlige Regel: at skrive som man udtaler.“ Han giver sig heller ikke i kast med at kommentere lydlig forhold eller sproglige ændringer. Når han en enkelt gang berører lydlig forhold, så er det kun ud fra rent praktiske synspunkter hvordan man bedst kan gengive enkelte lyd med de forhåndenværende danske bogstaver. At beskæftige sig med sprogets opbygning og funktion, herunder opstille grammatikalske regler, endsige systematisk at forsøge at lave en grammatik over sproget, kunne ikke falde ham ind. Han udtaler sig endda direkte om det formålsløse i at udarbejde en sådan. Dette kan man anse for logisk, set fra hans synspunkt, idet han vel har betragtet en grammatik som et praktisk hjælpemiddel ved undervisningen af et sprog, og det var efter hans mening ikke aktuelt for det færøske sprogs vedkommende.

Når Svabo kommer ind på at omtale grammatik, så er det ikke fordi han her lufter en ny idé. Forholdet er nemlig det at der allerede før hans tid havde eksisteret en færøsk grammatik. I det før citerede forord omtaler han den således:

Uagtet man ikke med Billighed kungde ansee det for et af de vigtige Arbeider om man gjorde sig store Bestræbelser for at gjøre Verden dette Sprog bekiendt, da de Grunde, som gjøre Kundskab i det Islandske fornøden ere det ikke ihenseende til det Færøeske, maae man dog undre over, at kun en eneste Mand i Landet, saavidt man veed, er falden paa det Indfald, da man dog ved saadant Arbeide kunde gjøre sig selv en behagelig Tidsfordriv i Timer, som Ensomhed, lange og kolde Vinteraftener ofte gjøre ubehagelige, fornøye derved mange, ja nytte endeel, og fortiene den Tilstaaelse, at man ved at redde sit Fædrene Sprog fra Undergang, have de givet sit Fædreneland et lidet Beviis paa sin Kiærlighed

til det. Det var en Præst siger man, som i vores Tid gjorde en Grammatik over Sproget; men at samme, da den var færdig til Trykken, blev ved en Ildebrand, tilligemed meere lagt i Aske. Ingen saavidt jeg veed har siden tænkt som han, og det som er besynderligere, ikke engang han selv. Uagtet en Grammatik ikke var den beqvemste Plan for at redde et Sprog fra Forglemmelse eller Undergang, tænkte han dog vel i denne Henseende, imod Sproget.

Selv om Svabo udtaler sig underlig ubestemt om denne mand der har forfattet en grammatik, så er forholdet det at denne mand må have været ham særdeles velbekendt. Det var nemlig Svabos egen morbroder, en præst ved navn *Johan Hendrik Weyhe* (1706-70), der var forfatteren. Den ældste omtale man har af dette arbejde, er i en *dissertation* som en færøsk student, Christopher Müller, skriver på Regensen i 1761. (En *dissertation* er en skriftlig opgave på latin, hvori studenterne med visse mellemrum skulle dokumentere deres kundskaber. Og dette skriftlige oplæg dannede så grundlag for en „disputatio“. Chr. Müllers arbejde omtales af Jón Helgason i en artikel i *Varðin*, 1931). Müller fortæller at mens J. H. Weyhe var i København, skrev han sin grammatik, som var færdigt udarbejdet og klar til at sende i trykken da Københavns brand indtraf i 1728, og dér brændte manuskriptet. Han tog altså ikke idéen op igen, hvad Svabo, som vi så, undrede sig over. Müller begrundet det med at han kort tid efter fik præsteembede og derfor havde nok at se til. Om tabet af denne bog siger Jón Helgason i den nævnte artikel (1931: 83):

Ofta hefur verið tikið til, hvussu ómetiligt spell Keypmannahavnarbrunnin 1728 var fyri Íslendingar og bókmentir teirra, og hóast tann skaðin, sum Føroyingar har fingið, í ongunum lutum kann metast harvið, kunnu vit væl siga at hann var óbøtiligur. Har brunnu ið hvussu er trý bókaverk Føroyum viðvíkjandi, sum síðan eru ongastaðni til skjals: 1. tær kvæðauppskriftirnar, sum Ole Worm hevði fingið úr Føroyum á sinni (sí Maal og Minne 1924, 29-37), 2. Peder Jacobsens Spiellerups bók um Føroyar (sí Tarnovius: Færøers Beskrivelse, s. VI-VII) og 3. Weyhes mállæra. Eingin er mentur at siga, hvønn týdning tað kundi haft fyri føroyskt mál og føroyska máldyrkan, um Weyhe hevði fingið tað í lag at fáa eina mállæru prentaða longu umkring 1730.

Interessant ville det i hvert fald have været at se hvordan han på dette tidspunkt har grebet opgaven an.

Det blev den mand som Finnur Jónsson i *Udsigt over den norsk-islandske filologiske historie* (1918: 63) betegner som „den fødte systemati-

ker“, nemlig Rasmus Rask, der skulle lave den første grammatiske beskrivelse af færøsk vi kender i dag.

Vi ved at Rasmus Rask allerede i sin skoletid i Odense var begyndt at interessere sig for færøsk. På grundlag af et eksemplar af Heimskringla, som han havde fået i skolepræmie, samt en dansk oversættelse af Heimskringla, udarbejdede han en islandsk ordbog og en islandsk formlære og lydlære, som blev til *Vejledning til det Islandske eller gamle Nordiske Sprog*, der udkom 1811, men var afsluttet to år forinden. N. M. Petersen siger i en afhandling at „hans Studium (...) indskrænkedes derfor ikke til Islandsk alene, men udvidedes efterhånden til Angelsaksisk, Møsogetisk, Færøisk, om hvilket han oftere søgte at få Underretning.“ (Skårup 1964: 1).

Sit første kendskab til færøsk synes Rask at have fået gennem Jørgen Landts Færø-beskrivelse fra 1800. Landt opregner en del færøske ord og nogle ordsprog og gengiver en kortere færøsk tekst fra Svabos *Indberetninger*. På grundlag af dette drager Rask den slutning at færøsk står nærmere islandsk end norsk. Det er tydeligt at Rask her hæfter sig ved bøjningssystemet. Man plejer, når man skal placere færøsk i forhold til islandsk og norsk, at understrege at det hvad lydforholdene angår står nærmere norsk mens det i bøjningsmæssig henseende slutter sig nærmere til islandsk.

Da Rask i 1807 kom til København, fik han adgang til mere udførlige kilder til færøsk. Det er først og fremmest Svabos viseoptegnelser og ordsamlinger han kaster sig over. Og det er på grundlag af disse at han udarbejder sin færøske sproglære, som han indsætter i sin *Vejledning*.

Når man taler om Rasks færøske grammatik, så er det egentlig en lidt misvisende betegnelse. Det er ikke nogen selvstændig grammatik, men snarere en gennemgang af på hvilke punkter færøsk adskiller sig fra islandsk. Og når Rask taler om islandsk, så regner han med den nyislandske udtale. Dette medfører at han kommer til at betragte senere udviklede islandske former som forudsætninger for færøsk. F.eks. regner han med at færøsk æ har udviklet sig af islandsk /je/, og at former som fær. *fekk* og *helt* har udviklet sig af *fékk* og *hélt*. Endvidere anser han det isl. æ (< æ og œ) for oprindeligt, og at der i færøsk er sket en spaltning.

Rask står lidt vaklende over for om han bør opfatte færøsk som et selvstændigt sprog eller som det han kalder en sprogart eller dialekt af islandsk. Her i *Vejledning* er det den sidste opfattelse der råder. Han inddeler de nordiske sprog på den måde at han regner med 4 sprog: (1) islandsk, (2) svensk, (3) norsk og (4) dansk. Men til det første af disse, is-

landsk, henregner han hele Nordens oldsprag (altså olddansk, oldsvensk og oldnorsk), samt „det gamle klassiske Sprag“, „den allerældste Islandsk, den nyere Islandsk, og Færøisk“. Han regner altså ikke olddansk, oldsvensk og oldnorsk for sprogarter inden for henholdsvis dansk, svensk og norsk. Det er nemlig sprogarternes indbyrdes lighed og ikke deres historiske lighed der er afgørende (Skårup 1965: 3).

Senerehen går Rask over til at betragte færøsk som en selvstændig nordisk sprogart, som dog står islandsk meget nær (Skårup 1965: 5).

Rasks færøske arbejde blev påskønnet af samtiden, både blandt forskere udenlands og på Færøerne. Det blev omtalt i rosende vendinger i en anmeldelse af Jacob Grimm i *Allgemeine Literatur-Zeitung* i 1812. Pastor J. H. Schrøter udtaler i et brev til C. C. Rafn i 1820 sin glæde over for første gang at se en grammatik over sit modersmål. Han har først nu, siger han, fået øjnene op for at det er et særligt og regelret sprog (Skårup 1964: 46f.).

Som Povl Skårup udtrykker det i sin bog om *Rasmus Rask og færøsk* (1965: 47), må man konstatere at det er den 21-årige Rask der med sine 20 sider om færøsk har grundlagt studiet af det færøske sprog.

Som sagt, var Rasks oversigt kortfattet og koncentrerede sig især om de sider af færøsk der afveg fra islandsk. Det kan derfor ikke undre at behovet opstår for at få en egentlig, selvstændig grammatik der opstiller fuldstændige bøjningsskemaer for færøsk. Det sker da færingen Jacob Nolsøe (1776-1869) en snes år senere udarbejder en færøsk grammatik. Nolsøe havde en del med Rask at gøre, nemlig da der igennem 1820'erne finder en korrespondance sted mellem Rask og forskellige færinger om hvordan man bedst kan indrette en kommende færøsk retskrivning til afløsning for Svabos udtalenære og dialektprægede ortografi. Vi ved at Nolsøe sendte sin grammatik til Rask til udtalelse, og at de har korresponderet om den, men denne korrespondance er tabt. Sproglæren er udateret, men ud fra retskrivningen i den kan man fastslå at den tidligst er blevet til i 1829. Og den er afsluttet senest i 1831, da Rask får den tilsendt (Skårup 1964: 63).

Det kan ikke undre at Nolsøe i sin grammatik anvender Rask som sit forbillede, ikke bare det færøske afsnit hos Rask, men også hans islandske afdeling, hvorfra han låner den grammatiske inddeling og opstiller altså de færøske bøjninger i stedet for de islandske, ofte på den måde at han stiller de islandske og de færøske op ved siden af hinanden for at vise forskellen.

I retskrivningsdebatten er Jacob Nolsøe den første der er inde på

den arkaiserende linje, den udvikling der senere kulminerer med V. U. Hammershaimb. Denne tendens mærkes også i grammatikken. Man kan mærke hans problemer når han skal anføre genitivsformerne. Genitiven er for det meste gået af brug i almindelig færøsk; i mange sådanne tilfælde anfører Nolsøe former som man må regne med at han har taget direkte fra islandsk da de næppe har foreligget på færøsk på hans tid. I andre tilfælde vægrer han sig ved at gå for vidt og forsøger sig med kompromisløsninger eller mere danskpåvirkede former, som f.eks. *Summariðs, Kvæjðs, Ejaðs*.

Denne grammatik fik ingen videre betydning i de fortsatte bestræbelser på at skabe en fast norm for fremtidens færøske sprog. Den blev aldrig trykt, men findes i manuskript i Den arnamagnæanske Samling (AM 973, 4to).

Den færøske sprogdebat dukker op med stor styrke i 1840'erne. Det sker i forbindelse med diskussionen i Stænderforsamlingen i Roskilde om almueskolevæsenet på Færøerne. Svend Grundtvig og V. U. Hammershaimb går ind i diskussionen. Svend Grundtvig gør det bl.a. ved hjælp af sit skarpe kampskrift *Dansken paa Færøerne* (1845), og Hammershaimb ansøres til sit arbejde med at skabe et nyt færøsk skriftsprog, som bliver til i disse år. Det er også i forbindelse med hele denne diskussion at man må se de forsøg der i denne tid bliver gjort på at få lavet en ny og tidssvarende og fuldstændig færøsk grammatik.

I forbindelse med hele denne sprogdiskussion midt i fyrerne kan man ikke undlade at gøre opmærksom på hvilken interesse de danske embedsmænd på Færøerne havde for det færøske sprog (i modsætning til senere – amtmand Rytters tid – hvor indstillingen var mere negativ). Her skal citeres et brev fra de tre øverste embedsmænd (som også udgjorde bestyrelsen for Færøe Amts Sparekasse), amtmand Pløyen, sorenskriver Tillisch og landfoged Lunddahl, med forslag om at udskrive en konkurrence om en færøsk grammatik. Brevet er stilet til:

Høivelbaarne

H^r Etatsraad Finn-Magnussen, Geheime-Archivarius, Ridder af Dannebrogen og Æreslegionen samt Dannebrogsmænd, pp

Thorshavn, den 24de April 1846

Høivelbaarne Hr Etatsraad!

Det er bekjendt, hvorledes Man, i den seneste Tid, bestræber sig for, at hæve den færøiske Dialect til et Skriftsprog. For at dette skulde kunne skee, forekommer det os imidlertid, at en færøisk Grammatik er et aldeles nødvendigt Forarbeide; vi have selv, idet vi have bestræbt os for, at lære det færøiske Sprog, ofte følt, hvor væsentlig Mangelen af en Grammatik er. –

For, efter Evne, at bidrage til, at fremme denne Sag, er det vor Hensigt, af et lidet Fond, hvis Bestyrelse er os overdragen, at udsætte en Præmie af 100 Rbder Sølv til den, som, inden en vis Tidsfrist, leverer den bedste, færøiske Grammatik. Det er derfor, af flere Grunde, vort Ønske, at forblive aldeles i Baggrunden, saa at det, fortiden, ikke engang skall kunne sees, at Præmien hidrører fra os. Disse vore Hensigter have vi troet, bedst at kunne opnaae, ved at henvende os til Deres Høivelbaarenhed, med ærbødigst Anmodning om, at De godhedsfuldt vilde, i de mest læste Blade, lade indrykke en Annonce om, at den nævnte Præmie udsættes for det Arbeide i det angivne Fag, der til Dem leveres inden Aarsdagen for Annoncens Datum at regne og af competente Dommere erkjendes som bedst; det er vort Ønske, at Hr Etatsraaden selv vilde være een af Dommerne og, efter eget Skjøn, tilkalde den eller de andre. Manuscriptet skulde forblive Autors Eiendom, og det tør vel haabes, at Understøttelse til Trykningen kan erholdes, naar Arbeidet er godt.

Saavel Fødelandets, som Udlandets Journaler bære Vidnesbyrd om, hvad Deres Høivelbaarenhed har virket for oldnordisk Litteratur og Sprogkundskab. Vi ere derfor overbeviste om, at De med Velvillie vil række os Haanden til Udførelsen af et Forehavende, hvis Hensigt er, at hæve en lille, nordisk Dialect, der stedse har været forsømt, der nu først er kommet til Bevidsthed; vi ansee det saaledes ogsaa for overflødig, yderligere at undskylde den Frihed, vi have taget os ved, saaledes at henvende os til Dem og bede om Deres Bistand og Taushed. –

For Beløbet, 100, Eethundrede Rigsbankdaler Sølv, indestaae vi Een for Alle og Alle for Een og ere villige til, i denne Henseende at stille enhver Sikkerhed, som maatte ønskes.

Dersom Deres Høivelbaarenhed skulde bæere os med nogle Linier, bedes de adresserede til medundertegnede Pløyen, da saaledes al Mistanke vil undgaaes. Med sand Høiagtelse. Deres Høivelbaarenheds ærbødigste

C Pløyen
(sign.)

G Tillisch
(sign.)

J A Lunddahl
(sign.)

Finnur Magnússons svar synes ikke at være bevaret, men at han har stillet sig positivt, ser vi af følgende brev af 12. juli samme år til ham fra de tre embedsmænd:

Thorshavn, den 12te Julii 1846

Høivelbaarne

Hr Etatsraad Finn-Magnussen, Geheime-Archivarius, Ridder af Dannebrogen og Æreslegionen samt Dannebrogsmænd, pp.

Ved meget ærede Skrivelse af 12te Maii d.A. har Deres Høivelbaarenhed besvaret vort Brev af 25de April næstforhen, angaaende en af os paatænkt Præmie for den bedste, færøiske Grammatik, der, inden en vis Tidsfrist, leveres. Mangehaande Forretninger have forhindret os i, at kunne sendes forrige Gang, herfra gaves Skibslæilighed, og vi bede saaledes undskyldt, at vor ærbødige Besvarelse først denne Gang indløber.

At det kunde af Nogen ansees anmassende, naar Deres Høivelbaarenhed overtog Præsídiet i den paatænkte Committée, tillade vi os, at drage i Tvivl; idet Mindste kan vor Tanke ikke standse ved nogen anden Lærd, der kunde synes kompetentere. Af andre, i Danmark levende Sproggrandskere, troe vi, at Professor N. M. Petersen er den eneste, der har den førnødne Sagkundskab; Provst Pram-Gad kjendte, saavidt vi vide, neppe Sproget grundigere, end de fleste andre, danske Embedsmænd, her ere. Den unge Hammershaimb vil, som Hr Etatsraaden anfører, vistnok selv søge, at vinde Præmien, og ved ham har medundertegnede Pløyen derhos den Bemærkning, at han altfor meget søger, at lempe det Færøiske efter det Islandske, efter min Formening en absolut Feil, da hver Dialect har uddannet sig paa sin eiendommelige Maade, og det ikke gjælder om, at afgjøre, hvorledes det Færøiske kunde og muligen burde være, men om at gjengive og ordne det saaledes, som det er. – Foruden Deres Høivelbaarenhed og Professor Petersen forekommer det os, at Dhrr Pastor emeritus Schrøter og Revisor, Dannebrogsmænd Davidson ere de kompetenteste Dommere, og vi skjønne ikke, at Noget kan være til hinder for, at een af disse Mænd, aller helst begge, ere Medlemmer af Committéen, skjøndt de ere bosiddende her. –

At Præmien vilde være at udbetale af den færøiske Handlscasse har været vor Tanke fra Begyndelsen af, men vi udbede os Tilladelse til, at maatte, naar det convenerer Deres Høivelbaarenhed, deponere Beløbet hos Dem, og at De derefter vil indsætte det i Handlscassen til Udbetaling efter Committéens Skjøn, thi, dersom vi selv deponerede Beløbet i Handlscassen, vilde vore Navne strax blive bekendte og det ønske vi, af flere Grunde, ikke fortiden. –

Ved, efter ærede Anmodning, at fremsende et Udkast til Bekjendtgjørelse, tegne vi os, med sand Høiagtelse,

Deres Høivelbaarenheds ærbødigste

C Pløyen
(sign.)

J A Lunddahl
(sign.)

G Tillisch
(sign.)

Det er således tydeligt at det er Hammershaimb man har i tankerne når man påtænker at udskrive konkurrancen, men vi ser også at der er delte meninger om hans sprogsyn.

At embedsmændene har henvendt sig til d'Herrer Davidsen og Schrøter, fremgår af følgende skrivelse (med Davidsens hånd) fra de to herrer:

Thorshavn d. 25de August 1846.

Høivelbaarne

Hr. Etatsraad og Geheimearchivarius F. Magnusen,

Ridder af Dannebrog og Nordstjernen pp.

Undertegnede ansee os høiligen beærede ved den Tiltroe, Deres Høivelbaarenhed har viist os i behagelig Skrivelse af 3de dennes, og vi tiltræde med megen Beredvillighed, efter Evne, Arbeidet i en Committé, hvis Bestræbelser ville gaae ud paa, at gjøre vort Modersmaals grammaticalske Indretning bekjendt, da derved oplyses, hvorvidt og hvorledes dets Bøininger og Ordføininger ere afvegne fra Oldsprogets og de fra samme nedstammede Sprogs: et Foretagende, der for det nordiske Sprogstudium i Almindelighed maa være af megen Vigtighed.

Det nærmere angaaende denne Sag forventes

ærbødigst

af

J: H: Schrøter
Pastor emeritus (sign.)

J Davidsen
(sign.)

Blandt Finnur Magnússon's papirer findes et udkast, skrevet med Davidsens hånd, til en annonce, og i noget ændret form indrykkes den i Berlingske Tidende d. 30. sept. 1846 (dateret 23. sept. 1846 og underskrevet: Finn Magnusen, Etatsraad og Geheimearchivarius):¹

1 Her citeret efter *Minningarrit* (1929: 97 f.).

Jeg Undertegnede er bleven anmodet om at udlove, paa Vedkommendes Vegne, en Præmie af eet Hundrede Rigsbankdaler for den bedste Grammatik i det Færøiske Sprog som indsendes til mig inden Aarsdagen efter den nærværende Bekjendtgjørelses Datum. Endvidere er jeg bleven anmodet om at være en af Priisdommerne og om at tilkalde flere, efter egen Skjøn. Til at være Med-Censorer over de Arbeider af denne Art, som saaledes maatte indkomme, har jeg formaaget dHrr. Pastor Schrøter og Revisor Davidsen i Thorshavn samt Provst Pram Gad og Professor N. M. Petersen her i Staden. Pengepræmien er af mig deponeret i den kongl. Færøiske Handelskasse i Kjøbenhavn (efter Directionens af mig begjærte Tilladelse) og vil derfra igjen udbetales til den Forfatter, som inden den 23. September 1847 har indsendt til mig en efter Bedømmelses-Comiteens Kjendelse fyldestgjørende, af flere mulig indkommende den bedste Grammatik i det Færøiske Sprog; jeg er berettiget til at love, at Manuscriptet skal blive Forfatterens Eiendom. De indsendte Arbeider maae være anonyme, men forsynede med en Devise, svarende til en hosfølgende forseglede Billet, i hvilken Forfatterens Navn og Bopæl angives.

Ved tidsfristens udløb var der ikke indkommet nogen grammatik. Vi ved at Hammershaimb gik i gang med at udarbejde sin grammatik, men at han ikke kunne nå at få den færdig i tide. Om han har indsendt den efter fristens udløb, ved vi ikke. I et brev til Rafn (dateret 16. aug. 1847) undskylder han sig med „megen urolighed, da 2 danske orlogsskibe have ligget her, og officererne have sværmet her bestandig, nu har der været afskedsgilde for amtmanden, som nu forlader os; jeg er derfor langt fra færdig med den færøske grammatik, men troer De ikke nok, at Etatsråd Magnussen tager imod den, om den kommer lidt efter den bestemte dag, såfremt ingen anden have indleveret nogen?“ (*Minningarrit* 1929: 35). Hans grammatik bliver trykt i 1854 i *Annaler for nordisk Oldkyndighed*. Hvilke vanskeligheder (foruden dem han nævner i brevet til Rafn) der har hindret ham i at få den færdig i første omgang, ved vi ikke. Men det er måske værd at fremhæve at i mellemtiden, nemlig i 1847, udgiver P. A. Munch og C. Unger deres *Norrønasprogets Grammatik* (Christiania 1847). Hvor meget han har støttet sig til den, kan jeg ikke sige på nuværende tidspunkt da det kræver en grundigere sammenligning af de to værker. Men han har kendt den idet han henviser til den i forordet. Den tanke er nærliggende at den har givet ham den fornødne inspiration og støtte til at fuldføre sig værk.

Da Hammershaimb i 1886-91 udgiver sit hovedværk, *Færøsk Anthologi*, lader han grammatikken indgå heri, men i omarbejdet form ved

Jakob Jakobsen. Hvis vi kort skal nævne hvori omarbejdelsen består, så kan man sige at der sker en stramning af formen, forstået på den måde at i sin første version gør han meget ud af at drøfte sideformer og dialektale afvigelser, såvel inden for lydlære som bøjningsslære. I den reviderede udgave i *Anthologien* udskydes mange af disse afvigelser og alternative former, og han koncentrerer sig mere om en norm, der så til gengæld er mere udførligt belyst ved flere eksempler end før. Det er tydeligt at man ved århundredets midte har stået mere famlende over for hvad man burde vælge som norm. Der er med sproglæren i *Anthologien* sket en afklaring. Det kan også bemærkes at denne yngre version er noget kortere end den første.

Hermed havde den færøske grammatik fået den form som siden er blevet stående og er lagt til grund ved undervisningen i sproget i den færøske skole, på samme måde som det blev Hammershaimbs retskrivning der blev stående som den gældende norm. Amtmand Pløyens bange anelser holdt stik. Man fik både en retskrivning og en bøjningsslære der lagde sig tæt op ad den islandske eller rettere den norrøne.

De forsøg der mod slutningen af århundredet blev gjort på at ændre retskrivningen i mere fonetisk retning, jeg tænker her først og fremmest på Jakob Jakobsens ændringsforslag, angik ikke bøjningssystemet. Det blev der ikke gjort forsøg på at rukke ved.

Hammershaimbs to udgaver af sproglæren henvender sig ikke direkte til menigmand, og de fik ikke straks nogen direkte indflydelse på undervisning (der blev jo ikke undervist i færøsk i skolen på det tidspunkt). De kom ikke ud til den brede befolkning. Men Hammershaimb lægges til grund når provst J. Dahl i 1908 udgiver sin grammatik til skolebrug, og det samme gør M. A. Jacobsen senere med sin lille skolegrammatik (1920). J. Dahl udvider dog sin bog med afsnit om den syntaktiske side af sproget, f.eks. ved inddeling i sætningstyper. Denne side af sproget kom Hammershaimb ikke ind på.

Den konflikt der kom til udtryk i amtmand Pløyens bemærkning – mellem at beskrive sproget sådan som det burde være, og sådan som det er, kløften mellem det oldnordisk-prægede ideal og sproget som det ytrer sig i det daglige – har hele tiden ligget og ulmet under færøsk sprogdebat, måske især i vore dage hvor diskussionen om selve sprogets eksistensberettigelse er overstået.

Nogle af de arbejder inden for udforskningen af det færøske sprog der har set dagens lys i de senere år, har netop fokuseret på denne kløft mellem ideal og virkelighed, og har forsøgt at beskrive sider af sproget,

både det skrevne og ikke mindst det talte, der bryder med det Hammershaimb'ske ideal. Denne tendens mærkes i Lockwoods lærebog, der er en introduktion i færøsk for udlændinge. (Jeg skylder her lige at nævne Marius Hægstads grundige beskrivelse af færøsk i *Vestnorske målføre* fra 1917. Det er mere en sproghistorisk end en strengt grammatisk beskrivelse. Han bygger på Hammershaimb, men baserer sin beskrivelse, der især koncentrerer sig om lydudviklingen, først og fremmest på egne studier og direkte iagttagelser).

Jeg vil her nævne Björn Hagströms disputats om endelsesvokalerne i færøsk (1967). Netop disse er jo af største vigtighed for opretholdelse af bøjningssystemet, og Hammershaimb beholdt de tre endelsesvokaler (*a*, *i*, *u*) fra norrønt. Hagström viser at de to af disse, *i* og *u*, ofte falder sammen i færøsk, og når de holdes ude fra hinanden, er fordelingen anderledes end efter Hammershaimbs norm. Det er klart at man med en sådan udvikling står foran en fremskreden nedbrydning af bøjningssystemet, en udvikling som lærerne i skolen fører en indædt kamp for at modvirke.

Denne udvikling får Michael Barnes til i en artikel fra sidste år: *Grammatical Instability in Faroese Ballads and written Faroese* (1978) til at stille spørgsmålet om færøsk er i færd med at udvikle sig til et analytisk sprog på linje med dansk, norsk og svensk. Han påviser den vaklen der er i morfologisk og syntaktisk henseende i det skrevne sprog, og tilføjer at denne ustabilitet i det skrevne sprog er en afspejling af en endnu større ustabilitet i det talte sprog. Normtvangen er stærk i dag, og han vil ikke udelukke at færøsk med tiden vil stabilisere sig et sted mellem et overvejende syntetisk norrønt sprog og de overvejende analytiske sprog i Skandinavien.

Hele det her spørgsmål, hvilken linje der bør lægges i sprogpolitikken, spørgsmålet om hvor tæt man bør lægge sig op ad islandsk, som blev rejst af Pløyen, er stadig et kildent emne, et konstant stridens æble der kan få sindene i kog når det bringes på bane i debatten. For nu at slutte af med at vende tilbage til Rasmus Rask, så skrev han i sine unge dage (1810) et værk som han kaldte *Forsvar for de gamle Nordboers Raahed* (se Skårup 1964: 2). Her fremhæver han de gamle nordboers „Høflighed og Venlighed, man nu beskylder Svenskerne og Færøboerne for at overdrive.“ Når det spørgsmål vi lige har berørt, kommer på tale, kan det få selv den mest besindige færing til at gå ud af sit gode skind.

Litteratur:

- Barnes, M. 1978: Grammatical Instability in Faroese Ballads and written Faroese. *Tradisjon og Samfunn. Festskrift til professor Olav Bø på 60-års dagen 19. mai 1918*. Oslo – Bergen – Tromsø.
- Dahl, J. 1908: *Føroysk mállæra til skúlabrúks*. Keypmannahavn og Kristiania.
- Debes, Lucas Jacobsøn. 1673: *Færoæ et Færoa reserata*. Kiøbenhavn.
- Grundtvig, Svend. 1845: *Dansken paa Færøerne, Sidestykke til Tysken i Slesvig*, betragtet af S. Frederiksen. Kjøbenhavn.
- Hagström, Björn. 1967: *Ändelsevokalerna i färöiskan*. Stockholm.
- Hammershaimb, V. U. 1854: *Færøisk sproglære. Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie*. Kjøbenhavn.
- . 1886-91: *Færøsk Anthologi I-II*. København.
- Helgason, Jón. 1931: Tvey gomul føroysk skrift. *Varðin* 11.
- Hægstad, M. 1917: *Færøymål. Vestnorske målføre fyre 1350*. Kristiania.
- Jacobsen, M. A. 1920: *Rættskrivningarreglur*. Tórshavn.
- Jónsson, Finnur. 1918: *Udsigt over den norsk-islandske filologis historie*. København.
- Landt, J. 1800: *Forsøg til en Beskrivelse over Færøerne*. Kiøbenhavn.
- Lockwood, W. B. 1955: *An Introduction to Modern Faroese*. Tórshavn.
- Minningarrit. Føroya amts Bókasavn 1828-1928*. Tórshavn 1929.
- Munch, P. A. & C. Unger. 1847: *Norrønasprogets Grammatik*. Christiania.
- Rask, Rasmus. 1810: Forsvar for de gamle Nordboers Raahed. *Samlede, tildels forhen utrykte Afhandlinger af R. K. Rask*. Kjøbenhavn 1834-38.
- . 1811: *Vejledning til det gamle Islandske eller gamle Nordiske Sprog*.
- Skårup, Povl. 1964: *Rasmus Rask og færøsk*. København.
- Svabo, J. C. 1959: *Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782*. Udg. af N. Djurhuus. København.
- . 1966-70: *Dictionarium Færoense I-II*. Udg. af Chr. Matras. København.
- Werner, O. 1964-65: Die Erforschung der färingsischen Sprache. Ein Bericht über Stand und Aufgaben. *Orbis*.

Utrykte kilder:

- Breve i Rigsarkivet angående en færøsk grammatik.
- Nolsøe, Jacob: *Færøisk Sproglære*, AM 973, 4to.

1979 Óprentað. Fyrilestur til magistarakonferens í norrønari filologi á Keyptmannahavnar Universiteti 7.11.1979 – smávegis endurskoðaður.

Det færøske sprog

Begyndelsen til Færingesaga på oldnordisk, færøsk og dansk:

<p>Oldnordisk: Maður er nefndr Grímr kamban; hann byggði fyrstr Færeyjar á dögum Haralds hins hárfagra. Þá flýðu fyrir hans ofríki fjöldi manna, settuz sumir í Færeyjum ok byggðu þar, en sumir leituðu til annarra eyðilanda. Auðr hin djúpúðga fór til Íslands ok kom við Færeyjar ok gipti þar Ólofu, dóttur Tórsteins rauðs, ok er þaðan kominn hinn mesti kynþáttur Færeyinga, er þeir kalla Götuskeggja, er byggðu í Austrey.</p>	<p>Færøsk: Maður er nevndur Grímur Kamban; hann var fyrsti maður, ið setti búgv í Føroyum. Á dögum Haralds Hárfagra flýddi stór mannfjöld undan harðræði hansara; summir settust í Føroyum og bygdu har, men summir leitaðu í onnur óbygd lond. Eyð hin Djúphugaða fór til Íslands og bar við í Føroyum; har gifti hon burtur Óluvu, dóttur Torsteins Reyða. Haðani er komin hin mætasta ættin í Føroyum, sum tey kalla Götuskeggjar, ið settust í Eysturoy.</p>	<p>Dansk: Grim Kamban hed en mand. Han var den første, som satte bo på Færøerne. Det var i Harald Hårfagres dage. Da flygtede mange for Haralds voldsvælde. Nogle satte bo på Færøerne, men somme søgte til andre øde lande. Aud den dybsindige drog til Island. På vejen kom hun til Færøerne og giftede der bort Olov, en datter af Tor- stein Røde. Fra hende stammer den mægtig- ste æt på Færøerne; de kaldtes Götuskeg- gerne og boede på Eysturoy.</p>
---	---	--

Befolkning og bosættelse

Nyere undersøgelser har vist, at Færøerne er blevet bebygget i 600-tallet, altså noget tidligere end hidtil antaget. Man plejer nemlig at sætte den norske bosættelse på øerne til begyndelsen af 800-tallet. Hvilken karakter denne tidlige kolonisering har haft, er endnu uklart, men den

formodes hovedsagelig at have været keltisk. Det er dog den norske kolonisering, der får varig betydning, også i sproglig henseende. Den norske befolkning, der slog sig ned på Færøerne, har haft kontakt med keltisktalende folk. Det viser de ord af gælisk oprindelse, der kan påvises i færøsk den dag i dag.

Den norske kolonisering bringer det norske sprog til øerne på samme måde som i de andre områder, der befolkes fra Norge. Og i den norrøne periode, dvs. i tiden fra omkr. 800 til 1300-1400, har det norrøne sprog været talt forholdsvis ensartet i disse lande. Færøsk har stået vestnorsk nær og er i dag nærmest beslægtet med vestnorsk og islandsk. Tidligt har den geografiske adskillelse medført udvikling af dialektale forskelle, som videreudvikles og danner grundlaget for de nuværende sprog. Færøsk bliver et selvstændigt sprog med sine egne karakteristika, det være sig m.h.t. lyd, bøjning og ordforråd. Men mens vi i dag har gode muligheder for at studere det norske og det islandske sprog fra ældre tid, takket være det store skriftlige materiale, der er til rådighed, så er mangelen på sproglige kilder netop en hovedhindring for studiet af den ældste færøske sprogform.

Ældre sprogkilder

De ældste sprogmindesmærker er et par runestene. Sammenlignet med runefund i Skandinavien er de ikke gamle. En runesten fra *Kirkjubøur*, hvis tydning har voldt en del problemer, er blevet dateret til 1000-tallet, mens en sten fra *Sandavágur*, rejst til minde om den første landnamsmand, der bosatte sig på stedet, menes at stamme fra tiden omkr. 1200.

Den færøske „retterbod“ (dvs. lovtillæg), *Seyðabrævið* („Fårebrevet“), med lovbestemmelser bl. a. vedrørende fåreavl på øerne, stammer fra 1298. Foruden at være bevaret i versionen fra udstedelsesåret, findes den bevaret i sin helhed i et andet håndskrift fra samme tid (ca. 1310). Dette håndskrift, der findes i universitetsbiblioteket i Lund, anses for at være skrevet af en færing og er således det ældste håndskrift med færøsk tekst, vi kender. Håndskriftet viser særfærøske træk, og lovbestemmelserne indeholder særfærøsk ordstof. Men iøvrigt er sproget i det store og hele norrønt, som det kendes fra Island og Norge på samme tid.

Fra middelalderen er også overleveret nogle diplomer (breve), hvis indhold især vedrører arvesager og andre retslige forhold. De stammer fra tiden kort efter 1400. Her er de færøske sprogræk så markante, at man nu må regne med, at færøsk er ved at udvikle sig til et selvstændigt

sprog. Men det kan være vanskeligt for sprogforskerne at trække en klar grænse mellem færøsk og norsk i denne periode.

Politisk og sprogligt deler Færøerne skæbne med Norge, idet øerne, som jo statsretligt var en del af Norge, kommer ind under den danske krone i 1380, og ved reformationen indføres dansk som kirke- og administrationssprog. Færøsk ophører hermed at eksistere som skriftsprog. Dansk bibel og salmebog indføres, og præsterne bliver i vid udstrækning danske. Retsvæsenet bliver dansk, hvorved retsprotokoller og andre officielle dokumenter udfærdiges på dansk, også af embedsmænd, der er indfødte færinger.

Dette sætter sit præg på de skriftlige kilder fra efterreformatorsk tid. Disse kilder bestod først og fremmest af jordebøger (overleveret fra 1584) og tingprotokoller (fra 1615). Men da indholdet jo angår særfærøske forhold, sker det idelig, at naturen går over optugtelsen, og former fra det færøske dagligsprog (som jo fortsat lever videre) slår igennem i de skrevne kilder. Dette giver sig særlig udslag i gengivelse af navneformerne, såvel stednavne som personnavne, som det jo naturligvis vrimler med i kilder af denne art. Man forsøger så godt man kan at gengive disse navne med dansk retskrivning og ofte i delvis daniserede former. Herved opstår der en mængde ejendommelige blandingsformer. Og disse blandingsformer har præget færøsk navneskik helt op til vor tid og gør det for såvidt til dels endnu. Man har på denne måde fået dobbeltformer af person- og stednavne, sådan at en færøsk form lever i dagligsproget, mens en „dansk“ form anvendes i officiel sammenhæng. Jf. stednavne som *Gjov*, *Glibre*, *Troldenæs*, *Myggenæs*, og personnavne som *Joen*, svarende til de færøske navne *Gjógv*, *Glyvrrar*, *Trøllanes*, *Mykines*, *Jógvan*.

Den dominerende stilling, som dansk fik i denne periode, kunne ikke undgå at få vidtrækkende indflydelse på hele sproget. Især hvad ordforråd angår, optager færøsk i denne tid et væld af danske ord, som sætter sit præg på det talte sprog. Disse ordformer er dog som regel blevet tilpasset færøsk sprogsystem, hvad lyd- og bøjningsforhold angår.

Sprogets genrejsning

Jens Chr. Svabo (1746-1824) må nævnes som den, der lægger grundstenen til udforskningen og genrejsningen af sproget. Han var ikke sprogforsker af fag (han studerede naturvidenskab), og hans arbejde tog ikke så meget sigte på at knæsette færøsk som officielt sprog igen, som på at bevare for eftertiden de sidste „fordærvede“ rester af sproget. Hans in-

teresse for sprog viser sig under studieårene i København – fra 1770erne har vi hans første sproglige arbejder: ordsamlinger og viseoptegnelser. I 1781-82 foretager han sin kendte rejse til Færøerne for at samle materiale til en beskrivelse af øerne, og her får han ypperlig lejlighed til at øge sine ord- og visesamlinger. Men iøvrigt fortsætter han sine sproglige sysler resten af livet, også efter at han i 1800 vender tilbage til hjemlandet, forresten uden at have gennemført sine studier, og han ender sine dage i ussel fattigdom.

Hans arbejder, der først er blevet publiceret i vor tid, er en uvurderlig guldgrube for enhver, der vil beskæftige sig, ikke blot med færøsk sprog og åndsliv, men med studium af færøske forhold i bredeste forstand.

I sine optegnelser måtte Svabo begynde på bar bund. Han har ingen skriftsprogstradition at bygge på. Han må med andre ord lave sit eget skriftsprog, sin egen ortografi. Det gør han med forbløffende konsekvens. Han vælger – ikke uventet – at lægge sin retskrivning tæt op ad udtalen, hvorved den kommer til at følge udtalen i hans egen dialekt på *Vágar* temmelig nøje. Svabos syn på sprogets muligheder for at overleve var pessimistisk. På baggrund af tidens puristiske (sprogrensende) tanker (både danske og islandske) anså han færøsk for en fordærvet afart af det gamle norrøne sprog, som ved århundreders forsømmelse var blevet opblandet med dansk. For ham at se gaves der to muligheder: enten at søge tilbage til oldsproget for at gengive sproget dets „tabte renhed“ eller at indføre dansk på Færøerne. Han anså den første mulighed for ugennemførlig i praksis. Den mest nærliggende løsning ville være at opgive færøsk og gå over til dansk, så alle kongens undersåtter talte samme sprog.

Det kom til at gå anderledes, end Svabo havde forestillet sig. Vi nærmer os romantikkens tidsalder, og med den vågner interessen for oldtiden og dens mindesmærker, og sammen med dette også interessen for folkesprogene. Der kommer gang i indsamlingen af den store skat af folkeviser og sagn, der fortsat levede på folkets læber. Men da de forskellige optegnere (efter Svabos forbillede) fulgte hver sin ortografi, alt efter hvilken dialekt de talte, varede det ikke længe, før der opstod et behov for at få en fast skriftnorm, der kunne rumme samtlige dialekter.

Skriftsproget

Problemet blev løst af provst V. U. Hammershaimb (1819-1909). I 1846 udformede han det skriftsprog, der (med nogle senere justeringer) skulle blive det moderne færøske skriftsprog. Men forinden var dog andre

skriftsprogformer blevet anvendt på tryk, først og fremmest af præsten J. H. Schrøter (1771-1851), der i 1823 udsendte en oversættelse af Matthæus-evangeliet og i 1832 Færingesaga. Endvidere havde den danske præst H. C. Lyngbye (1782-1837) i 1822 udgivet en samling færøske viser – den første trykte bog med færøsk tekst.

Ved udfærdigelsen af sit skriftsprog bygger Hammershaimb på det såkaldte etymologiske princip, dvs. han går tilbage til oldsproget og lægger det til grund for nutidens skriftform. Mange af de lydændringer, der i tidens løb er sket i sproget, viser sig således ikke i skriftbilledet. Det samme gælder de mange dialektale forskelle, der var opstået. Skriftsproget skulle på den måde blive den fællesnævner, der kunne forene dialekterne. En følge af dette blev selvfølgelig også en stor afstand mellem udtale og skrift. Det førte også til kritik, idet mange anså den nye retskrivning for at være for vanskelig at lære, et problem, der vitterlig eksisterer, og der fremkom også i slutningen af 1800-tallet andre retskrivningsforslag – lanceret af filologen Jakob Jakobsen (1864-1918). Dette førte i 1890'erne til en heftig retskrivningsstrid, som dog resulterede i, at man holdt fast ved Hammershaimb-normalen.

For at illustrere forskellen mellem de to retskrivningsprincipper sættes her to folkevisestrofer, til venstre i den form, Svabo optegnede dem, og til højre i Hammershaimbs nugældende retskrivning:

Aarla vear um Morgunin
Seúlin roär uj Fjødl
Taa veär hin blindi Bêavint snildi
riin burtur aa Vødl.

Árla var um morgunin
sólin roðar í fjøll
tá var hin blindi Bævint snildi
riðin burtur á vøll.

Adlir Bajnkjir brotnavu
hear han gjek uj Sêati
Sjúrur hugsar vi sjaalvun seär
slujkt eer Trødla-Leäti.

Allir beinkir brotnaðu
har hann gekk í sæti
Sjúrður hugsar við sjálvum sær
slíkt er trøllalæti.

Med det nye skriftsprog som grundlag og hånd i hånd med den nationale vækkelse i slutningen af 1800-tallet vokser en moderne færøsk litteratur frem. Særlig betydning får det, at den første færøskskrevne avis „Føringatíðindi“ ser dagens lys i 1890. Den var et af de første håndgribelige resultater af et folkemøde i Tórshavn ved juletid i 1888, hvor man satte en slags program op for genrejsning og udvikling af sproget.

Blandt initiativtagerne til „julemødet“ var de to digtere Rasmus Ef-fersøe (1857-1916) og Jóannes Patursson (1866-1946), der begge perio-devis var redaktører på avisen. Mødet sluttede med vedtagelse af nogle programpunkter for det videre arbejde. Hovedvægten blev lagt på at få færøsk ind i skole, kirke og administration. Desuden skulle der arbejdes for oprettelse af en færøsk folkehøjskole. I det hele taget spiller højsko-letanken og den danske højskolebevægelse en stor rolle som inspirator i arbejdet for det færøske sprogs rettigheder og for fremvæksten af en national litteratur på modersmålet.

En færøsk folkehøjskole blev oprettet i 1899. Bestræbelserne på at „bringe færøsk sprog til ære“, som det hed efter julemødet, skulle føre til bitter strid, politisk og kulturelt, inden det i 1938 fik officiel anerkendelse som undervisningssprog på øerne. Med „Hjemmestyreløven“ af 1948 blev det lovfæstet som øernes hovedsprog, men i offentlige anliggender er dansk ligestillet med færøsk, og i skolerne skal dansk læres grundigt. Som kirkesprog vandt det også indpas, efterhånden som Bibelens tekster og ritualerne blev oversat. Bygmesteren for et færøsk kirkesprog var først og fremmest provsten Jákup Dahl (1878-1944), hvis oversættelse af Det ny Testamente udkom i 1937 (den officielle kirkebibel kom i fuldstændig oversættelse i 1961). Forinden havde Brødremenigheden dog fået Bibelen i færøsk oversættelse ved missionær Victor Danielsen (1894-1961) (Ny Testamente i 1937 og Bibelen i 1949). Rettens sprog er dog fortsat dansk, og lagtingslovene offentliggøres med dansk paralleltekst.

Nogle særtræk ved det færøske sprog

Der skal her gives en kort oversigt over nogle karakteristiske træk i færøsk.

Tryk og længde. Færøske ord har som hovedregel tryk på første stavelse. Der er enkelte undtagelser i ord, der indledes med et præfiks, fx. *ó'fólkaligur* „uhøflig“, *and'styggiligur* „vederstyggelig“. Fremmedord og låneord har ofte trykket på en senere stavelse, gerne som i det långivende sprog, fx. *stu'denur*, *ba'nan*, *mo'torur*, *be'tala*, *for'telja*. Trykstavelsen er altid lang: vokalen/diftongen er lang, hvis den efterfølges af en enkelt konsonant, men kort (med enkelte undtagelser), hvis den efterfølges af flere konsonanter.

Lydsystemet. Færøsk er overmåde rigt på diftonger (tvelyd), og diftonger er ikke kun dem, der skrives som to lyde (*ei*, *ey*, *oy*), men også andre,

der i norrønt var lange vokaler og derfor blev skrevet med en accent over: *á, í, ó, ú, ý*. De skrives på samme måde i dag, men udtales som tve-lyd, nemlig /*áa*/, /*ui*/, /*áu*/, /*yu*/, /*ui*/ (*í, ý* udtales ens, det samme gør *a, æ*, der udtales som diftongen /*æa*/).

Et karakteristisk træk er det også, at diftonger og vokaler i høj grad ændrer lyd kvalitet (lydværdi), når de forkortes, dvs. når de efterfølges af flere konsonanter. *Stórirur* /*stáurur*/ „stor“ hedder i neutrum *stórt* /*størt*/, *bátur* /*báatur*/ „båd“ hedder i genetiv *báts* /*båts*/, *i* og *y* adskilles i skriften, men udtales begge som /*i*/, fx. udtales *list* „kunst“ og *lyst* „lyst“ ens.

I endelser opretholder færøsk forskellen mellem tre vokaler *a, i, u* (de to sidste som regel udtalt som *e, o*). Dog har alle dialekterne store afvigelser fra det ideal, som skriftsproget foreskriver, ja mange dialekter har udbredt sammenfald mellem *i* og *u* i endelser. Og et par ord om konsonanterne. *k* og *g* udtales i retning af /*tj*/ og /*dj*/ (som eng. *ch* i *church* og *j* i *joke*), når de står foran *e, i, y, ey, j*, fx. i *ketta* „kat“, *geva* „give“, *hv* udtales som /*kv*/, fx. *hvalur* /*kvæalur*/ „hval“, *ll* som /*dl*/, fx. *gull* /*gudl*/ „guld“, *rn* ofte som /*dn*/, fx. *barn* /*badn*/ „barn“, *nn* (efter visse diftonger) som /*dn*/, fx. *seinni* /*saidne*/ „senere“.

Bogstavet *þ*, der fandtes i norrønt, anvendes ikke i færøsk, da det er blevet til *t* (enkelte gange til *h*, fx. *hósdagur* „torsdag“). Derimod har man bevaret bogstavet *ð* i skriftsproget, selv om det er forsvundet i udtalen; bogstavet, der som regel enten står mellem to vokaler eller i ordets udgang, er enten stumt eller erstattet af andre konsonantudtaler (oftest *v* eller *j*). „Mand“ hedder således *maður* /*mæavur*/, „sadel“ hedder *saðil* /*sæajil*/, og „bøddel“ hedder *bøðil* /*bø:jil*/, Samme skæbne er overgået *g*, når det står i de samme stillinger som *ð*, og det udtales på samme måde, fx. *dagur* /*dæavur*/ „dag“, men *dagin* /*dæajin*/ „dagen“ (udtalen afgøres nemlig af, hvilken nabolyd der er). Karakteristisk for færøsk er også den ejendommelige konsonanttilvækst (også kaldet „skærpning,“) af *-gv-* efter *ó* eller *ú*, samt af *-ggj-* (udt. /*ddj*/) efter *ei, ey, oy, í, ý*. Fx. *kúgv* udt. /*kigv*/ „ko“ og *rógva* udt. /*regva*/ eller /*rågva*/ „at ro“, *deiggj* /*daddj*/ „dej“, *hoyggj* /*håddj*/ „hø“.

I denne forbindelse skal også nævnes et par af de vigtigste dialektforskelle. Den nævnte forskel mellem udtalen /*regva*/ og /*rågva*/ er dialektal, den sidstnævnte anvendes på *Suðuroy*, den første i den øvrige del af landet, *a* foran *ng/nk* udtales på de sydlige øer som /*a*/, på de nordlige som /*e*/, fx. i ord som *ganga* „gå“ og *langur* „lang“.

Diftongen *ei* udt. i syd som /*ai*/, men har i nord samme udtale som diftongen *oy*, nemlig /*ái*/, fx. hedder *bein* „ben“ enten /*bain*/ eller /*báin*/.

V. U. Hammershaimb
(1819-1909) – det færøske
skriftsprogs fader.

Professor Christian Matras,
f. 1900. Første professor i
færøsk sprog ved Færøernes
Akademi.

ó kan have ret varierende udtale, fx. /åu/, /eu/, /øu/, fx. i *sól* „sol“.

æ udtales over det meste af området nord for Suðuroy som /æa/, altså ligesom *a*, men på Suðuroy som /e/, fx. *læra* „lære“ udt. enten /læara/ eller (på Suðuroy) /le:ra/.

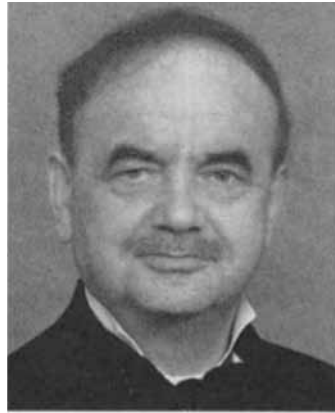
Bøjningsforhold. Færøsk har i udstrakt grad bevaret det bøjningssystem, der fandtes i norrønt, dog med en del forenklinger.

Der skelnes mellem *tre køn*. Der bøjes i *fire kasus*: nominativ, akkusativ, dativ og genitiv, foruden i *to tal*, dvs. at man teoretisk kan have 8 bøjningsformer af et navneord, og tager man de bestemte former med, giver det 16 teoretiske muligheder (i praksis er mange former dog ens). Af de fire kasus har genitiven dog en meget begrænset anvendelse, især i talesproget, hvor den som regel erstattes af omskrivninger med præpositioner. „Mandens hus“ hedder *húsið hjá manninum*. I det skrevne sprog, og da især i den højere stil, fx. bibelstil, anvendes genitiven imidlertid ofte, og der er af sprogrøgttere gjort meget for at genoplive genitivsformerne.

I udsagnsordene (verberne) skelnes der mellem ental og flertal, fx. *hann etur* „han spiser“, *teir eta* „de spiser“, og personsbøjningen er opretholdt i entallet: *eg eti* „jeg spiser“, *tú etur* „du spiser“.

Filologen Jakob Jakobsen
(1864-1918).

Jákup Dahl (1878-1944). Provst.

En afgørende forenkling har dog fundet sted for udsagnsordenes vedkommende, idet konjunktivbøjningen er opgivet.

Syntaks. Norrønt sprog kunne have en forholdsvis fri ordstilling (ledstilling).

Dette kan til en vis grad ses i moderne færøsk, men færøsk har i denne henseende bevæget sig i retning af de skandinaviske sprogs noget fastere ordstilling. Subjektsløse sætninger anvendes (fx. *nú regnar* „nu regner det,,), men i mindre grad end i ældre sprog, idet der er den samme tendens i færøsk som i andre sprog til at indsætte formelt subjekt (*nú regnar tað*). Jf. også sætninger som *mær tykir* „jeg synes“ (*mær* er dativ), *meg droymdi* „jeg drømte“, *meg minnist* „jeg husker“ (*meg* er akk.).

Færøsk har, ligesom norsk og svensk, dobbelt bestemthed: *tann brúni hundurin* „den brune hund“. Ejendomsstedord kan sættes efter det ord, det lægger sig til, fx. *mamma mín* „min mor“: dette er især gældende ved ord, der betegner slægtskabsforhold.

Ordforrådet. Grundstammen i det færøske ordforråd er af norrøn oprindelse og har paralleller i nabosprogene. Et fåtal af ord (og stednavne) er som nævnt af keltisk oprindelse og vidner om tidlig forbindelse med gælisktalende folk på De britiske Øer. Som eksempler kan nævnes *blak* „kærnemælk“ og ønavnet *Dímun*.

I senmiddelalderen og efter reformationen får færøsk et stort indslag af danske og nedertyske ord (de sidste som regel gennem dansk), ikke mindst i religiøs sprogbrug (fx. *begynna*, *betala*, *bevara*, *forráða*, *gemeinur*, *sannheit*, *kerligheit*).

Med den nationale bevægelse og dens bestræbelser på at hæve færøsk til øernes officielle sprog fulgte også en puristisk tendens, der så det som sin opgave at „luge fremmed ukrudt“ bort. Førnævnte Jakob Jakobsen og Jóannes Patursson er foregangsmænd her, men arbejdet er blevet fortsat til vore dage og anses af sprogtalskere for ikke mindre påkrævet i dag end dengang. Sprogrensingsarbejdet har i høj grad anvendt lignende bestræbelser i islandsk og til en vis grad i norsk som forbillede og ladet sig inspirere deraf.

Man har overtaget ord direkte fra islandsk eller dannet nye efter islandsk mønster (fx. *útvarp* „radio“), men man har også konstrueret ord på hjemlig grund eller genoplivet gamle, delvis fortrængte ord.

Dialekt – norm

Den spredte bebyggelse, der er en naturlig følge af de geografiske forhold, har som nævnt ført til, at færøsk tidlig er blevet splittet op i en mængde dialekter. Det var også en af anstødsstenene, da man stod over for at skulle skabe en fælles skriftsprognorm. Den arkaiserende retskrivning tillader i stor udstrækning de forskellige dialektområder at bibeholde deres lokale udtale.

Den befolknings- og bebyggelsesmæssige udvikling i vort århundrede, især efter krigen, med flytning fra bygd til hovedstad og deraf følgende befolkningskoncentration i Tórshavn-området har givet dette centrale område en stærk stilling som normgivende i sproglig henseende. Koncentrationen af de højere skoler og af massemedierne i denne region er med til at befæste denne stilling, således at der er en vis tendens til at opfatte den centralfærøske udtale som en slags norm, der ofte anvendes som en slags læseudtale, fx. i skolen og i radio/TV. Disse forhold udøver i dag en tydelig udjævnende virkning på dialektforskellene, endskønt dialekterne i princippet regnes for ligestillede.

Forskning og højere undervisning

Bestræbelserne på at styrke det færøske sprogs stilling inden for alle samfundets grene, førte i 1960'erne til oprettelse af Fróðskaparsetur Føroya – Færøernes Akademi.

Formålet var at skabe et videnskabeligt miljø, der skulle være ram-

men om udforskning af færøsk sprog og litteratur og give undervisning i disse discipliner på universitetsniveau. Her har der siden 1975 været mulighed for at gennemføre et 2-årigt bifagsstudium i nordiske sprog med hovedvægten på modersmålet, og i øjeblikket er man i færd med at forberede oprettelsen af et hovedfagsstudium i færøsk. Måske skal det lykkes at se dette realiseret, inden man i 1988 kan fejre 100-års jubilæet for „julemødet“.

Litteratur

- Jacobsen, M. A. & Matras, Chr.: *Føroysk-donsk orðabók*. 2. útg. Tórsh. 1961. (*Supplement* v. J. H. W. Poulsen, 1974).
- Lockwood, W. B.: *An Introduction to Modern Faroese*. 3. Printing. Tórsh. 1977.
- Matras, Chr.: Færøsk sprog, i: *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, bd. V. Kbh. 1960.
- Matras, Chr.: Sproget, i: *Færøerne I-II*, udg. af Dansk-Færøsk Samfund. Kbh. 1958.
- Poulsen, J. H. W.: Sprog og litteratur, i: *Færingar – Frænder*. Sprog, historie, politik og økonomi (red. A. Ølgaard). Kbh. 1968.
- Poulsen, J. H. W.: Færøsk sprog, i: *Sprogene i Norden*, utg. af Nordisk sprogsekretariat. 1983.
- Skarði, J. av: *Donsk-føroysk orðabók*. 2. útg. Tórsh. 1977.
- 1986 Det færøske sprog. *Færøerne i fokus*. Udgivet af: Færøernes Repræsentationskontor, Højbro Plads 7, 1200 København K.

Búlga og bólga

Aftast í bókini FØROYSK BARNASPØL, sum Marius Johannesen gav út á Bókaforlagnum Grønulið í 1979, er sett ein ríma, sum ber heitið *Reksa um barnaspøl*. Uppiyvir stendur „Barnaár í Kvívík 1922-1936“, og í einari eftirskrift takkar høvundurin Elsu Bærentsen „hjartaliga fyri, at eg slapp at prenta hennara kvøðu til tey barnaspøl, sum hon og hennara líkar plagdu at spæla í Kvívík fyri umleið fýrati árum síðani“. Í hesi „reksu“ standa m.o. hesi bæði ørindini:

Tá kavin hvíttaði verðina,
vit fóru út at skreiða,
fram á Madsabúlguna
skíðufjøl at leiða.

Oman Beitið skoytað varð,
vit knapt í skalvar lupu;
tá Búlgan bleiv tað bera gler,
vit eftir búki krupu.

Í hesum greinarstubba skal verða røtt um hetta – sum tað tykist – heldur sjáldsama og – sum tað eisini sær út til – sera staðbundna orðið *búlga*.

Tað tykist, sum Elsa Bærentsen (hereftir stytt EB) í yrkingini hevur fatað Búlguna sum staðanavn. Tað kundi tí verið áhugavert at sætt, um hetta er skrivað upp sum staðanavn í Føroyum. Harnæst skal verða roynt at fáa uppspurt, hvat tað er, sum verður nevnt *búlga* í Kvívík, og annars í hvørjari merking hetta orð verður brúkt, um tað eisini skuldi verið uppfatað og brúkt sum felagsnavn (appellativ).

Rudolfsa búlga og Madsa búlga

Hyggja okur í staðanavnasavnið á Føroyamálsdeildini (Staðanavnasavn Føroya Løgtings), finna okur ikki navnið har. Heldur ikki undir Kvívík, haðan góðar staðanavnauppskriftir eru, báði innan- og uttargarðs. Tað kundi bent á, at teir, ið hava skrivað nøvnini upp har í bygdini, ikki hava tikið hetta sum veruligt navn (proprium).

Í telefonsamrøðu (14.6.1988) greiddi EB mær frá, at tað vóru 2 búlgur í Kvívík: Onnur varð nevnd *Rudolfsa búlga* og hin *Madsa búlga*. Upp

á fyrispurning um, hvat ein búlga er, sigur hon, at tað er ein hædd í lendinum. Men tað var „ikki heygur, ikki hólur og ikki tógva“. Og børnini brúktu tær at skreiða á. „Tey fóru út á búlguna at skreiða“. „Tann besta búlga at skreiða á var tann heimara.“ Her tykist hon at nýta orðið appellativt. Um hví tær vórðu nevndar so sum tær vórðu, sigur EB, at *Rudolfsa búlga* hæt so, tí at maðurin, sum átti jørðina har, hæt Rudolf, og har sum *Madsa búlga* var, bygdi ein, sum hæt Mads, í 1911. Nøvnini eru sostatt ung, sum teir ungu hvørsfalsformarnir (við endingini *-sa*) eisini bera boð um.

Um sama mundið, sum eg spurdi EB, spurdi eg eisini ein annan máláhugaðan kvívíking, um hann kendi orðið *búlga*. Tað gjørði hann, og helt fyri, at í Kvívík var eitt staðanavn, sum hæt *Madsa búlga* (*Rudolfsa búlgu* visti hann ikki um). Hon kallaðist so, tí Mads búði beint niðanfyrir har. Um merkingina í orðinum sigur hann, at *búlga* er ein lítil heygjur, heldur fláur, ikki spískur.

Í Kvívík

Sum sagt er navnið ikki uppskrivað sum staðanavn í staðanavnavninum á Føroyamálsdeildini. Hyggja okur harafturímóti í orðasavnið, er tað at finna har á fyra orðaseðlum – og tey fyra dømini eru øll úr Kvívík. Tveir av seðlunum eru tey bæði dømini úr nevndu yrking eftir EB. Triðja dømið er eisini frá kvívíkingi, sum nevntur „búlguna á Koltri (t.e. landnyrðingsparturin)“. Á fjórða seðlinum, sum hevur mannin hjá EB (ið somuleiðis er kvívíkingur) sum heimild, eru tvær merkingar av *búlgu* nevndar: „bule i panden“ og „høj i landskabet“. Um merkingina „bule i panden“ skal eg siga, at eisini EB segði mær í telefonini, at tú kundi fáa eina búlgu í pannuna, um tú datt og meiddi teg. Og omanfyri nevndi heimildarmaður til Madsa búlguna sigur, at teir kundu siga, at „har var búlga á“ (t.v.s. vøllur), t.d. á skøvninginum.

Eg hittu heimildarmannin til dømi 3 og spurdi hann nærri um hansara fatan av búlguni á Koltri, og hann segði mær, at tað var tann vøllurin ella knykilin, sum sæst á eysturhallanum á tí høgga á Koltri (ein hamar ella okkurt tífkt), tá ið tú sær oynna úr Kvívík. Teir nýttu tað sum ýti. Hin kvívíkingurin, sum eg segði greiddi mær frá Madsa búlguni, var eisini hjástaddur tá, og tí spurdi eg hann eisini, um hann kendi búlguna á Koltri. Tað gjørði hann. Hann hevði fatað tað sum tað høgga har suðuri á oynni, har sum bygdir er. Kortini tóktist tað, sum hann ikki var heilt so fullvísur í síni uppfatan av, hvat ið búlguna á Koltri var, tá ið hann hoyrði frágreiðingina hjá bygdarmanninum.

Hóast orðið er sjáldsamt, so er orðamerkingin kortini so væl lýst, at ivi ikki kann vera um hana. Og við hesum nevndu seðlum sum grundarlag er orðið eisini tikið upp í eykabindið av føroysku-donsku orðabókini og lýst soleiðis: „*búlga* -u -ur *f* (sjæld) *bule* (f.eks. i panden); forhøjning (i landskabet)“ (Poulsen 1974).

Grannamáluni

Tá ið tú festir tín huga við hetta orðið, so er tað ikki bara tað, at tað er so sjáldsamt sum ger tað, men eisini formurin, sum orðið hevur í nevndu dømum, hetta, at tað hevur sjálvljóðið *ú* og ikki *ó*, sum ein kanska kundi væntað. Tí verður nú farið at vita, um orðið er at finna í okra grannamálum og hvønn form tað hevur har.

Og tó – meðan eg arbeiði við hesum spurningi, komi eg fram á, at eisini formurin við *ó* er at finna millum føroysk staðanøvn, og nettupp í eini av næstu grannabygdunum hjá Kvívík, Norðradali. Í staðanavnalista, sum Óli Reinert, bóndi í Norðradali, í 1954 hevur skrivað fyri Staðanavnavnd Føroya Løgtings, hevur hann navnið *Bölgan*. Og í 1957 var staðanavnasavnarin Napoleon Djurhuus magistari hjá sama manni og skrivaði nøvn upp og ljóðskrivaði tey, og tá hevur hann skrivað navnið upp í hesum formum: *Bølgan*, *Bólgan*, í ljóðskrift: [bölgan]. Sum viðmerking setur hann: „ýti, sum ein bjølgur“.

Og so til grannamáluni. Íslendskt hevur orðið *bólga* (kvk.) í merkingini „ígerð, þroti“ (Böðvarsson 1963), t.e. bruni ella blástur ella sullur. Eisini hava teir lýsingarorðið *bólginn*, t.e. „þrúttinn, sollin, túttinn“ (sami). Á norskum eitur tað *bolgen*, á fornsvenskum *bulghin* og á donskum *bullen*. Hetta lýsingarorð er í roynd og veru av fyrstan tíð 2. lýsingarháttur av einum horvnum sagnorði **belga* (í tátíð **balg*, **bulgu*). Og av lýsingarorðinum er aftur avleitt eitt nýtt sagnorð við n-suffiksi og inkoativari merking *bólгна*, sum okur eisini hava í føroyskum, framborið [bolna] ella [bölna], (isl. *bólгна*, no. *bolna*, nýsv. *bulna*, eldri da. *bulne*) (de Vries 1977). Á fornmalinum eru báði lýsingarorðið *bolginn* og sagnorðið *bolгна*, men sum navnorð hava tær norrønu orðabøkurnar tað bara í kallkyni: *bólgi* m., sum Leiv Heggstad umsetur við „trøte, opphovning“, og hann nevnir samansetingina *spenbolgi* „opphovning i spene el. brystvorte (stalme)“. Men hóast orðið á forn máli bara er varðveitt í kallkynsformi, so eru góðar grundir til at halda, at tað eisini hevur verið til sum kvennkynsorð. Tí soleiðis er tað nevnliga til sum staðanavn.

Í Meløy heraði í Nordland í Norra er ein oyggj, sum á forn máli hæt

Bolga (kvk). Í eini keldu frá okkurt um 1430 verður hon umtalað sum „af Bolgene“. Men íslenska skaldið Einarr Skúlason, sum livdi í 12. öld, man hava vitað um hana, tí hann brúkar navn hennara í skaldskaparmáli sínum, tá ið hann um sjógv brúkar kenningina *Bolgu lindi*, t.e. Bólgu belti, í hesi reglu í einum ørindi um sigling:

brand þvær Bolgu lindi

t.e. Bólgu belti (sjógvurin) tváar stevnið (Jónsson 1912-15 I A: 457). Í *Norsk stadnamnleksikon* (Sandnes 1976) verður hetta oyggjarnavn sett í samband við *bolginn* og *bolgna*. Sagt verður har um navnið, at „B. har frá fyrst truleg vore fjellnamn. Språkleg er ordet i slekt med *belg* m, som ðg er nytta til fjellnamn.“ Sama stað verður eisini nevnt, at *Bolga* er garðsnavn í Frei heraði í Møre og Romsdal (uml. 1430 umtalað sum „af Baulgo“) og at tað verður hildið at hava hitið tað sama á forn máli sum oyggjin, men at tað í hesum føri móguliga kann hava verið áarnavn upprunaliga.

Fara okur til okra næstu grannar, til Hetlands, so finna okur navnorðið *bolga* við merkingini „inflammation together with dropsy in the throat of cattle and sheep“ (Jakobsen 1928). Eg finni einki dømi um, at tað kemur fyri í hetlenskum staðanøvnum (Jakobsen 1901).

Málsøgulig ljóðviðurskipti

búlga og *bólga* mugu á eldri fornorrønum hava hitið *bulga* og *bolga* (við stuttum sjálvljóði), men *u* og *o* eru í teimum vestaru norðurlandamálunum (føroyskum, íslenskum og fyri ein part í norskum) longd til *ú* og *ó* framman fyri *l*-annað hjáljóð (hetta hendir frá uml. 1200) (Hanssen 1975: 24). Viðurskiptini millum teir báðar formarnar *bulga* og *bolga* munnu vera tey, at *u*-ið er upprunaljóðið, men at tað við *a*-umljóði kann hava broytst til *o* (sbr. orðið *kona*, sum hevur *a*-umljóð, meðan formurin uttan umljóð er varðveittur í staðanavninum *Kunoy* < **Kunuey*). Ofta er tað so, at formarnir við *a*-umljóði eru vanligari í teimum vestaru málunum og formarnir *uttan a*-umljóð vanligari í teimum eystaru norðurlandamálunum. Hetta sæst jú eisini týðuliga av dømunum omanfyri. Men nógv frávik eru frá hesi reglu.

Einans í tveimum grannabygdum

Tað er merkiligt, at hetta orðið er varðveitt í so geografiskt avmarkaðum parti av landinum sum hesum báðum bygdunum í Streymoyinni: Kvívík

og Norðradali¹, men í tveimum ymiskum formum, ið báðir mugu vera elligamlir, einum við umljóði og einum uttan umljóð. Orðið kann í málnýtluni hava appellativiskan dám, men av tí at tað verður brúkt um eitt natúrfrýbrigdi, skal ikki nógv til, fyrr enn tað fer at bera dám av staðnavni. Og tað er nettupp tað, sum hent er við tí. Tað er komið inn í málið hjá útróðrarmanninum sum navn á ýti. Hann heldur hetta staðið uppi á landi, sum hann hevur valt sær til ýti, líkjast einum bjølggi, og tað er nettupp etymologiin til orðið: másliga er tað skylt við *bjølgur* og norr. *belgr* (sbr. tilvísingina til Sandnes frammanfyri). Og orðið er komið inn í barnanna verð sum navn á skreiðingarplássum.

Bókmentalisti

Böðvarsson, Árni 1963: *Íslenzk orðabók*. Reykjavík.

Hanssen, Eskil o.fl. 1975: *Norrøn grammatikk*. Oslo.

Heggstad, Leiv 1975: *Norrøn ordbok*. Oslo.

Jakobsen, J. 1901: *Shetlandsøernes stednavne*. København.

Jakobsen, J. 1928: *An Etymological Dictionary of the Norn Language in Shetland*. London.

Johannesen, Marius 1979: *Føroysk barnaspøl*. Tórshavn.

Jónsson, F. 1912-15: *Den norsk-islandske skjaldedigtning A-B, I-II*. København.

Poulsen, J. H. W. 1974: *Føroysk-donsk orðabók*. Eykabind. Tórshavn.

Sandnes, Jørn og Ola Stemshaug 1976: *Norsk stadnamleksikon*.

Vries, Jan de 1977: *Altnordisches Etymologisches Wörterbuch*. Leiden.

1993 *Búlga og bólga. Sýnisstubbbar. Við kvøðu til Anfinn Johansen á 40 ára degnum 16. desember 1993*. Ritstj.: Jógvan í Lon Jacobsen, Petur Zachariassen, Zakaris S. Hansen, Vár í Ólavsstovu, Hjalmar P. Petersen og Marjun Simonsen. Tórshavn, 87-89. [2. útgáva: *Sýnisstubbbar. Greinasavn*. Tórshavn 1994, 87-89].

1 Henda grein byggir á tilfar, sum er skrásett í teimum søvnum, ið eru á Føroyamálsdeildini (orðasavni og staðnavnasavni). Ikki er sagt, at ikki fleiri dømir kundu komið undan kavi, um betur hevði verið fregnast. So tað sum sagt er í greinini um útbreiðsluna, skal sjálvsagt takast við tí fyrivarni.

Genitiven i færøske grammatikker – et problembarn

1. Genitiven i skismaet mellem talesprog og skriftsprog

Jeg hørte engang en lærer af puristisk observans, i et indlæg om grammatikundervisning i skolen, udtrykke sig omtrent på denne måde: „Man siger ofte, at genitiv bruges meget lidt i færøsk, og det er ikke engang løgn. Men vi skal ikke gå rundt hele tiden og sige det, for så ender det med, at folk begynder at tro, at sådan bør det være.“

Udtalelsen er karakteristisk for flere forhold i færøsk sprogdebat, og den afslører den velkendte kløft mellem talt og skrevet færøsk. For selv om der også i færøsk selvfølgelig findes de gængse varianter af mere eller mindre talesprogsnært skriftsprog og skriftsprogsnært talesprog, så er der næppe nogen tvivl om, at de mest iøjnefaldende forskelle mellem de to nævnte sprogsfærer viser sig i to forhold: et mere eller mindre puristisk ordforråd samt i tilstedeværelse eller fravær af genitivkonstruktioner. Bag udtalelsen skjuler sig ligeledes ønsket om at holde den skriftlige standard op som forbillede for det talte sprog for derigennem at påvirke dette i den „rigtige“ retning.

Udtalelsen afslører, at genitiven har været og fortsat er et problembarn i færøsk sprogbeskrivelse og noget af en varm kartoffel i færøsk sprogdebat. Og i udforskningen af færøsk sprogbrug, herunder talesprogsforskning, vil genitivkonstruktionerne contra de såkaldte genitivsubstitutter stå som en central variabel.¹

W. B. Lockwood's lærebog (1955) markerer et stort fremskridt, når det gælder forsøg på at beskrive moderne færøsk. I indledningen fortæller forfatteren, hvordan idéen til bogen opstod. P. W. Harvey, der var stationeret på Færøerne med de britiske tropper under anden verdenskrig, havde „for his own use“ oversat J. Dahls færøske grammatik til engelsk, „intending this to be the nucleus of a larger grammar suitable for English students.“ Senere fik Lockwood overdraget opgaven at fuldføre arbejdet:

1 Genitiv i færøsk er behandlet i Hamre 1961, til dels også i Barnes 1978.

It then became increasingly evident that Dahl's book was not a suitable basis for a description of modern Faroese. Like many of his contemporaries Dahl was an archaiser. He discouraged some features which are an indispensable part of Faroese to-day and his book does not always distinguish between obsolete and current forms (Lockwood 1955: 1).

Det er Lockwoods hensigt at lave „a practical handbook based on average acceptable usage to-day,“ hvor han ønsker at beskrive „the contemporary language only and without reference to its historic evolution.“ Men da der for det sprog, han vil beskrive, ikke findes en fastlagt norm, rejser der sig en del spørgsmål:

Owing to long neglect – the language has only come into general use in writing during the present century – Faroese is not yet so regular as English. There is a tendency to write in a style somewhat removed from spoken usage. Many differing forms may be heard, some of which also appear in print, but in this book alternatives have been sparingly quoted. Generally speaking, only those forms are given which seem most likely to survive and become the undisputed standard (Lockwood 1955: 2).

I denne forbindelse henviser forfatteren i en fodnote til sin tidligere artikel (Lockwood 1950), hvor han netop fokuserer på afstanden mellem talesprog og skriftsprog. Her diskuterer han bl.a. genitivs anvendelsen og indrømmer, at „the archaisers ... have at any rate managed to restore the Old Norse genitive of possession especially in technical language.“ Og selv om han også i samme åndedrag med en vis reservation indrømmer, at „This may perhaps be a gain for the language in so far it enables foreign idiom (usually Danish and Icelandic) to be assimilated easily,“ så hævder han, at „living Faroese is resourceful enough to render a Danish or Icelandic genitive with a preposition“ (Lockwood 1950: 96). Hans reserverede holdning over for forsøg på genoplivning af genitiven fremgår af følgende udtalelser:

Perhaps occasionally the genitive may be used for poetic or stylistic effect, though I believe such use is only appreciated by those who have read much Faroese (and often Icelandic too), whereas it sounds outlandic to ordinary speakers (Lockwood 1950: 97).

Selv om „school-teaching and the printed word have restored the O.N. forms“ eller „The genitive has again become productive in building compounds“, så mener han, at „Nevertheless, feeling for the genitive as a living form has not reached the mass of the people“ (Lockwood 1950: 97). I talesprog forekommer genitiv af subst. og adj. kun i „petrified groups“, i dannelse af sammensætninger og efter visse præpositioner, herunder også faste præpositionsforbindelser, „which have virtually assumed the character of petrified groups“. Og sammenfattende konstaterer han for det talte sprogs vedkommende:

Thus very many Faroese nouns and especially adjectives have no genitive case at all and much of the discussion about the genitive in Hammershaimb and Dahl is of little or no value for the spoken language. It is therefore correct to state that Faroese possesses only remnants of the genitive case“ (Lockwood 1950: 95).

2. Grammatikforfatterens praksis

I 1800-tallet blev der skrevet tre færøske grammatikker: Jacob Nolsøes utrykte fra omkr. 1830 (i AM 973 4to) og V. U. Hammershaimbs to udgaver fra henholdsvis 1854 og 1891. I begyndelsen af vort århundrede (1908) udkom J. Dahls skolegrammatik.

2.1 Rask og Nolsøe

Men allerede inden Nolsøe skrev sin grammatik, havde Rasmus Rask i *Vejledning til det Islandske eller gamle Nordiske Sprog* (1811: 262-282) haft et kapitel om „Den færøiske Sprogart“. Det er dog ikke nogen fuldstændig grammatik. Desuden er det ikke en beskrivelse af samtidig færøsk, idet beskrivelsen bygger på Svabos viseoptegnelser, som Rask havde adgang til i København.²

Hos Rask finder vi kun spredte og kortfattede bemærkninger om genitiven. Ud fra Svabos brogede materiale har han naturligvis haft vanskeligt ved at udtrække klare og fuldstændige regler om genitivsanvendelsen i færøsk, selv om han gør enkelte forsøg.

Som Skårup (1964: 47) skriver, så er Rasks færøske afsnit ikke gen-

² Rasks færøske kapitel er (sm.m. hans senere rettelser og tilføjelser) udgivet af Skårup (1964).

nemarbejdet omhyggeligt, og det indeholder kun afvigelserne fra islandsk og er som nævnt ikke en selvstændig sproglære. Det er derfor forståeligt, at det gav færingen Jacob Nolsø lyst til en snes år senere at udarbejde den første færøske grammatik der ikke nøjedes med afvigelserne, men opstillede fuldstændige bøjningsskemaer.

Nolsøes sproglære er udateret, men vi ved, at han i 1831 sendte den til Rask til udtalelse og at de derefter korresponderede om den. Denne korrespondance er tabt, men sproglæren foreligger med nogle rettelser med Rasks hånd (jf. Skårup 1964: 63).

Det kan ikke undre, at Nolsøe i sproglæren bruger Rask som forbillede. Fra Rasks islandske afdeling låner han den grammatiske opstilling og opstiller de færøske bøjninger i stedet for de islandske, til dels også de islandske og de færøske ved siden af hinanden for at vise forskellen. I retskrivningsspørgsmålet er Nolsøe faktisk den første der er inde på den arkaiserende linje. Denne tendens mærkes også i sproglæren. Nolsøe opfører konsekvent genitivformer i alle paradigmer for de nominale ordklasser, som regel efter norrønt/islandsk forbillede. Men det sker ikke uden problemer.

I mange tilfælde anfører han former, som han må have taget fra norr./isl. I andre tilfælde vægrer han sig ved at gå for vidt og forsøger sig med kompromisløsninger, som fx. *Summariðs*, *Kväjjiðs*, *Ejaðs*, dvs. ved at føje *s* til nom./akk.-formen (men *Landsins* og ikke **Landiðs*, jf. nedenfor). Noget lignende ser vi i enkelte pronominer, hvor han nogle gange har dobbeltformer, fx. når gen.sg.mask. af *þann* både hedder *þes* (som i norr.) og *þans* (nom./akk. + *s*). (Det kan i parentes bemærkes, at Nolsøe – foruden at indføre *ð* i fær. ortografi – brugte *þ* i overensstemmelse med norr.).

Det at sætte bøjningsformer i parentes (noget vi vil se mere til hos hans efterfølgere), bruger han kun i ét tilfælde, nemlig i de svage femininer *Kanna*, *Flöska*, *Gläva* og *Kirkja*. Deres gen.pl. sættes lig med gen.sg., dvs. med endelsen *-u*, men som sideformer tilføjes i parentes: (*Kanna*, *Flöskna*, *Gläva*, *Kirkna*) og med følgende kommentar:

for øvrigt er Ejendomsendelsen *na* i Flert. rar at finde i det nu brugelige Færøiske; og da Endelsen synes mere at egne sig til den bestemte Form, bruger man hellere gen.sing. ogsaa i Flertallet (Nolsøe s. 50).

Ellers er der ingen slinger i valsen, når han bøjer de ubestemte substantiver. Men så snart han når frem til de bestemte, melder problemerne

sig. Hans betragtninger i denne anledning er interessante, da de både viser de problemer han klart erkender vedrørende genitiven, samt viser hvilken løsning han kunne tænke sig. Og da synspunktet også er kendt fra senere sprogdebat og kan siges at repræsentere et radikalt yderstandpunkt, vil vi citere afsnittet i dets helhed:

Af det anførte vil erfares at de omhandlede Former nogenlunde følge Reglerne for ModerSproget. Med Ejeformen (gen.) har det derimod større Vanskelighed; her viser det sig hvad Indflydelse Mangel af Sprogets Vedligeholdelse og Dyrkning ved Skrift, har haft paa dets Forfald og Forkvakling, ti Genitivendelsen i sing. som vist nok ligesom den islandske i forrige Tider har været *ns* og *ins*, er bleven til *ðs* og *iðs*, rimeligvis efter det Danske, som man ikke vil undres over, naar betænkes, at Gudstjenesten og Ungdommens Undervisning er holdt i dette Sprog siden Kristendommens Indførsel her i Norden eller i det mindste siden Kalmarforeningen; saaledes har man nu Formerne *Ejaðs*, *Ojraðs*, *Boriðs* o.s.v.; ikke destomindre findes dog endnu den rigtige Endelse i enkelte Ord, f.Ex. *Hjartans*, *Badnsins*, *Landsins*, o.fl., saa at den ikke her bør undlades at anføres til Efterligning og Optagelse paa ny af fornuftige Færøboere. Dette angaar neutra og masc. som endes i gen.sing. paa *s* i den ubestemte Form; Flertallets gen. har *na* regelret efter Islandsken, f.Ex. *Ejgna-na*.

Hankjønnsord hvis gen.sing. endes paa *a*, faa regelret *-ns*, men de som endes i *s*, kunne enten regelret faa *-ins* tillagt, eller med Bortkastelse af hint *s*, saasom: *Båts-ins* eller *Båt-ins*; det samme gjælder om de afvigende Navneord. De Ord som i Ejeformen have *ar*, faa vel Endelsen *ins*, men som oftest imod at bortkaste det ubestemtes Endelse, *ar*, dog maa man tilstaa at de regelrette Endelser: *Båtsins*, *Kongsins*, *Jaxlarins*, *Serkjarins* ere ikke allene forstaaelige men forekomme endog aldeles naturlige for den færøiske Tunge.

Ved i denne Henseende at mælde om Hunkjønnsordene, møder man langt større Vanskelighed i at bestemme Ejeformendelsen, hvortil Aarsagen er, dels at Sproget ikke er blevet vedligeholdt ved Skrift, dels at man har vant sig til at udtrykke Ejeformen ved at tilføje Navneordets Dativ adskillige Forholdsord eller Smaaord, hvortil kommer, at Flt. Ejef. ikke forekommer ret ofte i daglig Tale; saaledes udtrykker man: *Flöskunnar Hálsurinn* og *Flösknanna Hálsarnir*, ved: *Hálsurinn á Flöskunni* og *Hálsarnir á Flöskunum* 'Flaskens Hals' og 'Flaskernes Halse'; imidlertid da gen.sing. ikke er aldeles forsvunden i Ordene paa *a*, f.Ex. *Lejnnunnar Á* 'Aaen ved Lejnuns Bøjgd', kan denne Endelse antages som Regel i den 6te Forandringsmaade. Betræffende de øvrige Hunkjønnsord, da falder disse Enkelttals Ejeformer: *Digdarinnar*, *Bókarinnar*, en Smule fremmede for den Færøbo der ej agter paa disse Formers Sammensætning, saa simpel, rigtig

og naturlig den end er, desaaarsag man hellere bruger dem sammentrukne til *Digdirnar, Bókarnar* (Nolsøe s. 60-63).

Efter disse betragtninger over genitivens kranke skæbne beslutter Nolsøe sig for at „opstille Exempler af alle Forandringsmaaderne, med de til Ordene svarende islandske Former“. Thi derved „vil den indsigtfulde Færøbo som agter at skrive noget i Sproget, lettelig udfinde den efter rigtige Sprogregler brugende Retskrivning“ (Nolsøe s. 64).

2.2. Hammershaimb og Dahl

Da Rasks arbejde som nævnt ikke var nogen egentlig grammatik og Nolsøes sproglære ikke blev publiceret, fik de ingen betydning for eftertidens færøske grammatikskrivning. Det fik Hammershaimb til gengæld. Hans *Færøisk sproglære* udkom i 1854 (her forkortet Hmb 54). Tilskyndelsen synes han at have fået, da øernes tre øverste embedsmænd, amtmand Pløyen, landfoged Tillisch og sorenskriver Lunddahl, i 1846 over for gehejmearkivar Finnur Magnússon foreslog at udskrive en konkurrence om en færøsk grammatik. Vi ved, at Hammershaimb gik i gang med opgaven, men at han ikke blev færdig inden den fastsatte frist på 1 år. Hvad der har forhindret ham i at få den færdig i første omgang, har vi ikke noget kendskab til. Men det er værd at fremhæve, at i 1847 udkom Munch og Unger's *Norrønnsprogets Grammatik*. Hammershaimb henviser til den i sit forord, og den tanke er nærliggende, at den kan have givet ham den fornødne inspiration og faglige støtte til at fuldføre sit værk.

Hmb 54 bliver i revideret skikkelse optaget i *Færøsk Anthologi* (her forkortet Hmb 91). Ifølge Anthologiens fortale har prof., dr.phil. Wimmer

haft den godhed at gennemgå min i Annaler for nord. Oldkyndighed og Historie 1854 optagne færøske sproglære, rette og omordne det mangelfulde i dette første forsøg på grammatisk at behandle dette almuesprog. I henhold til hans anvisninger og i tilslutning til hans „oldnordiske formlære“ har stud. J. Jakobsen redigeret den i efterfølgende indledning optagne grammatik i den her foreliggende form (Hmb 91: 111).

Dahl bygger på Hmb 91 (og – ifølge forordet – på Munch og Unger's *Norrønnsprogets Grammatik* og *Wimmers Oldnordisk Formlære*).

På grund af den indre sammenhæng mellem Hmb 54, Hmb 91 og Dahl vil det være praktisk at behandle dem under ét.

Hmb 54 indledes med et forord, hvor forfatteren bl.a. beklager det sproglige forfald. „Mange former ere nu for tiden i en opløsningstilstand (f. eks. den best. ejef. af hunkønsordene, ejef. af tillægsordene)“ (Hmb 54: 235).

I afsnittet om substantiverne opføres alle bøjningsmønstre med 4 kasus og med genitiver i nydelig overensstemmelse med norrønt. Genitivformerne anføres uden forbehold. Nok kan forfatteren diskutere og anføre alternative genitivformer (fx. *bøndra* og *bónða*), men der sættes ikke spørgsmålstegn ved deres eksistens. I hvert fald ikke under gennemgangen af de ubestemte substantiver. Det gør han til gengæld, når han kommer til den bestemte substantivbøjning:

I hun- og intetkønsordene i ent., såvelsom overalt i flertallet, bruges yderst sjældent de regelrette former af ejef., så de ere på veje til at dø ud, da man almindelig omskriver dem ved forholdsord; man hører vel endnu former, som *landsins*, *hjärtans*, *eygnanna*, især i stednavne, som *Hellunar-rók* (af *hella*, flad sten), *Dreingjanna-mørk* (drengeens jord), og lign., men dette kan dog kun betragtes som levninger af den bestemte ejeform (Hmb 54: 290).

Går vi nu til den tilsvarende reviderede gennemgang af substantiverne i Hmb 91, så bemærker vi straks denne fodnote: „Ejeform forekommer iøvrigt udenfor sammensætninger sjældent i daglig tale og erstattes almindelig ved forholdsord (*av*, *í*, *á*, men helst *hjá*)“ (Hmb 91: LXXI). Alligevel opstilles alle bøjningsmønstre med genitivformer som før, dog med den ændring, at gen.pl. sættes i parentes (af nd-stammerne *bóndi* og *frændi* dog uden parentes, hvad der måske skyldes en lapsus). Under de svage femininer oplyses, at „Den gamle ef. flt. på *-na* er nu bleven fremmed for færøsk og findes kun i enkelte sammensætninger“ (Hmb. 91: LXXXI). En tilsvarende bemærkning under de svage neutrer lyder: „Ef. flt. på *-na* bruges altid ved *eyga*, samt ved *eista*, *nýra*, *oyra*; derimod næppe mere ved *hjarta*, *lunga*, *noða*“ (Hmb 91: LXXXII).

Bemærkningen i Hmb 54 om, at genitiven i substantivernes bestemte form er i færd med at uddø, gentages uændret i Hmb 91.

Dahl fjerner parenteserne fra de ubestemte gen.pl.-former. Kun i gen. pl. af *gøta* og *hjarta* beholdes parentesen: (*gatna*) og (*hjärtna*). Ellers bruges parentes kun til enkelte alternative former, fx. (*bøndra*) og (*gleðis*) som sideformer til *bónða* og *gleði*. Også Dahl har den anmærkning, at

„Hitt gamla hvørsfallsmerkið í fleirtali *-na* finst nú sjaldan í fýroyskum“ (1908: 31). Til eksemplifisering nævnes et par sammensætninger, et fast udtryk og et stednavn.

I den bestemte bøjning går Dahl dog ikke så vidt, at han fjerner alle parenteser. Det gør han kun i mask. og neutr.sg. Det hedder således *úlvsins, vinarins, orðsins, klæðisins, risans, eygans*, uden parentes. I pl. derimod sætter han alle bestemte gen.-former i parentes: (*úlvanna, vinanna, drottninganna, bygdanna, orðanna, klæðanna, dunnanna, eygnanna*). Det samme gør han i sg.fem.: (*drottningarinnar, bygdarinnar, dunnunnar*).

For adjektivernes vedkommende konstaterer Hmb 54, at „Ejeformerne af tillægsordene ere nu på veje til rent at forsvinde af sproget, da man for at undgå dem bruger omskrivninger med forholdsord.“ Der nævnes eksempler på levn i „visse forbindelser“.

I bøjningsmønstrene sættes gen.pl. i parentes: (*spakra, fagra* – ordene *nakin* og *lítill* er dog opført helt uden gen.pl.!?), ligeledes gen.sg.fem.: (*spakrar, fagarar, naknar, lítlar*). I mask. og neutr. står gen.sg. uden parentes: *spaks, fagurs, nakins, lítils*.

Hmb 91 gentager gen.-formernes tilbagegang med omtrent uændret ordlyd (”ere nu på veje til rent at forsvinde“ hedder nu „ere nu omtrent forsvundne“).

I bøjningsmønstret går man også her et skridt videre i forhold til Hmb 54. Gen.pl. sættes fortsat i parentes, men det samme sker nu med gen.sg. i mask. og neutr. (*spaks*), mens fem. slet ikke opføres (i paradigmet sættes en vandret streg; her vil vi bruge Ø). De øvrige eksempler bøjes ikke igennem. For *nakin* nævnes gen.sg. i de tre genera således i klammer: [*nakins, Ø, nakins*].

Dahl siger, at „Hvørsfallið í lýsingarorðum er nú sjaldan at hoyra, tó finst tað enn,“ hvorpå han som eksempel nævner et fast udtryk og et kvadcitát (1908: 37). I bøjningsmønstrene følger han en noget skiftende praksis fra eksempel til eksempel. I hovedeksemplerne *sjúkur* og *spakur* opføres alle genitiver, men i parentes: (sg. *sjúks, sjúkRAR, sjúks*; pl. *sjúkRA*) og (sg. *spaks, spakRAR, spaks*; pl. *spakra*). Her placerer han sig imellem Hmb 91 (der havde Ø i fem.sg.) og Hmb 54 (der kun havde gen.pl. og gen.sg.fem. i parentes). De andre bøjningsmønstre hos Dahl er i petit. Her står *fagur* på samme måde som de to nævnte eksempler: (sg. *fagurs, fagarar, fagurs*; pl. *fagra*). I *gamal* og *lítill* står kun gen.sg.fem. i parentes, ikke de øvrige: sg. *gamals, (gamallar), gamals*; pl. *gamlA*; sg. *lítils, (lítlar), lítils*; pl. *lítla* (*lítill* opfører sig her ligesom i Hmb 54, bortset fra at gen.pl. dér nok er

blevet glemt). *Nakin* opstilles: (sg. *nakins*, Ø, *nakins*; pl. *nakna*), altså om-trent som i Hmb 91 og mindre arkaisk en i 54 (hvor gen.pl. dog også synes at være smuttet i farten). *Búgvín* (dvs. ord med *gv*-inds kud) har Ø i alle genitiver hos Dahl, men det blev ikke bøjet igennem hos Hmb.

For superlativs stærke bøjning opstiller Dahl disse former af *vakrastur*: (sg. *vakrasts*, Ø, *vakrasts*; pl. *vakrasta*). Hmb 54 og 91 når kun til dat.sg. og skriver så: o.s.v.!

Tvivilsspørgsmålne synes kun at gælde den stærke adjektivbøjning og kommer ikke klart frem i den svage bøjning, som at se til følger norrønt i alle tre versioner.

For talordenes vedkommende ser vi en lignende ændring i fremstillingen som for adjektiverne. I Hmb 54 hedder *ein* i gen.sg.: *eins*, (*einár*), *eins*; i gen.pl.: (*einna*). Gen. af *tveir* og *tríggir* hedder til gengæld *tveggja* og *tríggja* (uden parenteser). Om formen *eins* siges det, at den forekommer ofte i kvæderne (fx. *tað er ikki eins mans verk ...*), og *tveggja* høres kun sjældent uden i kvæderne og i enkelte talemåder (som *tiga skal millum tveggja vina*).

Hmb 91 nævner de samme begrænsninger i anvendelsen som Hmb 54. I bøjningsmønsteret sættes alle genitivformer i parentes, for *ein* i pl. samt i fem.sg. dog Ø.

Dahl vender tilbage til Hmb 54 og foretrækker dens mere arkaiske opstilling.

For pronominerne tegner billedet sig forskelligt for de forskellige pronominer. Men vi ser i Hmb 91 den samme stramning i forhold til Hmb 54, som vi så før.

De personlige pronominer opføres i Hmb 54 med genitivformer uden forbehold, og det gentages i 91.

For pronominer som *mín* (og ligeledes *tín*, *sín*, *vár*), *hin*, *hvør*, *onkur*, *eingin* og *annar* ser vi i Hmb 54 det samme mønster som i adj., nemlig at pl. sættes i parentes (*mína*, *hinna*, *hvørja*, *einnahvørja*³, *ongara*, *annara*), ligeledes gen.sg.fem. (*mínar*, *hinar*, *hvørjar*, *einrhvørjar*, *ongarar*, *annarar*), mens gen.sg. i mask. og neutr. sættes uden parentesens forbehold: *míns*, *hins*, *hvørs*, *onkurs*, *einkis*, *annars*. I Hmb 91 skærpes praksis derved, at gen.pl. enten sættes i parentes (således i *mína*, *hvørja*, *annara*, *beggja*) eller udtrykkelig siges at mangle (således for *hin* og *eingin*, dvs.

3 Denne form nævnes ikke udtrykkelig, da pl. ikke bøjes igennem. Men det oplyses, at begge ordene (dvs. *ein* og *hvør*) i pl. bøjes på sædvanlig måde hvert for sig. Gen.pl. (*einna* og *hvørja*) af de to ord står i parentes.

formerne *hinna og *ongara anerkendes ikke), eller at genitiven udledes stiltiende (af *onkur* nævnes gen.pl. ikke, da pl. heller ikke her bøjes igennem, men kommenteres på samme måde som i 54, jf. fodnote 3. Da Hmb 91 ikke godkender gen.pl. *einna* og sætter *hvørja* i parentes, er det usikkert om han ville godkende **einnahvørja*). I sg. sættes alle genitiver i parentes, fem. endda i klammer eller som Ø: (*míns*, [*mínar*], *míns*); (*hins*, [*hinar*], *hins*); (*hvørs*, [*hvørjar*], *hvørs*); (*onkurs*, [*einrahvørjar*], *onkurs*); (*einkis/onkis*, Ø, *einkis/onkis*). Der ligger tydeligvis en større restriktion i [] end i ().

Det demonstrative *tann* får i Hmb 54 samme generøse behandling som pers.pron., nemlig fuldt bøjningsskema uden smålige parenteser. I Hmb 91 får sg.-formerne parentes: (*tess*, *teirrar*, *tess*), mens pl. fortsat går fri: *teirra*.

Báðir opstilles ikke i bøjningsskema i Hmb 54, men det nævnes, at gen. „*beggja* forekommer sjældent og kun i kvæderne“. I Hmb 91 får (*beggja*) parentes.

Pronominerne *hesin* (og *hasin*), *nakar* og *hvørgin* bøjes såvel i Hmb 54 som i Hmb 91 kun i nom., akk. og dat., og det både i sg. og pl. Genitiver nævnes ikke.

Hos Dahl har *hesin* (og *hasin*) og *hvørgin* Ø i gen.sg. og pl. (som Hmb 54 og 91).

Også *eingin* har hos Dahl huller i bøjningsmønsteret, nemlig i gen.pl. og i sg.gen.fem. Dahl følger hermed Hmb 91, der også manglede disse former (i Hmb 54 stod de i parentes). Derimod fjerner Dahl parenteser omkring gen.sg. i mask. og neutr.: *einkis*. Han vælger altså en mellemvej. I parentes sætter han dog sideformen med *o* (*onkis*).

I *nakar* indfører Dahl derimod parentetiske former i sg. og pl.: (sg. *nakars*, *nakrar*, *nakars*; pl. *nakra*), altså en nyhed i forhold til Hmb 91 (og 54), der slet ikke havde gen.

Samme løsning som for *nakar* bruger han på *onkur*, nemlig ved at sætte alle gen.- former i parentes: (sg. *onkurs*, *einrahvørjar*, *onkurs*; pl. *einnahvørja*). Altså en smule mere arkaiserende end Hmb 91, der havde fem.sg. i klammer, men knap så arkaisk som Hmb 54, der kun havde parentes om fem.sg., og ikke om mask. og neutr. sg.

I *mín* vender Dahl tilbage til Hmb 54, idet han kun sætter fem.sg. samt pl. i parentes: (*mínar*; *mína*) og foretager også her en arkaisering i forhold til Hmb 91. Og dette mønster (med fem.sg. samt pl. i parentes) bruges på *hvør* og *annar* (fem.sg. *hvørjar*, *annarar*; pl. *hvørja*, *annara*), en praksis der har fulgt *annar* i alle 3 grammatikker.

Det poss.pron. *vár*, der iflg. Hmb. kun forekommer i højtidelig stil og

iflg. Dahl i daglig tale „oftast“ erstattes af *okkara*, opføres med fuld bøjning og uden parenteser.

I bøjningen af *tann*, der i Hmb 54 var parentesfri, men i Hmb 91 fik parentes om sg.- formerne, lempes parentesen hos Dahl nu til kun at omfatte fem.sg. (*teirrar*), dvs. en mellemløsning mellem Hmb 54 og 91. Gen.pl. *teirra* bliver dermed den eneste gen.-form, der (sammen med pers.pron.) klarer sig parentesfri igennem alle tre instanser.

Dahl fjerner også parentesen om *beggja*.

Det bør endvidere nævnes, at det dem.pron. *hin* (i Hmb 54 med parentes om gen.pl. samt fem.sg.pl., i Hmb 91 med parentes i mask. og neutr. sg., klamme om fem.sg og Ø i pl.), der hos Dahl (1908: 45) siges at have samme bøjning som *mín* (fem.sg. samt pl. parentes), i samme bog (1908: 39) opstilles som bestemt artikel med fuld bøjning uden parentetiske småligheder.

Dahls lærebog fik, selv om den aldrig blev genoptrykt, overmåde stor betydning som rettesnor og håndbog for dem der kom til at undervise i færøsk i skolen. Til undervisningsbrug blev der af bibliotekar M. A. Jacobsen (1920) lavet en stærkt forkortet udgave, der er trykt i utallige oplag og fortsat genoptrykkes. Sprogpolitisk er den på en måde mere radikal end Dahl selv, idet alle Dahls parenteser omkring genitivformerne i substantiver, adjektiver og pronominer er blevet fjernet (perf.part. er dog uden genitiver). Men man bemærker sig dog, at hverken interrog., indef. eller de dem. *hesin* og *hasin* opstilles med selvstændige bøjningsmønstre. Så i den henseende lades lærerne i stikken og har vel måttet ty til Dahl eller klare sig ved egen hjælp.

2.3 Lockwood

Lockwood satte sig jo som mål at lave en beskrivelse baseret på „average acceptable usage to-day“. I „The declension of nouns“ konstaterer han, at der er 4 kasus, men „The use of the genitive is, however, rather limited.“ Og han fortsætter:

As a syntactical case it occurs in the spoken language only in a very few nouns, but it is found more widely in certain prepositional phrases. Still most nouns do not exist as independent words in the genitive at all, though the case frequently appears as the first element of a compound; purely historical remnants of this type are not mentioned in the paradigms. Forms in brackets may occasionally be found in writing, but do not occur in the spoken language (Lockwood 1955: 28).

Han fortsætter med at omtale forsøg hos „a number of writers“ på at genindføre genitiven. Som en følge heraf er gen.-former, der er „theoretically reconstructed from Old Norse“, ikke ualmindelige på tryk, særlig i juridisk og administrativ sprogbrug og i behandling af teoretiske emner. Den slags innovationer, af hvilke mange „may be fairly described as Icelandicisms, have at yet made no impression on the ordinary colloquial which can usually render one of these literary genitives in a natural way by the use of prepositions, a genitive suffix in *-sa(r)* with proper names, etc.“ (Lockwood 1955: 28).

I sine bøjningsmønstre sætter Lockwood næsten undtagelsesløst (der er én undtagelse: *stranda*) substantivernes gen.pl. i parentes, såvel ubestemt som bestemt: (*báta, funda, tíma, hurða, bygda, bóka, genta, borða, døma, eygna; bátanna, hurðanna, borðanna*). I sg. følges en lidt skiftende praksis. Langt de fleste står i parentes: (*fundar, tíma, hurðar, bygdar, bókar, gentu, eyga, bátsins, hurðarinnar, borðsins*). Nogle anføres uden parentes: *báts, strandar, borðs, dømis*.

For adjektiverne (incl. perf.part.) opstiller Lockwood som regel bøjningsmønstre med kun 3 kasus (uden gen.). Af uforklarede grunde indsætter han dog i det første eksempel (adj. *tungur*) parentetiske gen.-former i mask. og neutr. sg. (*tungs*) og i pl. (*tungra*), men ellers forbigås de i dyb tavshed.

Af de tre bøjelige talord får vi genitiverne *tveggja* og *tríggja*, men ikke nogen gen.pl. af *ein*. I sg. hedder det derimod *eins* i mask. og neutr., men Ø i fem.

Pers. (og det refl.) pron. har som hos forgængerne 4 kasus, og det uden forbehold af nogen art. Det poss. *mín* har gen. *míns* i sg. mask. og neutr., men Ø i fem.sg. I pl. står (*mína*). Og dermed er det stort set slut med genitiver for pronominerne vedkommende. *Tann, hesin, hasin, hvør* (interrog. og indef.), *onkur, nakar, hvørgin, eingin, báðir* opstilles med 3 kasus, dvs. uden gen. *Hin* og *annar* har fået en enkelt gen.-form, nemlig i mask.sg., den første i parentes (*hins*), den anden uden, *annars*. I en anmærkning til *báðir* siges, at genitivformen *beggja* forekommer i et fast udtryk (*millum beggja*). For *ein* som indef.pron. og art. henviser forf. til bøjningen af talordet (se foran).

3. Afslutning

„The expression of possession in Faroese is complicated by the almost total loss of the genitive case for this purpose in spoken language, and attempts by linguistic purists to resuscitate it,“ siger Barnes og Weyhe (1993: 207). Grammatikforfatterne har tydeligvis befundet sig i et dilemma, som de håndterer på forskellig vis og med tydelig usikkerhed.

Spørgsmålet for dem er jo, hvad for et sprog det er de ønsker at beskrive (og dermed indirekte etablere som norm). Fremtrædende er opfattelsen af sprogets forfald, og netop genitivkasusens afvikling fremhæves (sammen med fremmed indflydelse på det leksikalske område) ofte som eksempel på dette forfald. Man har haft svært ved at anerkende den udvikling, færøsk har været igennem i århundreder (og „færøsk“ repræsenteres i denne henseende af talesproget, da det jo i den pågældende periode ikke længere fungerede som skriftsprog). Som levende morfosyntaktisk funktion har genitiven næppe været til i forrige århundrede (jf. Barnes 1978: 214), om vi ser bort fra de personlige pronominer. Eksempler fra faste udtryk og stednavne kan vel næppe godkendes som bevis på at genitiven fortsat er i live som funktionel kasus.

På den anden side har balladesproget endnu i nedskrivningsfasen fortsat været en levende realitet i færingers bevidsthed. Det har ofte fået tildelt hovedæren for sprogets overlevelse (jf. forord til Hmb 54: „Hvad der især har holdt liv i det, er kvæderne“). Men som Barnes (1978: 214) udtrykker det:

The ballad structures doubtless reflect Old Norse or early Faroese practice and have remained because to replace them would involve re-wording whole lines. Out of context they must have sounded as strange to the ears of nineteenth-century Faroese as they do to people to-day.

Færøsk grammatikskrivning og sprogrøgt har i høj grad opfattet sin opgave som en historisk redningsaktion. I stedet for at ville anerkende den skete sprogændring har man anset det som sin opgave at genopbygge det forfaldne system. Forbilledet og rettesnoren i dette genopbygningsarbejde har man fundet dels i norrønt/islandsk og dels i det balladesprog, der afspejler norrøne og ældre færøske strukturer. Dette har man ønsket at gøre ved at etablere en litterær udtryksform, fri for talesprogets „unoder“, men samtidig med kløften mellem de to sprogformer til følge.

Ønsket om at genindføre genitiven efter norrønt forbillede fremtræder tidligst (og klarest) hos Nolsøe, men også Hmb 54 holder i udstrakt grad fast ved genitivformerne. I den af Jakobsen foretagne revision (Hmb 91) nedtones genitiven, hvorimod Dahl i sine arkaiserende bestræbelser igen nærmer sig Hmb 54. Lockwood synes principielt at mene, at færøsk kan klare sig uden genitiven og at det kan gengive enhver udenlandsk genitiv med andre hjælpemidler, først og fremmest præpositionsudtryk. I sin grammatik gør han dog visse indrømmelser over for former, der lejlighedsvis optræder i skrift.

Men selv om de fleste nok stort set er enige om, at talesproget kan klare sig uden genitiven, så har man alligevel følt et behov for den i andre stilarter.⁴

Dahl blev en af bygmestrene for et færøsk bibelsprog. I et kapitel med titlen „Lidt om sproget og retskrivningen“ siger Jakobsen (1901: XLIV-XLV), at „Det almindelige bortfald af ejeformen i færøsk, erstattet af omskrivninger med forholdsord (...), kan ikke undgå at virke en del hæmmende ved udviklingen af en højere stil,“ og han henviser til, at i Joen Poulsens bibelhistorie fra 1900 „findes hyppigt forældede ejeformer genoplivede, da den religiøse stil krævede dette, f.eks. *atturkoming menniskjusunarins* (menneskesønnens genkomst).“ Til *harri jarðar* (jordens herre) har han følgende kommentar: „Da en ganske forældet bestemt form som *jarðarinnar* vilde være for kunstig i nyere færøsk, har oversætteren her måttet bruge den ubestemte form, der endnu anvendes i forbindelse med forholdsordene *midlun* og *til* (til jarðar).“ Og endvidere: „Undertiden findes (for at undgå altfor kunstige sammenstillinger) forsøg på at holde en mellemvej mellem forældede genitiviske udtryksmåder og nyere talebrug (...), og undertiden findes også den dagligdags omskrivning med *kjá*, f. eks. *brúdleypið kjá kongasoninum*, kongesønnens bryllup.“ Jakobsen afslutter sit afsnit om sproget med disse ord:

De bestræbelser, som for tiden gøre sig gældende på Færøerne for at rense sproget og dygtiggøre det til literært brug, og befolkningens tiltagende lyst til

4 Djupedal (1964: 178) konstaterer, at både Hammershaimb og Jakobsen genoptog genitiven med forbillede i norrønt og moderne islandsk, og selv om mange syntes, at den virkede „ufærøsk“ og gav sproget en alt for arkaisk klang, så har den vist sig at udfylde en funktion, som genitivomskrivningerne ikke kunne fylde. „Genitiv gav høve til syntaktiske variasjoner, samstundes som evna til ei knapp og presis formulering vart styrkt.“ Særlig siges dette at gælde for lyrikken, „der genitivkonstruktionar lett gleid inn i rytme og versemål.“

at læse gode skrifter i sit eget modersmål ville sikkert bidrage, ikke alene til en standsning i det fremmede ordstofs stærke indtrængen på bekostning af det færøske, men også til udviklingen af en renere færøsk sprogform i daglig tale (Jakobsen 1901: XLV-XLVI).

Selv om genitiven ikke nævnes udtrykkelig her, og selv om man både på denne tid og i senere tiders sprogdebat nok anerkender en vis stilistisk variation, så er der næppe tvivl om, at man gennem skriftnormens forbillede ønsker at frelse det fortabte talesprog. At man dog også er villig til at anerkende en vis gensidig påvirkning, fremgår af følgende diplomatiske udtalelse af formanden for sprognævnet (foredrag af J. H. W. Poulsen, velvilligst tilstillet denne artikels forfatter i manuskript; også geng. i Weyhe 1987: 310):

Mens der således ikke er udviklet en landssproglig standardudtale, kan man på den anden side konstatere, at der som resultat af den bevidste og målrettede dyrkelse af skriftsproget m.h.t. stil og ordvalg efterhånden er fremvokset et ret ensartet udtrykssæt, når det gælder plejet tale, først og fremmest foredrag, prædiken, offentlig tale, f.eks. politisk o.s.v, men også efterhånden som diskussion og undervisning (...). Den indstilling, at alle former for lokaludtale principielt er jævnbyrdige, kunne måske underlette blodoverførelsen fra et godt folkeligt talesprog til det mere officielle fælles talesprog, som vi har brug for, og som så igen kunne virke positivt på den opvoksende generation.

Men selv om man nok anerkender en vis „blodoverførelse“ fra det folkelige talesprog, så er der næppe tvivl om, at det er det m.h.t. stil og ordvalg dyrkede skriftsprog der skal vise vejen. Genitiven er efter norrønt forbillede genindført i dette skriftsprog og dermed til dels også i den „plejede“ tale. Om man også ønsker den indført i det folkelige talesprog, ved jeg ikke, da det sjældent siges klart og tydeligt af sprogrøgterne. Det indledende citat kunne måske tydes i den retning.

Men foreløbig er det ikke lykkedes.

Litteratur:

- Barnes, Michael 1978: Grammatical instability in Faroese ballads and written Faroese, i *Tradisjon og samfunn. Festskrift til Olav Bø*. Oslo, Universitetsforlaget: 209-35.
- Barnes, Michael P., with E. Weyhe 1994: Faroese, i Ekkehard König and

- Johan van der Auwera (ed.): *The Germanic Languages*. London & New York, Routledge: 190-218.
- Dahl, J. 1908: *Føroysk mállæra til skúlabrúks*. Keypmannahavn.
- Djupedal, R. 1964: Litt om framvoksteren av det færøyske skriftmålet, i *Skriftspråk i utvikling. Tiårsskrift for Norsk Språknemd*. Oslo: 144-86.
- Hamre, H. 1961: The Use of the Genitive in Modern Faroese, i *Scandinavian Studies* 33. Lawrence, Kansas: 231-46.
- Hmb 54 = Hammerhaimb, V. U. 1854: Færøisk sproglære, i *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie*, Kjøbenhavn: 233-316.
- Hmb 91 = Hammershaimb, V. U. 1887-91: Sproglære, i *Færøsk Anthologi* I. Kjøbenhavn: LVI-CXVL
- Jacobsen, M. A. 1920: *Rættsskrivingarreglur*. Tórshavn.
- Jakobsen, J. 1898-1901: *Færøske Folkesagn og Æventyr*. Kjøbenhavn.
- Lockwood, W. B. 1950: Notes on the Faroese Language to-day, i *Transactions of the Philological Society*. London, Oxford: 88-111.
- Lockwood, W. B. 1955: *An Introduction to Modern Faroese*. Kjøbenhavn.
- Nolsøe, Jacob. *Færøsk sproglære* i AM 973 4to (utrykt).
- Poulsen, Joen 1900: *Bíbilsøga*. Tórshavn.
- Skårup, Povl 1964: *Rasmus Rask og færøsk*. Kjøbenhavn.
- Weyhe, Eivind 1987: Dialekt og standard, i *Proceedings of the Seventh Biennial Conference of Teachers of Scandinavian Studies in Great Britain and Northern Ireland*. University College London: 297-312.
- 1996 Genitiven i færøske grammatikker – et problembarn. *Studier i talesprogsvariation og sprogkontakt. Til Inger Ejsskjær på halvfjerdsårsdagen den 20. maj 1996*. Redaktion: Bent Jul Nielsen og Inge Lise Pedersen. Kjøbenhavn, 309-320.

Um at lesa

Skipan um tingfaratoll

Inngangur

Í „Skáa“, ískoytisblaði til Dimmalætting, 20. mai 2005 hevði samfelagsfrøðingurin og studentaskúlalærarin Zakarias Wang eina grein um valskipanir og valdømir, har hann m.a. hugleiddi um tað skjalið sum nevnist Skipan um tingfaratoll (greinin hjá honum helt fram í næsta Skáa tann 27. mai, men tað er fyrri partur ið hevur áhuga í okkara høpi). Hann heldur seg út frá hesum skjali kunna lesa nakað um valskipan og valdømir í Føroyum í eldri tíð. Eg var ósamdur við hann soleiðis sum hann las og endurgav skjalið, og tann 10. juni hevði eg tí eina viðmerking til greinina hjá Zakarias. Har gjørði eg mest burturúr at vísa á hvussu teksturin í skjalinum hevur verið misskiltur ella skeivt endurgivin. Seinri um summarið, tann 19. august, skrivaði eg so aftur eina grein í Skáa, sum framhald av teirri fyrri, um hetta skjal. Tá fekk eg høvi at gera meira burtur úr innihaldinum í skjalinum og greiða frá meira út í æsir hvussu eg sjálvur haldi at tað skal lesast og skiljast. Her verða teir báðir blaðstubbarnir um hetta evni samanskrivaðir í eina grein.

Skjalið „Skipan um tingfaratoll“

Skipan um tingfaratoll er at finna á eini blaðsíðu í teirri sonevndu Kongsbókini, teirri gomlu føroysku lógbókini, sum í nakrar øldir hevur verið í Kongliga Bókasavninum í Stockhólmi (handritið skrásett sum *Perg. 4to nr. 33*), men sum síðan 1990 hevur verið í varðveitslu á Føroya Landskjalasavni. Handritasíðan sum skjalið er skrivað á, er avmyndað í *Útiseta* í greinini „Kongsbókin úr Føroyum“ eftir Jón Helgason (1951: 113) og hjá Hans J. Debes (1995: 24). Teksturinn í Skipan um tingfaratoll er á norrønum máli og hevur verið tíðarfestur til umleið 1400 ella kanska eitt sindur fyrr (Jón Helgason 1951: 107). Jakob Jakobsen læt skjalið prenta í *Diplomatarium Færoense* (Jakobsen 1907: 27-28) á upprunamálinum, og undir liðina á tann norrøna tekstinum setti hann eina føroyska umseting. Tað er í útgávuni í *Diplomatarium* at Dr. Jakobsen gevur skjalinum heitið „Skipan um tingafaratodl nevdarmanna í Føroyun“ (soleiðis stavar hann tað). Vit skulu her endurgeva umsetingina:

So var skipað á lögtingi, at kvør nevndarmaður í Suðuroy skal taka í tingfarartodl tjúgu alin (í vaðmali) firi sunnan Mannaskarð, men firi norðan (Mannaskarð) fimtan alin. „Item“ (á slíkan hátt) úr Skúgvoy skal taka tólv alin. Í Sandoy skal kvør nevndarmaður taka tíggju alin. Í Mikjunesi skal kvør nevndarmaður taka fimtan alin. Í Vágum skal kvør nevndarmaður taka firiuttan vatn tólv alin, men í Eysturvágum tíggju alin. Í Koltri átta alin. Í Kvívík og Vestmanna (skal) kvør nevndarmaður (taka) átta alin, og átta (alin) úr Saxhøvn nevndarmaður. Í Kollafirði og Raktanga og Nólsoy skal kvør nevndarmaður taka fimm alin. Í Oyndarfirði og Fuglafirði og Gøtunum báðum skal kvør nevndarmaður taka tíggju alin. Í Norðuroyggunum firi norðan fjádl skal kvør nevndarmaður taka fimtan alin, men firi sunnan fjádl tólv alin.

Nevndarmenn

Eitt sum tykist at vera eitt ivamál tá ið tað kemur til at skilja tekstin í Skipan um tingfaratoll, er hvat ið meinast við *nevndarmenn*, hvør uppgáva teirra hevur verið, og hvussu nógvir teir hava verið. Kanska stavar hesin ivin fyri ein part frá teimum viðmerkingum sum Dr. Jakobsen hevði til skjalið tá ið hann læt tað prenta í *Diplomatarium*. Hann sigur á s. 27: „Nevndarmenninir vóru fólksins útsendingar, ið fara skuldu til lögtingið á kvørjun ári. Teir útnevndu so attur ettir gomlun norskun lóguna „løggrættuna“ (løggrættumenninir). – Løggrættumenninir (ettir norskari landslóg triggjar tilvtir edla 36) vóru tá oftast úttiknir midlun nevndarmenninir.“

Henda orðing hevur kanska givið ta fatan at tilnevndur var ein hópur av nevndarmonnum, sum úr øllum ættum tustu til Havnar at velja 36 löggrættumenn, og at teir (oftast) valdu hesar 36 sínámillum. Tað skuldi so borið í sær at nevndarmenninir máttu vera nakað væl fleiri í tali enn teir 36 löggrættumenninir. Harafturat spyr ein seg sjálfvan um nevndarmenninir onga aðra uppgávu hava havt enn at fara til Havnar at velja löggrættumenn.

Á gomlum norskum máli merkti *nevndarmaður* ein maður ið er tilnevndur at útinna onkra uppgávu. Eisini kann tað verða kallað „nevnd“, og tað verður í norskum samanhangi brúkt í sambandi við 1) leiðangur, 2) dómsmenn og 3) umboð á lögtingi (sí *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, greinirnar *Nefnd* og *Nefndarmenn*). Tað er tað 3. punktið vit skulu hefta okkum við. Nevndarmenninir hava – í okkara høpi – stutt sagt verið lögtingslimirnir, teir ið tilnevndir hava verið at manna lögtingið, og teir hava verið 36 í tali, ella sum Hans Andrias Sølvará sigur í *Løgtingssøguni* (2002: 45): „Teir, sum høvdu rætt at møta

á tingi og taka lut í tingsins avgerðum, vóru (...) teir 36 löggrættumenninir (3 tylvtir) úr teimum 6 sýslutingunum.“ Hjá Hans J. Debes tykist tað vera eitt sindur ógreitt hvussu er við talinum á nevndarmonnum, og um hann heldur nevndarmenninar vera nakrar aðrar (og fleiri) enn löggrættumenninar (sí t.d. Debes 1995: 22, 37).

Uppgávur hjá lögtinginum

Ein av uppgávuunum hjá „løgtingslimunum“ hevur verið at velja löggrættu. Löggrættan var dómstólur ið dømdu í teimum sakarmálum ið vóru skotin inn fyri lögtingið. Tað vóru ikki allir teir 36 ið dømdu í senn, men saman við lögmanni dømdu annaðhvørt 12 (heil tylvt) ella 6 löggrættumenn (hálv tylvt), alt eftir hvussu álvarsamt málið var (sí Sølvará 2002: 45-46 og Nolsøe og Jespersen: 2004: 71). Teir 36 lögtingslimirnir (nevndarmenninir) hava sjálvsagt allir havt móguleika fyri at verða valdir í löggrættu, men bara ikki allir í senn. Hetta ger so tað at allir teir 36 eisini verða umtalaðir sum löggrættumenn. Á sínum heimatingi vóru teir jú löggrættumenn allir, 6 á hvørjum tingi.

Lögtingið hevur sjálvandi havt aðrar uppgávur eisini. Av fyrstan tíð, tá ið tingið var alting (har allir frælsir menn kundu møta), hevur tað væl havt okkurt slag av lóggávuvaldi, men tað yvirskipaða lóggávuvaldið er við landslógini frá 1274 farið yvir til kong, samtíðis sum tingið frá at vera alting gjørdist umboðsmannating, har „fólkið“ var umboðað av teimum 36 nevndarmonnunum. Men tingið hevur kunnað tikið avgerðir sum hava havt samfelagsligan týdning. Nettupp Skipan um tingfaratoll og Hundabrævið eru dømir um samtyktir ella fyriskipanir hjá lögtinginum. Eisini hevur tingið havt umboðandi funktión, tað hevur verið eitt slag av fólksins umboðsstovni (Sølvará 2002: 49-51).

Hvør valdi?

Tað er romantisering tá ið Zakarias Wang hugsar sær at fólk í teimum einstøku bygdunum (les: valdømunum, t.d. Mykinesi, sum hann vil vera við hevur verið eitt valdømi) eru komin saman at gera av hvør skuldi fara av bygdini at umboða tey. Tað gevur onga meining at tosa um demokrati í nútíðar merking í átíðar samfelagnum. Skulu vit tala um „valdømir“ tá í tíðini, so ber kanska til at siga at valdøminu vóru 6, nevnliga tær 6 sýslurnar, sum hvør varð umboðað á lögtingi av 6 nevndarmonnum (løgtingsmonnum). Hesir vóru teir somu 6 löggrættumenninir sum vóru tilnevndir at møta á hvørjum av teimum 6 sýslutingunum (heimatingunum ella vártingunum). Í Løgtingssøguni sigur Hans A. Sølvará

(2002: 43-44), at „Í sambandi við heimatingini gjørdist tað sýslumaðurin, sum kongsins vegna tilnevndi nakrar nevndarmenn, sum skuldu velja 6 løgrættumenn til hvørt heimatingið.“ Spurningurin er um vit ikki eisini her hóma somu misskiljing ið vit nevndu frammanfyri, tað at hildið verður at valt hefur verið eitt ókent tal av nevndarmonnum, sum síðan hava valt teir 6 løgrættumenninar. Hava nevndarmenninir ikki nettupp verið teir 6 ið vóru tilnevndir (valdir) at døma á heimatingi (vártingi), og sum síðan hava møtt á lögtingi?

Tað hefur ikki verið „fólkið“ ið hefur valt síni umboð. Tað gjørdur kongsins umboðsmenn (sí t.d. Debes 1995: 24).

Tingmannatal og valdømir

Vit skulu nú hyggja nærri at talinum á nevndarmonnum (løgtingslimum). Teir hava verið 36 til samans, 6 úr hvørji sýslu. Á sýslutingi (heimatingi) hava teir verið løgrættumenn, og har dømdu teir saman við lögmanni. Á lögtingi kundu teir verða valdir í løgrættu, men ikki allir í senn.

Zakarias Wang roynir sum sagt at lesa burtur úr Skipan um tingfaratoll hvussu mong valdømini hava verið, men hann leggur aftrat: „Tað ber ikki til at siggja hetta nágreiniliga, tí handritið er nakað ófullfíggað, og summir partar av landinum eru ikki nevndir.“

Tað er nú ikki rætt at siga at *handritið* er ófullfíggað. Blaðið sum skjalið er skrivað á, er heilt. Tað sum Zakarias helst meinir, er at *teksturin* er ófullfíggaður, m.a. tí summir partar av landinum ikki eru nevndir, og at tað tí ikki ber til at siggja nágreiniliga hvussu mong valdømini hava verið. Men hansara niðurstøða er so, at av tí at Mykines er nevnd, og at hon hefur kunnað valt ein mann, so hefur hon verið eitt valdømi, og tað sama hefur onkuntíð verið sagt um Koltur. Tí í eini grein í *Oyggjatíðindum* fyri nøkrum árum síðan kom Hans J. Debes til hesa somu niðurstøðu um Koltur, nevnliga at hon mátti hava verið eitt valdømi av tí at hon kundi velja ein nevndarmann. Tað er hetta sama sum Zakarias Wang nú tekur upp aftur, bara við Mykinesi sum dømi. Men sum eg vísi á her í greinini, byggir hetta á misskiljing av tekstinum.

Henda misfatan, at Skipan um tingfaratoll hefur við valdømir at gera, kemur eisini fram í bókini „Nú er tann stundin ...“ eftir Hans J. Debes, har sagt verður at „Føroyar fingur sín egnu tingfarabólk, „Skipan um tingfaratoll nevndarmanna í Føroyum,“ har ásett er, hvussu landið er býtt sundur í „valdømi“, og hvørja lön løgrættumenninir skulu hava“ (Debes 1982: 22). Tað síðsta er rætt, skjalið sigur hvussu nógva lön (sam-sýning) tingmenninir skulu hava, men tað inniheldur ikki nakra áseting

um hvussu landið er býtt sundur í valdømir. Henda skeivleika rættar Hans Jacob tó seinri (sí t.d. Debes 1995: 22).

6 nevndarmenn hava verið „valdir“, t.e. tilnevndir (útpeikaðir) í hvørjari sýslu, og sýslumaðurin (sum í fyrstani var ein fyri alt landið, seinri ein í hvørji sýslu) og hansara hjálparmenn (við øðrum orðum kongsins umboðsmenn) hava valt teir ið teir hava hildið verið skilabestar og best skikkaðar til uppgávuna. Tilnevndir hava verið bøndur ið hava átt so frægt at teir hava havt tænastrúfólk, og teir skuldu vera førir fyri at ferðast til tings (heimating og løgting). Helst hava teir verið tilnevndir aftur og aftur so leingi teir hava orkað at ferðast (KLNLM). Tí kunnu vit eisini hugsa okkum at nøkulunda sama „tingmanning“ kann hava sitið yvir eitt longri tíðarskeið, og at útskiptingin kann hava farið fram ógvuliga líðandi.

Tað at ávísar bygdir eru nevndar í Skipanini um tingfaratoll og aðrar ikki, hefur undrað fleiri, eisini hann ið skrivar hesa grein, og tað man hava fingið summi at halda at bygdir sum eru nevndar har, sum eitt nú Mykines og Koltur, hava verið egin valdømir. Í Streymoy og Eysturoy verða nakrar bygdir nevndar og ikki aðrar. Tað kann ikki tulkast soleiðis at tær nevndu hava verið valdømir og hinar ikki. Frágreiðingin er uttan iva tann at Skipan um tingfaratoll als ikki er ein viðtøka ið er alment galdandi fyri alla tíð, men meira at kalla ein kunngerð ið sipar til ta manning ið hefur sitið á lögtingi nettupp tá, eitt ávíst tíðarskeið. Samsýning fyri tingferð (tingfaratollurin, roknaður í alin í vaðmali) hefur verið ásett alt eftir hvussu long ferðin til Havnar hefur verið hjá hvørjum nevndarmanni. Tí er í summum førum neyðugt at nevna tær bygdir har teir nevndarmenn (løgtingsmenn), ið vóru tá, búðu. Teir lögtingsmenn ið hava umboðað Streymoyar sýslu um tað mundið, hava búð í Kvívík, Vestmanna, Saksun, Kollafirði, Nólsoy og Koltri, ella við øðrum orðum 6 í tali. Sama er í Eysturoynni, har tær 6 nevndu bygdinar eru Funningur, Oyndarfjørður, Fuglafjørður, „Gøturnar báðar“ (t.e. Norðragøta og Syðrugøta) og Raktangi (t.e. Strendur). Ein kann ikki lata vera við at leggja til merkis at einki umboð er úr Suðurstreymoy, men at umboð eru úr Nólsoy og Koltri.

Í Sandoyar sýslu er Skúgvoyggin nevnd, og tað man vera tí at ein skúvoyingur hefur verið millum teir 6 tingmenninar úr sýsluni tá. Somuleiðis er grundin til at Mykines er nevnd, tann at hon hefur verið umboðað á lögtingi, tá ið ferðasamsýningin varð ásett í Skipan um tingfaratoll. Men tað áhugaverda er at „í Mykinesi skal taka hvør nevndarmaður 15 alnir“ í tingfaratoll, og tað má merkja at Mykines

hevur verið væl umboðað á tingi, ikki bara við einum nevndarmanni, men tveimum (ja, teoretiskt kunnu teir hava verið fleiri).

Í norrønum máli varð skilt millum orðini *hvárr* og *hverr* (óbundin fornøvn). Tað fyrra merkti ‘hvør av tveimum’, tað seinra merkti ‘hvør av fleiri’, og tað er tað seinra orðið ið brúkt er í Skipan um tingfaratoll. Tað kann kanska tykjast í so flott at Mykines skal hava átt 3 (ella fleiri) av teimum 6 tingmonnunum ið umboðaðu Vága sýslu á løgtingi. Munurin millum *hvárr* og *hverr* er ikki til í føroyskum í dag, við tað at *hvárr* er horvið og *hverr* (sum á nútíðarmáli eitur *hvør*) hevur tikið á seg merkingina hjá báðum, og kanska hevur tað verið hent longu tá ið hetta skjalið varð skrivað umleið 1400. Er tað so, hava 2 av teimum 6 løgtingsmonnunum ið umboðaðu Vága sýslu um hetta mundið, verið úr Mykinesi, meðan hinir 4 hava verið úr Vágum. Hvørjum bygdum í Vágum teir hava verið úr, fáa vit ikki at vita, bara at teir vóru úr Eysturvágum (t.e. Sandavági, Miðvági) og Fyri uttan Vatn (t.e. Seyrvági, Bø, Gásadali). Heldur ikki fáa vit at vita hvørjum bygdum teir 6 suðuroyingarnir og teir 6 norðoyingarnir og teir 5 úr sjálvari Sandoyinni vóru úr (ein var sum nevnt úr Skúgvoy). Úr Suðuroynni hava tað verið løgtingslimir báði sunnan og norðan Mannaskarð, og í Norðoyggjum hava tinglimir verið norðan Fjall og sunnan Fjall, t.e. eystan og vestan fyri fjallarøðina ið gongur suður og norður gjøgnum Borðoyrna.

Samanumtøka og niðurløga

Eg eri ikki samdur við Zakarias Wang, tá ið hann sigur *handritið* sum inniheldur Skipan um tingfaratoll, vera ófullfíggað tí at summir partar av landinum ikki eru nevndir. Hinvegin havi eg fyrr kanska onkuntíð hildið at sjálvur *teksturin* kundi virka ófullfíggaður, við tað at summar bygdir og oyggjar ikki eru nevndar. Eftir gjøllari umhugsan eri eg komin til ta niðurstøðu at heldur ikki sjálvur *teksturin* er ófullfíggaður, og í grundini heldur ikki serliga gátuførur.

Skipan um tingfaratoll eigur ikki at verða lisin sum eitt skjal ið sigur nakað um eina „valskipan“ fyri Føroyar, ella hvørji valdømir vóru í landinum um tað mundið tá ið „skipanin“ varð gjørd á løgtingi. Hon er eitt yvirlit yvir hvussu nógv tey umboð ið sótu á løgtingi hetta ávísa tíðarskeiðið, skuldu hava í ferðasamsýning fyri tingferðir. Tí hevur verið neyðugt at nevna tey pláss í landinum sum tingmenninir komu úr, annaðhvørt bygdir ella oyggjar ella oyggjarpartar. At 6 pláss (bygdir og oyggjar) verða nevnd í Stremoyar sýslu og 6 bygdir í Eysturoyar sýslu, vísir at við *nevndarmenn* meinast teir 6 løgtingslimirnar sum umboða

hvørja sýslu, og vit kunnu rokna við at talið hevur verið tað sama úr hinum sýslunum og harvið 36 nevndarmenn ella løgtingslimir (eisini nevndir løgrættumenn) til samans fyri landið.

Út frá øðrum keldum vita vit at hvør sýsla í eldri tíð var umboðað á løgtingi við 6 løgrættumönnum (við Norsku lóg frá 1688 hækkað til 8). Tí kunnu vit á ein hátt siga at sýslurnar hava svarað til tað vit í dag nevna valdømir. Og enn eru tey jú tey somu, við tí undantaki at Streymoyar sýsla nú er tvey valdømir. Og so er talið á umboðum úr hvørjum valdømi ikki longur tað sama, men lagað eftir muni í fólkatali.

Tilvísingar:

Hans J. Debes: *Nú er tann stundin ...* 1982.

Hans J. Debes: *Føroya søga 2*, 1995.

Hans J. Debes: Tá ið Koltur var egið valdømi. *Oyggjatiðindi*.

Jón Helgason: Kongsbókin úr Føroyum. *Útiseti VI*, 1951.

Jakob Jakobsen: *Diplomatarium Færoense. Føroyskt fodbævasavn*. 1907.

KLNM = *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, bd. II, 1967.

Jens Pauli A. Nolsøe og Kári Jespersen: *Havnar søga I*, 2004.

Hans Andrias Sølvará: *Løgtingið 150*, bd. I, 2002.

Zakarias Wang: Valskipan. Skulu Føroyar vera eitt ella 32 valdømi? *Dimmalætting* 20. mai 2005.

Eivind Weyhe: Valdømir og Skipan um tingfaratoll. *Dimmalætting* 10.6. og 19.8. 2005.

2005 Um at lesa Skipan um tingfaratoll. *Varðin*, bd. 72. Ritstjóri: Poul Andreasen. Tórshavn, 147-154.

Kvæði – tættir – sangir

og skaldskapur hansara¹

Tá ið Pól F doyði á jóansøku 1970, yrkti skaldið Hans Dalsgaard eina yrking, sum hann kallar

Hugskot um Hargaskaldið²

Nú stendur tú, Pól, framman Gylta lið,
nú lokin er líggjamansdystur.
Og Lykla-Pætur, við knyklum í brúm,
studerar títt syndaregistor:

„Tú helt mínar „heilagu“ menn fyri háð,
ja, speirak mær sjálvan hin Gráa!
Heldur tú sjálvur – ja, álvaratos,
at hús tú hjá okkum kann fáa?“

- 1 Greinin byggir (við onkrum smávegis broytingum ella umredigeringum) á fyrilestur, sum høvundurin hevur hildið um evnið. Fyrilesturin varð fyrstu ferð hildin í Útvarpi Føroya 11.11.1980 í sendirøð um føroyskar bókmentir. Í sambandi við, at skaldið hevði verið 90 ár, varð fyrilesturin tikin fram aftur og umarbeiddur nakað; hann hevur verið hildin í teimum føroysku hølunum í Keypmannahavn 15.11.88, í Norðurlandahúsinum 18.11. (sjálvan føðingardagin) og í Atlantis Bio í Klaksvík (hølum Klaksvíkar Sjonleikarafelags) 11.12.88.
- 2 Prentað í m.a. Sosialinum 1.7.1970 (dagf. 27.6.1970, tvs. sjálvan deyðadagin) og í Karsten Hoydal: *Skaldið Hans Dalsgaard* (Varðin bd. 41,1973). Ein sonur Hans Dalsgaard sigur mær, at Hans sat í stovuni hetta kvøldið, hann frætti deyðsboðini av Pól F. Hann brá við í andlitinum og bað eina abbadóttur um eitt pappírspetti. Tað fekk hann – ein putursukurpakka ella okkurt líknandi – og yrkti yrkingina beinanvegin. Hon varð send bløðunum, sum øll tóku hana upp uttan Dimmalætting. Orðalag og myndir í yrkingini sípa til sjónleikin *Gyltalið*, sum Hans Dalsgaard umsetti úr íslenskum eftir Davíð Stefánsson frá Fagraskógi (Varðin bd. 28, 1950).

Hann blaðar – og hvøkkur – „Far tú bara inn!“
Og knyklarnir síðka í hvørjum:
„Tað var ikki tú, sum var meinbogi mest,
fyri míni tey smáu í Føroyum!

Tað eru teir harðrendu røktingarmenn,
ið beita mær seyðin av haga.
Teir skelka mær sálirnar, sáa út split!
– Seg sjálvar teir gloyma at aga“.

Hargaskald og sumbiarmentan

Her er ætlanin at siga nøkur orð um skaldið Pól F, hvør hann var, hvørji evnir (ella nøkur av teimum), ið hann tók upp til viðgerðar, í tí hann læt úr hondum, og eisini eitt sindur um, hvussu skaldskapur hansara varð móttikin av fólki. Heldur ikki uttan áhuga er at síggja, hvussu skaldið sjálvt uppfataði seg og sín leiklut. Tað man heldur ikki vera av leið at seta spurningin, um Pól F hevur nakað at siga fólki í dag, við øðrum orðum, um hann hevur nakran aktualitet í tí føroyska samfelagnum í dag. Men

Á Sumbiagrind frisararnir fríðskjól fúnna
har livdi sum góðir gráðnar,
teir sett havá merki í Føroya søgu,
sím søgnir og forminnir sannar. —
Tá Sottin hin Hvarta hvarjodi lond,
og Akraberg oydu vardo,
teir frisar bert vóru á lívi, teir ghyttu
til Hargar og Ladangard,
Niðurlag:
Eigloymast skal minnið, frisanna,
her búi á sinni!
Pól F.

tann spurningin vil eg líta hvørjum einstøkum til at svara.

Tá ið fyrsta bind av Varðanum kom út í 1921, stóð har ein lítil yrking, bara eitt einstakt ørindi, eftir eitt nýtt skald, Poul F. Joensen (so við og við nevnir hann seg ofta bara Pól F, og soleiðis verður hann nevndur millum manna og í hesi viðgerð):

Skemtarorð ið látur vekja,
hví skal eg við teimum tiga!
Látur best kann sinnið lekja,
lívið nokk av sorg kann siga! –
Sært tú ei tað, sum kann gleða,
bert tað ringa her á foldum,
kanst tú ei við øðrum læa,
betur tú vart undir moldum.

Longu her kenna okur ein grundtóna, sum gongur aftur í nógvum av tí, ið Pól F seinri leggur úr hondum. Hon stendur sum eitt programm fyri nøkrum av teimum grundleggjandi streingjunum í skaldskapinum hjá Pól F, tí káta og lætta, tí skemtandi, men eisini speirekandi og háðandi. Henda líta yrkingin fær okur eisini at hugsa um tann kenda viðurgangin úr kvæðaskaldskapinum:

Leikum fagurt á foldum,
eingin treður dansin undir moldum.

Og nettupp kvæðatónin eigur sín avgerandi lut í skaldskapinum hjá Pól F. Hann er ikki bara ávirkaður av kvæðunum og teirra hugaheimi, hann hevur sjálvur yrkt kvæðir í fornum stíli. Og kvæðaarvurin hjá Pól F er ikki runnin av ongum.

Pól F, ella Poul Frederik Joensen, sum hann varð skrivaður, varð borin í heim í Sumba 18. november 1988 í Laðangarði og vaks upp í býlinginum í Hørg. Og sjálvur metir hann hetta at hava havt tann allarstørsta týðning fyri seg sum skald. Hann hevur, sum hann sjálvur tekur til, sozið ta gomlu kvæðamentanina inn við móðurmjólkini, og

„sumbiarmentan er fedranna mentan“, tekur hann til heldur erpin, og hann var ongantíð tann maður, at hann setti ljós sítt undir skeppumálið.

Tikin av ráði

Longu á óvitaárum fekst hann við at seta saman upp á rím, og kanska var tað ikki av tilvild, at tað fyrsta, sum hann royndi at seta saman, var ein táttur, bara eini 7 ørindir, um onkra láturliga hending, sum hann hevði upplivað. Hetta skal hava verið, tá ið hann var 6 ára gamal, og á gamalsaldri sær hann hetta sum „ein fyriboðan av, at eg seinni kom at verða ein skemtiyrkjari“³; og frá 9 ára aldri, sigur Pól F, at hann royndi at yrkja kvæðir og at tey líkjast teimum vánaligu av teimum eldru kvæðunum. Hann fekst við at seta kvæðir saman, til hann 14 ára gamal fór til skips. Sjólvíð royndi hann bara hetta eina árið. Árið eftir – í 1914 – hevði hann ætlað sær avstað aftur við sluppini „Robert Miller“ saman við skipsfeløgnum frá árinum fyri, men tað slapp hann ikki, tí foreldrini sendu hann í staðin til Havnar at ganga á Læraraskúlan. Tað var við ringum tannabita hann fór, tí hugurin til skúlan var eingin. Hann var tikin av ráði av teimum gomlu. Men hvussu var og ikki – var hann farin til skips tað árið, vóru hesi orð ikki skrivaði, tí so høvdu okur ikki havt nakað skald, sum hæt Pól F. „Robert Miller“ spurdist ikki aftur; hon gekk burtur við mann og mús.

Í eini frásøgn um sína ævisøgu (hon er á bandi á Føroyamálsdeildini, og nógvir upplýsingar í hesi grein eru fingnir úr henni), greiðir hann á sín munnkáta hátt spoyskliga frá teirri gongd, ið lagnan tók honum við-víkjandi:

Teir fóru avstað við „Robert Miller“ og spurdist ongantíð aftur. Eg fór til Havnar og ani enn. Man ikki eitthvørt Guds barn hugsa: betur tú var farin eisini? Og hvør veit, kanska tað eisini hevði verið betri fyri báðar partar, at eg nú sat í Ábrahams fangi við Ísaki og Jákupi í dýrdarríki, tí so hevði eingin verið at skapa ófrið í okkara slýggjuta dunnuhyli, og tær lágföttu kundu tá í friði og náðum blabbla sítt tilvanda dunnublabb, og sova sín tryggja svøvn á fullari kjós, uttan at verða støktar úr svøvni so dattliga, at ein ikki visti, antin hann var sokkin ella flotin og vaknaði sum millum heims og heljar av búrhundinum Pól F.

Onkur spyr væl, hvør skipaði hasum lagnuleiki, at eg ikki fór við til Ísland. Ein svarar væl Harrans hond, ein annar kanska Illimaður. Eg sigi: ein tilvild, hin starblinda lagna.

3 Samrøða, sum Tórður Jóansson hevði við Pól F í Glugganum (nov. 1968), tá ið hann fylti 70. Sumt í hesi grein er tikið úr teirri samrøðuni.

Hann var um hetta sama mundið eisini farin at yrkja sangir, ikki bara á føroyskum; hann yrkti á føroyskum og donskum hvørt um annað. Lærdómurin í føroyskum, sum tá var at fáa í skúlanum, var so at siga eingin. Ta síðstu tíðina, áðrenn Pól F fór úr skúlanum, var eitt sindur av føroyskum upplestri í skúlanum, men tó bara ein tíma um vikuna, so tað gjørdi ikki stóran mun. Og eingin skrivning. Annars hevði lesnaður hansara frá óvitaárum verið tær bøkur, ið atkomiligar vóru tá: Halgabók og bíbilsøgan, Karlamagnusar krýnika og Olgars krýnika, Snorri og Saxo Grammaticus, alt bøkur, sum vóru har í húsinum. Sum hann tekur til í 1. ørindi í takkaryrking til Bjarna Niclasen (í *Ramar risti hann rúnirnar*), tá ið Bjarni hevði umsett Heimskringlu:

Kvæðini fyrst, so Heimskringla og Saxo,
tá lestrarførur eg var.
Túsund og ein nátt og Bíblían tá
av bókum nógv best dámdi mær.

Á Læraraskúlanum fekk hann kjans til, eins og aðrir ungir føroyingar tá á døgum, ið áhuga høvdu fyri lesnaði, at kunna seg við bøkur og skaldskap, eisini av øðrum slag enn tí, ið teir vóru vanir við heimanífrá. Annars nevnir Pól F ta bundnu skúlagongdina við sínum leksium sum lemjandi og drepanði. Hann brúkti stórri partin av síni tíð við at granska bókaogymslurnar á Amtsbókasavninum (sum Landsbókasavnið hættá) og í H. N. Jacobsens Bókahandli og fekk stórri gagn av teimum enn av lærugreinum sum matematikk og grammatikk, sum hann helt vera turrar og keðiligar, sum eitt piðað skróvbein, og sum hann tí hataði sum svartadeyða (altso Sóttina Svørtu – ikki hin íslenska Svartadeyðan, tí hann mundi hann neyvan hata). Hann kallar eisini hesar lærugreinirnar, matematikk og grammatikk, „tvey beinaræ við ongum kjøti á“.

Annars er ikki ætlanin at gera stórvegis burtur úr Pól F'sa borgarlíga virki í hesi grein. Tó skal sigast, at hann tók læraraprógv í 1917, var lærari í Froðba frá 1919 til 1927. Sjálvur sigur hann, at hann var komin á eina óhóskandi hill, tók konsekvensirnar og fór frá (eitt tíðarskeið nógv ár seinri, 1947-49, var hann tó lærari í Lopra). Í ævisøguni grundgevvur hann avgerð sína soleiðis:

At vera bundin til lærarastarv, tað mest andsoyðandi virki, sum hugsast kann, við sínum upp í saman tugdu vevjingum um bábyloniskar steinöldarsøgur og jødiskar molbúarasøgnir og annað putl í lívslanga tíð, tað beyð mínum íborna íva

og granskandi viti og villa lyndi so hart ímóti, at eg kvetti av, sum tann bohema eg á botninum eri, og vildi heldur missa eyð enn mítt frælsi.

Hann var búsitandi í Froðba og livdi sum traðarmaður og arbeiðsmaður, til hann doyði 27. juni 1970. Hann var eisini uppi í kommunalpolitikki og sat nøkur ár sum sóknarstýrslimur⁴.

Hann fekk tíðliga áhuga fyri europeiskum yrkjarum sum Robert Burns og Heinrich Heine; við teir kendi hann seg andaliga skyldan, og hann kendi seg drignan at teirra skaldskapi, báði tann skemtandi skaldskapinum og ástarskaldskapinum hjá Robert Burns og ástarkvæðunum og øðrum ungdómsskaldskapi hjá Heine. Og nettupp týðingar eftir hesi skald eru millum tað fyrsta, ið Pól F gevur út. Sambært upplýsningum frá Chr. Matras („Stubbar og Snøklar“, Brá nr. 2, 1982) umsetur Pól F ikki eftir upprunayrkingunum, men eftir donskum týðingum (sí seinri). Í ævisøguni greinir Pól F sítt skaldsliga ættarbregði í einum ørindi:

Mítt skaldalyndi so fjølbroytt er,
av sagaskaldunum ættað,
og orðataks-, táttta- og kvæðaskald hava
tað gjøgnum øldirnar flættað.
Kropp á kropp skapast hugmyndir í mær,
frá flestum ei nakar frætti,
mær tykist viðhvørt, sum ein hamur eg var,
við Burns og Heina nýfóddum í mær,
men nú undir einum hatti.

Fyrstu royndirnar

Longu tíðliga royndi hann at gera rættiligar yrkingar, men sjálvsálitið bilti, hann fekk seg ikki til at sýna tær fram alment beinanvegin. Men hann var tíðliga stuðlaður og eggjaður til av monnum sum Kristin í Geil og Richard Long. Kristin í Geil var blaðstjóri á Tingakrossi, og sjálvur sigur Pól F, at „í 1918 stóð mín fyrsta yrking í Tingakrossi, í 1919 stóð mín næsta í Føroyatíðindinum, og síðani komu fleiri ár um ár í Krossin“. Eg havi roynt at kanna eftir, men í 1918 er eingin yrking við Pól F'sa navni at finna í Tingakrossi – onkrar anonymar eru, ella undir dulnevni, men eingin, sum eg uttan víðari dugi at síggja hann bera kannuna av. Fyrsta

⁴ Sí annars *Lærarafólk í Føroyum*, eisini skal verða víst til serratgerð eftir Jens-Paula Nolsøe: *Skaldið Poul F. Joensen* (Føroyamálsdeildin, 1979).

yrkingin, eg finni á prenti, er í Føroyatíðindi nr. 23 í 1919 (16. juni), og tað er „Jens Jógvansson“, ið hann sigur vera „frítt eftir Burns“ og undirskrivur *Poul F. Joensen*. Og nakrar dagar seinri er hann aftur í sama blað (nr. 26 frá 7. juli) við yrkingini „Har heima. Frítt eftir Bjørnson“ (hon stendur saman við „Foraar paa Færøerne“ eftir William Heinesen undir felags yvirskriftini „Tvær yrkingar“). Ikki fyrr enn á heysti 1920 finna okur Pól F í Tingakrossi. Í nr. 33 (18. aug. 1920) stendur „Blóman“, og er hon „Leysliga úr donskum eftir Poul F. Joensen“. Fyrsta reglan: „Mín vinur! tú spyrst, hvat eg goymi ta blómuna til, / hvørs bløð eru fólnað?...“, og sum lag er sett „Du spørger, min Dreng, hvad jeg vil med den visne Viol“. Í nr. 37 (15. sept. 1920) stendur „Tú hefur tær dýrastu perlur“, sum er „Leysliga eftir Heine. Týtt hefur Poul F. Joensen“. Lag: Du hast Diamanten und Perlen. Í nr. 39 (29. sept. 1929) er „Harmoniku-Sørin“, ið sigst vera gamalt lag „Leysliga úr donskum. Eftir Poul F. Joensen“. Og endiliga í nr. 47 (24. nov. 1920): „Eg smæðist at tosa við teg –“, sum er „Eftir Bjørnstj. Bjørnson“ og undirskrivað Poul F. Joensen. Lag: Jeg tør ikke tale til dig. Allar hesar 4 týðingarnar í Tingakrossi heystið 1920 standa í einum (sum tað tykist) føstum teigi, sum nevnist *Sangir*. Tær flestu av hesum týðingum hefur hann ikki virt so nógv, at hann hefur sloppið teimum við í yrkingasøvn síni. Bara „Jens Jógvansson“ og „Tú hefur tær dýrastu perlur“ sleppa við. Sama er at siga um nøkur smárim fyri børn, sum hann hefur í 1. árg. av Barnablaðnum í 1923 (Barnablaðið kom út í trimum árgangum 1923-25). Tey verða heldur ikki tikin við upp í nakað savn.

Gaman og álvara

Fyrsta yrkingasavnið gav Pól F út í 1924. Tað bar heitið „Gaman og álvara“ (her stýtt GoÁ), og var tað Felagið Varðin og Richard Long, ið stóðu fyrir útgávu. Og fleiri av yrkingunum høvdu tá longu frammanundan verið almannakunngjörðar í Varðanum ella Tingakrossi. Pól F er annað skaldið, ið gevur egið yrkingasavn út á føroyskum. Frammanundan hevði bara Janus Djurhuus givið egin yrkingasøvn út: *Yrkingar* 1914, sum kom í øktari útgávu í 1923. GoÁ er sostatt 3. føroyska yrkingasavnið (um okur síggja burtur frá sangbókum og anthologium). Í GoÁ, sum er um hálvtt hundrað síður til støddar, eru 27 yrkingar, harav stívliga helvtin upprunaligar yrkingar, meðan fleiri eru umsetingar, serliga eftir teir báðar Heinrich Heine og Robert Burns. Eftir Heine eru 5 yrkingar, harímillum „Tú hefur tær dýrastu perlur“, og eftir Robert Burns ber til at nevna „Og tú ert sum ein rósa reyð“ (sí omanfyri nevndu grein eftir Chr. Matras) og „Jens Jógvansson, mín vinur, Jens“ og ikki at forgloyma

„Yvirsjón Pæturs“ við sínum villa ovfarakæti, sum eisini er átøk tónanum í fleiri av Pól F’sa egnu yrkingum.

Jens Jógvansson

Jens Jógvansson, mín vinur Jens,
tá fyrst vit sóust, vit,
títt hár bar ravnalitur á,
títt enni uttan slit.
Nú hvítt sum snjó er hárið, Jens,
á enni elli kennst.
Gud signi gamla skøltin tín,
Jens Jógvansson, mín Jens.

Jens Jógvansson, mín vinur Jens,
vit kluvu báðir har
í fjallinum, og ofta Jens
so ófør frøin var.
Nú ragga vit á sløttum, Jens,
og leiðast – hata rensl
og sova undir fjallinum,
Jens Jógvansson, mín Jens.

Tú hevur tær dýrastu perlur

Tú hevur tær dýrastu perlur,
og hvat tínum hugi stendst til.
Tú hevur tey søtastu eygur –
er meir, tú ynskja tær vil?

Um tíni søtu eygur
havi eg yrkt væl fleir
enn túsund ævigar sangir.
Mín góða, hvat ynskir tú meir?

Og við tínum søtu eygum
av elskhug tú øran meg sær;
við teimum tú knústi mítt hjarta.
Er meiri, tú ynskir av mær?⁵

5 Yrkingarnar eru her endurgivnar eftir yrkingasøvnunum. Har er okkurt smávegis broytt í

Hyggja okur at hansara upprunayrkingum í hesum fyrsta savni hansara, síggja okur, at nógvar av teimum eru yrkingar, sum koma at gera hann gitnan sum skald og sum framvegis eru millum tær, ið okur rokna sum klassiskar. Her eru allir streingir í skaldahørpu hansara, sum okur seinri kenna teir, um enn meiri fullbúnar yrkingar eisini koma aftrat seinri. Her eru yrkingar til føðilandið, eitt nú „Fagra, fríða føðiland“, har skaldið lýsir oyggjarnar í skiftandi árstíðum. Her vísir seg í lýsingini av vetrinum við stormi og brimódn, at skaldið hevur serligan tokka til hesa árstíð, ið serliga gevur honum høvi til at lýsa tað veldiga, harða og øðismikla, sum hann í sínum skaldalyndi kennir seg drignan at. Og kortini lýsir hann til seinast í yrkingini fosturlandsalskin í blíðum og inniligum orðum:

Fagra, fríða føðiland;
fagurt vart tú allar tíðir:
føgur fjøll og grønar líðir,
fagurt hav við hvítan sand.
Tá ið sólin síðstu ferð
fyri meg í kav man ganga,
leggið meg, hvar blómur anga,
so eg halla kann mín vanga,
føðilandið, inn at tær.

Tokkin til vetrartíðina og ódnina kemur eisini fram í yrkingini „Vetrartíð“, sum er onnur av teimum, ið hann er umboðaður við í savninum *Nýfjørroyskur skaldskapur*, sum William Heinesen legði til rættis og Felagið Varðin gav út í 1930 (hin yrkingin eftir Pól F í hesi anthologi er „Jarðarferðin“):

Vetrartíð er brátt í hondum:
stormur loystur er úr bondum,
kuldin týnir lýkku burt.
Summarið er burtur farið,
heystið rýmir burt av garði,
sólin missir megí sítt.

mun til fyrstu prentini í bløðunum. Í *Jens J*, ør. 1,3 er *var* broytt til *bar*, og 1,6 *pannu* til *enni*; í *Tú hevur*, ør. 1,2 og *alt*, *hvat tín hugir stendst til* broytt til og *hvat tínum hugi stendst til*.

Blómur hvurvú, fuglar fluttu,
leyvini av trøum duttu;
skjótt alt fjalist undir snjó.
Haran kastar summarskrúð'na,
klæðir seg í vetrabúna.
Hátt man duna bylgjuljóð!

Stormur ýlir, sjógvur rýkur,
kavin yvir heimin fýkur,
heystið fór og vetur er.
Kráka kreyp í skjól við bøgu,
kavin fjalir seyð í støðu;
eingin ferðast úti her!

Fjöll í hvítu kápu standa,
tey bert trossa kuldans anda,
standa enn so stinn og fríð.
Vetur gler í skorar heingir
ódnarstorm mót fjøllum sleingir.
Tó tey vikast ei av tí.

Stillast kann hin vetur harði:
ofta mánin yvir skarði
skínur sum so manga øld
bylgjurnar í gulli branda –
kenna valla vetrar anda.
Tá er fagurt vetrarkvøld!

Vetrartíð á Føroyalandi,
ofta fylgdu sorg og vandi
tær á tíni villu ferð.
Men av vári, summri, heysti,
vetur mikli – vetur reysti,
best tó tú manst hugnast mær!

Men Pól F er eisini ástarskald. Hetta sýndi seg ikki einans í týðingum hansara, men millum hansara egnu yrkingar í hesum fyrsta savninum finnast tvær av hansara vakrastu og inniligastu kærleiksyrkingum, sum framvegis munnu vera millum tær best kendu. Og meðan hann seinri í

tílkum yrkingum ofta gerst beiskur og barsagdur, so er hann her í hesum fyrstu yrkingunum eymur og kensluborin. Sum t.d. í yrkingini „Til Juliu“:

Bárur troddu dansin,
hvør í skúmi vóð,
dagur tók at kvølda,
eg við strendur stóð.

Mær í brósti leikti,
rætt sum brim um sund,
ástartrá og longsil
til tín, væna sprund!

Einglarødd tín eyma
fer mær aldri frá;
brim og hvøllur stormur
rópa Julia!

Djúpt í mínum hjarta
tekkilig tú stár,
tú um mínar leiðir
legði ævugt vár.

Lívsins besta drykkin,
beyðst tú míni sál,
tínar varrar vóru
kærleiks rubinskál.

Eg í mínum barmi,
tempul reisi hátt,
offri kærleiks rósur
til tín dag og nátt.

Og tá eg teg aftur
taka skal í favn,
sælur eg teg kyssi,
teski eymt títt navn.

Sálarglað, tá sólin
fevnir hav og lond,
sum tveir firvaldar, vit
sveima hond í hond.

Sum so mong skald brúkar Pól F blómusymbolið í sínum ástarskaldskapi:

Fagra blóma! Tú sum prýðir
fjallatindar, berg og skørð,
bø og ong og grønar líðir,
hvat er fagrari á jørð? –
– Eina blómu tó eg kenni,
fagrast hon av øllum er,
sjálvt ei rósan líkist henni:
tað er hon, eg valdi mær!

Blómur spretta móti vári,
følna, tá ið heystið er!
Mín, hon blóma man alt árið,
um so kalt og kavi er. –
– Einaferð hon bert kann blóma,

følnar hon, eg følni við;
fylgja skal eg blómu míni
til tann síðsta hvíldarfrið.

Jarðarferðin

Men tann kendasta yrkingin, sum okur finna í hesum ungdómsverki hansara, hon sum kanska fram um aðrar hevur gjørt hann kendan, ikki bara millum føroyingar, men eisini uttan fyri Føroyar, er „Jarðarferðin“. Hon er týdd til onnur mál. Og hóast hon, tá ið hon kom á prenti, fall summum fyri bróstið og varð í støðum hildin at vera bonsk og smakleys⁶, so man hon nú vera viðurkend av øllum sum eitt heilskapað meistaraverk. Innihaldið í henni munnu flestallir føroyingar kenna, og sigst yrkingin at hava eina virkuliga hending sum grundarlag, tó at ymiskt kann vera broytt, og kanska er heldur ikki minni gjørt av. Men hóast hon lýsir ein heim, sum í dag man vera teimum flestu ókendur, so kann yrkingin ikki annað enn bergtaka og fáa fram sunnan og upplyftandi látur við sínum frálíku lýsingum og myndum: – Av deyðanum, sum bara tekur sær tað lættasta, sálina, men letur tey avvarðandi og berarar um knossið við kroppinum. Um sálmasangin – og Kingo, sum bleiv toygdur úr hvørjari lykkju. Ja, sjáldan man málsurningurin – um danskt mótvegis føroyskum sum kirkjumál – vera viðgjørður stuttligari og meira rámandi enn her.

Saman teir byrjaðu sálmin tann fyrsta,
skjótt teir tó skiltust, og hvør sang sum best:
tá ein var mitt í, var annar at enda,
triði hann hevði í næsta vers fest,
fjórði, hann úti við miðjuna var,
fimti sang tað, honum best mundi huga.
Tann, ið síðst sálmin fekk lidnan frá sær,
bestur var hildin at duga!

Stevndu teir fram, og so fagurt var ljóðið,
hvølt sang í homrum hvørt einasta orð.
Yndisligt danskt er, og Harrin forbjóði,
at føroyskt í Føroyum fær livilig kor!
Mong er tann sál nú í Himmlinum er,
vegvíst av danskari tungu og presti,

6 Sí ummæli eftir William Heinesen (Varðin bd. 4).

men fáa vit føroyskt! Eg svørji tað her:
til Heljar so fara teir flestu!

Og so seinri, tá ið fimmpottakrukkan er tóm og slept á rull:

Sálmarnir tyntust, og menn gjørdust kátir;
best sum ein sálmur at endanum var,
so helt ein fyri: „Her batar ei grátur,
longur at syngja tað hugar ei mær;
betur vit kvøða tey fornføgru orð!
Kvæðini ljóða so væl mær í oyra.
Tá hann, vit bera, á lívinum var,
fell honum væl tey at hoyra“.

„Nei“, meinti annar, „ei skulu vit kvøða!
Kvæði ei hóar í slíkari ferð“.
„Danskt má tað vera!“ so hoyrist ein røða,
„føroyska málið ei sømir seg her!“
Byrjar so sjálvur – hann beljar sum kúgv,
vísuna føgru um Hábar hin unga,
og hana Signuvu, vænastu frúgv,
ið Nornan gav lagnuna tunga. –

Prestur er ikki blíður, tá ið teir koma kvøðandi inn gjøgnum kirkjugarðs-
liðið, men líka leggja teir í. Teir lata hann leika í, sum hann lystir. Og

Tá Habar var úti – skiparin kvað:
Grani bar gullið av heiði!

Prestur var vreiður, ei bønar hann longur,
rýmdi sín veg, meðan fólkið alt kvað.
Sjúrdi var kvøðin sum jarðarferðssongur,
líka til kistan var fjald undir flag.
Tosa teir síðan um níðingsverk stór:
Høgna og Gunnar teir smátt vildu knúsa!
Seinni hvør maður av fylginum fór
kvøðandi aftur til húsa.

Millum heims og heljar

Hetta fyrsta yrkingasavnið, „Gaman og álvara“, sum kom út í 1924, varð givið út aftur av nýggjum í 1942, men hevði nú skift navn til „Millum heims og heljar“ (stytt MHoH). Ella rættari sagt, hetta var eitt nýtt yrkingasavn, har tað fyrra savnið var tikið uppí sum ein partur fyri seg; men annars er savnið økt í stórum við 80 nýggjum yrkingum, har uppi eisini nøkrum umsetingum, m.a. „Av øllum londum í eyst’ og vest“, sum er ein umyrking úr norskum og lagað til føroysk viðurskiftir, og sum gjørdist ein av hansara best umtóktu føðilandssangum. Aftur í 1947 verður MHoH givin út av nýggjum í eini 3. útgávu. Og aftur hesaferð er hon økt við nøkrum yrkingum. Í 1964 verður hetta savnið upp-afturprentað, nú í óbroyttum líki, sum 4. útgáva.

Men umframt hetta yrkingasavn, sum hann ferð eftir ferð økti um, so gav hann eisini tvey onnur yrkingasøvn út. Í 1955 kom „Lívsins kvæði“ (stytt LK), sum óbroytt varð prentað upp aftur 20 ár seinri, í 1975. Og í 1967 gav Einars prent og forlag, sum annars hevur staðið fyri teimum seinru útgávuunum, eitt nýtt og rúgvismikið savn út undir heitinum „Ramar risti hann rúnirnar“. Nógv av hesum eru yrkingar, sum hava staðið í ymiskum bløðum upp ígjøgnum árin, yrktar til ávísar persónar og ávísar hendingar, og eisini yrkingar, sum hann hevur havt liggjandi, summar

heilt frá teimum allar fyrstu yrkjaraárunum. Og ekki man tað vera sørt, ið liggur eftir hann framvegis og sum ongantíð er komið upp á prent.

Revsarin mikli og Kappin útlagni

Eg havi nevnt, at tær flestu síður av skaldaeyðkennum hansara, sum okur kenna tey, longu eru til skjals í tí fyrsta, hann gevur út. Hetta er kanska ikki heilt beint. Samfelagsrevsarin Pól F kemur í nógv størri mun til sjónðar í MHOH og tí, sum aftaná kemur. Ikki so at skilja, at hetta ikki hevði verið til í tí fyrsta, hann yrkti. Tí tað gjørdi tað. Men so við og við sum hann búnast meira og eldist, gerst hann alt beiskari, harðari og eirindaleysari í sínum álopum á tílíkt, ið tykir honum rangt og rotið í samfelagnum. Hann høggur á báðar hendur og tykist at trívast væl í hesum leikluti. Og fáir sleppa undan høggunum, annaðhvørt tað so eru prædikumenn ella pengamenn ella politiskir mótstøðumenn, so sum hann t.d. lýsir teir í sínum smáu epigrammum (í MHOH), stök ørindir um ávísar bólkar í samfelagnum:

Sakførarar

Samfelagsins sjakalar,
ið piða hvørt mannaæ,
teir leiva ei gor ella garnar,
so søtliga gloypa teir tað.

Stórkeypmaðurin

Fávitskan lýsir av dummstoltu skon.
Hann stendur og styðjar sítt ístur mót diskki,
hugur hans røkkur frá mjøli at fiski
øld eftir øld.

Fiskikongur

Slíkt er ein kappi, hoyrist so títt,
tó eygað er bruknað og grúkur av broski.
Toskur seg heldur jú altíð at toski
øld eftir øld.

Eisini í politikki brúkar Pól F skaldskapin sum álopsvápn. Hann tekur í sínum yrkingum undir við sjálvstýrisrørsluni, og hann gevur sambands-politikkarinum eina broysu í hesum ørindi:

Sambandspolitikkarin

Er soðið ov tunt, koyr missiónsbollar í,
so slúkar fjøldin, tað kann ikki feila,
tí hon hevur runu, hann gólvsóp til heila
øld eftir øld.

Samstundis lýsir hann menn sum Jóannes bónda og Kristin í Geil sum andshetjur og undangongumenn.

Hvøss eru eisini hansara álop á prestar og missionerar, og í trúar-spurningum, sum annars ganga aftur í øllum skaldskapi hansara, stóð hann ofta í hørðum stríði. Og ikki skerst burtur, at hann eisini vann sær nógvar figgindar við sínum álopum, sum ikki bara vóru gjørd á hyklarí, har sum hann fýltist á, at einki samsvar var millum orð og gerð, men sum eisini ofta vóru vend beinleiðis ímóti tí, ið nógv mettu sum heilagt. Sjálvur nevnir Pól F, at tá ið MHoH kom út á fyrsta sinni, vakti hon so mikla øsing, tí yrkjarin har var ovmið barsagdur og tók upp til viðgerðar evnir, sum fólk ikki høvdu droymt um at tikið upp á tunguna, tíansheldur sett á prent, at tað er sagt, at nógv eintøk av bókini vórðu á báli brend. Í eini grein, sum hann hevur skrivað um táttayrkjarin Poul Johannis á Øgrum (í *Seggjasøgum*), sammetir hann ta øsing, ið stóðst av sínum skaldskapi, við ta øsing, ið summir av tættunum hjá Poul Johannisi vaktu (serliga Nesbóndatáttur, har sum Illimaður er ein høvuðspersónurin). Pól F kennir seg nær skyldan við Poul Johannis, ikki bara biologiskt, men eisini andaliga, og stuttlig er lýsingin av, tá ið teir báðir hittast, hin 3 ára gamli Pól F og hin 80 ára gamli Poul Johannis. Og um móttøkuna, ið skaldskapur teirra fekk, tekur hann soleiðis til:

Tað (var) eitt satt ramaskríggj av øllum álvarsomum gudsbørnum um allan Vágsfjørð og longur av harmi yvir henda heidningin á Øgrum, ið hevði eins og skamkent Illamans góða navn og umdømi og gjørt hann til látur í einum skemdartátti; slíkt var metað tá – og av mongum enn, sum viðferðin „Millum heims og heljar“ fekk, prógvaði – sum tann versta gudsspottan, og øll síðulig fólk krossaðu sær og hugdu við skeivum eygum at skaldinum. Tí so loggið er tað, at tey flestu við somu andakt og frøi, sum tá tey á politiskum fundum hoyra røðararnar húðfletta og ikki leiva hvørjum øðrum fyri ein tvískilling av heiður og æru, á sama hátt hvønn sunnudag hoyra prestar og missionerar fyri fasta lön klæða fanan úr klæðunum og rópa hin leiða hund við øllum eyknevnum og illum orðum, sum hevði gjørt einhvønn, sum nýtti tey uttan at fáa fasta lön fyri tað, til

eitt illbønuvætti og blóthund í hvønnsmanseygum; og hann sum ólöntur ger hin Versta til látur, verður skírdur gudsspottari sum Poul Johannis og eg. – Mangt er undarligt, so segði abbi.

Skjótt er at finna dómir um hansara óinnballaða orðaval, sum var óhoyrt og mundi tykja mongum ovboðið. Tak til dømis yrkingina „Syndabukkurin“ (hon byrjar so: *Fanin, olmussudýrið, / nú skinklar í skræðuni tú*, og endar: *so ring var tín fólkaeydna, / áh gamli, tað sama við mær*) ella „Tá eg at kvøða“ (báðar í MHOH). Ferð eftir ferð tekur Pól F seg sjálvan fram sum revsarin, ið sveiggjar koyrilin, hann kann beinleiðis sigast at dyrka seg sjálvan í hesi rollu. Men beint við síðuna av lúrir martýrrollan, sum hann javnan smoyggir sær inn í, serliga tey seinru árinum („Kappin útlagni“, ið øll eru *so órein við*).

Tá eg at kvøða

Tá eg at kvøða um lívið fór
og beint út sannleikan segði
um samfelag, kærleika, fanan og gud,
og skjól eg á einki legði:

Tá var levind, larmur og ljóð
úr rotinskaps mýrutúgvu,
ein vardi sítt breyð, ein høkjur og ein
sína stolnu blóðpengarúgvu.

Sum hundur og ketta tey hyklaralið
klórast; men nú í friðum
kappast at banna hin Heljarson,
ið spilti lívsharmoniin.

Hvør útlivað, heilag hora fekk ilt,
og gallbeiskar trænaðar skrindir
svímaðu, tí at ov hart eg kvað
um kærleikans søtu syndir.

Í yrkingini „Deyðin“ (MHOH) prátar yrkjarin við deyðan, sum situr við høvdalagið hjá honum og bíðar í tolni. Men skaldið kann skemtast við hann kortini og smæðist ikki fyri at geva honum av tonnum eisini:

Eg hoyrði títt beinaræ glintra,
tó at tú langt burtur var,
og aftur í nátt vilt tú sita
við høgvdalagið hjá mær.

Tú manst vera góður við meg,
tí bert at ein løta er,
tú fríur er frá tínum virki,
so situr tú aftur her.

Tú høgguslokkurin mikli,
sum heimin í fevningi ber,
til stinkandi lík gert tú lívið
og lær at tí illa, tú ger.

Hvar hevur í dag tú verið?
tú vitjar smáttu sum borg,
leið tín er merkt við varðum
av gráti, pínslum og sorg.

Tín innanholaði skrokkur
yvir meg hellir seg,
og spøkilsisklørnar kráma,
tín heljarrødd rópar á meg.

Nei, tú mást tolin vera,
lat vera at grísla tenn,
og gev mær ein froyst til at yrkja,
tað besta er eftir enn.

Tú sást manga frýntliga yrking;
vit sótu á somu brík,
tá eg yrkti „Jarðarferðskvæðið“,
tá skelkti tín geilatík.

Trúgv ei, tað er tí eg óttist,
eg biði um grið av tær,
var lívsverkið lokið, eg fylgdi
tær, um so í kvøld tað var.

Tí um tú meg piðar at beini, –
á miðjari leið týnir mær –
so skal eg í yrkingum liva –
og tá kann eg flenna at tær.

Men í teimum seinru yrkingasøvnunum fáa okur eisini yndisligar føðilandsyrkingar so sum „Føroyar, mín móðir, títt signaða navn“, ið ofta er at hoyra nú, sungin av kóri (ikki færri enn tvey lög eru gjørd til yrkingina, sett út fyri sangkór, eitt eftir Hans J. Højgaard og eitt eftir Knút Olsen), og máttmiklan natúrskaldskap í yrkingum sum „Við klettin í Botnsskarði“ og „Á Beinivørði“ (MHoH). Inniligt og grípandi er barnaskjaldrið „Til son mín“ (MHoH), og í yrkingina hevur hann lagt nógv av síni lívsáskoðan:

Góði, ert tú móður? –
lat meg nana tær,
kvøða vil eg kvæði
við tí syrgilagi,
ið best dámar mær.

Slær hon teg til blóðis,
sál tín sýni prúð;
gudar ella lagna
ei á henni magna,
róðrið hevur tú.

Lívsins hálu rásir
troddi faðir tín,
lív er neyð og grátur,
miðleyst, duldar gátur,
tað er royndin mín.

Sælan frið bert finnur
hann, ið hevjar seg
yvir sorg og frøi.
Nú er kvæðið kvæðið,
goym tað, góðasti.

Kolsvart gravarmyrkur
hylur mið og mál,
ilt vil lívið bjóða,
lítið av tí góða,
menn tí tína sál.

Nana, góða barnið,
hjartans uggi mær,
sov nú, søti eingil,
allir teir við veingjum
eru ei mót tær.

Um teg lagnan berjir,
sýn tú, hvat tú kann,
slær hon yvir rygg teg,
kvikur aftur reis teg,
lat ei sjá, hon vann.

Beiskleikin og kenslan av at vera tann einsamalli, „Kappin útlagni“, sum hann nevnir seg, hann ið verður settur uttan fyri tað betra selskapið, verður misskiltur og ikki mettur, sum hann heldur seg vera verðan, ger meira og meira vart við seg, sum árin líða. Hann hevur varhugan av, at hann ikki verður mettur eins høgt og onnur føroysk skald, ið hann metir seg ikki at standa aftanfyri. Hann ger álop á menn, ið meta um skaldskap, og uggar seg við, at tað vanliga fólkið hóast alt skilur hann. Og satt er tað, at meðan onnur av okra stóru skaldum bara vórðu lisiin av tann minna partinum av fólkinum, so vórðu yrkingasøvnini hjá Pól F (samstundis sum nøkur brendu tey) slitin í lepar í lugarum á føroyskum fiskiskipum yviri á Suðurlandinum.

Eg hugsji, eg fari ikki skeivur, tá ið eg haldi, at hesin beiskleikin mótvegis teimum, ið fáast við at skriva um bókmentir, fyri ein part stavar frá tí smeiti, tað var fyri hann ikki at verða nevndur í bókmentasøguni, sum Chr. Matras gav út í 1935. Henda atfinningin móti bókmentasøguni kom fram beinanvegin, hon var komin út (sí t.d. ummæli eftir Richard Long í Varðanum bd. 15 sama árið). Tó er rætt at siga, at í fyrrnevndu grein í Brá gevur Christian honum uppreisn, og sama ger hann í kvøðuyrking, tá ið Pól F fyllir 70 (Fjøltnir, 4. árg., nr. 1-2, dec. 1968).

Pól F

Forni vinur, óvinur mín,
eg undrist enn sum tá:
hvaðan kom hetta kalda gos,
sum stendur av brún og brá?

Vit hittust ungir og kendu gand
úr øllum, sum skaldskapur bar,
tá angaði hagin um Havnina
og alt sum í heimi var.

Víða gingu vit, hoyrdu lag
av sumri við Hoydalsá
men longu tá var sum málið títt
fekk viðhvørt ein tóna av háð.

Heilnæmt kendist mær kvæði títt
– mest sum heilsubót fyri sál –

tá helt eg hin trølski Svarti Fossur
fekk sum eitt frískari mál.

Vitið títt og hitt beiska háð
skaptu skaldskap sum kuldarið,
frískari tó, enn tað kensluvað,
sum hvør maður kóðnar í.

Nú ert tú av sonnum eitt lívsins skald,
sum tónafjotrur vart land,
leikar búgvín við bráðkveikt háð
og syngur um sælan gand.

Í greinini í Brá sigur Christian um Pól F (eftir at hava umrøtt fyrstu søvnini hjá Janusi): „Speisemin í GoÁ er líkari skemti og argandi kæti enn háð. Og í ástarørindum sínum, eignum og týddum, er skaldið lættari á hondini enn meginskaldið (t.e. Janus). Sunnbingurin er í royndum fyrsta sanna ástarskald okkara, er bersøgnari, enn føroyskir lesarar tá vóru vanir við at hoyra, og tí meira í sambæri við nútíðar skaldskap av sama slag“. Og um týðingarnar: „Eg minnst, at eg undraðist á, hvussu heppin hann ofta var, tá ið hann flutti hesar útlendsku yrkingarnar yvir í føroyskt mál, og er tað so mikið meira at rósa honum fyri, at allar vóru tær gjørdar eftir donskum týðingum. Teir donsku tekstirnar eftir týskar yrkjarar (og týðarar) hevði Poul F. frá Emil Aarestrup, eitt nú yrkingarnar hjá Heinrich Heine. Frá sama manni er tann danska týðingin av yrkingini hjá Robert Burns: A RED, RED ROSE...“

Men eisini á fjøldini kundi hann missa álitid. Sum eitt dømi kann eg nevna ørindið „At liva sum neytið“ (í MHoH stendur hon sum eitt einsamalt ørindi við nevndu yvirskrift, men í LK setur hann hana sum 1. ørindi í yrkingini „Janusi skald til áminningar“):

At liva sum neytið
fyri grón og greyti
var allar dagar fjøldinnar mið,
fáir teir stóru,
sum upp á tindar fóru,
tóku sær sess undir gudanna lið.

Henda lovprísanin av stórmennum og tvørrandi virðing fyri fjøldini fær hann, sum árin koma, at ivast meira og meira um virðið í demokratinum. Í eini samrøðu, sum Tórður Jóansson hevði við hann fyri tíðarritið *Gluggan* (nov. 1968, tá ið hann fylti 70), málber hann seg soleiðis, tá ið hann verður spurður, um hann trýr upp á demokratið: „Nei, nei, tað havi eg ongantíð gjørt. Eg eri eisini vaksin upp í eini bygd, har náttúruviðurskiftini valdu menninar út til oddamenn... Og hetta, teir rópa demokrati í dag, tað er tann ráfasta undirgongd hjá teimum hvítu. Teir fara so logandi í hundarnar“. Tað, sum um ræður, er at finna oddamenninar: „Tað er at finna teir frægastu menninar burturúr, hvør á sínum stað“. Spurður um tað er fámannaveldi Platons, hann vil hava, svarar hann: „Ja, tað veit eg ikki. Um vit finna ein góðan oddamann sum Karl tann stóra, so var væl, men tað er so ringt at finna hann“. Og spurður um, hvussu oddamenninir skulu finnast og hvør skal velja teir, sigur hann: „Tað skulu vit, sum eru frægastir. Hvat tá? Hvussu í verðini skal tað ganga, tá ið rúgván tann stóra, sum vit vita er býtt, og ikki fer úr stað, uttan oddamenn eru, um hon skal ráða í einum og øllum?“ Sjónarmið sum hesi koma oftari og oftari fram í teimum seinru yrkingunum.

Kvæðayrkjarin

Eg havi nevnt, at Pól F sum heilt ungur hevði roynt at yrkja kvæðir í sama stíli sum okra gomlu kvæðir, kanska mest í spælni. Men seinri fer hann undir at yrkja kvæðir, og tað er ikki hissini evni, hann tá tekur upp til viðgerðar, longu meðan hann er í tjúgunum. Hann yrkir kvæðið um „Stríðið á Húnalandi“ (við innihaldi, ið er nær skylt við Høgna tátt í Sjúrdarkvæðum), sum hann prentaði í Varðanum í 1926 og nógv ár seinri tók upp í LK⁷. Nógv ár seinri, í 1964, yrkti hann aftur eitt kvæði, „Frísarnir í Akrabryggi“. Bæði eru tey borin av gomlum, ramligum kvæðamáli, men eisini merkt av hansara egna yrkjarastíli og áskoðanum. Bæði eru tey

7 Aftan á kvæðatekstun í Varðanum greiðir hann frá, hví kvæðið varð yrkt: „Uppruni kvæðisins er hesin: Fyri sjeý árum síðani royndi eg at fáa fatur í Høgna tátt, men ikki bar til. Brynhildar tátt og Regin smíð átti eg. So kom mær upp í hendur ein stutt frágreiðing um høvuðsinnihaldið í hinum týska kvæðinum, ið er um sama evni sum Sjúrdarkvæðini, Nibelungenlied, og eftir tí fór eg so at yrkja ein Høgna tátt. Men tá hann var komin nakað á leið, fekk eg fatur á Høgna tátt hinum gamla, og gavst so at yrkja mín. Fyri stuttum kom eg fram yvir tey ørindini, ið eg hevði yrkt, og helt eg tá, at eg eins væl kundi yrkja hann at enda, og her er so kvæðið. Innihaldið er mest sum í Nibelungenlied, men ymsa staðni havi eg yrkt úr mínum egna høvdi. Eittans ørindi havi eg ikki yrkt sjálvur; tað er tá ið Høgna sigur, at hann er kókaður av hita; eg tók tað við, tí tað hóvar til tað sum frágreitt verður í hinum týska kvæðinum. P.F.J.“

at hoyra kvøðin á gólvi av sumbingum. Sum dømi um kappakvæðastíl hansara skal eg taka hesi ørindini úr Stríðnum á Húnalandi:

Sólin dró úr eystri upp,
gylti torp og garðar;
allir reistust Júkagarpar,
klæddust í stálið harða.

Høgni sprakk frá breiðum borði:
Eg vil løna kongi
virðiliga tað vín, vit drukku,
tá han týndi vára dreingir.

Allbrynjaðir garpar mætu
settust at kongsins borði.
Brátt steig sveinur í høllina inn,
og hevði so at orði:

Høgni sínum svørði brá,
tað gjøgnum loftið sang,
kongsins sonur høvur misti,
tað fleyg í Guðrunar fang.

Alt vart lið í steinstovu
flýtur í sínum blóði,
einans eri eg undan sloppin
úr teirri droyraflóð.

Síðani Høgni í kongsins lið
so breiða gøtu legði,
neyvan eygað svørðið tekti,
hann títt tað á lofti hevði.

Eisini sínar subjektivu metingar leggur hann í frásøgnina (tað var ikki vanligt í teimum gomlu kvæðunum):

Eingin kvinna í heiminum
var meiri deyða verð, –
aldri gongur mær úr huga
Guðrunar svikagerð.

Tað sama er um „Frísarnar“ at siga, tann ramligi kvæðastíflurin, tann subjektiva støðutakanin til hendingar og persónar. Annars byggir kvæðið á søgnini um „Bardagan í Mannafeldsali“, báði sum okur kenna hana frá V. U. Hammershaimb og frá kanningum, ið Pól F sjálvur hevur gjørt av sagna- og søgutílfari og sum hann leggur fram í grein síni „Frísarnir í Akrabyrgi“ (prentað í *Seggjasøgum*).

Prosa

Pól F er fyrst av øllum gitin fyrri sínar yrkingar, men tað eru kanska tey fæstu sum vita, at hann á ungum árum eisini royndi seg í prosa. Í *Jólabókini* fyrri børn, sum Varðin gav út í 1922-25 og í 1934-36, hevur hann fleiri søgur og frásagnir í Jólabókunum frá árunum 1924 og 25. Sjálvur man hann eiga væl fleiri av teimum, enn tær sum standa í hansara egna

navni. Tí fleiri søgur eru eisini eftir rithøvund, sum nevnir seg *Grias Lýggjasson*, men tó at eg einki havi funnið, ið er til skjals at prógva tað við, so havi eg ta hypotesu, at hesin Grias Lýggjasson er eingin annar enn Pól F sjálvur. Søgunar eita: *Ein vandafullur jólaaftan*, *Ein frálíkur nátadagur* (kend frá lesibókum), *Lauras og Símun*, *Illimaður* (eftir Poul F. Joensen); *Tá ið fressurin vardi veðrakrovið*, *Gubbin í torninum* og *Kavbáturin* (eftir *Grias Lýggjasson*). Hetta eru mest søgur gjørdar burtur úr stuttligum hendingum, ið eru farnar fram í veruleikanum, helst í heimbygd hansara Sumba og í grannabygdunum. Í 3. bindi av *Varðanum* hevur hann skrivað søgnina „Kaspur og Sjúrdur“, um tveir seyðatjóvar, ið verða tiknir og dømdir til Bremarhólm, og týðilig er samkensla hansara við tjóvunum og illviljin til smettuvættið, sum svíkur teir, so teir verða tiknir.

Eisini hevur hann skrivað ein hóp av greinum, ið hava staðið í bløðum ella verið sum fyrilestrar í útvarpinum. Sumt av tí er givið út í bókini *Seggjasøgur úr Sumba I* (1963). Her kann nevnast tann stuttliga lýsingin av Poul Johannisi á Øgrum, táttaskaldinum, sum hevur verið nevnd frammanfyri, ein grein sum helst sigur líka nógv um Pól F sjálvan sum um Poul Johannis. Sera áhugaverdar eru greinirnar um Frísarnar í Akrabyrgi og um Huldu-Símun. Tær eru mest at kalla vísindaligar ritgerðir, har Pól F ikki einans prógvar sítt góða innlit í søgu og siðsøgu, men eisini vísir síni evnir sum analytikari. Frásøgnin um, hvussu sumbingar við dirvi, treysti og snildi sluppu upp í Rivustakk, er vorðin lesibókatilfar. Og so er tað hin minniliga frásøgnin um „Bjargingarbragdið í Sumbiarhólmi 4. nov. 1890“, um bardagan við brimódnina.

Minnini frá bragdartíð

Í sambandi við hesar greinir kemst ikki uttan um at nevna ta mergjaðu yrkingina „Kvæðið um Hargabrøður“, sum hann setur aftast í *Seggjasøgunum* (frammanundan prentað í LK). Hon er ein minnisvarði í rættum kappakvæðaanda yvir faðir og farbrøður og teirra roynnisbrøgd á báti og í bjørgum. Hann letur tann einasta, ið eftir livir av teimum trimum brøðrunum, sita einsamallan eina nýggjársnátt og tosa við hinar báðar farnu brøðurnar. Men yrkingin er meira enn tað. Hon má næstan sigast at vera ein varði yvir tað, sum Pól F sjálvur, og helst fleiri við honum, sær sum ímyndina av „sumbiarmentan“, við reypi um dirvi og manndómsbrøgd og forna norrøna deyðsforakt. Kanska torført hjá summum at taka í fullum álvara, men við einum veti av humoristiskum sansi ber eisini til at taka hetta.

Kvæðið um Hargabrøður

Eg gamal siti eina her
á ársins síðstu nátt,
men minnini frá bragdartíð
mær bera nýggjan mátt.
Tað er sum tit, ið fullu frá
á miðjum lívsins veg,
nú vóru her í stovuni
og tosaðu við meg.

Vit vóru manga vandaferð,
tá ódn av fjøllum brann
við kavarak og andróðri,
og Røstin rísir rann;
tí ofta lögdu vit í hav
tá eingin annar var –
um oyggjin øll í skúmi vóð,
vit lendu fullvæl har.

Sat eg við skeytið, dragið tú,
og hann við stýrisvøl,
ei tryggari var innanborðs
í ódn á bátafjøl.
Av Tormannsmið tá brotið bratt
breyt yvir bát og mann,
hann snórabeint um aldurøð
seg næstan tóman rann.

Og hinaferð vit róðu kapp
í grind ta longu leið
við rættar menn vit framdu leik,
og teir seg eirdu ei:
Vit lögdu út av Sumbiarmøl
– ei linnaðu ein vørr –
so brotið javnt við æsing stóð –
og inn á Hvalbiarfjørð.

Tá „Vaagen“ fór ta gitnu ferð,
vit vundu segl á knørr,
og tríati útróðrarmenn
vit førdu heim um fjørð.
Í ódnini fell alt í fátt
men bróðir, tú tók ráð,
stóð róðurbundin ættmál tvey,
vann inn á Havnarvæg.

Tú, yngri bróðir, lesti teg
til topps á Beinivørð
um sjeyti favna meitilberg
og upp á grønan svørð,
hálvtriðja hundrað favnar hátt
tú sá í kolblátt kav,
tó djarvur, leyshentur tú fór
ímillum loft og hav.

Við línu, lesningi og stong
vit inntu kappabrøgd;
har eingin fótur troddi fyrr
av okkum rás varð løgð;
vit tóku tjúgu favna loft
og mjógvar, bert ein tá
á knaddar kundi krøkjast inn.
Djúpt undir havið lá.

Vit kendu ei motor og bil,
so tungt mangt takið var
við ár av ytstu havmiðum
og burð um berg og skarð.
Tó gloymdu vit ei lyst og leik,
ei kátan veitslufund,
í øllum førum kvóðu vit,
sjálvt verstu vandastund.

Nú tosa øll um ítróttibrøgd
á vøll' og fimleikshøll,
men lívið lærði okkum leik,
á sjógv, um berg og fjøll.
Um deyðin fyri eygum stóð
vit fóru sum til dans,
vit tonktu ei um blaðmansrós,
ei steyp og laurberkrans.

„Maskulin afsky for pertentlighed“

Ymiskt er, sum mett hevur verið um skaldskapin hjá Pól F. Og satt er tað, at hann kann tykjast ójavnur í støðum. Nógv kann tykjast at vera yrkt í bráðskundi, at vera løtuverk, og merkt av handahógv, og tað kann tykjast, sum skaldið ikki altíð hevur givið sær far um at snøgga og gera ta seinastu fínussingina við sandpappírinum. Men sum William Heinesen tekur til í yvirlitsgrein síni um føroyskar bókmentir í verkinum *Livet paa Færøerne*, p. 164 (1950): „Joensens form er ofte noget tilfældig, men man tilgiver ham gerne hans maskuline afsky for pertentlighed, fordi han er saa modig og fyrig i sine angreb paa den i virkeligheden ganske urimelige ansamling af sjakaler og mørkemænd, der gør sig gode dage i det moderne færøske samfund“. Sum ástarskald og sum samfelagsrevsari brýtur hann upp úr nýggjum og tekur til viðgerðar evnir og spurningar, ið eingin hevði havt frammi undan honum, og so í einum orðavali, ið var nýtt og óhoyrt. Og taka okur hann, har sum hann er bestur – og tað er hóast alt tað, ið hann má metast eftir – so eiga okur har virðir, ið verða standandi millum tað besta, ið avrikað er innan føroyskan skaldskap.

1989 Pól F og skaldskapur hansara. *Brá* 13-14. Tórshavn, 2-21.

Nøkur orð um sangin „Livet er altid skjønt“ og um hvør skaldið er

Í Dimmalætting 2. febr. í ár spyr M.S., um nakar kennir sangin „Livets Farvespil“. M.S. hevur hoyrt hann sum smágenta og dugir bara okkurt ørindi, og hon citerar 2 av ørindunum, eitt ið byrjar við „Brun er standhaftighed“, og tað seinasta, „Døden er kold og sort osfr.“

Í Dimmalætting 7. febr. verður sagt, at fleiri hava latið frætta frá sær um henda sang, og fleiri hava sent hann til blaðið, soleiðis sum tey kenna hann úr bløðum og bókum ella frá fólki, ið duga sangin.

Hetta er alt samalt báði gott og væl, og vísir hvussu ómetaliga umhildin og vinsælur hesin sangur hevur verið. Men eitt, sum ongantíð kemur fram í sambandi við henda sang, er, hvør ið yrkt hevur, ella nær hann er yrktur. Tú fær varhugan av, at hetta er eitt dømi av so mongum um vísur og sangir, ið hava livað á manna munni, kanska í øldir, meðan yrkjarin er ókendur ella gloymdur.

Men um yrkjaran til henda sangin ber til at siga, at hóast hann er gloymdur, so er hann ikki ókendur, Ella rættari *hon*. Tí tað er kvinna, ið yrkt hevur, eitt kvinnuligt skald úr tí romantiska tíðarskeiðnum í donskum bókmentum. Hon æt *Hanne Irgens* og livdi frá 1792 til 1853. Men hon er somikið ókend, at sjálvt í stórum donskum bókmentasøgum (t.d. Carl S. Petersen og Vilhelm Andersen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie* ella í *Politikens Bókmentasøgu* í 6 bindum frá 1976-77) er hon ikki tikið upp á tunguna.

Hanne Irgens hevur skrivað og givið út báði skaldsøgur, stuttsøgur og yrkingar. Hon skrivur um kvinnur og teirra umstøður at realisera seg sjálvar í einum borgarligum umhvørvi, t.d. sum høvundar. Í tekstum hennara liggur alla tíðina eitt slag av tvísýni: deils lyndið til at finna seg í síni støðu frá teirri smáborgarligu gentuuppalingini, deils mótmæli móti kúgan og darvaðum móguleikum til at skapa og forma sína egnu tilveru (legg til merkis, at júst resignatióin kemur til orðanna í her umrødda sangi). Hon giftist ongantíð, men valdi 23 ára gomul at skapa sær sítt egna tilverugrundarlag við at gerast stovnsleiðari í Næstved. Tað er helst ikki av tilvild at hon nú endiliga er sloppin upp í part í teirri nýggjastu donsku bókmentasøguni (*Gyldendals Dansk litteraturhistorie* 1-9, 1984-85), nú gransking av kvinnubókmentum er farin at seta sín dóm

á bókmentaskrivingina. Sangur hennara um „Livets Farvespil“ verður tó heldur ekki nevndur í umrøðuni av henni í teirri bókmentasøguni.

Fyrstu ferð hesin fitti, lítli sangur hennara kemur fram, er helst í bókini *Nyeste Harmonia eller Visebog for Damer. Fjerde forøgede Udgave* frá 1825. Og sum gamli lærari mín á Keypmannahavnar universiteti, Billeskov Jansen professari, so beinrakið tók til um hann: „Blandt Hanne Irgens' fordringsløse Poesier har denne lille Vise vundet et ordsprogsagtigt Ry.“ Í stórverki sínum *Den danske Lyrik* (1961-66) prentar hann yrkingina eftir útgávuni frá 1825, sum tað einasta, ið tað hevur verið lív lagað eftir hesa skaldkvinnu. Men sum hann tekur til í fororðinum til úrval sítt um tey miðalstóru og smærru skaldini: „Digtere af Middelklassen har ofte givet os Poesier, som er baaret frem til vor Tid af en sund Læsebogstradition, eller af en hjælpsom Melodi: Muserne er kærlige Søstre! Og blandt de talløse meget smaa Digtere er der dem der fortjener at huskes for eet kønt Digt.“

Sum tað skilst, er lag til yrkingina, hon er longu av fyrstan tíð ætlað at skula syngjast sum vísa (sbr. bókaheitið „Visebog for Damer“). Eg kenni ikki lagið, men sum óviti átti eg ein guitarskúla, og har stóð nótin til henda sang. Men eg havi hann tíverri ikki longur.

Upprunaliga eitur yrkingin ikki „Livets Farvespil“. Hon hevði einki serligt heiti annað enn 1. regluna „Livet er altid skjønt“. Einasta, sum skaldkonan setti uppiyvir, var „Melodie. Munter med freidigt Mod.“ Men „Livets Farvespil“ er nevnt til allar seinast í vísuni og er serliga undirstrikað:

Døden er mørk og sort,
Kalder for evig bort,
Lukker dit Øie til
for *Livets Farvespil*.

So helst hava seinni útgevarar hildið tey orðini hava havt serligan týdning og hóskað væl sum heiti.

Tað, ið kanska eina mest hevur hugtikið fólk við hesum sanginum, eru helst allar tær reglurnar, ið mest eru átøkar orðatøkum. Fleiri teirra eru beinleiðis farnar inn í tað danska málið sum føst tiltøk („håbet er lysegrønt“, „gul er det falskes kind“, sjálvur haldi eg meg hava hoyrt tað sum „gult er det falske skin“, osfr.).

Og so er tað hetta, at sárligir eginleikar og hugløg verða sett í samband við ávísar litir – ella øvut. Eg tori ikki at siga, hvussu originalt

hetta er her í sanginum. Hevur Hanne Irgens skapt hetta sambandið sjálv? Ella hevur tað livað frammanundan sum alment kend tiltøk og hevur hon so brúkt hetta í yrking síni? Hesum dugir kanska onkur annar betur at svara enn eg. Men heppin hevur hon verið.

Áhugaverd eru orðini:

Venskab er violet,
Siig mig, hvor findes det?

Violett sum heiti á liti var ikki gamalt í donskum um hetta mundið. Tað er komið úr fronskum um týskt og ger í donskum fyrst vart við seg í 18. øld. Á føroyskum kann tað eisini eita *fiolett*, og tað kundi tað eisini á eldri donskum (og eisini *fivelet*). Tann liturin, ið nú verður nevndur violettur, kundi í eldri tíð verða nevndur brúnur, varð uppfataður sum eitt dimt frábrigdi av brúnum. Blomstur, sum í dag verða søgd at vera violett, kallaði H. C. Andersen (yngri samtíðarmaður Honnu Irgens) „violbrune“. Kanska liggur júst í hesum ivin í spurninginum „Siig mig, hvor findes det?“.

Hetta at nýta violett um tað heldur óstøðuga ella óálítandi er kent aðrastaði. T.d. yrkir Adam Oehlenschläger í 1816:

Alt er paa *dig* saa smukt, saa net.
Dog falder du – lidt violet!
Jeg frygter du er lidt koket!
Varmt Blod! Men ingen Sympathi.

Í tí danska blaðnum BT verður í 1921 tikið soleiðis til, at „for en nybegt Doctor er Venskab fivelet.“

Her verður vísan sett soleiðis sum Billeskov Jansen prentar hana eftir upprunaprentinum. Legg merki til, at í vísuni stendur: „*Bruunt* (ikki *bruun*) er Standhaftighed“, tvs. tað er ikki „Standhaftighed“ sum er brún, men tann brúni liturin merkir „Standhaftighed“. Eisini onkur onnur smábroyting er gjørd í seinri útgávum: í síðsta ørindi er *mørk* broytt til *kold*.

Livet er altid skjønt,
Haabet er lysegrønt,
Mismod er stedse graa,
Glæden er himmelblaa.

Uskyld er liljehvid,
Englen fra fordum Tid.
Elskov er rosenrød,
Mangengang Uskylds Død.

Bruunt er Standhaftighed!
Flygter Dit Hjertes Fred,
Liid da taalmodig stærk!
Skjæbnen er Herrens Værk.

Døden er mørk og sort,
Kalder for evig bort,
Lukker dit Øie til
For *Livets Farvespil*.

Guul er den Falskes Kind
Troløs og trædsk hans Sind,
Venskab er violet,
Siig mig, hvor findes det?

193. Livet er altid skønt.

Bornhardt.

Tempo di Valse.

1. Li - vet er al - tid skønt, la la la la la la la la,
Haa - bet er ly - se - grønt, la la la la la la la la,
Mis - mod er sted - se graa, Glæ - den er him - mel - blaa,
Mis - mod er sted - se graa, Glæ - den er him - mel - blaa.

PS. Í „Danmarks Melodibog“ havi eg funnið eitt lag til sangin. Komponisturin eitur Bornhardt, men ikki hevur eydnast mær at fáa nakað uppspurt um hann, heldur ikki nær hann hevur livað. Lagið verður prentað her.

1991. Nøkur orð um sangin „Livet er altid skjønt“ og um hvør skaldið er.
Dimmalætting 14. februar 1991, bls. 3.

Kvæðasøvnini eftir Jóannes í Króki

Árið 1847-48 gjörði Hammershaimb eina savningarferð runt um í landinum og savnaði kvæðir, sagnir og annað málsligt tilfar, sum livdi á mannamunni. Ta áhugaverdu frásøgnina frá ferðini læt hann prenta í tí danska tíðarritinum *Antiquarisk Tidsskrift* (Kjøbenhavn 1847). Har nevnir hann, at tá ið onkur orðadráttur kundi stinga seg upp millum heimasandsmenn og teir í eysturbygdunum, tá plagdu eystanmennir at brigða heimasandsmonnum, at teir vóru slektaðir niður frá Snæulvi (honum í Føroyingasøgu), og at hvussu kundi nakað gott væntast frá teimum sum vóru slektaðir niður frá honum.

Sjálvur man Hammershaimb ikki hava verið samdur í hesum skotsmáli, at døma eftir tí rósi hann hevur at bera heimasandsmonnum, ja í grundini øllum sunnanfjørðsmonnum.

Yvirhøvur tykist tað, sum Hammershaimb hevur kastað sín alsk á fólkið í teimum fyra oyggjunum sunnan fyri Skopunarfjørð. Eitt er, at hann heldur teir tosa so nógv vakrari og reinari enn aðrir føroyingar. Men tá ið tað kemur til at duga kvæðir og at duga at bera tey fram, ella at duga og hava tíð at siga frá søgum og sagnum, tá ber av. Tá eru teir tiknir úr leiki. Her liva kvæðini og dansurin við sítt fríska lív. Hann frøist yvir, hvussu livandi kvæðini verða borin fram á gólvi, hvussu kvøðararnir sum stórir sjónleikarar liva við í frásøgnini. Ikki minst tá ið tað galt bardagar. Og tá ið hann kom at fáa teir at kvøða fyri sær, so tveittu tey alt arbeiði frá sær fyri at sleppa at kvøða. Ongastaðni hevur hann fingið fatur á so nógvum kvæðum og frásagnum sum her sunnanfyri. Og tað er nettupp í tí sambandi, at hann nevnir skjútsskaffaran „Johannes Klemmentsson“ á Sandi. Hann nevnir, at í Sandoyinni eru fleiri sum eiga handskrivaði kvæðasøvn. Men tað størsta er tað hjá Jóannesi í Króki, tí í tí eru um 100 kvæðir. Eisini nevnir Hammershaimb, at Jóannes skrivaði honum fleiri onnur kvæðir, sum hann ikki kundi fáa fatur á aðrastaðni.

Tað stóra kvæðasavnið, sum Hammershaimb nevnir, er sjálvsagt Sandoyarbók, sum Hammershaimb slapp at lána, meðan hann var á Sandi í savningarøringum sínum (hann sigur at hon bleiv honum „velvillig overladd til afbenyttelse på stedet“). Navnið Sandoyarbók hevði hon ikki fingið tá, tí tað fekk hon ikki, fyrr enn Svend Grundtvig í 1872 fekk hana

til keyps frá ervingunum. Jóannes var tá deyður 3 ár frammanundan (í 1869).

Men Jóannes hevur skrivað annað enn Sandoyarbók.

Í teirri merkisverdu gróðrartíð fyri og serliga eftir 1800, tá ið andstreymar í Europa kveikja ansin fyri tí ið livir á fólksins varrum, taka fleiri til pennin og fara at festa føroyskt mál á blað, fyrst við at skriftfesta tað, sum frammanundan var skapt og livdi sum munnborin mentan, men eisini við at royna málið sum amboð við at flyta fremmant máltílfar yvir í føroyskan búna (eg hugsi her um tær fyrstu umsetingarnar: Matteusar evangelium og Føroyingasøgu). Hesir skrivandi menn vóru báði skúlaðir ella studeraðir persónar, men eisini meir og minni sjálvlærdir ella heimalærdir menn.

Hetta at fara undir sovorðið nakað sum at skriva eitt mál, sum ongantíð er skrivað fyrr, sum onga skriftraditióin hevur, er ikki nakað sum tú bara setur teg niður og ger. Tað setur krøv um intellektuella mobilisering, tað krevur, at tú greinir málið sundur í tess smálutir og at tú endurgevur hesar smálutir við hóskaði symbolum, og helst so eintýtt sum gjørligt. Hetta tak hevði Svabo tikið nakað frammanundan, men stóðgur tykist hava verið í eitt skifti beint fyri og eftir 1800. Men kveikt var í, lærdir menn høvdu fingið eyguni upp fyri føroyskum máli og tí týðningi tað hevði í granskingini av norðurlandamálfrøði – her hugsi eg serliga um danska málfrøðingin Rasmus Rask, sum hevði gjørt tann lærda heimin varigan við, at her lá ein dýrgripur fjaldur, ið var verður at geva gætur. Svabo var fluttur heim aftur og búði í Havn, og tóast ilt er at staðfesta nakað við vissu um virksema frá hansara hond ella rundan um hann í Havnarumhvørvinum hesa tíðina, so er illa hugsandi, at ikki okkurt hevur rinið við. Í hvussu so er vita okur, at fólk høvdu ávísa virðing fyri „tí lærda studentinum Svabo“, og at hann í ávísan mun hevur lagt fólki lag á við málkunnleika í føroyskum. Ein ið sigur seg hava notið gott av málkunnleikanum hjá Svabo, er H. C. Lyngbye, danski presturin ið var her í 1817 og gjørði rannsóknir í taravøkstri. Og nettupp hann er ikki uttan áhuga í sambandi við, at Jóannes í Króki fer undir sítt skrivliga verk.

Tað hevur mangan undrað, at Svabo, sum eisini skrivaði kvæðir upp og sum hevði verið um alt landið, ikki fekk hendur á Sjúrdarkvæðunum. Men Lyngbye, ið hevur havt áhuga fyri øðrum enn teologi og tara, verður varigur við henda partin av tann føroyska kvæðaskaldskapinum og setur ta væl kendu hendingarøðina í gongd. Tá ið Lyngbye vísir gudfrøðiprofessaranum Peter Erasmus Müller tað ófullgiggaða og brotkenda tilfarið, hann hevði aftur við sær úr Føroyum, tevjar professarin fong.

Hann kennir frásagnirnar í fornnorrønum og øðrum germonskum skaldskapi aftur og vendir sær til tveir av teologisku starvsbrøðrum sínum í Føroyum, Schrøter prest í Suðuroy og Hentze próst á Sandi, um at útvega sær meiri fullfíggað tilfar av hesum slag, og so er innsavningararbeiðið tikið upp aftur fyri ikki at slitna aftur, kunnu okur gott siga.

Annað handritið, sum nú er latið okur føroyingum, ber Hentze-navnið, men tað er Jóannes í Króki, ið hevur skrivað. Í Suðuroy setti Schrøter seg niður sjálvur at skriva kvæðir, og avrik hansara vóru í fyrstu syftu Sjúrdarkvæðini, ið teir lærdu sum sagt serliga vóru úti eftir, og so við og við legðist annað til. Hentze bað tann skriftkøna og kvæðafróða Jóannes í Króki um at fara undir innsavningararbeiðið. Hetta hevur so verið í 1818 og 1819. Hentze-navnið kom handritið at bera, av tí at Hentze var millummaður millum Jóannes og savnararnar í Keyptmannahavn. Á tittulblaðnum stendur: „Færøiske Qvæder nedskrevne efter Amtsprøbst Hentzes Foranstaltning 1819. Leverede til det kongelige Bibliothek ved P. E. Müller Professor“. Og seinri er skoytt uppí: „af Johannes Klemmentssen, Bonde og Skytsskaffer paa Sandø.“

Men sum kunnugt heldur Jóannes fram við sínum skrivningararbeiði (eins og Schrøter gjørði), og frá 1821 og tey næstu 10 árin verður Sandoyarbók til, tað verk, ið fyri eftirtíðina er komið at standa sum høvuðsverkið eftir hann. Tað mesta av Sandoyarbók er tó skrivað tey fyrstu árin, t.e. 1821-23. Eftir tað er bert okkurt hissini kvæði skoytt uppí. Men harumframt liggur í handritasavninum hjá Hammershaimb og hjá Svend Grundtvig stór rúgva av leysum uppskriftum eftir Jóannes, um hálvtt hundrað, flestu av teimum kvæðir sum frammanundan vóru í Sandoyarbók, men eisini einstøk ið ikki vóru komin við fyrr. Tað hevur nevnliga verið so, at Jóannes hevur skrivað upp fyri fólk, um eg so má siga. Okur vita, at fólk heittu á hann um at fáa kvæðir, og tað vóru báði menn, sum annars eru kendir frá kvæðasavningini (so sum Jákup Nolsøe handilsforvaltari, ið eisini yrkti sjálvur, og Jens Davidsen amtsfulltrúi), og eisini vanlig fólk við áhuga fyri kvæðum. Soleiðis kann verða nevnt, at í Fugloyarbók, tí stóra kvæðahandritinum, sum Hanus Hanusson í Hattarvík skrivaði eitt sindur seinri, eru bløð við Jóannesar hond at finna bundin inn í bókina hjá Hanusi (tey bæði kvæðini eru Grimmarskvæði og Grímur á Bretlandi). Tað er tí ikki at ivast í, at kvæðauppskriftir eftir Jóannes mugu hava funnist víða um landið.

Til stuttleika kann eg nevna, at fyri einum trimum árum síðan kom ein maður til mín við einum handriti, sum hann ikki fekk skil á, og spurdi, um eg kundi siga sær, hvat tað var fyri nakað. Eg skuldi ikki hyggja leingi at

fýri at síggja, at tað var hondin hjá Jóannesi í Króki (tað vísti seg at vera tann danska vísan Alexanders vísa – dagfestingin hjá Jóannesi í Króki var kámað so nógv, at hon var ring at lesa, men eg helt meg hóma, at hon var 1822). Soleiðis man so mangt hava sløðst um, sum nú er burturblivið. Sagt verður eisini, at Jóannes vann sær ikki heilt lítla inntøku við at lata fólki uppskriftir. Onkustaðni stendur prísurin enntá á sjálvari uppskriftini, so hann hevur gingið inn fyri týðiligari prísmerking. Eg kann eisini nevna, at á Føroya Landsbókasavni finst eitt savn av niðurlögum frá hansara hond.

Sum okur síggja, so er tað áhugin hjá lærdum útlendingum, ið setur processina í gongd, og Hentze-savnið er jú eitt beinleiðis og ítøkiligt úrslit av hesum áhuga. Men sum eg var inni á, so vaknar áhugin beinanvegin hjá okra egnu landsmonnum, lærdum sum ólærdum.

Eftir orðalagnum hjá Jóannesi at døma, tá ið hann seinri kemur inn á, hvussu arbeiði hansara tók seg upp, so fáa okur mest sum varhugan av, at Sandoyarbók verður til sum eitt slag av kopibók. Tá ið Jóannes hevur fingið gjørt eina uppskrift av onkrum kvæði, annaðhvørt hann so dugdi tað sjálvur ella hann hevði sóknast eftir tí hjá onkrum heimildarfólki, og hann so læt hesa uppskrift av hondum, so hevði hann eitt kopi eftir, sum hann sigur: „mig og efterkommerne til fornøjelse da nu omstunder qvæderne ere næsten gangne af brug, og nye viiser istæden for ungdommen brugelige, saa kunne de tilkommende unge see, hvad de forhen værende unge havde til deres Jule Danses fornøjelse.“ Hetta sigur hann í eftirmælinum til Sandoyarbók. Og her kann eg leggja aftrat, at í endurminningum sínum nógv seinri (sum eru á Føroya Landsbókasavni) sigur hann nakað tað sama – har tekur hann soleiðis til, at hann hevði kopi eftir, ikki so nógv fyri sína skyld, men „for den efterkommende ungdom, at kunde de see hvad fortidens ungdom havde til fornøjelse at qvæde i deres dandstid, i stedet for at nutidens ungdommen saa lidet ved om disse, da de nesten vare gangne ud af brugen, men ungdommens fornøjelse nu mest bestod i at drikke brendeviin og syngte skiøgeviiser. Jeg skrev dem ind i en bog, og [har] deraf atter fjerdegang udskrevet dem efter Vensel Hammershaimb(s) forlangende 1849.“ Hetta seinasta avskrivningar- ella kopieringsarbeiðið hjá Jóannesi er sostatt tað sum kemur í lag eftir fyrrnevndu vitjan hjá Hammershaimb á Sandi.

Skuldu okur trúð orðalagnum hjá teimum fyrstu kvæðasavnarunum, so stendur hugur teirra mest til tey gomlu kvæðini. Fýri Svabo høvdu kvæðini fyrst og fremst søguligan týdning og áhuga. Sama merkja okur eisini hjá Schrøter og Jóannesi, ið sum okur hoyrdu gremur seg um, at

ungdómurinn einki veit um tey og at tey næstan vóru farin úr brúki. Í staðin er ungdómurinn farin at brúka „nýggjar vísur“.

Tað kann vera eitt sindur stuttligt at bera hetta, ið Jóannes sigur, saman við orðini hjá Hammershaimb, um hvussu væl stóð til í umhvørvinum rundan um Jóannes og yvirhøvur sunnanfjørðs. Skotsmálið ið Jóannes sjálvur gevur, samsvarar betur við tað, Hammershaimb sigur um støðuna hjá dansi og kvøðing í Streymoynni, har man „kedes ved de lange kvæder, hvorimod endel lette små viser af simpelt og ingenlunde poetisk indhold have indsneget sig især fra de danske søfolk, skønt de aldeles ikke passe til den alvorlige færøiske dans; nidviserne, hvis antal endnu stadig forøges, ere næsten det eneste af færøsk frembringelse, som morer og benyttes her“, og so tekur hann Sjóvarbóndan fram sum endurnýggjara og fyri at halda uppi gomlum kvæðastíli.

Men hvussu gamalt er nú tað, sum Jóannes í Króki skrivar upp og setur inn í søvn síni? Ja, meginparturin av tilfarinum eru gomul kvæðir, eingin ivi fær verið um tað. Tað allarfyrsta kvæðið í søvnunum hjá Jóannesi er Grimmars kvæði, ið leggur fyri við hesum ørindunum:

Grimmar kongur uj Gara rujgji
han beer reijan krans
Tae rujiur so mangur uj hans gaard
tiil Hildu dottir hans.

Hilda droimdi drejmanar
duldi hoon tajr ai laingji
Sunnan koom ajn qvujdur fuglur
han toug mee under vajngjir.

Hilda drojmdi drejmanar
duldi tajr aj firi dværgum
Sunnan koom ajn qvujdur fuglur
bar mee ivir bjergun.

Grimmar roddi drejmin tan
touvast han bej tes harm
Sunnan kjemur ajn christin kongur
leggur te uj sujn arm.

Soleiðis setur hann sjøtul á, og okur fáa beinanveg sligið ein tóna ann

úr einum fornum kappkvæði og fáa harumframt eisini ein feril av tí sermerkta við málbúnanum hjá Jóannesi.

Sjúrðarkvæðini, sum Svabo ikki fekk við, komu heldur ikki við í Hentze-savnið, men í Sandoyarbók hevur Jóannes tey við, longu millum tey fyrstu, sum hann skrivar upp um várið í 1821. Byrjanin er henda:

Vilju tar nu lujia aa
so er mar grajnt uj fraa
Buling kong u Gunnar kong
e qvæji um baa-ar taa.

So glajilija drukku
tajr sujni joul
Saamilija soudu tajr
sujn tingara stoul.

Vilju tiid nu lujia aa
meni e man qvøa
um tajr baa-ar konganar
u nu er um tajr aa røa.

Sigmundur ajdur tan
jalsinsson
Lovar hina ungu Kjerdi
hoon var hans kona.

Dagfestingin er í apríl mánað í 1821 (tað fyrsta í bókini er dagfest til 23. februar í 1821).

Og hetta gevur mær so eisini høvi til at nevna ein tann mest sjáldsama eginleikan við Jóannesi sum savnara. Tað er ikki nóg mikið hjá honum at skriva kvæðatekstin upp, hann hevur gjørt sær eitt skema ella eina talvu, har hann skrúsetur upplýsingar í sambandi við hvørt kvæðið. Inn í hetta skemað førir hann so talið á táttum í hvørjum kvæði (og nøvnini á táttunum), talið á ørindum, tilvísing til blaðsíðu í bókini, og sum tað kanska virðismesta: árstal og dagfesting og frá hvørjum heimildarmanni hann hevur fingið kvæðið. Hetta at hann fer – ja eg vil siga vísindaliga til verka og er so samvitskufullur og hyggin í sínum arbeiði, er helst tað sum í eftirtíðini vekir mesta undran og virðing fyri avriki hansara. Hvussu ofta sita okur ikki og kundu ynskt okur, at hinir kvæðauppskrivararnir høvdu gjørt sær henda sama ómak? Og hvussu nógv hevði tað ikki munað í granskingini seinri?

Men hóast báði hann og aðrir vilja vísa ungdóminum á tey gomlu kvæðini og seta tey upp ímóti teimum nýggjari vísunum (sbr. orðið „skjøgeviiser“ um tað sum ungdóminum dámar best), so merkir tað als ikki, at alt, sum Jóannes festir á blað, er eins gamalt.

Eitt er so tað, at alt heldur ikki er føroyskt. Eitt nú eru danskar vísur og yrkingar at finna uppií, so sum nr. 34 „Skjermante vise“, ein nýggjari dansk lyrisk yrking, og tá ið líður móti endanum á Sandoyarbók, finna okur báði nr. 87 Norsku Løvur (ella „Nordske Lejve“, sum hann nevnir

hana, við byrjanarreglunum „Kom frem i denne tiid / hør hvad ieg vil frem føre“, og nr. 93 Kvinnuvisuna (eingin yvirskrift er, men byrjanin er „Er Adam da af Blar / at ham et Eve Haar / kan binde“). Og eisini hefur hann uppskrivað „Fugleviisen“ (nr. 89), ið er ein yrking eftir danska skaldið Hieronymus Justesen Ranch (1539-1607).

Tann greinin av føroyskum kvæðaskaldskapi, sum tættirnir eru, er eisini umboðað hjá Jóannesi í Króki.

Tað er týðiligt, at teir fyrstu kvæðauppskrivararnir kenna fleiri tættir, enn teir taka við í søvn síni. Svabo sigur bart út, at hann sum dømi um hesa skaldskapargrein bara ætlar at taka 2 dømir, Ánani- og Brókartátt, sum dømi um „vittige, skønt uslebne hoveder“. Seinri kann hann tó ikki bara sær og setur tveir aftrat uppí. Schrøter prestur, ið skrivaði kvæðir upp alt lívið, festir ikki ein tann einasta tátt á blað, men tað er ikki tí hann ongan kennir, tí hann tekur til fleiri táttarindir í frásagnum í brøvum, ið liggja eftir hann. Hann kundi bara ikki droymt um at sett teir inn í kvæðasøvn síni – har vóru tað tey ordiligu kvæðini ið taldu, tey ið hann helt hava søguligt virði. Í Hentzes savni er eingin táttur, men í Sandoyarbók eru teir fyra. Tveir av teimum, Sandatáttur og Rósininda, eru úr Jóannesar nærumhvørvi og lýsa óheppin og láturlig viðurskiftir í bygdini. Sama er at siga um Dánjalstátt, men har er bygdin Trungisvágur, og innihaldsliga er tátturin ein variatión yvir sama tema sum í Brókartátti, bara er flundran skift um við ein hemara. Tað er kortini nakað løgið við hesi uppskrift, tí Jóannes hefur ikki gjørt hana lidna, men so at siga allan vegin ígjøgnum táttin bara skrivað fyrru helvt av hvørjum ørindi. Og tað er jú stórt spell, tí tað er jú næstan altíð í seinru helvt av einum ørindi at nakað hendir, og tátturin er ikki uppskrivaður annars.

Men her í Sandoyarbók hava okur so eisini eitt av skaldsligu avrikunum hjá Nólsoyar-Pállí og samstundis eitt av høvuðsverkunum í føroyskum skaldskapi fest á blað fyri fyrstu ferð, tað okur vita. Tí í 1824 hefur Jóannes skrivað Fuglakvæði, og heimildarmaður hansara er eingin annar enn Hanus á Mýruni í Nólsoy, bróðir skaldið sjálv. Tað er við øðrum orðum samtíðarskaldskapur ið her verður festur á blað, og hartil samfelagskritiskur skaldskapur.

Tað er ikki eiti á málsligari vídd og fjølbroytni, ið kemur til sjóndar, um okur bera saman gamalt og nýtt. Tað er ikki smávegis lop í orðalag frá ørindunum í Grimmarskvæði ella Sjúrdarkvæðunum, sum eg treiv í í áðni, og til ørindir sum hesi úr Sandatátti:

Sagaris gak u itkji siid
uj Sandastovu er bid u spliid
Siftast draj[n]gjir agast aa hørurum
eg majni tajr slaa-a qven annan vi kørurum.

E havi migla mindihajd
Fixikal sum qvør man vajd
Substitut u dækna holk
kalsman over ta slemma folk.

Ella úr táttinum um Rósinindu, ryssuna ið teir ikki fáa lívið av:

Skam faji tea uj so vear skodi
tu kundi heana ikkji seara
Romti ikkji uj rejvaringjin
langt mindri uj heisin heara.

Hemingur feer ettir brejdini
birsina han drevur
Gud Mahomed stat nu vi mear
ead rissan fear ait slevur.

Birsan dirslar uj Hemings hond
sum hørn man vagli kanna
Rissan driftar hoikjaftin
taa brast eav tea anna.

Maali vear ain holvan favn
sluigt vear migji undur
Eldirin stou uj hoidgji hægt
men kjaftirin ikkji sundur.

Hoon sprak uj loft u neidgjaji hot
tuj ikkji lukkajist verkji
En stendur frigvin Rousininda
u spusar eav staintillerkji.

Ella okur kunnu fara til ta eisini gerandisligu, men samstundis skaldabornu

lýsingina av sólarrenningini í Fuglakvæðnum, tá ið lív kemur í fuglaflokkin, ið góðvarin søkir sær føðina, meðan rovfuglarnir leggja saman ráð:

Tea vear um [ain] orla morgun
soulin ro-ar uj sniæg
Hirin edl eav smaafuglunum
trogajist nijur ead sjæg.

Snioufuglar um bøjin flitkjast
meadin uj se pakka
Starin søgjir teara brynna
tiil ead pikka makkar.

Grealinganir marfluvur
sægja up ur hiljum
Dunnan vajjir eadi suit
u roudar uj sjitnum gjiljum.

Tuitlingur aa kostageari
suinum væli slettir
Musabrouvir kjadlin vigjar
intiil han er mettur.

Hønan skeavar golvsoubi
proppar hear suina kjous
Hanin restur blant suinar grannar
gælur up aa rous.

Samdust veal vi foldina
qvert vi suina naajir
Summi vi makkar ildujr u slæg
summi vi kodn u saajir.

Men eisini á annan hátt skrásetur Jóannes í Króki tað nýggja. Tann gamla kvæðayrkingin heldur jú fram, og sum Hammershaimb eisini undirstrikaði serliga á síni ferð, so var Sjóvarbóndin eitt høvuðsnavnið í endurnýggingini, ella skulu okur heldur kalla tað framhaldinum av kvæðatraditióini. Tí fyri mær er eingin ivi um, at siðurin at yrkja kvæðir hevur livað óslitin upp ígjøgnum tíðina. Ikki bara tættir hava verið yrktir,

men eisini nýggj kvæðir, ið hava hildið uppi og bygt víðari á traditiónum í tann gamla kvæðastílinum. Tað tykist sum Jóannes hevur verið úti um seg fyri at fáa tað nýggjasta nýggja á marknaðinum við. Tí hevur hann (ella kanska heldur Hentze) vent sær til bóndan við Sjógv og fingið hann at senda sær tað seinasta nýggja. Soleiðis finna okur í Hentzes savni Leiv Øxirssons kvæði, Gullbrandsrímu og Óla Tryggasons kvæði (t.e. Ormurin langi). Í Sandoyarbók kemur Ormurin langi fyri aftur (í 1823), men ikki í heilt sama líki, tað tykist at vera ikki sørt av fráviki í orðalag millum tær avskriftir, ið Sjóvarbóndin letur av hondum. Frá Sjóvarbóndanum hevur hann eisini fingið Hábarskvæði, sum Sjóvarbóndin helst hevur yrkt eisini. Men har er annað, sum týðiliga ber merki av at vera ungt, t.d. Vagnur Ákason (eisini nevnt „Teir longu Jómsvíkingarnir“, sum onkur eisini hevur viljað kannað sama skaldi).

Ein, sum hevur víst Jóanni í Króki serligan ans, er tann amerikanski kvæðagranskarin Patricia Conroy. Hon hevur einaferð í eini grein („Sniolvskvæði. The Growth of a Ballad cycle“, *Fróðskaparrit* 26. bók, 1978) víst á, hvussu hon hugsar sær, at tann kvæðabólkurin, sum gongur undir felagsheitinum Sniolvskvæði, er blivin til so við og við, við at nýggir partar (nýggir tættir) hava verið yrktir uppí, so at hann er vaksin mest sum ein urt, ið skjýtur nýggjar greinar. Hon heldur seg enntá kunna síggja, at hesin vøkstur framvegis er virkin um hetta mundið, meðan Jóannes fæst við at savna, ella í hvussu so er stutt frammanundan.

Sniolvskvæði er við í Hentze-savninum og hevur har 7 tættir. Í Sandoyarbók kemur tað fyri aftur millum tað fyrsta, ið har er skrivað, nevnliga í mars mánað í 1821, men nú eru tættirnir 9. Patricia Conroy hugsar sær, at sumt av hesum er nýyrkt og at tað er yrkt í einum serligum kvæðayrkingarumhvørvi, ið verið hevur í Sandoyinni. Og Jóannes tykist sum sagt at hava lagt seg eftir eisini at lofta hesum nýggja.

Eg nevndi, at tær leysu avskriftirnar, ið Jóannes nógv seinri í tíðini, um 1850, sendir Hammershaimb (og fyri ein part Svend Grundtvig), fyri tað mesta eru endurtøkur av uppskriftum ið eru at finna í Sandoyarbók. Men eg kann ikki lata vera við at nevna eitt kvæði, nevnliga Jallgrímuskvæði, ið ikki er millum tær fyrstu uppskriftirnar hjá Jóanni, men bara er til í eini leysari uppskrift frá teimum seinru árunum, og at hetta er einasta uppskrift yvirhvør í Føroyum av hesum kvæði. Allir, sum í dag kvøða hetta kvæði, kvøða tað, soleiðis sum tað er at finna í hesi uppskriftini frá Jóannesar seinru árum. Hví tað kemur við so seint, er ilt at siga. Men eg nevni hetta fyri at strika undir, hvussu tilvildarlig lagnan hjá einum kvæði kann vera, um tað sleppur við lívinum ella hvørvur med alla.

Tann týðningur, ið Jóannes í Króki hevur havt fyri granskingina av føroyskum kvæðaskaldskapi og av føroyskum máli, kann neyvan metast nóg høgt. Eftir hann liggur tilfar, ið tað altíð verður neyðugt at leita til hjá kvæðagranskaranum og málgranskaranum. Virðið liggur m.a. í tí gløgga atferðarhátti hann hevur brúkt í arbeiði sínum, og at hann hevur kunnað framt savningarverk sítt í einum so ríkum kvæðamiljø, skilt á tann hátt, at tann gamli skaldskapurin hevur livað við sítt fríska lív í huganum á heimildarfólkunum og eisini í livandi dansiframførslu, og somuleiðis við tað at kvæðatraditióin samstundis tykist hava verið lívfør, kreativ, báði ný- og endurskapandi.

Fyri hann, ið granskar føroyskt mál, er verk Jóannesar ein ótømandi kelda av skrásettum upplýsingum. Her er lagamanni hjá málfrøðinginum at gera rannsóknarferðir í tí serliga málformi, ið speglast aftur í penninum hjá skrivaranum, einum málformi ið greidliga speglar aftur eitt bygdamál, har báði nýtt og gamalt umskarast og brýtst, haðan tað ber til at draga málsøguligar og dialektalar træðir aftureftir eins væl og frameftir, eitt mál á gáttini millum gamalt, ið er á veg út, og nýtt, ið er um at taka seg upp. Eisini eitt mál í samspæli við onnur bygdamál, ið tað stendur í støðugum samskifti við. Alt neyvt og samvitskufult endurgivið av einum skrivara, ið ikki frammanundan er tyngdur av skrifttraditióin, og eisini tí serliga virðismikið fyri granskingina.

Og fongur fyri tey, ið bara vilja læra seg kvæðini. Og tí er kanska hóskaandi at enda við orðunum hjá Jóannesi sjálvum í endanum á Sandoyarbók, har hann setur fram sum sítt ynski fyri bókina, at „den som denne bog faar i havende hævd ikke vil lade den udjaskes blandt de gemene, men om nogen er begierende da tilsted ham at gaae ind og lære hvad ham synes.“

1995 Kvæðasøvnini eftir Jóannes í Króki. *Ársfrágreiðing 1994. Føroya Landsbókasavn.* Tórshavn, 43-50. Fyrilestur hildin á Føroya Landsbókasavni 26.11.1994 tá ið Kongliga Bókasavnið handaði Landsbókasavninum Hentzasavn og Sandoyarbók.

Kvæðahandrit afturíafturkomið

Í árinum sum fór hendi tað forvitnisliga, at eitt kvæðahandrit, sum hevur verið hildið at vera burturblivið, er komið undan kavi aftur. Tað er tann kvæðabókin, sum í tí stóra handritinum hjá Jørgen Bloch til Føroya kvæði, verður nevnt „Kristjane Karoline Nolsø's visebog. Tverå. 1845 [ff.]. (4to)“. Her kann í tí viðfangi verða lagt aftrat, at tað eisini eru onnur handrit, sum Block hevur kent og brúkt, sum ikki eru til skjals í dag.

Átt bókina – og helst eisini skrivað tað mesta av henni – hevur Jógvan Johannesen Nolsøe (1820-1901), sum var bróðursonur Nólsoyar-Páll. Jógvan kom sum ungur suður á Tvøroyri at starvast við úthandilin hjá Kongliga handli, sum var settur á stovn í 1836. Har suðuri varð hann nevndur Nólsoyar-Jógvan. Kristjane Karoline Nolsø, ella Karolina, sum hon varð nevnd, var dóttir hansara og livdi frá 1858 til 1948. Hon hevur átt bókina, tá ið Bloch í 1887 (gjøgnum Jakob Jakobsen) hevur havt hana til láns í sambandi við arbeiði sítt við Føroya kvæðum. Tað er ein av eftirkomarunum hjá Nólsoyar-Jógvani, Andreas Nolsøe, sum býr í Kongens Lyngby, ið kom fram á bókina og læt Føroyamálsdeildini hana.

Tey føroysku kvæðini í bókini eru Fruntatáttur (FK 208), Orrusta við Heiðabý (FK 234), Keisarakvæði (FK 210), Jákup á Møn (FK 197) og tey fyrstu 16 ørindini av Dólgars kvæði (FK 207). Aftast tykjast bløð at vera burturi (og tað hava tey verið, eisini tá ið Bloch hevði bókina, tí hann hevur eisini bara tey 16 ørindini av Dólgars kvæði). Harafturímóti liggur aftast eitt leyst blað við nøkrum ørindum (20-39) úr kvæði um Fróða kong.

Annars er innihaldið mest yngri danskir sangir og vísur, eitt nú veitslusangir. Til stuttleika kunnu vit tríva í hetta ørindið:

Lad den skrantende Magister
fuld af Støv og Snus Tobak
rode om i Visdoms Kister
efter alskens Pølse Snak
Vi vil efter Bunden lede
i vor Vertes stolte Glas
der boer visdom der boer glæde
alt det andet er kun Fias.

1997 Kvæðahandrit afturíafturkomið. *Ársfrágreiðingin 1997. Fróðskaparsetur Føroya*. Tórshavn, 11.

Forkunnugt kvæðahandrit til Føroyamálsdeildina

Sum umrøtt í ársfrágreiðingini fyri 1997, eydnaðist tað Føroyamálsdeildini at finna fram til eitt av okkara gomlu kvæðahandritum, ið leingi hevði verið hildið at vera burturblivið, nevniliga ta sonevndu „Vísabókina hjá Karolinu Nolsøe“ (frá 1845), sum Jørgen Bloch hevði tøka, tá ið hann í síni tíð gjørði handritið til Føroya kvæði. Við vælvild frá fólki eydnaðist tað deildini at ognar sær bókina, so hon kundi limast inn í handritasavnið á deildini.

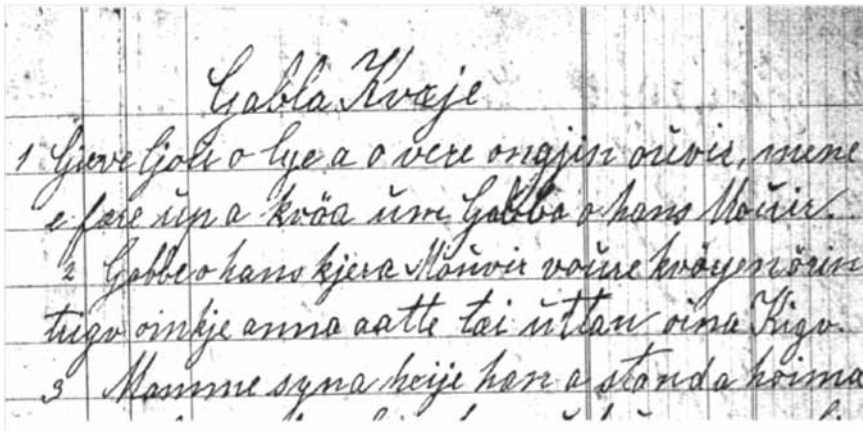
Í árinum, sum fór, eydnaðist tað aftur Føroyamálsdeildini at ognar sær eitt virðismikið kvæðahandrit. Hesaferð var tó ikki talan um nakað horvið og afturfunnið handrit, men um eitt handrit, sum vit hava vitað um hevur verið í privatari ogn. Tað er eitt stórt kvæðahandrit (ikki færri enn 383 síður til støddar), sum fugloyingurin Jógvan Matras (føddur 4.3.1866, deyður 8.11.1955), eisini nevndur Jógvan uppi á Reyni, á Kirkju, hevur skrivað. Tað var Ulf Zachariasen sáli sum átti bókina, og tað eydnaðist deildini at ognar sær hana úr búnum eftir hann. Ulf hevði arvað bókina eftir pápa sín, Jógvan Zachariasen amtslækna (1884-1939), sum hevði fingið hana frá Jógvani Matras. Jógvan uppi á Reyni var gubbi Jógvan Zachariasen og skrivaði kvæðabókina til gudsonin og navnan. Jógvan uppi á Reyni var góður kvøðari og eisini framúr góður frásøgumaður. Sagt er um hann, at hann plagdi at sita og kvøða fyri børnunum, sum gingu inn til hansara. Sjálvur var hann ógiftur.

Føroyamálsdeildin hevur í nógv ár átt ljóstak av bókini, og tekstir úr henni hava íðuliga verið brúktir sum undirvísingartilfar í lestrinum hjá studentunum á deildini, serliga í undirvísingini í føroyskum bygdamálum. Tað er nevniliga soleiðis vordið, at sjálvt um handritið ikki er serliga „gamalt“, so hevur Jógvan Matras ikki brúkt okkara núverandi Hammershaimb'sku stavseting, men eina stavseting ið sera neyvt og hartil konsekvent endurgevur úttaluna í fugloyarmáli. Handritið hevur tí stórt virði sum kelda til gransking av okkara bygdamálum.

Innihaldið er fjølbroytt. Har eru gomul og nýggj kvæðir, tættir, danskar vísur, ofta av tí lættara slagnum. Bókin inniheldur fleiri vísur, sangir og kvæðir, sum Hans David Matras (1819-1875), ið var løgtingsmaður, hevur yrkt, m.a. Gabbakvæði, Trøllakvæði, God nat og farvel og Norderø

Præstevise, og somuleiðis vísur og sangir eftir Daniel Matras og Pram Gad.

Til samans 86 tekstir eru í bókini. Eitt sum eyðkennir hana, eru teir nógvu tættirnir – ikki færri enn 14 í tali. Av teimum eru tveir, ið ikki eru uppskrivaðir aðrastaðni, Deyðseyðatáttur og Stormurin, og aðrir eru ofta í øðrum brigdum enn vit kenna (og tað sama er við kvæðauppskriftum). Tá ið undirritaði í síni tíð (1972) savnaði tilfar til magistararitgerð sína um føroyskar tættir, fekk hann eisini atgongd til hetta savn og kundi tí taka tað við inn í viðgerðina av evninum. Í øðrum høpi hefur eisini Björn Hagström troytt hesa keldu í sínum arbeiði við føroyskum máli (sí greinina: „Hví hefur nekarin feður?“ í *Fróðskaparritum*, 25. bók, 1977). Føroyamálsdeildin er sera takksom fyri, at hon kundi seta henda dýrgrip inn í handritasavn sítt, nú í upprunalíki.

Fyrsta ørindi í Gabba kvæði. Skriva á eyðkenda fugloyarmálinum hjá Jógvani uppi á Reyni

2002 Forkunnugt kvæðahandrit til Føroyamálsdeildina. *Ársfrágreiðing 2000 og 2001. Fróðskaparsetur Føroya*. Tórshavn, 9-10.

En viseopskrift på dansk-færøsk blandingsprog

1. Indledning: tosprogheden

Det er en velkendt sag for de fleste nordister at med reformationen blev Færøerne et tosproget samfund. Udviklingen har nok været i gang allerede i senmiddelalderen, men med reformationen må den vist siges at være fuldbyrdet. Dansk overtager rollen som lov- og administrationsprog, man får dansk bibel og salmebog og vel også dansk prædiken i kirkerne. Danske huspostiller og andaktsbøger holder deres indtog i hjemmene, og de danske prædikensamlinger kommer til at fungere som grundlag for de såkaldte degnegudstjenester, dvs. degnens oplæsning af prædiken de søndage hvor præsten ikke var til stede. Alt dette har bidraget til at cementere det danske sprogs rolle som befolkningens religiøse sprog.

Men ellers fortsatte befolkningen ufortrødent med at tale færøsk i det daglige. Men også til fest, dvs. hvor man trådte kædedansen, fortsatte man med at synge de færøksprogede kvad, som må have deres oprindelse i middelalderen, selv om man nok har fortsat med at digte nye viser i samme genre også efter reformationen.

Da man begynder at optegne viseskatten – og den proces starter for alvor omkr. 1800 – bliver de færøske kvadtekster gengivet i færøsk sprogdragt, i mer eller mindre ortofon retskrivning. Det sker også at danske viser som har fundet vej ind i færøsk mundtlig tradition, optegnes, og de optegnes da i dansk sprogdragt. Men vi har også viseoptegnelser der foreligger i blandet sprogform, ofte med færøske og danske vers om hinanden, og de er sandsynligvis blevet sunget på den måde. Man får umiddelbart det indtryk at det drejer sig om oprindelig danske viser der nødtørftigt er blevet tillempet færøsk uden at der foreligger en konsekvent oversættelse i moderne forstand. Men med den vise som jeg vil omtale her, tror jeg det forholder sig anderledes.¹

2. En viseoptegnelse

I Den arnamagnæanske Samling i København er der en stor færøsk

1 En grundigere behandling af denne visetekst findes i Weyhe 2003.

visesamling under betegnelsen Hammershaimbs samling. Heri findes der et løst blad med en optegnelse af en „Mariavise“ (det er dog ikke Jomfru Maria der er hovedperson, men en synderinde af samme navn). Hammershaimb oplyser at bladet er fundet blandt pastor J. H. Schrøters (1771-1851) papirer, at optegnelsen skal stamme fra Suðuroy, og at den skal være blevet til omkring 1800. Det er den eneste optegnelse vi har af denne vise fra færøsk område (om visens udbredelse i øvrigt se fx. kommentarer til DgF 98). Men i samleværket *Corpus Carminum Færoensium* (*Føroya kvæði*) finder vi ikke desto mindre visen i to varianter, betegnet henholdsvis A og B, under titlen *Mariu vísa seinna* (CCF 150). Men det skyldes ganske enkelt at B er en restitution af A foretaget af V. U. Hammershaimb (1819-1909), kendt som aktiv indsamler af bl.a. folkeviser og traditionelt opfattet som fader til det færøske skriftsprog af 1846.

Når Hammershaimb sætter sig for at restituere en dansk tekst ved at overføre den til færøsk sprogform, så skyldes det selvfølgelig at han har det klare indtryk at det er en færøsk vise der ligger bag, og at det må kunne lade sig gøre at genskabe den færøske viseform.

Det fremgår af Hammershaimbs efterladte papirer i nævnte samling at han har foretaget sin restitution af visen allerede omkring 1850, sandsynligvis kort tid efter at den er kommet ham i hænde. Straks efter lader Svend Grundtvig hans restitution trykke i anmærkningerne til DgF 98 Maria Magdalena i DgF II (1856: 533-36), og da samme Svend Grundtvig sammen med Jørgen Bloch udarbejder manuskriptet til CCF, bruger de denne restituerede tekst som grundlag for variant B af nævnte *Mariu vísa seinna* i bd. XIV (fra 1872-76) af det store håndskrevne værk (trykt i *Føroya kvæði* VI: 147 f. fra 1972). Da Hammershaimb udgav *Færøsk Anthologi* (FA) i årene 1886-91, optog han også sin restitution af visen, men da i lidt modificeret skikkelse (FA I: 35-37).

2.1. Viseteksten

Her vil vi gengive viseteksten efter håndskriftet (venstre kolonne) og i den form hvori den trykkes i Hammershaimbs *Anthologi* (højre kolonne). Skriveren har ikke anført nogen visetitel (Hammershaimb kalder visen „*Mariu vísa*“; „*seinna*“ er en tilføjelse fra Grundtvigs og Blochs redigering af CCF, tydeligvis for at skelne visen fra CCF 149 *Mariu vísa fyrra*). Skriveren anvender ikke store bogstaver konsekvent. Her gennemføres de i begyndelsen af vers og i navne. Bogstaver der tydeligvis er blevet glemt, indsættes i klammer. Håndskriftet har ikke versnumme-

rering og opstiller heller ikke teksten i tolinjede strofer som her i gengivelsen.

Mariu vísa

1. Jesus kom ad ene aae
har sad Maria vii bek at tvæe.

Jesus kom at eini á,
har sat Maria við bekk at tvá.

2. Hør tae Maria e tale til din
giv mig drikke af kieren tin.

„Hoyr tað, Maria, eg tali til tín,
gev mær drekka av kerum tínum!”

3. Mine kier erre ikke ren
vil du drikke af minen loven tvem.

„Míni ker eru ikki rein,
vilt tú drekka av mínum lógvum tveim?”

4. Var tu saa ren som Maria moder min
da skulde e druke af tinen loven tvem.

„Vart tú so rein sum Maria, móðir mín,
tá skuldi eg drukkið av tínum lógvum tveim.“

5. Hun svor tae af muni
hun var saa sker en nune.

Hon svór tað av munni,
hon var so skir ein nunna.

6. Hun sor tae af psaltere bog
at hun ikke man i løndom tog.

Hon svór tað á saltara bók,
hon ikki mann í loyndum tók.

7. Sver ikke sver ikke sindig viif
tre gange børn paa jorderig.

„Svör ikki, svör ikki, syndugt vív,
trý ganga börn á jarðaríki.

8. De første mid din fader
det andet ved din broder.

Tað fyrsta við tín faðir,
tað annað við tín bróður.

9. Det tredie ved din sogneprest
og da var sinden aller størst.

Tað triðja við tínum sóknarprest,
og tað var sindin allarstørst.“

10. Maria faldt paa sine kne
selver Jesus skrifte mer.

Maria fell á síni knæ,
„sjálvur Jesus, skrifta mær!”

11. Saa skal ieg dig skrifte
det skal vere din gifte.

„So skal eg tær skrifta,
tað skal verða tín gifta.

12. Du skal ude gange nie vintter lange.	Tú skalt úti ganga níggu vetur langa.
13. Troe frost og kolden sne barfod og i ingen skoe.	Troða frost og kaldan snjó berfött og í ongum skóm.
14. Barfod ved et hovedlin saa skal du bøde for sinder dine.	Berfött við eitt hövuðlín, so skal tú bøta fyri syndir tínar.“
15. Maria tog at gange nie vintter lange.	Maria tók at ganga níggu vetur langa.
16. Trodi frost og ko[l]de fon barfod og i ingen skoe.	Tróð hon frost og kalda fonn berfött og í ongum skóm.
17. Barfod ved et hov[ed]lin saa bødte Mar[i]a for sinder sine.	Berfött við eitt hövuðlín, so bøtti Maria fyri syndir sínar.
18. Nie vintter forlidne var atter kom Jesus i same stae.	Níggu vetur umliðið var, aftur kom Jesus í sama stað.
19. Hør det Maria e tale til din vor liger dig skriften min	„Hoyr tað, Maria, eg tali til tín, hvussu líkar tær skriftan mín?“
20. Saa liger mer skrivten din som ieg drak hver dag klaren vin.	„So líkar mær skriftan tín, sum drakk eg hvønn dag klára vín.“
21. Det skal du have for tolmodighed din tiene Marie moder min.	„Tað skalt tú hava fyri tolmodigheit tína, tæna Mariu, móður míni.
22. Tjene Mar[i]e moder min siv gange klarer end solen skin.	Tæna Mariu, móður míni, sjeý ferðir klárari enn sólin skínur.“

3. Dansk og færøsk i teksten

I ovenstående parallel-opstilling er det let at sammenligne sproget i den oprindelige viseoptegnelse med den trykte version i Færøsk Anthologi (der kan også henvises til A-varianten i den trykte udgave af CCF, der kun har et par ganske små afvigelser fra FA-teksten). Vi går ret til sagen

og ser på en række formuleringer i optegnelsen, hvor man tydeligt kan skimte et færøsk underlag.

	Optegnelsen	Færøsk restitution
V. 1	<i>ad ene aae</i>	<i>at eini á</i>
V. 2, 19	<i>e tale til din</i>	<i>eg tali til tín</i>
V. 2	<i>af kieren tin</i>	<i>av kerum tín(um)</i>
V. 3	<i>mine kier ene ikke ren</i>	<i>míni ker eru ikki rein</i>
V. 3, 4	<i>av minen/tinen loven tvem</i>	<i>av mínum/tínum lógvum tveim</i>
V. 4	<i>da skulde e druke</i>	<i>tá skulde eg drukkidið</i>
V. 5	<i>af muni</i>	<i>av munni</i>
V. 7	<i>tre gange børn paa jorderig</i>	<i>trý ganga børn á jarðaríki.</i>
v.10	<i>selver Jesus skrifte mer</i>	<i>sjálvur Jesus, skrifta mær</i>
V.13	<i>troe frost og kolden sne</i>	<i>troða frost og kaldan snjó</i>
V.15	<i>Maria tog at gange</i>	<i>Maria tók at ganga</i>
V.16	<i>trodi frost og ko[l]de fon</i>	<i>troddi frost og kalda fonn</i>
V.18	<i>i same stae</i>	<i>í sama stað</i>
V.19	<i>vor liger dig skriften min</i>	<i>hvussu líkar tær skriftan mín</i>
V.20	<i>saa liger mer skrivten din</i>	<i>so líkar mær skriftan tín</i>

Vi kan også pille enkelte ordformer ud og gøre en lignende sammenligning (tallene efter eksemplerne viser til versnummer):

Optegnelsen	Færøsk restitution
<i>har</i> 1	<i>har</i> (adv.)
<i>vii</i> 1, <i>ved</i> 8, 9, 14, 17, <i>mid</i> 8	<i>við</i> (præp.)
<i>tvae</i> 1	<i>tvá</i> el. <i>tváa</i> (inf.)
<i>tae</i> 2, 5, 6, <i>da</i> 9	<i>tað</i> (pron., 3.p.)
<i>e</i> 2, 4, 19, <i>ieg</i> 11, 20	<i>eg</i> (pron.1.p.)
<i>drikke</i> 3	<i>drekka</i> (subst. n.)
<i>kier</i> 3	<i>ker</i> (subst. n.)
<i>kieren</i> 2	<i>kerum</i> (dat. pl. af <i>ker</i>)
<i>loven</i> 3, 4	<i>lógvum</i> (dat. pl. af <i>lógvi</i> m.)
<i>tvem</i> 3, 4	<i>tveim</i> (dat. af <i>tveir</i>)

<i>tu</i> 4	<i>tú</i> (pron. 2.p.)
<i>nune</i> 5	<i>nunna</i> (subst. f. nom.)
<i>psaltere bog</i> 6	<i>saltarabók</i>
<i>sindig</i> 7	<i>syndig</i> (adj.)
<i>gange</i> 7	<i>ganga</i> (præs. 3.p. pl.)
<i>sinden</i> 9	<i>syndin</i> (subst. f. best. nom.)
<i>sinder</i> 14, 17	<i>syndir</i> (subst. f. pl. acc.)
<i>selver</i> 10	<i>sjálvur</i> (pron. nom.)
<i>gifte</i> 11	<i>gifta</i> (subst. f. nom.)
<i>gange</i> 12	<i>ganga</i> (inf.)
<i>nie</i> 12, 15, 18	<i>níggju</i> (num.)
<i>troe</i> 13	<i>troða</i> (inf.)
<i>hovedlin</i> 14, 17	<i>høvudlín</i> (subst. n.)
<i>trodi</i> 16	<i>trodði</i> (præt. sg., ældre <i>tróð</i>)
<i>fon</i> 16	<i>fonn</i> (subst. f.)
<i>barfod</i> 16, 17	<i>berfött</i> (adj. f. sg.)
<i>bødte</i> 17	<i>bøtti</i> (præt. sg.)
<i>stae</i> 18	<i>stað</i> (subst. m. el. n. acc.)
<i>liger</i> 19, 20	<i>líkar</i> (præs. 3.p. sg.)
<i>skriften</i> 19, <i>skrivten</i> 20	<i>skriftan</i> (subst. f.)
<i>skin</i> 22	<i>skín</i> (præs. 3.p. sg., moderne fær. <i>skínur</i>)

Man kan heller ikke undgå at lægge mærke til de mange eksempler på efterstillet possessivt pronomen i substantiviske helheder:

Efterstillet poss. pron.	Foranstillet poss. pron.
<i>kieren tin</i> 2	<i>mínen loven tvem</i> 3
<i>moder min</i> 4, 21, 22	<i>tínen loven tvem</i> 4
<i>sinder dine</i> 14	<i>dín fader</i> 8
<i>sinder sine</i> 17	<i>dín broder</i> 8
<i>skriften min</i> 19	<i>dín sogneprest</i> 9
<i>skrivten din</i> 20	
<i>tolmodighed din</i> 20	

De anførte eksempler taler for sig selv. De viser, synes jeg, med al tydelighed at vi har med en færøsk vise at gøre, en daniseret tekst med et færøsk underlag (substrat).

4. Suðuroy-mål i teksten

Hammershaimb påstod at optegnelsen stammede fra Suðuroy. Han sagde ikke noget om hvad han byggede den påstand på. At opskriften er fundet hos Schrøter (der havde været præst på Suðuroy 1804-1826) vejer selvfølgelig tungt, men ser vi efter i selve teksten, er der ingen tvivl om at Hammershaimb har ret. Der er – som vi skal se om lidt – dialektale træk i teksten der peger mod den sydligste ø i landet.

Teksten har klusilsvækkelse. Vi finder f.eks. formerne *sad* (dvs. *sat*, præst. af *sita*) 1, *bog* (*bók*, subst.) 6, *tog* (*tók*, præst. af *taka*) 6, 15, *bøde* (*bøta* inf.) 14, *liger* (*líkar* præst. af *líka*) 19, 20. Men dette kan sagtens afspejle dansk skriftvane (jfr. i vers 1 formerne *ad* og *at*). Og forresten er klusilsvækkelse et dialekttræk der er udbredt over store dele af Færøerne, deriblandt Suðuroy.

Det er uvist om formen *loven* (dvs. *lógvum*, dat. pl. af *lógvi* m.) kan bruges som dialektalt kriterium. Udtalen på Suðuroy er /logvun/, andre steder er den /legvun/. Man kunne derfor fristes til at tolke vokalen *o* i *loven* som afspejling af Suðuroy-udtalen /logvun/. Men færinger har i det hele taget næppe haft vanskeligt ved at identificere /e/ foran *gv* som en lyd der svarer til *o* i dansk. Helt udelukket er det dog ikke at den afspejler Suðuroy-udtale.

Mere anvendeligt som dialektalt kriterium er den måde hvorpå håndskriftet gengiver de lyd der i moderne færøsk retskrivning skrives med bogstaverne *a* og *æ*. Det første svarer til *a* i norrønt, det sidste til norrønt *æ* og *é*. I alle færøske dialekter undtagen på Suðuroy er disse lyd faldet sammen og udtales (de fleste steder) som diftongen /ea/ når det er langt og som /a/ når det er kort.² I dialekten på Suðuroy derimod holdes skriftsprogets *a* og *æ* ude fra hinanden. Det første udtales (langt) som diftongen /ea/ eller (kort) som /a/ (dvs. som i det meste af det færøske sprogområde). Det sidste derimod, altså skriftsprogets *æ* (norrønt *æ* og *é*), er på Suðuroy faldet sammen med /e/ (altså *e* i skriftsproget og norrønt).

Hvor moderne færøsk retskrivning har *æ*, skriver vort håndskrift *e* i de to, måske tre, eksempler vi finder i teksten: *kne* (*knæ* subst. n.),

2 Der er dialekter længst mod nord hvor lang *a* og *æ* ikke er diftongeret.

mer (*mær* pron, 1.p. dat. sg.), *sker* (*skær?* adj. f. sg.). Det er ikke utænkeligt at formen *sker* skal læses som /ske:r/, altså adjektivet *skærur* (i femininum *skær*) med Suđuroy-udtale. En sådan form synes i Suđuroymål, som vi kender det i dag, at være blevet afløst af formen /sje:rur/, på samme måde som *kærur* (med velart *k*) er blevet erstattet af *kerur*, med affrikeret forlyd. (Det kan indskydes i parentes at formen *kerur* opføres som opslagsord i FO, men karakteriseret som gammel og tilhørende talesproget. En parallel form, der i så fald måtte skrives *skerur* og udtales /sje:rur/, opføres ikke).

Dette er tilstrækkeligt til at afgøre at optegnelsen er fra Suđuroy. Og så kan vi oven i købet udelukke nordenden af Suđuroy (dvs. bygden Hvalba sammen med udflytterbygden Sandvík). For dér bliver nemlig de pronominale dativformer *mær*, *tær* og *sær* udtalt som på de nordlige øer, nemlig med diftongen /ea/, selv om de skrives med *æ* (resten af Suđuroy har regelret /me:r/, /te:r/ og /se:r/).

I forbindelse med de personlige pronomener skal vi også se på formen af 1. persons pronomenen i nom. sg., altså *eg* i normaliseret færøsk retskrivning. Det udtales /e:/ overalt på Færøerne, undtagen på Suđuroy, hvor man finder en form med *j* i forlyd, altså /je:/ (i FO opført som *jeg* og betegnet som hjemmehørende på Suđuroy). Men formen /je:/ er dog ikke enerådende på Suđuroy. På sydspidsen af øen (dvs. bygden Sumba) finder vi /e:/, altså samme form som i hele landet nord for Suđuroy. Det tyder jo unægtelig på at /je:/ er en innovation i Suđuroy, og at /e:/ i Sumba må være relik.

I vor visetekst finder vi dette pronomen tre gange skrevet *e* i nominativ (v. 2, 4, 19) og to gange *ieg* (v. 11, 20). Det er fristende at tolke *ieg* i disse to tilfælde som en danisme der falder skriveren i pennen ud fra hans eller hendes kundskaber i dansk skrift, og at se formen *e* som udtryk for skriverens genuine udtale. Dermed skulle vi – ud fra tingenes nuværende tilstand – have lokaliseret optegnelsen til Sumba, der som sagt er det sted på Suđuroy, hvor man har formen /e:/. Der er bare den hage ved det, at vi ikke er i stand til at sige hvornår /je:/ er kommet ind i sproget på Suđuroy og altså næsten har fortrængt /e:/. Ej heller ved vi hvorfor og hvordan det kan være sket.

Det er ikke kun i nominativ at vi har en form med *j* i dialekten på Suđuroy uden for Sumba. Vi finder også et *j* i akkusativerne /mje:/ (i 1. p. sg.), /tje:/ (i 2. p. sg.) og /sje:/ (det reflektive pron.). FO opfører ikke disse dialektale sideformer (der i så fald vel måtte skrives *mjeg*, *tjeg*, *sjeg*), men kun de gængse former *meg*, *teg*, *seg* (som altså også er de former

man finder i dialekten i Sumba). For overskuelighedens skyld kan vi stille de to systemer op ved siden af hinanden på denne måde, formerne for det meste af landet (+ Sumba) til venstre, formerne for Suðuroy (minus Sumba) til højre (her gengivet i ortofon retskrivning):

Nom.	e	tú		je	tú	
Akk.	me	te	se	mje	tje	sje

Tager vi dativen med, bliver fordelingen en lidt anden, nemlig systemet i hovedparten af landet + Hvalba til venstre, resten af Suðuroy (altså inklusive Sumba) til højre (og igen med en slags ortofon retskrivning):

Dat.	mear	tear	sear	mer	ter	ser
------	------	------	------	-----	-----	-----

Hvad angår *j*-formerne i nom. og akk., har der selvfølgelig været spekuleret en del over denne særudvikling i sproget på (det meste af) Suðuroy. I folketraditionen har man givet en islænding, Thórður Thorstenson, der i perioden ca. 1812-1840 fungerede som omrejsende skolelærer i Suðuroy, æren eller skylden herfor. Islandsk har som bekendt *j* i forlyd i udtalen af nominativsformen *ég* (idet *é* som bekendt udtales *je*), men bortset herfra ligner det islandske og det suderøske system ikke hinanden. De tilsvarende akkusativer hedder i islandsk *mig*, *þig*, *sig*, mens dativerne (*mér*, *þér*, *sér*) til gengæld har (udtale)former med *j*, altså /mje:r, þje:r, sje:r/. Så hvis denne suderøske innovation skulle have sit udspring i den islandske nominativ *ég*, så skulle *j*-udtalen altså have bredt sig fra nominativen i 1. person til akkusativ i såvel 1. som 2. person og det refleksive pronomen. Jeg kan ikke tage stilling til dette forklaringsforslag på nuværende tidspunkt, men fremsætter det her til nærmere overvejelse.³

Det skal i denne forbindelse nævnes at i et visehåndskrift (i Færøernes Landsbibliotek) fra Suðuroy, skrevet af Hans Pauli Johan-Petersen (ca. 1814-86) og dateret 1. april 1837, finder vi nominativen af 1. person skrevet *Eje*, og denne form gennemføres i hele håndskriftet. Dette

3 Et andet forklaringsforsøg findes i Hægstad (1917: 84, 129). Hægstad forestiller sig at *j* i *je* er opstået i forbindelser som *dømi eg* (verbum i 1. p. sg. + pers. pron.) ved overtrækning af *i* fra verbalendelsen. Ved „jamlaging“ skulle *j* så være vandret videre til akk. *mje*, *tje* og *sje*. (Han tænker sig også den mulighed at de almindelige akkusativformer *meg*, *teg*, *seg* kunne være opstået i analogi med nom. *eg* (Hægstad 1917: 83)).

kunne ses som et forsøg på at gengive den nye Suðuroy-form (måske en slags mellemstadium mellem /e/ og /je/?). Og det synes at være det første eksempel vi kan konstatere.

Formerne af dette ord i vort håndskrift tyder på at skriveren har sagt /e:/. Ud fra dialektsituationen, som vi kender den i dag, kunne han så være fra Sumba. Men har formen /je:/ først holdt sit indtog i sproget på Suðuroy i 1800-tallet, så kunne han lige så godt være hjemmehørende i en af de andre bygder på Suðuroy med undtagelse af Hvalba på nordenden.

5. En vise i ideologisk modvind

Der rejser sig et interessant spørgsmål i forbindelse med sprogformen i en tekst som denne: I hvilken sprogform er visen blevet sunget? Selv om det kan være vanskeligt at bevise, så tror jeg ikke på at man har sunget visen i den foreliggende form. Jeg tror at visen har eksisteret i færøsk sprogform, og at den har været en udløber af færøsk visetradition fra katolsk tid. I den forbindelse vil jeg citere J. H. Schrøter, ham blandt hvis papirer det løse blad med vor viseoptegnelse blev fundet.

Denne flittige viseoptegner og præst på Suðuroy har også optegnet andre religiøse viser eller legendeviser. En af dem kalder han Jólavísan (CCF 140*), og efter selve viseteksten finder vi en interessant kommentar der klart viser hvilken situation viser af denne slags har befundet sig i. Han siger blandt andet:

Ieg husker nu ikke meer og kan ikke finde min Klade men der ere endnu to paa Suderøen, som synge den og flere, rigtig nok Katolske men dog religiøse. Ieg anseer det som et Beviis imod, at Folket ej vilde hørt færøisk i Religions Sager. Thi iust den uheldige Ivren imod det uskyldige i Katholicismen, gjorde at man endog ansaae det for Synd at synge dem, og ieg havde ikke vidst at de vare til; men en gammel kone i Famiien i mit Logie, der en Iuledag spurgte mig troehiertigen, om ieg troede hun syndede ved at synge denne Vise, der var jo dog noget godt i den som stod i Bibelen, og den kom hende saa ofte i Tanker, fordi Forfædrene havde synget den, og hun haabede de dog bleve salige. Ieg kunde ikke andet svare hende end, at det som stemmede med Bibelen var sandt enten det saa var færøiskt eller danskt...

Måske er det at gå for vidt, men man kunne jo få den tanke at den „Klade“ som den gamle pastor ikke mere kan finde, just kunne være vor optegnelse. I hvert fald passer hans ord om katolske viser på færøsk godt

på den, og antyder hvilken skæbne der er overgået digtning af denne slags.

Schrøters ord tyder på at der fra kirkens side er blevet ført en hetz eller udryddelseskamp mod folkelig digtning der er blevet anset for at være katolsk, og kommentaren antyder også at det har været særlig slemt at den har været på færøsk. Heri synes almuen ikke at have været enig, og denne digtning synes at have ført en fordækt tilværelse ude i landets afkroge, langt borte fra de skriftlærdes rækker.

Jeg tror at vor vise netop er en af disse stigmatiserede tekster. Jeg tror også at den er blevet fremført i en færøsk sprogdragt. Men i det øjeblik skriveren har skullet transformere teksten fra sit mentale arkiv og ned på papiret, er han stødt ind i en barriere der har gjort det uoverkommeligt for ham at beholde tekstens færøske sprogdragt. Han har lidt ubehjælpssomt siddet og prøvet at iføre visen en tilnærmet dansk sprogdragt, det sprog man skrev, og som gennem de forgangne 300 år var blevet kirkens og religionsdyrkelsens sprog.

Samtidig som gejstligheden iøvrigt har givet almuen det indtryk at den slags var synd fordi det var katolsk og færøsk, så er der jo noget rørende over humanisten Schrøters fortrøstningsfulde ord til den ældre kone i Fámjin om at det der stemmer med Bibelen er sandt, hvadenten det er færøsk eller dansk.

Litteratur

CCF = *Føroya kvæði / Corpus Carminum Færoensium* VI, udg. N. Djurhuus. København 1972: Akademisk Forlag.

DgF = *Danmarks gamle Folkeviser* II. Kjøbenhavn 1856.

FA = *Færøsk Anthologi* I, udg. V. U. Hammershaimb. København 1891.

FO = *Føroysk orðabók*. Tórshavn 1998: Føroya Fróðskaparfelag.

Hægstad, Marius. 1917. *Vestnorske maalføre fyre 1350. II. Sudvestlandsk. 2. Indre sudvestlandsk. Færøymaal. Islandsk*. Kristiania: Jacob Dybvad.

Weyhe, E. 2003. *Í miðjum grasgarði*. *Annales Societatis Scientiarum Færoensis. Supplementum XXXVIII*. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.

2003 En viseopskrift på dansk-færøsk blanding. *Nordisk dialektologi*. Gunnstein Akselberg, Anne Marit Bødal og Helge Sandøy (red.). Oslo, 553-566.

Í góðum veðri hann dyrgdi – Søga um ein sang

Yrking í skúlatímanum

Hvørt mansbarn í Føroyum man kenna sangin hjá Hans Andriasi Djurhuus um dreingin sum dyrgdi uppi við Eystfalssker. Sangurin man vera ein tann mest sungni í veitslulagi her á landi. Men so rótføroyskur sum sangurin ljóðar, so er hann úrslit av skaldsligari inspiratión uttaneftir. Og tað er galdandi báði fyri tekst og lag.

Tað eru fleiri dømir um at Hans Andrias kundi lata seg kveikja av onkrari fremmandari yrking ella sangi, hann líkasum loftaði hugskotinum haðani og gjørði so sína egnu yrking burturúr heldur enn at umseta ta fremmandu yrkingina.

Í eini sjónvarpssending hjá Hanusi Kamban um Hans Andrias fyri nøkrum árum síðan (SvF 2001) fortaldi Waldemar Dalsgaard sáli (1929-2004) um hvussu hann mintist Hans Andrias sum lærara. Waldemar fekk hann sum lærara tá ið hann fór í millumskúla í 1940 og hevði hann síðan í realskúlanum undir krígunum. Vit vita at Hans Andrias yrkti upp á skúlatalvuna, og fleiri av yrkingum hansara eru blivnar til í skúlatímunum við at hann skrivaði tær upp á talvuna so hvørt sum hann yrkti, ella hann kundi biðja onkun næming skriva upp á talvuna meðan hann dikteraði so hvørt sum hann yrkti. Og næmingarnir sluppu upp í part, siga fleiri.

Brandelius og Hans Andrias

Í sendingini segði Waldemar m.a. frá tá ið Hans Andrias yrkti „Í góðum veðri hann dyrgdi“, og at fyrimyndin var fingin úr tí svenska filminum „Storm över skären“, har Harry Brandelius sang sangin „Han hade seglat för om masten“. Filmurin er frá 1938, og hann var ein av teimum síðstu skandinavisku filmunum sum komu higar til landið áðrenn kríggið brast á og sleit sambandið við Norðurlond. Sangurin í filminum gjørdist sera umtóktur millum tey ungu í Havn. Hans Andrias hevur yrkt sín sang til tað lagið onkuntíð undir krígunum, og hann kemur við í 4. útgávu av Songbók Føroya fólks í 1950 (tað er óvist um hann hevur verið á prenti

fyri tað)¹. Síðan hevur hann verið við í útgávu av hesi sangbók. Í 8. útgávu frá 1997 verður sagt at lagið er „Svenskt vísulag“, og tað sama sigur lagaútgávan hjá Zachariasi Sørensen, *Løg til Songbók Føroya fólks* frá 2003. Og í grundini er einki skeivt í tí, tí til Føroya er lagið komið við hesari svensku sjómansvísuni.

Hesin svenski sangurin gjørdist ótrúliga populerur í Svøríki, og tann sum gjørdi hann populeran, var Harry Brandelius. Hann sang sangin á ferðum sínum í 1937-38, tá ið hann undirhelt í svenskum fólkaparkum, hann sang hann á plátu og, sum nevnt, í filminum frá 1938. Men sangurin var ikki nýggjur tá, hann hevði verið kendur sum sjómansvísa framm-anundan. Men eingin veit við vissu nær tann svenski sangurin er yrktur, ella hvør hevur yrkt hann, og tað hevur eisini verið óvist hvaðani lagið stavaði. Á granskingarstovninum Svensk visarkiv í Stokkhólmi vita tey um mong ymisk uppskot um upprunan til tekst og lag, men tað mesta hevur víst seg ikki at vera eftirfarandi (Kjällman 2003).

Sangurin hjá McGlennon

Men um vit taka lagið fyrst, so er tann gátan nú loyst. Tveir svenskarar, Uno Myggan Ericson og Lennart Kjellgren, hava kannað málið, og í eini grein í *Dagens Nyheter* 24.2.1988 visti Ericson at siga at sangurin als ikki var svenskur av fyrstan tíð, men er gjørdur í USA í 1881, og at hann ið yrkti sangin og komponeraði lagið, var ein íri við navninum Felix McGlennon. Sangurin nevndist „Comrades“ og hevði einki við sjómanslív at gera. Hann er um tveir hermenn sum halda saman í gleði og sorg. Tann ið fyrst framfórði sangin, var ein sangarinda sum nevndist Helene Mora, men tann ið serliga gjørdi hann kendan, gjøgnum vaudevillu- og music-hall-framførslur, var tann eingilski sangarin Tom Costello (1863-1943).

Við teimum hentleikum vit hava í dag, kunnu vit fara inn á alnetið at leita. Har ber til at lesa um McGlennon, síggja sangtekstin og hoyra lagið. McGlennon var kendur báði í Onglandi og USA í seinru helvt av 19. øld

1 Eftir at greinin var prentað, ringdi Jóannes Heinesen, Sandavági, og segði frá at tá ið hann gekk til um heystið í 1945, gingu konfirmantarnir og sungu henda nýggja føroyska sangin, tí hann hevði staðið á einum leysum sangblaði, sum hevði lagið inni í jólablaðnum Følv, helst árið fyri. Tað vísir seg tó at sangurin ið fylgdi við Følvi í 1944, var „Sára eitur genta mín“, so kanska hevur sangurin staðið har fyrr enn so. Og ein annar heimildarmaður mín, Poul Olsen, sum hevði HAD sum lærara, sigur seg minnst tá ið hann yrkti sangin í skúlatímanum. Hann heldur tað hava verið uml. 1942-43, helst 1943.

fyrir sínar populeru sangir. Í Ameríka fékk hann, eins og Mark Twain, hövi til at lesa minningarorð um seg sjálfan í blóðunum. Vit fáa eisini at vita at sangurinn er gjörður í 1887 (og ekki í 1881, sum mín svenska kelda segði). McGlennon livdi frá 1856 til 1943.

Svensk sjómansvísa

Men hvussu endar hann so í Svøríki, og sum sjómansvísa?

Madeleine Kjällman (2003) á Svensk visarkiv sigur at ein gamal heimildarmaður hjá teimum, føddur í 1903, hevði sangin uppskrivaðan í eini bók, sum pápi hansara hevði skrivað í 1890'unum. Og áðurnevndu Kjellgren og Ericson hava ta áskoðan at onkur svenskur sjómaður, sum hevur siglt í kinesiskum farvatni, hevur yrkt sangin. Teir styðja seg til hetta hálvørindið:

Men så en dag det sig hände,
det var i en Kinahamn.
Der kom det en skuta han kände,
som bar hembygdens namn.

Teir kunnu vísa á at í minsta lagi 14 svensk skip sigldu fast á hesum leiðum tey síðstu áratíggjuni í 19. øld. Tann svenski sjómaðurin, sum má hava siglt við skipum undir heilt øðrum flaggi ("med fransmän och briter" o.ø.), verður ovurtikin av heimlongsli tá ið hann í eini kinesiskari havn sær eitt skip við svenskum flaggi og úr síni heimbygd, og hann brestur í sjóðheitan grát. Sangurinn hevur livað á manna munn í Svøríki og verið sungin har. Og tá ið so er, henda ofta broytingar í einum teksti. So er eisini við hesum sangi. Tað er nokk so fittur munur í orðalagi millum tær ymsu versiónirnar av honum, og ørindatalið er heldur ekki altíð tað sama. Tekstir eru at finna á netinum, og har ber eisini til at hoyra Harry Brandelius syngja sangin so sum hann sang hann í 1938. Í avskrift sær teksturin, sum Brandelius syngur, soleiðis út:

Han hade seglat för om masten
som en man uti många år.
Han hade seglat med förskjutning i lasten
från Frisco til Singapore.
Han hade seglat med fransmän och briter
och med dem som betalt honom bäst.

Han hade slungats mot Sydjyllands klitter
en gång i en storm från sydväst.

Men så en dag det sig hände,
det var i en Kinahamn.
Der kom det en skuta han kände,
som bar hembygdens namn.
Han ble lite röd om kinden,
när skeppet med ens föll av
och flaggan slog ut för vinden,
den flagg som han engång höll av.

Han såg den fast den var svart av röken
och blekt av tropikernas sol.
Han hörde den fladdra likt göken,
som i hembygdsskogarna gol.
Och gul som ett skälvande klänge,
han sett i en flickas hand.
För första gången på länge
han mindes sitt fädernesland.

Han mindes då en röd liten stuga
någonstans i et älgeskygd,
där höga trästammar buga
sig in för så skön en bygd.
Han hörde flickskratt ifrån logen
och en välbekant dragspelslåt.
Han mindes en gång uti skogen.
Och slutligen brast han i gråt.

Eitt ørindi, sum ikki er við her, men finst í øðrum versiónum, er um tað heldur buldruta lívið sum sjómaðurin hevur livað (stendur millum 1. og 2. ørindi omanfyri):

Hans liv det var de tusen haven,
det var rus på en snuskig krog.
Det var ett slagsmål, det var en dans med Eva,
som tog hans pengar och log.

Det var en kedja av ändlösa vakter,
när stormarna de ligga i.
Det blev en törn vid ratten där akter
en stormnatt, när skutan låg bi.

Samanbering millum tann svenska og føroyska sangin

Tá ið nú tann svenski sangurin hevur verið fyrmynd fyri tí føroyska, eru vit natúrliga forvitin eftir at vita hvussu nógv av orðalagnum í tí svenska tekstinum sæst aftur í tí føroyska. Men tað er merkiliga lítið, ja í grundini ikki annað enn áðurnevnda hálva ørindið, sum á føroyskum verður til:

So var tað ein dagin, teir lógu
við brúnna í Singapore,
eina føroyska skútu teir sóu,
og skiparin kom umborð.

Tann svenski nevnrir eisini Singapore (1. ør.), men í øðrum samanhangi enn tann føroyski.

Men tað er ikki bara í beinleiðis orðalag at sangirnir eru ólíkir. Tað eru teir eisini í innihaldi og frásøghátti.

Í tí svenska sanginum hitta vit sjómannin í útisigling, har hann hevur siglt við fremmandum skipum (m.a. „med fransmän och briter“) í mong ár og livað tað villa sjómanslívið. Men ein dagin hann er inni í kinesiskari havn, sær hann eitt svenskt skip, sum hann kennir, tí tað er úr heimbygd hansara og ber navnið á bygdini. Men serliga er tað tað svenska flaggið, „som han en gång höll av“, sum ger honum mun, tað fær týðiligan symbolskan týdning, og alt 3. ørindi dvørlur við tað. Alt samalt vekir hetta gomul minnir í honum frá uppvøksstri og ungdómsárum, og sangurin endar við at hann brestur í grát. Vit fáa einki at vita um hví hann fór heiman. Tað virkar sum hann hevur kvett alt samband við heimlandið og mestsum strikað tað úr minninum (symboliserað í flagginum ið er so litfarið at tað næstan ikki er til at kenna aftur). Møtið í fremmandari havn fær minnini at vella fram. Men tað er vert at leggja til merkis at sangurin endar við grátinum. Maðurin fer ikki heimaftur til Svørikis.

Meðan støðan í tí svenska sanginum er statisk og verður verandi í nostalgii, lýsir Hans Andrias tann føroyska drongin meira dynamiskt í eini episkt samhangandi frásøgn. Mynstrið hjá honum er tað kenda: heima – burtur – heima. Myndin av tí burturvilsta soninum er ikki fjar. Men meðan tað í bíbliusøguni er eitt samband millum faðir og son, so

er sambandið her ekki sörft mommfíkserað. Drongurinn er „boysin“ og vil ganga sínar egnu leiðir, hann veldir mommunni sorg við at liggja og dyrgja uppi við Eystfalssker, sum um það var nakað at syrgja um (veðrið er enntá gott). Eftir eitt miseydnað kerligheitsævintýr í Aberdeen ger hann av at „slíta tey trongu bond“, myndliga væl lýst við ritunum á havinum, sum „flúgva úr ætt í ætt“. Hann fer út í verðina at sigla. Men eins og tann svenski sjómaðurinn mótir hann fortíðini og „heimlandinum“ aftur í kinesiskari havni. Møtið við það føroyska skipið og skiparan vekir barnaminnir og heimlongsul, men hann setur seg ikki at gráta, verður ikki hangandi í longslinum og nostalgiini, men vendir heimaftur, ein avgerð og umskifti ið verður markerað við gildinum, har mangt glasið fer í sor. Men það er vert at leggja til merkis at hann vendir heim til mommuna, sum fær húsini tjórað og innigird. Tí so gera „slíkir stavnar, sum sigla og liggja bakk“, t.e. sum eru rættir sjómenn (!).

Nakað hefur það óivað at týða at „drongurinn“ hjá Hans Andriasi enn er ungur, meðan tann svenski sjómaðurinn ikki tykist vera heilt ungur longur.

Frásøgnin er logisk og samanhangandi úr enda í annan, og lýsingin hartil sera ítøkilig. Drongurinn er havnardrongur, ið dyrgir uppi við Eystfalssker, ið sum kunnugt er eitt sker yviri við Strond, og síðst í sanginum rør hann av Skálafjørðinum til Havnar (fram við Eystfalsskeri) og er sostatt aftur heima. Har innímillum eru so hansara upplivingar sum sjómaður, fyrst við trolara og síðan í sigling úti í verðini.

Eg segði at frásøgnin er logisk. Og tó. Drongurinn fer út at sigla við einum sum eitur Óli á Mýru. Tað ljóðar jú so føroyskt. Kanska hefur yrkjarin bara brúk fyri einum neyðrími, sum skal ríma upp á „hýru“. Samanhangurinn krevur jú at drongurinn siglir við útlendingum og við útlenskum skipi ella skipum. Vendin, tað episka umskiftið hendir jú tá ið hann sær ta føroysku skútuna í Singapore og hittir tann føroyska skiparan (hvar er Óli á Mýru blivin av?). Eg veit heldur ikki hvussu realistiskt tað er at mæta eini føroyskari skútu í Singapore tá í tíðini. Men tað kemur helst undir *licentia poetica* (tað poetiska frælsið). Og huglagið í sanginum gevur varhugan av at skaldið hefur hugnað sær meðan hann hefur rist rímuna burtur úr ermuni og upp á skúlatalvuna.

Kanska er í sanginum eisini eitt ekkó frá sjómanninum við kamferkistuni. Tann yrkingin var yrkt nøkur ár frammanundan (1934, sbrt. SSF).

Sum eg nevndi, er sangurinn hjá Hans Andriasi væl dámdur millum føroyingar, og mong duga hann uttanat. Orð og lag ganga væl saman, málið er lætt og livandi, rytman er fóst og reglulig. Orðalagið er raðið

og náúrligt, tað kemur næstan ikki fyri at orðaraðið skilur seg frá tí í talaðum máli. Alt hetta, saman við teirri tættu rímsetingini (AbAbCdCd), ger hann lættan at minnst.

At enda

Fyri at taka samanum kunnu vit staðfesta at lagið til ein eingilskan hermannasang verður brúkt sum lag til ein sjómanssang, sum ein svenskur sjómaður yrkir eysturi á Kina-leiðini stutt fyri 1900. Gjøgnum ein svenskan film frá 1938 verður sangurin kendur í Føroyum, og Hans Andrias Djurhuus, sum jú fyrr hevði yrkt sjómansrímur (útgivnar í 1925), letur seg inspirera av tí svenska sjómanssanginginum til enn eina føroyska sjómansrímu.

At enda kann verða skoytt uppí, at sum tað sæst av tí eingilska tekstinum, sum er settur hjá hesi grein, so hevði upprunasangurin niðurlag. Tað hevur tann svenski ikki, og harvið heldur ikki tann føroyski, men tað stuttliga er at tað er lagið til niðurlagið í tí eingilska sanginum sum verður brúkt til tann svenska og tann føroyska sangin. Føroyingar syngja lagið akkurát so sum Harry Brandelius sang tað. Tað eru smávegis frávik millum tað og so tað upprunaliga hjá Felix McGlennon.

Keldur:

Dagens Nyheter 24.2.1988: Grein eftir Uno Myggen Ericson.

Hanus Kamban: *Lítli maður frá fjallafonn*. Sjónvarpssending. SvF 2001.

Madeleine Kjällman: Han hade seglat för om masten. *Noterat* 11. Svenskt visarkiv. Stockholm 2003.

SSF = *Songbók Føroya fólks*. 4. útgáva 1950 og seinri útgávur.

Zacharias Sørensen: *Løg til Songbók Føroya fólks*. Tórshavn 2003.

<http://www.members.fortunecity.se/svengeberga/seglat.htm>

<http://www.pdmusic.org/1800s/87comrades.txt>

Uppískoyti:

”Comrades“ (1887)

Written and Composed by Felix McGlennon

1. We from childhood play'd together,
My dear comrade Jack and I.
We would fight each other's battles,
To each other's aid we'd fly;--
And in boyish scrapes and troubles,

You would find us ev'ry where,
Where one went the other followed,
Naught could part us for we were,

CHORUS [sung after 1st and 2nd verses]

We were comrades, comrades ever since we were boys,
Sharing each other's sorrows, sharing each other's joys,
Comrades when manhood was dawning,
Faithful whatev'er might betide,
When danger threatened my darling old comrade
was there by my side.

2. When just budding into manhood,
I yearn'd for a Soldier's life,
Night and day I dream'd of glory,
Longing for the battle's strife;
I said, „Jack I'll be a Soldier,
'Neath the Red the White and Blue,
Goodbye Jack!“ said he, „no, never!
If you go, then I'll go too.“

3. I enlisted, Jack came with me,
And ups and downs we shared,
For a time our lives were peaceful,
But at length war was declared;
England's flad had been insulted,
We were ordered to the front,
And the Reg'ment we belong'd to
Had to bear the battle's brunt.

2008 Í góðum veðri hann dyrgdi – Søgá um ein sang. *Varðin* 75. Rit-
stjóri: Poul Andreasen. Tórshavn, 188-196.

Hundatátturin og Dansk Kongetal – og tvey bygdamál

Hundatátturin and Dansk Kongetal – and two dialects

Úrtak

Greinin viðger tann føroyska táttin „Hunda táttur“ (CCF 229), og hon lýsir sambandið millum hann og ta donsku vísuna „Dansk Kongetal“ (DgF 115). Tann danska vísan inniheldur eina uppreksan av donskum kongum, og ein føroyskur yrkjari hevur brúkt vísuna sum fyrimynd til ein tátt, sum reksar upp hundar í eini føroyskari bygd. Tann føroyski yrkjarin kann vera kvæðaskaldið Jens Chr. Djurhuus (1773-1853), men tað fæst ikki full vísna fyri tí. Tvær uppskriftir eru av táttinum, og í greinini verða tær endurgivnar stavrætt. Tær umboða tvær ymiskar føroyskar dialektir, koltursmál og fugloyarmál, og í greinini verður víst á hvussu tey dialektalu eyðkennini koma til sjóndar í uppskriftunum. Harumframt er Hunda táttur ein áhugaverd kelda til føroysk hundanøvn, tí í ongari aðrari keldu koma tey fyri í so stórum tali.

Abstract

The article has as its topic the ballad *Hunda táttur* (CCF 229). It deals with the connection between this Faroese composition and the Danish ballad *Dansk Kongetal* (DgF 115). *Dansk Kongetal* is in effect a rehearsal of the names of Danish kings. A Faroese poet has taken this text as a model for a ballad that lists the names of dogs in a Faroese village. The composer may have well been the poet Jens Chr. Djurhuus (1773-1853), but this cannot be fully substantiated. There are two variants of the ballad, and both are reproduced here diplomatically. They represent two different Faroese dialects, those of the islands of Koltur and Fugloy, and the article draws attention to the dialectal characteristics as they appear in the manuscripts. Apart from this, *Hunda táttur* is a valuable source for Faroese dog names; nowhere else do they appear in such numbers.

Inngangur

Kvæðið CCF 229 ber yvirskriftina „Hunda táttur“ og er í mestan mun

ein uppreksan av hundum í Kollafirði. Men tað sæst við fyrsta eygnabrá at tátturin hevur sína skaldsligu fyrimynd í teirri donsku vísuni Dansk Kongetal (DgF 115), sum reksar danskar kongar upp. Sambandið teirra millum fer at vera høvudsevnið í hesari grein. Men hon fer eisini at kasta ljós á málformin í uppskriftunum av táttinum.

Dansk Kongetal

Áðrenn vit fara at umrøða Hundatátt, skal verða sagt eitt sindur um ta donsku vísuna og hvat ið granskarar hava hildið um hana.

Vísuna hava føroyingar kent úr vísubókunum hjá Vedel (1591) og Syv (1695), og eftir teimum mongu bandupptøkunum av henni at døma (til samans 28 í bandasavninum á Føroyamálsdeildini) tykist hon at hava verið væl kend og nógv kvøðin. At síggja til er hon ein vísa um teir donsku kongarnar, eitt sokallað kongatal. Ein hertugi kemur ríðandi frá Kolding til Ábenrå og møtir eini gamlari kelling, sum er søgd at vera „usky“. Hann biður hana siga sær frá tí elsta hon minnst, og hon roknar teir donsku kongarnar upp fyri honum. „Henved halvfemsindstye“ (soleiðis hjá Vedel) sigur hon seg minnst, men teir verða tó ikki allir nevndir á navni (í einasta varðveitta handriti av vísuni er talið bara 24). Kongarekkjan byrjar við Dan og endar við Margretu. Eftir tað tekur vísan eina merkiliga vend. Hertugin og kellingin fara at brigðast. Hann brigðar henni at hon er gomul og ljót, og sigur at hann fer til Heiðabý at finna sær eina vænari. Hon svarar honum aftur at hann hevur onga grund til at halda so nógv um seg sjálv, um enn hann er í stríputum hosum og hevur purlut hár. Hann ríður undan henni tað hann er mentur, og hon heldur aftaná. Hon náddi fram til Urnehoved áðrenn landstingið varð sett, og í tí man helst liggja at hon rann eins skjótt og hesturin hjá hertuganum. Søgan um hertugan og kellingina er sostatt karmur um kongatalið.

Fólkavísugranskarar hava víst Dansk Kongetal áhuga og hava viðgjørt søguna hjá henni. Og hon er eisini eitt sindur serlig. Eitt ið kann villa vísugranskingina av leið, er um tekstirnir hjá Vedel verða tiknir sum umboð fyri ektaða traditióin. Vedel hevur ofta umyrkt vísurnar. Eisini aðrir hava umyrkt, so hann hevur ikki alla skyldina. Dansk Kongetal er eitt gott dømi.

Í innganginum til DgF 115 ger Svend Grundtvig sær nakrar hugsanir um upprunan hjá vísuni og eina móguliga ætlan við henni. Hann tolkar hana sum eina allegori og sum eina politiska tendensvísu. Kellingin er ein mytiskur figurur ið umboðar Danmark, hon „optræder som en Slags

Personification af den danske Folkeaand.“ (DgF III, 1862: 1). Eisini A. Olrik (1889) heldur fast við ta allegorisku tolkingina og uppfatar vísuna sum politiska, sjálvst um hann sum tann fyrsti kann vísa á at hon inniheldur ørindir sum mugu vera úr eini skemtivísu um eina gamla manngalna kelling (sí tilvísing í DgF X, 1933-65: 241 f.). Nakað frammanundan (í 1875) hevði A.D. Jørgensen, hóast hann ikki kendi skemtivísuna sum Olrik nevnir, sagt vísuna vera humoristiska burturav. Í DgF X, s. 241-43, greiðir Grüner-Nielsen frá teimum skiftandi áskoðanunum og ger út frá samanburði við skemtivísuna sína niðurstøðu. Skemtivísan um ta manngalnu kellingina og ein ungan mann er kend á donskum úr einum handriti frá uml. 1650 (Magdalena Barnewitz), sí Grüner-Nielsen (1927-1928) nr. 41 „Gammel Kælling for Bispen“, og annars eisini úr nýggjari danskari, norskari og svenskari traditió. Møguliga sløðist minnið um hetta motiv í endanum á tí føroyska kvæðnum Hústrú og bóndi (CCF 179). Í skemtivísuni møtir ein ungur maður eini gamlari kellingi ið kann tykjast at vera av jatnakyni (”jættestagtig væsen“). Hann rýmir undan henni, men hon eltir hann. Hann fer til biskup at klaga, men hon slær biskupin. At enda flýggjar hann í einum báti, hon aftaná í einum trogi, sum koppar, og hon druknar. Annars kann hetta kallmansliga konuslag koma fyrri í øðrum norðurlendskum skemtivísunum eisini.

Grüner-Nielsen heldur tað mest trúliga vera at „Dansk Kongetal slet og ret er en Variant af Skæmtevisen, blot saaledes, at Skæmtevisen spøgefuldt er blevet lokaliseret til Sønderjylland (...), og at der er tildigtet en Slutning om, at Hertugen paa Tinge tilbyder Kærlingen en af sine Riddere; tillige er der opfundet det morsomme Træk, at Kællingen søger at bevise sin Alder ved at opregne en Række danske Konger, som hun foregiver at have kendt.“ (DgF X: 243). Hertugin, Gottorp og Ábenrå knýta vísuna aftrat Suðurljóntlandi. Hon sær út til at vera ein hálvbókmentilig, lærd umyrking (frá 16. øld?) av teirri eldru skemtivísuni. Grüner-Nielsen heldur at hon kanska er yrkt tá ið Fríðrikur (I) var hertugi á Gottorp 1490-1523. Vit kenna hesa umyrking bara frá einari uppskrift (handrit hjá Annu Urup frá 1610, prentað sum DgF 115 A), men hon er illa farin í munnbornari varðveitslu, ofta heilt bronglað. Tann formur vísan hevur hjá Vedel (DgF 115 B), er í høvuðsheitum hansara eigna verk. Og tann formurin hann hevur kent, tykist at hava líkst A heilt nógv (DgF X: 243). Og tað er í tí líki Vedel gevur vísuni, at føroyingar læra hana at kenna.

Hundatáttur

Sætt í ljósinum av tí ið sagt er um ta donsku vísuna, er tað eitt sindur stuttligt at staðfesta at tann lærda umyrkingin hjá Vedel av einari danskari skemtivísu aftur verður vend um til ein føroyskan tátt. Á sama hátt sum tann ið fyrst umyrkir ta donsku vísuna og leggur hana til Suðurljóslands við at knýta hana at lokalum nøvnum, so ger tann føroyski táttayrkjarin hana um til ein føroyskan tátt, og tað verður gjørt við at knýta innihaldið at støðum (og kanska persónum) í bygdini. Tátturin verður lagdur til Kollafjarðar, býlingarnir við Sjógv, í Homrum, á Todnesi, á Miðgerði og á Kjalnesi verða nevndir, umframt húsanavnið Fyri oman (el. Oman fyri) Køst, áarnøvnini Miðgerðará og Todnesá (um vit taka atlit at ymsum uppskriftum) og fjørnunøvnini Taravík og Æðusker.

Um tátturin hevur havt nakra ítøkiliga bakgrund í bygdalívnum, vita vit ikki í dag. Eitt nú er tað freistandi at spyrja um bóndin og kellingin munnu hava sipað til veruligar persónar í bygdini. Tað er væl hugsandi at so er. Tað vit kunnu staðfesta í dag, er at karmurin er fluttur úr Suðurljóslandi til Kollafjarðar. Í staðin fyri hertuga og kelling í Suðurljóslandi eru sett bóndi og kelling í Kollafirði, í staðin fyri landsdómaran í Suðurljóslandi er komin sorinskrivarin á sýslutinginum við Sjógv, og í staðin fyri eitt yvirlit yvir danskar kongar er komið eitt yvirlit yvir hundar í Kollafirði. Vit vita at óskil av nógvum hundum hevur verið ein kendur trupulleiki í nógvum bygdum (tað var ikki av ongum at vit finga Hundabrævið), og ikki er tí óhugsandi at okkurt tílíkt hevur ligið aftanfyrri, serliga um fleiri av hundunum hava verið uppi á døgum í senn, men tátturin skal skiljast so at kellingin eisini rokna hundar upp sum eru deyðir, men sum hon minnist. Annars er tað at leggja til merkis at kellingin umtalar ein hund sum plagði vera í hennara húsi og stjála. Tátturin kann tí sipa til onkra ávísa konu sum hevur verið illa plágað av hundum.

Í teirri donsku vísuni ríður hertugin frá Kolding til Gottorp, men Vedel setur Hedeby og Urnehoved í staðin fyri Gottorp. Í báðum førum endar tað við at tingið verður sett. Tær føroysku táttuppskriftirnar eru ikki á einum máli um ferðina hjá bóndanum: Í teirri eldru byrjar hon í Todnesi, í teirri yngru á Miðgerði. Tó eru tær samdar um at ferðin hjá kellingini endar við Sjógv, har tingið verður sett. Við Sjógv var sum kunnugt tann gamli tingstaðurin hjá sýslutinginum í Streymoy.

Tættir um hundar

Vit hava fleiri tættir um hundar. Umframt hendan kunnu vit nevna CCF

232 Símunar tátt, eisini nevndur Billu-Símunartáttur ella Kvívíkstáttur. Ein annar er CCF 210 Keisara kvæði, og hann verður eisini ofta nevndur Hundatátturinn, sum vit fáa at síggja. Ein Hundatáttur hevur eisini verið yrktur í Skopun seinri í tíðini, men hann er ongantíð prentaður og tí lítið kendur.

Hvør hevur yrkt?

Í 1972 kom høvundurin at hesi grein fram á eitt eginhandrit eftir Sjóvarbóndan Jens Chr. Djurhuus á Føroya Landsbókasavni, sum til tá hevði verið ókent, og har sum hann nevnr hvat hann hevur yrkt.¹ Eftir at hava skrivað Sigmunds kvæði, Leiv Øssursson og Ormin Langa inn í heftið sigur hann aftast í heftinum við móttakaran:

Da der nu ey er Rum til fleere Qvæder, i dette Hefte, vil jeg allene tilmælde dig, hvad Sange endnu af mig ere digtede nemlig Gretters Qvæje, Viljorms Qvæje, Guldbrands Rujma, Lorvuiks Totterin, Hunda Totterin, Olva Risa Kona, Bjadne Risa Abba Nua og Bidlu Sujmena Tott, som jeg dog kun har digtet en Deel af.

Her sigur Sjóvarbóndin seg hava yrkt „Hundatáttin“. Tað reisir so spurningin, hvønn hann meinir við. Tí í summum uppskriftum hevur eisini Keisara kvæði, sum eisini fer fram í Kollafirði, verið nevnt „Hundatátturinn“. Av teimum fimm uppskriftunum sum CCF hevði til taks, brúktu tríggjar heitið „Keisara kvæði“ (tvær hjá Hammershaimb) ella „Keisarins kvæði“ (Fugloyarbók), ein „Hundatátturinn“ (Reventlows handrit), meðan ein einki heiti nevndi (Karolina Nolsøe). Eisini hjá Jakob Jakobsen kemur heitið „Hundatáttur“ fyri um Keisara kvæði. Kvæðabókin hjá Jógvani Matras á Kirkju, sum vit koma til um eina løtu, hevur báði Keisara kvæði (CCF 210) og Hunda tátt (CCF 229), og har bera báðir heitið „Hundatáttur“. Marius Johannesen hevur eisini báðar við í síni táttaútgávu. Sum yvirskrift yvir Keisara kvæði hevur hann „Keisarakvæðið ella Hundatátturinn“, meðan hin ber yvirskriftina „Hunda táttur“ (Johannesen, 1974: 170-176). Eisini Hjalmar Thuren brúkar heitið „Hundatáttur“ um Keisara kvæði (Thuren, 1908: 134). Og Jóannes bóndi setur „Keisara kvæði“ sum yvirskrift og hevur „(Hundatátturinn)“ sum undirheiti (Patursson, 1934: 56).

Marius sigur annars í inngangsorðunum til *Tættir* III at tað er yngri Sjóvarbóndin, Jens Hendrik Djurhuus (1799-1892), sum hevur yrkt

1 Handritið varð fyrstu ferð nevnt alment í fyrilestri sum eg helt í Útvarpi Føroya á vári í 1980.

„Keisarakvæðið ella Hundatáttin“, og at Ívars-Sámal (1822-1901) skal hava yrkt „Hundatáttin“ (Johannesen, 1974: 158). Báðar hesar upplýsingar fáa ikki verið rættar, tí orðini hjá eldra Sjóvarbónda kunnu bara skiljast so, at hann hevur yrkt annan teirra; vit vita bara ikki hvønn. Marius sigur ikki hvaðan hann hevur sínar upplýsingar, men nevnir tað sum var tað almenn vitan. Hvørki Hammershaimb ella Bloch tykjast vita nakað um tað. Tað hevur ikki eydnast mær at funnið nakra álítandi keldu um at Jens Hendrik skal hava yrkt Keisara kvæði, og heldur ikki at Ívars-Sámal skal hava yrkt Hundatáttin. Í eini grein í *Varðanum* 1929 (eingin høvundur er nevndur, men R. Long var ritstjóri tá) verður nevnt hvat Ívars-Sámal skal hava yrkt, men har er Hundatátturin ikki nevndur (Ívarsson, 1929: 34).

Í Føroya Landsbókasavni finst eitt blað sum M.A. Jacobsen hevur skrivað í 1926 í sambandi við at savnið fekk eina kvæðabók úr Kollafirði. Har endurgevur hann upplýsingar frá tveimum eftirkomarum hjá Sjóvarbóndanum eldra og yngra. Hesir eftirkomarar, sum báðir hitu Jens Chr. Djurhuus, annar bóndi í Tinggarðinum og hin uppsitari á Heyggi, vistu at siga at Sjóvarbóndin eldri hevði yrkt Hundatáttin: *Bóndin reið frá Todnes túni* (sic), og at hin hundatáttin yrkti sonur Sjóvarbóndan, Jens Henrik Djurhuus: *Árla var um morgunin tá ið sólin rann* (t.e. Keisara kvæði).

Tað vit hava um at halda, er at Sjóvarbóndin eldri, Jens Chr. Djurhuus (1773-1853), sigur seg hava yrkt Hundatáttin. Talan kann vera um okkara Hundatátt ella Keisara kvæði. Er tað rætt at tað er yngri Sjóvarbóndin sum hevur yrkt hetta seinra, so er eingin ivi um at tað er Sjóvarbóndin eldri sum hevur yrkt táttin um hundarnar í Kollafirði, t.e. okkara Hundatátt. Hann er eisini tann sum burturav tykist bera heitið Hundatáttur.

Uppskriftir av táttinum

Í *Føroya kvæðum* (VI: 468 f.) er bara ein tekstur av Hundatátti prentaður. Men sum sagt verður í teksthøvðinum, hava Svend Grundtvig og Jørgen Bloch havt tvær uppskriftir av táttinum til taks, aðra úr Koltursbók (frá 1848) og hina úr kvæðabókini hjá Jóni Jónssyni í Havn, sum teir siga er frá 1871 (vit fara at brúka styttingarnar Kb og JJ). Henda kvæðabók er ikki til skjals í dag. Tað seinasta vit vita um hana, er tað sum Bloch sigur í innganginum til CCF frá 1889. Jakob Jakobsen hevur fingið fatur á henni í 1887 og man hava lánt Bloch hana til hansara kvæðaarbeiði. Men hon man vera latin eigaranum aftur, tí sambært Bloch er hon „nu tilhørende

Zacharias Jacobsen, Turø“. Kanningar sum eg havi gjørt, benda á at hesin „Jón“ hefur verið tann maðurin sum í Havn hefur verið nevndur Jógvan undir Kletti (f. 1848). Hann hefur skrivað seg *Joen Joensen*, og tað hefur Bloch „føroyskað“ til *Jón Jónsson*. Momman var úr Koltri, og tað kundi verið orsøkin til at hansara uppskrift líkist teirri í Koltursbók. Jógvan sær út til at vera rýmdur av landinum onkuntíð í 1880-unum (helst til Amerika).² Hvussu bókin er endað hjá Zachariasi Jacobsen á Turø, er óvist. Hesin Zacharias var av Húsum í Havn, men giftur á Turø.

Hann ið hefur skrivað Kb, hefur onga yvirskrift sett yvir táttin, so vit vita ikki hvussu hann hefur nevnt hann. Tá ið Bloch brúkar heitið Hunda táttur, man hann tí hava tað úr uppskriftini hjá JJ.

Seinri er ein uppskrift av Kirkju komin undan kavi, í kvæðabók sum Jógvan Matras (1866-1955) hefur skrivað (stytt JM), og har eitur táttururin eisini Hundatáttur. Vit vita ikki nær bókin er skrivað.

CCF nevnir uppskriftina í Kb **a** og hina hjá JJ **b**. Tað merkir at Bloch leggur koltursuppskriftina til grund fyri CCF-tekstinum, og úti á breddanum í handritinum setur hann frávik (variantar) í uppskriftini hjá JJ ella vísir tey við hornklombrum inni í tekstinum. Munurin tykist ikki at hava verið ovurhonds stórir. Báðar uppskriftir hava havt 16 ørindir, men ørindini 6 og 7 hava tey í hvør sínari raðfylgju, og Bloch hefur av onkrari orsøk valt at halda seg til raðfylgjuna hjá Jóni í tí føri. Niðurlagið hefur verið meira fullfíggað hjá JJ. Kb hefur einki millumstev. Hjá JJ er tað „Her halda Miðgerða menn“ (í seinasta ørindi skrivar Bloch kortini „Her haldið, Miðgerða-menn“), sbr. á donskum „Her holde hertugens mænd“. Endasteivið í Kb er „de koma ikkje“, men hjá JJ „Teir koma ikki enn“ (sbr. danskt „De komme ikke end“). Sum tað sæst, er niðurlagið í táttinum bara ein umseting til føroyskt av niðurlagnum í teirri donsku vísuni, men við teirri umskrivning at „hertugens mænd“ er broytt til „miðgerðamenn“ í millumstevinum.

Koltursbók og kvæðabókin úr Fugloy eru nú á Føroyamálsdeildini á Fróðskaparsetrinum. Vit skulu nevna tekstin í CCF **A** og tann úr Fugloy **B**.

Uppskriftin í Koltursbók (Aa)

Kb er í tveimum pørtum, og Hundatáttur stendur síðstur í 2. parti og fyllir

2 Maurentius við Stein (Viðstein 1983: 30 f.) veit eitt sindur at siga um Jógvan undir Kletti. Annars sæst hann í fráfaringarlistanum at vera farin til Keypmannahavnar í 1866, móguliga fyri at fáa sær handilsútútbúgving. Í 1870 er hann enn í Danmark, men í 1880 býr hann í Havn og stendur tá at vera keypmaður eins og pápin. Millum 1880 og 1890 er hann farin av landinum fyri vell, og síðan veit eingin um hann at siga.

eina opnu, síðurnar 152 og 153. S. 153 er síðsta blaðsíðan við kvæðateksti í bókinni. Á baksíðuni (verso-síðuni) á hesum síðsta blaðnum stendur fyrst „Thumes Samel Peter Rasmus Sen / Kolter ø Til hører Dene bog“, og beint niðriundir við aðrari hond: „Thommes Samel Peter Rasmussen / Kolter“. Og í neðra á síðuni: „Rasmus Rasmussen Kolter“. Báðar hesar hendur eru øðrvísi enn hon í táttinum (og bókinni annars).

Tátturinn ber sum nevnt onga yvirskrift, og hann er ikki nevndur í innihaldsyvirlitinum („Register over den anden part“, sum er sett á s. 187-188 í fyrra parti, beint aftan á registarið til fyrra part, s. 185-186). Innihaldsyvirlitið endar við næstseinasta kvæðnum í bókinni, „Jomsvikinganir“, so tátturinn má vera skrivaður aftrat aftast í bókinni eftir at innihaldsyvirlitið er gjørt. Bløðini við Hundatátti eru leys og illa slitin. Á verso-síðuni á tí fyrra blaðnum (s. 152) síggjast eingi ørindisnummur, og serliga á tí seinra (s. 153) er teksturin ytst á blaðnum burtur. Hann man hava verið lesiligari tá ið Bloch hevði bókina, tí hann sær út til at hava kunnað lisið sumt sum ikki er lesandi í dag.

Teksturinn í Kb skal verða endurgivin her stavrátt (skákstrika vísir regluskifti í handritinum og dupult skákstrika síðuskifti).

[1] Bøndin rai fraa Todnes Heusun

o eud æad Mid / gjera aa,
Honun møtte ain Kjedling hon væar / ikkje bengjin
so genga Søvur fraa
de koma ikkje /

[2] Hoir teu gaua gamla Kjedling

teu kanst bæaje binda / o Spinna,
Ee bie teu vilt ikkje dilja fire mæar
tæa / longsta sum teu kan minnast /

[3] Sat viil Ee tæar Bøndin sia

Ee vil ikkje fire tæar / ligva,
Ee minnist Hundar ui Kodlafire
hen vi Truis / sins kjeuu /

[4] Fist minnist ee Tæa staura baist

væar Kobba Sørena / hund,
Han væar migjil o Egveliur
tui han ran / alt ui grund /

- [5] So minnist ee Han leusa Heig
han væar ain Hundur / so ræg,
Fiska so stoittist aa hansara krop
So skolda væar / Høvur o bæag /
- [6] So koem Gribur vi suinun loppun
o Sextan Hun / dar tair vauru,
Sum siaulu bæaje Sgegvar o sjin /
o haim ui Hamrar bauru /
- [7] So taa koem hin gamle Haddur
han heie tæa sæama / si,
Skeuur o Tuigjin ui Homrun vauru
beurhundar / vauru tair vi /
- [8] En vauru tair Edluvu Hundar vist
sum tair / høddu her o der,
aarin Svæanur hin grumme / koem lakkande fram
sum liggur vi æavu sjer /
- [9] So³ minnist ee ain so luitlan Hund
Væar qvæadur // oman fire køst,
Han væar ofta ui muinun Heuse /
han Sjaul bæaje Kjød o tvøst /
- 10 So koem Fuina Sørena Tuig
o Koltur ain væarhundur⁴ / væar,
Mogul o Pennur o luitla Palassa
sum svæ[av]⁵ / vi qvinnu lær /
- 11 Hund faudur o Frammur Hjørtur o Snappur
Dog⁶ / gur o H[e]rur o Blak,

3 Orðið er sera kámt.

4 Tríggir teir síðstu bókstavirnir lesast næstan ikki.

5 Bókstavirnir *av* síggjast ikki. Bloch skrivar *svav* úti á breddanum, men inni í tekstinum *svevur*, sum hann tí kann hava frá JJ.

6 “og“ er kámt.

Netta o gamla kjøru reiv
tæa [væar]⁷ / so ringt ait pak /

12 Falkur hin gamle æav Kjalnese koem
han Svæam / ui tæara vuig,
Ræame o Sjauman o Fløiur o Saamur /
o Perla tan Devils tuig /

13 Mæar tigjur teu ert ain Kjedling lai
Teu ert so gom[ul] / ain qvinna,
ee fæare me til Kjalnesar eud
aina [væa] / nare⁸ hæar aa finna /

14 Ikkje ere ee Kjedling gomul o graa
um ee bere stæav / o posa
ikkje heldur er teu ain Bønde so boldur
um / teu aiur struibitar hosir /

15 Ikkje ere ee ait Mæara minne
um ee hæave ru[kkut]⁹ / læar,
ikkje heldur er teu ain Bøndi so boldur
um teu¹⁰ / aiur morret pæar /

16 Bøndin rai so fast han rende
Kjedlingjin leib / lengst um kring,
fir væar hoen komin til [Sjau] / ar¹¹ haim
aarin Daumarin sette lands ting /

Ende //

Frábrigdi hjá JJ (Ab)

Vit skulu her seta upp tann mun ið eftir viðmerkingunum hjá Bloch at
døma sæst vera millum Kb og JJ. Tað skal takast við tí fyrivarni at tað ikki

7 Bloch skrivur *vær*. Nú er breddin so slitin at tað sæst ikki.

8 Vit vænta orðið <vænari>, sum Bloch eisini skrivur, men *væa*, sum skuldi staðið í endanum á
regluni frammanundan, sæst ikki, og ivasamt er um pláss hevði verið fyri tí.

9 Sæst ikki, men er sett inn eftir Bloch.

10 Síðsti stavur er kámur.

11 Fyrri partur av orðinum er ólesandi í dag, men Bloch hevur lisið „Sjauar“.

Munur millum Kb og JJ

Kb	JJ
2,1: gaua gamla	gamla góða
3,4: henvi	og hen við
4,2: Kobba Sørrena	Kópa-Sørina
5,1: Leusa	Lusa
5,4: So skoldað væar Høvur o bæag	tað skoldaði h. og b.
7,1: hin gamle	tann g.
7,2: tæa sæama si	tann sama sið
8,4: æavu sjer	Avesjer
9,2: qvæadur	kvaldir
10,2: Koltur	Koltre
10,3: Mogul o Pennur	Mogur ok Pennir
10,4: svæav (?)	svevur (?)
11,1: Hund faudur	Hund[s]fótur (?)
11,1: Snappur	Snapp
11,2: Hrir	Herir
11,3: kjøru reiv	Tjørereiv
12,1: hin gamle	hin grummi
12,2: svæam	svav (sic)
12,3: Ræame o Sjauman o Fløiur o Saamur	Ràma ok Sjouma, Fløiir ok Sámir
12,4: tan Devils tuig	den d. t.
13,1: Mæar tigur	Mær tykist
14,4: aiur struibitar hosir	hevir morreyðar h.
15,1: aitt Mæara minne	ein m-minna
16,2: lengst	langt
16,4: aarin	enn

altíð sæst um eitt frávik er frá Jóni ella um tað er ein rætting hjá Bloch sjálvum.

Teksturin hjá Bloch (A)

Í onkrum føri velur Bloch orðalagið hjá JJ fram um Kb. Løgið kann tað tykjast at hann í 1. ør. skriver *bogin* heldur enn *bangin*, tí í Kb stendur „bengjin“, og „ikki bangin“ svarar betur til tað danska „usky“. „bogin“ má hann hava frá JJ, um hann væl at merkja ikki hevur lisið skeivt (og tað ger Bloch meir enn so). Sama er kanska galdandi fyri „kvaldur“ í ør. 9, tí sambært breddaviðmerkingini skal JJ hava „kvaldir“. Kb hevur *qvæadur*,

og tað er hundanavnið *Hvatur*. Bloch man hava verið gáloysin tá ið hann í ør. 10 skrivar „Penna“, tí Kb hefur „Pennur“, og breiddaviðmerkingin bendir á at JJ hefur „Pennir“. Harafturímóti hefur Bloch ikki ábyrgdina av at ein hundur er komin at eita *Rani* (ø. 12 í útgávuni av FK), tí tað er ein avskrivarafeilur í sambandi við útgávuna av FK. Sambært Kb skal hann eita *Rami* (men her hefur JJ *Ràma*, ið óivað má tolkast sum eitt tókarnavn, *Rama*). Í ør. 6 skrivar Bloch av misgáum *homrum* (helst ávirkaður av ørindinum frammanundan) í staðin fyri *Hamrar* (hann tykist heldur ikki at fata tað sum navn). Í 8,4 skal tað vera „við Æðusker“ (útg. hefur í ístaðin fyri við). *Pallasa* hevði helst verið rættari stavað *Palassa*.

Bygdamáleyðkennir í koltursuppskriftini

Uppskriftin í Kb er skrivað á koltursmáli. Eitt eyðkenni við koltursmáli er at langt *ó* verður úttalað sum /au/, men at stutt *ó* verður úttalað /ø/. *au*-úttalan av longum *ó* er eisini í Nólsoy og á suðurendanum á Sandoy, men har er stutt *ó* úttalað sum /o/. Mynstrið: langt /au/ – stutt /ø/ finst ongastaðni uttan í koltursmáli, og tí kann úttalan av <ó> einsamøll gera av um ein tekstur er á koltursmáli.

Skrivarin gjøgnumførir *au* fyri langt <ó>: *bauru* 6, *Daumarin* 16, *faudur* 11, *gaua* 2, *Sjauman* 12, *Sjaul* 9, *sjaulu* 6, *staura* 4, *vauru* 6. Og hann gjøgnumførir *ø* fyri stutt *ó*: *Bønde* 14, *Bøndi* 15, *Bøndin* 1, 3, 16, framman fyri *gv* tó *e*, sum væntandi var: *Egveliur* 4, *Sgegvar* 6.

At koltursmál skilur seg frá málførunum sunnan Skopunarfjørð, síggja vit av at *a* framman fyri *ng* verður skrivað *e*: *bengjin* 1, *genja* 1.

Eisini tvíljóðið *øi*, sum kemur fyri í hundanavninum *Fløiur* 12, hoyrir heima norðan fyri Skopunarfjørð. Orð sum norðanfjørðs hava hetta fonem, hava sunnanfjørðs fonemið /oi/. Ella við øðrum orðum: Til tey bæði fonemini /oi/ og /øi/ í miðføroyskum svarar fonemið /oi/ sunnanfjørðs.

Eitt sermerkt við Kb er at skrivarin brúkar *eu* tá ið hann endurgevur tvíljóðið <ú>. Hetta gjøgnumførir hann í okkara teksti. Yvirhøvur skrivar hann tvíljóð við tveimum bókstøvum. <ei> skrivar hann sum *ai*, <ey> sum *ei*, <oy> sum *oi*, <í, ý> sum *ui*, <á> sum *aa*, <a, æ> sum *æa*. Eisini tá ið tvíljóðið er stutt, er tað skrivað við tveimum stavum: *ait* 15, *stoittist* 5, *Truissins kjeuu* 3. Men er tvíljóðið einljóðað (monoftongerað), verður tað skrivað sum eitt ljóð: *morret* 15.

Koltursmál verður gjarna roknað upp í suðurstreymoyarmál. Hvat endingum viðvíkir, skilur tað seg tó frá. Okkara uppskrift skilur millum *i* og *u* í endingum, sama um hesi ljóð standa í endastøðu (opið útljóð) ella um okkurt hjáljóð kemur aftaná (vart útljóð).

Endingin *-i* er vanliga skrivað *-e*, t.d. *bere* 14, *bie* 2, *Bønde* 14, *ere* 15, *fæare* 13, *gamle* 12, *grumme* 8, *hæave* 15, *Heuse* 9, *Kodlafire* 3, *møtte* 1, *rende* 16, *sette* 16. Hendinga dømi er um *-i*: *Bønði* 15.

Endingin *-u* verður skrivað *-u*. Vit kunnu nevna dømir um fleirtal í sagnorðum: *bauru* 6, *høddu* 8, *siaulu* 6, *vauru* 6, 7. Eisini í veikum kvennkynsorðum sum standa sum fyrri liður í samanseting, verður *u* skrivað: *qvinnu læar* 10, *kjøru reiv* 11, *æavu sjer* 8. Somuleiðis er *u* skrivað í talorðunum *Edluvu* 8, *kjeuu* 3.

At skilt verður millum *i* og *u* framman fyri nasaljód (t.e. millum *-in* og *-um*), er so sjálvsagt at eingin grund er til at gera nógv burtur úr tí. Nóg mikið er at nevna dømið *Tuigjin ui Homrun* 7.

Endingin *-ur* í hvørfalli eintali kallkyni verður altíð skrivað *-ur*, t.d. *Hundur* 5, *Gribur* 6, *boldur* 14, 15. Í fleirtali av veikum kvennkynsorðum, har sum skriftmálið hevur <ur>, hevur uppskriftin *-ir*: *hosir* 14, *Søvir* 1.

-ur er tann endingin sum brúkt verður í nút. eint. av sagnorðum: *aiur* 14, *liggur* 8, *tigjur* 13.

Eisini verður skilt ímillum *-il* og *-ul*: *migjil* 4, *gomul* 14, *Mogul* 10. Hjárðið *heldur* 14 hevur *-ur*.

Uppskriftin gjøgnumførir lokljóðsviknan (lenisering), skrivar *b*, *d*, *g* og *gj* (har sum skriftmálið hevur *p*, *t*, *k*, *kj*) eftir langt sjálvljóð, sama um hetta sjálvljóð er opið ella trongt, t.d. *bæag* 5, *Kjød* 9, *ræag* 5, *eud* 1, *migjil* 4, *Heig* 5, *Gribur* 6, *Tuigjin* 7, *tuig* 12.

tj í oddastøðu verður skrivað *kj*: *kjeuu* 3, *kjøru reiv* 11, t.e. ljóðið er tað sama sum fremst í *Kjedling* 1, *Kjalnese* 12 og *Kjød* 9. Einki dømi er í tekstinum um <tj> inni í orði.

Hjáljóðabólkurin *stj* hevur ikki hildið sær í hesum bygdamáli, men er blivin *sj*: *Sjaul* 9, *sjaulu* 6, t.e. sum í *sjer* 8, *sjin* 6, *Sjauman* 12.

Sum nevnt verður <ei> skrivað *ai*. Hetta er eisini galdandi fyri sterk sagnorð av 1. flokki í tát. eint.: <reið> verður skrivað *rai* 16, meðan <ley> verður skrivað *leib* 16.

Sagnorð fáa ending í 2. pers. eint.: *teu ert* 13, *kanst* 2, *vilt* 2. Men vit síggja at í sama ørindi sum *teu kanst* og *teu vilt* stendur eisini *teu kan* 2. Tað merkir at endingarleysur formur kann brúkast í staðin fyri form við ending í 2. pers. Stendur *tú* aftan á sagnorðið, kann skrivarin lata vera við at skriva *-t*: *er teu* 14.

Vit síggja at sagnorðið *minnst* allan vegin tekur grundlið í hvørfalli: *Ee minnist* 3, *minnist ee* 4, 5, 9. Men tað eitur *Mæar tigjur* 13.

Samanumtøka

Uppskriftin er á gjøgnumfördum koltursmáli. Hetta bygdamál hefur eyðkennir ið skilja tað frá málunum sunnanfjørðs, t.d. í úttaluni av *ganga*, *bónði* og *Floyur*, og við at hava endingar í 2. pers. av sagnorðum. Hesi eyðkennir flokka tað saman við suðurstreymoyarmáli. Men innan fyri hetta bygdamálsøki er koltursmál í serstøðu, serliga við úttaluni av longum *ó* og við at skilja millum *i* og *u* í endingum.

Málið í handritinum hjá Jóni Jónssyni

Eingin veit í dag hvat blivið er av kvæðabókini hjá Jóni Jónssyni. Tí fáa vit ikki sagt so nógv um stavseting hansara. Tey frábrigdir Bloch hefur tikið úr handritinum og sett úti á breddanum í CCF, tykist hann fyri ein part at hava normaliserað til Hammershaimbs rættskriving. Men formar sum *Avesjer*, *Tjørereiv*, *Ràma*, *Sjouma* benda á eina ortofona stavseting, og í endingunum skínur havnarmálið ígjøgnum: *kvaldir*, *Fløiir*, *Pennir*, *Sámir*. Skrifformurin *Ràma* kundi stavað aftur í ta elstu stavsetingina hjá Hammershaimb.

Uppskriftin úr Fugloy (B)

Sum nevnt, er ein uppskrift úr Fugloy av Hundatátti komin undan kavi seinri. Hon er nakað øðrvísi enn tann versiónin ið er í CCF/FK, og sum byggir á Kb og JJ. Henda uppskriftin úr Fugloy hefur 14 ørindir, hin versiónin hevði 16. Samanbera vit „hundaørindini“, hefur A eitt ørindi fleiri enn B, nevniliga ør. 7. Men raðfylgjan er heldur ikki heilt tann sama, og heldur ikki hundanøvnini. A hefur nøvn sum B ikki hefur og øvut. Heldur ikki uttanumgerðin við bóndanum og kellingini er heilt tann sama heldur. Tann ásynligasti munurin er at tey bæði ferðast øvutan veg í teimum báðum tekstunum. Í A ríður bóndin úteftir frá Todneshúsum út til Miðgerðará og heldur fram (ætlar at halda fram) til Kjalnes, har hann ætlar at finna sær eina vænari kvinnu. Í B ríður hann inneftir, frá „Miðgerðabý“ inn til Todnesá og heldur fram heim (!) til Sjóvar (og væntar at finna ta vænaru kvinnuna har). Í báðum førum endar kellingin við Sjógv, har tingið verður sett.

Endaørindini um bóndan og kellingina eru í A fýra, í B trý. Tey fýra ørindini 13-16 í A samsvara við ør. 17, 18, 19 og 21 í teirri donsku vísuni, meðan tað danska ør. 20 einki samsvar hefur í A. Tey trý endaðørindini í B samsvara við 17, 20 og 21 í teirri donsku vísuni. B hefur nevniliga ikki tey bæði ørindini har kellingin samanber seg og hertugan í teirri donsku vísuni („Icke er ieg Kierling gamel oc graa ...“ og „Icke er ieg en

Mareminde ...“), men tað hevur A (14-15). Harafturímóti hevur B sum ør. 13 eitt ið svarar til 20 í teirri dansku vísuni, ørindið um tá ið hertugin gevur hestinum av sporanum og kellingin snørir stivlar at beinum fyri at elta hann. Tað ørindið hevur A ikki.

Hunda táttur verður her endurgivin stavrátt eftir kvæðabókini hjá Jógvani Matras á Kirkju.

Hundatottir

- [1] Oin Bøndi han roi fra Migjeraby
og in // æd Todnes Aa,
her holda Migjeramen,
honin mødte / oin Kjædlin[g] hon vær ousky
sum tæ gongir søgnin / fra,
toir koma ikkje en.
- 2 Hoir tæ gouva gamla Kjædning
tu ert so go/mel oin Kvinna,
her holda Migjeramen,
e biie tu vilt ikkje dilia fire mær
tæ longsta sum tu kan / minnast,
toir koma ikkje en.
- 3 Sanhoid vil e tær Bøndi sia
e vil ikkje fire / tær ljigva,
her holda Migjeramen,
mær minnist / Hundar y Kodlafire,
henvi holtryssinds kjuvi,
toir / koma ikkje en.
- 4 Fist minnist me han tan Lusahæg,
han / vær oin Hundir so ræg,
her holda Migjeramen /
Fiskaso stoittist ivir hansara Krop
tæ skoldajist / bæie Høvur o Bæg,
toir koma ikkje en.
- 5 So kom Gribir vi synin Loppin,
væl sæxtan / toir Hundar voure,
her holda Migjeramen,

sum / stjoul bæie Skegvar o Sjin
o nian y Hamrar boure /
toir koma ikkje en.

- 6 So minnist me oin so lytlan Hund
vør Kvæ/dir fire oman Køst,
her holda Migjeramen,
so ofta / han vør y mynin Husi,
han stjoul bæie Spig o / Tvøst
toir koma ikkje en.
- 7 En voure toir edleve Hundanar
sum toir // aatti her o der,
her holda Migjeramen,
til Gribir / hin grummi kom lakkande fram
sum liggir vi / Ævisjer,
toir koma ikkje en.
- 8 Hund Frammur Foudir Jørtir o Snapir¹² /
Herur o Doggir o Blak.
her holda Migjeramen,
o / Nætta tan lytla Kjørerumpan
tæ vør¹³ so ilt oit / pak
toir koma ikkje en.
- 9 Falkur hin gamli æv Kjalnesi kom
han / svøm æv Tærvyg.
Fløjir o Snærir o Haddir o Svæn/nir.
o Pærta tan Devilins Tyg.
toir koma ikkje / en.
- 10 So minnist me han tæ stoura Boist,
vør / Kobbir Sørinna Hund
her holda Migjeramen /

12 *Blakkir* er útstrikað og *Snapir* sett í staðin. Tað samsvarar við *Snappur* í Kb, men kundi eisini verið *Snápur*.

13 *tævær* er skrivað í einum orði.

han vær migjil o ægvelijer
o han ran alt y grund /
toir koma ikkje en.

- 11 So minnist me han gamla Had
o Koltir / han vær Hundir vær,
her holda Migjeramen /
Mogil o Pænnir¹⁴ o lytla Palassa
sum svevir vi / kvinne Lær.
toir koma ikkje en.
- 12 Mær tigjir tu ert oin Kjedling ljoud
tu / ert so gomil oin kvinna,
her holda Migjera/men
e vil ryia mær til Sjouvar hoim
oina¹⁵ / vænare hær a finna
toir koma ikke / en. //
- 13 Bøndin han toug syn Hæst vi spora
han / læd æd Venun doina,
her holda Migjeramen,
Kje/dlingin snørde synar Stivlar æd boinin,
hon læd / fast ettir lana
toir koma ikkje en.
- 14 Bøndun han roi so fast han ran
Kjedlin/gjin leib længsom o kring
her holda Migjera / men,
fir vær hon komun til Sjouvar hoim /
arin Skrivarin sættist a Ting.
toir koma ikkje en. /

Bygdamálseyðkennir í fugloyaruppskriftini

Uppskriftin hevur tey flestu av teimum eyðkennum ið vit vænta at finna í eini uppskrift úr Fugloy.

14 Óvist um her stendur *Pænnir* ella *Pannir*. Tað fyrra samsvarar við Kb.

15 Orðið verður endurtikið fyrst í næstu reglu.

Tey longu fonemini /æ:/ og /á:/ munnu hava verið borin fram sum einljóð í málinum hjá skrivaranum. Tað fyrra (í orðum við <a, æ>) er altíð skrivað *æ*, t.d. *Bæg* 4, *Lær* 11, *mær* 2, *Snærir* 9. Hesin sami bókstavur verður oftast eisini brúktur fyri stutt <e>, t.d. *Hæst* 13, *Pærla* 9. Langt <á> verður skrivað annaðhvørt *a* ella *aa*, t.d. *fra* 1, *arin* 14, *Aa* 1. Stutt <á> verður oftast skrivað *o*, tó eina ferð *aa*: *aatti* 7, *holda* (t.e. sagnorðið *hálda*) í niðurlagnum, *holtryssinds kjuvi* 3, *skoldajist* 4. Eisini <o> verður endurgivið sum *o* (báði stutt og langt), t.d. *gongir* 1, *Koltir* 11, *Todnes* 1, *honin* 1.

Báði <ei> og <oy> í nútíðarstavseting verða her altíð skrivaði *oi*, t.d. *oin* 1, *oit* 8, *hoim* 12, *Boist* 10, *stoittist* 4. Eisini <reið> (tát. av *ríða*): *roi* 14. Harafturímóti verður <ey> skrivað *ei* ella *æi*: *leib* (tát. av *leypa*) 14, *Lusahæg* 4.

Uppskriftin hevur *øi* í hundanavninum *Fløijir* 9. /øi/ er eitt annað fonem enn /oi/, og tað svarar til fonemið /øi/ í teimum miðføroysku málunum, har uppií koltursmáli (sí frammanfyri). Har afturímóti svarar /oi/ í fugloyaruppskriftini til /ai/ og /oi/ í koltursuppskriftini, og annars í málinum í mið- og suðurpartinum av landinum.

Langt <ó> verður altíð skrivað *ou*, t.d. *Foudir* 8, *gouva* 2, *ljoud* 12, *Sjouvar* 12, 14. Stutt <ó> verður skrivað *ø*: *Bøndi* 1, 3, *Bøndin* 13, *Bøndun* 14 (t.e. við sama sjálvljóði sum í *Køst* og *Tvøst* 6). Framman fyri *gv* er skrivað *e* ella *æ*: *Skegvar* 5, *ægvelijer* 10.

Vit kunnu eisini nevna at <í, ý> er regluliga skrivað *y*, t.d. *Tæravyg* 9, *Tyg* 9, *lytla* 11. Í 1. ør. rímar *-by* við tað hálvdanska *ousky*.

Uppskriftin vísir at hetta bygdamálið hevur samanfall millum *i* og *u* í herðingarveikari støðu í øllum ljóðumstøðum.

Í endastøðu, har sum vit í dag skriva *-i*, er oftast skrivað *-e*, men fleiri ferðir eisini *-i* (*Bøndi* 1, 3, *gamli* 9, *grummi* 7, *Husi* 6). Í endastøðu, har sum vit skriva *-u*, hevur uppskriftin somuleiðis *-e* ella *-i*: *aatti* 7, *boure* 5, *edleve* 7, *stjoule* 5, *kjuvi* 3, *voure* 5. Eisini í endanum á fyrra samansetingarliði verður skrivað *e* ella *i*: *kvinne Lær* 11, *Ævisjer* 7.

Skilt verður ikki millum *-ir* og *-ur* í ending. Endingin <-ur> í hvørf. eint., sum mong dømir eru um í hundanøvnunum, er aloftast skrivað *-ir*: *Doggir* 8, *Fløijir* 9, *Gribir* 5, 7, *Haddir* 9, *Jørtir* 8, *Hundir* 4, 11, *Kvædir* 6, *Snápir* 8, *Snærir* 9 o.s.fr., hendingaferð *-er*: *ægvelijer* 10. *-ur* er skrivað í *Falkur* 9, *Frammur* 8, *Herur* 8.

Sagnorð í nútíð hava altíð *-ir*: *gongir* 1, *liggir* 7, *svevir* 11, *tigjir* 12.

Fyrisingin <yvir> er skrivað *ivir* 4. Í navnorðum og lýsingarorðum

við *-il*, *-ul* ella *-ur* sum parti av orðstovni er skrivað *i*, *u* og *e*, mest *i*: *Koltir* 11, *Høvur* 4, *gomel* 2, *gomil* 12, *migjil* 10, *Mogil* 11.

Samanfall er eisini millum *i* og *u* framman fyri nasaljóð (í endingunum <-in> og <-um>). Endingin <-in> verður skrivað *-in*: *søgnin* 1, *Bøndin* 13, *Kjedlingin* 13, 14, *Skrivarin* 14, men eisini *-ur*: *Bøndun* 14, *komun* 14. Endingin <-um> verður sum oftast skrivað *-in*, eina ferð *-un*: *boinin* 13, *honin* 1, *Loppin* 5, *mynin* 6, *Venun* 13, *synin* 5.

Uppskriftin hevur gjøgnumførda lokljóðsviknan (lenisering). Skrivað verður *b*, *d*, *g* og *gj* eftir langt sjálvljóð, sama um sjálvljóðið frammanundan er trongt ella opið: *æd* 1, 13, *Bæg* 4, *Foudir* 8, *Gribir* 5, 7, *Kvædir* 6, *leib* 14, *ljoud* 12, *Lusahæg* 4, *læd* 13, *migjil* 10, *ræg* 4, *Sanhoid* 3, *Spig* 6, *Tærvyg* 9, *Tyg* 9, *toug* 13, *tigjir* 12. Skriftformar sum *Blak* 8 og *Snafir* 8 mugu lesast sum *Blakk*, *Snappur* (sí tó niðanfyri).

Vit kunnu staðfesta at *tj* í oddatøðu er skrivað *kj*: *kjuvi* 3, *Kjørerumpan* 8. Ljóðið í hesi støðu er tí tað sama sum í t.d. *Kjalnesi* 9 og *Kjedling* 12.

Í <stj> sær *t* út til at vera varðveitt: *stjoul* 6, *stjoule* 5. Men *Sjouvar* 12, 14, *Sjin* 5.

Samanfall av hvør- og hvønnfalli í fleirtali í bundnum kallkynsorðum, sum vit annars kenna úr m.a. fugloyarmáli (Weyhe 1996: 89), síggja vit dømi um. Í hvørfalli er skrivað *Hundanar* 7.

Ending í 2. pers. í sagnorðum er í *tu ert* 2, 12, *tu vilt* 2, men ikki í *tu kan* 2.

Sagnorðið *minnst* tekur grundlið í hvønnfalli: *minnst me* 4, 10, 11, meðan *tykjast* tekur grundlið í hvørjumfalli: *mær tigjir* 12. Løgin sær orðingin *mær minnst* 3 út og kundi bent á óvissu í vali av falli í hesum orðingum.

Sagnorðið *ljúgva* (sum nú vanligi eitur *lúgva*) er skrivað *ljigva* 3 og hevur sostatt varðveitt formin við *lj* í framljóði. Tann formurin hevur hildið sær leingi í fleiri av teimum norðastu bygdunum í landinum, stundum eisini í forminum */jigva/*.

Serliga leggur ein merki til formin *holda*. Sagnorðið *halda* eitur á fugloyar- og svínoyarmáli *hálda* (sbr. FO). Orðið verður endurtikið í millumstevinum gjøgnum allan táttin og er altíð skrivað *holda*.

Samanumtøka

Uppskriftin er gjørd á fugloyarmáli. Hon hevur tey flestu av eyðkennunum hjá norðuroyamáli, so sum einljóðsframburð av longum *á*, *a* og *æ*, samanfall millum *ei* og *oy* og lokljóðsviknan. Men hon hevur eisini drøg sum eru serlig fyri tey eystastu bygdamálini, fyrst og fremst fullkomið samanfall av *i* og *u* í ending, samanfall av endingunum *-nir* og

-nar í hvør- og hvønnfalli fleirtali av bundnum kallkynsorðum og so tann sermerkta sagnorðaformin *holda* (*hálda*).

Nøvn í táttinum

Eitt tað fremsta at festa ein tátt at einum ávísum stað ella umhvørvi er nøvnini. Her skulu vit umrøða hundanøvn, fólkanøvn og staðarnøvn.

Hundanøvn

Hundanøvn eru sjáldsom í føroyskum kvæðum um vit síggja burtur frá táttum. Eg veit bara um tvey kvæðir ið nevna hundar á navni, Seyðaríman (CCF 87) har *Snati* el. *Snatur* er nevndur (eisini sum *Snata*), og Faðir og dóttir (CCF 124) har *Falkur* kemur fyri. Í táttum eru hundar nevndir av og á, men ongastaðni í sovorðnari mongd sum í Hundatátti. Hann er tí ein forvitnislig kelda hjá teimum ið hava áhuga fyri hesum navnabólki.

Hvat hundanøvnunum viðvíkir, er munurin millum Kb og JJ lítil. JJ hevur kortini eitt tíkarnavn, *Rama* (í breddaviðmerkingini hjá Bloch skrivað *Ràma*), har sum Kb hevur *Rami*. Eisini *Sjouma* hjá JJ má vera tíkarnavn, og tað navnið skrivar Kb *Sjauman*, sum tí má tolkast sum bundin formur. Hundurin *Koltur* í Kb sær hjá JJ út til at vera skrivaður „Koltre“, *Mogul* í Kb eitur hjá JJ *Mogur*, og *Snappur* í Kb hevur hjá JJ onga hvørfalsending (*Snapp*), um eg tolki Bloch rætt. Í navninum *Herur* hevur skrivarin av Kb gloymt eitt *e* og skrivar „Hrur“, meðan havnarmaðurin JJ skrivar „Herir“. Bloch hevur í sínum handriti eitt navn hann skrivar „Hund[s]fótur“. Kb hevur „Hund faudur“, og um tað er Bloch sum hevur sett *s* inn, ella um hann hevur formin við *s* frá Jóni Jónssyni, ber ikki til at siga. Skrivarin av Kb skrivar altíð nøvn og vanliga eisini navnorð við stórum, so tað bendir á at hann uppfatar *Hundfótur* sum samanseting. Telja vit saman, so hevur Kb 26 nøvn og JJ tað sama talið (tá eru tey ivasomu *Hundfótur* og *Kobba* tald við, men ikki *Tjørureyv*). Einasti veruligi munurin er at annar hevur hundanavnið *Rami* og hin tíkarnavnið *Rama*, og at *Mogul* í Kb eitur *Mogur* í JJ.

Hjá JM eru nøvnini nakað færri. *Skúvur*, *Sámur*, *Rami* el. *Rama*, *Fína* og *Skjóma(n)* eru ikki við hjá honum. Har afturímóti hevur hann *Snarur*, sum ikki er við hjá hinum báðum. Annars verða *Gripur* og *Haddur* nevndir tvær ferðir hjá JM, óivað av misgáum í staðin fyri okkurt annað.

Í ør. 8 skrivar JM „Hund Frammur Foudir“ har sum Kb hevur „Hund faudur o Frammur“. Óvist er hvussu hetta skal tolkast. Fatar skrivarin hetta sum trý nøvn, t.e. *Hund*, *Frammur*, *Fótur*, ella hevur JM misskilt og bronglað „Hundfótur og Frammur“ til „Hundframmur, Fótur“?

Fótur finst fleiristaðni sum hundanavn, og eg eri komin fram á eitt dømi um *Hund* sum hundanavn. *Hundfótur* sum navn tykir illgrunasamt, tí hundanøvn plaga ikki at vera samansett.

Tað sær tó út sum at JM rokna við einum hundanavni sum *Kobbur* (skrivað „Kobbir“ í ør. 10). Í Kb stendur „Kobba Sørrena hund“, sum Bloch normaliserar til *Koppa-Sørinar hund*, t.e. eigarin hevur verið eyknevndur *Koppa-Sørin*, meðan hundurin er ónevndur. Úti á breddanum skrivar hann sum variant „Kópa-Sørina[r]“ (tolkingarroynd hjá Bloch?). Í navnalistanum til CCF skrivar Bloch eisini *Koppa-Sørin* ‘en færing’. Tað kann ikki útihýsast at „Kobba“ er eitt navn, og tað er eisini uppskrivað sum slíkt júst í Kollafirði. Eftir forminum at døma skuldi tað verið tíkarnavn, men tað sampakkar illa við orðalagið í ørindinum, sum umtalar hann í kallkyni. Legg annars merki til at Sørin eisini er nevndur í ør. 10 í Kb, har hann eigur tíkina *Fínu*. Í regluni „Netta og gamla Tjørureyv“ (í Kb og JJ) ljóðar *Tjørureyv* sum eitt eyknevni á eini tík. Í JM stendur „tann lítla Tjørurumpan“ sum apposiþión til tíkarnavnið *Netta* (t.e. Netta, tann lítla Tjørurumpan) og er sostatt eyknevni á Nettu. Í Kb tykjast Netta og Tjørureyv at vera hvør sín.

JM hevur navnið *Snapir* har sum Kb hevur *Snappur*. Tað er ilt at siga um JM her meinar *Snappur*, ella um hann hevur uppfatað tað sum hundanavnið *Snápur*, ið bara sær út til at vera kent Norðan Fjall (Eystan Múla) í Norðuroyggjum. Men tá høvdu vit væntað skriftformin *Snabir*.

Samanumtikið eru nøvnini á hundum hesi, her endurgivin í normaliseraðum líki (har ivi er um formin, er spurnartekin sett við): *Blakkur*, *Doggur*, *Falkur*, *Floyur* (*Fløyur*), *Fótur?*, *Frammur*, *Gripur*, *Haddur*, *Herur*, *Heykur* (eyknevndur *Lúsa-Heykur*), *Hjörtur*, *Hundfótur* (*Hunds-fótur?*), *Hvatur*, *Kobba?*, *Kobbur?*, *Koltur*, *Mogul*, *Pennur*, *Rami*, *Sámur*, *Skúvur*, *Snappur*, *Snarur*, *Snápur?*, *Svanur*. Tíkarnøvnini eru: *Fína*, *Netta* (eyknevnd *Tjørureyv* el. *Tjørurumpan*), *Palassa*, *Perla*, *Rama*, *Skjóma(n)*.

Nøkur lýsing av føroyskum hundanavnasiði finst ikki, tað eg veit. Tey flestu nøvnini í Hundatáttinum hava ein fornan dóm og tykjast onkursvegna at umboða tað vit kunnu kalla gomul ella klassisk føroysk hundanøvn. Hundanøvnini eru ein týðandi partur av táttinum, og tí skulu vit nýta høvið til at siga nøkur orð um tey og hvat ið eyðkennir tey. (Ikki er víst til keldu í hvørjum føri, men gjøgnumgongdin styðjar seg við vanligar orðabøkur, so sum *Íslenska orðsifjabók*, *Heggstads norrønu orðabók*, *Nynorskordboka*, *ODS* og *FO*).

1 Blakkur: Í norrønum skaldamáli kundi *blakkr* vera heiti á hesti,

- og í norskum er tað vanligt hestnavn (tá vanligu bundið). Tað er leitt av lýsingarorði ið sipar til lit (mest á hesti), t.d. gulbrúnt, bleikt og illlitt grágult, men eisini døkt brúnt (t.d. um lit á bjørn).
- 2 **Doggur:** Helst tøkuroð, sbr. eingilskt *dog*, á eldri eingilskum og hollenskum *dogge*. Verður hildið upprunaliga at hava verið heiti á serligum hundaslag og at sipa til vakstrarlag á stórum, mjávaksnum hundi.
 - 3 **Falkur:** Heiti á fugli brúkt sum hundanavn. Kemur fyrri í CCF 124 Faðir og dóttir.
 - 4 **Floyur:** Norrønt hevði lýsingarorðið *fleygr* ‘sum kann flúgva, skjótur’, sbr. *floyggja*, norr. *fleygja* við grundmerkingini ‘lata flúgva’, men eisini ‘sleingja’ og ‘renna skjótt’, og *floygdur*. Er upprunin hesin, átti navnið upprunafrøðiliga at verið skrivað *Floygur*. Okkara uppskriftir endurgeva eina úttalu við foneminum /øi/, sum ofta hoyrist norðanfjørðs, men ikki allastaðni. Fonemið /øi/ plagar annars bara at koma fyrri í tøkuroðum.
 - 5 **Fótur:** Skrivarin í Fugloy hevur fatað hetta sum eitt hundanavn, og tað er eisini kent summastaðni. Óvist um tað sipar til kvikleika ella lit á fótum.
 - 6 **Frammur:** Leitt av hjáorðinum *fram* og sipar tá helst til eginleikan ‘framfýsin’.
 - 7 **Gripur:** Kann báði merkja ‘virðismikil lutur’ (norr. *gripr*) og vera heiti á fugli (norr. *grípr*) ‘rægammur’, sbr. danskt *grib*. Tað seinra er komið inn í norðurlandamál umvegis miðlágtytskt úr miðaldarlatíni *gryphus*, men á germonskum málum sett í samband við sagnorðið *grípa*. *Gripr* kom eisini fyrri sum mansnavn í norrønum, avleitt av *grípa*. Møguliga hevur hundanavnið líknandi uppruna sum mansnavnið.
 - 8 **Haddur:** Á forn máli merkti orðið ‘hár á høvdi (serliga á konu)’. Sum hundanavn kundi tað møguliga sipað til ullferð.
 - 9 **Herur:** Er sum føyroyskt hundanavn sterkt bent, men man vera sama orð sum tað veika kallkynsorðið *heri*, sum á norrønum merkti ‘hara’, og sum vit eisini kenna sum mansnavn (t.d. í Føroyingasøgu). Sipar helst til skjótleika.
 - 10 **Heykur:** Fuglaheiti brúkt sum hundanavn. Eisini brúkt sum mansnavn.
 - 11 **Hjörtur:** Dýraheiti brúkt sum hundanavn. Eisini brúkt sum mansnavn.
 - 12 **Hundfótur (Hundsfótur?):** Hundanøvn plaga ikki at vera

samansett. Tað er tí ivasamt um hetta er eitt veruligt hundanavn, ella um tað bara er eyknevni ella óflýggjaorð um eitt beist av einum hundi. Formurin *Hundsfótur* hjá Bloch minnir ikki sørt um tað niðrandi orðið *hundsvottur* (norskt *hundsvott*, danskt *hundsfot* el. -*vot*, av týskum *Hundsfott* ‘kynsgøgn á tík’).

- 13 **Hvatur:** Av lýsingarorðinum *hvatur*, sum vit hava í tí avleidda forminum *hvatligur* ‘knappur, kvikur’ og í samansetingum sum *hvatmæltur*, *hvatlandi*. Er gamalt hundanavn (og mansnavn). Tað hevur skemtandi verið sett í samband við spurnarhjáorðið *hvat*.
- 14 **Kobbur (Kobba):** Sum nevnt omanfyri, eru uppskriftirnar ikki á einum máli viðvíkjandi hesum navni. Tað kundi sætt út sum at orðið *kobbi* (*kópur*) liggur aftanfyri, men einki er vitað um tað sum hundanavn.
- 15 **Koltur:** Tykist ikki annars at vera kent sum hundanavn, men orðið er gamalt í germonskum málum og kent sum staðarnavn. Ein móguleiki kundi verið tann einfaldi at hundurin var fingin úr Koltri og hevði fingið navnið av tí. Hin móguleikin er at vit her hava eitt gamalt hundanavn sum er skylt við orð ið líkjast og koma fyri í ymsum málum við skiftandi merking: í norskum *kolt* og *kult* ‘rundur fjallatoppur, nevastórur steinur (ella stórri) til ífyllu, hyldligt fólk, trækubbi’, í svenskum dialektum *kulting* ‘smádrongur, hálvvaksin grísur’, í forneingilskum *colt* ‘fyl’. Ein hugsandi móguleiki kundi tí verið at orðið *koltur* hevur verið brúkt um hvølp. Sbr. føroyska orðið *kultur*.
- 16 **Mogul:** Ikki kent sum hundanavn, men man vera tað danska fremmandaorðið *mogul* (eisini kent í samansetingini *stormogul*), upprunaliga persiskt orð um høvding í India (sama sum *mongol*). Ikki vita vit at siga hví tað verður brúkt sum hundanavn.
- 17 **Pennur:** Hetta orð fyri skriviamboð er sera vanligt sum hundanavn í Føroyum, best kent frá Billu-Símunartátti, har „hin halastutti Pennur“ ger um seg. Og móguliga liggur frágreiðingin til navnið júst í tí stutta halanum, samanburður millum halan og pennin.
- 18 **Rami:** Bundin formur av lýsingarorðinum *ramur* ‘sterkur’.
- 19 **Sámur:** Gamalt norrønt hundanavn, leitt av lýsingarorðinum *sámur* ‘døkkleitur’ og man tí sipa til lit.
- 20 **Skúvur:** Tað er óvist um hundanavnið skal setast í samband við *skúv/skúgv* í merkingini ‘duskur’ ella við fuglaheitið. Sum tað sæst, eru fuglaheiti brúkt sum hundanøvn.
- 21 **Snappur:** Kann sum hundanavn vera komið úr donskum ella

- norskum og leitt av sagnorðinum *snappe*. Hetta orð er komið úr lágtýskum, men tað stendur í sambandi við tað norrøna *snapa* ‘snodda, munga, leita eftir mati’. Málsøguliga er óivað samband millum tað og *snápr* (sí *Snápur*).
- 22 Snarur:** Av lýsingarorðinum *snarur*.
- 23 Snápur:** Kundi á norrønum merkja ‘býttlingur’. Á norskum kann lýsingarorðið *snápr* merkja ‘kvikur, knappur, snarur, nettur’ o.tíl., og sagnorðið *snápa* ‘kvika sær’. Upprunamerkingin tykist vera ‘trýn, snýð’, og av henni renna merkingar sum ‘oddur, apukattur, rekavætti’.
- 24 Svanur:** Fuglaheiti brúkt sum hundanavn (eisini sum mansnavn).
- 25 Fína:** Bundin formur av lýsingarorðinum *finur*.
- 26 Netta:** Bundin formur av lýsingarorðinum *nettur*.
- 27 Palassa:** Óvist. Navnið kundi sipað til fínan uppruna og fínar vanar (frúarhundur). Sagt verður at hon „svevur við kvinnulær“.
- 28 Perla:** Navnorðið *perla*, sera vanligt tókarnavn í Føroyum.
- 29 Rama:** Hesin kvennkynsformurin í einari uppskrift má vera tókarnavn og tá bundin formur av lýsingarorðinum *ramur* (eins og hundanavnið *Rami*).
- 30 Skjóma** (ella bundið: **Skjóman**): Navnið skal óivað setast í samband við lýsingarorðið *skjómutur* ‘við smáum blettum’ (um lit á seyði og neytum).

Summir hundar hava eyknevni. *Heykur* er eyknevndur *Lúsaheykur*, helst tí hann hevur verið fullur í lús ella loppum. Men navnið spælir eisini upp á *Luse-Kong* í tí danska kongatalinum. *Tjørureyv* el. *Tjørurumpan* er eyknevni á tík og man sipa til onkra hending har sum hon hevur fingið tjøru á afturpartin. Um *Hundfót* sí omanfyri.

Sum vit síggja, so sipa nøvnini oftast til eginleikar sum hundar hava ella sum eru eftirynskjandi hjá teimum. Til dømis sipa nøvn á fuglum og dýrum, brúkt sum hundanøvn, til eginleikar sum tey hava, og sum eisini eru góðir hjá hundi at hava. Onnur kunnu sipa til útsjón, eitt nú lit og skap.

Vit síggja at tókarnøvnini eru øll veikt bend kvennkynsorð, og í einum føri bundið (*Skjóman*). Bara eitt av hundanøvnunum (*Rami*) er lýsingarorð í bundnum formi. Annars eru tey sterkt bend, og vit síggja at tey hava hvørfalsendingina *-ur* (tó ikki *Koltur* og *Mogul*, sum hava herðingarveikt stavilsi sum part av orðstovninum). Eyðkent fyri føroysk hundanøvn er at tey kunnu verða brúkt báði við og uttan hvørfals-

ending, t.d. so, at tá ið rópt verður á hundin, verður ending ikki brúkt, men tá ið hann verður nevndur ella umtalaður, kann tað verða gjørt við hvørfalsending, men hon kann eisini falla burtur (sí *Blakk*, sum skal ríma við *pakk*, og *Snappur* og *Snapp* í hvør sínari uppskrift). Tað er tó merkisvert at hvørfalsending er so gjøgnumførd sum hon er í uppskriftunum, meðan hon tykist at vera minni brúkt nú á døgum.

Fólkanøvn og persónar

Sum longu nevnt, kann tað væl vera at táttayrkjarin hevur havt ávísar persónar í huga, tá ið hann læt táttin fara fram í Kollafirði. *Bóndin* er ikki nevndar á navni, og heldur ikki *kellingin*, men hon tykist at vera ein gomul kona í bygdini sum hevur verið illa plágað av hundum. Sum vit sóu, vóru uppskriftirnar ikki samdar um hvar ferðin hjá bóndanum byrjaði, í Todnesi ella á Miðgerði, men bóndin kann so hava verið av øðrum av hesum gørdunum, og tað kann tí væl hugsast at Sjóvarbóndin við táttinum hevur viljað argað ein av sínum starvsbrøðrum í Kollafirði. Ein ábending um hvør hann er, kundi ligið í niðurlagnum, har sum „hertugens mænd“ er gjørt um til „miðgerðamenn“. Einasti navnevndi persónurin í táttinum eitur *Sørin*, og hann eigur báði hund og tík. Hann er óivað sami persónur sum í fólkateljingini 1801 er skrivaður *Søren Diderichsen* og er 56 ára gamal (hann kemur eisini fyri í CCF 206 *Sørinar tátti* og har nevndur *Sørin á Oyrareingjum*).

Staðarnøvn

Tann ið hevur umyrkt ta upprunaligu skemtivísuna til eina vísu um kongar, hevur av onkrari orsök lagt vísukarmin til Suðurjútlands. Í tí sambandi koma nøkur suðurjútsk staðarnøvn fyri í vísuni, og eisini nøkur onnur dansk nøvn sum hava samband við teir nevndu kongarnar. Tá ið tann føroyski táttayrkjarin letur sín tátt fara fram í Kollafirði, setur hann staðarnøvn har í bygdini inn í táttin. Taka vit A og B undir einum, eru tey hesi: *Hamrar* (og í *Homrum*), *Kjalnes* (og til *Kjalnesar*), *Kollafjørður*, *Oman* fyri *Køst* (*Fyri oman Køst*), *Miðgerðaa*, *Miðgerði* (í *Miðgerðabý* og *miðgerðamenn*), *Við Sjógv* (til *Sjóvar*), *Taravík*, *Todnes* (í *Todneshús*), *Æðusker*. Øll nøvnini eru kend.

Ferreglað ørindi við tvíflættaðum niðurlagi

Hvat formi viðvíkir, heldur tátturin seg aftrat síni fyrimynd. Ørindið er vanligt ferreglað kvæðaørindi við endarími í 2. og 4. reglu. Eitt lítið undantak er tó í 1. ørindi, tí í fugloyaruppskriftini ríma 1. og 3. regla eisini

(*Migjera by – ousky*), og tað gera tær eisini í 1. ørindi í teirri donsku vísuni (*Kolding by – usky*). Men niðurlagið er tvíflættað. Millumstevið kemur eftir 2. reglu, og endastevið kemur sum vant eftir 4. reglu (Jonsson 1977: „Fyrradig strof med mellan- och slutomkvåde“). Tað er annars sera óvanligt at hava tvíflættað niðurlag saman við ferreglaðum ørindi; einasta dømi eg veit um í føroyskum umframt hetta, er CCF 189 A Øskudólgur í uppskrift hjá Svabo. Eisini í donskum fólkavísuhøpi er hetta óvanligt. Tað danska niðurlagið er umsett ella umyrkt til føroyskt, og vit mugu ganga út frá at tátturin hevur verið kvøðin við lagnum sum tann danska vísan hevur verið kvøðin við í Føroyum.¹⁶

Skemtið í Hundatáttinum

Tættir eru ein føroysk sergrein av tí sum í norðurlandskari balladurtradión kallast skemtikvæðir (í TSB nevnt „Jocular ballads“). Tað sum ger teir serføroyskar, er tilknýtið til føroyskt umhvørvi. Tað tilknýtið hevur Hundatátturin. Men hann stendur í einum ógvuliga beinleiðis tekstasambandi við ta donsku vísuna Dansk Kongetal, sum føroyingar hava kent og kvøðið. Og júst hesin millumtekstleiki er grundarlagið undir sjálvum skemtinum í táttinum. Allur karmurin við hertuga og kelling í Suðurljóttlandi verður fluttur til Kollafjarðar, og ein uppramsing av donskum kongum verður til uppramsing av hundum í teirri føroysku bygðini. Eisini frásøgstúlurin er partur av hesum skemti. Hann verður varðveittur, men lagaður til tað nýggja umhvørvið og ta nýggju funktiónina. Serliga týðilig er líkheitin í tí episka karminum, sum mest er at líkna við eina umseting til føroyskt. Táttayrkjarin tykist mestsum at hava fylgt teirri donsku vísuni orð fyri orð, bara við neyðugum tillagingum. Tað ger at orðalagið er dæmt av donskum (og tað kann eisini hava birt upp undir skemtið). Heldur ikki hevur tað eydnast at flyta rímarið *donne – lonne* (í ør. 20 hjá Syv, ør. 13 hjá JM) yvir í føroyskt; sum orðini standa, eru tey uttan høpi og hava helst ikki verið skilt (eru bara við í B). Sagnorðið *donne* og síðuformurin *dunne* í eldri donskum er sama orðið sum *duna* á føroyskum, og *lonne* ella *lone* er skylt við føroyskt *ljóma* ‘ljóða hart’ (ODS).

Karmurin um kongatalið í teirri donsku vísuni eru byrjanarørindini 1-3 og endaørindini 17-21, her endurgivin eftir P. Syv (1695):

16 Ein stuttlig detalja, sum kortini ikki kemur okkara viðgerð við, er at tað danska niðurlagið onkursvegna tykist vera skylt við tað føroyska „Orlov biðum vær“ (DgF X: 243).

- 1 Hertugen hand red fra Colding By
oc indtil Obenraa:
– Her holder Hertugens Mend. –
Hannem mødte en Kierling, vaar wsky;
som der gaar saffden fra.
De komme icke end.
- 2 „Oc hør du, goden gamel Kierling,
Du est en kundige kvinde;
Jeg beder, du vilt icke dølie for mig
Det lengste, at du kan mindes.
- 3 „Sanden vil ieg dig, kiære Søn, sige,
ieg vil icke at dig liue:
Mig mindes vel Konger i Danemarck
hen ved halffemtesinds tiue.“
— — —
- 17 „Mig tyckis, du est en Kierling læd,
du est så gamel en Quinde:
Ieg vil ride mig til Hedeby,
en væner der at finde.“
- 18 „Icke er ieg Kierling gamel oc graa,
at ieg bær staff oc pose:
Icke est du helder en Ridder god,
for du haffuer sribede Hose.
- 19 Icke er ieg en Mareminde,
at ieg haffuer runcken Laar:
Oc icke da est du Ridder bold,
for du haffuer kruset Haar.“
- 20 Hertugen tog sin Hest met spore,
hand loed at Veyen donne:
Kierlingen snørde sine Støffle at Been,
hun loed fast effter lonne.
- 21 Hertugen reed, oc saa fast hand rende,
Kierlingen løb langt omkring:

End kom hun til Vrnehoffued,
førend Dommeren sette Lands Ting.

Tey trý inngangsørindini eru tey somu í teirri donsku vísuni og í báð-
um teimum varðveittu fýroysku brigdunum A og B. Av teimum 5 enda-
ørindunum í teirri donsku vísuni ganga tey 4 aftur í A, og 3 ganga aftur í
B. Tað eina danska ørindið sum vantar í A (ø. 20), hevur B, og B hevur
harafrat ø. 17 og 21, men manglar ø. 18 og 19. Øll tey fimm enda-
ørindini í teirri donsku vísuni eru sostatt at finna í tí fýroyska táttnum,
men bara ikki í somu uppskrift: Eitt teirra er gloymt í A-versiónini og
tvey í B-versiónini.

Tá ið tað kemur til „hundatalið“, er yrkjarin væl leysari av tí danska
tekstinum, sum heldur ikki er so løgið. Men eisini har verða másligar
orðingar endurnýttar sum birta upp undir skemtið. Vit skulu taka nøkur
dømir fram.

At kellingin sigur frá gomlum minnum, gongur aftur í orðingum í táttnum
(her eftir Syv og Kb):

først da mindis mig hannem kong Dan ⇒ Fist minnist ee tæe staura baist.

Mig mindis og hannem Luse Kong ⇒ So minnist ee han lusa Heig.

Saa mindis jeg... ⇒ So minnist ee...

og sexten de Konger vare ⇒ og Sextan Hundar tair vauru.

Magnus hin gode af Norge hid kom / hand stridde paa Lærskofs hede

⇒ Falkur hin gamle æav Kjalnese kom / han Svæam ui tæara vyg.

Serliga festir ein seg við hetta stuttliga ørindið (Kb 8):

End vare de Ellefve Konger vist,

som Kronen hafde at eye,

Før Gorm hin grumme kom lackendis frem,

Hand ligger i Jelling Høje.

En vauru tair Edluvu Hundar vist

sum tair høgdu her o der

aarin Svæanur (B: Gribir) hin grumme koem lakkande fram

sum liggur vi æavu sjer.

Katalogyrking og kontrafakturur

Skaldskapur sum í stóran mun byggir á at reksa okkurt upp, so sum vit

síggja tað í teirri donsku vísuni og tí føroyska táttinum, verður nevndur katalogskaldskapur. Hetta yrkingarslagið er kent frá elstu tíð, heilt frá Homeros og Halgubók, frá norrønum og upp til nútíðarskaldskap. Í fólkhúshøpi er uppreksingin av kappunum hjá Tíðriki kongi (DgF 7) kend. Aðrir tættir eru eisini, har sum uppramsing er partur av innihaldinum og harvið skemtinum, t.d. Bátatáttur (CCF 223), Sandatáttur (CCF 204) og teir triggir eftir Poul Johannes á Øgrum: Bónatáttur, Guttatáttur og Nesbónatáttur (Vestergaard, 1975). Hundatáttur og Dansk Kongetal koma inn undir hetta slag av skaldskapi.

Hugtakið kontrafakturur er brúkt innan tónleik og sangskaldskap. „En kontrafaktur er ikke vendt mod sit udgangspunkt på nogen aggressiv måde; den er en omfunktionering af det foreliggende materiale for også at kunne bruge det i en anden brugssituation.“ (Albertsen, 1978: 121). Billu-Símunartáttur, sum Sjóvarbóndin sigur seg eiga uppií, kann fatast sum ein kontrafakturur til Púkaljóm (CCF 221), sum Sjóvarbóndin sjálvur hevði yrkt. Á sama hátt kann Hundatáttur síggjast sum ein kontrafakturur til Dansk Kongetal. Í hvørgum føri er talan um at gera gjøldur burtur úr fyrimyndini. Hon verður brúkt sum útgangsstøði og umformað til aðra funktiión, ein tátt at kvøða í dansi fyri at halda fragd at føroyskum bygðaviðurskiftum. Tekstasambandið millum útgangsstøðið og táttin er ein týðandi partur av fragdinum.

Samanumtøka

Í greinini hevur verið víst á sambandið millum ta donsku fólkhúshúsa Dansk Kongetal og tann føroyska Hundatáttin, og hvussu táttayrkjarin brúkar ta donsku vísuna sum støði undir sínum føroyska tátti. Víst verður á at Sjóvarbóndin Jens Chr. Djurhuus sigur seg hava yrkt ein Hundatátt, og ríkið verður fram undir at tað kann hava verið hesin táttur, hóast tað ikki kann sigast við fullari vissu.

Tær báðar uppskriftirnar vit hava til taks, eru endurgivnar stavrátt í greinini, og sum eitt slag av hjáveidu verða tær lýstar sum heimildir um hvør sítt føroyska bygdamál. Tær eru fullgóð dømir um ávikavist koltursmál og fugloyarmál, tí tær innihalda tey flestu av teimum serdrøgum ið vit seta í samband við hesi bygdamál.

Hundatátturin er eisini lýstur sum skaldskaparslag, og m.a. hevur verið víst á hvat ið er við til at skapa skemtið í táttinum.

Og so er tað tað, at sum kelda til hundanøvn er hann í serstøðu millum føroyskar tekstir. Í ongum øðrum teksti finna vit tað ið vit kundu nevnt

klassisk føyroysk hundanøvn heimilaði í so ríkilig mót sum her. Tí hevur greinin eina gjøgnumgongd við lýsing av teimum.¹⁷

Óprentaðar keldur:

Handrit í savninum á Føroyamálsdeildini og á Føroya Landsbókasavni (E 83).

Bókmentir

Albertsen, L.L. 1978: *Lyrik der synges*. Berlingske Leksikon Bibliotek. København.

DgF = *Danmarks gamle Folkeviser* I-XII. København 1853-1976. Bd. III (1858-63), útg. S. Grundtvig. Bd. X (1933-65), útg. H. Grüner-Nielsen *et al.*

CCF/FK = *Føroya kvæði* I-VI. København 1941-96. Stytingin CCF sipar vanligu til typunummar og hdr. hjá J. Bloch (1872-1905), FK til útgávuna.

FO = *Føroysk orðabók*. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn 1998.

Grüner-Nielsen, H. 1927-1928: *Danske Skæmteviser*. København.

Heggstad, L. *et al.* 1975: *Norrøn ordbok*. 3. útg. Det norske Samlaget. Oslo.

Íslensk orðsifjabók, v. Ásgeir Blöndal Magnússon, Reykjavík 1989.

Ívarsson, S. 1929: Hoyberatátturin. *Varðin* 9: 26-23.

Johannesen, M. 1974: *Tættir* III. Tórshavn.

Jonsson, B.R. 1977: *Om stroffermer och rim i den nordiska balladtraditionen*. Svensk visarkiv. Stockholm.

Nynorskordboka. Det norske Samlaget. Oslo 1986.

ODS = *Ordbog over det danske Sprog* 1-27. København 1919-54.

Patursson, J. 1934: *Táttabók* I. Tórshavn.

Syv, P. 1695: *Et Hundrede Udvalde Danske Viser*. Kiøbenhavn.

Thuren, H. 1908: *Folkesangen paa Færøerne*. København.

TSB = Bengt R. Jonsson, Svale Solheim and Eva Danielson (ed.): *The Types of the Scandinavian Medieval Ballad*. Oslo 1978.

Vedel, A.S. 1591: *It Hundrede vduaalde Danske viser*.

Vestergaard, E. 1975: *Fedgarnir Miðgerða Poul og Poul Johannes*. Egið forlag.

Viðstein, M.S. 1983: *Horvnar Havnarmyndir*. Tórshavn.

¹⁷ Javnlíkametari eigur tøkkt uppiborna fyri góðar viðmerkingar og hugskot.

Weyhe, E. 1996: Bendingamunur í føroyskum málførum. *Íslenskt mál*.
Reykjavík: 71-118.

2010 Hundatátturin og Dansk Kongetal – og tvey bygdamál. *Fróðskaparrit* 58. Ritstj.: Dorete Bloch og Elin Súsanna Jacobsen. Tórshavn, 16-40.

Ein táttur eftir Sjóvarbóndan – ella tveir?

A Faroese jocular ballad by Sjóvarbóndin – or two?

Úrtak

Í greinini vísir hövundurinn á at tann tátturinn sum í *Føroya kvæðum* ber heitið „Mikkjals táttur“ (CCF 201), í roynd og veru er yrktur av Jens Chr. Djurhuus, Sjóvarbóndanum eldra (1773-1853). Víst verður eisini á at samband má vera millum henda táttin og ein annan tátt, „Abba Nouva“, sum í illa bronglaðum líki stendur í kvæðahandritinum *Fugloyarbók* (frá fyri 1854). Hövundurinn heldur góð sannlíkindir vera til at báðir tættirnir hava sama hövuðspersón, og hann gevur eitt boð upp á hvør hesin hevur verið. Eisini setur hövundurinn fram ta tilgiting at Sjóvarbóndin kann hava yrkt báðar tættirnar.

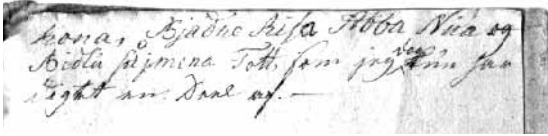
Abstract

The article shows that the jocular ballad entitled *Mikkjals táttur* in *Føroya kvæði* (CCF 201), was in fact composed by Jens Chr. Djurhuus, popularly known as Sjóvarbóndin eldri (‘Sjóvarbóndin the older’, 1773-1853) after his farm, Sjógv, in Kollafjørður. A case is also made for there being a connection between *Mikkjals táttur* and another ballad, *Abba Nouva*, which appears in extremely garbled form in the ballad manuscript *Fugloyarbók* (from before 1854). The author considers there is a strong likelihood both ballads portray one and the same person, and he hazards a guess about who this person might have been. It is also suggested that Djurhuus may be behind both ballads.

Inngangur

Í eini grein um Hunda tátt (CCF 229) endurgevi eg eina upplýsing frá Sjóvarbóndanum eldra, Jens Chr. Djurhuus (1773-1853), har sum hann nevnir hvat hann hevur yrkt (Weyhe 2010). Millum kvæðini hann rokna upp, nevnir hann „Olva Risa Kona, Bjadne Risa Abba Nua“ (1. mynd).

Ein spurningur ið stingur seg upp, er hvussu nógv verk hann her sipar til, tvey ella trý. Eingin ivi er um at „Olva Risa Kona“ er eitt heiti, men vit kenna einki kvæði ið eitur so. Eg havi tó varhugan av at hetta er tað

1. mynd:

Úr eginhandriti hjá
Sjóvarbóndanum

kvæðið sum í CCF/FK eitur *Risin av Tinnuborg* (CCF 85, í uppskrift hjá N. Nolsø nevnt *Risin av Tinnuborg*, í Fugloyarbók *Risa kvæði*). Tað skulu vit kortini ikki umrøða her, men taka fyra tey síðstu orðini fyri. Einki komma stendur aftan á „Bjadne Risa“, so spurningurin er um øll fyra orðini hoyra saman sum heiti á einum kvæði, ella um talan er um tvey heitir, „Bjadne Risa“ og „Abba Nua“. Eitt ið ørkymlar eitt sindur í tí fyrra, eru endingarnar, sum móguliga kundu verið feilskrivning fyri „Bjadna Rise“.

Hvat ið kundi hugsast at ligið aftan fyri hesi heitir, verður evnið í greinini.

Mikkjals táttur. Teksturinn hjá Gudmundi Effersøe

Í sætta bindi av *Føroya kvæðum* (1972) stendur ein táttur ið ber heitið *Mikkjals táttur* (CCF 201). Hann er sambært teksthvøvdinum í útgávuni bara til í einari uppskrift. Hon er í einum handriti sum Gudmundur Effersøe hevur skrivað og sum er í kvæðasavninum hjá V. U. Hammershaimb í Árnasavninum í Keypmannahavn (AM, Access. 4). Á frampermuni í handritinum stendur heitið „Færøeske Qv[e]lâjir, Ruimir o Tottar. –“, og skrivað er aftrat, helst við hondini hjá Svend Grundtvig: „ved Sysselmand G. Effersø i Vestmannhavn. 1846.“

Í eini grein í *Fróðskaparriti* 25 letur Jóhan Hendrik W. Poulsen prenta ein annan tátt úr sama handriti (Poulsen 1977). Hann ger vart við at upplýsingin um „G. Effersø“ á frampermuni er misskilningur.¹ Móðirin var úr Vestmanna, og tey búðu har eitt skifti; hann var føddur í Havn (í 1827) og búði har til hann í 1851 gjørdist sýslumaður, og tá í Suðuroy, har hann var tað ið eftir var av ævini (hann doyði í 1916). Jóhan Hendrik hevur rætt tá ið hann sigur at „Málið í handritinum ber eisini til sjónar, at havnarmaður hevur hildið um pennin“ (Poulsen 1977: 123). Hvussu misskiljingin er íkomin, er ilt at siga, men tað kundi hugsast at Gudmundur hevði fingið kvæðini úr Vestmanna (sum hann jú hevði tilknýti til eftirsum momman var haðani). Meira fáa vit neyvan sagt um tað.

Gudmundur Effersøe skrivar eftir úttaluni. Skriftin er avbera

¹ Høvundurin vísir til upplýsingar frá John Davidsen, fyrrv. lærara, Tórshavn.

G. Mikkjalja Lottir.

Nelja: Jan er ongjin ni tairra korrinn fund, ghygjer rind ni
Lorvris til Tingar o Kunn, tair silja adlv frana Lovd
er ongjin ni tairra korrinn fund. -

1. Dola maadinn Morganin langja Konlin rade, Lvir korrinn
Ljadnaripa korrinn Mann.
2. Mannarinn korrinn frinara Kong a Golum fram, f korrinn
Ljadnaripa korrinn Mann.
3. Mannarinn korrinn frinara Kong, f korrinn
Ljadnaripa korrinn Mann.
4. Gjengja frinn Djalinninn ni ein Laot, Lvir gungja frinn
Middaanninn o rouda fast.
5. Kattur langja Ljadnaripa ad Gjengjinninn, Gloim ikkja Ho
o fittu frinn frana Linn.
6. Ljadnaripa langja Ljadnaripa niar bujin frinn Gjor, f maad
Lia franna Mann niar ni Gjor.
7. Ljadnaripa frinn gamla Mivris frinninn, frinn niar ikkja g
Abbaninn niar ikkja niar ni franda Dri. -
8. Ljadnaripa frinn gamla Mivris frinninn frinn haid, Abbaninn
niar ikkja niar niar niar.
9. Ljadnaripa frinn gamla Mivris frinninn frinn niar ikkja g
Abbaninn niar ikkja niar niar niar Dri. -

2. mynd: Uppskrift hjá G. Effersøe av Mikkjalsátátti

vøkur, og tað er eyðsýnt at hetta er maður ið dugir at skriva (hann var skrivstovumaður hjá sorinskrivaranum áðrenn hann bleiv sýslumaður). Sí 2. mynd. Her niðanfyrri verður táturin endurgivin stavrátt eftir handritinum, eisini hvat stórum og smáum bókstøvum og teknseting viðvíkir. Orð og bókstavir ið skivarin ætlandi hevur gloymt, eru sett inn í hornklombrum. Tvíljóðið <a, æ> er í handritinum skrivað „ea“, og oftast við cirkumfleksi yvir báðum bókstøvum. Her í greinini er cirkumfleksið sett yvir tann seinra stavin (eâ).

Mikkjalsa Tottir

Nieleâ:

Han er ongjin ui tairra torir hevna,
gleâjir ruia muinir Brørir til Tingar o Stevna,
tair vilja adlir heâva Boud,
teâ er ongjin ui tairra torir hevna. –

- 1 Orla veur um Morgenin
taaje Soulin ran,
Kvør torir vegja Bjadnarisa
tan s[t]oura Mann.
- 2 Meâverin leib ur suinare Song
å Gølge fram,
E tore at vegja Bjadnarisa
tan stoura Mann.
- 3 Meâverin leib [å Gølge fram]
ur suinare Song,
E tore at vegja Bjadnarisa
tan stoura Drong.
- 4 Gjinge se um Deâlin ivir
vi ain Fart,
Tair genga se eâd Vindeâanun
o rouba hart.

- 5 Stat up lengje Bjadnarise
aa Sjegvin uud,²
Gloim ikkje Vøttir o Hette
sum hêava (sic) Tuud.
- 6 Up stou lengje Bjadnarise
veâr bojin sum Gjør,
E maa vinda teâ seâma Nua
e vant ui Fjør.
- 7 Up vaknaje hoon gamla Mirissnuiba,
hoon veâr ikkje gleâ,
Abbanua verir ikkje vunde
ui henda Deâ. –
- 8 Up vaknaje hoon gamla Mirissnuiba
um se laid,
Abbanua verir ikkje vunde
e teâ vaid.
- 9 Up vaknaje hoon gamla Mirissnuiba
hoon veâr ikkje blui,
Abbanua verir ikkje vunde
ui muinare Tui. –

Teksturin í Føroya kvæðum

J. Bloch hevði sum nevnt bara hesa uppskriftina av táttinum tá ið hann gjørði handritið til CCF, so hann hevði ikki fleiri tekstir at taka atlit til. Hann normaliserar stavsetingina til Hammershaimbs rættskriving. Bera vit tann útgivna tekstin saman við handritið, síggja vit at okkurt er komið skeivt fyri hjá honum. Tað álvarsligasta er at hann tykist hava misskilt – ikki dugað at gjøgnumskoðað – formin *Abbanua*, sum hann tí endurgevir sum „abbanum“ báðu ferðirnar orðið kemur fyri. Tað hevur ikki gjørt táttin lættari at skilja, og tá ið villan fyrst er komin at standa á prenti, er ringt at sleppa av aftur við hana, tí teksturin í útgávuni er avskrivaður og tikin upp aftur óbroyttur báði í nýútgávuni hjá Bókagarði (*Føroya kvæði* 2005: 112-114) og í táttuútgávuni hjá Mariusi Johannesen (1974: 177 f.).

² Helst fyrst skrivað *ud* og rættað til *uud*.

Minni at siga hefur tað at í 4. ørindi hefur Bloch skrivað *so* í staðin fyri *seg* og *gingu* í staðin fyri *ganga* (interdum bonus dormitat Homeros).

Innihald og samband við aðrar tekstir

J. Bloch kallar í einari viðmerking uppskriftina „fragment“. Hann man tí halda hana vera ófullfígjaða og at tátturin hefur verið longri. Hann er jú bara 9 ørindir, og tað er sjáldsama stutt. Kortini virkar hann onkursvegna sum ein heild. Men ein kundi sjálvandi hugsað sær at vitað hvat síðan hendi, eitt nú um Bjarnarisi fór útratrógva ella ikki (sbr. við Brókartátt). Á tann hátt kann endin tykjast eitt sindur kollutur.

Motivið í táttinum er at eitt ómenni verður boðað til útróðrar. Ein maður, eyknevndur Bjarnarisi, verður útpurraður, men ber seg undan, hann vil heldur vera heima, tí hann hefur eitt noða at vinda. Men vit fáa eisini at vita báði frá honum sjálvum og frá einari gamlari konu í húsinum sum verður eyknevnd Myrisnípan, og sum móguliga er kona hansara, at heldur ikki til tað arbeiði er stórus dugur í honum, tí einki kemur burturúr. Hann sigur seg skula vinda sama noðað sum hann vant í fjør, og konan hefur lítlar vónir um at nakað fer at koma burturúr, tí noðað, sum kanska av hesum sama hefur fingið navnið *Abbanoda*, verður hvørki vundið tann dagin og ei heldur í hennara tíð. Ein kemur kanska eisini at hugsa um trøllið við Sjógv sum karðaði grátt.

Navnið *Bjarnarisi* ella *Bjarnatussi* er kent úr kvæðunum, t.d. Einars táttum (CCF 44), Ívari á Bretlandi (CCF 69) og Jallgríms kvæði (CCF 19), og navnið er helst tað sama sum *Bermerris* og *Bernerris* í donskum fólkavísium (sbrt. Svend Grundtvig upprunaliga *Bjarmer-Rise*, DgF I: 85).³ Bjarnarisi, hvuðspersónurin í táttinum, er lýstur sum stórus og langur, men bogin sum gjørð – ikki beinleiðis positivt. Lagt verður fyri við tí kenda inngangsformlinum í kvæðunum: „Árla var um morgunin, tá ið sólin rann“. Og síðan (í ør. 1-3) kemur motivið við tí sovandi risanum (sum vit kenna frá Langabeinrisanum í vísuni DgF 7 Kong Didrik og hans Kæmper) og spurninginum, hvør ið torir at vekja hann, og tí eftirfylgjandi svarinum „Eg tori ...“. Men í báðum teimum næstu ørindunum (4-5, sum er sjálv útpurringin) dregur orðalagið okkum inn í tað føroyska bygðalívið: Menn ganga um dalin og fram at vindeyganum, teir ganga „við ein fart“ og teir „rópa hart“, og í 5. ørindi kemur so endiliga fram at boðað verður til útróðrar, og vøttir og hetta við túti verða nevnd. Fýra tey síðstu ørindini eru svarið sum menninir fáa frá

3 Í Jallgríms kvæði í *Færøske Kvæder* II broytir Hammershaimb (1855) *Bjadna-* til *Bjarna-*.

Bjarnarisa og Myrisnípuni. Tá ið tað verður undirstrikað at hon ikki var „glað“ ella „blíð“, man tað skula skiljast so at hon er ill um dugnaloysið hjá manninum (øðrvísi skilt í viðmerking til táttin í *Føroya kvæðum* hjá Bókagarði (2005: 112), har Myrisnípan tekur tað illa upp at Bjarnarisi verður vaktur).

Motivið, at eitt ómenni verður boðað til útróðrar, er best kent úr Brókar tátti (CCF 193), sum er eldri enn Mikkjalsatáttur og fer fram í Kvívík. Yrkjarin Jógvan Mikkjalsson, sum var úr Uppistovu í Leynum og arbeiddi við tann kongliga handilin, doyði í 1757,⁴ og tátturin man vera yrktur í fyrru helvt av 18. øld. Ein annar táttur sum hevur týðiligt tekstsamband við Brókar tátt, er Dánjals táttur (CCF 196) úr Trungisvági, men hann er annars ringur at fáa skil á, tí hann er so illa varðveittur. Eisini har verður boðað til útróðrar, og úrslitið er ikki meira enn næstbest.

Ikki er stórvegis í orðalagnum í Mikkjalsatátti sum bregður aftur til Brókar tátt, ikki annað enn reglan „Stat up lengje Bjadnarise“ (5. ør.), sum minnir um „Statt upp, Jóannes Niklasson“ (CCF 193 A, ør. 4), og so kanska orðingin „aa Sjegvin uud“ (í sama ør.), ið eisini kemur fyri í Brókar tátti (ør. 36, 37). Eisini í Dánjals tátti finna vit orðingina „Statt upp, Mikkjal Magnusson“ og „Statt upp, Jákup Ólason“ (CCF 196, ør. 19, 26). Eitt ið kanska ber saman millum Mikkjals tátt og Brókar tátt, eru tær báðar konurnar, Kristin og Myrisnípan, sum báðar verða vaktar og geva sína misnøgd við menninar til kennar.

Ta størstu tekstlíkheitina síggja vit millum Mikkjalsatátt og tann táttin sum verður nevndur Keisara kvæði (CCF 210). Fyri tað fyrsta hava teir sama ørindislag, og eitt heldur sjáldsamt ørindislag (sí niðanfyrri). Harnæst líkjast tvey tey fyrstu ørindini í táttunum báðum somikið nógv at annar má hava verið fyrimynd fyri hinum. Í A-brigdinum av Keisara kvæði (FK VI: 369) ljóða tey soleiðis:

Árla var um morgunin,
tá ið sólin rann:
„Hvør torir skjóta hundin,
sum eitur Pann?“

Til tað svaraði Keisarin,
alt sum hann stóð:

4 Upplýsingar frá Andreasi Djurhuus, Tórshavn (nevndur Kollfirðingurin), fingnar frá Jeffrei Henriksen; sí eisini Johannesen 1969: 97.

„Eg man tora at renna
tað hundablóð.“

Eitt orð sum kemur fyri í táttinum, er – sum áður nevnt – „Abbanua“, ið týðiliga sipar til eitt noða. Men orðið fær okkum beinanvegin at hugsa um skjaldrið um „Abba Nua“ (ella „Abba Noa“?), sum er kent í nakað skiftandi líki (fleiri upptøkur eru í bandasavninum á Føroyamálsdeildini). Lagið til skjaldrið er tað sama sum vit kenna frá sanginum hjá C. M. Bellman, „Om gubben Noach och hans fru“ (yrktur 1765 ella 66, í 1791 útgivin sum *Fredmans sånger* nr. 35). Gubben Noach hjá Bellman ger vín, Abba Nua hjá føroyingum bakar dríl (at baka og bryggja hevur frá gamlari tíð hoyrt til sama handverk). Eisini er ein tekstur uppskrivaður í Fugloyarbók (AM, Access. 4, frá fyri 1854) sum ber yvirskriftina „Abba Noua“, í innihaldsyvirlitinum (sum er við hondini hjá Hans David Matras) skrivað „Abba Nuva“ (3. mynd). Ørindini eru 10, men lítið høpi er í innihaldinum í hesum tatti,⁵ ella hvat vit skulu kalla henda tekstin, tað er nettupp skjaldrakent og líkist í støðum tvætliørindum og spæli við orðum, men sumt í tekstinum kennist aftur í teimum leysu skjaldraørindunum um Abba Nua sum eg nevndi. Og sanniliga um ikki okkurt í tekstinum í Fugloyarbók eisini má stava aftur til sangin hjá Bellman. Hvussu alt hetta hongur saman, er ilt at siga. Men onkursvegna hava føroyingar spælt sær við líkheitini millum navnið *Nóa* í Gamla Testamenti og orðið *noða*. Men eitt sum er áhugavert í okkara høpi, er at í 2. ørindi í fugloyarbókartekstinum standa hesar báðar reglurnar: „Mirri snuiban brummar / meni nouva slummar“. Har er Myrisnípan aftur, sum Sjóvarbóndin brúkar sum eyknevni á konuni í Mikkjalsatátti. Eg fari tí at halda at okkurt samband er millum hesar báðar tekstirnar. Teksturin „Abba Nouva (Nuva)“ skal tí verða endurgivin her, so sum hann er skrivaður í Fugloyarbók (nr. 25). Í handritinum eru ørindini sett upp í trimum reglum, tvær og tvær saman (sí 3. mynd), men her eru ørindini sett upp 6-reglað sum í sanginum hjá Bellman:

Abba Nouva

1 Abba Nouva Abba Nouva
vear ain heders mann
suiiane han van honktier
Kastaie tear up paa bonktier

5 J. Bloch tók hann heldur ikki við í *Føroya kvæði*, helst av somu orsök.

Nouvi eer mong Nouvi eer mong
tea hans gierning vear.

2 Han veal visti han veal viste
Abbin toolin vear
Mirri snuiban brummar
meni nouva slummar
Abbi Roubar Abbi Roubar
gak uj stujia skear.

3 Abba nouva Abba nouva
ofta ledina fek
settist han aa stabba
o luidi tiktust abba
Abbe ummar abbe ummar
ud um didnar gieck.

4 Abba nouva abba nouva
oman uj holmin Rann
han fek ilt uj Mørin
Kap ran soe vi Sørin
Ros tei lubu Ros tei lubu
up paa gearin fram.

Abba Nouva -
1. Abba Nouva Abba Nouva. Drar ain fader's man
fuirian san dan foubter. Hasar traug gaa boubter
Nouvi eer mong Nouvi eer mong. tra han gierning Drar.
2. Han veal visti han veal viste Abbin toolin vear.
Mirri snuiban brummar. Meni nouva slummar.
Abbi Roubar Abbi Roubar gak uj stujia skear.
3. Abba nouva Abba nouva. ofta ledina fek.
settist han aa stabba o luidi tiktust abba.
Abbe ummar abbe ummar ud um didnar gieck.
4. Abba nouva abba nouva oman uj holmin Rann.
han fek ilt uj Mørin. Kap ran soe vi Sørin.
Ros tei lubu Ros tei lubu up paa gearin fram.

3. mynd: Byrjanin av „Abba Nouva“ í Fugloyarbók

- 5 Ommi nouva ommi nouva
Tea eer ickie rundt
Taaie tu falst uj dealin
luidi duddi tuin kealin
up leib nouva up leib nouva
vi suit luive dult.
- 6 Abba nouva abba nouva
Ein gang koom uir havn
Tea vear Kappin reisti
han leib niian uj neisti
adlir Roubti adlir Roubti
abba nouva navn.
- 7 Abba nouva abba nouva
onktie bragdi van
ærpín abba drongur
han bardist ickie longur
men vant nouva men vant nouva
sum hans abbi span.
- 8 Enduliia Endulia
uduj abba huus
giestur vouru inn bodnur
ungier menn o Rodnur
Tiil ead drecka Tiil ead drecka
o adlur fingú Ruus.
- 9 Taa vear Rouli Taa vear rouli
uppi uj abba song
hundar mundi snódda
druilirun laa undir kodda
firu hendan firu hendan
uj tan Reista drong.
- 10 Ongan droban ongan droban
nouva spilte burt
meni tair tømdu kaggan
onktie hairdes s[k]vagga

soe eer laade soe eer laadi
nu eer mestan Turt.

Sporini eftir Bellmannin eru týðilig í hesum táttri, báði í orðalag og í ein vissan mun til innihald, umframt at ørindislagið er tað sama. Men hendingarnar ið sipað verður til, fara fram í einum føroyskum bygdaumhvørvi, so ósamanhangandi tær enn eru, og so meningsleysur teksturin enn er. Hvar, verður ikki sagt beinleiðis, men staðarnavnið *Stígaskarð* er nevnt (ø. 2), og tað er í Kollafirði og onga aðrastaðni, og *Hólmurin* (ø. 4) eitur eitt stað ímillum býlingarnar á Oyrareingjum og á Heyggi í somu bygd. *Abba Nua* og *Myrisnípan* eru har, og orðaspælið við *Nóa* og *noða* (ø. 5 og 7). Mangt bendir tí á at tættirnir um Bjarnarisa og Abba Nua fara fram í sama umhvørvi, ja at teir í roynd og veru eru um sama persón. Eisini er ein *Sørin* nevndur (ø. 4). Hetta kundi verið tann *Sørin* sum kemur fyrri í Hundatáttinum (CCF 229), sum mangt bendir á at Sjóvarbóndin hevur yrkt, og sum í *Sørinar táttri* (CCF 206) er nevndur *Sørin á Oyrareingjum* (Weyhe 2010: 36).

Tað reisir samstundis spurningin, um ikki orðini hjá Sjóvarbóndanum, har hann sigur seg hava yrkt „Bjadne Risa Abba Nua“, skulu skiljast so at hetta eru tveir tættir, ella við øðrum orðum: tann sum í *Føroya kvæðum* eitur *Mikkjals táttur*, og tann sum í Fugloyarbók eitur *Abba Nouva* (*Nuva*).

Hvør var Mikkjal?

Tað sum kann tykjast lógið við Mikkjalsatátti, og sum beinan vegin fellur í eyguni, er at eingin Mikkjal er nevndur í honum. Tað kann neyvan vera onnur frágreiðing til tað enn at høvuðspersónurin, sum í táttnum er eyknevndur *Bjarnarisi*, í veruleikanum hevur hitið *Mikkjal*, og at uppskrivarin ella heimildarmaður hansara hevur vitað tað, og kanska eisini vitað hvør hann var.

Í fólkateljningini 1801 býr bara ein Mikkjal í Kollafirði. Hann er skrivaður „Michel Joensen“, er 50 ára gamal og sostatt 22 ár eldri enn Sjóvarbóndin (hesin var tá 28 ára gamal). Konan eitur Malene Joensdatter (36 ár), og tey eiga tveir smádreingir, 4 og 6 ára gamlar. Meðan onnur húskir í bygdini eru nevnd í sambandi við tann býlingin tey búgva í, so stendur Mikkjal við húski nevndur fyrri seg til allar seinast og sagdur at búgva í „Et Markhus“, og hann „Lever af Arbeide for andre“. Víst verður enn á húsatoftina, sum er innan fyrri býlingin á Heyggi og harvið í Sjóvarhaga, haganum hjá Sjóvarbóndanum. Mikkjal man hava verið ein

ognarloysingur, sum hefur fingið loyvi frá bóndanum at byggja sær eina kroysu har.⁶ Orðið „dalin“ í 4. ør. í Mikkjalsatátti og 5. ør. í Fugloyarbók man tí sipa til Kollfjarðardal.

Ørindislag, niðurlag, lag

Ørindislagið í Mikkjalsatátti er ferreglað kvæðaørindi við rími í 2. og 4. reglu. Men tær báðar rímandi reglurnar hava bara tvey áherðslustavilsir og ikki trý sum vanligt er. Í norðurlendskari, serliga danskari, fólka-vísugransking verður hetta ørindislagið nevnt „Stolt-Elin-ørindið“ (Jons-son 1977: 5; Fafner 1989: 186). Í føroyskum kvæðum er ørindislagið bara kent úr Filkus Veymarsson (CCF 126), Pætur Knútssons rímu (CCF 160 C) og Tjúgunda biðli (CCF 186), og so úr táttunum Keisara kvæði og Mikkjals tátti. Filkus Veymarsson hefur niðurlagið „Nú leikar við tann linden“, sum helst hefur verið kvøðið við sama lag sum „Hann skeyt hundin í trýnið“ í Keisara kvæði. Pætur Knútsson og Tjúgundi biðil (sum í uppskrift hjá Jóannesi í Króki er roknað sum eitt og sama kvæði) hava verið kvøðin við niðurlagnum „Hann er eingin ið teirra torir hevna o.s.fr.“, og tað er sama niðurlag sum er uppskrivað til Mikkjals tátt.⁷ Keisara kvæði og Mikkjals táttur hava sostatt sama sjáldsama ørindislag, men hvør sítt niðurlag (og harvið helst ymiskt lag). Men báðir tættirnir eru eftir øllum sólarmerkjum at døma yrktir í skaldaumhvørvinum við Sjógv í Kollafirði, kanska av faðir og soni, Jens Christiani og Jens Hendriki Djurhuus (sbr. Weyhe 2010: 21 f.).

Um Abba Nua er ikki stórt annað at siga enn at hann er yrktur til tað kanska kendasta Bellman-lagið sum er (hvørs uppruni annars er ókendur).⁸ Skjótt man tað eisini vera blivið kent í Føroyum. Seinri í tíðini hava báði Fríðrikur Petersen og Kvívíks-Jógvan yrkt sangir til sama lag.

Niðurstøða

Mikkjalsatáttur er yrktur í kvæða- og táttayrkjaraumhvørvinum við Sjógv í Kollafirði, og yrkjarin er eldri Sjóvarbóndin. Hann man vera yrktur um tann Mikkjal sum sambært fólkateljingini í 1801 býr í „Et Markhus“ inni í Kollfjarðardali, innan fyri garðin á Heyggi, og sum í eygunum á Sjóvarbóndanum man hava verið eitt ómenni og helst ein serskøltur.

6 Munnligar upplýsingar frá Øssuri av Steinum, Kollafirði.

7 Sambært Bloch eru hetta einastu kvæðir ið brúka hetta niðurlagið. Um ørindislagið, sí eisini Thuren 1908: 164.

8 http://sv.wikipedia.org/wiki/Gubben_Noak

Í greinini verða Mikkjalsatáttur og tann tátturinn sum í Fugloyarbók nevnist „Abba Nouva (Nuva)“, og sum onkursvegna hefur fingið íblástur frá sanginum hjá Bellman um Gubben Noach, settir í samband hvør við annan, tí teir tykjast báðir at hava sama høvudspersón. Men ikki bara tað, greinarhøvundurinn loyvir sær eisini at seta fram ta tilgiting at Sjóvarbóndinn hefur yrkt báðar, og styðjar seg tá við orðini hjá Sjóvarbóndanum um hvat hann hefur yrkt.

Tíanverri hava vit teir báðar tekstirnar bara varðveittar í ringum standi, sum brot ella í bronglaðum líki. Vit fáa tí ikki gjørt okkum nakra fullgóða mynd av hesum táttum. Vit vita einki um at Mikkjalsatáttur hefur verið kvøðin á gólvi í nýggjari tíð. Úr Abba Nua hava brot (støk ørindir og partar av ørindum) livað sum skjaldur á mannamunni upp í okkara tíð.

Onkur vil helst halda at tað tekur nakað av glæmuni av Sjóvarbóndanum at hann skal hava yrkt sovorðið lítilvert krotusmið. Men vit mugu minnst til at teksturin av Abba Nua sum vit kenna hann, man vera ein bronglað leivd, og at Mikkjalsatáttur kanska ikki er annað enn brot úr einum longri tátti. Og hví skal Sjóvarbóndinn ikki hava tikið av lættum viðhvørt?

Tað eigur at verða undirstrikað at tað at Sjóvarbóndinn kann hava yrkt Abba Nua, bara fær verið ein tilgiting sum vissa neyvnan fæst fyri. Tí tað kann ikki útihýsast at orðini „Bjadne Risa Abba Nua“ hoyra saman og øll sipa til Mikkjalsatátt: „Abbanodað hjá Bjarnarisa“. Men tá vantar okkum framvegis eina frágreiðing til sambandið millum Mikkjalsatátt og Abba Nua (í Fugloyarbók), sum heilt vist er har.

Í áðurnevndu upplýsing sigur Sjóvarbóndinn seg eisini hava yrkt *Leirvíkstáttin* (t.e. CCF 203 Páll í Leirvík) og verið við til at yrkt *Billu-Símunartátt* (CCF 232 Símunar táttur). Við hesum táttum og við Mikkjalsatátti – og møguliga eisini Abba Nua – skripar Sjóvarbóndinn seg inn í ta føroysku táttatradiónina. Í Mikkjalsatátti velur hann sær eitt offur í sínari samtíð og sínari heimbygd til teitis, og ein gerandishending í bygdini verður lýst í einum blandingi av kappakvæðastíli og gerandismáli. Í Abba Nua hóma vit ikki nakra samanhangandi søgugongd, men har er tað Bellman sum leggur støðið, og tað er eindømi í føroyskum táttaskaldskapi.

Óprentaðar heimildir:

Handrit í Føroya Landsbókasavni (E 83)

Handrit í Árnasavni, Keypmannahavn (AM, Access. 4)

Bandasavnið á Føroyamálsdeildini, Fróðskaparsetri Føroya

Bókmentir

CCF/FK = *Føroya kvæði* I-VI. København 1941-96. CCF vísir vanliga til tyfunummar og handritið hjá J. Bloch (1872-1905), FK vísir til prentaðu útgávuna.

DgF = *Danmarks gamle Folkeviser* I. Udgivet 1853-54 af Svend Grundtvig. København.

Fafner, Jørgen. 1989: *Digt og form. Klassisk og moderne verslære*. København.

FO = *Føroysk orðabók*. Føroya Fróðskaparfelag. Tórshavn 1998.

Føroya kvæði XXXVI. Bókagarður 2005. Tórshavn.

Hammershaimb, V. U. 1855: *Færøiske Kvæder* II. Kjøbenhavn.

Johannesen, Marius. 1969: *Tættir* II. Tórshavn.

Johannesen, Marius. 1974: *Tættir* III. Tórshavn.

Jonsson, Bengt R. 1977: *Om stroffermer och rim i den nordiska ballad-traditionen*. Svenskt visarkiv. Stockholm.

Poulsen, Jóhan Hendrik W. 1977: Brestingur. Um ein tátt og aldur hansara, og eitt mansnavn. *Fróðskaparrit* 25: 121-131.

Thuren, Hjalmar. 1908: *Folkesangen paa Færøerne*. København.

Weyhe, Eivind. 2010: Hundatátturin og Dansk Kongetal. *Fróðskaparrit* 58: 18-40.

2010 Ein táttur eftir Sjóvarbóndan – ella tveir? *Fróðskaparrit* 58. Ritstj.: Dorete Bloch og Elin Súsanna Jacobsen. Tórshavn, 65-75.

Tættir og yngri kvæðir

Her er ætlanin at siga eitt sindur um tann partin av okkara skaldskapi sum gongur undir heitinum táttaskaldskapur ella táttayrking. Men fyrst skal eg í stuttum nerta við tann yngra kvæðaskaldskapin soleiðis sum hann heldur fram við at liva og skapa nýggj verk heilt upp at okkara tíð.

Nýggjari kvæðaskaldskapur

Kvæðini vóru ígjøgnum øldir tann keldan sum føroyingar oystu úr tá ið tað snúði seg um skaldsligt upplivlsi av verðsligum slag, og hóast hetta var fornur skaldskapur ið var gingin í arv á mannamunni frá ættarliði til ættarlið, so var hetta fyri teimum ikki deyður og mosagrógvin museums-lutur, men livandi partur í teirra andliga lívi.

Men trongdin til at draga nýtt tilfar aftrat og soleiðis víðka um kvæðamongdina hevur altíð verið til staðar, báði til nýtslu í dansinum og sum lætti og stimbur í gerandisdegunum. Vit síggja hvussu føroyingar ferð eftir ferð hava roynt at fingið sær fatur á nýggjum tilfari aftrat teimum gomlu kvæðunum. Tær donsku kempuvísurnar úr vísubókunum hjá A. S. Vedel og Peder Syv tóku teir til sín og settu tær javnbjóðis við kvæðini, og eisini komu aðrar yngri og lættari vísur, skillingsvísur, uppí, ofta á ein slíkan hátt at tær summastaðni beinleiðis høvdu hug at troka kvæðini burtur, so hørd gjørdist kappingin. Og sjálvandi ber illa til at hugsa sær annað enn at hjá fólki við skaldagávum hevur avbjóðingin og freistingin verið stór at royna síni evnir og sjálv seta saman burtur úr tilfari sum var teimum kunnugt, og soleiðis fylla nýtt innihald í hesar gomlu formar sum vóru teimum kunnigir úr kvæðaskaldskapinum.

Tá ið tann romantiska stevnan innan bókmentir og andslív yvirhøvar vaknar um ár 1800, vaknar av nýggjum áhugin fyri farnum øldum, og úr teimum bókum sum berast út millum manna við søguligum tilfari úr farnum tíðum, verður lagamanni hjá teimum ið yrkjaragávar eiga, at oysa sær tilfar úr hesum keldum til at skapa nýtt burturúr. Kvæðaskaldskapurin fær eitt nýtt blómaskeið.

Tað vil so vera at kvæðir, yrkt í eini aðrari tíð og undir heilt øðrum umstøðum enn tey eldru kvæðini, vilja vera merkt av nýggjari tíð og nýggjum hugsunarhátti. Tey vilja bera dóm av teirri tíð og teimum umstøðum sum tey eru blivin til undir. Aðrar estetiskar uppfatanir og eisini

lívsuppfatanir seta síni merkir á tílík verk, tað slepst ikki uttanum. Hetta eyðkennir fleiri av teimum kvæðum sum eru komin til í 19. og 20. øld.

Tað tilfar sum yrkt verður burturúr, er ofta av líknandi slag sum tað í teimum eldru kvæðunum, frásagnir burtur úr íslendingasøgum og kongasøgum, krýnikurnar og tílíkt. Men serliga verður tað Føroyingasøga sum teimum dámar væl at leita til, og ofta á ein slíkan hátt at hon verður sædd við nýggjum eygum, ávirkað av t.d. tjóðskaparligari hugsan. Men eisini føroyskt tilfar av yngri slag kemur væl við hjá teimum yngru skaldunum. Her hugsi eg serliga um føroyskar sagnir, sum fleiri nýggjari kvæðir hava leitað sær evni úr.

Her verða ikki stundir at umrøða allar teir yrkjarar sum yrkt hava kvæðir í nýggjari tíð, t.v.s. tvær tær seinastu øldirnir, men eg skal bara í stuttum nevna nakrar av teimum sum hava latið kvæðir úr hondum og soleiðis verið við til at lívga og endurnýggja kvæðatraditióinina, soleiðis at tað kann sigast at hesin tráður hevur verið so at siga óslitin til dagin í dag.

Hann sum kanska er best kendur av teimum monnum sum føra kvæðayrkingina víðari og nýggja hana upp aftur, er Sjóvarbóndin, Jens Christian Djurhuus (1773-1853). Jákup Jakobsen doktari nevnið í eini frásøgn sum hann hevur skrivað av mannamunni, og sum finst millum hansara handrit, at tað var mestsum ikki hildið fyri mark um bóndin ikki fór upp á gólvið fyrsta kvøldið í dansitíðini og kvað eitt nýtt kvæði sum hann hevði yrkt. Hann var mentaður maður ið hevði lisið ein hóp og var kunnigur við útlenskar bókmentir, og fleiri eru kvæðini og tættirnir ið liggja eftir hann. Tað kann vera torført at siga við fullari vissu um hann eigur æruna av øllum tí ið hann ber kannuna av. Yvirhøvur er hesin spurningur, hvør ið yrkt hevur fleiri av hesum kvæðum og tættum, torførur at greiða, tí tílíkar frásagnir um hvør ið yrkt hevur hetta og hatta kvæðið ella táttin, eru ofta lítið eftirfarandi, og mong eru dømini um hvussu mótstriðandi tílíkar frásagnir kunnu vera. Sama kvæðið ella tátturin verður soleiðis ofta oagnað ymsum yrkjarum. Soleiðis kann nevast at *Grettirskvæði*, sum Sjóvarbóndin sigur seg hava yrkt, eisini hevur verið kannað Jákupi Nolsøe handilsforvaltara. Hinvegin hevur Sjóvarbóndin eisini verið sagdur at hava yrkt *Gorplandskvæði*, tó at tað neyvan kann vera ivi um at yrkjarin er Nólsoyar-Páll.

Sum yrkjari tykist Sjóvarbóndin at hava serstakan alsk til frásagnirnar úr Føroyingasøgu, og so um teir báðar kongarnar Ólav Trygvason og Ólav helga, og hvørt mansbarn í Føroyum man kenna kvæði hansara

um *Ormin langa*, ella „Óla Tryggasons kvæði“, sum hann sjálvur nevndi tað, yrkt burtur úr frásøgnini í *Heimskringlu* um ta síðstu ferðina hjá Ólavi kongi tá ið Danmarks kongur, Svøríkis kongur og Eirikur jallur fingur nívt honum í órustuni við oynna Svøldur. Tann dóm av norskari „tjóðskaparkenslu“ móttvegis donskum og svenskum sum skínur ígjøgn- um Heimskringlu-frásøgnina, flytur Sjóvarbóndin yvir í sítt kvæði:

Skarpur verður hildarleikur,
tá ið norðmenn mót norskum stríða.

Eisini *Sigmundskvæðið* yngra, um tá ið Sigmundur, Tóri og Einar svumu um Suðuroyarfjørð, og um hvussu teir lótu lív, er blivið fastur partur av tí sum havt verður á dansigólvi, og tað sama kann sigast um *Leiv Øssursson* og *Gullbrandsrímu* (eisini nevnt Ólavur hin heilagi).

Í eitt kvæðahandrit, sum eingin higartil tykist hava gáað um, hevur Sjóvarbóndin skrivað *Ormin langa*, *Sigmundskvæði* og *Leivskvæði*, og har tekur hann soleiðis til tá ið bókin er um at vera full skrivað:

Da der nu ey er Rum til fleere Qvæder, i dette Hefte, vil jeg allene tilmælde dig, hvad Sange endnu af mig ere digtede nemlig Gretters Qvæje, Viljorms Qvæje, Gulbrands Rujma, Lorvuiks Totterin, Hunda Totterin, Olva Risa Kona, Bjarne Risa Abba Nua og Bidlu sujmina Tott, som jeg dog kun har digtet en Deel af.

Her skal ikki verða farið út æsir í spurninginum um hvussu stóran lut og ikki Sjóvarbóndin eigur í tí ymiska sum er kannað honum, og tey ivamál ið kundu verið tikin fram í hesum sambandi. Men lagt kann verða aftrat at eisini onnur kvæðir hava summir viljað kannað honum (sum *Trøllakvæði*, *Hábarskvæði*, *Rodmundskvæði* og tað yngra *Jómsvíkingakvæði*, eisini nevnt *Vagnur Ákason*). Um tættirnar *Leirvíks-Páll* og *Billu-Símun* skal verða røtt seinri.

Jákup Nolsøe, sum eg nevndi í áðni, og sum annars er kendur fyri sín áhuga fyri teirri norrønu fornøldini og sínar royndir at vekja ansin hjá føroyingum fyri fornum norrønum skaldskapi, hevur eisini gjørt vart við seg sum kvæðaskald. Eftir hann liggur tað drúgva og skemtiliga *Jøkilskvæði*, yrkt eftir søguni *Jøkuls tátti Búasonar*.

Yngri Sjóvarbóndin, Jens Hendrik Djurhuus (1799-1892), sonur Jens Chr. Djurhuus, hevði skaldagávur sum pápin. Hann hevur yrkt fleiri kvæðir og tættir, men ofta tykist ivi at vera um hvat ið hvør hevur

yrkt, pápi ella sonur. Best kent av tí hann hevur lagt úr hondum, man vera kvæðið um *Gøtuskeggjar*, har tjóðskaparligar hugsanir koma til sjóndar.

Jóan Petur uppi í Trøð (I. P. Gregoriussen) valdi sær eisini, sum so mangur, tilfar burtur úr Føroyingasøgu tá ið hann yrkti sítt *Tróndarkvæði* (eisini nevnt *Tróndur á Havnartingi*), meðan skaldabróðir og samtíðarmaður hansara, Kvívíks-Jógvan, yrkti sítt *Kópakvæði* burtur úr søgnini um kobbakonuna, hesi søgu sum hevur hugtakið so mangt skaldið.

Eisini summi av okkara stórskaldum úr 20. øld, sum eru kend fyri annan skaldskap, hava kent seg drigin at kvæðatraditióinini og hava roynt seg sum kvæðaskald. Jóannes bóndi, ið kendi kvæðini sum fáur, yrkti *Gunnleygskvæði*, og Mikkjal á Ryggi gjørdist kendur sum kvæðaskald við *Brestiskvæði*, men hevur eisini yrkt onnur kvæðir, eitt nú *Randverskvæði* og eitt *Jómsvíkingakvæði*.

Poul F. Joensen (1898-1970), sum hevði nomið kvæðaandan frá barnsbeini, helt seg longu á ungum árum til at yrkja sítt megnarkvæði um *Stríðið á Húnalondum* í ógvuliga mergjaðum og ramligum kvæðastíli. Hann greiðir sjálvur frá at hann sum ungur sóknaðist eftir at fáa fatur á Høgnatátti úr Sjúrdarkvæðunum, aftrat Regin smíði og Brynhildartátti, sum hann átti frammanundan, men at hetta eydnaðist ikki. Hann fór tá undir at yrkja eitt nýtt kvæði um hetta sama evnið, sum hann tók burtur úr teimum týsku Nibelungen-kvæðunum, men uttan at gera tað liðugt í fyrstu atløgu. Seinri, aftan á at hann hevði fingið fatur á Høgnatátti, tók hann sítt egna kvæði framaftur og gjørði tað liðugt. Eisini burtur úr søgnini um *Frísarnar í Akrabyrgi* hevur hann yrkt eitt kvæði sum onkuntíð hevur verið havt á gólvi.

Ein annar sumbingur, Poul á Gaddinum (1867-1948), hevur yrkt trý kvæðir, um *Floksmenninar*, *Gunnar á Líðarenda* og *Niels Ebbason*. Og nú um degini doyði seinasta kvæðaskaldið ið yrkt hevur kvæðir ið verða kvøðin á gólvi, Meinhard Djurhuus ið var føddur í 1920, eisini í Sumba, hesi kvæðaríku bygd, ið soleiðis hevur fostrað trý kvæðaskald hesi seinastu góð hundrað árin.

Tað er einki at taka seg aftur í at kvæðaskaldskapurin – so eggjandi og hugtakandi hann kann hava verið, og um enn hann hevur opnað ein skaldaheim sum hevur veitt fólki andligt stimbur í tí dagliga knossinum – tað var ein heimur, sum hvat ið innihaldi viðvíkti, mangan lá fjart frá tí vanliga gerandisdegnum. Tað man ikki vera heilt burturvið at hugsa sær at tað undir liðini á hesum hátt hevjaða skaldaheimi hevur vaksið ein

tørvur eftir at síggja skaldskapin nýttan til at viðgera meira gerandislig viðurskiftir, at taka málið í nýtslu sum amboð til at viðgera hugsan og hendingar sum gjørdur vart við seg í gerandisdegnum. Hetta má avgjørt hava verið ein avbjóðing fyri menn og konur við skaldagávum. Og her var táttayrkingin tøk hjá teimum ið vildu royna seg.

Skemtikvæðir

Skemtikvæðir ella gamansrímur sum ikki beinleiðis koma inn undir heitið *tættir*, hava eyðvitað verið kend sum partur av tí føroyska kvæðaskaldskapinum. Um hetta slagið av vísum tekur tann danski fólkaminnigranskarin H. Grüner-Nielsen soleiðis til orða:

Begrebet Skæmteviser omfatter de folkelige Viser i middelalderlig Visestil, der i 16.-17. Aarh. benævnedes „Gammenskvad“, „Boleviser“ og „uærlige Skændedigte“. Emnerne hentes fra det daglige liv indenfor Bønders, Hovmænds, Haandværkeres, Studenters, Præsters og Degnes Kreds. Uheld, Slagsmaal, Drik, Æden, Ægteskabsgenvordigheder og Kæresteri behandles humoristisk. Undertiden raader Fantasien, og der skildres utrolige Begivenheder samt Dyr med Menneskesædvaner.

Sum dømi um tílíkar vísur í føroyskum málbúna, við innihaldi ið sum oftast er at finna aftur í vísuskaldskapinum hjá okkara grannatjóðum, kann eg nevna kvæðir og vísur sum *Øskudólgur og sópingarkona*, *Hústrú og bóndi*, *Hústrúin og hovmaðurin*, *Illu hjúnini*, *Stáðaravísa* og *Kelling við grúgvustein*. *Eisini Fuglakvæðið eldra* og *Fiskakvæði* kunnu teljast við her. Og í hesum sama viðfangi ber til at nevna ta norsku vísuna um *Ole Morske*, sum hoyrir uppí hetta skaldskaparslag.

Innihaldsliga eru hesi kvæðir ikki ólík okkara táttum. Men munurin er at tey vanliga fara fram í fremmandum umhvørvi ella í hvussu so er ikki kunnu staðfestast í einum føroyskum umhvørvi. Og tað er júst tað sum eyðkennir teir veruligu tættirnar.

Tættir

Sjálvt um tann føroyski táttaskaldskapurin, sum nevnt, er nær skyldur við hetta slagið av skaldskapi, so eru tað kortini ikki kvæðir sum hesi ið nú beint vórðu nevnd, sum vit koma at hugsa um, og sum vit meina við, tá ið vit tosa um *tættir*. Og hóast orðið *táttur* ikki er heilt eintýtt í føroyskum máli – orðið verður sum kunnugt eisini brúkt um part av einum longri

kvæði – so er ein føroyingur ikki í iva um hvat ið meinast við tá ið talan er um *táttayrking*, so sum tað kemur fram í máliskunum *at fáa tátt* og at *yrkja tátt* – ella sum Rasmus Effersøe tekur til:

Hann ið av lítlum varð argur,
varð hildin fyri spott,
hann sum var ræddur og kargur,
fekk mangan ótelgdan tátt.

Her er talan um satiriskan ella háðandi skaldskap, aloftast í kvæðasniði og vanliga yrktur til at verða kvøðin á gólvi, og harvið hevur hann havt somu funktión sum hin kvæðaskaldskapurin. Serliga seinri í tíðini gerst meira vanligt at yrkja tættir í øðrum formi enn í tí gamla kvæðaforminum, og ikki eru teir í seinri tíð altíð ætlaðir at verða kvøðnir í dansi. Eitt eyðkenni fyri tættirnar er at teir velja sær evni úr gerandisdegnum, at teir eru yrktir um hendingar sum fara fram í tí kunniga bygðasamfelagnum og bygðalívnum heima á landi. Við staðarnøvnum, og ofta eisini fólkarnøvnum, ber eisini oftast til at staðfesta teir til ávísa bygð.

Jens Christian Svabo (1746-1824) er tann fyrsti ið gevur eina lýsing av hvat orðið *táttur* merkir, og hóast tað kann tykjast løgið at hann brúkar heitið *Sigmundartáttur* um tað eldra Sigmundskvæðið, so vísir lýsing hansara av orðamerkingini at hon er tann sama sum vit kenna hana í dag. Men Svabo greiðir okkum ikki bara frá hvat orðið merkir, hann gevur okkum eisini tær fyrstu uppskriftirnar av tættum sum vit eiga í dag, tí millum kvæðini sum hann festi á blað tá ið hann ferðaðist um oyggjarnar í 1781-82 fyri at savna tilfar til sína lýsing av tí føroyska samfelagnum, eru eisini teir fyra tættirnar: *Ániastáttur* (*Ananiastáttur*), *Brókartáttur*, *Sakatáttur* og *Pellutáttur*.

Hevur hann so ikki kent fleiri tættir? kunnu vit spyrja.

Í føroyalýsing síni, *Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782*, sum var úrslitið av hansara ferð kring oyggjarnar, gevur hann hetta virlit yvir evnir ið tikin eru upp til viðgerðar í táttiformi:

Emnerne ere *Snylteri*; Umandighed Qvindeagtighed, eller Ubeqvemhed til mandlige Forretninger; *Ureenlighed* og Utøj i Hovedet; *at være nærværende naar en Tispe kastede Hvalpe*; *at et Fruentimmer har holdt til med Hollændere*; *Pralerier*; *At have spiist Krager*; *Slet Husholdning* og deraf flydende Tiggerie; *en Sysselmands Partiskhed*; *at have sat sig i en Potte fuld af Pis*; *at have bestænket sin Jord med Pis for Græsvæxtens Skyld*; (NB Uagtet Pis bruges i mange huuslige

Forretninger, gaae dog Fordomme saavidt, at Urinets nyttige Brug, siden det skeer saa sjelden, endog legges til Last) en alt for stor *Nærighed; en Friers Uduelighed*, som derover faaer Kurven; Faare-Tyverie m.v.

Báði í hesum yvirliti yvir evnir ið hann kennir úr táttayrking, og í umrøðuni av teimum fyra tættunum hann nevnrir beinleiðis, sæst skilliga at hann hevur vitað um væl fleiri tættir, og at teir fyra sum hann skrivar upp, bara eru ætlaðir sum dømi um hesa skaldskapargrein, sum hann annars metir sum unga í mun til hin kvæðaskaldskapin. Nú eiga vit at hava í huga at Svabo við sínum uppskriftum fyri ein stóran part vildi kunna útlenskar forngranskarar við hvat ið enn var til skjals á føroyskum av tílíkum ið kundi veita kunnleika um forna tíð, og eyðvitað metti hann tættirnar ikki at hava sama virði í hesum sambandi sum sjálv kvæðini.

Tað kann heldur ikki vera ivi um at nógv hevur livað á mannamunni av skaldskapi av hesum slag sum einans hevur átt sær stutta livitíð, ofta bara leys ørindir og styttri brot ið hava verið sett saman í eini handavending, knýtt at onkrari ávísari hending og síðani farin aftur í gloymiskuna. Sum Jóannes bóndi tekur til í táttauktávu síni frá 1934: „At Føroyingar eisini í eldri tíðum hava yrkt speirímur, tættir, og latið rím fokið manna millum yvir veitsluborð er eingin ivingur í.“ Og um táttaskaldið Poul Johannes á Øgrum málber Poul F. seg soleiðis:

Hann stroyddi um seg tættir og ørindir um menn og hendingar úr sínum ótømiliga skaldahorni, altíð fylt á tremur við skaldamjøði úr Mimirs brunni. Nógv var „improviserað“, yrkt upp á standandi fót, og lítið ella onki gav hann sær stundir til at festa á blað, tað helt hann ikki vera ómakin vert, tí hann hevði eitt so sjáldsamt minni, at alt stóð sum rúnarrist í huga hans so hvørt sum hann yrkti, og skuldi okkurt misfarist, so fall tað honum eins lætt at yrkja eitt nýtt ørindi ella fleiri sum fyri øðrum vanligt tos.

Og hann leggur aftrat: „yrkjararnir virdu tílíkan skaldskap bert sum lótuverk, eina dagdvøljú, sum lætti um dagsins strev, meðan teir vórðu yrktir.“

Og her er nettupp nakað at hava í huga tá ið vit skulu meta um møguleikarnar fyri um einum tátti skal verða lív lagað. Hann var oftast, fyri ikki at siga altíð, yrktur um onkun ávísan lokalan tilburð, sum ikki nýttist at vera so ógvuliga merkisverdur. Fólkið á staðnum, í umhvørvinum har tátturin var yrktur, og sum hann var kvøðin fyri ella saman við, kendi tilburðin ella hendingarnar ið lógu aftanfyri, og persónarnar ið vórðu

tíknir til umrøðu í táttinum. Ikki var altíð so neyðugt at siga alt so bart út, tað kundi vera nóg mikið at sipa til hesi viðurskiftir í meira ella minni innballaðum orðum, ja, í hesum kundi beinleiðis ein stórir partur av stuttleikanum liggja. Tey ið vistu hvat ið sipað varð til, kundu stuttleika sær óført meðan hann ið ikki kendi til hvat ið búði undir, lítið og einki stuttligt dugdi at síggja í tí sum onnur vóru um at rivna í látri av. Orðini og tilsípingarnar søgdu teimum einki. Fyritreytin fyri at summir av hesum tættum kundu yvirliva, var at teir livdu í tættum sambandi við lokalar frásagnir, ið ikki høvdu gloymt bakgrundina fyri tí ið fór fram í táttinum. Í teirri løtu at bondini aftur til upprunan og tær hendingar ið elvdu til skaldskapin, kámaðust ella slitnaðu heilt, kundi hóttafall koma á. Tátturin misti sín aktualitet og stóð í vandi fyri at fara í gloymskunnar hav. Nógvir eru tættirnir av teimum ið varðveittir eru, sum ikki siga okkum stórvegis í dag, og sum óivað høvdu verið týndir, vóru teir ikki førdir í pennin meðan tíð var.

At so tað stóra skaldið megnaði við sínum skaldagávum at lyfta evnið upp um tíð og stað og geva tí sjálgildugt skaldsligt virði, so sum tað hendir við t.d. *Brókartátti*, *Jákupi á Møn* og *Fuglakvæðnum*, er nakað heilt annað.

Sum vit hoyrdu, so hava fleiri tættir verið til áðrenn Svabosa tíð, eisini tættir sum vit einki vita um í dag. Og tí kundi verið spurt hvussu gamal skaldskapur av hesum slag er í Føroyum, men her, sum ikki einaferð tá ið talan er um at fáa vitan til vega um farnar øldir, standa vit í teirri støðu at keldurnar sum kundu givið svar upp á tílíkar spurningar, eru lítlar ella ongar. Kortini er tað vanlig fatan at táttayrking er væl eldri enn tær elstu uppskriftirnar. Nógv bendir á at ein av teimum tættum sum vit kenna í dag frá eini uppskrift frá um 1850, kann vera yrktur longu um ár 1600. Tað er *Stelkatáttur*, sum bara hevur 6 ørindir, ið ikki reiðiliga geva nakra samanhangandi søgugongd, allarhelst tí hetta bara eru rovini sum eru eftir av einum longri tátti. Í táttinum er ein maður ið nevnist *Brestingur*, ið ikki er so krinnur á báti. Hann er gyrdur í brøkur tá ið hann kemur í eina streymiðu við Dalsfles. Tátturin tykist at vera knýttur at Dali í Sandoyinni og kann møguliga setast í samband við ein *Bresting* ið sambært tingbókunum hevur livað har um ár 1600.

Annars hevur *Aniastáttur*, sum yrktur er í Sumba umleið ella fyri 1700, verið hildin at vera tann elsti tátturin sum vit eiga varðveittan í dag. Men tað er einki í hesum táttinum sum bendir á at skaldið her hevur staðið á einum fyrsta, trilvandi stigi, at hann er í ferð við at royna sítt kynstur á einum spildurnýggjum, fyrr ókendum øki. Tvørturímóti tykist tað at vera

ein reiðiliga sjálvsagdur útvegur hjá yrkjaranum at seta tótt saman fyrir at vísa aftur teirri neis sum honum er vunnin. Sum hann tekur til í tóttinum:

Tá segði Niklas,
har sum vit sótu,
bað meg einki skoyta,
men yrkja aftur ímóti.

Aftur ímóti hvørjum? Jú, tað er soleiðis vorðið at yrkjarin í *Ániastátti* (hann nevnir seg Símun) beinleiðis greiðir frá hví hann fór í holt við at yrkja tóttin um Ánias, og í hesum sambandi nevnir hann ein tótt sum Ánias frammanundan hevur yrkt um hann, og tí kann Ánias sigast at vera okkara fyrsta navngitna tóttaskald. Og vit hava her fyrsta dømið um tóttayrkingina brúktá sum vápn í einum skaldaduelli. Símun brigðar í *Ániastátti* Ániasi at hann skal hava yrkt um seg at hann skal hava givið børnum sínum skarvagarnar at eta, og at hann hevði verið so altráur eftir at taka skarvar at hann – einaferð hann hevði verið til skarvar – hevði kropið seg fastan í eini skarvaurð og verið meira deyður enn livandi:

Líkari var tær, Ánias,
at yrkt um meg nakað annað,
enn míni børn nú skuldu hava
etið skarvagarnar.

Tú segði tað, eg skuldi liggja
í gloprinun og hilka,
báði krákur og ravnar
skuldu yvir mær flykkjast.

Tú segði tað, eg helt
um eina skarvatá,
tá skuldi ondin ganga mær
aldeilis ífrá.

Tú segði tað, at steinurin
skuldi mínun brósti meina,
tá skuldi sjelin siga mær,
hvat títt var í øðrum heimi.

Hvat sum eg havi grátið
allan henda vetur,
hann verður ikki betur heitin,
ið síðari grætur.

Men Símun fær hevnd. Tí, sum hann tekur til:

Eg mundi smogið meg
fastan í eitt glopp,
men Ánias mundi brent seg
og sína móður upp.

Tað fyrsta, eg hoyrði,
at tú var brendur,
tá helt eg saman
báðar mínar hendur.

Ánias hevur verið í Havn, og har hevur hann keypt sær báði byrsu og lóður. Hann reypar og braverar óført, tað er eingin endi á øllum avreksverkum hann skal útinna við hesi byrsuni. Á suðurferðini úr Havn leggur hann at landi á Hellutanga í Hvalba, har Larvas við Neyst heldur honum til. Men á ferðini til gongu suður til Porkeris verður illa vorðið, tí í grimdarregninum verður krútið gjøgnumdýggjað. Men Ánias er ikki ráðaleysur. Hann stoytir krútið í ein pott og heingir upp yvir eldin at turka, rakar í eldinum við eini sneis og renir síðani niður í pottin fyri at røra í krútinum. Og tá hendir tað:

Ánias meinti,
hann skuldi sita so fast,
men hann var leysur frá jørðini,
tá ið krút úr potti brast.

Ánias visti ikki,
hvar hann fór,
fyrr enn hann kom smellandi
í ein kálvaflór.

Momman verður slongd út í køstin:

Móðirin stóð í kœsti og tœvdi
sum tóvarakona í tunnu.

Bæði eru illa brend, Ánias so illa at hann fær ikki tikið fœði til sín:

Hann gítur ei av spóni tikið,
ei við nøkrum grandí,
men tey geva honum við pípu,
sum tey geva lambi.

Av hesum fyrstu tættum sum festir eru á blað, man tann kendasti og best umtókti vera *Brókartáttur*, um ómennið Jóannes Niklasson sum flundran mundi beint fyri. Tað sigst vera leyningurin Jógvan Mikkjalsson sum yrkti hann um miðja 18. øld. Úr uppskriftum hjá Dr. Jakobsen síggja vit at munnligar frásagnir eisini hava viljað kannað Jógvani í *Leynum Pellutátt* og *Sakatátt*. Hvussu er og ikki, so eru *Sakatáttur* og *Brókartáttur* átøkir í tí at yrkjarin letur eitt dýr taka til orða í einum monologi, og hann leggur tey niðrandi orðini um ómennið í munnin á tí. Eins og flundran vanvirðisliga gevur sína meting av Brókini, so er tað í *Sakatátti* ein sjúk ær, sum Hanus Saki er farin burtur í haga at fáa hendur á, men hann skalir hana ikki, og ærin gevur honum skotsmál í háðandi orðum:

Ærin stendur í lágini,
niðan um seg hyggur:
Hvat er hetta fyri toppskarvur,
uppi á hegnum liggur?

Ærin stendur í lágini,
stendur og hellir vanga:
Hetta er ikki tann seyðamaður,
her er vanur at ganga.

Ærin stendur í lágini,
niðan um seg skeitir:
Hetta man vera maðurin,
sum kettubøðil eitur.

Tá ið tú vart yngri,
tá vart tú bøðil á kettu,

nú hefur fjendin upphøgað teg
og teg til seyðamann sett.

Tú fært ekki sperðil úr mær,
og ekki skalt tú meg fletta,
halt teg við títt foriga handverk,
tað var at basa kettu.

Fyrr skal eg renna mót Póli
og lata hann meg taka
enn ómenni og kettubøðil,
øll munnu kenna Saka.

Tað skerst ekki burtur at táttayrkingin serliga leggur eftir honum ið víkur frá norminum, honum ið er øðrvísi enn fólk flest, annaðhvørt tað so er av likamligum ella andligum ávum at viðkomandi víkur frá og tí ikki megnar at liva upp til tey krøv ið samfelag og tann vanliga fólkahugsanin setur, tað veri seg í arbeiði ella aðrari atferð, ólukkudýrið ið skal happast, tí tað er øðrvísi, rukkan í tí lítla bygdasamfelagnum á sama hátt sum rukkan í lugarinum. Táttayrkingin kundi í slíkum førum vera bonsk og eirindaleys, og her hevði hon eisini lætt við at koma til at ganga ørindini hjá afturhaldi og trongskygni. Hann ið stakk høvðið upp úr fjøldini ella gekk egnar leiðir, kundi gerast lætt offur.

Tað er heldur einki tvíbýti í tí at nógv av tílíkum skaldskapi eisini hefur fallið summum fyri bróstið, og ikki hefur tað altíð verið tí at hesi vóru erkvisin og høvdu húðarleys oyrur. Ikki var tað heldur altíð at tað var hildið at hóva at kvøða tættirnar. Í brúðleypi var tað vanliga so at fyrst vóru tað tær álvarsligu og hátíðarligu vísurnar ið vórðu kvøðnar, síðan tey meira hábærsligu kappakvæðini, og ikki fyrr enn frá leið og menn gjørdust kátari, komu tættirnir fram, og tá kundi dansurin fara í tróðrið, sum maðurin segði.

At tættirnir skulu hava havt uppalandi virði, sum onkuntíð hefur verið hildið, man fara at vera ivasamt. Tann siðurin, at hann ið tátturin var yrktur um, varð tikin upp í ringin og noyddist at dansa við meðan hann var hildin fastur millum tveir sterkar menn, verður fyrstu ferð nevndur hjá H. C. Lyngbye í 1817 í sambandi við umtalu hansara av *Brókartátti*. Tað er ilt at siga við vissu hvussu fastur hesin siður hefur verið, ella um hetta bara hefur hoyrt við uppí sum partur av teimum

munnligu frásagnunum um teir ymisku tættirnar. Eitt er tó vist, tað er ikki torført at hugsa sær tey spor hetta man hava sett sær hjá offrinum.

Við Nólsoyar-Páll (1766-1809) stendur táttayrkingin í besta blóma. Tað vit vita um, hevur hann ikki lagt rættilig kvæðir eftir seg, men verður mettur sum táttaskald burturav. Hann er tikin úr leiki at seta saman upp á rím, og tað verður sagt um hann at hann longu frá barnsbeini royndi seg sum yrkjara og setti ørindir saman um stuttligar hendingar, sum hann hevði eitt vakið eyga fyri. Hesin víðferi og víðskygdi rnaður hevði eitt gløgt eyga fyri báði teimum láturligu lóttunum hjá heimføðinginum og fyri afturhaldi og trongskygni hjá embætismonnum og øðrum valds-harrum. Og í stríði hansara við hesar menn kemur táttayrkingin væl við. Hann gevur so at siga hesi skaldskapargrein eina nýggja dimensiún, eina samfelagsliga funktiún, ger hana til politiskt vápn og gevur henni samfelagsligan brodd og bit. Sjálvandi kann tað ikki sigast við vissu at slíkt ikki hevur hent seg fyri hansara tíð – Svabo nevdir sum sagt dømi um at yrkt hevur verið um „En Sysselmands Partiskhed“. Men við Nólsoyar-Páll gerst hesin skaldskapur kraftamikil og lívseigur. Við høvuðsverki sínum, *Fuglakovæðnum*, skapar hann eitt verk ið hevur tryggjað sær pláss millum tey fremstu í bókmentum okkara. Í sínum beiska álopi á móttstøðumenn sínar, embætismenninar, nýtir hann fuglaallegoriina, tað skaldsliga snildi at lata persónarnar í fuglabúna. Hetta er vælkent í skaldskapi, tað sum liggur næst til samanburðar er tann danska vísan um Christian II og hansara stríð við aðalin, ein vísa sum Nólsoyar-Páll, ið var meinkunnigur við kvæða- og vísuskaldskapin, ivaleyst hevur kent. Og tað er heldur ikki bara í *Fuglakovæðnum* at hann hevur yrkt í hesum formi. Sama ger hann fleiri ár frammanundan í *Krákuteiti*, sum man vera uppi í tí fyrsta hann setur saman, og í *Krákufrøði*, sum hann allarhelst eisini hevur yrkt. Eisini í hesum báðum seinast nevndu eru tað embætismenninir sum við sínum kávalótum og ráðagerðum tvørtur yvir høvdinum á almúguni standa fyri skotum.

Framúr væl yrkt er eisini *Gorplandskvæði* um tá ið Havnar skansi verður tikin uttan at skot verður loyst av, og kommandanturin tekur til rýmingar og í hølunum á honum Gorplands menn sum halaleysir hundar.

Umframt hesar tættir við samfelagsligum biti, yrkir Nólsoyar-Páll eisini tættir ið meira líkna aftur at tí traditionella slagnum, tættir um løgna serskøltar, so sum *Greivin av Orient*, *Eindadrongstáttur* og *Jákup á Møn*. Ongar beinleiðis frásagnir eru sum nevna Nólsoyar-Páll sum yrkjara til *Eindadrongstátt*. Men kanningarnar hjá Dr. Jakobsen gera

hetta trúligt, og nógv sambæriligt er millum teir báðar, Eindadrongstátt og Jákup á Møn, um enn Eindadrongur ikki er tað heilskapaða listaverkið sum Jákup á Møn, tátturin um onkason móður ið fer burtur at biðja sær Gyðu Haraldsdóttur, men sum endar í Haralds køsti. Eitt sum er áhugavert við hesum tátti, er at hann ikki tykist at vera yrktur um ávísa hending ella ávísan persón, so sum vanligt er fyri tættir. Hann tykist at vera rein fiktión (sjálvt um fleiri uppskot hava verið um støðið undir honum). Hetta heilskapaða meistaraverk samanber Dr. Jakobsen í bók síni um Nólsoyar-Páll við útlendsk verk av uppalandi slag, og hann tekur soleiðis til:

Í einun luti ber tó Jákup á Møn ivir hinar til samanlíkingar nevndu táttarnar og ivir aðrar við: hann gongur djúpari, fer meira út í at vísa skaplindi, skaplindisbrek og brek í uppfostran. Er hann enn ein gamanstáttur sum hinir, so er hann tó ikki til beran stuttleika. Jákup er ein ræðumind, sum Nólsoyar-Pádl hevur drigið fram, eins og Holberg dregur fram í sínum skemtandu og spottandu sjónleikum mannafrávar sum Erasmus Montanus og Per dekn, Jacob von Thybo, Herman von Bremenfeld, Jeppi „á berginun“ og fleiri. Jákup á Møn hevur verið ætlaður til siðingar firi Føroya ungdom: sum hesin fívilin, Jákup, má Føroya ungdomur ikki vera.

Tann samfelagsatfinnandi síðan av táttayrkingini kemur eisini til sjóndar í táttinum sum Sjóvarbóndin yrkti um *Leirvíks-Páll*, sjálvt um tað ikki er einasta evnið, og kanska heldur ikki høvuðsevnið, í táttinum. Hann er fyrst og fremst ein skemtilig lýsing av Páll og ferð hansara norðan úr Leirvík og bygd úr bygd suður til Velbastaðar, har hann kemur í hornatøk við Ellind á Steinum, sum má lata lív. Tátturin byggir fyri ein part á eldri søgn, men inn í søguna fær Sjóvarbóndin flættað atfinningar at handilsviðurskiftunum. Í Havn letur yrkjarin Páll stokka inn á gólvið í handlinum har hann fær ein kjans at siga sína hjartans meining um skilið, og tað ikki við mjúkum orðum. Alt hann biður um av varum, fær hann sum svar, at tað er ikki at fáa:

Ilskaðist nú Leirvíks-Páll,
ikki var vanur at fira:
Skamn og last í heilarnar,
ið hesum handli stýra.

Ilskaðist nú Leirvíks-Páll,
við sínun breiða brósti:

Tað er ikki verri vorðið
inni í Leirvíks køsti.

Hann biður um skonrugsbreyð:

Helvtin var av músaskarni,
Páll í tí man raka:
Hvat man Nimfur keypmaður
fyri músalortar taka?

Til tað svaraði ein havnarkona,
livir bara av meldri:
Páll fekk ikki tann fyrsta lort,
í krambúðini varð seldur.

Álitið hjá fólki eru loynihandlarnir:

Fimtan eru krambúðirnar,
tær eru allar betri,
tær eru hjálp hjá mongum manni
bæði vár og vetur.

Yrkjaranum dámar væl at dvøljast við staklutir, og tað er við til at geva frásøgnini ein merkisverdan realistiskan dám, sum saman við tí barokka ella beinleiðis groteska gevur táttinum sín ógvuliga sermerkta frásøguhátt.

Nú vit hava fatur aftur í Sjóvarbóndanum, kemst ikki uttan um at nevna *Billu-Símunartátt* (eisini nevndur *Símunartáttur*). Sum bóndin sjálvur sigur, eigur hann uppií hesum tátti. Men annars er vanligt at geva Janusi við Gjónna í Kollafirði æruna av hesum skemtiliga tátti, ið skal vera yrktur umleið 1825 um stríðið sum Billu-Símun stóð í ímóti bygdarmonnum sínum, Kertustubbum (t.e. kvívíkingum) og teirra hundum, sum hann ikki fekk bilbukt við fyrr enn hann smíðaði sær Dýrindalin úr krambaborðum. Sjóvarbóndin hevði frammanundan yrkt tað religiøsa kvæðið *Púkaljómur*, eftir eposinum *Paradise Lost* hjá John Milton, og til tað brúkt lagið á Ljómunum. Billu-Símunartáttur er at kalla ein parodi yvir Púkaljómur. Orðalagið verður í nógvum førum flutt beinleiðis úr Púkaljómum yvir í táttin, t.d. verða orðini um Satan, ið berst móti Guði

og hansara onglum, brúkt um bardagan hjá Símun við Kertustubbar. Her eru nøkur dømir til samanburðar:

Púkaljómur:

Frá Bretland hoyrdist songur,
slíkt hoyrist ikki longur,
um ondurs syndafall,
Mikael stóð í stríðum
við sínum einglum blíðum
ímót tann himmaltræll.

Sátan er ilskusnúgvín,
til ferðar er hann búgvín
at finna skaptu verð.

Frá himli Sátan fýkur,
hann millum stjörnur strýkur
og ger so mangt eitt sløðr,
planetir sær hann renna,
men ei hann kundi kenna
ta nýggju skaptu verð,
tí man Sátan móti sól nú halda,
tala vil hann við tann eingil balda,
settur av Gud sjálvum til at valda
yvir sól, sum mílir er ótaldar.

Billu-Símunartáttur:

Úr Kvívík hoyrdist sjongur,
slíkt hoyrist ikki longur
um stóra hundafall,
tá Símun stóð í stríði
mót Kertustubbum blíðum
alt um sín gamla hjall.

Símun er ilskusnúgvín,
til ferðar er hann búgvín
alt inn á hundsins lív.

Frá Kvívík Símun strýkur
og yvir í Klivar fýkur,
hann ger so mangt eitt sløðr,
áir sær hann renna,
men ei hann kundi kenna
ta rættu Skælings jørð,
tí man Símun yvir til Leynar halda,
tala vil hann við tann Mikkjal balda,
settur av kongsins monnum til at valda
um Leynagarð, sum seyðin ber ótaldan.

Og soleiðis kundu fleiri dømir verið nevnd. Lagið á Ljómunum, sum sigst stava frá gomlum latínskum sorgarhymnum, mátti lagast til tað kvikligara dansistevið; og fyri at taka upp eftir Hjalmar Thuren í bókini um kvæðaløgini: „Dansemelodien bliver meget populær og knyttet til andre Dansesange, det mærkelige indtræffer da, at en Melodi, der fra først af hører til Færingernes alvorligste digte, knyttet til en af deres mest løsslupne spotteviser.“

Her kann verða skoytt uppí at fleiri dømir eru um at álvarslig sálmaløg eru tikin og gjørd um til táttaløg, eitt nú í *Belusartátti* og *Rúkkatátti*. Sama ger *Poul Johannes á Øgrum* tá ið hann yrkir *Nesbóndatátt*.

Poul Johannes (1823-1908) gjørdist eitt av gítnastu táttaskaldum í

19. öld, sum nógv rok og øsing stóðst av, tí at hann yrkti um og gjørði gleim burtur úr tílíkum evnum sum nógv hildu ikki mátti nertast við, og frásagnirnar um hann eru mangar. Pápin, *Poul á Miðgerði* úr Kollafirði, hevði eisini skaldagávur, og hann yrkti *Helmingstátt*, men sonurin er hann ið verður betur kendur sum tåttayrkjari.

Í *Nesbóndatátti* letur hann verfaðirin, sum hann var illa í øgn við, doyggja, og í tåttinum sær hann fyri sær hóvastákið ið hevði staðist av jarðarferðini. Við at brúka hetta sum eina ytri rammu fær hann kjans til í stuttum, men rámandi orðum at lýsa tey ið fylgja bóndanum til gravar og eru við í ervinum aftaná.

Poul Johannesi dámar væl henda yrkingarhátt. Í *Guttatátti* er karmurin brúdleypið og brúðardansurin, har tey ið dansa, fáa hvør sítt ørindi, og í *Bóndatáttinum* eru tað bøndurnir í trimum teimum sunnastu bygðunum ið standa fyri skotum, eitt nú í ørindinum:

Ein býr bóndin uttan Heyga,
hann dugir einki uttan seingjafugl at fleyga,

har orðið *seingjafuglur* er brúkt sum skaldslig umskrivning (kenning) fyri loppur.

Í tættunum um *Niklas undir Fossi* stuttleikar Poul Johannes sær yvir Niklas og ger hann til eitt ið einki mansevni er í, ein leting ið best trívst inni við øskuna, eins og Øskudólgur í ævintýrinum:

Kreyp hann sær í krókin upp,
har hann hevði sitið,
øskan yvir høvdið reyk,
rætt sum mýggjabiti.

Tað sum hevur livað av tåttatílfari manna millum, er so stórt í rúgvu at ikki fæst tølur á. Nógv er av gyltasta skaldskapi, men tað kemst ikki uttanum at nógv eisini er dygðaleysur skaldskapur.

Eitt sum ofta hevur verið nevnt í sambandi við tættirnar, er teirra siðsøguliga virði. Við tað at teir taka sær yrkingartilfar úr samtidini og úr gerandisdegnum, kasta teir ljós á fólksins dagliga lív, arbeiði og livihátt, samfelagið teir eru yrktir í.

Harumframt sýna tættirnir okkum eitt heilt annað mál, eitt heilt annað orðatílfar, enn tað ið kemur til sjóndar í tí forna kvæðaskaldskapinum. Ikki

tí, tann hábærsligi kvæðastflurin kemur eisini til nýtslu í táttayrkingini, men her brúktur sum lið í satiruni. Tí nettupp í hesum másliga ella stílistiska tvískinninginum liggur ein stórir partur av skemtinum og gleiminum í táttinum, hetta, at sagt verður frá gerandisligum og láturligum hendingum á einum hábærsligum kvæðamáli og við tilsipingum til hetjur og hendingar í tí forna, glæsiliga kvæðaheiminum, sum t.d. tá ið teir í Helmingstátti fara mannsterkir burtur í haga eftir lambinum Helmingi og hetta verður lýst í myndum og orðalag úr Runsivalsstríði:

Nú skal leggja eina brúgv
yvir ána í Dal,
so skulu allir tólvjavningar
ríða í Runsival.

Ríða teir í Runsival
báði við hund og tík,
tað er ikki at súpa fløt
heima í gomlu brík.

Tá ið teir komu í Runsival,
var eingin mentur at tala,
uttan frægi Skalli,
sum klipt hevði undan hala.

Ella fyri at taka eitt dømi úr *Bátatátti*, har ein av bátsskipanini beint undan kappróðrinum reypar óført:

Hevði eg verið á Orminum langa,
tá ið Vagn Ákason og Eirik jall stríddu,
eg skuldi ikki verið eftir jómsvíkingunum,
tá ið teir at landi flýddu.

Hevði eg verið í Runsivals stríð,
sum Róland, keisarans frændi,
tá skuldu teir sætt eina avrekskempu,
uppvaksna á Føroya landi.

Ella vit kunnu tríva aftur í Fuglakvæðið, myndina av sólarrenningini tá ið lív kemur í fuglafjældina og hon fer at søkja sær føði kring hús og í

fjøru. Tað kann takast sum ein góðlíðandi satira av eini almúgu ið hevur nóg mikið í sínum dagliga strevi og letur sær alt lynda, so at tjaldrið noyðist at vera á varðhaldi meðan rovfuglarnir leggja ráð saman. Men myndin fær sjálvstøðugt skaldsligt virði, sum ein natúrlýsing tikin beint úr bygdarlívinum:

Tað var um ein árla morgun,
sólin roðar í snjógv,
hirðin øll av smáfuglum
trokaðist niður at sjógv.

Snjófuglar um bøin flykkjast,
matin í seg pakka,
stari søkir køstagarðin
til at pikka maðkar.

Grælingarnir marflugur
søkja upp úr hyljum,
dunnan veiðir æti sítt
og rótur í skitnum giljum.

Títlingur á køstagarði
sínnum veli slettir,
músabróðir hjallin vitjar,
inntil hann er mettur.

Hønan skavar gólvsópið,
proppar sína kjós,
hanin reystur blant sínar grannar
gelur upp á rós.

Samdist væl við foldina,
hvørt við sínar náðir,
summir við maðkar, illdýr og slógv,
summir við korn og sáðir.

Nógvir aðrir táttayrkjarar og tættir høvdu uppiborið at verið tiknir til umrøðu, men stundir eru ikki til tað her. Tó skal her nevast at siðurin at brúka táttayrkingina sum politiskt vápn ikki støðgaði við Nólsoyar-Páll,

men varð tikin uppافتur við tað politiska flokkabýtið fyrst í 20. øld. Tættir komu fram í bløðunum, og í árunum 1916 og 1917 vórðu nógvir tættir undir ymiskum dulnevnnum útgivnir í heftum undir heitinum „Politiskir táttar“. Her uppi eru onkrir sum gerast kendir, og sum framvegis eru at hoyra, eitt nú *Falkaríman* og *Sambandsfall*. Eisini tátturin *Tá ið Gøtu-Tróndur vaknaði* er við her. Hann yrkti Tróndur Olsen (1879-1961), og við tættum sum honum og *Frættu tit hvat Rasmus segði* og øðrum ið komu út í savninum *Íðukálvar* í 1939, er hann við til at geva táttayrkingini sítt nýggja snið, sum tó í vissan mun er nærslyt við yrkingar sum *Gentukæti* („Her nógv er at gera“) eftir Jóan Petur uppi í Trøð og gamansyrkingar eftir Rasmus Effersøe.

Og sum tað kendasta dømið um eitt táttaskald ið yrkir í hesum nýggjara sniði sum henda skaldskapargrein kann sigast at hava fingið, kunnu vit nevna eftirkomarar hjá Sjóvarbóndanum, Tummas Napoleon Djurhuus (1928-1971). Saman við øðrum skaldskapi hansara av lyriskum slag hava vit fingið hópin av tættum, báði sum prikandi og speirekandi viðmerkingar til samfelagslig viðurskiftir, og so teir meira gamanskendu ið meira bera dóm av veitslusangum. Í hesum sniði, har sum sambandið við dansin er loysnað, kunnu tættirnir sigast at nærkast tí yrkingaslag sum í øðrum londum er kent sum revyvísur. Og í hesum formi kann táttayrkingin eisini sigast at liva víðari í ólavsøkukabarettum og í V4-sendingunum í útvarpinum.

Fyrilestur hildin sum tvær sendingar í Útvarpi Føroya á vári 1980.

Ritskrá Eivindar í tíðarrøð

1967 [Ummæli av] J. C. Svabo: Dictionarium Færoense. Færøsk-dansk-latinsk ordbog I. Útg. Chr. Matras. København 1966. Í: *Fjølnir* 2. árg., nr. 3. 1967.

Jarðarferðin. Lag eftir Regin Dahl, Eivind Weyhe festi á blað við nótum eftir sangi hjá Regini. *Fjølnir* 3. árg., nr. 1. 1967.

1980 [Ummæli av] Árni Dahl: Bókmentasøga I. Tórshavn 1980: Forlagið Fannir. Í: *Varðin* 48, hefti 1-2. 1980.

1981 [Ummæli av] Árni Dahl: Bókmentasøga II. Tórshavn 1981: Forlagið Fannir. Í: *Varðin* 48, hefti 3-4. 1981.

[Ummæli av] Heiðursrit til Sverra Dahl – 70 ár 31. mars 1980. Fróðskaparrit 28-29. Tórshavn 1981. Í: *ONOMA* Vol. 26. Leuven 1982: International Centre of Onomastics.

1983 „Nordisk namnforskning 1982. 2.3. Arkiv och projekt. Færøerne.“ Í: *Namn och bygd* 71 (1983), s. 159. Uppsala.

1984 Hov. Lag eftir D. J. Berg, uppteknað hevur Eivind Weyhe. Í: Jákup Berg: *Hovs søga* II. 1984.

1985 „Nordisk namnforskning 1984. 2.3. Arkiv och projekt. Færøerne. 4.3. Litteraturkrönika. Færøerne.“ Í: *Namn och bygd* 73 (1985), s. 192, 208. Uppsala.

1986 *Det færøske sprog*. Evnisblað í sambandi við tiltakið „Færøerne i fokus“ í Keypmannahavn 1986: Føroyska viðskiftastovan í Keypmannahavn. [Stytt ensk útgáva: „The Faroese language“ í: *The Faroe Islands Culture*. 1989.]

[Ummæli av] Eli Johanne Ellingsve: Islandsk navnebibliografi. færøysk navnebibliografi. Institutt for namneforskning. Oslo. Í: *Namn och Bygd* 74, 1986.

- „Nordisk namnforskning 1985. 2.3. Arkiv och projekt. Færøerne. 4.3. Litteraturkrönika. Færøerne.“ Í: *Namn och bygd* 74 (1986), s. 183, 203. Uppsala.
- 1987 Minningarorð um Mortan Nolsøe í *Dagblaðnum* 1. mai 1987.
- „Dialekt og standard i færøsk“. Í: R. D. S. Allan & M. P. Barnes (Ed.): *Proceedings of the Seventh Biennial Conference of Teachers of Scandinavian Studies in Great Britain and Northern Ireland held at University College London March 23-25 1987*. London 1987: University College London.
- „Nordisk namnforskning 1986. 2.3. Arkiv och projekt. Færøerne.“ Í: *Namn och bygd* 75 (1987), s. 163. Uppsala.
- 1988 „Færøske dialekter og deres stilling i dag“. Í: Andreas Bjørkum og Arve Borg (red.): *Nordiske studiar. Innlegg på den tredje nordiske dialektkonferansen 1986*. Oslo 1988: Universitetsforlaget.
- „Nordisk namnforskning 1987. 2.3. Arkiv och projekt. Færøerne.“ Í: *Namn och bygd* 76 (1988), s. 184-85. Uppsala.
- 1989 „Pól F og skaldskapur hansara“. *Brá* 13-14, 1989.
- „Fuglabjörg vestanfyri á Suðuroy“. *Kunningarblað frá Postverki Føroya í sambandi við frímerkjaútgávu*. 1989: Postverk Føroya.
- „Nordisk namnforskning 1988. 2.3. Arkiv och projekt. Færøerne. 3.3. Undervisning. Færøerne. 4.3. Litteraturkrönika. Færøerne.“ Í: *Namn och bygd* 77 (1989), s. 109, 113, 121. Uppsala.
- 1990 „Pluralis af nomina agentis på -ari i færøsk“. Í: *4. Nordiske Dialektkonference Askov Højskole 12.-16. august 1990*. Danske folke-mål 33. København 1990: Institut for dansk Dialektforskning.
- „Nordisk namnforskning 1989. 2.3. Arkiv och projekt. Færøerne. 3.3. Undervisning. Færøerne. 4.3. Litteraturkrönika. Færøerne.“ Í: *Namn och bygd* 78 (1990), s. 185, 189, 196. Uppsala.

- „Krossvatn“. *Dimmalætting* (og øðrum bløðum) 25. okt. 1990.
- 1991 „Nøkur orð um bendingarmun í føroyskum bygdamálum“. *Málting* 1, 1991.
- „Nordisk namnforskning 1990. 2.3. Arkiv och projekt. Færøerne. 4.3. Litteraturkrönika. Færøerne.“ Í: *Namn och bygd* 79 (1991), s. 167-168, 180. Uppsala.
- „Nøkur orð um sangin *Livet er altid skjønt* og um hvør ið skaldið er“. *Dimmalætting* 14. febr. 1991.
- 1992 „Marknavne i en færøsk bygd“. Í: *Ägonamn. Rapport från NORNA:s sjuttonde symposium på Svidja 24-26 maj 1991*, s. 61-78. NORNA-rapporter 50. Uppsala 1992: NORNA-förlaget. Studier i nordisk filologi 71. Helsingfors 1992.
- (Ritstj.): *Útgáva og atgongd. Fyrilestrar á tjúgunda NORNA-symposium í Tórshavn 22.-23. mai 1992*. Uppsala 1993: NORNA-förlaget.
- „Nordisk namnforskning 1991. 2.3. Arkiv och projekt. Færøerne.“ Í: *Namn och bygd* 80 (1992), s. 123. Uppsala.
- „Miðanøvn. Hugleiðingar í sambandi við eina miðabók“. *Málting* 7. 1993. [Ummæli av Hans Pauli Luid: *Miðasavnið Hovsrivan*. Tórshavn 1992.]
- 1993 „Færøske stednavnesamlinger – tilblivelse og tilgængelighed“. Í: Eivind Weyhe (ritstj.): *Útgáva og atgongd. Fyrilestrar hildnir á tjúgunda NORNA-symposium í Tórshavn 22.-23. mai 1992*, s. 9-18. Uppsala 1993: NORNA-förlaget.
- „búlga og bólga“. *Sýnisstubbar. Við kvøðu til Anfinn Johansen á 40 ára degnum 16. desember 1993*, s. 87-89. Tórshavn 1993: Føroyamálsdeildin. Fróðskaparsetur Føroya. [2. útgáva: *Sýnisstubbar. Greinasavn*. Tórshavn 1994: Málting & Forlagið Sprotin.]

- „Nordisk namnforskning 1992. 2.3. Litteraturkrönika. Færøerne.“
 Í: *Namn och bygd* 81 (1993), s. 140-41. Uppsala.
- 1994 „Færøske fåreflokk“. *Övriga namn. Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4-6 december 1991. NORNA-rapporter* 56. Uppsala 1994: NORNA-förlaget.
- „Faroese“ (saman við Michael P. Barnes). Í: Ekkehard König & Johan der Auwera (ed.): *The Germanic Languages*. London og New York 1994: Routledge.
- „Nordisk namnforskning 1993. 2.3. Litteraturkrönika. Færøerne.“
 Í: *Namn och bygd* 82 (1994), s. 112-14. Uppsala.
- 1995 „Kvæðasøvnini eftir Jóannes í Króki“. *Ársfrágreiðing 1994*. Tórs-havn 1995: Føroya Landsbókasavn.
- 1996 „Uppskot um nakrar broytingar í stavsetingini“. *Dimmalætting og Sosialurin* 18.04.1996.
- „Om de færøske dialekter“. *Atlantic Review* 14. 1996: Atlantic Airways.
- „Onnur nøvn“. *Málting* 16. 1996.
- „Bendingamunur í føroyskum málførum“. Í: *Íslenskt mál og almenn málfræði* 18. Reykjavík 1996.
- „Genitiven i færøske grammatikker – et problembarn“. *Studier i talesprogsvariation og sprogkontakt. Til Inger Ejsskjær på halvfjerdsårsdagen den 20. maj 1996*. København 1996: Institut for dansk Dialektforskning.
- „Personnavne i bestemt form“. Kristoffer Kruken (red.): *Den ellefte nordiske navneforskerkongressen. Sundvollen 19.-23. juni 1994*. NORNA-rapporter 60. Uppsala 1996: NORNA-förlaget.
- 1997 (Ritsj.) Mortan Nolsøe: *Trúgv og siðir í sambandi við útróður í*

Føroyum. Annales Societatis Scientiarum Færoensis. Supplementum XXIII. Tórshavn 1997: Føroya Fróðskaparfelag.

„John Milton på færøsk dialekt“. Maj Reinhammar (red.): *Nordiska dialektstudier. Föredrag vid Femte nordiska dialektologkonferensen, Sigtuna 17-21 augusti 1994.* Skrifter utgivna av Språk- og folkmindesinstituttet genom Dialektenheten i Uppsala. Ser. A:27. Uppsala 1997.

„Reiðgøtur í føroyskum staðanøvnum“. Marianne Blomqvist (red.): *Ord och några visor tillägnade Kurt Zilliacus 21.7.1997.* Helsingfors 1997.

„Seyðafylgir, gongur o.a.“. *Málting* 21. 1997.

„Ljóðfrøðilig viðmerking til eitt jólabræv“. *Málting* 21. 1997.

„Maltesari og Maltesi“. *Dimmalætting og Sosialurin* 12. juni 1997.

„Viðmerking til lesarabræv um „Orð og mál““. *Dimmalætting* 26. nov. 1997.

Grein um føroyskt mál í kunningarblaði hjá Ferðaráð Føroya. Apríl 1997.

„Kvæðahandrit afturíafturkomið“. *Ársfrágreiðing 1997.* Fróðskaparsetur Føroya.

1998 „Tey nýggju føroyakortini“. *Ársfrágreiðing 1998.* Fróðskaparsetur Føroya.

1999 „Færøsk stednavneforskning. En oversigt“. Í: Mats Wahlberg (red.): *Den nordiska namnforskningen. I går, i dag, i morgon. Handlingar frå NORNA:s 25:e symposium i Uppsala 7-9 februari 1997.* Uppsala 1999: NORNA-förlaget.

„Um staðanavnainnsavning í Vági“. *Aldamót. Blaðið hjá Nýggjársnevndini í Vági.* 1999: Nýggjársnevndin í Vági. (Var eisini í blaðstjórnini).

2002 „Forkunnugt kvæðahandrit til Føroyamálsdeildina“. *Ársfrágreiðing 2000-2001*. Fróðskaparsetur Føroya.

2003 *Í miðjum grasgarði. Rannsóknir í kvæðahandritum úr Suðuroy*. Supplementum Scientiarum Færoensis XXXVIII. Tórshavn 2003: Føroya Fróðskaparfelag.

„Faroese“ [saman við Zakaris Svabo Hansen og Jógvan í Lon Jacobsen]. Í: Ana Deumert & Wim Vandebussche (eds.): *Germanic Standardization Past to Present*. Impact: Studies in language and society Volume 18. Amsterdam/Philadelphia 2003: John Benjamins Publishing Company.

„En viseopskrift på dansk-færøsk blandingsprog“. Í: Gunnstein Akselberg, Anne Marit Bødal og Helge Sandøy (red.): *Nordisk dialektologi*. Oslo 2003: Novus forlag.

2004 „Eitt huldunavn í Lítlu Dímun“. Í: *Namenwelten*. Herausgegeben von Astrid van Nahl, Lennart Elmevik und Stefan Brink. Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Band 44. Berlin - New York 2004: Walter de Gruyter.

„Jarðarnavnið *Strapulíð*“. *Fróðskaparrit* 52 (2004).

2005 „Aftur eitt ærgi“. Í Andras Mortensen (ritstj.): *Fólkaleikur. Heiðursrit til Jóan Paula Joensen*. Tórshavn 2005: Føroya Fróðskaparfelag.

„Beinisløvørð“. Í: *NOWELE 46/47. Papers on Scandinavian and Germanic Language and Culture*. Published in Honour of Michael Barnes on his Sixty-Fifth Birthday 28 June 2005. Odense 2005. University press of Southern Denmark.

„Valdømir og Skipan um tingfaratoll. Viðmerking til grein eftir Zakarias Wang“. *Dimmalætting* 10. juni 2005.

„Valdømir og Skipan um tingfaratoll“, 2. partur. *Dimmalætting* 19. august 2005.

- „Um at lesa Skipan um tingfaratoll“. *Varðin* 72. 2005.
- „Eitt kvæðahandrit „tilhørende Zacharias Jacobsen, Turø““. *Dimmalætting* 7. nov. 2005.
- 2006 „Ormurin Langi“. Grein í sambandi við frímerkjaútgávu. Postverk Føroya 2006.
- „Eitt samtíðarligt kappakvæði – og ein ókend uppskrift“. Í Malan Marnersdóttir et al. (ritstj.): *Bókmentaljós*. Tórshavn 2006: Fróðskapur.
- „Heltn“. *Fróðskaparrit* 54. 2006.
- 2007 „Sørvágsvatn – Leitisvatn – Seyrvágsvatn“. *Dimmalætting og Sosialurin* 15. mai 2007. (Við uppískoyti 18. mai).
- „Helli og hella“. *Dimmalætting* 12. juni 2007.
- „Sunnudagur“. *Dimmalætting* 9. oktobur 2007.
- „Rafn, Schrøter og føroysk staðanøvn“. *Varðin* 74. 2007.
- „Staðanøvnini á teimum fyrstu máliborðsbløðunum“. *Varðin* 74. 2007.
- 2008 *Songbók Føroya fólks*. 9. útgáva, 2008. Medritstjóri (saman við Maluni Marnersdóttur og Turið Sigurðardóttur).
- „Søga um ein sang“. *Dimmalætting* 26. mars 2008 (við uppískoyti 31.03.08).
- „Í góðum veðri hann dyrgdi – Søga um ein sang“. *Varðin* 75. 2008.
- „*Skúvanes, Skúvisnøs, Nøsin ella Vesturi í Nøs*“. *Fróðskaparrit* 56. 2008.
- „*Akrar ella Agrar?*“. *Fróðskaparrit* 56. 2008.

- 2009 „Tað svartá lambið“. *Sosialurin* 5. mai 2009.
- 2010 „Skipan um tingfarartoll eina ferð enn“. *Dimmalætting* 2. februar 2010.
- „Tilnavne af stednavne i færøsk“. *Botolv – onomastikkens harding*. Oslo 2010.
- „Føroyskur málføramunur sambært Schrøter og Sørensen“. *Fróðskaparrit* 58. 2010.
- „Hundatáttur og Dansk Kongetal – og tey bygdamáll“. *Fróðskaparrit* 58. 2010.
- „Ein táttur eftir Sjóvarbóndan – ella tveir?“. *Fróðskaparrit* 58. 2010.
- 2011 *Hentzasavn – kvæðasavnið hjá Jóannesi í Króki frá 1819*. Fróðskapur. Tórshavn 2011.
- „Mansnavnið *Lagi* í Føroyum“. *Fróðskaparrit* 59. 2011.
- 2012 „Filologisk útgáva av kvæðahandritum“. *Fróðskaparsetur Føroya. Ársfrágreiðing 2011*.